

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

SÛDÎ BOSNEVÎ'NİN *ŞERH-İ KÂFİYE* İSİMLİ ESERİ
(İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN)

Yüksek Lisans Tezi

Merve YILMAZ

ANKARA
HAZİRAN 2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

SÛDÎ BOSNEVÎ'NİN *ŞERH-İ KÂFİYE* İSİMLİ ESERİ
(İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN)

Yüksek Lisans Tezi

Merve YILMAZ

Danışman: Doç. Dr. İbrahim FİDAN

ANKARA
HAZİRAN 2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

SÛDÎ BOSNEVÎ'NİN *ŞERH-İ KÂFİYE* İSİMLİ ESERİ
(İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN)

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. İbrahim FİDAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1. Doç. Dr. İbrahim FİDAN
2. Doç. Dr. Mehmet Ali AYTEKİN
3. Dr. Öğr. Üyesi Suat KOCA

Tez Savunması Tarihi: 22/06/2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. İbrahim Fidan danışmanlığında hazırladığım “Sûdî Bosnevî'nin *Şerh-i Kâfiye* İsimli Eseri İnceleme-Çeviri Yazılı Metin (Ankara, 2022)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

Merve YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	1
ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ	3
GİRİŞ.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
İBNU'L-HÂCİB VE <i>EL-KÂFİYE</i> ADLI ESERİ.....	8
1. İbnu'l-Hâcib'in Hayatı ve Eserleri	8
1.1. Hayatı	8
1.2. Eserleri	10
2. <i>el-Kâfiye</i> ve Arap Dilindeki Yeri	11
3. Osmanlı İlim Geleneğinde <i>el-Kâfiye</i>	14
3.1. <i>el-Kâfiye</i> Üzerine Şerh Yazarlar	16
3.2. <i>el-Kâfiye</i> 'yi Tercüme Edenler	18
3.3. <i>el-Kâfiye</i> Üzerine Çalışma Yapan Diğer Âlimler	19
İKİNCİ BÖLÜM	22
SÛDÎ BOSNEVÎ VE <i>ŞERH-İ KÂFİYE</i> 'DEKİ ŞERHÇİLİK ANLAYIŞI.....	22
1. Sûdî Bosnevî'nin Hayatı	22
2. Sûdî Bosnevî'nin Eserleri.....	24
2.1. Arapça Eserlere Yazdığı Türkçe Şerhler	24
2.2. Farsça Eserlere Yazdığı Türkçe Şerhler:	25
3. Sûdî Bosnevî'nin <i>Şerh-i Kâfiye</i> 'deki Şerhçilik Anlayışı	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	34
<i>ŞERH-İ KÂFİYE</i> : ÇEVİRİ YAZILI METİN	34
SONUÇ	405
KAYNAKÇA	407
ÖZET	411
ABSTRACT	412

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak indirilmesi Arap diline yönelik çalışmaların başlamasındaki temel saiklerden biri olmakla kalmamış bu çalışmaların belli bir ulus ve coğrafyanın da ötesine taşmasının başlıca nedenlerinden olmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslüman milletler tarih boyunca eğitim kurumlarındaki müfredatın en başında Arapçaya yer vermek suretiyle belki de bu dili söz konusu eğitim sürecinin lokomotifi olarak değerlendirmişler ayrıca Arap diline gösterdikleri özeni telif, tercüme, şerh, haşiye vb. nitelikte verdikleri eserlerle somut biçimde ortaya koymuşlardır. İbnu'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı eseri etrafında oluşan zengin literatür bu bağlamda kayda değer bir örnek niteliğindedir. Bu literatür içerisinde özellikle Boşnak asıllı Osmanlı âlimi ve şârihi Sûdî Bosnevî'nin (ö. 1007/1599 [?]) *Şerh-i Kâfiye* adlı çeviri ve şerhi Osmanlı dönemi Arap dili çalışmaları bakımından da ayrı bir yere sahiptir.

Sûdî Bosnevî'nin *Şerh-i Kâfiye* adlı söz konusu eseri ile ilgili hazırlanan bu tez giriş ve üç bölüm halinde tasarlanmıştır. Sûdî Bosnevî'nin *Şerh-i Kâfiye* adlı söz konusu eseri ile ilgili hazırlanan bu tez giriş ve üç bölüm halinde tasarlanmıştır. Giriş kısmında Arap dili çalışmalarının başlangıcı ve gelişimi, şerhçilik faaliyetlerinin bu çalışmalar içerisindeki yerine değinilmiştir. Birinci bölümde İbnu'l-Hâcib'in hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verilmiş, *el-Kâfiye* adlı eserinin Arap dili alanındaki yerine dair değerlendirmeler sunulmuş ve bu eserin özellikle Osmanlı ilim geleneğindeki konumu, üzerine yapılan çalışmalar özelinde ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü Sûdî Bosnevî'nin hayatı, eserleri ve *Şerh-i Kâfiye* özelinde şerhçilik anlayışına tahsis edilmiştir. Üçüncü bölümde ise *Şerh-i Kâfiye*'nin çeviri yazılı metni takdim edilmiştir.

Çalışmamızın temel amacı Arap harfleri ile kaleme alınan bu eseri çeviri-yazı sistemi ile latinize ederek okuyucuya sunmaktır. Zira günümüz Türkçesi ile Osmanlı Türkçesinin arasındaki harf farkından dolayı eski metinlerin okunması noktasında güçlükler yaşanmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan metinlerin latinize edilmesi ise bu güçlüğü ortadan kaldırarak okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Bu yöntemle Osmanlı Türkçesi ile yazılan kitaplar günümüz okuyucusuna tekrar kazandırılmaktadır. Bu sebeple yazıldığı dönem itibarıyla revaçta olan *Şerh-i Kâfiye*'nin çeviri-yazı sistemi ile günümüz Türkçesine aktarımı kitabın tekrar kazanımını sağlayarak özellikle Arapça gramer sahasına katkı sunacaktır.

Tez konusunun belirlenmesi sürecinde bana fikir veren sayın Doç. Dr. Said Nuri Akgündüz hocama, üzerinde çalışmış olduğum nüshanın temininde bana yardımcı olan Dr. Mehmet Faruk Çiftçi hocama, çeviri-yazı metin konusunda bilgi aldığım sayın Prof. Dr. Erol Öztürk hocama ve yine çeviri-yazılı metin metodu ile tanışmamı sağlayan Doç. Dr. Talip Ayar hocama teşekkürlerimi sunarım. Teze başladığım ilk gün itibariyle desteğini esirgemeyen, savunma aşamasına gelinceye dek bana yol gösteren, tavsiyeleri ile tezin ortaya çıkmasını sağlayan, değerli vaktini ve emeğini benden bir an olsun esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. İbrahim Fidan'a teşekkür ederim. Hocamlarımın yanı sıra tez sürecinde moral ve motivasyon noktasında beni destekleyen aileme, arkadaşlarıma ve bilhassa sevgili kardeşim Ege'ye teşekkür ederim.

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

ا : ʾ

ا : a, A; ā, Ā; e, E

ا : a, A; ā, Ā

ب : b, B

پ : p, P

ت : t, T

ث : s, S

ج : c, C

چ : ç, Ç

ح : h, H

خ : ħ, Ĥ

د : d, D

ذ : z, Z

ر : r, R

ز : z, Z

ژ : j, J

س : s, S

ش : ş, Ş

ص : s, Ş

ض : d, D, ž, Ž

ط : t, T

ظ : z, Z

ع : ʿ

غ : ğ, Ğ

ف : f, F

ق : k, K

ك : k, K, g, G, ñ

ل : l, L

م : m, M

ن : n, N

و : o, O; ö, Ö; u, U; ū, Ū; ü, Ü; v, V

ه : h, H

ی : y, Y, ı, I, i, İ, î, Î

GİRİŞ

Cahiliye döneminden günümüze ulaşan edebî mahsuller, Arapçanın toplum tarafından itibar gören bir dil olduğuna işaret etmektedir.¹ Cahiliye döneminde yaşamış olan Arapların gerek yaşam tarzları gerekse yaşadıkları coğrafi koşullar şiir, mesel ve hikayelerin gelişimine yol açmıştır. Dil, zamanın şartları doğrultusunda bir tür medya görevi üstlenmiş ve kabileler arası övgü ve yergi şiirler vasıtasıyla sağlanmıştır. Bu bakımdan toplum nezdinde şairler önemli bir konuma sahip olmuşlardır. Toplumun dile verdiği bu önem Arapçanın zenginleşip gelişmesine olanak sağlamıştır.

İslamiyet öncesindeki Arapçanın varlığı İslamiyetin doğuşuyla beraber ehemmiyetini artırmıştır. Müslümanlığın iki temel kaynağı olan Kur'an ve hadisin Arapça olması dilin doğru anlaşılması ve aktarılması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Hem Arapların hem de İslamiyeti yaymak adına yapılan fetihler sonucunda Arap olmayan toplumların İslam'a girmesiyle Arapçaya önem fazlalaşmıştır. Zira bu iki temel kaynağın Müslümanlığın üzerindeki rolü ve onların hayatlarını doğrudan bu metinlere göre düzenleme gerekliliği linguistik faaliyetlerde gelişim kaydetmeye sevk etmiştir. Bu sebeple İslam dünyasındaki ilk ilmi disiplinlerden biri dil ilimleri olmuştur.²

Arap dili alanında birçok gramer kitabı ele alınmıştır. Bu kitaplardan üçü temel eser niteliği taşımaktadır. Genel kanaate göre kabul gören ilk gramer kitabı Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisi olan Sibeveyhî'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* isimli eseridir. *el-Kitâb* günümüze ulaşan ilk hacimli nahiv kitabıdır.³ Kitapta sarf ve nahiv konuları zengin örneklerle ancak karışık bir üslupla incelenmiştir. Seçmecî ve uzlaştırmacı Bağdat ekolüne mensup olan Zemahşerî (ö. 538/1144) ise Sibeveyhî'nin eserini özetleyip daha özgün ve sistemli bir hale getirerek *el-Mufasssal* isimli eseri ortaya koymuştur.⁴ İbnu'l-Hâcib *el-Mufasssal*'dan yararlanmak suretiyle *el-Kâfiye*⁵ isimli eseri kaleme almıştır. Kaynağı *el-Mufasssal* olmakla beraber onun bir kopyası değildir. Çünkü İbnu'l-Hâcib eserinde Zemahşerî'nin görüşlerinin yanı sıra muhtelif nahiv alimlerinin görüşlere de yer vermiştir.⁶

İbnu'l-Hâcib, *Kâfiye* isimli eserinde Arap gramerini muhtasar kurallar çerçevesinde ele almıştır. Fazla kelimadan sakınarak sade ve veciz bir üslup gözetmiştir ancak bu durum kitabı

¹ Selami Bakırcı – Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2019), 1.

² İsmail Güler (ed.), *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 5.

³ Mehmet Reşit Özbalkıç, “Sibeveyhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 3 Haziran 2022).

⁴ Mustafa Öztürk - M. Suat Mertoğlu, “Zemahşerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 3 Haziran 2022).

⁵ Bu eserden “*Kâfiye*” olarak bahsedilecektir.

⁶ Hulusi Kılıç, “*el-Kâfiye*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 5 Mayıs 2022).

muhtasar bir eser kılmasının yanı sıra şerh ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple *Kâfiye* üzerine Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere birçok şerh, haşiye ve ta'lik kaleme alınmıştır.

Şerhler özellikle bir ilim dalında şöhret kazanmış muhtasar eserler üzerine kaleme alınır. Şârihler, çoğunlukla eser müelliflerinden farklı kişiler olmakla beraber kimi zaman müellifler de şârih kimliğiyle kendi eserlerini şerh etmişlerdir. Şerhlerin gayesi muhtasar ve anlam bakımından mübhemliğini koruyan metinleri daha anlaşılır hale getirmektir.⁷ İslami ilimler geleneğinde dini meselelerin anlaşılmasının elzemliği şerhçiliği önemli bir noktaya taşımıştır. “İslam literatüründe zengin bir miras oluşturan şerh türü eserler Arap dili alanında büyük miktarlara ulaşmıştır”.⁸ Bu noktada şerhçilik sahasında yerini alan kitaplardan biri de yukarıda sözünü ettiğimiz İbnu'l-Hâcib'in *Kâfiye* isimli eseri olmuştur. *Kâfiye* üzerine yaklaşık 150 şerh yazılmıştır.⁹

Şerhçilik faaliyeti İslam öncesinde de farklı milletlerde mevcuttu. İslam dünyasında ise Hz. Peygamber'in Kur'an'daki meseleleri tefsir etmesi ve manalarını açıklaması şerhçiliğin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Şerh ihtiyacı insanın anlam arayışından doğmaktadır. Şerhin işlevi manayı okuyucuya anlaşılır kılmaktır. Katip Çelebi (ö. 1067/1657) *Keşfu'z-Zünûn* isimli eserinin giriş kısmında şerh ihtiyacının üç sebepten doğduğunu ifade etmektedir. Birincisi müellifin düşüncelerini aktarmadaki üstün ve yeteneği dolayısıyla kısa ve öz bir üslup kullanmasıdır. İkinci sebep, eserde ifadelerin açık biliniyor olduğu düşüncesi ile ön bilgilendirmenin yapılmamasıdır. Üçüncüsü ise birden fazla anlama gelebilecek mecaz ve kinayeli üslubun anlaşılır hale getirilme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.¹⁰ İbnu'l-Hâcib Arap dili gramerine olan hakimiyetinin bir sonucu olarak *Kâfiye* metnini veciz bir şekilde ele almıştır. Esere yazılan şerhlerin çokluğu da bundan kaynaklanmaktadır. *Kâfiye* üzerine Arapça, Farsça ve Türkçe şerhler yazılmıştır. Osmanlı döneminde İslami ilimlere verilen öneme paralel olarak şerhçilik faaliyetleri de artış göstermiştir. *Kâfiye* üzerine Osmanlı döneminde birçok Türkçe şerh kaleme alınmıştır. Bu şerhlerden arasında en çok şöhret kazananlardan biri de Sûdî Bosnevî'nin ö. 1007/1599 [?]) *Şerh-i Kâfiye* isimli eseri olmuştur.

⁷ Sedat Şensoy, “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 3 Haziran 2022).

⁸ Şensoy, “Şerh”.

⁹ Kılıç, “el-Kâfiye”.

¹⁰ Halman, Talat Sait (ed.), *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: TC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007), 2/123.

Sûdî Bosnevî'nin şerh ettiği tek eser İbnu'l-Hâcib'in *Kâfiye*'si değildir. Şirazlı Sâdî'nin (ö. 691/1292) *Gülîstan* ve *Bostan* isimli eserleri ve *Dîvân-ı Hâfız* Bosnevî'nin şerh ettiği diğer bazı eserlerdir. Bu sayede o, şârih ve mütercim kimliği ile tanınmış, söz konusu şerhler ile Türk okurların ve öğrencilerin bazı Arapça ve Farsça eserleri daha iyi anlamasına olanak sağlamıştır.

Şerh, hâşiye ve ta'lik türünden telif çalışmaları, eğitimin arka planı hakkında bilgi sağlarlar. Zira yazılan eserler hangi eserlerin tercih edildiğini ortaya çıkarırlar. Yazma eserlerin nüsha sayıları eserlerin ders olarak okutulup okutulmadığına dair ipuçları sağlamaktadır.¹¹ Bu minvalde Sûdî Bosnevî'nin *Şerh-i Kâfiye* isimli eserinin el yazması sayılarının kütüphanelerdeki çokluğu bu eserin yazıldığı dönemde revaçta olup tercih edilen bir eser olduğunu göstermektedir. Eserin el yazmalarının yanı sıra matbu basımının da bulunması yine bu kanaati destekler niteliktedir.

Birinci bölüme geçmeden önce çeviri yazıda kullanılan yöntemle dair aşağıdaki bilgileri paylaşmak yararlı olacaktır:

- Varaklar numaralandırılırken sayfanın sağ yüzü a, sol yüzü b olacak şekilde numaralandırma sistemine tabi tutulmuştur.
- Metinde Arapça-Türkçe ifadelerin bir arada yer aldığı satırlara denk gelen sayfa numaralandırmalarında, sayfanın a ve b yüzleri metinde kaymaya yol açtığı için gösterilememiş, bu sebeple bazı yerlerde sadece sayfa numarası ile iktifa edilmiştir.
- Türkçe ifadelerin bazıları günümüz Türkçesi ile yazılmıştır. Örneğin “içün” yerine “için” ifadesi tercih edilmiştir.
- Çeviri-yazı alfabesindeki sağır nun haricindeki tüm harfler ilgili alfabeğe uygun bir şekilde ele alınmıştır. Sağır nun harfi ise “n” harfi ile gösterilmiştir.
- Metnin Türkçe kısımlarında Oktay New Transkripsiyon, Arapça kısımlarında ise Traditional Arabic yazı tipi kullanılmıştır.
- Metnin daha anlaşılır bir görünüm kazanması için ibarelerin irablarının yapıldığı kısımlar alt alta yazılmış ve irabların yapıldığı bölümlere köşeli parantez içerisinde irab başlığı verilmiştir.
- Metinde anlatılan konuların okuyucu tarafından hangi bahse ait olduğunun bilinmesi açısından Arapça ibarelerin üst kısımlarına ilgili bahislerin başlıkları köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

---

¹¹ Şükran Fazlıoğlu, “Osmanlı Medrese Müfredatına Dair Çalışmalar: Nereden Nereye?”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 16/12 (2008), 595.

- Okuma kolaylığı sağlamak için metinde noktalama işaretleri kullanılmıştır.
- Kısaltma ifadeler açılımlarıyla birlikte yazılmışlardır. Örneğin ص kısaltmasının musannif ve ال kısaltmasının intehâ olmak üzere, açılımları yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNU'L-HÂCİB VE *EL-KÂFİYE* ADLI ESERİ

1. İbnu'l-Hâcib'in Hayatı ve Eserleri

Bu başlık altında sırasıyla, İbnu'l-Hâcib'in hayatına, eserlerine ve *el-Kâfiye* isimli eserinin önemine değinilecektir.

1.1. Hayatı

570/1175 senesinde Mısır'ın Yukarı Saîd bölgesinde Kûs şehrine bağlı Nil kıyısında bulunan bağ ve bahçeleriyle meşhur İsnâ kasabasında dünyaya gelmiştir.¹² Tam ismi, Ebu 'Amr Osman b. Ömer b. Ebi Bekr b. Yunus'tur. Cemâleddîn ismiyle de lakaplanmış, ancak İbnu'l-Hâcib olarak şöhret bulmuştur. Farklı alanlarda eser veren müellif daha çok nahivci kimliği ile ön plana çıkmıştır.¹³

İbnu'l-Hâcib'in çocukluk yıllarına dair bilgi bulunmamaktadır. Aslen Tiflislidir. Babası, Selâhaddin Eyyûbî'nin (ö.589/1193) dayısının oğlu olan Kûs Emiri İzzeddin Mûsek es-Salâhî'nin hacibliği görevinde bulunmuştur. Bundan dolayı oğlu da İbnu'l-Hâcib lakabıyla anılmıştır. Ca'fer b. Sa'leb el-Üdfüvî'den gelen rivayete göre ise İbnu'l-Hâcib'in babası hacib değildir ancak devlet erkanı ile arası iyi durumdadır. Küçük yaşta yetim kalan Ebu 'Amr'ın bakımını haciblerden biri üstlenmiştir. Bu sebeple bu lakapla anılmaktadır.¹⁴

Selâhaddin Eyyûbî'nin Eyyûbî devletini kurduğu yıllarda doğan İbnu'l-Hâcib, Kahire'de Kur'ân-ı Kerîm, kıraat, Arapça ve Maliki fıkhi ile ilgilenmiş ve bu konularda ihtisas sahibi olmuştur.¹⁵

"İbnu'l-Hâcib babasıyla beraber Kahire'ye gitmiştir ve burada Muhammed b. Ömer el-Bennâ'dan (ö.588/1191) dil ve edebiyat dersleri almıştır. Kâsım b. Firruh er-Râtîbî'den (ö. 590/1193) *et-Teyşîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'yi, Ebu'l Fazl Bahâeddin Muhammed b. Yûsuf el-Gaznevî'den (ö. 599/1202) *el-Mübhic fî'l-Kırâatis-Semân* ve *Kırâatil-A'meş İbn Muhaysin* ve *İhtiyârî Halef* ve *l-Yezîdî* adlı eserleri, Ebu'l-Cûd Gıyâs b. Fâris el-Lahmî'den (ö. 605/1208)

¹² Mehmet Türkmen, "İbn-i Hâcib", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/336 (1989), 334.

¹³ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân* (Beyrut: Dâru Sâdır), 3/247; Firûzabâdî, *el-Bulga Fî Terâcimi E'immeti'n-Nahv ve'l-Luga*, (Kuveyt: Menşûrâtı Merkezi'l-Mahtûtâtı ve't-Turâs, 1987), 132; Suyûti, *Buğyetu'l-Vu'ât*, (Dâru'l-Fikr, 1979), 2/135; Çelebi, Katip, *Keşfu'z-Zunûn*, (Ankara, 2014), 2/1020-1022; Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevdûâtı'l-'Ulûm*, (Kâhire, 1968), 1/139.

¹⁴ Hulusi Kılıç, "İbnü'l Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 5 Mayıs 2022).

¹⁵ İsmail Karahan, *İbnü'l-Hâcib ve el-Kâfiye Adlı Eseri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

kırâat-ı seb-a'yı okumuştur. Ebu'l-Kâsım Hibetullah b. Ali el-Bûsîrî (ö. 599/1202), Ebu Tâhir İsmâil b. Sâlih b. Yâsîn (öl. 607/1210), Ebu Muhammed İbn Asâkir (ö. 571/1175), Fâtîma bint Sa'd el-Hayr'dan (ö. 582/1186) hadis ilimlerini, Ebû Mansûr el-Ebyârî, Ebu'l-Hasan Şemseddin Ali b. İsmâil el-Ebyârî, İbn Cübeyr (ö. 614/1217), Halîl b. Saâde el-Huveyyî'den (ö. 612/1215) fıkıh ve fıkıh usûlü tahsil etmiştir.¹⁶

İbnu'l-Hâcib Kahire'de kaldığı dönemin ardından Şam'a giderek ilim tahsiline devam etmiştir. Şam sonrası tekrar Kâhire'ye döndüğünde Fâdiliyye Medresesinde müderris olarak çalışmaya başlamış, daha sonra Dimeşk'e gitmek üzere Kahire'den ayrılmıştır. Kudüs'te birkaç ay kaldıktan sonra Dimeşk'e ulaşmıştır. Emevi Cami'nde Maliki mezhebine tahsis edilen bir zaviyede ders vermiştir. Kerek Emiri el-Melikü'n-Nâsır Davud b. İsa'nın (ö. 656/1258) kendisini davet etmesi üzerine Kerek'e gitmiştir. Burada el-Melikü'n-Nâsır'a *Kâfiye* isimli eserini *el-Vâfiye Nazmü'l-Kâfiye* adıyla manzum hale getirip taksim etmiş sonrasında da tekrar Dimeşk'e dönmüştür.¹⁷

İbnu'l-Hâcib ve arkadaşı Şeyh İzzeddin Ebu Muhammed Abdulaziz b. Abdüsselam, Şam Emiri Salih İsmail b. Ebi'l-Ceyş ile haçlılar konusunda anlaşmazlık yaşamışlardır. Şam Emiri haçlılarla savaşmak yerine barış yolunu tercih etmiş ve Şeyh İzzeddin bu fikre karşı çıkmıştır. Bunun sonucunda Şeyh İzzeddin ve ona destek olan İbnu'l-Hâcib Şam'dan çıkartılmışlardır ve Şeyh İzzeddin hapse atılmıştır. İbnu'l-Hâcib hapis cezası almamasına rağmen arkadaşına olan sevgisi ve bağlılığından dolayı Şeyh İzzeddin ile beraber hapse girmiştir. 638/1240 yılında hapishaneden çıkarak Şam'dan ayrılmış ve Kahire'ye yerleşmiştir.¹⁸

Kahire'de Fâdiliyye Medresesindeki müderrislik görevine devam eden İbnu'l-Hâcib ömrünün sonlarına doğru geçim sıkıntısı nedeniyle İskenderiye'ye yerleşmiştir. Hicri 26 Şevval 649, miladi 11 Şubat 1249 yılında 76 yaşında vefat etmiştir. Kabri Ebu'l-Abbas el-Mürsî Mescidi'nin alt kısmında bulunmaktadır.¹⁹

---

¹⁶ Kılıç, "İbnü'l-Hâcib".

¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, 3/239; Fîrûzabâdî, *el-Bulga*, 144; Kılıç, "İbnü'l-Hâcib".

¹⁸ Türkmen, "İbn-i Hâcib", 334-335.

¹⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, 3/239; Fîrûzabâdî, *el-Bulga*, 144; Suyûti, *Bugyetu'l-Vu'ât*, 2/135; Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 1020; Türkmen, "İbn-i Hâcib", 335; Kılıç, "İbnü'l-Hâcib".

1.2. Eserleri

İbnu'l-Hâcib sarf, nahiv ve fıkıh alanında eserler telif etmiştir.²⁰

1.2.1. Nahiv Alanında Telif Etmiş Olduğu Eserler

İbnu'l-Hâcib'in nahiv alanında telif etmiş olduğu belli başlı eserler şunlardır:

el-Kâfiye:

İbnu'l-Hâcib'in en ünlü eseridir. İslam dünyasında nahiv öğretimi konusunda önde gelen kitaplardan biridir. Muhtasar bir üslupla kaleme alınan bu eser için birçok şerh, haşiye ve ta'lik kaleme alınmıştır. İlerleyen sayfalarda eserle ilgili daha kapsamlı bilgi verilecektir.

Şerhu'l-Kâfiye:

İbnu'l-Hâcib'in, *el-Kâfiye* isimli nahiv eseri üzerine kaleme aldığı şerhtir.

Şerhu'l-Vâfiye fî Nazmi'l-Kâfiye:

İbnu'l-Hâcib *el-Kâfiye* isimli eserini Kerek Emiri el-Melikü'n-Nâsır Davud'a sunmak üzere manzum bir şekilde yeniden kaleme almıştır. Manzum hale getirdiği *el-Vâfiye* isimli eser üzerine ise *Şerhu'l-Vâfiye fî Nazmi'l Kâfiye* ismiyle bir şerh yazmıştır.

el-Îzâh fî Şerhi'l-Mufassal:

Zemahşeri'nin ana dili Arapça olmayan Müslümanların bu dile olan ihtiyacına binaen kaleme almış olduğu *el-Mufassal* isimli nahiv eseri üzerine İbnu'l-Hâcib'in telif ettiği şerhtir.²¹

el-Kasîdetü'l-Müveşşaha bi'l-Esmâ'i'l-Müenneseti's-Semâ'iyye:

Manzum bir eser olup 23 beyitten oluşmaktadır. Kullanımı fazla olan semai müennes kelimelere yer verilmiştir. Eserde 60 adet semai müennesten bahsedilmektedir.

el-Emâli'n-Nahviyye:

İbnu'l-Hâcib eserinde bazı ayetlerin tefsirini yapmış ve zaman zaman fıkhi meselelere de yer vermiştir. Yine eserde Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı müşkil nahvi meselelerin açıklamasını yapmıştır. Fıkhi meseleleri ihtiva etmesine rağmen nahiv yönü ağır basan bir kitaptır.

Risâle fî'l-'Aşr:

Bu eserinde evvel ve âhir kelimeleriyle 'aşr (on) kelimesinin kullanım şekillerine dair bilgi vermektedir.

²⁰ Türkmen, "İbn-i Hâcib", 341-343; Kılıç, "İbnü'l-Hâcib".

²¹ Mehmet Sami Benli, "el-Mufassal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 5 Haziran 2022).

1.2.2. Sarf Alanında Telif Etmiş Olduğu Eserler

İbnu'l-Hâcib'in sarf ilmiyle ilgili telif etmiş olduğu belli başlı eserler şunlardır:

eş-Şâfiye:

İbnu'l-Hâcib'in sarfa dair kale aldığı veciz eseridir. Yazıldığı günden itibaren esere başta müellifi olmak üzere çeşitli alimler tarafından Arapça, Farsça ve Türkçe şerhler yazılmış, ayrıca Batı dillerine, Türkçe ve Farsçaya tercüme yapılmıştır.

Şerhu's-Şâfiye:

eş-Şâfiye isimli sözü geçen eserine kendisi tarafından yapılmış olan şerhtir.

Cemâlü'l-'Arab fî 'İlmi'l-Edeb:

İbnu'l-Hâcib'in *el-Maksadü'l-Celîl fî 'İlmi'l-Halîl* adıyla da bilinen bu eseri aruz ilmine dair kaleme aldığı manzum eserlerinden biridir. Eserde bazı ayetlerin tefsiri yapılmıştır. Bunun yanı sıra Mütenebbî'nin (ö. 354/965) beyitlerinden ve bazı hadis-i şerifler üzerinden nahivle ilgili bilgiler verilmiştir.

1.2.3. Fıkıh Alanında Telif Etmiş Olduğu Eserler

İbnu'l-Hâcib'in dil alanının yanında fıkıhla ilgili yaptığı çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda yer almaktadır:

Münteha's-sûl (su'âl) ve'l-Emel fî 'İlmeyi'l-Usûl ve'l-Cedel:

Fıkıh usûlü ve cedel hakkında yazdığı eserdir. Kelamcılarının metoduyla kaleme alınmış fıkıh usûlü literatürünün orta dönem örneklerinden biridir.

el-Muhtasar:

Münteha's-sûl (su'âl) ve'l-Emel fî 'İlmeyi'l-Usûl ve'l-Cedel isimli eserinin muhtasarı olan bu eser aslından daha fazla şöret kazanmış ve üzerine birçok şerh yazılmıştır.

Câmi'u'l-Ümmehât:

Maliki fikhına dair kaleme aldığı eserdir. Kitabı yazarken İbn Şâs'ın *el-Cevâhirü's-Semîne fî Mezhebi 'Âlimi'l-Medîne* isimli eserinden ve diğer bazı eserlerden istifade etmiştir.

2. *el-Kâfiye* ve Arap Dilindeki Yeri

Arap gramerinin temeli üç eser üzerinde kuruludur. Sibeveyhî'nin *el-Kitâb*'ı, Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ı ve son olarak İbnu'l-Hâcib'in *Kâfiye*'si. Bu eserlerden her biri bir sonraki esere kaynaklık etmiş ve Arap gramerinin sistemli bir şekilde oluşum sağlamasına katkıda bulunmuşlardır. Asıl kaynağı *el-Mufasssal* olsa da *Kâfiye* kopya niteliğinde bir eser

değildir. İbnu'l-Hâcib, Zemahşerî'nin ve diğer nahivcilerin görüşlerinden farklı görüşlere de yer verdiği için kitabı müstakil eser niteliğindedir.²² İbnu'l-Hâcib büyük ölçüde *el-Mufasssal*'daki taksimata riayet etse de *Kâfiye*'sini *el-Mufasssal*'dan ayıran en önemli nokta kitabında sarfa yer vermemesidir. O, sarf konularını *eş-Şâfiye* isimli eserinde müstakil olarak ele almıştır. *Kâfiye*'de kullandığı şahitlerin çoğu *el-Mufasssal* ile benzerlik göstermektedir. Zaman zaman bu benzerlik dolayısıyla tenkit edilse de İbnu'l-Hâcib'in kendine has bir nahiv uslûbü vardır.²³

İbnu'l-Hâcib *Kâfiye*'sinde genelde Basra ekolünün görüşlerine yer vermekle birlikte Kûfe ekolünün görüşlerinden de bahsetmiştir. Bazen her iki ekolün bir ortak noktasını bulmaya çalışmıştır. Ebu Amr b. 'Alâ (ö.154/771), Halil b. Ahmed (ö.175/791), Sibeveyhî (ö. 180/796), Yunus b. Habib (ö.182/798), Ali b. Hamza el-Kisâî (ö.189/805), Yahya b. Ziyad el-Ferrâ (ö.207/822), Ahfeş el-Evsat (ö.215/830), Bakiyye el-Mâzini (ö.249/863), Muhammed b. Yezid el-Müberred (ö.285/898), Ahmed b. Keysan (ö.299/912), ez-Zeccâc (ö.311/923) gibi meşhur nahivcilerin görüşlerinden bahsetmiş, Hicaz, Temim ve Huzeyl lehçelerinden de örnekler vermiştir. Eserde şahit olarak yirmi dört ayet, on üç şiir ve sekiz atasözü bulunmaktadır.²⁴

Kâfiye "isimler, filler ve harfler" olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu üç bölümün her birinin kendine ait alt bölümleri bulunmaktadır.²⁵ İbnu'l-Hâcib eserinde nahiv konularını oldukça veciz bir şekilde ele almıştır. Arap gramerine dair tüm konuları az söz ve içerisinde çok mana içeren bir yöntem gözetken muhtasar bir kitap sunmuştur. Kitabın veciz oluşu konuların açıklanma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple *Kâfiye* bir hoca nezaretinde okunması gereken kitaplar arasında yer almaktadır. Kolay anlaşılabilmesi için şerh ihtiyacını da beraberinde getirmiş ve bu sebeple *Kâfiye* üzerine bir çok şerh kaleme alınmıştır. Bunlardan en çok şöhret bulanı Abdurrahman Câmî'nin (ö. 898/1492) *Molla Cami* isimli eseridir. Bu eseri oğlu Ziya Yusuf ve diğer talebelerin *Kâfiye*'yi daha iyi anlamasını sağlamak için telif etmiştir.²⁶ Buradan da anlaşıldığı üzere *Kâfiye*'nin anlaşılması için şerhler önem arz etmektedirler.

---

²² Kılıç, "el-Kâfiye".

²³ İbrahim Yılmaz, "İbnu'l-Hacib Hayatı Eserleri ve El-Kafiye Adlı Eserinin İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (1997), 487-488.

²⁴ Yılmaz, "İbnu'l-Hâcib", 488.

²⁵ Nevzat H. Yanık, *Kafiye Tercümesi* (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2016).

²⁶ Kılıç, "el-Kâfiye".

Osmanlı medreselerinde asırlarca ders kitabı olarak okutulan *Kâfiye* günümüzde Arap nahvinin öğretiminde eski yöntemi takip eden öğretim kurumlarında da önemini halen sürdürmektedir.²⁷

İbnu'l Hâcib'in *Kâfiye*'si sahip olduğu özelliklerle Arap grameri alanında büyük ilgi görmüştür. Müellifin veciz bir üslupla ele aldığı konuların daha iyi anlaşılması isteği şerh ihtiyacını da beraberinde getirmiş ve birçok şerh kaleme alınmıştır. Arapça Farsça ve Türkçe olarak yaklaşık 150 kadar şerh ortaya çıkmıştır. Bu şerhlere hâşiyeler ve bu hâşiyelere de çok sayıda ta'lik yazılmıştır. *Kâfiye* üzerine yazılan meşhur şerhlerden başlıcaları şunlardır:²⁸

İbnu'l Hâcib, *Şerhu'l-Kâfiye*

İbnu'l Hâcib'in *Kâfiye* üzerine yazmış olduğu şerhtir.

Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*

Kâfiye şerhlerinin en geniş olup eserde yer alan 957 şahid beyti Abdülkâdir el-Bağdâdî *Hizânetü'l-Edeb* adıyla geniş bir şekilde açıklanmıştır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî de bu şerhe bir hâşiye yazmıştır.

Abdurrahman-ı Câmî, *el-Fevâ'idü'l-Ziyâiyye*

Şârihin lakabı olan Molla Câmî veya sadece Câmî adıyla da tanınan şerh, Osmanlı medreseleriyle diğer İslam dünyasındaki medreselerde eskiden ders kitabı olarak okutulduğu gibi günümüzde de eski yönteme göre Arapça öğreten bazı yerlerde bu gelenek sürdürülmektedir. Kitaba çok sayıda hâşiye yazılmış, bunların da bir kısmı basılmıştır.

Bedreddin b Cemâa, *et-Tuhfe 'ale'l-Kâfiye*

Eseri Muhammed Abdünnebî Abdülmecîd *Şerhu'l-Kâfiye li'bni'l-Hâcib* adıyla yayımlanmıştır.

Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Kâfiye*

Kâfiye üzerine yazılmış olan Farsça bir şerhtir. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Radiyyüddin el-Esterâbâdî'nin *Kâfiye* üzerine yazmış olduğu şerhe *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kâfiye* isimli bir de hâşiye kaleme almıştır.

²⁷ Kenan Demirayak-M. Sadi Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1994), 167.

²⁸ Kılıç, "el-Kâfiye".

Sûdî Bosnevî, *Şerh-i Kâfiye*

Sûdî Bosnevî'nin kaleme aldığı Türkçe şerhtir. Müellif ve eseri hakkında çalışmamızın ilerleyen sayfalarında detaylı bilgi verilecektir.

3. Osmanlı İlim Geleneğinde *el-Kâfiye*

Medreseler gelecek nesillere bilgi sağlamak, yeni bilgiler üretmek, toplumun gelişimine katkıda bulunmak ve devlet kademelerinde görev yapacak insan ihtiyacını gidermek gibi çeşitli faydaların sağlandığı kurumlar olmuştur. Eğitim ve öğretim kültür ve medeniyetin bir sonraki nesle aktarımı noktasında en önemli araç olarak kabul görmektedir. Bu sebeple İslam tarihi boyunca medreselere önem atfedilmiş ve buralar en önemli kurumlardan biri haline gelmiştir.

Dini değerlerin başrol oynadığı Osmanlı medeniyet sisteminde ise din ve medeniyet etkileşiminde kılavuzluk eden bu kurumlar, İslami değerlerle yüklü aydılanma ve insan yetiştirme felsefesini temsil konumundaki müesseseler olmuştur.²⁹ Osmanlı devletinin İslami ilimlere vermiş olduğu önem ders müfredatına da yansımıştır. Medreselerde görülen dersler ana hatlarıyla şunlardan oluşmaktadır: Arapça (sarf, nahiv, belagat, vs), tefsir, hadis, fıkıh, kelam, akaid ve mantık.³⁰

Müfredat içerisinde önemli olarak addedebileceğimiz derslerden biri de Arapçadır. Arapça diğer derslerin anlaşılması hususunda bir çeşit anahtar vazifesini görmektedir. Osmanlı medreselerinde ders kitaplarının dilinin Arapça olması, eğitim ve öğretimin bu dilde oluşu öğrencinin Arapçayı öğrenmesini zorunlu hale getirmişti. Arapçayı bilmeden İslami ilimlerde derinleşmek mümkün olmadığından, Arapça diğer ilimlere hazırlayıcı bir konuma sahip olmuştur. Bu sebeple müfredattaki diğer derslerin öncesinde Arapça öğrenimi ilk sırada yer almakta ve diğer ilimlere erişim Arapça sayesinde sağlanmaktaydı. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, akaid ve mantık dersleri öncesinde medreselerde Arapça eğitimi verilmekteydi. “Hırzû'l-Müluk yazarı, medrese eğitiminin ana gayesinin talebeye öncelikle Arapça sarf ve nahvi öğretmek olduğunu vurgular. Bu konunun elzemliğine binaen şu sözleri sarfetmiştir: ‘Sarf ve nahv görmemiş ve muhtasarat okumamış cahillerin rüşvet ve şefaitle danişmend ve sonra da kadı olduklarını ve Müslümanların davaların yalan yanlış görüp hükm idüp nice mefsedet-i azîmeye sebep olduklarını söyler.”³¹ Buradan da anlaşılacağı üzere liyakatsiz kişiler kurumların başlarına getirilmiş ve sarf ve nahvi bilmemeleri neticesinde davalarda yanlış hükümler

²⁹ Hasan Akgündüz, *Osmanlı Medrese Sistemi* (Ulusal Yayınları), 42.

³⁰ Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, 1 (2008), 32

³¹ Ekrem Tak, Bilgin Aydın, “XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, Bahar (2019), 189.

vermişlerdir. Bu durum sarf ve nahvin diğer ilimlere açılan bir kapı mesabesinde olduğunun ve ehemmiyetinin bir göstergesidir.

Erzurumlu İsmail Hakkı (ö.1894/ 1780) *Tertîbü'l-'Ulûm* isimli eserinde Osmanlı medreselerinde okutulan ders programına dair geniş ölçüde bilgi sunmaktadır. İsmail Hakkı'ya göre Osmanlı medreselerinde okutulan dersler ve kitaplar aşağıdaki tablodaki gibidir:³²

DERSLER	KİTAPLAR
Lugat	<i>Yusuf, Ferište, Târif-i Seyyid, es-Sihâh, Vankuli, el-Kâmûs</i>
Sarf	<i>el-Emsile, el-Binâ, el-Maksûd, el- 'İzzi, el-Merâh, eş-Şâfiye, el-Çârperd</i>
Nahiv	<i>el- 'Avâmil, Küçük 'Avâmil, Unmûzec, Hadâik, el-İzhâr, en-Netâic, el-Kâfiye, Câmi</i>
Me'ânî	<i>et-Telhis, el-Mutavvel</i>
Beyân	<i>İstiâre</i>
Vad'	<i>Şerh-i 'Adud</i>
'Aruz	<i>el-Endelûsî</i>
Kavâfi	<i>Nâbulîsî</i>

Yukarıda verilen tablodan da anlaşılacağı üzere nahiv kapsamında okutulan ders kitaplarından biri de İbnu'l-Hâcib'in *Kâfiye* isimli eseridir. Bunun yanı sıra öne çıkan bir diğer eser ise *Kâfiye*'ye şerh olarak yazılan Abdurrahman el-Câmî'nin (ö. 898/1492) *Molla Câmi* olarak şöhret kazanan *el-Fevâidu'z-Ziyâiyye* isimli eseri olmuştur. Nahvin temel taşı olan *Kâfiye* medreselerde rağbet görmüş ve gördüğü bu rağbetin bir sonucu olarak üzerine çok sayıda şerh, hâşiye ve ta'lik eserler kaleme alınmıştır. Osmanlı döneminde Arapçaya verilen ehemmiyetin bir göstergesi de Türkçe şerhlerin telifleri olmuştur. Medreselerde eğitim gören öğrencilerin eserleri daha iyi anlamasını sağlamak için Türkçe şerhler yazılmıştır. Bu bağlamda *Kâfiye* üzerine çalışması bulunan birçok Osmanlı alimi bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının temas etmek uygun olacaktır.

³² Fuat Aydın, Mahmut Zengin, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz, *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans* (Mahya Yayıncılık, Nisan 2019), 148.

3.1. *el-Kâfiye* Üzerine Şerh Yazanlar

İbnu'l-Hâcib'in *Kâfiye*'si üzerine çalışma yapan Osmanlı âlimlerinden belli başlıları şunlardır:

Alâaddin Ali Fenârî (ö. 903/1497)

İlk Osmanlı şeyhülislamı Molla Fenârî'nin (ö. 834/1431) torunudur. Bursa'da dünyaya gelmiştir. Herat, Semerkand ve Buhara şehirlerinde eğitim görmüştür. Eğitiminin ardından Bursa'ya dönmüştür ve Fatih Sultan Mehmet (ö. 886/1481) tarafından kazaskerlikle görevlendirilmiştir. Daha sonra görevinden ayrılarak tasavvufa yönelmiştir. Zeyniye tarikatına mensuptur. Yaşadığı devirde fıkıh ve fıkıh usulünün yanı sıra kelim, belagat ve matematik alanlarındaki donanımıyla dikkat çekmiştir. Kitap telifinden ziyade öğrenci yetiştirmekle meşgul olmuştur. Kaynaklarda İbnu'l-Hâcib'in *Kâfiye*'sine şerh yazdığı yer almaktadır. Bursa'da dedesi Mevlâna Fenârî'nin kabrine defnedilmiştir.³³

Gavvâs Efendi

Arapça alanında derin bilgi sahibi olan Gavvas Efendi aslen Sökelidir. Bazı riyayetlere göre mahlası “Havassi” dir. Birgivî'nin (ö.981/1573) *İzhâru'l-Esrâr* eserine *Netâicü'l-Efkâr* isimli şerhi bulunan Adalı Şeyh Mustafa'nın (ö.1085/1674 [?]) hocası olduğu rivayet edilmektedir. Söke'de medfun olduğu bilirse de mezar taşında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. *Kâfiye* üzerine bir şerhi bulunduğu söylenmektedir.³⁴

Hacı Baba İbnü's-Şeyh İbrahim (Tosyavî)

Müellifin ismi kaynaklarda Hacı Baba b. Şeyh b. İbrahim b. Abdülkerim b. Osman et-Tusutî olarak yer almaktadır. Kastamonu'nun Tosya ilçesinde dünyaya geldiği için Tosyevî nisbesiyle anılmıştır. Bazı kaynaklarda Rûmî nisbesi de geçmektedir. Doğum tarihi bilinmemekle beraber Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşadığı bilinmektedir. Hayatının sonlarına doğru Bursa'ya yerleşmiş ve burada hayatını sürdürmüştür. Kabri Bursa Setbaşı'nda Çelebi Sultan Mehmet'e giden caddenin sağ tarafında, adına yaptırılmış mescidin haziresindedir. Nahiv başta olmak üzere farklı alanlarda birçok eser telif etmiştir. *Kâfiye* üzerine *Evfe'l-Vâfiye fi Şerhi'l-Kâfiye* isimli bir şerhi vardır. Bu eserin ismi *Osmanlı Müellifleri*

³³ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 1/254; Hamdi Döndüren, “Alâaddin, Fenari” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 13 Haziran 2022).

³⁴ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/319; İsmail Durmuş, “Adalı, Şeyh Mustafa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 13 Haziran 2022).

kitabında *Mu‘ribu’l-Kâfiye* olarak geçmektedir. Tahir Mahmûd et-Tavîl Kahire’de bu eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.³⁵

Hasan Kâfi Akhisarî (ö.1025/1616)

Bosnanın Travnik sancağına bağlı Akhisar Devlet-i Vakf kasabasındandır. Bosna kadısı Bâli Efendiden ders almıştır. Kabri memleketine yakın Purusaç köyündedir. Kâfi mahlası kaf ilmindeki (ilm-i kâf) maharetinden dolayı veya *Kâfiye*’ye yazdığı şerh sebebiyledir.³⁶

Hızır b. İlyas Gümülcevi

Osmanlı devrinde yaşamış alimlerden biridir. Hakkında bir bilgi bulunmamakla beraber Mehmet Tahir’in *Osmanlı Müellifleri* isimli kitabında *Es’iletü’l-Kutbiyye* isminde bir *Kâfiye* şerhinin olduğu bilgisi yer almaktadır.³⁷

Muharrem Efendi (ö.1000/1591)

Tokat’ın Zile ilçesinde dünyaya gelmiştir. Tam ismi Muharrem b. Ebu’l-Bereket Muhammed b. Arif b. ez-Zilî’dir. Sîvâsî ve Kastamonî nisbeleriyle de bilinmektedir. Sivasî nisbesi Zile’nin önceden Sivas’a bağlı bir ilçe olmasından kaynaklanmaktadır. Kastamonî ise Kastamonulu müderris Muharrem Efendi (ö.983/1575) karıştırılmasından dolayıdır. Künyesi Ebu Leys’tir. Bu künye sebebiyle kendisi Arap zannedilmiştir. İslami ilimler konusunda ilk hocası babasıdır. Eğitimini tamamlamak için kardeşleri Şemseddin ve İbrahim ile Tokat’a gitmiş ve orada Arakiyecizâde Şemseddin Mahvî Efendi’den ders almıştır. Daha sonra eğitimine devam etmek için kardeşi Şemseddin ile İstanbul’a gitmiş ve ardından memleketi Zile’ye dönüş yapmıştır. Muharrem Efendi Halvetî tarikatının şeyhlerinden biridir ve Abdülmecid Şîrvânî’nin halifesidir. Öğrenim için yaptığı seyahatler dışında Zile’de ikamet etmiştir. Halk tarafından “Muallim Dede” olarak bilinmektedir. 100 yaşında vefat etmiştir. Kabri Zile Devlet Hastanesinin bahçesinde bulunmaktadır. En meşhur eseri *Hâşîye ‘ale’l-Fevâidi’z-Ziyâiyye*’dir. Bu eser Osmanlı medreselerinde “Muharrem” adıyla bilinmektedir. İbnu’l-Hâcib’in *Kâfiye*’nin üzerine yazılan *Fevâidi’z-Ziyâiyye* isimli şerhe yazmış olduğu haşiyedir. Muharrem Efendi kitabı “bedel” bahsine kadar yazabilmiş eserin devamını Abdullah Eyyûbî (ö.1252/1836) aynı üslûpla ele almıştır. Eserin birçok nüshası mevcuttur.³⁸

³⁵ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/ 321; Adnan Azzi, *Hacı Baba İbn İbrahim et-Tusutî’nin Hulasatü’l-İrab Fi Şerhi’l-Misbâh Adlı Eserin Tahkiki* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017) 11-12.

³⁶ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*; 1/277.

³⁷ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*; 1/391.

³⁸ M. Rahmi Telkenaroğlu, “Zileli Muharrem Efendi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 13 Haziran 2022).

Niyazi Şeyh İsmail Efendi (1774-1859 [?])

Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Şumnu/Osmanpazarı'na bağlı Karaahadlar (Vranikon) köyünde dünyaya gelmiştir. Doğduğu yerden dolayı Şumnevî ve Osmanpazarî nisbesiyle anılmaktadır. Eğitimi nereden aldığına dair bilgi bulunmamakla beraber eserlerinin içeriğinden hareketle İstanbul'da eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Osmanpazarı'nın ilk müftüsüdür. Eserlerindeki kayıtlardan anlaşılabileceği üzere önce müderrislik sonra müftülük daha sonra da tekrar müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır. Arapça ve Türkçe kaleme aldığı eserlerinin çoğu şerh, haşiye ve tercümelerden oluşmaktadır. *Kâfiye* üzerine bir şerhi olduğu bilgisi olsa da nüshaları bulunamamıştır.³⁹

3.2. el-Kâfiye'yi Tercüme Edenler

İbnu'l Hâcib'in *Kâfiye*'sini Türkçeye tercüme eden Osmanlı âlimlerinden belli başlıları şunlardır:

Kurd Efendi (Muhammed b. Ömer) (ö.996/1588)

931/1525 yılında Filibe'nin Tatarpazarcığı kasabasında dünyaya gelmiştir. Kurd Efendi, Kurd Dede ve Kurd Halife olarak da anılmaktadır. Sahn-ı Semân Medresesinde eğitimi alırken mezun olmasına kısa bir süre kala Halveti Şeyhi Sofyalı Bâli Efendi ile tanışarak onun hizmetine girmiştir. Tarikat eğitimi sonrası Bâli Efendi'nin halifesi olmuştur. Sokullu Mehmed Paşa'nın (ö.987/1579) davetiyle İstanbul'a taşınan Kurd Efendi yöneticiler ve halk tarafından ilgiyle karşılanmıştır. III. Murad'ın (ö.1003/1595) kendisine iltifatta bulunduğu söylenmektedir. Kurd Efendi vaktini zaviyesinde halkı irşad etmek ve halife yetiştirmekle geçirmiştir. Çarşamba günleri Fatih Camisi'nde, cuma günleri ise Kadırga'daki Sokullu Mehmed Paşa Camisi'nde hadis ve tefsir okuyarak vaazlar vermiştir. Ziyaret için gitmiş olduğu Tatarcık'ta hastalanarak vefat etmiştir. *Terceme-i Fevâid-i Ziyâiyye* isimli Molla Câmi'nin *Kâfiye* üzerine yazmış olduğu şerhin çevirisi olan eseri mevcuttur. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁴⁰

Muhammed Efendi (ö.973/1565)

Amasya müftülüğü yapmıştır. İstanbul'da vefat etmiştir. Okmeydanı'nda medfundur. Arapça ve Farsça olarak şiir inşadına muktedir olduğu söylenmektedir. *Osmanlı Müellifleri*'nde *Kâfiye* tercemesinin olduğuna dair bilgi verilmiştir.⁴¹

³⁹ Vedat S. Ahmet, "İsmail Niyâzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 13 Haziran 2022).

⁴⁰ Sefer Hasanov, "Kurd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 13 Haziran 2022).

⁴¹ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*; 1/391.

Sûdî Bosnevî (ö.1007/1599 [?])

Hakkında ileride kapsamlı bilgi verilecektir.

Vassaf Abdullah Efendi (ö.1174/1761)

Akhisar'da dünyaya gelmiştir. Çatalca'da Ali Paşa Medresesi, Yunus Paşa Medresesi, Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi ve Kürkçübaşı Medresesi gibi çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. 1727-28 yılında Mısır kadılığı yaptıktan sonra İstanbul'da fetva eminliği görevinde bulunmuştur. İmrahor Mustafa Paşa'nın riyasetinde İran'a yollanan sefaret heyetinin içinde yer alan Vassaf Efendi uzun süre orada ikamet etmiştir. İran dönüşü Anadolu kazaskeri sonrasında da Rumeli kazaskeri görevine getirilmiştir. 1168 yılında ise şeyhülislam olmuştur. Yaşlılığı sebebiyle şeyhülisamlık görevinden azledilen Vassaf Efendi, Emirgan'da bulunan yalısında ömrünün kalan günlerini geçirerek 1174 yılında vefat etmiştir. *İrşâd-ı Ezkiyâ* isimli *Kâfiye*'nin manzum tercümesi olan eseri vardır.⁴² Bu eser 2019 yılında Kürşat Şamil Şahin tarafından çeviri yazılı metin olarak neşredilmiştir.⁴³

3.3. el-Kafiye Üzerine Çalışma Yapan Diğer Âlimler

Kâfiye üzerine şerh ve çeviri dışında çaişma yapan Osmanlı âlimleri de mevcuttur. Bunların belli başlıları aşağıda yer almaktadır:

Ali Hüseyin Efendi

17. yüzyılın tanınmış şair ve tarihçilerinden biridir. Doğum tarihi bilinmemekle beraber doğum yeri Edirne'dir. Öğrenim hayatı hakkında da bilgi sahibi olmadığımız Ali Hüseyin Efendi, tahsilinin ardından mülazım, müderris ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. İyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedir. Vefat tarihi ihtilaflıdır. 1050/1640 senesinde yahut 1058/1648 senesinde vefat ettiğine dair farklı rivayetler vardır. *Kâfiye* üzerine *Kâfiye ve Nazîre* isimli Arapça gramer kitabı bulunmaktadır.⁴⁴ Bu kitap hakkında "Ali Hüseyin Çelebi Edirnevî'nin "Kafiye ve Nazire" isimli eserinin tahkik ve değerlendirmesi" isimli bir yüksek lisans tez çalışması vardır.⁴⁵

⁴² Mehmet İpşirli, "Vassaf Abdullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 13 Haziran 2022).

⁴³ Bk. Kürşat Şamil Şahin, *Vassâf Abdullah Efendi (Abdî) İrşâd-ı Ezkiyâ (Manzum Bir Nahiv) İnceleme-Metin-Sözlük*, (İstanbul: Hiperyayın, 2019).

⁴⁴ Gülay Karaman, "Hüseyin Âli Efendi ve Riyâzü't-Terâcim Adlı Biyografik Eseri", *Kesit Akademi Dergisi* 20 (Eylül 2019), 52-54.

⁴⁵ Merve Cengiz, "Ali Hüseyin Çelebi Edirnevî'nin "Kafiye ve Nazire" isimli eserinin tahkik ve değerlendirmesi" (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

Ali b. Osman Akşehrî (ö.1285/1868)

Konya'nın Akşehir ilçesinin Ukeş köyünde dünyaya gelmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra Akşehir'de ders ve fetva vermekle meşgul olmuştur. *Şerhu Ebyâti'l-Kâfiye ve'l-Câmi* isimli eserin sahibidir.⁴⁶

Karaca Ahmed Hamidî (ö.1024/1615)

“XIII. yüzyılın sonlarına doğru Isparta ve Burdur yöresinde kurulan Hamîdoğulları Beyliği'nin ve Osmanlı hâkimiyeti altında bir idarî bölge olan Hamîd”⁴⁷ bölgesindedir. Kudüs naibliği görevinde bulunmuş ve görevi esnasında vefat etmiştir. *Hâşiye-i Şerh-i Kâfiye* isimli eseri olduğu zikredilmektedir.⁴⁸

Muhammed Muhyiddin Vefâî (ö.940/1533)

Aslen Muğlalıdır. Tahsilini tamamladıktan sonra medreselerde müderrislik yaptığı kaydedilmektedir. Bursa Ferhadiye Medresesi Müderrisliğine atanmıştır. Daha sonra tarikata yönelmeye karar vererek Zeyniye Tarikatı'nın Vefâiye kolu olan Şeyh Vefâî'ye müntesip olmuştur. Bursa'da vefat eden Muhammed Muhyiddin Vefâî Zeyniler Dergahı'na defnedilmiştir. Arapça alanında *Tezhîbü'l Kâfiye* ve bu esere yazdığı şerh olan *Şerhu Tezhîbi'l-Kâfiye* isimli iki eseri vardır. Biyografi yazarı olan Mehmed Mecdî (ö. 999/1591) bu iki eserden de övgüyle bahsetmektedir.⁴⁹

Mustafa Efendi (Mihallıçıklı Hacı Mustafa Efendi) (ö. 1300/1882)

Eskişehir'in Mihallıçık kasabasına bağlı olan Sarıyar köyündendir. Eğitimini İstanbul'da almıştır. İngilizlerle beraber Kırım savaşına gitmiştir. Savaş dönüşünde bir seyahatname kaleme almıştır. Beyazıt Camii'nde ders vermiştir. Kabri Eyüp çevresinde bulunan Kaşgarlı tekkesi yakınındaki Safvetpaşa Dergahı'ndadır. *Şerhu Şevâhidi'l-Kâfiye ve'l-Câmi* isimli matbu bir eseri vardır.⁵⁰

Zenbillizâde Fudayl Çelebi (ö.991/1583)

920 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Tahsilini İstanbul'da tamamlamış Bursa Yıldırım Han ve Edirne Halebiyye medreselerinde müderrislik görevinde bulunmuştur. Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde de müderrisliğin ardından Bağdat'a giderek Halep kadısı

⁴⁶ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/278.

⁴⁷ Sait Kofoğlu, “Hamidoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 14 Haziran 2022).

⁴⁸ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/372.

⁴⁹ Mehmet Yalar, “XVI. Yüzyıl Bursa Alimleri ve Arap Diline Katkıları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 128.

⁵⁰ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/411-412.

olmuştur. Ardından Şehzade Medresesi'nde müderrislik ve Mekke kadılığı yapmıştır. Kendisine III. Murad tarafından yapılan kazaskerlik teklifini ve yine sunulan şeyhülislamlık görevini kabul etmeyerek emekliye ayrılmıştır. Ömrünün geri kalan zamanını eğitim ve öğretimle meşgul olarak geçirmiştir. İstanbul'da vefat eden Çelebi'nin kabri Zeyrek'te bulunmaktadır. *Muhtasar Kâfiye* isimli eseri bulunmaktadır.⁵¹

Zeynizâde Hüseyin Efendi (ö.1172/1759 [?])

İzmir Tire'de dünyaya gelmiştir. Eğitimine Tire'de başlamış ardından Aydın'ın bir mahallesi olan Güzelhisar kasabası'nda devam etmiştir. Zeynizâde medrese müfredatında yer alan eserlere yardımcı kitaplar olarak mu'rib eserler kaleme almıştır. Eserlerine rağbet çok olmuş ve birçok kez istinsah edilmiş, basılmışlardır. İlmi eleştiriden çekinmeyen Zeynizâde eserlerinde müelliflerin hatalarını dile getirmiştir. Zeynizâde'nin en hacimli ve son eseri el-*Fevâidü's-Şâfiye 'alâ İ'râbi'l-Kâfiye*'dir. 1168/1755 yılında tamamlanan eserin nüshası ve müellifin kendisi tarafından istinsah edilen ve 1171/1757-58 yılında tashihi sona eren nüsha Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunmaktadır.⁵²

---

⁵¹ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/474; Ferhat Koca, "Fudayl Çelebi, Zenbillizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 14 Haziran 2022).

⁵² Ahmet Turan Arslan, "Zeynizâde Hüseyin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 14 Haziran 2022)

İKİNCİ BÖLÜM

SÛDÎ BOSNEVÎ VE ŞERH-İ KÂFİYE’DEKİ ŞERHÇİLİK ANLAYIŞI

1. Sûdî Bosnevî’nin Hayatı

Sûdî’nin asıl adı Ahmed olarak bilinmektedir. Bosna’nın Foça şehrine yakın Çayniça kasabasına bağlı Sudiçi köyünde dünyaya geldiği için Sûdî lakabıyla anılmaktadır. Doğum tarihi bilinmemekte ve ailesi hakkında da kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamaktadır. Genel itibariyle Sûdî ve Sûdî Bosnevî nisbesi ile bilinmektedir. “Hazret-i İsa ömrü boyunca duacı Sûdî gibi hiç evlenmemiştir” sözünden hiç evlenmediği anlaşılmaktadır.⁵³

Sûdî Bosnevî’nin eğitim hayatının nerede geçtiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hayatı hakkında detaylı bilgi edindiğimiz Nazif Hoca’nın zannınca Sûdî, ilk ve orta öğretim tahsilini memleketi Foça’da ve daha sonra Sarajevo’da yapmıştır. Osmanlı Devleti’nin parlak döneminde sadrazam olan Sokullu Mehmed Paşa (ö.987/1579), aslen Bosnalı oluşu ve memleketine olan sevgisi sebebiyle birçok Bosnalı gencin İstanbul’da tahsil görmesine olanak sağlamıştır. Şüphesiz bu gençlerden biri de Sûdî Bosnevî olmuştur. Yüksek tahsilini İstanbul’da yapan Sûdî’nin hangi medreseden veya yüksek okuldan eğitim aldığına dair bir kayda tesadüf edilmemektedir. İlim tahsil etmek üzere İstanbul’dan ayrılıp Diyarbakır’a gitmiştir. Orada Muslihiddin Lârî’den (ö. 979/1572)⁵⁴ Farsça öğrenmiştir. Muslihiddîn Lârî Diyarbakır’ın müftüsü olup zamanının en iyi Fars dili ve edebiyatçıları arasında yer almaktadır. Sûdî, Diyarbakır’a giderken Erzurum’a da uğradığını *Hâfız Dîvânı* şerhinde anlatmaktadır.

Sûdî’nin Diyarbakır sonrası ilim tahsil etmek üzere gittiği durak Şam olmuştur. Eserlerindeki ifadelerden Halîm-i Şîrvânî’den *Gülîstan*’ı okumuş olduğu anlaşılmaktadır. Sûdî’nin Şam’da bir diğer faydalandığı âlim ise Abdurrahman Câmî’nin kızkardeşinin oğlu olan Ahmed Amîn’dir. *Kâfiye*’nin önde gelen şerhlerden biri olan Molla Câmî isimli eserden bu suretle kendi şerhi için de faydalanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Yine Divan sahibi Sabûhî-i Badahşî ve Molla ve Şeyh olan Husayn-ı Harazmî gibi devrinin büyük alimlerinden de faydalandığı anlaşılmaktadır. Şam’da ne kadar süre kaldığı bilinmemekle birlikte yine eserlerinden anlaşılabileceği üzere Bağdat’a geçmiştir. Sûdî’nin hayatına dair büyük ölçüde kaynak elde etmiş olduğumuz Nazif Hoca’ya göre Sûdî’nin Bağdat’ta bulunuş amacı şerhine başlayacağı eserlerle ilgili bilgi edinmek istemesinden kaynaklıydı. Zira Sûdî şerhlerinde

⁵³ Muhammed Aruçi, “Sûdî Bosnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Mayıs 2022).

⁵⁴ Hulusi Kılıç, “Lârî, Muslihuddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Nisan 2022).

karşılaştığı müşkilleri zevk ve marifet sahibi olan bazı Acem tacirlere sorduğunu kaydetmektedir. Yine karşılaştığı müşkillerden bazılarını Afdaleddin'in ders halkasına katılarak sormuştur.⁵⁵

Sûdî Bağdat halkını dil konusunda müşahede ederken onları Sa'dî zamanında fasih bir Arapça ve Farsça konuşurken kendi zamanında ise bu iki dili dahi bilmeyen insan yığınları olarak nitelendirmiştir. Sûdî'nin Farsçaya duymuş olduğu ilgisine rağmen İran'a gitmediği *Hafız Divan*'ı şerhinde yer vermiş olduğu Hafız'ın mezar taşına hak edildiği bilgisine İranlı bilginlerden ulaştığını söylediği ibareden çıkartılmaktadır.⁵⁶

Sûdî, yüksek tahsilini yapmak üzere çıkmış olduğu seyahatlerini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Burada devrin ileri gelen alimlerinin de ders halkalarına iştirak etmiştir. Bir risalesinde Sultan III. Murad'ın (ö. 1003/1595) rasathanesinin ileri gelen müneccimlerinden biri olan bir zattan ders aldığını kaydetmiştir. Nazif Hoca nazarında bu müneccim III. Murad zamanında yaşamış olan Takıyyüddin er-Râsîd'dan (ö. 993/1585) başkası değildir. Yine Nazif Hoca indinde bir başka istifade ettiği ilim adamı Tâc el-Tevârih'in müellifi Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi olan Hoca Sâdeddin Efendi'dir. (ö. 1008/1599).⁵⁷

II. Selim (ö. 982/1574) saltanatının başlangıcı esnasında Sultan Ahmet civarında bulunan İbrahim Paşa Sarayındaki gilmân-ı hassaya hoca olarak atanmıştır. Bu kurum saray ve devlette yüksek mevkilerde vazife alacak olan seçkin gençlere ders vermekteydi. Bu gençler arasında birçok Bosnalı öğrencisi bulunmaktaydı. Nitekim Osmanlı devlet adamı ve şair olan Bosnalı Derviş Paşa (ö. 1012/1603)⁵⁸ *Muradname* isimli eserinin mukaddimesinde “Sûdî, benim en saygı değer hocam üstaz-ı ekremim idi” diyerek ondan bahseder. Sûdî'nin bu görevde ne kadar bulunduğu kaynaklarda yer almamakla beraber, az bir emekli maaşı ile vazifesinden ayrıldığıнын kaydı vardır. Vazifesinden ayrılması Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümü ile aynı zamana denk gelmiştir. Bosnalılara verilen imtiyazın Sokullu'nun ölümü ile nihayete erdiği ihtimalini de bu bilgi dahilinde göz önünde bulundurulabilir. Sûdî inzivaya çekilerek tedris ve eserlerini yazmakla meşgul olmuştur. Sûdî'nin hangi mezhebe mensup olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Şârihin ölüm tarihine dairde muhtelif tarihler vardır.⁵⁹

⁵⁵ Nazif M. Hoca, *Sûdî Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi'nin Metni* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 11-14.

⁵⁶ Hoca, *Sûdî Bosnevî*, 14-15.

⁵⁷ Şerafettin Duran, “Hoca Sâdeddin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Nisan 2022).

⁵⁸ Mahmut Ak, “Derviş Paşa, Bosnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Nisan 2022).

⁵⁹ Hoca, *Sûdî Bosnevî*, 15.

Katip Çelebi (ö.1067/1657) *Keşfü’z-Zünûn*’da ölüm tarihini “1000 civarı” olarak zikretmektedir. Atâî de *Zeyl-i Şakâik* isimli eserinde aynı tarihe işaret etmektedir. Müstakimzâde Süleyman *Mecelletü’n-Nisâb* ismini taşıyan eserinde şârihin 1000 yılında vefat ettiğini belirtmiştir. Ancak *Şerh-i Bostan* 1006 yılında tamamlandığı için bu tarih hatalı sayılmaktadır. Bursalı Mehmet Tahir *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde 1005 yılına işaret ederek kabrinin İstanbul Aksaray’daki Yusuf Paşa Camii haziresinde olduğunu söylemektedir. Nazif M. Hoca ise *Bostan*’a yazmış olduğu şerhin 1006 yılına işaret ettiğini baz alarak bu tarihten sonrasında vefat ettiğini söylemektedir. *Şerh-i Bostan*’ın bir nüshasının son sayfasında bulunan bir fevaidde “Şârihun vefât-ı târîhi gaza düşmüşdür: 1008” ifadesine göre Bosnevî 1008/1599-1600 yılında vefat etmiştir. 16. yüzyılın başka bir şârihi olan Şem’î, Sûdî’nin şerhlerine yazmış olduğu reddiyelerde kendisinden merhum diye bahseder. Şem’î’nin şerhi 1009/1600 yılında tamamlanmıştır. Bu durumda Sûdî 1009 yılından önce vefat ettiğinin tespiti yapılabilmektedir.⁶⁰

2. Sûdî Bosnevî’nin Eserleri

Sûdî’nin bizzat kendi telif ettiği bir eseri bulunmamaktadır. Daha ziyade şârih ve mütercim kimliği ile ön planda olan Sûdî, tanınmış Farsça ve Arapça eserlere şerh ve tercüme kaleme almıştır. Sûdî Bosnevî’nin hayatı hakkında önemli ölçüde bilgi edindiğimiz Nazif M. Hoca’nın *Sûdî Bosnevî ve İki Risâlesi* isimli kitabında Sûdî’nin 14 eseri bulunduğunu zikretmektedir.

2.1. Arapça Eserlere Yazdığı Türkçe Şerhler

Sûdî’nin, Arapça eserlere yazdığı Türkçe şerhler şunlardır:

Şerh-i Kâfiye:

Sûdî’nin Arapçaya kazandırmış olduğu ilk ve en büyük eseri İbnu’l-Hâcib’in *Kâfiye* isimli eserine 997/1588 yılında yazdığı şerhtir. Sûdî bu eserini yazarken Molla Câmî ve Hindî’nin şerhlerinden yararlanmıştır.⁶¹ Eseri mureb ve şerhten oluşmaktadır. Bu eserini yeniçeri ağalarından olan Hasan Ağa isimli birine ithaf ettiğini mukaddimesinde dile getirmektedir. Nahiv öğrenmek isteyen Türkler için önemli bir yere sahiptir. Eserin çeşitli kütüphanelerde olmak üzere çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıca, *Kâfiye*’nin

⁶⁰ Bedriye Gülay Açar, “Sûdî-i Bosnevî’nin Ölüm Tarihi Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/4 (2016), 185-186; Nev’izâde Atâî, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 953; Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/432; Aruçi, “Sûdî Bosnevî”; Hoca, *Sûdî Bosnevî*, 16.

⁶¹ Çelebi, Katip, *Keşf el-Zünûn*, Ankara, 2014, 2/1372.

Arapça, Farsça ve Türkçe üç şerhinden oluşan *Şurûhu'l-Kâfiye se Zebân* adı altındaki bir koleksiyonun Türkçe şerhi olan üçüncü cildi olarak Matbaa-i Âmire tarafından 1312/1895 yılında yayımlanmıştır.

Şerh-i Şâfiye

Sûdî'nin Arapça sahasında ele aldığı ikinci şerhi *Şerh-i Şâfiye*'dir. *Şâfiye* İbnu'l-Hâcib'in Arapça dilbilgisine dair yazmış olduğu muhtasar bir kitaptır. Bu eserin ne zaman yazıldığına dair bir bilgi yoktur. Çeşitli kütüphanelerde yazmaları bulunmaktadır.⁶²

el-Dav'ın Tercümesi

ed-Dav', Muhammed b. Muhammed Tacüddin el-İsferâyînî (ö. 683-684/1213) tarafından Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) *el-Misbah fi'n-Nahv* isimli gramer kitabına yazılmış bir şehrtir. Sûdî Arapça dil bilgisi alanında önem arz eden bu kitabın söz konusu Arapça şerhini Türkçeye tercüme etmiştir. Kaynaklar üzerinden bilgisine ulaştığımız bu eser günümüze intikal etmemiştir.

Hâşiye 'Alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme

İsâgûcî müellifi Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî (ö. 663/1265)'nin *Hidâyetü'l-Hikme* isimli felsefe kitabına, İranlı sünnî alim ve düşünür Kâdî Mîr Hüseyin Meybûdî'nin (ö.909/1503-1504) yapmış olduğu şerhe yazmış olduğu haşiyesidir.⁶³

Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye fi't-Tecvîd

İbn Cezerî'nin (ö. 833/1429) tecvide dair eserinin Türkçe çevirisi ve şerhidir.⁶⁴

2.2. Farsça Eserlere Yazdığı Türkçe Şerhler:

Sûdî'nin, Türkçe şerh yazdığı Farsça eserler şunlardır:

Risâle-i Sûdî:

Hafız-ı Şirâzî'nin ilk gazelinin ikinci beytine yazdığı şerhi ihtiva eden bir risaledir.⁶⁵

⁶² Bk. Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*, haz. İbrahim Kaya, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/70-71.

⁶³ H. Bekir Karlıağa, “Kâdî Mîr Meydûbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 3 Mayıs 2022).

⁶⁴ Hoca, *Sûdî Bosnevî*, 28; Mesut Köksoy, *İbrâhim Opjaç el-Mostarî ve Şerhu'l-Misbâh Adlı Eserinin Edisyon Kritiği* (Konya: Billur Yayınevi, 2019), 22-23; Ozan Yılmaz, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî Bosnevî ve Şerh-i Gülîstan'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)* (İstanbul: Marmara ÜniversitesiTürkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 22.

⁶⁵ Hoca, *Sûdî Bosnevî*, 19.

Şerh-i Divân-ı Hafız:

Sûdî'nin 1003/1595 tarihinde tamamlamış olduğu bu eser onun en büyük eseri olarak addedilmektedir. Yüzyıllar boyunca İslam aleminde Mevlana Celaleddin Rumi (ö. 672/1273) ve Şirazlı Sâdî'nin (ö. 691/1292) ardından en çok okunan *Divân-ı Hafız* hakkında şerh kaleme almıştır. Hafız büyük bir şair olmasının yanı sıra şiirlerindeki mübhemlikten şikayet edilmiş ve gizli manalar içerdiği düşünüldüğü için bu esere lisânu'l-gayb ve tercümânu'l-esrâr gibi lakaplar verilmiştir. Bu esere Sûdî öncesinde Mustafa Surûrî (ö. 969/1562) ve Prizrenli Şem'î (ö. 936/1529-30) birer şerh yazmışlardır ancak Sûdî bu şerhleri beğenmeyerek kendisi söz konusu bu şerhi kaleme almıştır.⁶⁶ Bu eser, İbrahim Kaya tarafından hazırlanarak Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları'na 2020 yılında üç cilt halinde yayımlanmıştır.

Risâle-i Sûdî:

Sâdî Şirâzî'nin *Gülîstan* isimli eserindeki bir beytin şerhini ihtiva eden risalesidir. Bu şerhi *Şerh-i Gülîstan*'ı yazmadan evvel 1004/1595 yılında kaleme kalmıştır.

Şerh-i Gülîstan:

İran edebiyatının en büyük edip ve şairlerinden sayılan Şirazlı Sâdî'nin *Gülîstan* isimli eserine yazdığı şerhtir. *Gülîstan*'da İranlıların dahi anlayamayacağı güçlükte kelimeler yer almaktadır. Bu sebeple bu eser için birçok şerh yazılmıştır. Sûdî'nin şerhi de bunlardan biridir. Dr. Ş. Sikiriç (ö. 1966) Sûdî'nin en çok okunan ve Farsça hakkındaki bütün bilgisini ortaya koyması bakımından önemli olan bu şerhini diğer şarihlerle karşılaştırmış ve Farsça hususundaki üstünlüğünü ortaya koymuştur.

Şerh-i Bostan:

Şeyh Sâdî'nin mesnevi şeklinde yazılmış ve Atabeklerden Ebu Bekr'e ithaf edilmiş olan *Bostan* isimli eserine yazmış olduğu şerhtir.

Şerh-i Mesnevi:

Nev'izâde Atâî tarafından, Sûdî'nin Mevlana'nın mesnevisine de şerh yazdığını belirtmektedir.⁶⁷

Şerh-i Lugat-ı Şâhidî:

Divan şairi İbrahim Şâhidî'nin bir sözlük olan *Lugât-ı Şâhidî* isimli eserine yazmış olduğu şerhtir. Bu eser basılmamıştır ancak bir yazma nüshada tesadüf edilmiştir.⁶⁸ Şerhin ne zaman yazıldığı bilinmemektedir.

⁶⁶ Hoca, *Sûdî Bosnevî*, 19.

⁶⁷ Nev'izâde Atâî, *Şakâ'ik*, 953.

⁶⁸ Hoca, *Sûdî Bosnevî*, 28.

3. Sûdî Bosnevî'nin *Şerh-i Kâfiye*'deki Şerhçilik Anlayışı

Sûdî Bosnevî *Şerh-i Kâfiye* isimli eserinin giriş kısmında mukaddimeye yer vermiştir. Mukaddime iki varaktan oluşmaktadır. Besmele hamdele ve salvale ile başladıktan sonra satırları yazan kişinin kendisi olduğuna dair bir beyanatta bulunmuştur:

“Bu musattırın münakkşası ve bu muharririn müraqqşası za‘îf ve naḥîf ve kâşır ve muḫaşşır Sûdî günahkâr ḥaḳîr ce‘alallâhu zünûbehu maḡfûran ve ‘aybehu mestûran.” [ŞK s.1a]

Sûdî söz konusu mukaddimedede ayrıca, eserini yeniçeri ağalarından olan Hasan Ağa'ya ithafen yazdığını belirtmektedir.

Şerh-i Kâfiye'nin Arapça gramer alanında yazılmış olan bir eser olmasından dolayı Sûdî, eserin başında Arapça gramer çalışmalarının başlangıcı hakkında da bilgi vermiş, bu konudaki farklı rivayetlere temas etmiştir. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde bir bedevî ile arasında geçen diyalogun yanı sıra Hz. Ömer ve Ebu Esved ed-Düelî arasında gerçekleşen bir konuşmaya da mukaddimesinde yer verdiğini görmekteyiz. Bu çerçevede nahiv ilminin kurucusunun kim olduğu hususuna da temas etmiş, Arapça gramer sahasında birbirini takip eden ilk öğrenci silsilesine yer vererek nahvin Sîbeveyhî'de son bulup tamamladığı kanaatinde bulunmuştur.

Sûdî Bosnevî'ye göre ilimde bahsedilmesi gereken ilk mevzu ilmin kendisinde arız olan haldir. Tıpta nasıl ki asıl mevzu insan bedeni ise nahivde ilk mevzu da kelime ve kelimadır. Bu sebeple nahv kitapları öncelikle kelime bahsini ele almaktadırlar. Buna binaen Sûdî Bosnevî tarafından kelime bahsinin detaylı bir şekilde şerh edildiği görülmektedir.

İbnu'l-Hâcib *Kâfiye*'sine giriş yaparken hamd, sena ve tahiyyatla başlamamıştır. Sûdî Bosnevî mukaddimesinde bu hususa değinerek müellifin bu tutumunun hamdi terketmesi değil dilden zikredip gönülden geçirmekle iktifa etmesi anlamına geldiğini belirtmiştir.

Şerh-i Kâfiye müteahhir dönemde yazılan şerhlerle benzerlik göstermektedir. Şerh asıl metin ile bir arada kaleme alınmıştır. Sûdî önce *Kâfiye*'deki Arapça ibareleri yazdıktan sonra vermiş olduğu ibarenin irabını ve şerhini ele almıştır. *Kâfiye*'deki ibareleri konu bağlamında bölümlere ayırmıştır. İlgili konunun ibareleri uzun olduğunda ise ibareleri kısımlandırmış konunun uzayarak metin bağlamından kopmasının önüne geçmiştir. Sûdî ibarelerin irablarını detaylı bir şekilde ele almıştır. Kelimelerin ihtimal dahilinde olan başka irab durumlarına da yer vermiştir. Örneğin: *الْإِسْمُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهِ غَيْرَ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأُزْمَةِ الثَّلَاثَةِ* ibaresindeki *الْإِسْمُ* kelimesinin irabını ele alırken üç farklı irab ihtimalinin de üzerinde durmuştur:

الْفَاعِلِ: Şıfattır الْأُضْمَةُ ye ve cümle-i fi'liyye şıladır veya şıfatıdır يا ya ya şılasıyla veya şıfatıyla haber-i mübtedâdır ki الإِسْمُ dir.” [Ş.K s.5b]

İrabını yapmış olduğu kelimeler bir sonraki cümlelerde tekrarlandığında “sabıkan geçti” veya “tıpkı şu cümle gibidir” diyerek atıfta bulunmuş ve fazla tekrardan kaçınmıştır. Şârihin anlatmak istediği konu bir sonraki bahiste tafsilatlı bir şekilde ele alınacaksa bu konunun sonraki bahislerde anlatacağının bilgisini vermiştir. Yine aynı şekilde anlattığı bir konunun içerisinde geçmiş bahislerde bulunan bir bilgi yer alıyorsa bunun daha önce geçtiğini ve ilgili bahse bakılması gerektiğini söyleyerek yönlendirmelerde bulunmuştur.

Sûdî, eserin sonlarına doğru irab konusundaki detayı azaltmıştır. Öncesinde ibarelerdeki kelimeleri tek tek ele alırken sonrasında ibarelerin irabları cümleler halinde kısa açıklamalarla verilmiştir. Nadir de olsa kimi zaman sadece cümle verilmiş ancak irabı yapılmamıştır. İbare ve konu kısa olduğunda bazen sadece irabı vererek mahsûl-i terkib kısmına yer vermemiş bazen de direkt mahsûl-i terkib başlığıyla konuyu açıklayarak irab kısmını ele almamıştır. Bunun sebebi irabların aynılarının tekrar etmesinden kaynaklı olabileceği gibi eserin hacminin artması dolayısıyla irab konusunda azaltmaya gitmiş olabileceği de muhtemeldir.

Sûdî ibarelerin irablarını yaptıktan sonra “mahsûl-i terkib” başlığı altında ilgili ibareyi şerh etmiştir. Sûdî’nin ele aldığı diğer şerh çalışmalarında da benzer başlıklandırmalar yaptığını görmekteyiz.

Sûdî, ibareleri şerh ettikten sonra fe-tedebber, fe-teemmel ve fe-kıs ifadelerini kullanmaktadır. Bu ifadelerin sebebi okuyucusunun ilgili konulara çalışmasını istediği ve bu konuların mukayese edilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Örneğin:

“Ya’ni lâmla terkib olduğu hinde رَجُلٌ mütezammin olduğu ta’rife delâlet eder. Sâir edevâtta böyledir fe-kıs.” [ŞK s. 5a]

“Müsned ve müsned-i ileyh hâşıl olmaz illâ iki isimde ki birisi müsned ola ve birisi müsned-i ileyh veya bir fi’il ve bir isimde ki fi’il müsned ola ve isim müsned ileyh ve bâkî dört terkibten nesne hâşıl olmaz. Zîrâ onlara isnâd bulunmaz fe-teemmel. Ba’zı nüshada أَوْ فِعْلٌ وَ اِسْمٌ vâki’dir.” [Ş.K s. 5a]

Sûdî, konuyu şerh ederken verdiği misallerde ayet yer alıyorsa “Hüdâ kavlinde” veya “Kavlühü Te’âla” diyerek söze başlamış ardından ayete yer vermiştir.

Mahsûl-i terkib başlığı altında bir konuyu anlattıktan sonra diğer konuya geçiş esnasında cümlesini sonlandırdığına dair “pes” ifadesine metin boyunca sıklıkla yer vermiştir.

Dilci kimliği ile ön planda olan Sûdî, nahiv terimlerinin ehemmiyetine binaen hem sözlük anlamlarına hem de ıstılah anlamlarına yer vermiştir. Bu konudaki hassasiyeti *Şerh-i Kâfiye* üzerinden anlaşılmaktadır. Örneğin:

“Kelām luğatte söze derler az ve eğer çok ammā nahvîler ıstılâhında bir lafızdır ki iki kelimeye mutazammın ola ya‘ni iki kelimededen mürekkeb ola haqîqaten veya hükmen ya‘ni kelimenin her birisi kelâmın içinde ola pes.” [ŞK s. 4b- 5a]

“Terhîm luğatte telyîn ma‘nâsındır ya‘nî yumuşatmak. Ammā nahvîler ıstılâhında ismin âhîrinde hâzır taḥfîf için.” [Ş.K s. 45a]

“Kâh olur ki şîğa-i nidâ ki ۛ dır maḥşûş mendûbta isti‘mâl eder ‘Arab. Mendûb şol meyyitdir ki ona acıyıp üstüne ağlarlar ve iyiliklerini anarlar tâkim halk bilsinler ki onun fevti bir ulu kışşadır tâkim ağladığını ma‘zûr bilip böyle ağlayalar. Ammā ıstılahta mendûb mütevecca-i minh ۛ ۛ gibi veya mütefecca‘ ‘aleyhdir ۛ ۛ gibi ۛ dan ve ۛ dan sonra mütevecca‘ bir nesnenin ağrısını izhâr eylemeğe ve tefeccü‘ bir nesne için veya kimse için ğam ve ğuşşa izhâr eylemeğe derler.” [ŞK s. 47a]

Nahivcilerin terminolojisinde ilgili konunun nasıl geçtiğine dair verdiği başka bir örnek ise şu şekildedir:

“ناہویہ ıstılâhında emr hem ğâibe ve hem muḥâṭaba itlâk ederler ma‘lûmuna ve mechûlüne, lâkin emr-i hâzırın ma‘lûmuna emr-i bi’s-şîğa derler ve ol üçüne emr-i ḥarf derler ki ol ḥarf-i lâmdır ve lafz-ı emr her kâh ki mezkûr olur ondan mütebâdir olan emr-i hâzır ma‘lûmdur.” [Ş.K s.142a]

Arapça gramerindeki yerleşik kavramlar yerine kendine has bazı terimsel ifadeler kullandığı da anlaşılmaktadır. Örneğin nâib-i fâil yerine kâim-i makâm-ı fâil, kâne ve kardeşleri yerine kâne ve yoldaşları, cem-‘i sâlim yerine cem-‘i selâmet terimlerini kullanmayı tercih etmiştir.

İrabını yapmış olduğu bahislerde kendi görüşünün dışında olan görüşlere de değinmiş ve görüş sahiplerinin isimlerine yer vermiştir. Örneğin:

“المقصود: Haber-i ۛ dir ki isim ve ḥaberiyle te‘vîl-i müfredededir kaşd ma‘nâsına maḥallen mecrûrdur lâmla câr mecrûruyla ۛ ye müte‘allıktır ve ona delildir ammā Zeccâc ve Mâzinî ۛ ün naşbını yecûz eylediler münâdây-ı mübhemin şıfatına kıyâs edip.” [ŞK s. 43a]

“Ve Zeccâc der ki bunların mâ ba‘di mübtedâdır ve bunlar ḥaberlerdir.” [Ş.K s.109b]

Sûdî sadece mahsûl-i terkîb başlığı altında ele aldığı şerh kısmında değil, ibarenin irabını yaptığı kısımlarda da ekoller arası ihtilaflara temas etmiştir. Örneğin:

Şerh yaparken Arapça küllî kaidelerine de atıfta bulunmuştur. Örneğin:

“Zîrâ iki ‘ivaız cem‘ eylemek câizdir ya‘nî tâ ve elif ki yâdan ‘ivaızdırlar cem‘ eylemek câizdir. Ammâ yâ ve tâyı cem‘ edip يَا أَيُّهَا demezler. Zîrâ ‘ivaız ve mu‘avvaız ‘anh cem‘ olmaz وَيَا أَيُّهَا dan sonra vaḳf hâlinde bir hâ ziyâde edip يَا أَيُّهَا derler.” [ŞK s. 44a]

Sûdî Bosnevî, *Kâfiye*’de yer alan ibareleri açıklarken detaylandırıcı bir yaklaşım sergilemiştir. Örneğin İbnu’l-Hâcib *Kâfiye*’de esmâ-i ef‘âl bahsinde yer alan Hicâz ve Benî Temîm kabileleri arasındaki gramer ihtilafına kısa bir şekilde yer verilirken Sûdî bu konuyu detaylı bir şekilde ele almıştır:

“Luğat-ı ‘Arabta ehl-i hicâz katında bu kısımda mebnîdir. Geçen eḥavât-ı şülâsî gibi. Ammâ ekşer-i Benî Temîm katında bu kısmın mecmû‘î ya‘nî a‘yân-ı müenneşe a‘lâm olan mu‘rebtir illâ âḥirinde olan مُعَال değil pes. Ekşer-i Benî Temîm katında bu kısım mebnîdir kesr üzere. Naḥve حَضَارٍ وَطَمَارٍ وَكَزَارٍ ve bu cumhûru Benî Temîm ki a‘yân-ı müenneşe ‘alem olan مُعَال mu‘reb tutarlar lâ yenşarifu ederler te‘nîş ve ‘alemiyyetle. Naḥve جَاءَنِي خَدَامٌ وَرَأَيْتُ خَدَامَ وَمَرَزْتُ بِخَدَامٍ ve bu men‘-i şarfıta ‘adl taḳdîrine ihtiyâc yoktur. Niteki ‘adl bahşinde zikri geçti ve cumhûr حَضَارٍ yi kesr üzere mebnî eylediler. Zîrâ râda tekrâr var imâleye taḥfîf için muḥtâctır ve çünkü mebnî ola kesr üzere حَضَارٍ kesr-i ḥâyla câizdir. Ammâ mu‘reb olunca kesr câiz olmaz ve imâle mutaşavvir olmaz ve ba‘zî Beni Temîm حَضَارٍ ile خَدَامٍ mebnî fark eylemediler ve cemî‘ini mu‘reb eylediler ve bu ḳavl kıyâsa aḳraktır ve ol kesimler ki luğat-ı Benî Temîm’de men‘-i şarf için مُطَام gibide ‘adl taḳdîr eylediler. Taḳdîre ihtiyâc yoḡken temessükleri budur. Çünkü mezkûr üç مُعَال de ‘adl var. Niteki ma‘lûm oldu pes. Münâsib oldu ki bunda da ‘adl taḳdîr eylediler. İhtiyâc yoḡken ‘adle men‘-i şarf için أُطَرِدُ لِلْبَابِ ve bu taḳdîrden ma‘lûm olur ki bâb-ı مُطَام ekşer nüshalarda ne için maḥzûf oldu.” [Ş.K s. 103b-104a]

Sûdî çoḡu zaman konuları detaylı bir şekilde ele alsa da kimi zaman kısa bir açıklama ile bir sonraki konuya geçtiği de vakidir. Bunun sebebinin konunun muhtasar bir şekilde ele alınıp mücmel olduğu ile gerekçelendirmiştir. Örneğin esmâ-i ef‘âl ve asvât konusunda şunları söylemiştir:

“Ma‘lûm ola ki esmâ-i ef‘âl ve asvât çoktur ve onun tefâşilini zabt eylemeğe muḥtâctır. Ammâ ol ki bu kitâbta mezkûrdur ol tefâşilden muḥtaşar mücmeldir. [Ş.K sf.104a]

Sûdî, *Kâfiye*’nin nüsha farklılıklarından da bahsetmiş ve hangisinin daha doğru olduğuna dair kanaatini bildirmiştir. Bu da onun muhakkik bir âlim olduğu izlenimini oluşturmaktadır:

“Bu cihettendir ki Kâfiye’nin ba’zı nüshasında ki muşannifden okunmuştur ve üzerinde muşannifin hattı vâki’ olmuş ki يَلِيهَا أَحَدُ الْمُسْتَوِيَيْنِ وَالْآخِرُ الْهَمْزَةُ den sonra عَلَى الْأَفْصَحِ ‘ibâreti vâki’ olmuş وَمِنْ مَنَّهُ لَمْ يَجْزْ bedeli وَمِنْ مَنَّهُ şıfat vâki’ olmuş lâkin اَلْأَفْصَحُ عَلَى الْمُنَاسِبِ değildir. Niteki maḥfî değildir ve bi’l-cümle muşannifin bu maḳâmda izdırâbı vâki’ olmuştur pes. Bu cihetten ‘ibârâtı tağyîr eylemiştir ammâ ḥaḳḳ budur ki Sîbeveyh’den menḳûldür muşannife iftirâdır وَمِنْ مَنَّهُ كَانَ ya’nî hemze ve اَمْ le suâl ta’yînden olduğu için cevâbta ta’yîn eylemek gerek لَا ve نَعَمْ demek câiz değildir. Zîrâ ki maḳşûd ḥâşıl olmaz.” [Ş.K]

Kâfiye’deki nüsha farklılıklarına değindiğı bir başka örnek de şudur:

“Ba’zı nüshada مِمَّا لَمْ يَكُنْ vâki’dir.” [Ş.K s.141b]

Sûdî Bosnevî *Şerh-i Kâfiye*’de ayetlerden ve özellikle şiir beytlerinden şevâhidler kullanmıştır. Sûdî’nin göstermiş olduğu şevâdilerin büyük çoğunluğu *Kâfiye*’nin en önemli şerhlerinden biri olan Abdurrahmân Câmî’nin *el-Fevâidü’z-Ziyâiyye* isimli eserinde de yer almaktadır. Bu durum, Sûdî’nin *Şerh-i Kâfiye*’yi yazarken bu meşhur eserden sıklıkla yararlanmış olabileceğini akla getirmektedir. Örneğın:

“Eğer مُتَعَدِّدٌ أَخْسَنُ den me’ḥûz ise niteki Ḥüdâ kavlinde إِلَى التَّهْلُكَةِ vâki’dir veya بَا’ ta’ diye içindir.” [Ş.K 153a]

“Zîrâ aḥbâr-ı Ḥüdâ’da kızb ihtimâli yoktur. Belki şıdkı muḥâḳḳaktır şıdk-ı mâzî gibi ve vāv ey vāv-ı رَبِّ hûkm-i رَبِّ dedir ya’nî nekra mevşûfa dâhil olur kavlı-i şâ’ir gibi. Beyt اَلَا الْيَغَافِرُ وَالْأَلْعِيسُ [Ş.K s.156b]

Sûdî Bosnevî, eserini konuların anlaşılır bir hale gelebilmesi için sade bir üslûpla ele almıştır. 16. Yüzyıla ait bir eser olmasına rağmen günümüz Türkçesi ile de anlaşılabilmesi bunun göstergelerinden biridir. Konuları anlatırken kelimelerin sözlük ve ıstılah manalarına değindikten sonra ayet, şiir ve atasözleri örnekleriyle anlatımını zenginleştirmiştir. Arapçanın yanı sıra Farsçaya olan hakimiyetinden dolayı zaman zaman Farsça ifadelere de yer vermiştir. Bu sebeple Arapça, Farsça ve Türkçenin mecz edildiğı bir metin formuna dönüşmüştür.

Nüsha Seçimi

Yapılan kütüphane araştırmaları esnasında müellif nüshasına ulaşım sağlanamamıştır. Çalışmamızda tercih ettiğimiz nüsha İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan NEKTY00341 numaralı nüsha olmuştur. Eserin sonunda nüshanın müellif nüshasından istinsah edildiğine dair bir bilgi yer almaktadır. Bu sebeple diğer nüshalar arasında ön planda bulunmaktadır.

Nüsha, 1131/1718-1719 yılında istinsah edilmiştir. 173 varaktan oluşmaktadır. Bir sayfada 25 satır yer almaktadır. Ta'lik hattıyla yazılan eserin cildinin cinsi yaldızlı ve vişne meşin olarak nitelendirilmiştir. Nüshanın sonunda yer alan bilgiye göre Yusuf Efendi isimli bir müstensih tarafından kaleme alınmıştır.

Kâfiye metninin bulunduğu Arapça ibareler yer yer kırmızı mürekkeple yazılırken, kimi zaman siyah mürekkeple yazılıp altının kırmızı bir çizgi ile çizildiğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra “mahsûl-i terkîb” ibareleri de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cümleler arasında nokta vazifesi gören “pes” ifadeleri de bazen kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Esas alınan nüshada hattın anlaşılamadığı durumlarda iki nüshadan yardım alınmıştır. Bunlardan biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kataloğu'nda yer alan NEKTY01300 numaralı nüsha diğeri ise Matbâ-i Âmire'de basılan, eserin matbu nüshasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERH-İ KÂFİYE: ÇEVİRİ YAZILI METİN

[Mukaddime]

el-Ḥamdu li-veliiyyih, ve'ş-şalātu 'alā nebiyyih ve 'alā ālihi ve aşhābihi'l-mühtedīn bi-hidāyetih ve ba'd bu musaṭṭırın münakkaşı ve bu muḥarririn mürakkaşı za'if ve naḥif ve kâşır ve muḥaşşır Sūdī günahkâr ḥaķır ce'alallāhu zünūbehu mağfuran ve 'aybehu mestūran.

Eydür ki bir gün eşref-i evkâtte ve es'ad-i sâ'atte ser-âmed ser-efrâz ağāyân olan vücūd-ı şerîfin unşur-ı laṭîfin meclis-i şerîfiyle ve maḥfel-i münîfiyle müşerref ve müstes'id olmak müyesser oldu. el-Kelâm yecurru'l-kelâm ve yensâku ile'l-merâm ḥasebince fenn-i naḥvde Kâfiye ki tâlibine Vâfiye ve dertlerine Şâfiye-i Kâfiye'dir.

Tezekkür olundu ki eyitdi ki ne olaydı bu muḥaddire-i şâhib-i cemâlin ve nev'arūs ḥacele-i ḥayâlin perde-i iḳnâ'ını ve ḥicâb-ı imtinâ'ını ref' eder. Türkî libâsla bir şerḥ oldu tākim müşkilâtını beyân ve mu'dilâtını 'ayân edip 'ibârât-ı ma'lûm ve isti'mâlât-ı mefhûm kânûn-i mazbûṭ ve uslûb-i merbûṭ düştü. Ettim ki bi-'inâyet-i yezdân ve himmet-i dostân bu ḳaḍiyyenin ḥuşûl-i bir ednâ iltifâta mevşuldür.

Hemândem ol şâhib-i sa'âdet va'du'l-kerîmi deynun ve ḥalfehû şeynun deyip libâs-ı iltibâs dâmenin muḥakkem tutup giriz yolların sed ve bahane sözlerin red kıldı. Eğerçe kim Türkî 'ibâret zarâfettendir. Lâkin el-me'mûr ma'zûrdur. Çünkü bu 'ucâle şûret-i taḥrir ve semt-i taḳrîr buldu. Tefâülen dibâcesini elḳâb-ı devlet nişâb-ı sa'âdet iktişâb-ı şâhib himmet-i 'âliyye vâhib-i mezâyid ve gâliye şol zât-ı şerîf ki südde-i refî'ası mülteşim şifâh-ı erbâb-ı fedâil ve şol unşur-ı laṭîf ki sâdât-ı menî'ası maḥaṭṭ-ı ricâli efâdil ve emâşildir. Şems-i felek iḳbâl-i bedri semâh-ı şeref ve kemâl-i nûr-ı sa'âdet cebhesinde bâhir ve nûr-ı siyâdet vecnesinde zâhir [1a] namdâr serdâr ağāyân ki ağây-ı yeniçeriyândır Hasan Ağa nâm-ı hümâyunıyla muṭarrız ve mu'anven kıldım. Lâzâle ezyâlû âḥiri'z-zamâni muṭarrızaten bi-ṭarâzi ârâyihi ve riḳâbü'n-nâsi

muṭavvikaṭen bi-ṭavḳi ālāyihī mā yebruḳu elḡamāmu ve yuṭavvḳu el-ḡamām ve ba'd ma'lūm ola ki Celāleddīn 'Abdurrahmān Şuyūṭī Elfiyye'sinin şerhinde 'ulūm-i 'Arabiyyenin fazlında ve ta'lim ve taḡşilinde ol ḡadar eḡādīş-i merfūa' ve āşār-i mevḳūfa ve maḡṭūa' irād eylemiştir ki delāil ve berāhīniyle ve esānīd ve 'an'anelerle cemī'ini zikreylesek bir cüz'i miḡtarı yere ancak şıḡar. Līkin bunda münāsib vādī'-ı evvelini ve sebep-i vaż'ını beyān eylemektir. Ma'lūm ola ki 'ulemā bu ḡuşuşta iḡtilāf eylediler pes. Ebu Bekir Muḡammed b. Ḳāsım Enbārī Emālī nām-ı kitābında ve Ḥāfız Ebu'l Ḳāsım b. 'Abbās Tāriḡ-i Dimeşḡ'de İbn Ebī Melīke'den rivāyet eylemişler ki Ḥazreti İmām Ömer ḡilāfeti zamānında Medīne'ye bir A'rābī geldi. Dedi ki "Allāḡ Te'ālā Muḡammed'e inzāl eylediḡi kitābı bana kim okutur?" Bir kimse dedi ki "Ben okutayım." Pes buna Sūre-i Berāe'den ta'lim eylemeḡe başladı. Ve dedi ki "إِنَّ اللَّهَ بَرِيٌّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" lāmın kesresiyle. Çünkü A'rābī dil bilirdi. Dedi ki "Allāḡ Te'ālā Rāsūlünden berī midir? Eḡer Allāḡ Te'ālā Rāsūlünden beri ise ben dahi Rāsūlünden berīyim." Dedi pes. Bu söz Ḥazreti İmām Ömer'e eriştı ve A'rābīyi da'vet eyledi. Ve dedi "Yā A'rābī Allāḡ'ın Rāsūlünden berī mi olursun?" A'rābī dedi "Yā Emīru'l-Mü'minīn ben Medīne'ye geldim ve Ḳur'ān-ı Şerīf-i bilmezdim Ḳur'ān-ı öğrenmeye ve bu kimse Sūre-i Berāe-i ta'lim eyledi ve dedi "إِنَّ اللَّهَ بَرِيٌّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" pes dedim "Allāḡ Rāsūlünden berī midir? Eḡer Allāḡ Te'ālā Rāsūlünden beri ise ben de Rāsūlünden berī olurum." Ḥazreti Ömer dedi "Böyle deḡildir ya A'rābī." Dedi ki "Ya nicedir Yā Emīru'l-Mü'minīn?" pes. İmām dedi ki "إِنَّ اللَّهَ بَرِيٌّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" lāmın ḡammıyla pes A'rābī dedi ki "Ben de vallahi berī olurum Allāḡ ve Rāsūlü berī olan kimseden." Ondandır sonra Ḥazreti Ömer tenbīḡ eyledi ki "Ḳur'ān-ı Şerīf-i ta'lim eylemesin illā luḡat-ı 'Araba 'ālim olan kimse." ve Ebu'l-Esved Düelī'ye emreyledi tā naḡvi vaż' eyledi.

İmām Ebu'l-Ḳāsım Abdurrahmān b. İşḡāk Ez-Zücācī en-Naḡvī Emālī nām-ı kitābında 'an'ane ile [1b] Ebū'l-Esved Düelī'den rivāyet eder ki dedi "Bir gün Ḥazreti İmām Ali'ye vardım. Gördüm ki başın aşıḡa eyleyip fikre dalmış. Dedim ki ya Emīru'l-Mü'minīn nedir fikrin? dedi ki "Bu sözün şehrinizde ya'ni Başra'da laḡn işittim pes. Diledim ki bir kitāb vaż' edem uşul-i 'Arabiyyetten." Dedim ki eḡer böyle edersen bizi iḡyā edersin ve bu luḡatı ibḡā edersin. Ondandır üç günden sonra yine yanına vardım pes. Bana bir mektūb sundu ki onda yazmış ya'ni isim şol kelimedir ki müsem mādan ve zāttan ḡaber verir. "وَالْفَعْلُ مَا أَتَبَأُ عَنْ حَرْكَةِ الْمُسَمَّى" ya'ni fi'l şol kelimedir

Ma'lûm ola ki ekşer-i 'ulemâyı naḥvin de'bindendir kitâblarının evvelini kelime ve kelâmla ibtidâ eylemek. Zira bunlar naḥvin mevzû'larıdır. 'İlmin mevzû'-ı oldur ki 'ilimde evvel mevzû'un zâtına 'arız olan aḥvâlden bahşola. Meşelâ 'ilm-i tıbta mevzû' beden-i insândır ki ondan beden-i insâna 'arız olan eşyâdan bahşolunur. Şiḥḥat ve maraz ve ağdiyye ve eşrebe ve elbise gibi naḥvde de kelime ve küllüne 'arız olan i'râb ve binâdan ve bunlara müte'allıḳ olan aḥvâlden inşirâf ve 'adem-i insirâf ve ta'rîf ve tenkîr ve teşniye ve cemi' ilâ mâ yetenâhâ bahşolunur.

Ve kelimeyi kelâm üzere taḳdîm eydirdiler. Zîrâ kelime kelâmın cüz'üdür. Lafzı lafızdan, mefhûmu mefhûmundan ve i'râbı bizzât lafzen ve taḳdîran ve maḥâllen kelimeye râci'dir. Evvelen ve cümleye maḥâllen şâniyen ve ba'zılar dediler ki mevzû'-ı naḥv kelime-i 'Arabiyyedir. Faḳaṭ ba'zılar dediler ki kelime ve terkîbtir. İsnâdı olsun ğayrısı olsun. Muşannif ḥazretleri bu kitâbın evveline sâir kitâblar gibi ḥamd ve şenâyı ve şalâtı ve taḥiyyâtı yazmadı. Dilden zıkr ile veya gönülden geçirmek ile iktifâ eylediği için pes ḥamdi terk eyledi demek müvecceh deĝildir. İmdi muşannif besmele ḥamdele zıkrinden sonra [2b]

[KELİME VE KISIMLARI]

الكَلِمَةُ لَفْظٌ وَضِعَ لِمَعْنَى مُفْرَدٍ

Dedi.

[İ'râb]

الكَلِمَةُ : Lafzen merfû' mübtedâ.

لَفْظٌ : Lafzen merfû' ḥaberi

ا. لَفْظٌ : Fi'l-i mâzi mebniyyun lil-mefû'l kâim-i maḳâm-ı fâ'il taḥtında müstetir ḥu' râci'dir وَضِعَ : Fi'l-i mâzi mebniyyun lil-mefû'l kâim-i maḳâm-ı fâ'il taḥtında müstetir ḥu' râci'dir

لِمَعْنَى : Taḳdîren mecrûr lâmiyla câr mea'l-mecrûr mef'ûlün biḥ ğayri sariḥtir وَضِعَ nın ya'ni ona müte'allıḳtır.

مُفْرَدٍ : Lafzen mecrûr ma'nâya şıfattır ve ref'le lafza şıfattır. Naşbla mecrûrdan hâldir veya وَضِعَ da müstekinden ve cümle-i fi'liyye şıfat-ı لَفْظٌ dır.

Ma'lûm ola ki el-kelime de lâm-ı ta'rîf cins içindir. Ya'ni ta'yîn-i mâhiyet için. Hâşılı 'ulemâyı naḥv arasında mu'teber olan kelime demektir. Muṭlaḳ deĝil pes ta vaḥdet-i nevi'yye olur ya'ni ḥaḳâyıktan bir nev'î ḥaḳîḳat demektir ki ḥaḳîḳat kelimedir. Kelim ism-i cins cemi'dir ki isim ve fi'l ve ḥarften mürekkeb olan terkîbte müsta'meldir. Birisi terkîbte olmasa kelim demezler.

Onun için İbn Mâlik Elfiyye'sinde: “وَأَسْمٌ وَفِعْلٌ ثُمَّ حَرْفُ الْكَلِمِ وَاحِدُهُ كَلِمَةٌ” buyurmuştur pes. Kelâmla kelim beyninde ‘umûm ve huşûş min vech var. Zîrâ kelâm iki kelimededen mürekkebe de derler. Ziyâde ya da ve ma'nâdâr olmak gerek. Ammâ kelim isim fi'l ve harften mürekkeb olmak gerek gerekse ma'nâsı olsun gerekse olmasın. Lafız Şîḥaḥ-ı Cevherî'de ağızdan atmağa demiş ya'ni püskürmek. Aşlında maştar olduğu için tezkîr ve te'nîşî beraberdir. Ammâ bunun gibi yerlerde melfûz ma'nâsınadır. Pes ‘ulemâyı naḥv nakleylediler lafız insân söylediğine ḥaḳîḳaten ve ma'nen ve ḥükmen mühmel olsun mevzû' olsun gerekse müfred olsun gerekse mürekkeb lafz-ı ḥaḳîḳî زَيْدٌ ve صَرَبٌ ve فِي gibidir. Ḥükmü زَيْدٌ قَامَ ve يَقُومُ gibi. Zîrâ bunun gibi efâ'lin tahtında müstetir olan zāmāir aşvât ve ḥurûfdan değildir. Onun için lafız vaz' olmamıştır. Belki istiâ're tārîḳıyla bunun için bir zāmîr-i merfu' munfaşıl taḳdîr ederler. أَنْتَ هِيَ، هُوَ gibi ve bunda ahkâm-ı lafzî verirler pes. Bunun gibiler ḥükmen ve taḳdîren lafız olur ḥaḳîḳaten olmaz. Maḥzûf olan ḥaḳîḳaten lafızdır. Zîrâ ona هِيَ insân telaffuz eder vahden kelimât-ı ta'rîf lafza dâḥildir. Zîrâ insân onu telaffuz eder. Vaz' luğatta komaktır. Ammâ ıstılâhta bir lafzı bir ma'nâyâ delâlet eylemek için ta'yîn eylemektir. Vaz' da ya ifrâdî olur ya terkîbî. İfrâdî olur ki her [3a] lafzı ya'ni isim ve fi'l ve harfî bir ma'nâyâ ta'yîn eylemektir başka başka pes. Vâdî' ya bir olur ya müte'addid. Ammâ vaz'-ı terkîbî iki lafzı ya ziyâde-i isti'mâlde ma'nây-ı ifrâdîlerine delâlet eylemek için ta'yîn eylemeye derler. Pes vâdî' müte'addid olur bilâ şek. Zîrâ müsta'mellerin nihâyeti yoktur. Ya'ni vâdî'lerin derler ḥaşrı ve ḥaddi yoktur. Li-ma'nen ma'nâ bir şeyle ḳasd olunana derler gerekse lafız olsun gerekse ḡayrısı. Müfredin lafza şıfat olduk da demek olur. Lafzın cüz'î ma'nânın cüz'üne delâlet eylemeye ma'nâyâ şıfat olduk da demek olur. Kendiye munḳasım olmaya lafza şıfat olup merfû' olmak evlâdır ma'nâyâ şıfat olup mecrûr olmakdan. Zîrâ ifrâd-ı ḥaḳîḳatte lafza şıfattır. Ma'nâyâ şıfat olmak teb'ıyyetledir. Eḡerçe zâtına göre mürekkebe olursa cemî'an efâ'lin ma'nâsı gibi.

Maḥsûl-i Terkîb

Kelime bir lafızdır ma'nâyı müfred için mevzû' ola yahut kelime bir lafz-ı müfreddir ki ma'nâyâ delâlet için mevzû' ola veya ma'nâ müfred olduğu hâlde veya lafız müfred olduğu hâlde ya'ni kelime bir lafız mevzû'dur. Ma'nâyâ delâleti için ma'nâ müfred olduğu hâlde veya lafız müfred olduğu hâlde.

وَهِيَ اسْمٌ وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ

[İ'râb]

وَهِيَ : Vāv harf-i 'atıf هِيَ maḥallen merfû' mübtedâ.

اسْمٌ : Lafzen merfû' ḡaberi.

وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ : Ma'tûlardır اسم e ve bu cümle ma' tûftur الْكَلِمَةُ cümlesine.

Ma'lûm ola ki zāmîr-i müzekkerle müenneş beyninde vâki' olsa tezkîr ve te'nîşî câiz ve bu taḳsîm-i küllî ilâ'l-cüz'ıyyâtta taḳsîm-i küll ilâ'l-cüz değildir. Ḥâşılı kelime bunlara şâdıktır ve

bu üç kısma munķasımdır demektir. Ħayvānı insāna ve ġayrılara taķsīm gibidir. Sigencebin ‘asele ve sirkeye taķsīm gibi deġildir.

Maĥşūl-i Terķīb

Dahi kelime isim, fi‘l ve ħarfdır.

لَا تَدُلُّ إِلَّا أَنْ تَدُلَّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهَا أَوْ لَا الثَّانِي الْحَرْفِ وَالْأَوَّلُ إِلَّا أَنْ يَقْتَرَنَ بِأَحَدِ الْأُزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ أَوْ لَا الثَّانِي الْإِسْمُ وَالْأَوَّلُ الْفِعْلُ

[İ‘rāb]

لَا تَدُلُّ : Lām ħarf-i cer müte‘allıķtır muķaddere fi‘line. Taķdīrī الْكَلِمَةُ فِي هَذِهِ الْأَقْسَامِ الثَّلَاثَةِ Taķdīrī ya‘nī حَالَهَا أَوْ لَا تَدُلُّ nin ismine benzer muzāf taķdīr eylemek gerektir kim ħaml-i şaĥiĥ ola zīrā te‘vīl-i maştardadır. [3b] Pes bir nesne taķdīr olmasa ħaml-i şaĥiĥ olmaz yahut أَنْ تَدُلُّ ki delālet ma‘nāsındır. Bir muzāf taķdīr edip diyesin لَا تَدُلُّ zāt-ı delālet ola pes ħaml- şaĥiĥ olur.

إِذَا : Bir ħarfdır ma‘tūf-ı ‘aleyh üzerine taķdīmi vācibtir إِذَا ve ‘āṭife ile veya أَوْ i ‘āṭife ile müsta‘mel olsa.

أَنْ : Ħarf-i nāşib.

تَدُلُّ : Fi‘l-i müstaķbel-i menşūbtur أَنْ ħarfiyle fā‘ili taĥtında müstetir rāci‘dir كَلِمَةً ye.

عَلَى : Ħarf-i cer.

مَعْنَى : Taķdīran mecrūr ‘alā ile cār ve mecrūr maĥallen menşūb mef‘ūlun biĥ ġayri şarīĥidir أَنْ nin.

فِي نَفْسِهَا : Mecrūrdur fī ħarfiyle ve muzāftır kelimeye rāci‘ zamīre cār mecrūruyla i‘rābtan maĥallen mecrūr şıfattır ma‘nāya mecmū‘ müte‘allıķtır أَنْ ye ki maĥallen merfū‘ haberidir أَنْ nin ve أَنْ isim ve ħaberiyle i‘rābtan maĥallen mecrūrdur lāmla ve cār mecrūruyla ‘irābtan maĥallen mensūb müte‘allıķtır muķadder fi‘line.

أَوْ : Ħarf-i ‘aṭıf ve,

لَا : Ħarf-i nefy fi‘l-i muķaddera dāĥildir ki أَنْ تَدُلُّ ona ħarīnedir. Taķdīrī وَأَوْ لَا تَدُلُّ ve bu cümle ma‘tūftur أَنْ تَدُلُّ cümlesine.

الثَّانِي : Taķdīren merfū‘ mübtedā.

الْحَرْفِ : Lafzen merfū‘ ħaberi ve bu cümle أَوْ ya mebnīdir. Onun için aralarında ‘aṭıfı terkeyledi.

وَالْأَوَّلُ : Lafzen merfū‘ mübtedā.

إِذَا : Sābık gibi ħarfdır.

وَالْأَوَّلُ دُوْا إِفْتِرَانِ yahut وَحَالُ الْأَوَّلِ إِمَّا إِفْتِرَانِ ya‘nī gibi i‘rābta : أَنْ تَدُلَّ : أَنْ يَقْتَرِنَ

بِأَحَدٍ : Cār mecrūruyla i‘rābtan maḥallen manşūb mef‘ūlun ġayr-ı şariḥidir يَتَعَرِّفُ nin ya‘ni ona müte‘allıktır.

الْأَزْمَنَةُ : Lafzen mecrūr muzāfun ileyhtir بِأَحَدٍ nin

الثَّلَاثَةُ : Lafzen mecrūr şıfattır الْأَزْمَنَةُ nin ve aralarında tetābuḡ-i ma‘nevi şābittir ve cāizdir ki bedel ola الْأَزْمَنَةُ den ve bu cümle haber-i mübtedādır ve mübtedā haberiyle cümle-i ismiyye ma‘tūftur cümle-i sābıkaya.

أَوْ لَا : İ‘rābta sābık gibidir.

الحَرْفُ , الثَّانِي : الثَّانِي الْأِسْمُ gibidir i‘rābta.

وَالْأَوَّلُ : Mübtedā.

الْفِعْلُ : Haberi ve cümle ma‘tūftur mā ḡabline.

Maḥsūl-i Terkiḡ

Kelime bu üç kısma münḡaşırdır. Zīrā ḡālī ya nefsinde ma‘nāya delālettir ya deġildir. İkincisi ya‘ni nefsinde ma‘nāya delālet eyleyen ḡarfıdır. Zīrā ḡarf ġayrıda ma‘nāya delālet eder. الرَّجُلُ lām-ı gibi ki vaḡ‘-ı terkībī i‘tibāriyla māba‘dindeki isim mütezammim olduġu ma‘nāyı ta‘rīfe delālet eder. [4a] Ya‘ni lāmla terkīb olduġu ḡinde رَجُلٌ mütezammim olduġu ta‘rīfe delālet eder. Sāir edevātta böyledir feḡıs ve evvelkisi ya‘ni nefsinde ma‘nāya delālet eyleyen ol ma‘nānın da bir cüz’i ya üç zamānın biri ola ki māzī ve ḡāl ve istıḡbāldır yaḡut olmaya ikincisi ya‘ni nefsinde ma‘nāya delālet eylemeye ve ol ma‘nānın bir cüz’i zamāna muḡārin olmaya isimdir ve evvelkisi ya‘ni nefsinde ma‘nāya delālet eyleye ve ol ma‘nānın bir cüz’i üç zamānın biri ola ol fi‘ildir. Ḥāşılı ḡarfde ma‘nā yoktur. Belki muḡārin olduġu kelimedede olan ma‘nāya delālet eder vaḡ‘-ı terkībī i‘tibāriyla. Ammā isimde ma‘nā var lākin bir cüz’i üç zamānın birisi deġil. Ammā fi‘ilde ma‘nā vardır ki bir cüz’i üç zamānın birisidir. Ma‘lūm ola ki bu taḡrır Sa‘dū’d-dīn ve Hindī’nin rūḡī üzeredir. Ammā Seyyid ve Cāmī der ki ḡarfde ma‘nā var lākin delālette müstaḡil deġil dammiyyeye muḡtactır el-‘İlmu ‘inda’l-lāḡ teālā.

وَقَدْ عَلِمَ بِذَلِكَ حَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا

[İ‘rāb]

وَقَدْ : ḡarf-i ‘aṡf taḡdīrī قَدْ تَبَيَّنَ ve عَلِمَ demektir ve,

قَدْ : ḡarf-i taḡrīb veya ḡarf-i taḡḡīḡ.

عَلِمَ : Fi‘il-i māzī mebniyyun lil-mef‘ūl.

بِذَلِكَ : Bā harf-i isti‘ānet veya harf-i sebeb.

حَدُّ : Ta‘rīf-i cāmi‘ ve māni‘ demektir عَلِمَ kâim-i maḳām-ı fā‘ilidir muzāftır كُلُّ e ol da وَاحِدٌ ne.

مِنْهَا : harf-i beyān ve zamīr maḥallen mecrūr مِنْ ile rāci‘dir ثَلَاثَةٌ ye cār me‘al mecrūr i‘rābtan maḥallen mecrūr şıfat-ı vāḥiddir.

Maḥşul-i Terkiḅ

Taḥkīkī zāhir oldu ve bilindi delil-i mezkūrle envā‘i şelāşenin her birinin ta‘rīf-i cāmi‘ ve māni‘i.

الكَلَامُ مَا تَضَمَّنَ كَلِمَتَيْنِ بِالْإِسْنَادِ

[İ‘rāb]

الكَلَامُ : Lafzen merfū‘ mübtedā.

مَا : İsm-i mevşul veya ism-i mevşuf ya‘ni تَضَمَّنَ الَّذِي تَضَمَّنَ ya لَفْظٌ تَضَمَّنَ ve,

تَضَمَّنَ : Fi‘il-i māzī mebniyyun lil-fā‘il ve taḥtında müstetir zamīr fā‘ili rāci‘dir mā ismine ve,

كَلِمَتَيْنِ : Mef‘ulun bih şariḥi ve,

بِالْإِسْنَادِ : Bā harf-i isti‘ānet veya sebebiyyet veya harf-i’l-ilşāk تَضَمَّنَ ye müte‘allık veya maşdar-ı maḥzūfa şıfattır ey مُلْتَبِسَتَيْنِ بِالْإِسْنَادِ veya تَضَمَّنَا مُلْتَبِسًا e şıfattır ey مُلْتَبِسَتَيْنِ بِالْإِسْنَادِ

Maḥşul-i Terkiḅ

Kelām luğatte söze derler az ve eğer çok ammā naḥviler ıstılâhında [4b] bir lafızdır ki iki kelimeye mutazammım ola ya‘ni iki kelimededen mürekkeb ola ḥaḳīḳaten veya ḥükmen ya‘ni kelimenin her birisi kelâmın içinde ola pes. Mutazammım ism-i fā‘il vezni üzere mecmū‘îdir ve mutazammın ism-i mef‘ul üzere her birisidir. Meşelâ زَيْدٌ قَائِمٌ desek mecmū‘î mutazammım Zeyd’i ve kâimi pes. Mutazammımla mutazammen bir olmaz. Isnâddan murād isnād-ı aslî maḳşūd li-zatihidir. Meşelâ mübtedâyla haber ver fi‘il ve fā‘il arasında olan isnād-ı aslî ve maḳşūd li-zatihidir. Ammâ زَيْدٌ قَائِمٌ أَوْ قَائِمٌ أَوْ زَيْدٌ قَائِمٌ veya زَيْدٌ قَائِمٌ أَوْ قَائِمٌ desek زَيْدٌ قَائِمٌ ve قَائِمٌ أَوْ زَيْدٌ de olan isnād maḳşūd li-zatıhi değıldir. Belki mübtedāya haber olmak içindir. Ḥaşılı isnād kelâmda iki kelimeyi biri birine bir vecihle nisbet eylemek der ki muḥāṭaba fāide vere. ḥaşılı kelām bir lafızdır isnād sebebiyle iki kelimeye mutazammım olan.

وَلَا يَتَأْتِي ذَلِكَ إِلَّا فِي اسْمَيْنِ أَوْ فِي فِعْلٍ وَاسْمٍ

[İ‘rāb]

وَ : Harf-i ‘atıf.

لَا يَتَأْتِي : لَا يَحْصُلُ demektir.

عَزَّ مُقْتَرِنٌ جُزْءُ الْمَعْنَى : Lafzen mecrūr muzāf-i ileyhtir taḳdīrī

بِأَحَدٍ e. Mütē'allıktır

الأُزْمَنَةُ : Lafzen mecrūr muzāf-ı ileyhtir.

الثَّلَاثَةُ : Şıfattır الأُزْمَنَةُ ye ve cümle-i fi'liyye şıladır veya şıfattır ما ya ما şılasıyla veya şıfatıyla haber-i i mübtedâdır ki الاسم dir.

وَمِنْ خَوَاصِّهِ دُخُولُ اللَّامِ وَالْجَارِ وَالتَّنْوِينِ وَالْإِسْنَادُ إِلَيْهِ وَالْإِصْافَةُ

Dedi.

[İ'rāb]

وَ : Harf-i 'atıf ve,

مِنْ : Harf-i cār teb'îziyye ve havāşş-ı mecrūrdur مِنْ harfiyle isme rāci' zamīre muzāftır.

دُخُولُ : Lafzen merfū' mübtedā ve مِنْ havāşşa muḳaddem haberi [5b]

اللَّامُ : Lafzen mecrūr دُخُولُ ün muzāf-ı ileyhidir.

وَالْجَارِ : Ref'le دُخُولُ e ma'tūftır ve مِنْ havāşşa الجر demektir veya medḥūlüne duḥūlū'l-cer taḳdīrinde.

وَالْتَّنْوِينِ : İ'rābta māḳabli gibidir.

وَالْإِسْنَادُ : دُخُولُ e ma'tūftır ve,

إِلَيْهِ : İsnād-ı mütē'allıḳ ve zamīr isme rāci'dir.

وَالْإِصْافَةُ : اِسْنَادُ a ma'tūftır ve bu cümle مَا دَلَّ ye ma'tūftır.

Maḥşūl-i [Terkīb]

İsmin ba'zı havāşşındandır lām-ı ta'rīf dāḥil olmak ba'zı dedik zīrā ismin 'alāmātı ve havāşşı çoktur. Lām-ı ta'rīf ifāde eylemek Sībeveyh mezhebidir ve evvelinde hemze-i ibtidā bi's-sükūn mümkün olduğu için ve ammā Sībeveyh'in üstādı Ḥalāl katında ال dir بَلْ gibi ve هَلْ gibi. Ammā Müberred katında yalnız hemzedir. Lām istifhāmı fark için gelmiştir ve'l-'ilmu 'inda'l-lāh. Cer ve harf-i cer isme maḥşūştur. Zīrā harf-i cer ma'nāyı fi'lī isme ulaştırır ve tenvīn aḳsāmıyla ya'nī terennüm ve ḡaliden ḡayri ki tenvīn tenkīr ve temekkiü ve ta'zīm ve taḥḳīrdır isme maḥşūştur. Müsned-i ileyh olmak da isme maḥşūştur. Zīrā dāima müsned olur müsned-i ileyh olmaz ve harf ne müsned olur ne müsned-i ileyh izāfette isme maḥşūştur. Ya'nī harf-i cer taḳdīriyle muzāf olmak isme maḥşūştur.

وَهُوَ مُعْرَبٌ وَمَبْنِيٌّ

[i'rāb]

وَ : Harf-i 'atf.

هُوَ : Maḥallen merfū' mübtedā 'āiddir isme.

مُعْرَبٌ : Lafzen merfū' ḥaberi.

وَمَبْنِيٌّ : Ma'tūftur مُعْرَب e ve bu cümle-i ismiyye ma'tūftur māḳabline.

Maḥşul-i Terkiḅ

Mu'reb ism-i mef'uldür if'āl bābından luġatta izhār ve izāle-i fesāda derler pes. Mu'reb muḫhar-ı fīh ya'nī maḥall-i izhār me'ānī ve muzāl-i fesāddır ve mebniiyyun ism-i mef'uldür بَنِيّ den ma'ḥūzdür بَنِيّ dan ki murād qarār ve 'adem-i taġyirdir bu külli cüz'ıyyāta taḳsımdır.

فَلَمُعْرَبُ الْمُرَكَّبِ الَّذِي لَمْ يُشْبِهْ مَبْنِيَّ الْأَصْلِ

[i'rāb]

فَ : Harf-i tefsīr, المعرب elif ve lām ahd içindir ve ma'hūd mu'reb-i esmādır mutlak mu'reb deġil.

الْمُعْرَبُ : Lafzen merfū' mübtedā.

الْمُرَكَّبُ : Lafzen merfū' şıfat-ı maḥzūftur taḳdīrī الاسم المركب dir ya'nī رَكِبَ مَعَ الْعَرَبِ demektir.

الَّذِي : İsm-i mevşul.

لَمْ : Harf-i cezm.

يُشْبِهْ : Fi'l-i müstaḳbel maḥallī meczūm ḥaşılı cehd-i mutlaqtır.

مَبْنِيٍّ : Lafzen menşub mef'ülüdür مَبْنِيٍّ in.

الْأَصْلِ : Lafzen mecrūr muzāf-ı ileyhtir. Fi'il fā'iliyle mef'ülüyle i'rābtan maḥallī yok [6a]

şılasıdır ism-i mevşulün mevşul şılasıyla şıfat-ı sāniyedir ḥaber-i maḥzūfa ki الاسم dir ve bu cümle mübtedādır.

Maḥşul-i Terkiḅ

Mu'reb şol isimdir ki ġayrıyla mürekkeb ola bir terkīble ya'nī bir vecihle ki 'āmili kendiyile müteḥaḳḳıḳ ve mevcūd ola pes زَيْدٌ قائم ve غُلَامٌ زَيْدٌ bu ta'rīfe dāḥil olur zīrā 'āmilleri kendilerle muḳarrardır mebniiyy-i aşla da müşābih ve münāsib olmaya ki fi'l-i māzī ve emr bi-ġayri'l-lāmdır ya'nī emr-i muḥāṭab ve ḥarfdir bir ve bir vecihle müşābih ve münāsib olmaya ki men'-i i'rāba sebep ola ya'nī bunların birisine münāsib ve müşābih olursa mu'reb olmaz mebnī olur.

به : Hâldir اِخْتَلَفَ fâ'ilinden bâ mahzûfa müte'allık ve zamîr-i mecrûr ما ya râci'dir ki hareket ve hûrûftan kinâyettir. Fi'il müte'allıkâtıyla şıladır veya şıfattır ما ya ve cümle haber-i mübtedâdır ve bu cümle müste'nifedir.

لَيْدَلْ : Lām harf-i nâşıbtır اُنْ taqdîriyle ve يَدْلْ onunla menşûb fi'l-i muzâri'-i ma'lûm ve onda müstekin zamîr fâ'ilidir ve bu lām-ı ma'mûlüyle اِخْتَلَفَ ye müte'allıktır ve,

عَلَى : Harf-i cer ve,

المَعَانِي : Taqdîran mecrûrdur عَلَى ile.

المُعْتَوِرَةُ : Lafzen mecrûr şıfattır مَعَانِي ye ve müstekin fâ'ilidir مَعَانِي ye 'âid ifradı câiz oldu. Zîrâ zamîr-i mevşûfa müsned olanın hükmü fi'il hükmü gibidir اَلْكِسَاءُ جَاءَتْ ve جِئْتُ gibi.

عَلَيْهِ : مُعْتَوِرَةٌ ya müte'allıktır zamîr-i mecrûr mu'rebe veya isme râci'dir.

Maḥşûl-i Terkiḇ

İ'râb şol hareket veya harfdır ki ol hareket veya harf sebebiyle mu'rebin âhiri muhtelif ola. Ba'zılar katında i'râb nefsi-i ihtilâfıdır ve ba'zılar katında اِلِخْتِلَافٌ tır. Muşannif buyurduğu gibi ya'nî hareket ve harfdır ki ism-i mu'rebin âhiri onun sebebiyle muhtelif olur tākīm ihtilâf veya اِلِخْتِلَافٌ delâlet eyleye. İsm-i mu'rebin üzerine müte'âkıb olan me'âniye ya'nî fâ'liyyet ve mef'ûliyyet ve izâfet ma'nâlarına مُعْتَوِرَةٌ ism-i fâ'ildir ifti'âl bâbından müte'âkıbe demektir ya'nî 'avâmil-i me'âni ism-i mu'reb üzerine nevbetle tutucudu hâşılına kâhi fâ'iliyyet ma'nâsına ve kâhi mef'ûliyyet ve kâh izâfet ma'nâsını iktizâ eder.

وَأَنوَاعُهُ رَفَعٌ وَنَصَبٌ وَجَرٌّ فَالرَّفْعُ عِلْمُ الْفَاعِلِيَّةِ وَالنَّصَبُ عِلْمُ الْمَفْعُولِيَّةِ وَالْجَرُّ عِلْمُ الْإِضَافَةِ

[İ'râb]

وَ : Harf-i 'atf. [7a]

أَنوَاعُ : Lafzen merfû' mübtedâ muzâftır i'râba râci' zamîre.

رَفَعٌ : Lafzen merfû' haber.

وَنَصَبٌ : Ona ma'fûf.

وَجَرٌّ : Yine böyle.

فَالرَّفْعُ : Mübtedâ ve fâ harf-i tefsîr.

عِلْمُ : Haber-i mübtedâ muzâftır.

الْفَاعِلِيَّةِ : Ya harf-i maşdardır ya'nî ism-i mu'rebin fâ'il olmasıdır ḥaḳîḳaten fâ'il gibi veya hükmen haber-i inne ve sâir mülhakât gibi yahut yâ-yı nisbîdir ya'nî fâ'ile mensûb ḥâlet ki mübtedâda

müşned-i ileyh olmak ve haberde cümleden cüz’-i şāni olmak ve inne bābının haberinde ve sâir mülhakaâtın her birinde bir vecihle i’tibār olunur fe-teemmel.

وَالنَّصْبُ عَلَمُ الْمُفْعُولِيَّةِ : İ’rābta sâbık gibidir veya yine harf-i maşdar ola ya’nî haqîqaten mef’ul ola mefā’l-i hamse gibi veya hükmen sâir menşubât gibi veya harf-i nisbet ola ya’nî mef’ule mensub hâlet fağalâtta fağla olmasıdır mef’üller gibi ve inne bābının isminde ve lānın isminde ve kâne bābının haberinde ve mānın ve lānın haberinde merfū’ ile tamām olmasından sonra vāki’ olmaktadır fe-tetebber.

وَالْجُرُّ عَلَمُ الْإِصَافَةِ : İ’rābta sâbık gibidir. Bunda ‘alemu’l-izāfiyye demedi. Zîrā izāfet maşdardır zātında pes. Onu yā ve tā götürmekle tekrār maşdar kılmağa ihtiyāc yoktur ve dahi cerrin mülhakaâtı yoktur ref’in ve naşbın gibi pes. İlḥākî iş’ār eder yā getirmeğe ihtiyāc yoktur.

Maḥşul-i Terķib

Envā’ i’rābta üçtür ref’ ve naşb ve cerdir pes. Ref’ ism-i mu’rebin fā’il olmasının ‘alāmetidir. Ya haqîqatiyle fā’il gibi veya hükmi-i taqđirle sâir mülhakaât gibi ki her birinde bir vecihle i’tibār olunur. Naşb dahi ism-i mu’rebin mef’ul olmasının nişanıdır ya haqîqatle mefā’il-i hamse gibi veya hükmen sâir mülhakaât gibi ve cerde ‘alemu’l-izāfettir ya haqîqatle غُلَامٌ زَيْدٌ gibi veya hükmi-i taqđirle ya’nî şüreten ona izāfet diyeler حَسَنُ الْوَجْهِ ve ضَارِبُ زَيْدٍ ve بِحَسْبِكَ دَرَهَمٌ gibi.

الْعَامِلُ مَا بِهِ يَتَقَوَّمُ الْمَعْنَى الْمُفْتَضِي لِلْإِعْرَابِ

[İ’rāb]

الْعَامِلُ : Lafzen merfū’ mübtedā ve elif ve lām muzāf-ı ileyhten bedeldir. Taqđirî الْعَامِلُ الْإِسْمُ dir pes. Lām ahd için olur ve,

مَا : İsm-i mevşul ya ism-i mevşuf.

بِهِ : Cār ve mecrūr يَتَقَوَّمُ ye müte’allıktır. Muḥaddem oldu ihtimām için ve zamîr-i mecrūr [7b] مَا ya rāci’dir ve bā harf-i sebep veya harf-i isti’ānet.

يَتَقَوَّمُ : Fi’l-i muzāri’ ma’lūm يَحْصُلُ demektir ve,

الْمَعْنَى : Taqđiran merfū’ fā’ilidir.

الْمُفْتَضِي : Taqđiran merfū’ şıfattır ma’nanın.

لِلْإِعْرَابِ : Cār ve mecrūr müteallıktır الْمُفْتَضِي ya maḥallen menşub mef’ul gayri şarīhtir. Fi’il müteallıkaâtıyla şıladır veya şıfattır مَا ya ve cümlesi haber-i mübtedā ve bu cümle mākablindeki cümle ile ya’nî فَالْمُعْرَبُ , الْمَرْكَبُ ye ma’tūftur.

Maḥşul-i Terķib

‘Āmil-i lafzi ve eğer ma‘nevi naḥviler katında şol nesnedir ki onun sebebiyle veya isti‘ānesiyle i‘rābı muḳteẓī mūcib ma‘nā ḥāşıl ola ki fā‘iliyyet ve mef‘ūliyyet ve izāfettir. Meselâ ضَرَبَ زَيْدٌ de ضَرَبَ ‘āmildir ki onun sebebiyle Zeyd de ma‘nāyı fā‘iliyyet ḥāşıl oldu pes. Ona ref‘ ‘alāmet kılındı. ضَرَبْتُ de ضَرَبْتُ ‘āmildir ki onun sebebiyle ḥāşıl oldu Zeyd’in ma‘nāy-ı mef‘ūliyyeti pes. Naşb ona ‘alāmet kılındı ve مَرَزْتُ de بَرَزْتُ ‘āmildir ki onun sebebiyle ḥāşıl oldu Zeyd’de ma‘nāy-ı izāfet pes. Cer ona ‘alāmet kılındı pes. ‘Āmil gayrı ve fā‘iliyyet ve mef‘ūliyyet ve mef‘ūliyyet gayrı ve izāfet gayrı ve i‘rāb gayrı oldu fe-tetebber. Vaḥta kim ‘irāb ya ḥarekātla veya ḥurūfla olduysa i‘rāb bi’l-ḥarekātta ḥarekāt-ı şelāse ile ola veya olmaya. Olmayanda da ya kesra fethaya maḥmūldür veya aksince i‘rāb bi’l-ḥurūfda ya şelāse ile ola veya iki ḥarfle. İki ḥarfle olanda ya ref‘i vāvla ola veya elifle. Böyle olunca muşannif aḳsām-ı sittenin tertibiyle beyānına şurū‘ eyledi ve ‘irāb bi’l-ḥarekātı muḳaddem eyledi ve şelāse ile olanı taḳdīm eyledi. Zīrā aşıl i‘rābta ḥarekātla olan da şelāse ile olandır pes. Buyurdu ki:

[Ḥareke ile İ‘rāb]

فَالْمُفْرَدُ الْمُتَصَرِّفُ وَالْجَمْعُ الْمُكْسِرُ الْمُتَصَرِّفُ بِالضَّمَّةِ رَفْعًا وَالْفَتْحَةِ نَصْبًا وَالْكَسْرِ جَرًّا

[İ‘rāb]

فَالْمُفْرَدُ : Mübtedā ve fā envā‘-i mu‘rebi tefsīr içindir.

الْمُتَصَرِّفُ : Şıfat-ı müfred.

وَالْجَمْعُ : Ma‘tūftur müfrede.

الْمُكْسِرُ : Şıfat-ı cām dir.

الْمُتَصَرِّفُ : Şıfat ba‘de şıfattır.

بِالضَّمَّةِ : Cār ve mecrūruyla zarf-ı müsteḳar. Muḳadder يُعْرَبُ ya müte‘allıḳ beyānı i‘rāb ḳarinesiyle.

رَفْعًا : Menşūbtur zarfiyyetle ya‘nī vaḳt-i ref‘i’l-‘āmil veya ḥāl ola merfū‘an ma‘nāsına veya maşdar-ı nev‘i يُعْرَبُ بِضَمَّةٍ رَفْعًا demektir veya temyīz [8a] ola بِالضَّمَّةِ رَفْعُهُ taḳdīrinde.

وَالْفَتْحَةِ نَصْبًا : بِالضَّمَّةِ رَفْعًا gibidir ve ona ma‘tūftur.

وَالْكَسْرِ جَرًّا : da böyledir.

Maḥşūl-i Terkiḳ

İsm-i müfred muşarıf رجل gibi ve cem‘i mükesser muşarıf رجال gibi ḥālet-i ref‘leri ḍamme ile ve ḥālet-i naşbları fetha ile ve ḥālet-i cerleri kesra ile. Ma‘lūm ola ki ref‘ ve naşb ve

cer elḳāb-ı i'rabtır ve ḍamm ve feth ve kesr elḳāb-ı binādır ḍamme ve fetha ve kesra müşterektir harekāt-ı i'rab ve binā beyninde.

[Cem'-i Müennes Sâlimin İ'rabı]

جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ بِالضَّمَّةِ وَالْكَسْرِ

[İ'rab]

جَمْعُ : Lafzen merfû' mübtedâ.

المُؤَنَّثُ : Mużâf-ı ileyh

السَّالِمُ : جَمْعُ a şıfattır.

بِالضَّمَّةِ : Câr mecrûruyla muḳadder يُعْرَبُ ye müte'allık haber-i mübtedâdır.

وَالْكَسْرِ : Ona ma'tûf cümle-i ismiyye i'rabtan maḥalli yok cümle-i ibtidâiyye.

Maḥşûl-i Terkiḅ

Cem'-i müennes sâlim elif ve ta ile cemi' olandır. Cemi' mükesserden ihtirâz eyledi ki ḥükmü geçti. İmdi bunun i'rabı ḥâlet-i ref'i ḍamme iledir ve naşb ve cerri kesra iledir. Bunda naşb cerre tâbi'dir. Cemi' müzekker sâlimde gibidir ki aşıldır. Cemi' müenneşe nisbet nitekim gelse gerek naḥve مَرَزْتُ بِمُسْلِمَاتٍ ve رَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ ve جَاءَنِي مُسْلِمَاتٍ

[Gayr-ı Munşarîfın İ'rabı]

غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ بِالضَّمَّةِ وَالْفَتْحَةِ

[İ'rab]

غَيْرُ : Lafzen merfû' mübtedâ mużâftır الْمُنْصَرِفِ a.

بِالضَّمَّةِ : Haber-i mübtedâdır ya'nî ref'i ḍamme iledir.

وَالْفَتْحَةِ : Ona ma'tûftur ya'nî naşb ve cerri fetha iledir. Bunda cer naşba tâbi'dir. Naḥve جَاءَنِي أَحْمَدُ ve رَأَيْتُ أَحْمَدَ ve مَرَزْتُ بِأَحْمَدَ

[Ḥarf ile İ'rab]

[Esmâ-i Sittenin İ'rabı]

أَخُوكَ وَأَبُوكَ وَحَمُوكَ وَهَنُوكَ وَفُوكَ وَذُو مَالٍ مُضَافَةً إِلَى غَيْرِ يَاءٍ الْمُتَكَلِّمِ بِالْوَاوِ وَالْأَلِفِ وَالْيَاءِ

[İ'rab]

أُخْوَك : Lafzen merfû‘ mübtedâ zîrâ ref‘i vâv iledir muzâf olmuştur zamîr-i hîṭāba ve ğayrılarını buna ma‘tûftur.

حَوْك : de kâf-i hîṭābe meksûr okunur. Zîrâ حَمْ ‘avratın erinin ḥazretlerine derler pes. Muzâf olmaz illâ zamîr-i müenneşe ve هُنْ lafzı zikri müstekire ve müstehcen olan eşyâda müsta‘meldir kişide edeb yeri gibi. Ve şıfat-ı zemîme ve ef‘âl-i kabîḥası gibi.

وُفُو : Lafzı dâimâ zamîre muzâf olur.

وَدُو مَالٍ : Lafzı zamîre muzâf olmadı. Zîrâ dâimâ esmâ-i ecnâse muzâf olur. Ma‘lûm ola ki dördü menkûşât-ı vâvîler ve beşincisi ecvef-i vâvîdir ki lâmel fi‘l-i hâdır. Aşlı دُو دُر. Altıncısı lefîf-i [8b] maḳrûndur. İki vâvla دُو دُر ve evvelki dördünde izâfet ğâlibtir ve beşincisinde ve altıncısında izâfet lâzımdır.

مُضَافَةٌ : Menşûbtur ḥaber kâne olmakla taḳdîrî إِذَا كَانَتْ هَذِهِ الْأَسْمَاءُ مُضَافَةً yahut ḥâldir fi‘l-i muḳadderin mef‘ûlünden ki ona bi‘l-vâv delâlet eder. Zîrâ zarf-ı müsteḳardır maḥzûfa müte‘allık ki يُعْرَبُ ye i‘râb ḳarînesiyle taḳdîrî هَذِهِ الْأَسْمَاءُ السِّتَّةُ مُضَافَةٌ ve,

إِلَى : Harf-i cer ona müte‘allık ve,

أَلَمْ غَيْرٍ : Mecrûr onunla muzâftır yâya olda أَلَمْ

e. تَكَلَّمَ

بِالْوَاوِ : Ḥaber-i mübtedâdır.

وَالْأَلِفِ : Ona ma‘tûftur.

وَالْيَاءِ : Da bunun gibi.

Maḥşûl-i Terķib

Vaḳtâ kim muşannif i‘râb bi‘l-ḥarekâtın aḳsâmından fâriğ olduysa i‘râb bi‘l-ḥurûfun envâ‘i beyânına şurû‘ edip buyurur أُخْوَك ve eḥavâtiḥ her biri de ki yâyı mütekellimin ğayrına muzâf olsa ḥurûf-ı şelâşe ile i‘râb olur. Meselâ وَأَخْوَك و أَخَوَك ve رَأَيْتُ أَخَاكَ وَأَبَاكَ ve مَرَرْتُ بِأَخِيكَ وَأَبِيكَ derler. Hâşılı esmâ-i sittenin isti‘mâllerinde ihtilâf var. Taḫşîline vâḳıf olmak isteyen *Elfiyye* İbn Mâlik ve şerḥine nazar eylesin.

[Teşniye وَكَلَا اِثْنَانِ in İ‘râbı]

الْمُنَى وَكَلَا مُضَافًا إِلَى مُضَمَّرٍ وَاثْنَانِ بِالْأَلِفِ وَالْيَاءِ

[İ‘râb]

الْمُنَى : Taḳdîran merfû‘ mübtedâ.

وَكَلَا : Ona ma'tūftur.

مُضَافًا : Muzāfeten gibi iki vecihle i'rāb olunur.

إِلَى مُضَمَّرٍ : Car mecrūr muzāfen lafzına mütea'llıķ. Bununla ihtirāz oldu zāhire izāfetten ki i'rābı taķdīrīdir 'aşan gibi.

وَإِثْنَانِ : وَاثْنَانِ ya ma'tūftur ve مَآكَابِلِهِمَا gine böyle.

بِالْأَلِفِ : Haber-i mübtedādır ya'nī ref'ī elifle.

وَالْيَاءِ : Ona ma'tūftur ya'nī naşbı ve cerri yāyladır māķabli meftūh olduđu hālide naḥve جَاءَنِي كِلَاهُمَا ve مَرَرْتُ بِكِلَيْهِمَا ve رَأَيْتُ كِلَيْهِمَا

[Cem'i Müzekker Sālim ve Eḥavātının İ'rābı]

جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ وَأَوَّلُو وَعِشْرُونَ وَأَخَوَاتُهَا بِالْوَاوِ وَالْيَاءِ

[İ'rāb]

جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ : Cem'-i müenneş sālim gibidir i'rābta.

وَأَوَّلُو : Cem'-i دُو dür ammā lafızdan değıl جَمْع a ma'tūftur.

وَعِشْرُونَ : Māķabline ma'tūf.

وَأَخَوَاتُهَا : Ya'nī أَهْلِهَا ḥāşılı عِشْرُونَ'dan مائة 'ye varıncaya olan 'aşrāt.

بِالْوَاوِ : Haber-i mübtedādır ki cem'-i müzekkerdir.

وَالْيَاءِ : Ona ma'tūftur [9a] ḥāşılı bunların ref'ī vāvla ve naşbı ve cerr-i yāyladır.

Maḥşūl-i Terķib

Cem'-i müzekker sālim مُسْلِمُونَ gibi ve şığası üzere olan ya'nī ثُبُون ve قُلُون ve lafzı وَأَوَّلُو ve عِشْرُونَ ve mā fevķi yüze varınca ref'ī vāvla naşbı ve cerri yāyladır māķabli meksūr olduğu hālide.

[Taķdīrī İ'rāb]

الْتَقْدِيرُ فِيمَا تَعَدَّرَ كَعَصَا وَغُلَامِي مُطْلَقًا أَوْ السُّنْثِقِلُ كَقَاضٍ رَفْعًا وَخَرًّا وَخَوُّ مُسْلِمِي رَفْعًا

[İ'rāb]

الْتَقْدِيرُ : Lafzen merfū' mübtedā ve elif ve lām 'ahd içindir ya'nī taķdīren الْأَعْرَابُ demektir yahut الْأَعْرَابُ التَّقْدِيرِي

فِي : Harf-i cer.

مَا : Maşdariyye-i ḥiniyyedir. Ey كَائِنٌ فِي وَقْتٍ مَا.

تَعَدَّرَ : Fi'l-i māzī ma'lūm fā'ili muḳarrerdir. Taḳdīrī تَعَدَّرَ تَلَفُّظُهُ إِغْرَابُهُ yahut mā ism-i mevşūl veya ism-i mevşūf ola ya'nī فِي الْمُعْرَبِ الَّذِي ya فِي مُعْرَبٍ تَعَدَّرَ تَلَفُّظَ إِغْرَابِهِ

كَعَصَا : Bedeldir mādan ya'nī عَصَا فِي مِثْلِ عَصَا yahut mübtedā-i maḥzūfa ḥaberdir عَصَا ya maşdar-ı maḥzūfa şıfattır ey عَصَا تَعَدَّرَ مِثْلُ تَعَدَّرَ إِغْرَابُ عَصَا murād dan her ism-i maḳşūrdur كَعَصَا kāf ḥarf-i cer ya isimdir مِثْلُ ma'nāsına ve maḥallī ref'dir mübtedā-i maḥzūfa ḥaber olmakla ki هُوَ dir.

وَعَلَامِي : Ma'tūftur عَصَا lafzına murād مِثْلُ عَلَامِي den ḥareketle i'rāb olup yāya muzāf olan isimdir.

أُطْلِقَ : Zamān-ı maḥzūfa şıfattır ey مُطْلَقًا yahut maşdar mīmidir اِطْلَاقُ ma'nāsına ey اِطْلَاقًا veya عَلَامِي den ḥāl ola 'āmil ondan ma'nāyī fi'ldir ki kāfdan olunur ma'nāsı i'rāb-ı taḳdīrī şābit şābittir. Şol isimdeki onda i'rāb müte'azzir ola ve bu ismi عَصَا gibidir ve عَلَامِي gibi ya'nī عَلَامِي ye müşābihtir اِطْلَاقًا üzere olduğu ḥâlde ya'nī üç ḥâlde böyle ḥāsılı cemi'-i aḥvâlde.

أَوْ : Ḥarf-i 'atf.

الْمُسْتَقِيلُ : Fi'l-i māzī meḥl ma'tūftur تَعَدَّرَ ya ve kāim-i maḳām-ı fā'ilī taḥtında zamīr i'rāba rāci'dir.

كَفَاضٍ : İ'rābta عَصَا gibidir.

فِي حَالِ رُفْعِ الْعَامِلِ وَجَرِّهِ : Zarftır ya'nī رُفْعُ الْعَامِلِ وَجَرِّهِ yahut ḥâldir ey رُفْعُ الْعَامِلِ وَجَرِّهِ : رُفْعًا وَجَرًّا

وَعَوُّ : Merfū'dur mübtedā-i maḥzūfa ḥaber olmak üzere ki قَاضٍ lafzına 'atıfla ey [9b] ey وَإِغْرَابُ naḥve عَوُّ ey مُسْلِمِي فِي الرُّفْعِ كَفَاضٍ ya'nī taḳdīr gibidir ḥālet-i ref'dedir ancak ḥālet-i naşb ve cerde deḡil.

Maḥşūl-i Terķīb

İ'rāb-ı taḳdīr olmak عَصَا gibidedir ya'nī ism-i maḳşūrdadır ki āḥiri elif ola ki telaffuz-ı i'rāb mümkün olmaya ve ḥareketle mu'reb olan isim ki yāy-ı mütekkelime muzāf ola bunun gibilerde üç i'rāb böyle muḳadderdir. Zīrā telaffuzu mu'azzirdir ve قَاضٍ gibilerde ref' ve cer taḳdīr olunur. Ya'nī ism-i menḳūstaki āḥiri ya māḳabli meksūr ola zīrā yānın üzerinde ref' ve cer şekildedir. Ya'nī telaffuzu mümkündür ammā müsteşḳaldır ve مُسْلِمِي gibi de ref' taḳdīr olunur ya'nī cem'-i müzekker sālim ki yāy-ı mütekkelime muzāf ola مُسْلِمِي aşlı yāya izāfetle nūn sākit oldu pes. Vāvla cem' oldu sebekāt ihḥdāhümā bi's-sükūn-i vāv yāya ḳalb edildiler ve yāy-ı yāya idḡām eylediler şıyāneten lil-yā ḍamme-i kesreye tebdil eylediler مُسْلِمِي oldu pes. 'Alāmet-i ref' ki vāvdir. Telaffuzda bulunmakla ḥālet-i ref' taḳdīr oldu ve ammā naşb ve cer lafzı oldu zīrā idḡām-ı yāy ḥaḳīḳatinden çıkarmaz gine yāyadır.

[Lafzī İ'rāb]

وَاللَّفْظِي فِيمَا عَدَاهُ

[İ'rāb]

واللَّفْطِي : Lafzen merfū‘ mübtedā maḥzūf şıfattır taḳdīrī ’والْأَعْرَابُ اللَّفْطِيّ’dür.

في : Harf-i cer.

ما : İsm-i mevşūl veya ism-i mevşūf.

عَدَاهُ : Fi‘l-i māzī ma‘lūm fā‘li taḥtında müstetir ‘aiddir ما ya ve zamīr-i mef‘ūlū ‘aiddir مُعْرَب e ve cümle-i ما ya şıla ما ya şıfattır ve ما mevşūlüyle veya şıfatla mecrūrdur fī harfiyle ve cümle-i zarfiyye i‘rābtan maḥallen merfū‘ ḥaber-i mübtedādır ve cümle-i ismiyye ma‘tūftur māḳabline.

Maḥşūl-i Terkiḳ

İ‘rāb-ı lafzī mezkūrun mā ‘adāsıdır yahut müte‘azzir ve müsteşşalin mā ‘adāsıdır.

[Ġayr-ı Munşarīf]

غَيْرُ الْمُنْصَرَفِ مَا فِيهِ عِلَّتَانِ مِنْ تَسْعٍ أَوْ وَاحِدَةٌ مِنْهَا تَقُومُ مَقَامَهُمَا

[İ'rāb]

غَيْرُ : Lafzen merfū‘ mübtedā.

الْمُنْصَرَفِ : Lafzen mecrūr muzāf-ı ileyh

ما : Nekra-i mevşūfa ḥaberi ğayr-ı munşarīfdır ve غَيْرٌ eğerçe izāfetle ta‘rīf kesb eylemez līkin taḥşīştan kalmaz. Ammā böyle olunca ḥaber ma‘rife olmaz pes ما mevşūl olmaya mānī‘dir ve cāizdir ki ما mevşūl olup muahḥar mübtedā ola ve غَيْرٌ muḳaddem ḥaber.

فيه : Zarf [19]

عِلَّتَانِ : Fā‘ilidir veya muahḥar mübtedā fīhi muḳaddem ḥaber ve cümle-i şıladır veya şıfattır ما ya ve fīhi zamīr ve ism-i mu‘rebe ‘aiddir ki ما ondan kināyettir ḥaşılı ما ya rāci‘dir pes.

[مِنْ]: harf-i cer beyāniyye.

تَسْعٍ : Onunla mecrūr ve mümeyyizi maḥzūfdur taḳdīrī مِنْ تَسْعٍ عَلٌّ dir. Ondan sonra temyīz ḥazf olunup tenvīn ‘ivaz kılındı ve cizdir ki تَسْعٍ عَلَّةٌ şıfat ola مِنْ عَلٍّ تَسْعٍ taḳdīrinde.

أَوْ : Harf-i ‘atf

وَاحِدَةٌ : Lafzen merfū‘ عَلَّتْنِ a ma‘tūftur.

مِنْهَا : Lafzını beyāndır ve zamīr تَسْعٍ ya rāci‘dir.

تَقُومُ : Fi‘l-i muzāri‘ ma‘lūm ve taḥtında zamīr fā‘ili rāci‘dir وَجْدَةٌ e ve,

وَاجِدَةٌ e ve bu cümle-i e عِلَّتَانِ nün mef'ul fihidir ve muzâftır teşniye zamirine ki 'âiddir ve bu cümle-i e وَاجِدَةٌ e şifattır ve عِلَّتَانِ ma , ya şıla veya şıfat olduktan sonra müte'allekâtıyla cümle cümle-i haber-i mübtedâdır.

Maḥşûl-i Terkib

Gayr-ı munşarîf bir ism-i mu'rebdir ki onda gelecek dokuz 'illetten iki 'illet buluna yahut dokuz 'illetten bir 'illet ki ikinin yerine kâim ola ya'nî iki 'illet eylediği te'sîri birisi eyleye.

وَهِيَ عَدْلٌ وَوَصَفٌ وَتَأْنِيْتُ وَمَعْرِفَةٌ وَعُجْمَةٌ ثُمَّ جَمَعَ ثُمَّ تَرَكِبْتُ وَالتُّونُ زَائِدَةٌ مِنْ قَبْلِهَا أَلِفٌ وَوَزُنُ فِعْلٍ وَهَذَا الْقَوْلُ تَقْرِيبٌ

[I'râb]

وَهِيَ : Maḥallen merfû' mübtedâ.

عَدْلٌ : Lafzen merfû' haber-i ve bâkiler ona ma'tûf.

زَائِدَةٌ : Lafzen merfû' şıfat-ı التُّونُ elif ve lām ziyâdesiyle yahut bedeldir mevşûf hâzıfıyla taḳdîrî veya mübtedâ-i maḥzûfa haberdır taḳdîrî زَائِدَةٌ ve cümle-i mu'teriza mevşûf beyniyle ki التُّونُ dur ve şıfatı beyniyle ki.

التُّونُ : Eliftir elif ve lām ziyâdesiyle yahut cümle-i mezkûra şifattır mevşûl hâzıfıyla taḳdîrî وَتَمَنَعُ التُّونُ الصَّرْفُ حَالٌ كَوْنَهَا زَائِدَةٌ cāizdir ḥâliyetle menşûb ola taḳdîrî أَعْنَى taḳdîrî ola yahut أَعْنَى taḳdîrî mecrûrdur. Onunla ve muzâftır التُّونُ a rāci' zamîre.

أَلِفٌ : Lafzen merfû' fā'ili مِنْ قَبْلِهَا dır veya muahḥar mübtedâ muḳaddem haberdır ve bu cümle şıfat-ı uḥrâdır التُّونُ a veya ḥâldir زَائِدَةٌ fā'ilinden.

وَهَذَا : Maḥallen merfû' mübtedâ.

الْقَوْلُ : Lafzen merfû' şıfatı veya şıfat-ı beyânî ve,

تَقْرِيبٌ : Lafzen merfû' haber-i mübtedâdır ve cümle-i ma'tûftur وَهِيَ عَدْلٌ cümlesine.

Maḥşûl-i [10b] Terkib

نُظِمَ مَوَانِعُ الصَّرْفِ تَسْنَعُ كُلَّمَا de وَهِيَ عَدْلٌ 'ibâret-i metindendir nazımdan değil nazımın evveli böyledir. Ma'lûm ola ki ve ma'rife tenviniyle okunmak gerek ki mevzûn ola buna baḥr-ı basîṭ derler 'acem Buḥûrî gibi sâlim müsta'mel değil belki ebyâtî taḳdî' muḥaliftir. Ba'zını ile اُتِفَّ eyledi ki muḥâfaza-i vezn içindir. Faḳaṭ تَقْرِيبٌ buyurduğu nazımda ya'nî 'ilel-i tis'î nazımla îrâd eylemek hıfza taḳrîbtir. Zîrâ kelâm-ı manzûmî hıfz eylemek âsândır kelâm-ı menşûrden yahut umûr-ı tis'anın her birine 'illet demek taḳrîbidir taḳkîkî değil. Zîrâ ḥaḳîḳatte taḳrîbtir. 'İlet dokuzdan ikisidir biri değil yahut dokuzdur demek şavabtır. Zîrâ 'adedinde ihtilâf eylediler ba'zılar derler dokuzdur ve ba'zılar derler ikidir ve ba'zılar derler on birdir. Lîkin dokuz demek şavâba ḳarîbtir ya'nî üç mezhebden bu eşvabtır.

‘İlelun mezkûra-i nazımda zıkr olan tertîb üzere beyân edip buyurur : وَأَحْمَرُ mişāl-i ‘adldir. مِثْلُ عُمَرَ mişāl-i vaşıftır. طَلْحَةُ te’nîş bi’t-tā veya ma‘rife. رَجَبٌ mişāl-i ma‘rife ve te’nîş-i ma‘nevî te’nîşin iki kısmında böyle mişāl irād eyledi zîrā iştibâh zan olunur Talhâ’nın te’nîşliğinde mezkûr haqîkî ile onun için fi’lîni müenneş sîğası üzere getirmezler طَلْحَةُ قَالَتْ demezler وَإِبْرَاهِيمَ mişāl-i ‘aceme ve ma‘rife مَسَاجِدَ mişāl-i cem‘ مَعْدِي كَرَبَ mişāl-i terkîb عَمْرَانِ mişāl-i elif ve nûn أَحْمَدَ mişāl-i vezn-i fi’l mişl-i haber-i mübtedâyı maḥzûftur taḳdîrî هُوَ مِثْلُ عُمَرَ muzâf ileyhdır cerri fetha ile bâkîleri ona ma‘tûftur.

وَحُكْمُهُ أَنْ لَا كَسْرَ وَلَا تَنْوِينَ

وَحُكْمُهُ : Lafzen merfû‘ mübtedâ ve zamîr muzâf-ı ileyhe râci‘dir ğayr-ı munşarıfa.

أَنْ : Muḥaffettir أَنَّ dan taḳdîrî أَنَّ الشَّانَ dir.

لَا : Nefy-i cins içindir.

كَسْرٌ : Fetha üzere mebni ismi ve haberi maḥzûf فيه dir ve cümle-i haber-i mübtedâdır ki حُكْمُهُ dır.

وَلَا تَنْوِينَ : İ‘râbta لَا كَسْرَ gibidir ve ona ma‘tûftur.

Maḥşûl-i Terkîb

Ġayr-ı munşarîfın hükmü ve onun üzerine müterettib olan eseri ve ḥaşşası iki ‘illeti müştemil olduĝu cihetten veya [11a] birini ki ikisinin maḳâmına ḳâim olunur onda kesr ve tenvîn olmaya kesrî taḳdîminde işâret vardır ki katında menfî kaşdıdır teb‘î değil. Ba‘zılar dedi ve gibi لَا يُنْصَرَفُ ın ḥaşşası cer ve tenvîn dâhil olmamaktır. Zîrâ bu dokuz ‘illet ki zıkr oldu her bir nesnenin fer‘idir. Mişâlen ‘adl ma‘dülün ‘anhin fer‘idir. Vaşf mevşûfun fer‘idir. Te’nîş tezkîrin fer‘idir. Zîrâ evvel ‘âlim dersin sonra ‘âlîme. Ta‘rîf tenkîrin fer‘idir. Zîrâ evvel الرَّجُلُ dersin sonra الرَّجُلُ . ‘Ucme kelâm-ı ‘Arabta ‘Arabiyyetin fer‘idir. Zîrâ her dilde aşıl ğayrı değil ona karışmamaktır. Cem‘ vâhidin fer‘idir. Terkîb efrâdın fer‘idir. Elif ve nûn ziyâdetân mezîd ‘aleyhin fer‘idir. Vezn-i fi’l vezn-i ismin fer‘idir. Zîrâ her nevi‘de aşıl ona ğayr-ı nev‘a maḥşûş olan vezin karışmamaktır pes. Karışan vezin karışılana nisbet-i fer‘i olur pes. Her kah ki bir isimde ‘illetlerden iki ‘illet cem‘ ola veya bir ‘illet iki ‘illetin yerini dura onda iki fer‘iyyet bulunur. İmdi birisi iştiḳâḳ cihetinden ki fi’l müştakṭır masdardan ki isimdir biriside ifâde cihetindendir ki fi’l ifâde de isme muḥtactır. Amma isim ondan müstagnîdir pes. Çünkü isim bu iki fer‘iyyetle fi’le müşâbih oldu. Ondan iki nesne-i men‘ eylediler ki fi’lde yoktur. Birisi kesra birisi tenvîndir. Kesra dedik cer demedik. Zîrâ ki ğayr-ı munşarıfta cer var. Nihâyeti bu kim tâbi‘ naşbdır مَرَزْتُ بِأَحَدٍ gibi. Cem‘-i müenneş sâlim ve cem‘-i müzekker sâlim bunun aksinedir. Onlarda naşb tâbi‘-i cerdir.

وَيَجُوزُ صَرْفُهُ لِلضَّرُورَةِ أَوْ لِلتَّنَاسُبِ مِثْلُ سَلَابِأَ وَأَعْلَالٍ

[İ‘râb]

وَيَجُوزُ : Fi'l-i muzāri' ma'lūm ya'nī يَصِحُّ وَلَا يَمْتَنِعُ demektir. Tākim zarūriyyeye ve ğayr-ı zarūriyyeye şāmil ola.

صَرْفُهُ : Lafzen merfū' fā'ilidir ğayr-ı munşarıfa rāci' zamīre muzāf.

لِلضَّرُورَةِ : Cār ve mecrūr جُوزُ ye mütē'allıktır.

أَوْ : Harf-i 'atf.

لِلتَّنَاسُبِ : 'ya ma'tūf cār ve mecrūr.

مِثْلُ : Haber mübtedā maḥzūftur taḫdīrī مِثْلُ لِلتَّنَاسُبِ

سَلَاسًا : Muzāf-ı ileyh.

وَأَعْلَالًا : Ona ma'tūf bunlar مِثْل izāfetiyle mecrūr olmadılar zira menḫūl olan terkībten ḥikāyet [22] tārīkiyle vāki' olmuşlar.

Maḥşūl-i Terkiḇ

يَجُوزُ nūn ma'nāsı يَصِحُّ وَلَا يَمْتَنِعُ demektir. Zirā جُوزُ den iki şūrette bile şarfin 'ademi şarfin cevāzını verir. Līkīn böyle değil. Belki zarūret-i vezin için ve kāfiye için şarfi vācibtir. Eđerçe tenāsüb için cāizdir vācib değil pes. Cevāzdan murād imkān-ı 'āmdır ki cānib-i 'ademden zārūreti selbe muḳayyettir ya'nī men'-i şarfında zarūret yok demektir. İmdi zarūret vaḳtinde vucūb-ı şarfi mütēnāvildir ve tenāsüb vaḳtinde cevāz şarfi ve 'ademi cevāzını fe-tedebber. İmdi zarūret-i vezin için ğayr-ı munşarıfı munşarīf ḥūkmünde kalmak manzūme-i Nesefī dībācesinde gibi.

Beyt وَيَوْمَ دَخَلَ الْحَدِيرَ حَدِيرَ عَنَتَرَةٍ فَقَالَتْ لَكَ demiş. Beyt وَيَوْمَ دَخَلَ الْحَدِيرَ حَدِيرَ عَنَتَرَةٍ فَقَالَتْ لَكَ Beyt مُشَآنِنِفِ زARŪRET-İ ş'i'riyye için mişāl ĩrād eyledi ve tenāsüb için eyledi. Zira zārāir ve vezin için ğayr-ı munşarıfı munşarīf ḥūkmünde kılmak çoktur. Amma tenāsüb için azdır. Amma tenāsüb için azdır. سَلَاسًا وَأَعْلَالًا وَسَعِيرًا imdi سَلَاسًا lafzını ne münāsib olmağāçin şarf eyledi.

وَمَا يَقُومُ مَقَامَهُمَا الْجَمْعُ وَالْفَا التَّائِيثِ

[İ'rāb]

إِسْمٌ مَوْصُوفٌ أَيُّ شَيْءٍ مِنْ عِلَّةٍ يَهُودِ الْعِلَّةُ الَّتِي مَا : İsm-i mevşūl ey

يَقُومُ : Fi'l-i muzāri' ma'lūm taḫtında müstekin zamīr fā'ili 'āiddir ما ya.

مَقَامَهُمَا : Mensūbtur zarfiyyetle عِلَّتَيْنِ e rāci' zamīre muzāf ve cümle-i şıladır veya şıfattır ما ya veya şılasıyla veya sıfatıyla i'rābtan maḥallen merfū' mübtedā.

الْجَمْعُ : Lafzen merfū' ḥaber-i mübtedādır.

اَلْفَا التَّانِيْثِ a ma'tuṭtur aṣḥl al-fān idi. İzāfetiyle nūn düştü pes. İltikāi sākineyn oldu. Teṣniye elifiyle lām-ı ta'rīfden zira hemze-i vaṣḥile sākiṭ olur. Teṣniye iltikāi sākineyn için pes. اَلْفَا التَّانِيْثِ kalır. Murād elif-i ḥubli ve ḥmra' dūr.

Maḥṣūl-i Terkiḥ

Şol bir 'illet dokuz 'illetten ki iki 'illet maḥāmına ḳāim olur. İki 'illet ki her birinde tekerrür bulunur. Birisi müntehā-i cumūa' ve aṣl ve bāliḡ olan cem'dir [12a] Zira onda cem'iyyet mükerrer olur اَكَالِبَ وَاَسَاوِرَ وَاَنَاعِيْمَ gibi yahud ḥüküm taḳdīriyle müntehā-i cumū' mertebesine vāṣıl ola ya'nī 'aded-i ḥurūf ve ḥarekāt sekenātta ḥaḳīḳiye vāṣıl ola. Amma ḥaḳīḳatte tekrār cem'iyyet yok مَبَاجِدَ وَمَصَابِيْحَ gibi. İkincisi elif-i maḥṣūre ile veya memdūde ile olan isimdir. حُبْلِيْ gibi. Zira bu elifin her birisi iki 'illet maḥāmına ḳāim olur. Birisi te'nīṣ birisi de lüzūm-ı te'nīṣdir ya'nī bunlar bulundukları isme te'nīṣ lāzımdır ki onda da mufāriḳ olmaz bi'l-vaṣ ḥubli derler حَبْلٌ demezler ve ḥmra' derler ḥmra' demezler pes. İsme lāzım olmaları te'nīṣ āḥir menzilesinde kılındı. İmdi bunun gibilerde te'nīṣ mükerrer oldu pes. Güya her birinde iki 'illet mevcuttur.

فَالْعَدْلُ خُرُوجُهُ عَنْ صِيغَتِهِ الْأَصْلِيَّةِ تَحْقِيقًا كَثُلَتْ وَمَثَلَتْ وَأُخِرَ وَجُمِعَ أَوْ تَقْدِيرًا كَعَمَرَ وَزُفَرَ وَبَابٍ قَطَامٍ فِي تَمِيمٍ

[İ'rāb]

فَالْعَدْلُ : Lafzen merfū' mübtedā ve ف ḥarf-i tefsīr mezkūr olan 'illetleri tefsīr eder.

خُرُوجُ : Lafzen merfū' ḥaber-i mübtedā muzāf olmuştur isme rāci' zamīre.

عَنْ : Ḥarf-i cer müte'illiktir خُرُوجُ 'a.

صِيغَتِ : Mecrūrdur عَنْ ile ve muzāftır isme rāci' zamīre.

الْأَصْلِيَّةِ : Lafzen mecrūr şıfat-ı şīgadır.

تَحْقِيقًا : Maṣdar-ı maḥzūfa mef'ūl ma'nāsına جُرُوجًا مَحْقُوقًا demektir veya mef'ūl-ı muṭlaḳtır 'āmili maḥzūf ya'nī حَقَّقَ تَحْقِيقًا ya temyīzdir خُرُوجُ 'n isme rāci' zamīre izāfetinden اَبَا يُعْجِبُنِي طَبِيبُهُ

[كَ] : Kāf ḥarf-i cer veya mişl ma'nāsına isimdir maḥallen merfū' ḥaber-i mübtedāy-ı maḥzūftur ya'nī كَائِنًا كَخُرُوجِ ثُلُثٌ yahud هُوَ كَخُرُوجِ ثُلُثٌ yahud maṣdar-ı maḥzūfa şıfat-ı sāniyedir ya'nī ثُلُثٌ كَائِنًا كَخُرُوجِ ثُلُثٌ

وَمَثَلَتْ : Ma'tuṭtur ثُلُثٌ ye.

وَأُخِرَ وَجُمِعَ : Bunlarda ma'tuṭflardır māḳabline.

أَوْ : Ḥarf-i 'atf.

تَقْدِيرًا : a ma'tuṭtur.

كُتِبَ : Ġibidir. Ġibidir.

Ma'ṭūftur. Muṣāftur ye. وَبَاب

هُوَ فِي : Cār me'a'l-mecrūr. Ġibidir. Maḥallen merfū' ḥaber-i mübtedā maḥzūftur. Taḥdīrī dir.

Maḥsūl-i Terkīb

'Adl ismin çıkmasıdır ṣīḡa-i aṣliyyeden bir ḡayr-ı ṣīḡaya. bunda fi'l-i meḥlūn maṣdarıdır ya'nī ismin maddesi ve ma'nāsı çıkmasıdır ṣīḡa-i aṣliden uḥrāya ya'nī bir şüretten çıkmasıdır. Aṣl ve ḡā'ide iḡtezā eder bu ismin evvel-i şüret üzerine olmasını ya taḥkīḡan ṣīḡa-i aṣliyyeden çıkmasıdır ثَلَاثَةٌ bunun gibidir. وَمَثَلُكَ وَمَثَلُكَ وَمَثَلُكَ وَمَثَلُكَ وَمَثَلُكَ ba'zılar dediler عُشْرًا وَمَعَشَرَ varınca bu kıyas üzere bunun her birisi bir aṣıldan ma'dūldür zira her birinin ma'nāsında tekrār var. Amma lafzında ve ṣīḡasında yok. Meselā ثَلَاثَةٌ ثَلَاثَةٌ ثَلَاثَةٌ ثَلَاثَةٌ ثَلَاثَةٌ den feḡis. وَأَخْرَجَ ma'dūldür أَخْرَجَ dan ya أَخْرَجَ مِنْ den cemā'at zira ismi tafḡildir. İsm-i tafḡil hud üç vecihle müsta'meldir. Ya izāfetle ya lāmıyla ya min ile izāfet hud tenvīn veya binā veya kendi gibi izāfet iḡtizā eder. قَبْلَ tenvīne miṣāl bināya miṣāl كَيْفَ كَيْفَ كَيْفَ كَيْفَ كَيْفَ kendi gibiye izāfet أَخْرَجَ da ise bunların birisi yok pes. Ta'yīn oldu ki sonraki ikinin birinden ma'dūl olmuştur. Cem'-i جَمْعٌ müenneṣ أَجْمَعٌ dır ve بُنِعَ وَبُنِعَ bunun gibidir. İmdi جَمْعٌ ma'dūldür جَمْعٌ den ya جَمَاعِي den ya جَمَاعَاتٍ tan zira جَمْعٌ جَمْعٌ dır. Eğer şıfatın ise ḥaḡḡı fi'il vezni üzere cem' olmaktır. اَمَّا جَمْعٌ isim olursa ḥaḡḡı فَعَالٍ وَفَعْلًا وَفَعْلًا vezni üzere cem' olmaktır. صَحْرَاءُ وَصَحْرَاءُ وَصَحْرَاءُ vezni üzerine cem' olduğu gibi pes. Vaktāki fi'l vezni üzere cem' olduysa ma'lūm oldu ki zikr olunan birisinden ma'dūl olmuştur. Bu zikr olunanlar taḥkīḡan ma'dūl olanlardır. Amma taḥdīran ma'dūl olan وَزَعْرٌ وَزَعْرٌ gibidir ki bunlar ḡayrı muṣarīf bulundular. Halbuki bunlara sebep-i zāhir bulunmadı 'alemiyyetten ḡayrı pes. 'Adl i'tibār eylediler. 'Adl ise bir ma'dūl 'anh iḡtizā eder. Bunlarda ise vüḡuduna bir delil bulunmadı men'-i şarfından ḡayrı pes. Her birine bir ma'dūl 'anh taḥdīr eylediler. Meselā اَعْمَرَ a عَامِرٌ ve زَعَرَ ا عَامِرٌ ve زَعَرَ ا عَامِرٌ gibi. بَابِ قَطَامٍ den murād فَعَالٍ vezni üzere a'yān müenneṣ 'alemidir ki rālī olmaya. İmdi ekṣer-i بَنِي ثَمِيمٍ bunun gibilerde 'adl [13a] i'tibār eylediler rālī olan a'lām-ı müenneṣe ḥaml eylemek için حَضَارٍ وَ طَمَارٍ gibi. İmdi bunun gibiler mebnīdir ḥālbuki bunlarda iki sebebtengayrı yoktur. İki sebep ise bināy-ı mūcib deḡildir pes. Bunlarda taḥdīr eylediler sebep-i binā ḥāşıl olmaḡaḡın. İmdi vaktāki rālī fe'alde sebep binā için 'adl i'tibār oldu ise evvel vezni üzere olan mu'reb ḡayr i'tibār oldu neḡāirine ḥaml eylemek için 'adle ihtiyāc yok iken zira men'-i şarfa iki sebep ḥāşıldır ki te'nīs ve 'alemiyyettir. İmdi بَابِ قَطَامٍ 'adl i'tibār eylemek neḡāirine ḥaml içindir. Yoksa sebep-i men'-i şarf ḥāşıldır bi'l-fi'l bilā 'adl onun için ba'zılar dediler ki بَابِ قَطَامٍ zikri bu maḥalle münāsib deḡil zira sebep men'-i şarf için 'adl taḥdīr eyledidir neḡāirine ḥaml için deḡil. Muṣannif بَنِي ثَمِيمٍ dedi zira Ḥicāzīler bunun gibileri mebnī kırlarlar pes. Bizim bahşimizde dāḡil deḡil. Ekṣer-i بَنِي ثَمِيمٍ dedik. Zira اَقْلَى rālī فَعَالٍ vezni üzere olanlara mebnī

kalmazlar ki ğayrı munşarıf kalırlar. İmdi sebep-i binā için onlarda ‘adl taḳdīr edip mā ‘adāsını onda ḥaml eylemeğe ihtiyāc yoktur.

الْوَصْفُ شَرْطُهُ أَنْ يَكُونَ فِي الْأَصْلِ فَلَا تَضُرُّهُ الْعَلْبَةُ فَلِذَلِكَ صُرِفَ أَرْبَعٌ فِي مَرَرْتُ بِنِسْوَةِ أَرْبَعٍ وَامْتَنَعَ أَسْوَدُ وَأَرْقَمُ لِلْحَيَوِ وَأَذْهَمُ لِلْقَيْدِ وَضَعْفُ
مَنْعُ أَفْعَى لِلْحَيَّةِ وَأَجْدَلُ لِلصَّقْرِ وَأَخِيلُ لِلطَّائِرِ

[İ‘rāb]

الْوَصْفُ : Lafzen merfū‘ mübtedā.

شَرْطُهُ : Mübtedā-i ṣānī muzāftır وَصْف a rāci‘ zamīre.

أَنْ : Ḥarf-i nāsb

ا. وَصْف a. Fi‘l-i muzāri‘ ef ‘ālī naḳışadan menşūbtur أَنْ ḥarfiyle taḥtında zamīr

يَكُونَ : Fi‘l-i muzāri‘ ef ‘ālī naḳışadan menşūbtur أَنْ ḥarfiyle taḥtında zamīr
Haber-i يَكُونَ dir ve bu fi‘l ismiyle ḥaberiyle mübtedāy-ı ṣāniyedir ve bu ḥaberiyle ḥaber
mübtedā-i evveldir ve bu cümle-i ibtidāiyye.

فَ : Ḥarf-i cevāb-ı şart ya‘nī cevāb-ı şartı rabṭ eder.

ا. وَصْف a. Fi‘l-i nefy-i istiḳbāl hā mef‘ūli rāci‘dir لَا تَضُرُّهُ

الْعَلْبَةُ : Lafzen merfū‘ fā‘ilidir fi‘lin.

فَ : Ḥarf-i rābiṭ cezā.

لِ : Ḥarf-i cer.

ذَلِكَ : İsm-i işārettir iki iki şeye mezkūr te’vīliyle. Birisi aşılarda olmaktadır ve birisi ğalebe-i ismiyye
zarar vermemektir yahud شَرْطُهُ أَنْ يَكُونَ فِي الْأَصْلِ işāret ola pes. Cār me‘a’l-mecrūruyla صُرِفَ ye
müte’allıktır. Üzerine muḳaddem oldu ihtimām ve ḥaşr için.

صُرِفَ : Fi‘l-i māzī meḥl.

مَرَرْتُ : Fi‘l ve fā‘il ve,

بِنِسْوَةِ : Mef‘ūl bih ğayri şarihi.

أَرْبَعٌ : Lafzen mecrūr sıfattır بِنِسْوَةِ nin ve cümle kām-i maḳām-ı fā‘ilidir صُرِفَ nin. Aslı terkīb
أَرْبَعٌ فِي مَرَرْتُ بِنِسْوَةِ أَرْبَعٍ dir.

وَ : Ḥarf-i ‘atf

صُرِفَ : Fi‘lī māzī ma‘lūm ma‘tūfedir وَ ye.

ا. وَصْف a. Fi‘l-i nefy-i istiḳbāl hā mef‘ūli rāci‘dir اِئْتَنَعَ nın.

اِسْوَدُ : ma'tūf. وَأَرْقَمُ

اِمْتَنَعَ اِسْوَدُ وَأَرْقَمُ حَالَ كَوْنِهِمَا صِفَتَيْنِ لِلْحَيَّةِ : Taḳdīri Cār me'a'l-mecrūr mūte'allıktır maḥzūfa. Taḳdīri

وَأَذْهَمُ : Ma'tūftur اَرْقَمُ ye.

لِلْحَيَّةِ : gibı i'rābta. لِلْقَيْدِ

وَصُغَفَ : Fi'l-i māzī ma'lūm ma'tūftur صُرِفَ ye.

مَنْعُ : Lafzen merfū' fā'ilidir صَغَفَ nin.

أَفْعَى : Taḳdīran mecrūr muzāf-ı ileyhtir مَنْع nun.

لِلْحَيَّةِ : Evvelki gibidir i'rābta.

وَأَجْدَلُ : Ma'tūftur أَفْعَى ne.

لِلصَّفْرِ : gibidir. لِلْحَيَّةِ

وَأَخِيلُ : Ma'tūftur أَجْدَلُ e

لِلطَّائِرِ : Sābıqları gibidir.

Maḥşūl-i Terķib

Sarfı māni' olan vaşfın şartı aşlı olmaktır ya'nî aşl vaz' da bulunmaktır pes. Vaşfı aşliyyeye galebe-i ismiyyeye zarar eylemez ya'nî sebebiyyet men'-i şarftan kelime-i ihrac eylemez. اَحْمَرُ gibı hāşılı ne vaşfiyyet-i aşliyye, ismiyyet-i 'ārıza zarar verir ve ne ismiyyet-i aşliyye vaşfiyyet-i 'ārıza zarar verir. Belki vaz'-i aşlı elbette men' eder ve 'ārıza men' eylemez ve şıfat-ı aşlı şart olup galebe-i ismiyye zarar vermek için. اَرْقَمُ ism-i munşarîf oldu. اَرْقَمُ terķibinde zira aşl vaz'ında 'aded mu'ayyenin ismidir sonra isti'mâlle vaşfiyyet 'arız olmuştur. Galebe-i ismiyyet vaşfiyyet-i aşliyyeye zarar vermediği için اِسْوَدُ وَ اَرْقَمُ وَ اَذْهَمُ munşarîf olmadılar. Zira اِسْوَدُ aşl vaz' da her siyaha şıfattır. Sonra kara yılında isti'mâl eylediler. اَرْقَمُ aslında her alacaya vaz' oldu. Sonra akı karalı yılında isti'mâl eylediler. اَذْهَمُ aslında her siyaha vaz' oldu sonra kara demirden bukağıda isti'mâl eylediler. İmdi Bunlar ismiyyet galebesiyle 'adem-i şarftan çıkmaz. Belki yine ğayr-ı munşarîftır. Vaşf aşlı ve vezn fa'lele neteki ismiyyetten evvel böyle idi. 'Adem-i inşırāfta vaşf-i aşlı şart olduğu için yıla isim olan ef'âyı çakır doğana isim olan اَجْدَلُ i alaca kargaya isim olan اُخِيلُ i şarftan men' edenin men' i men' oldu. Zira bu bunların vaşf aşlisinde cezm yoktur. Amma ğayr-ı munşarîf eden der ki أَفْعَى fa'vettendir ki yaramazlık ma'nāsınadır. اَجْدَلُ den der ki kuvvet ma'nāsınadır. اُخِيلُ dandır ki taḥayyül ma'nāsınadır. Zira tayr ğayetle vehhāmdır. Sāir tıyūr gibi deĝil 'Arab bununla teşe'üm eder ya'nî yaramaz fāl eder.

التَّائِيْتُ بِالتَّاءِ شَرْطُهُ الْعِلْمِيَّةُ وَالْمَعْنَوِيُّ كَذَلِكَ وَشَرْطُ تَحْيَمِ تَأْيِيرِهِ الزِّيَادَةُ عَلَى الثَّلَاثَةِ أَوْ تَحْرُكُ الْأَوْسَطِ أَوْ الْعُجْمَةُ فَهِنَّدٌ يَجُوزُ صَرْفُهُ وَزَيْنَبٌ وَسَقَرٌ وَمَاهُ وَجُورٌ مُتَنَبِّعٌ فَإِنْ سُمِّيَ بِهِ مُدَكَّرٌ فَشَرْطُهُ الزِّيَادَةُ عَلَى الثَّلَاثَةِ فَقَدْ مَنَصَّرِفٌ وَوَعَقَرُبٌ مُتَنَبِّعٌ

[I'rāb]

التَّائِيْتُ : Lafzen merfū' mübtedā.

التَّائِيْتُ الْمُتَنَبِّعُ بِالتَّاءِ : Cār me'al-mecrūr i'rābtan maḥallen merfū' şıfatı taḳdīrī

شَرْطُهُ : Mübtedā-i sānī muzāftır e rāci' zamīre.

الْعِلْمِيَّةُ : Lafzen merfū' haber-i mübtedāy-ı sāniyedir ve cümle haber-i mübtedāy-ı evveldir ve bu cümlelerin i'rābtan maḥalli yok. Cümle-i ibtidāiyyedir.

التَّائِيْتُ الْمَعْنَوِيُّ : Mübtedā-i maḥzūfa şıfattır taḳdīrī

كَذَلِكَ : Maḥallen merfū' haberidir. İşāret t̄āyīti bā t̄āyīti yedir. Teşbih-i iştirāṭ 'alemiyyettedir.

وَشَرْطُ : Lafzen merfū' mübtedā muzāftır.

تَحْيَمٌ : de t̄āyīri de t̄āyīti الْمَعْنَوِيُّ ye rāci' zamīre.

الزِّيَادَةُ : Haber-i mübtedādır.

عَلَى الثَّلَاثَةِ : ye müte'allıktır.

أَوْ : Harf-i 'aṭf.

تَحْرُكٌ : Ma'tūftır الزِّيَادَةُ ye muzāftır.

الْأَوْسَطِ أَوْ الْعُجْمَةُ : Ona ma'tūftır.

فَهِنَّدٌ : Mübtedā.

يَجُوزُ : Fi'l-i muzāri' ma'lūm

صَرْفُهُ : Fā'ili muzāftır هِنَّدٌ e rāci' zamīre ve cümle haber-i mübtedā ve bu cümle-i ismiyye cezā-i şart muḳadderdir taḳdīrī هِنَّدٌ , وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَهِنَّدٌ يَجُوزُ صَرْفُهُ Te'nīş-i ma'nevī iken lafza göre ki 'alāmet-i te'nīş yoktur yahud lafz-ı هِنَّدٌ demektir.

وَزَيْنَبٌ : Mübtedā.

وَسَقَرٌ وَمَاهُ وَجُورٌ : Ma'tūflardır زَيْنَبٌ e.

مُتَنَبِّعٌ : Haber-i mübtedā taḳdīrī وَحَادٍ مِنْهَا yahud veya her birine bir مُتَنَبِّعٌ taḳdīr oluna fe-tedebber.

فَإِنْ : Harf-i şart.

نَبِيٍّ : Māzī mechül fi'l-i şart.

بِهِ : Cār me'al-mecrūr mef'ul-i bih ğayr-i şarihtir نَبِيٍّ nin ve zamīr te'nīs-i ma'neviye rāci'dir.

مَدْكُرٌ : Kāim-i maḵamı fā'ilidir نَبِيٍّ nin.

فَشَرْطُهُ : [14b] Mübtedā muzāftır te'nīsī ma'neviye rāci' zamīre.

الزِّيَادَةُ : Haber-i mübtedādır ve bu cümle-i ismiyye cezā-i şarttır. Onun için evveline ف dāhil oldu.

فَإِذَا عَرِفْتُ هَذَا فَقَدْ كُنَّا : Mübtedā ve haber-i şart-ı maḵzūfa cezā vāki' olmuştur taḵdīrī

فَقَدْ مُنْصَرَفٌ : Mübtedā ve haber ma'tūflardır وَعَقْرُبٌ مُنْصَرَفٌ a.

Maḥsūl-i Terkiḅ

Te'nīs lafzı tāyla ola ya'nī elifle olmaya. Onun māni'-i şarf olmadı. Şartı 'alem olmaktadır ya'nī evvel isim olan ism-i müenneş 'alem olmak gerek عَائِشَةُ وَفَاطِمَةُ gibi te'nīsī ma'nevi şart 'alem olmaktadır ya'nī ikisinde de men'-i şarfda şart 'alem olmaktadır. İllā bu kadar fark vardır ki te'nīs bi't-tā ide 'alemiyyete şarfta vüçubunun şartıdır. Amma te'nīs-i ma'nevīde cevāzının şartıdır. Amma te'nīs-i ma'nevīnin men'-i şarfta te'sīr eylemek vüçubunun şartı üç nesnenin birisidir. Evvelki kelimenin harfleri üçten ziyāde olmaktadır زَيْنَبٌ gibi. İkincisi harf-i evsāt müteḥarrik olmaktadır سَقَرٌ gibi. Üçüncüsü 'ucme olmaktadır ya'nī lafz-ı 'ucme olmaktadır ḥāşılı 'Arabtan ğayrı dilden olmaktadır pes هُنْدٌ gibi te'nīs-i ma'nevīnin şarfi cāizdir. Zira vüçubunun şartı bulunmadı 'ademi şarfıda cāizdir. İki sebep bulunduğu için ya'nī te'nīs ve 'alem amma زَيْنَبٌ in te'nīs-i ma'nevī ziyāde ile bulunduğu için 'ademi şarfi vācibtir ve سَقَرٌ da teḥarrik-i evsātıyla te'nīs-i ma'nevī ve ماءٌ وَجُورٌ de 'ucme ile te'nīs ma'nevī bunların her birisi lā yunşariftir. Zira vüçubunun şartı bulundu. Amma eğer te'nīs-i ma'nevī bir müzekkere isim eyleseler pes şartı evvel ismin üç harfinden ziyāde olmaktadır. İmdi قَدْ ki te'nīs-i ma'nevīdir. Bir racüle ona 'alem eyleseler munşarîf olur. Zira müzekkere isim olmakla müenneşlik i'tibār olmaz pes. Yalnız 'alemiyyetle ğayrı munşarîf olmaz amma عَقْرُبٌ te'nīs-i ma'nevīdir müzekkere isim eyleseler sarftan mümteni' olur zira üç harften zāiddir. İmdi şart bulundu meşrūt dahi.

الْمَعْرِفَةُ شَرْطُهَا أَنْ تَكُونَ عِلْمِيَّةً

[İ'rāb]

الْمَعْرِفَةُ : Mübtedā.

شَرْطُهَا : Mübtedā-i sāni muzāftır الْمَعْرِفَةُ ye rāci' zamīre.

أَنْ : Harf-i nāşb.

تَكُونُ : Fi'l-i muzāri' ef'āl-i nāḵıسادan menşūbtur أَنْ harfiyle ismi tahtında müstetir rāci'dir الْمَعْرِفَةُ ye.

عَلَمِيَّةٌ : Haber-i تَكُونُ dir. İsim ve haberiyle haber-i mübtedāy-ı şānidir. [15a] Mübtedāy-ı şāni haberiyle cümle-i ismiyye haber-i mübtedāy-ı evveldir ki cümle-i ibtidāiyyedir.

Maḥṣūl-i Terkiḇ

Māni‘-i şarfin dördüncüsü ma‘rifedir ya‘nî ta‘rifdir. Zira men‘-i şarfa sebep olan ta‘rifdir zāt-ı ma‘rife değildir pes. Men‘-i şarfta te‘şîrinin şartı ‘alem olmaktır. Zira me‘ârif beşdir muzmerât ve mübhemât ve ma‘rif-i bi‘l-lām ve bi‘l-izâfet ve bi‘l-izâfet ve ‘alemdir ve izâfetle ta‘rif olan hud gayr-ı munşarîfı munşarîf kılar pes kalmadı illâ ta‘rif ‘alemi ḥāşılı māni‘-i şarf olan ta‘rif-i ‘alemdir.

الْعُجْمَةُ شَرْطُهَا أَنْ تَكُونَ عَلَمِيَّةً فِي الْعَجَمِيَّةِ وَتَحْرُكُ الْأَوْسَاطِ أَوْ زِيَادَةً عَلَى الثَّلَاثَةِ فَنُوحٌ مُنْصَرَفٌ وَشَرٌّ وَإِبْرَاهِيمُ مُنْتَعٍ

[İ‘rāb]

العُجْمَةُ :Mübtedā.

شَرْطُهَا : Mübtedāy-ı şāni muzāftır ye rāci‘ zamîre.

أَنْ تَكُونَ عَلَمِيَّةً : İ‘rābı sibāk oldu.

عَلَمِيَّةٌ نَبْتَةٌ فِي اللَّغَةِ الْعَجَمِيَّةِ : Cār mecrūruyla e şıfattır ey

وَتَحْرُكُ : Ma‘tūftır e muzāftır.

أَوْ زِيَادَةً : Ma‘tūftır e.

عَلَى الثَّلَاثَةِ : Cār mecrūruyla müte‘allıktır ye. Cümle-i fi‘liyye. Fi‘liyye haber-i mübtedāy-ı şāniyyedir ve cümle-i ismiyye haber-i mübtedāy-ı evveldir ve bu cümle sābık cümleler gibidir.

فَنُوحٌ مُنْصَرَفٌ : فَقَدَمَ مُنْصَرَفٌ gibidir.

وَشَرٌّ : Mübtedā.

وَإِبْرَاهِيمُ : Ona ma‘tūftır.

مُنْتَعٍ : Haber-i mübtedādır. كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا takdîrinde.

Maḥṣūl-i Terkiḇ

‘Ucme kelimenin evzā‘-i ‘Arabın gayrının olmaktır ya‘nî ‘Arabın vaż‘ı olmaya. Her ne dilden olursa olsun. İmdi ‘acem-i men‘-i şarfta te‘şîrin şartı luğat-ı ‘acemiyyede ya‘nî ‘Arab dilinden gayrı dilde ‘alem olmaktır haḳîqaten İِبْرَاهِيمُ gibi. Ya hükmen قَالُوا gibi ki rum dilinde ism-i cins idi. İyi demektir. Sonra nāfi‘ kırāatını rivāyet eyleyenin birine derler. Meğer bir gün eşnāy-ı kelāmda قَالُوا demiş suāl eylemişler قَالُوا nedir diye. Demiş ki rumca iyi demektir. Bu sebeple adını قَالُوا demişler. İmdi Bu rumca adı değil idi. Belki عَيْسَى idi amma böyle dediği için قَالُوا dediler. İmdi bu hükmen ‘alemdir. Zira ‘Arab taşarrufundan evvel ‘alem oldu pes. ‘Ucmede

لَا يُنْصَرَفُ حَالُ كَوْنِهِ عَلَمًا تَاكْدِيرِي munşarîf zâmirinden taḳdîrî عَلَمًا:

لِلضَّبْعِ : Ba‘zî nüshada عَلَمٌ vâki‘ olmuştur. [16a] Ref‘le ḥaber-i mübtedâdır. الضَّبْعُ ‘aleme şıfattır taḳdîrî لِلضَّبْعِ ثَابِتٌ لِلضَّبْعِ عَلَمٌ yahud عَلَمًا lafzına müte‘allıktır ḥâl olduğu taḳdîrce demektir.

غَيْرُ : Ḥaber-i ba‘de’l-ḥaberdir. مُنْصَرَفٍ a muzâf.

لِ : Ḥarf-i cer.

أَنَّهُ : Ḥarfîr ḥurûf-ı müşebbehe-i bi’l-fi’lden. Zâmir maḥallen mensûb ismi ‘âiddir حَضَاجِرُ a.

مَنْقُولٌ : Ḥaberidir.

عَنِ الْمَجْمَعِ : Câr mecrûruyla مَنْقُولٌ a müte‘allıktır ve اُنْ ismiyle ve ḥaberiyle mecrûrdur. Lâmla te’vîlî müfrette taḳdîrî ḡayr-ı munşarîftır جَمْعٍ dan naḳl olduğu için.

وَسَرَاوِيلٌ : Mübtedâ.

إِذَا : Kelime-i şart̃ zarf-ı zaman için ‘âmili cevâbtır.

مَمْ : Ḥarf cezm.

يُنْصَرَفُ : Muzâri‘ meḥûl مَمْ le meczûm fi’l şart̃ taḥtında ḳâim-i maḳâm-ı fâ‘ilî zâmiri ‘âiddir e. وَسَرَاوِيلٌ.

وَهُوَ : Zâmir-i ḡâib maḥallen merfu‘ mübtedâ ‘âiddir سَرَاوِيلٌ ḡayr-ı munşarîfa.

فَقَدْ قِيلَ : Ḥaber-i mübtedâ ve bu cümle ḥâliye-i mu‘terazadır. Şart̃ ve cezâ ortasına ki قِيلَ dir.

فَ : Ḥarf-i rābiṭa-i cezâdır.

قَدْ : Ḥarf-i taḳrîb.

قِيلَ : Fi’l-i mâzi-i meḥûl cezâ-i şart̃ ve cümle-i şart̃ıyye ḥaber-i mübtedâdır اَعْجَمِيّ mübtedâ-i maḥzûfa ḥaberdir. E’nā اَعْجَمِيّ ve cümle-i ismiyyesinde el-ḳavl te’vîlinde ḳâim-i maḳâm-ı fâ‘ilidir.

حُلٍ : Mâzî meḥûl zâmir-i müstekin taḥtında mef‘ûl مَمْ يَسِمُ fâ‘ilidir e سَرَاوِيلٌ ‘âid ve cümle şıfat-ı a‘cemiyyedir yahud mübtedây-ı maḥzûfa ḥaber-i ba‘de’l-ḥaberdir.

عَلَى : Ḥarf-i cer حُلٍ müte‘allıq.

مُؤَزِّنُهُ : Mecrûrdur عَلَى ile muzâftır سَرَاوِيلٌ rāci‘ zâmir.

وَ : Ḥarf-i ‘atf.

قِيلَ اَعْجَمِيّ : قِيلَ اَعْجَمِيّ gibidir i‘rābta.

جَمْع : Haber-i ba‘de’l-haberdir سِرْوَالٌ lafzına muzāf.

تَقْدِيرًا : Maştardır قِيلَ ye e‘nā بِتَقْدِيرٍ وَفَرَضٍ yahud ‘illettir ey جَمْعٌ لِفَرَضٍ ذَلِكَ yahud ‘āmili maḥzūf maştardır ey فَرَضًا وَفَرَضًا yahud mef‘ul-i e‘nādır اَعْنِي تَقْدِيرًا demektir. Ba‘zı vücuha dahi taḥammülü var. Lîkin keşret-i sevâddan i‘râz eyledik.

وَإِذَا : Zarf-ı zamân ma‘nây-ı şartı mutezammin.

صُرِفَ : Fi‘l-i mâzî mechûl fi‘l şart kâim-i maḳâm-ı fâ‘ilidir taḥtında zamîr-i ‘âiddir سَرَاوِيل e.

فَ : ḥarf-i rābıt-ı cevābtır ve نَ nāfiye-i cinsiyyedir.

إِشْكَالٌ : Feth üzere mebnî ismi ve ḥaber-i maḥzūftur taḳdîrî صُرِفَ فَلَإِشْكَالٌ فِي صُرُوفِهِ ve cümle cezây-ı şarttır onun için evveline ف دâhil oldu.

وَنَحْوُ : Mübtedâ.

جَوَارٍ : Muzāf-ı ileyh [16b]

كَفَاضٍ : Mef‘ul ma‘nâsına muḳadder كَانَ nin ḥaberleridir.

كَفَاضٍ : Haber-i mübtedâdır. Ma‘nâsı جَوَارٍ gibiler. Kaçan merfû‘ ve mecrûr olsa فَاضٍ gibidir. Lâme’l-fi‘linin ḥazfında ve tenvîn vermede ve muḥtemeldir ki zarfiyetle mensûb olalar. وَنَحْوُ جَوَارِي حَالِ الرَّفْعِ وَجَرَّ كَفَاضٍ Taḳdîrî

Maḥşûl-i Terkiḳ

İki sebebin maḳâmına kâim olan cem‘in şartı şîğa-i müntehâ-i cumû‘ vezni üzere olmaktır ki evveli meftûḥ ve üçüncüsü elif-i cemi‘ ve eliften sonra iki ḥarf veya üç ḥarf orta ḥarfî sâkin veya ḥarf-i müşedded اَكْلَبٌ gibi ki اَكْلَبٌ ün cem‘idir ve اَنْعَامٌ gibi ki اَنْعَامٌ in cem‘idir. Bunlar ikişer kere cem‘ olandır. Amma bir kere cem‘ olan مَسَاجِدُ وَمَصَابِيحٌ gibidir. Bunda murâd vezni-i ‘arûzîdir taḥrîfî değıl. Bu oldur ki bir daḥi cem‘-i teksîrle cem‘ olmaz. Amma taḥḥîḥle cem‘ olur. Niteki ḥadîş-i şerîfte vâki‘ olmuş اَنْتُمْ صَوَابِحَاتُ يُوسُفَ bi-ğayri hâdan murâd müfredle cinsini fark için gelen ḥarftır. Rûmî ile rûm gibi ve عَمْرٌو وَمَرْءٌ gibi. Zira tā vakıfta hâya ḳalb olur. İmdi tāyla olsa müfredle vezni üzere olur فَرَاذَنْةٌ وَصَيَافِلَةٌ gibi ki فَرَاذَنْةٌ وَطَوَافِيَةٌ vezni üzere كَمَسَاجِدَ eliften sonra iki ḥarf olduğuna mişâldir ve مَصَابِيحٌ eliften sonra üç ḥarf olup ortası sâkin olduğuna mişâldir. Amma فَرَاذَنْةٌ وَمَلَايِكَةٌ gibiler munşarıftır. Zira cem‘in şart-ı te‘şîri hâ sebebiyle fevt oldu. وَحَضَاجِرُ عَلَّمَ لِلصَّبْعِ cevâb-ı suâl muḳadderdir. Taḳrîr-i suâl böyledir ki حَضَاجِرُ sırtlan cinsine ‘alemdir. Aza ve çoğa şâmildir ki arslan cinsine اُسَامَةٌ dedikleri gibi pes. Bunda cem‘iyyet bulunmaz. Şîğa-i müntehâ-i cumû‘ hud esbâbı men‘ şarftan değıldir. Belki cem‘ine şarttır. Böyle olunca munşarif olmak gereğıydi lâkin ğayrı munşarıftır. Taḳrîr-i cevâb böyledir ki حَضَاجِرُ şîğa-i ‘alem olduğu ḥinde ğayrı munşarıftır. Bi‘l-fi‘l cem‘ olduğu için değıl belki cem‘iyyet-i ašliyye için. Zira cemi‘den menḳûldür. Müfredi حَضَاجِرُ gelir. ‘Azzame’l-batnu ma‘nasına. İmdi men‘-i şarfta mu‘teber

cem‘iyyet aşıldır. Sıhah-ı Cevheri’de demiş ki ta‘rifte ve tenkîrde gayrı munşarıftır. Zira [17a] cem‘ binâsı üzere ism-i vâhiddir. **سَوَالُهُ** cevâb-ı suâl muḳadderdir. Taḳrîr-i suâl böyledirkim **سَوَالُهُ** müfreddir **سَوَالُهُ** ma‘nâsına cemi‘dir ve ne menḳûldür cemi‘den bu vezn hud men‘ eylemez illâ bununla vech-i cevâbı böyledirkim ya hükmen cemi‘dir vezindaşlarına ḥaml eylemekle yahud taḳdîran farz eylemekle ki cem‘-i **سَوَالُهُ** dir ki müfred ma‘nâsında isti‘mâl eylediler ya‘nî **سَوَالُهُ** ma‘nâsına. İmdi bu lafız şarf olmadığı vâkı hâl buna isti‘mâlde şarf olmak ekşerdir pes. Kimi dedi ki lafz-ı ‘acemîdir ki ‘Arabiyette vezindaşlarına ḥaml olup şarf olmadı ya‘nî **سَوَالُهُ** **دَنَائِرٍ وَقَنَادِيلٍ** gibi ve kimi dedi ‘Arabîdir. Taḳdîran **سَوَالُهُ** nin cemi‘dir. Ya‘nî farz eylediler ki **سَوَالُهُ** nin cem‘i ola. İmdi bu ihtilâf gayrı munşarîf olduğu taḳdîrcedir. Amma munşarîf oldukda işkâl kalmaz ki müfred midir cem‘ midir ve taḥḳîkî midir? Yoksa taḳdîrî mi? Ve amma **جَوَارٍ** gibi isimler ya‘nî menḳûslar ki âhiri yâ veya vâv olup mâḳabli meksûr ola ve **فَوَاعِلٍ** vezni üzere ola. Yâyı **جَوَارٍ** gibi ve vâvı **دَوَاعِي** gibi ref‘ ve cer hâletinde **قَاصٍ** gibidir şûrete yâ-ı ḥazf olmada ve ondan tenvîn ‘ıvaz eylemede naḥve **وَمَرَزْتُ جَوَارٍ** ve **جَاءْتُ جَوَارٍ** ve amma naşb hâlinde yâ müteḥarrik ve meftûhdur naḥve **رَأَيْتُ جَوَارٍ** pes. Hâlet-i naşbında işkâl yoktur. Zira isim gayrı munşarıftır. Cem‘iyyet ve şîḡa-i müntehây-ı cumû‘ ile ve amma ref‘ ve ceri aşlı **جَوَارٍ جَوَارٍ** dir. Tenvîn her ismin aşlı inşirâftır. Mu‘reb olduğu taḳdîrce pes. Yâ üzere ḍamme şekîl ḥazf olundu. İctimâ‘i sâkineyn oldu. Yâdan ve tenvînden yây-ı ḥazf edip tenvîni mâḳabline verdik **جَوَارٍ وَدَوَاعٍ** oldu. Bunun i‘lâlinde dahi vücûhu var lîkin keşrat-ı sevâddan i‘râz eyledik.

التَّرْكِيْبُ شَرْطُهُ الْعَلَمِيَّةُ وَأَنْ لَا يَكُونَ بِإِطَافَةٍ وَلَا بِإِسْنَادٍ مِثْلَ بَعْلَبَكْ

[İ‘râb]

التَّرْكِيْبُ : Mübtedâ.

شَرْطُهُ : Mübtedây-ı şâni muzâftır terkîbe râci‘ zamîre.

الْعَلَمِيَّةُ : Haber-i mübtedây-ı şânidir. Mübtedâ-i şâni haberiyle haber-i mübtedâ-i evveldir.

وَأَنْ لَا يَكُونَ : İ‘râbı sâbık gibidir ve ism-i terkîbe. [17b]

بِإِطَافَةٍ : Câr mecrûruyla i‘râbtan maḥallen menşûb haberidir. Bu fi‘l ismiyle ve haberiyle te‘vîlî müfredde **أَنْ** ile i‘râbtan maḥallen merfû‘ ma‘ṭûftur **الْعَلَمِيَّةُ** ne.

بِإِطَافَةٍ : da **وَلَا بِإِسْنَادٍ** ne.

مِثْلَ : Haber-i mübtedây-ı maḥzûfadır.

بَعْلَبَكْ : e muzâf.

Maḥşûl-i Terkîb

Bāb-1 gayrı munşarıfta iki kelimeyi ya ziyāde bir kelime kılmaktır. Bir cüz‘ü harf olmakla. İmdi şartı ‘alem olmaktır. Tākīm ‘alem olmakla meşūn ola. Zevālden terkīb lāzım olmak için veya sebeb-i şāni şābit olmak için dahi terkīb-i izāfide olmamak gerek. Zira terkīb-i izāfī gayr-ı munşarıfı munşarîf veya munşarîf hükmünde kılar es. Men‘-i şarfta nice te‘şîr eder. Terkīb-i isnādide olmamak gerek. Zira terkīb-i isnādī bināyı mūcibtir. İmdi i‘rābın melzūmu olan men‘-i şarfı nice mūcib olur ki binā i‘rābı münāfīdir hāşılı i‘rāb ve bināsındandır bir yerde cem‘ olmazlar. Mişālî بَعْلَبَكْ dir. Şam kaşabalarından bir kaşabanın ismidir. Mürekkebtir بَعْل den ki ism-i şanemdir ve بَكْ den ki şāhibinin adıdır. İkisini bir isim kıldılar ki aralarında nisbet ve isnād yoktur.

الْأَلِفُ وَالْثَوْنُ إِنَّ كَانَ فِي اسْمٍ فَشَرْطُهُ الْعَلَمِيَّةُ كَعِمْرَانَ أَوْ فِي صِفَةٍ فَانْتِفَاءُ فَعْلَانَةٍ وَقِيلَ وَجُودُ فَعْلَى وَمِنْ ثُمَّ اخْتَلَفَ فِي رَحْمَنِ دُونَ سَكْرَانَ وَنَدْمَانَ

[İ‘rāb]

الْأَلِفُ : Mübtedā.

وَالْثَوْنُ : Ma‘tūftur ona.

إِنَّ : Harf-i şart.

كَانَ : Fi‘l-i māzīdir ef‘āl-i nākışadan. İsmi zamīr bāriz ‘āid elif ve nūna.

فِي اسْمٍ : Cār mecrūruyla i‘rābtan maḥallen menşūb haber-i كَانَ dır.

فَشَرْطُهُ : Mübtedā muzāfir isme rāci‘ zamīre.

الْعَلَمِيَّةُ : Haberî ve bu cümle cezāy-ı şart vākī‘dır ve cümle-i şartiyye haber-i mübtedādır.

كَعِمْرَانَ : Kāf mişl ma‘nāsına muzāftır عِمْرَانَ a. Cār me‘a‘l-mecrūr maḥallen merfū‘ haber-i mübtedāy-ı maḥzūfadır ya‘nî هُوَ مِثْلُ عِمْرَانَ

أَوْ فِي صِفَةٍ : اَوْ فِي ismine ma‘tūfur.

فَانْتِفَاءُ : Haber-i mübtedā-i maḥzūftur.

الْأَلِفُ وَالْثَوْنُ فِي صِفَةٍ فَشَرْطُهَا انْتِفَاءُ فَعْلَانَةٍ : Muzāf-ı ileyh ve cümle cevāb-ı şart-ı muḥaddedir. Taḫdīrî إِنَّ كَانَ

وَقِيلَ شَرْطُهَا تَاخْدِيرِي فَعْلَانَةٍ ye taḫdīrî هُوَ مِثْلُ عِمْرَانَ

وَجُودُ فَعْلَى : Cümle-i ismiyye meḥkūl-i ḳavldır.

وَمِنْ : Harf-i sebeb

ثُمَّ : Maḥallen mecrūr مِنْ harfiyle فَعْلَانَةٍ ye şıfat olduğuna [18a] işārettir yahud şarta muḥālefe cār mecrūruyla mütē‘allıḳtır اخْتَلَفَ üzerine muḥaddem oldu ḥaşr için.

اِخْتَلَفَ : Fi'l-i māzī mechūl.

فِي رَحْمَنٍ : Cār mecrūr اِخْتَلَفَ nin mef'ul mā lem yüsemme fā'ilidir.

دُونُ : Zarfiyyetle menşūbtur muzāftır سَكْرَانٌ a ki gayr-ı munşarıftır. Onun için cerri zāhir olmadı.

وَنَدَمَانٍ : Ma'tūftur سَكْرَانٌ a ve munşarıftır onun için cerri zāhir oldu.

Mahşul-i Terkiḅ

İsmi āhirinde elif ve nūn zāidetān olsalar ismi şarftan men' ederler. Zira صَحْرَاءُ'nın iki elifine benzerler tā-i te'nīş dāhil olmamaktır pes. Bu elif nūn isimde vāki' olsalar evvel ismin şartı 'alem olmaktır وَعُثْمَانُ وَسَلِّمَانُ عِمْرَانُ gibi. Tākīm iki elif te'nīşe müşābihet müteḥakkıḳ ola. Zira müşābihet müteḥakkıḳ olmasa tā-i te'nīş duḥūlüne mā'ni' olmaz سَعْدَانٍ وَسَعْدَانَةٌ وَمَرْجَانٍ وَمَرْجَانَةٌ gibi. Amma elif ve nūn şıfatın āhirinde olsa müenneşi فُعْلَانَةٌ vezni üzere gelmek gerek tākim mezkūr müşābihet müteḥakkıḳ ola. Ba'zılar dediler müenneşi فُعْلَى vezni üzere gelmek gerek zira böyle olunca فُعْلَانَةٌ intifāsını müstelzemdir amma şaḥiḥ kavl-i evveldir. Zira vücd-ı فُعْلَى bi'z-zāt şart değildir. İmdi şıfattaki olan elif ve nūnun şartında muḥālefet vāki' olduğu için رَحْمَنٍ'nin şarfında ve 'ademi şarfında ihtilāf eylediler. Zira müenneşi yoktur ki فُعْلَانَةٌ ya فُعْلَى vezni üzere gele. Belki Hūda'nın şıfat-ı ḥaşşıdır ḡayra itlākı cāiz değildir pes. İntifāi فُعْلَانَةٌ şart eyleyen lā yenşarīf okur. Amma vücd-ı فُعْلَى eyleyen şarf eder. Zira müenneşi yoktur ki فُعْلَى vezni üzere gele. Amma سَكْرَانٌ de ihtilāf eylediler. Zira müenneşi سَكْرَانَةٌ dır değil pes. İki şart böyle muvāfiḳtır ki ḡayrı munşarīf kaldılar. ma'nāsına olan نَدَمَانٍ de de ihtilāf eylemediler şarf eylediler. Zira müenneşi فُعْلَانَةٌ gelir. Lākin pişman ma'nāsına olan ḡayrı munşarıftır bi'l-ittifāḳ zira müenneşi نَدَمَى gelir.

وَزُنُ الْفِعْلِ شَرْطُهُ أَنْ يَخْتَصَّ بِالْفِعْلِ كَشَمَّرَ وَضُرِبَ أَوْ يَكُونَ فِي أَوَّلِهِ زِيَادَةٌ كَرِيَادَتِهِ غَيْرَ قَابِلٍ لِلتَّاءِ وَمِنْ مَثَلِهِ امْتَنَعَ أَحْمَرُ وَانْصَرَفَ يَعْمَلُ

[İ'rāb]

وَزُنُ : Mübtedā.

الْفِعْلِ : Muzāf-ı ileyh.

شَرْطُهُ : Mübtedā-i sāni muzāftır وَزُنُ e rāci' zāmire.

وَزُنُ e : Te'vīl-i müfred de اَنَّ ile fā'ili taḥtında zāmīr 'āiddir وَزُنُ اَنَّ يَخْتَصُّ.

بِالْفِعْلِ : cār ve mecrūr müte'allıktır اَنَّ يَخْتَصُّ ye. Zāmīr-i fi'l 'āiddir اَنَّ يَخْتَصُّ müte'allıḳıyla ḥaber-i mübtedā-i sānidir ve cümle ḥaber-i mübtedā-yı evveldir.

كَشَمَّرَ : Mübtedā-i mahzūfa ḥaberdır هُوَ مِثْلُ مَنْشَرٍ demektir.

وَضُرِبَ : Ona ma'tūftur.

أَنْ يَخْتَصَّ I‘rābı geçti ma‘tūftur ye.

في : Harf-i cer.

أَوَّلُهُ : Mecrūrdur في harfiyle muzāftır وَزْنُ الرّاعِي ‘ zamīre maḥallen menşūb muḥaddem haberidir يَكُونُ nin.

زِيَادَةٌ : Muahḥar ismidir.

كَ : Harf-i cer.

زِيَادَتِهِ : Mecrūrdur kāfla. Muzāftır fi‘le rāci‘ zamīre ve bu cār mecrūr زِيَادَةٌ ne şıfattır yahud kāf mişl ma‘nāsına ve yine زِيَادَةٌ ne şıfat-ı evvele.

غَيْرٌ : Menşūbtur muḥaddet كَانُ nin haberi olmak üzere taḥdīrِ لِلنَّاءِ yahud merfū‘ زِيَادَةٌ ne şıfat evvele

قَابِلٌ : Mecrūrdur izāfetle.

لِلنَّاءِ : Cār mecrūr قَابِلٌ e müte‘allıktır.

مِنْ أَجْلِ إِشْرَاطِ عَدَمِ قَبُولِ النَّاءِ Ey : وَمِنْ ثَمَّةِ

امْتِنَاعِ : Fi‘l-i māzī ma‘lūm.

أَحْمَرٌ : Lafzen merfū‘ fā‘ilidir.

وَانْصَرَفَ : Ma‘tūftur اِمْتِنَاعِ ya.

يَعْمَلُ : Lafzen merfū‘ fā‘ilidir اِنْصَرَفَ nin.

Maḥşūl-i Terkiḇ

Vezni fi‘lin men‘-i şarfta iki şartı var. Ya fi‘le maḥşūş vezin gerek ki isimde bulunmaya illā ‘acemīde ‘Arabiye menḫūl بَقْم و شَلْم gibi yahud fi‘l- ‘Arabīden isme menḫūl ola شَمْرٌ gibi. Bir ferse isim kıldılar وَبَرٌ gibi ki bir māya ya‘nī bir suya ad koydular ve ضَرْبِ binā-i meḫūl şığası üzere bir racūle nām eylediler وَتَفَعَّلَ وَتَفَاعَلَ وَتَفَعَّلَ وَتَفَاعَلَ وَتَفَعَّلَ وَتَفَاعَلَ bu kabīldendir yahud evvelinde fi‘l ziyādesi gibi ziyāde ola ya‘nī اَتَيْنَ harflerinden birisi ola. Amma tāyı qabūl eylemeye ya‘nī āhirine tā dāḥil olmaya وَتَفَعَّلَ وَتَفَاعَلَ وَتَفَعَّلَ وَتَفَاعَلَ ve fi‘l-i emr-i muḥāṭab وَلَا تَفَعَّلْ nehy-i muḥāṭab gibiler. Onun için اَحْمَرٌ gayr-ı munşarīf oldu. Zira evvelinde fi‘l ziyādesi gibi ziyāde var ve tāyı qabūl eylemez ya‘nī اَحْمَرٌ demezler amma يَعْمَلُ munşarīf oldu qabūl eylediği için zira cemel-i نَاقَةَ , يَعْمَلُ وَ نَاقَةَ derler ḥidmette qavī olan deve.

وَمَا فِيهِ عِلْمِيَّةٌ مُؤْتَرَةٌ اِذَا نَكَّرَ صُرِفَ لِمَا تَبَيَّنَ مِنْ اَنَّهَا لَا تُجَامِعُ مُؤْتَرَةً اِلَّا مَا هِيَ شَرْطُ فِيهِ اِلَّا الْعَدْلَ وَوَزْنَ الْفِعْلِ وَهُمَا مُتَضَادَّانِ فَلَا يَكُونُ

اِلَّا اِأَخَذَهُمَا فَاِذَا نَكَّرَ بَقِيَ بِلَا سَبَبٍ اَوْ عَلٰى سَبَبٍ وَاحِدٍ [19a]

[İ'râb]

مَا : İsm-i mevşûl اَلْاِسْمُ الَّذِي demektir ya ism-i mevşûf.

فِيهِ : Muḳaddem haber.

عَلَمِيَّةٌ : Muahḥar mübtedâ.

مُؤَيَّرَةٌ : Şıfat-ı عَلَمِيَّةٌ dir cümle-i şıladır veya şıfattır مَا ya ve مَا bunlarla mübtedâdır.

اِذَا : Ma'nây-ı şartı müteẗammim ẗarf-ı zamândır.

نَكْرَ : Fi'l-i mâzî meḥûl kâim-i maḳâm-ı fâ'ili taḥtında zamîr 'âiddir مَا ya. Fi'l-i şart vâki'dir.

صُرِفَ : İ'râbta نَكْرَ gibidir. Cezây-ı şart vâki'dir ve cümle-i şartiyye haber-i مَا dır. Ma'nâsı اَلْاِسْمُ الَّذِي ثَبَتَ فِيهِ عَلَمِيَّةٌ مُؤَيَّرَةٌ حَزَفَ ذَالِكَ اَلْاِسْمُ وَقَدْ تَنَكَّرَ بِهِ

لِ : Harf-i cer ve,

مَا : Mevşûl veya mevşûf.

تَبَيَّنَ : Fi'l-i mâzî mebnî lil-fâ'il ظَهَرَ demektir ve müstetir zamîri fâ'ilidir مَا 'âid ve cümle şıladır veya şıfattır مَا ya ve مَا şılasıyla veya şıfatıyla mecurdur lâmla câr mecrûruyla müte'allıktır صُرِفَ ye ma'nâsı صُرِفَ اَلْمُنْكَرُ لِدَلِيلٍ أَوْ لِلدَّلِيلِ الَّذِي ظَهَرَ مِنْ جِهَةٍ كَذَا

مِنْ : Harf-i beyândır مَا yı تَبَيَّنَ ye müte'allık.

أَنَّ : Harftir ḥurûf-ı müşebbehe-i bi'l-fi'lden.

هَا : İsmi 'âiddir عَلَمِيَّةٌ

عَلَمِيَّةٌ e. Fi'l-i nefy-i istikbâl. Zamîr-i müstetir fâ'ili râci'dir مَا لَا تُجَامِعُ

مُؤَيَّرَةٌ : Hâldir meẗkûr zamîrden yahud şıfat ola mef'ûl-i muḳaddera ya'nî مُؤَيَّرَةٌ demek. Sonra mevşûf ḥazf oldu ve şıfat yerine ikâmet oldu.

إِلَّا : Harf-i istiṣnâ ve,

مَا : Mevşûle ey سَبَبُ الَّذِي ya mevşûfe ey سَبَبًا

هِيَ : Mübtedâ râci'dir عَلَمِيَّةٌ e.

شَرَطُ : Haberî ve,

nekra kılındıktan sonra bilâ sebep kalır. ‘Alemiyyet şart olduğu yerde. Zirâ şart gitmekle meşrûṭ böyle gibidir ضويلة و صلوة gibi ki bunlar ‘alemiyyetle meşrûṭ değil idiler ki şart gitmekle meşrûṭ bile gide.

و خالف سبويه الأَخْفَشَ فِي مِثْلِ أَحْمَرَ عَلَمًا إِذَا نُكِرَ إِعْتِبَارًا لِلصَّفَةِ الْأَصْلِيَّةِ بَعْدَ التَّنْكِيرِ وَلَا يَلْزَمُهُ بَابُ خَاتِمٍ لِمَا يَلْزَمُ مِنَ اعْتِبَارِ مُتَضَادِّينِ فِي حُكْمٍ وَاحِدٍ

[İ‘rāb]

و : Harf-i ibtidā.

خَالَفَ : Fi‘l-i māzī mebnī lil-fā‘il müfā‘ale bābından.

سَبَوِيْهِ : Maḥallen merfū‘ [20a] fā‘ili.

الأَخْفَشَ : Lafzen menşūb mef‘ūlu ‘akside cāizdir.

فِي : Harf.

مِثْلٍ : Mecrūrdur فِي harfiyle.

أَحْمَرُ : Muḥāf ileyh cerri zāhir olmadı ğayr-ı munşarîf olduğu için.

عَلَمًا : Hâldir ma‘nāy-ı mūmāşilden ey كَوْنِهِ عَلَمًا yahud أَحْمَرُ den hâldir yahud temyizdir خَالَفَ فِيهِ مَنْ حَيْثُ الْعِلْمُ فِي وَقْتِ تَنْكِيرٍ den ey مِثْلُ أَحْمَرُ

إِذَا : Ma‘nāy-ı şartı müteẗammin ẗarf-ı zamān.

نُكِرَ : Fi‘l-i māzī mebnī lil-mef‘ūl taḥtında müstetir nāib ‘ani’l-fā‘ildir أَحْمَرُ rāci‘ fā‘ili olucak.

إِعْتِبَارًا : Mef‘ūl-i leh olur yahud cümleden temyizdir ya hâldir fā‘il te‘vīliyle مُعْتَبَرًا demektir yahud hâldir muḥāf ḥazfıyla ey إِعْتِبَارٌ لِلصِّفَةِ yahud ẗarf-ı zamāndır zira kahı maşdar ḥīne ma‘nāsına kılınır bu vüçuhla naşb-ı أَخْفَشَ evvelidir. Amma سَبَوِيْهِ mef‘ūl olsa ẗıkr olan vüçuhun cemī‘i cāizdir illā mef‘ūl-i leh. Zira fā‘il mütteḥid değil vaḳitle ammā سَبَوِيْهِ den bedel-i iştimâlde olmak olur ya نِيْ إِعْتِبَارُهُ لِلصَّفَةِ إِعْتِبَارُهُ mütē‘allıktır ba‘de ẗarf-ı dır.

لِلصَّفَةِ الْأَصْلِيَّةِ بَعْدَ

التَّنْكِيرِ : Muḥāf ileyh.

ع. سَبَوِيْهِ : Fi‘l-i nefy-i istikbāl ve ẗamīr-i muttaşıl mef‘ūl-i bih rāci‘dir وَلَا يَلْزَمُهُ

ع. خَاتِمٍ : Lafzen merfū‘ fā‘ilidir muḥāftır بَابُ

لِ : Harf.

مَا : Mevşūl ya mevşūf ve,

يَلْزَمُ : Muzāri‘ ma‘lūm ve onda müstekin zāmīr fā‘ildir مَا ya ‘āidr zāmīr. Mef‘ul maḥzūf ‘āiddir سَبَوِيَّة e.

من : Beyān-ı مَا dır.

اغْتِبَار : Mecerūdur مِنْ harfiyle.

مُتَصَادِّئِينَ : Muẓāf-ı ileyhtir.

اغْتِبَار ye ya يَلْزَمُ : فِي حُكْمِ a müte‘allık.

وَاحِدٍ : Şıfat-ı حُكْم dır ve cümle şıladır veya şıfattır مَا ya مَا şılasıyla veya şıfatıyla mecrūdur lāmla ki müte‘allıktır لَا يَلْزَمُ ye.

Maḥşūl-i Terķīb

Sībeveyh Aḥfeş’e muḥālefet eyledi اَحْمَر gibi şıfatlarda ki ‘alem olsa sonra nekra kılınsa Sībeveyhi i‘tibār eylediği için şıfat-ı asliyye-i yine evvelki gibi gayr-ı munşarīf kalır. Amma Aḥfeş der ki ‘alem olmakla ve şıfat zāil oldu pes. Gitmiş nesneye vüçüd verip i‘tibār eylemek bāriddir. İmdi حَاتَمٌ وَظَاهِرٌ وَطَاهِرٌ gibilerde ‘alemiyyet ḥininde vaşf-ı aşli-i i‘tibār edip lā yenşarīf eyle der Aḥfeş Sībeveyh’e. Muşannif derki [20b] bu suāl Sībeveyh’e lāzım gelmez zira bu i‘tibārdan ictimā‘-i zıtteyn lāzım gelir. Zira vaşfiyyet ‘umūm-ı iktizā eder ve ‘alemiyyet ḥuşūş amma اَحْمَر gibiden ‘alemiyyet zāil olmakla vaşf-ı aşli-i i‘tibār eylemeye māni‘ yoktur fe-tedebber.

وَجَمِيعُ الْبَابِ بِالْأَمِ أَوْ الْإِضَافَةِ يَنْجَرُ بِالْكَسْرِ

[I‘rāb]

وَجَمِيعُ : Mübtedā.

الْبَابِ : Muẓāf ileyh. Lām ‘ahd için gelir بَاب gayr-ı munşarīf demektir.

بِالْأَمِ : Ya‘ni lām-ı ta‘rīf demektir ب harf-i sebebtir neticeye müte‘allık.

أَوْ الْإِضَافَةِ : Ma‘tūftur.

يَنْجَرُ : Fi‘l-i muzāri‘ ma‘lūm taḥtında müstetir ‘āiddir جَمِيع a.

بِالْكَسْرِ : يَنْجَرُ ya müte‘llıktır. Cümle-i fi‘liyye müte‘llıklarıyla ḥaber-i mübtedādır.

Maḥşūl-i Terķīb

Cemī‘ bāb-ı gayr-ı munşarīf lām-ı ta‘rīf dāḥil olmak sebebiyle ve bir gayra muẓāf olmak sebebiyle mecrūr olur kesrayla ya‘nī şūret-i kesrala lafzen veya taḥdīran zira elḳāb-ı binādır onunla müneccir olmaz belki şūretiyle müneccir olur. Zīrā gayrı munşarīfta müneccir olur amma şūret-i fethala müneccir olur amma lām ve izāfetten sonra şūret müneccir olur.

[MERFÜ‘ÄT]

الْمَرْفُوعَاتُ هُوَ مَا اشْتَمَلَ عَلَى عِلْمِ الْفَاعِلِيَّةِ

[i'rab]

المَرْفُوعَاتُ : Mübtedā.

هُوَ: Mübtedā-i šānī ‘āiddir. Merfū‘āt delālet eyledi ki merfū‘a ve ifrād-ı tezkīre haber i‘tibārıyla
der ki مَا دَر تَاكِدِیْ هَذَا الْبَابُ الْمَرْفُوعَاتِ وَهُوَ مَا اسْتَمَلَ cümle-i müste‘nife ola ve,

إِسْمٌ أَوْ أَسْمَاءٌ yahud mevşufe ola ey اَلْاِسْمُ الَّذِي أَوْ اَلْاَسْمَاءُ الَّتِي ey İsm-i mevşul ey مَا

اِشْتَمَلَ : Fi‘l-i māzī ma‘rūf zamīr-i müstetir fā‘ili ‘aidir مَا ya.

عَلَى : Harf-i cer.

عَلَم: Mecrûrdur onunla. Câr mecrûruyla mef'ûl-i bih gayrî şarihtir اِسْتَمَل nin.

الْفَاعِلِيَّةُ : Muẓāf-ı ileyh ve cümle-i fi'liyye. Şıladır veya şıfattır مَا ya ve مَا şılasıyla veya şıfatıyla haber-i mübtedā-i şānīdir ve bu cümle mübtedā-i evvele.

Mahşul-i Terkib

el-Merfū‘āt taḳdīrī الْمَرْفُوعَاتُ tır elif ve tāyla cem‘ oldu zira elif ve tā müenneşte müsta‘mel olduğu gibi şıfat-ı gayrı ‘uḳālāda da müsta‘meldir الْجِبَالُ الرَّاسِخَاتُ وَالْكَوَاكِبُ الطَّالِعَاتُ derler. Bu mu‘rebi taḳsīmdir. Aḳsām-ı i‘rāba göre هُوَ zamīr-i faşıldır مَا mu‘rebte kināyet olur isimden olduğu gibi.

‘Alemden murād ‘alāmettir ya‘nī nişān bundan [21a] murād ‘alāmet ref‘dir ki hareket ve hürüftur ki ref vāv ve elifdir lafzen ya taqḍīran ya maḥallen ba‘zılar dedi ki i‘rāb maḥalli-i lafz [müştemil] değildir pes. جَاءَنِي هَؤُلَاءِ merfū‘ olmaz zira ref‘ maḥallinin ma‘nāsı oldur ki ol bir yerdedir kim eğer onun yerinde bir mu‘reb olsa elbette merfū‘ olur. Ba‘zılar der ki ta‘rīf lafziyye ve taqḍīriyye şāmil olduğu gibi maḥalliyye de şāmildir. Zira aḥvāl fā‘ilinde bahş eyler. Zāmīr-i merfū‘ muttaşıl oldukda ol hud mebnīdir ve i‘rābı maḥallīdir. el-Fā‘iliyyet yāsı nisbī olsa cāiz ey كَوْنُهُ فَاعِلًا حَقَّقَةً أَوْ حَكْمًا maşdariyye de olursa olur ey حَصَلَتْهُ الْمُسْتَوْبَى إِلَى الْفَاعِلِ fe-teemmel.

[Fā‘il]

فَمِنْهُ الْفَاعِلُ وَهُوَ مَا أُسْنِدَ إِلَيْهِ الْفِعْلُ أَوْ شَبَّهَهُ وَقُدِّمَ عَلَيْهِ عَلَى جِهَةِ قِيَامِهِ بِهِ مِثْلُ قَامَ زَيْدٌ وَزَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ

[ĭ'rāb]

ف : Harf-i tefsîr ya rābıt-ı cevāb.

منه : Harf-i teb'îz ve zamîr merfû'ât mütezammın olduğu merfû'a rāci'dir veya مَا اشْتَمَلَ عَلَى عِلْمٍ e. الْفَاعِلِيَّة

الْفَاعِلُ : Haberî. Muḳaddem muahḫar mübtedā.

وهو : Maḫallen merfû' mübtedādır ve,

مَا : İsm-i mevşûl ya mevşûf ey اِسْمُ الَّذِي اَوْ اِسْمُ

اُسْنِد : İf'āl babından fi'l-i mazî mebnî lil-mef'ûl.

إِلَيْهِ : Ona müte'allık ve zamîri مَا ya rāci'dir.

الْفِعْلُ : اُسْنِد nin mef'ûl mā lem [yüsemme] fā'ilidir.

أَوْ شِبْهُهُ : Ona ma'tûf ve zamîr fi'le rāci'dir.

وَقَدْ اَم : ma'tûftur nāib 'ani'l-fā'ili'l-fi'l ve şibh-i fi'le rāci' zāmîrdir.

عَلَيْهِ : Cār mecrûruyla قَدْ ye müte'allıktır ve zamîr isme rāci'dir.

عَلَى : Harf-i cer اُسْنِد ye müte'allık.

جِهَةً : Mecrûrdur onunla.

قِيَامِهِ : Muzāf-ı ileyh ve muzāftır fi'le veya şibh-i fi'le rāci' zamîre.

بِهِ : Müte'allık قِيَام a ve zamîr yine isme rāci'dir ve cümle-i fi'liyye müte'allıkâtıyla şıladır veya şifattır مَا ya ve bu cümle haber-i mübtedādır ki هُو dir.

مِثْلُ : Mübtedā-i maḫzûfa haberdır ve,

قَامَ : Māzî-i ma'rûftur.

زَيْدٌ : Fā'ili ve cümle-i fi'liyye maḫallen mecrûr muzāf-ı ileyhtir.

وَزَيْدٌ : Mübtedā ve,

قَامَ : Mübtedā-i sâni ve,

أَبُوهُ : Haber-i mübtedā-i sâniyedir ve muzāftır زَيْد e rāci' zamîre. Mübtedā-i sâni haberiyle haber-i mübtedā-i evveldir ve bu cümle ma'tûftur mâḫablinde cümleye.

Maḫşûl-i Terķib

ya'nī fā'il 'alemi fā'ilini müştemil olanlardan ba'zıdır. Fā'ili sāir [21b] merfū'āt üzere muḳaddem eyledi. Zīrā merfū'ātın aşıldır ki cümle-i fi'liyyenin cüz'idir ki cümlelerin aşıldır. İmdi fā'ili ta'rīf eder ki fā'il şol isimdir ki fi'l ya şibhi fi'l ona müsned ola ve fi'l ve şibhi fi'l ol ismin üzerine muḳaddem ola. Evvel isim ile kāim olmak tarīkıyla ya'nī ma'lūm şīğası üzere ola veya onun hükmünde ola ism-i fā'il ve şıfat-ı müşebbehe gibi زَيْدٌ قَامَ fi'lin isnādına göre ve زَيْدٌ قَائِمٌ أَبُوهُ bu şibhi fi'lin isnādına göredir.

وَالْأَصْلُ أَنَّ يَلِيَّ فَعْلَهُ فَلِذَلِكَ جَاَزَ ضَرْبَ غُلَامُهُ زَيْدٌ، وَامْتَنَعَ ضَرْبَ غُلَامِهِ زَيْدًا

[İ'rāb]

وَالْأَصْلُ : Mübtedā ve,

أَنَّ : Harf-i naşb

يَلِيَّ : Fi'li muzāri' ma'lūm menşūbtur أَنَّ harfiyle ve müstekin fā'ili 'āiddir.

فَعْلُهُ : Mef'ul-i bih ve zamīr fā'ile rāci'dir ve cümle te'vīl-i müfredde haber-i mübtedādır.

فَ : Harf-i 'atf.

لِ : Harf-i cer.

ذَلِكَ : İşārettir الْأَصْلُ ve mecrūrdur lām la cār mecrūruyla müte'allıktır جَاَز ye muḳaddem oldu ḥasr için.

جَاَز : Māzī ma'rūf ve,

ضَرْبَ : Onun gibi ve,

غُلَامُهُ : Mef'ul muzāftur زَيْدٌ e rāci' zamīre ve,

زَيْدٌ : Fā'ili ve bu kelām te'vīl-i müfredde جَاَز ye fā'il vāki' olmuş هَذَا الرَّكِيْبُ demektir.

وَامْتَنَعَ : Māzī ma'rūf ma'tūftur جَاَز ye ve,

ضَرْبَ : Geçen gibidir.

غُلَامُهُ : Fā'ili ve,

زَيْدًا : Mef'ulü ve bu cümle fā'il-i امتنع dır.

Maḥşul-i Terkiḳ

Aşl bunda اَوَّلَى ma'nāsınadır. اَوَّلَى dese وَلَى lafzına ziyāde münāsib idi ya'nî اَوَّلَى budur ki fā'il fi'lin yanında vāki' ola bilā fāşıl ya'nî fā'il fi'lin velāsında ve qurbunda vāki' olmak evlā olduğu için تَرْكَبِي غَلَامُهُ زَيْدًا terkibi cāiz oldu. Amma تَرْكَبِي غَلَامُهُ زَيْدًا cāiz olmadı zira evvelki de izmār-ı kable'z-zikr heman lafızdadır ancak rütbeten değil zira mertebesi mef'ûlden muḳaddem olmaktır. Amma şānide lafzen ve rütbeten izmār-ı kable'z-zikrdir bu ise bu dilde cāiz değil.

[Fāi'lin Mef'ûlden Önce Gelmesi Gereken Yerler]

وَ إِذَا انْتَقَى الْإِعْرَابُ لَفْظًا فِيهِمَا وَالْقَرِينَةُ أَوْ كَانَ مُضْمَرًا مُتَّصِلًا أَوْ وَقَعَ مَفْعُولُهُ بَعْدَ إِلَّا أَوْ مَعْنَاهَا وَجَبَ تَقْدِيمُهُ

[İ'rāb]

إِذَا : Bir kelimedir ma'nāy-ı şartı mütezammin maḥallen menşūbdur zarfiyyetle 'āmili cevābtır.

انتَقَى : Māzī ma'rūf.

الإِعْرَابُ : Fā'ilidir.

مِنْ حَيْثُ اللَّفْظُ لَا مِنْ حَيْثُ التَّقْدِيرِ وَالْمَحَلِّ أَصْلَى انْتَقَى لَفْظُ الْإِعْرَابِ : Menşūbdur temyizliḡle ey

فِيهِمَا : Cār ve mecrūr [22a] انتَقَى ya müte'allıktır ve zamīr mecrūr fā'il ve mef'ûle 'āiddir.

وَالْقَرِينَةُ : اِعْرَابُ a ma'tūftır ve,

أَوْ : Harf-i 'aṭf.

كَانَ : Efāl-i nāḳısadandır. Müstekin onda ismiyyedir fā'ile 'āid.

مُضْمَرًا : Haber-i kānedir.

يَع. وَإِذَا انْتَقَى الْإِعْرَابُ : Haber ba'de'l-haberdir veya şıfat-ı zamīrdır ve cümle ma'tūftır

أَوْ : Harf-i 'aṭf.

وَقَعَ : Māzī ma'rūf.

مَفْعُولُهُ : Fā'ili ve muzāftır fā'ile rāci' zamīre.

بَعْدَ : Menşūbtır zarfiyyet üzere ve muzāftır lafz-ı illāya.

أَوْ مَعْنَاهَا : Ma'tūftır اِلَّا ya ve muzāftır اِلَّا ya rāci' zamīre ve bu kelām ma'tūftır وَإِذَا انْتَقَى cümlesine sâbıḡ gibi.

وَجَبَ : Māzī ma'rūf.

تَقْدِيمُهُ : Fāili muzāftır fā'ile 'āid zamīre ve cümle cezāy-ı şart vāki'dir ki وَإِذَا انْتَقَى dır.

Mahşul-i Terkiḅ

Kaçankim fā'ilde ve mef'ulde i'rāb muntefī olsa naḥve ضَرَبَ مُرْتَضَىٰ مُجْتَبَىٰ gibi ḡarānede muntefī olsa bunun gibi ya'nī lafzen ve ma'nen bi-hilāfī يَحْبِي أَاكَلَ الْكُمُتْرَىٰ سَعْدَىٰ yahud fā'il fi'le muttasıl zamīr bāriz olsa ضَرَبْتُ زَيْدًا gibi yahud fā'ilin mef'ulu إِلَّا dan sonra vāki' olsa ikisinin ortasına tedāḥül şartıyla naḥve مَا ضَرَبَ زَيْدٌ إِلَّا عَمْرًا ve yāḥūd ma'nāy-ı إِلَّا dan sonra vāki' olsa ki إِنَّمَا dır naḥve ve إِنَّمَا ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا ve وَجَبَ تَقْدِيمُهُ ya'nī fā'ili mef'ul üzerine bu şuretlerin cemī'ide taḡdīm eylemek vācibtir. Amma i'rāb ve ḡarāne muntefī olan yerde iltibāstan ihtirāz için ve amma fā'il zamīr-i muttasıl olduğu yerde zīrā ittişāl infişālī mānī'dir ve ammā mef'ülü إِلَّا dan sonra vāki' olsa ve إِلَّا tevassuṭ eylese ya'nī aralarında vāki' olsa taḡdīmde ve te'hīrde maṭlūb münḡalib olmasın zira ضَرَبَ زَيْدٌ إِلَّا عَمْرًا dan mefhūm Zeyd'in ḡarbiyyetini 'Amr'a ḡaşırdır. Bunun biriyle ki 'Amr ḡayrının maḡrūbu olmak cāizdir. Amma ضَرَبَ عَمْرًا إِلَّا زَيْدٌ den mefhūm 'Amr'ın maḡrūbetini Zeyd'e ḡaşırdır. Bunun biriyle ki Zeyd şahs-ı āḡirinde ḡarīb olmak cāizdir pes. Eḡer biri birine münḡalib olsa ḡaşr-ı maṭlūb münḡalib olur.

[Fāi'lin Mef'ulden Sonra Gelmesi Gereken Yerler]

وَإِذَا اتَّصَلَ بِهِ ضَمِيرٌ مَفْعُولٍ أَوْ وَقَعَ بَعْدَ إِلَّا أَوْ مَعْنَاهَا أَوْ اتَّصَلَ مَفْعُولُهُ وَهُوَ غَيْرُ مُتَّصِلٍ بِهِ وَجَبَ تَأْخِيرُهُ

[İ'rāb]

gibidir [22b] i'rābta وَإِذَا اتَّصَلَ

ye müte'allık. بِه

ضَمِيرٌ : Fā'ile rāci'dir zamīr-i fāil-i اتَّصَلَ dir.

مَفْعُولٍ : Muḡāf.

أَوْ وَقَعَ بَعْدَ إِلَّا أَوْ مَعْنَاهَا : Vechi ḡāhirdir sābıḡtan.

أَوْ : Zikri mükerrer ḡeçti.

اتَّصَلَ : Maḡī ma'rūf.

مَفْعُولُهُ : Fā'il-i اتَّصَلَ dir ve zamīr muḡāf-ı ileyhtir rāci' fi'le

وَ : Ḥāliyye

هُوَ : Maḥāllen merfū‘ mübtedādır rāci‘dir fā‘ile ve,

غَيْرُ : Ḥaberi. Muzāftır مُتَّصِلٌ a ve bu cümle ḥaliyedir ve zū‘l-hāl mef‘üle zamīridir ve bu cümle-i ḥaliyye sābık olan iki cümle وَإِذَا اتَّصَلَ cümlesine ma‘tūftur.

وَجِبَ تَأْخِيرُهُ : gibidir i‘rābta ve bu cümle-i şartıyye ma‘tūftur cümle-i şartıyye sābıkā.

Maḥşūl-i Terkiḇ

Kaçankim fā‘ile mef‘ül zamīri muttaşıl olsa مَا ضَرَبَ yāḥūd fā‘il الَّا dan sonra vāki‘ olsa مَا ضَرَبَ fi‘le muttaşıl olsa ve fā‘il zamīri muttaşıl olsa ضَرَبْتَ gibisi fā‘ilin mef‘ülden te’ḥiri vācibtir ve bu şüretlerin cemī‘i de. Amma zamīr-i mef‘ül fā‘ile muttaşıl olsa izmār-ı kable’z-zıkr lāzım gelmesin diye lafzen ve rütbeten ve amma الَّا dan ve ma‘nāy-ı الَّا dan sonra vāki‘ olsa tākim hāsr-ı maṭlūb ve münkalib olmasın ve amma mef‘ül zamīri muttaşıl olsa ve fā‘il zamīri muttaşıl olmasa zira ittişāl mef‘ül münāfīdir fā‘il ḡayrı muttaşılın mef‘ülle fi‘l ortasında tevassuṭı amma fā‘ilde zamīr-i muttaşıl olsa bu taḳdīrce fā‘il zamīri muḳaddem olmak vācibtir ضَرَبْتَ gibisi.

[Fi‘lin Ḥazfedildiği Yerler]

وَقَدْ يُحْدَفُ الْفِعْلُ لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا فِي مِثْلِ زَيْدٍ لِمَنْ قَالَ مَنْ قَامَ وَ لِيُبَيِّنَ بِزَيْدٍ صَارِعَ لِحُصُومَةٍ وَ وَجُوبًا فِي مِثْلِ وَ إِنَّ أَحَدًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

اسْتَجَارَكَ

[I‘rāb]

وَقَدْ : Ḥarf-i taḳlīl veya taḥkiḳ

يُحْدَفُ : Fi‘l-i muzāri‘ meḥūl.

الْفِعْلُ : Nā‘ib ‘ani’l-fā‘ilidir نُحْدَفُ nün.

لِ : Ḥarf-i cer.

قِيَامِ : Mecrūr onunla muzāftır قَرِينَةٍ ye cār mecrūruyla müte‘allıktır يُحْدَفُ ye.

جَوَازًا : Maşdar-ı maḥzūfa şıfattır ey حَزَفًا جَائِزًا

فِي : Ḥarf-i cer.

مِثْلِ : Mecrūr onunla cār mecrūruyla zarf-ı cevāzdır muzāf olmuştur ḳavle ḳavilde kāfa ve zarf müte‘allıktır يُحْدَفُ ye.

اِسْتَجَارَكَ : Māzī ma'rūf ve müstekin fā'ili 'āiddir اَحَدٌ e ve kâf mef'ûlü ve bu fi'l muḳadder fi'lin müfessiridir ve cümle maḥal cerdedir izāfetle.

Maḥşûl-i Terkiḇ

Kâh olur ki fā'ili ref' eyleyen fi'l ḳarīne ḳāim olmakda ḥazf olunur cevāz ṭarīkıyla cevāb-ı suāl muḳadder olan yerde meselā senin Zeyd dediğin gibi. قَامَ زَيْدٌ diyenin cevābında ya'nī قَامَ demektir. Dilerse قَامَ dersin dilerse Zeyd'dir dersin. Yalnız dırār Nehşelī'nin beytinde gibi ki Yezīd b. Neşhel söyler der ki Yezīd b. Neşhel acınsın ve ağlasın. Suāl geldi ki kim ağlasın? Cevābında der ki صَارِعٌ ağlasın ya'nī 'āciz ve zelīl ona acıyıp ağlasın ḥusūmet vaktinde a'dā ile zīrā 'ācizlerin zahīri ve zelīllerin mu'īnī idi daḥi ona muḥtebīṭ acıyıp ağlasın [23b] muḥtebīṭ vāsīta ve vesīle [siz nesne] dilden kimseye derler ya'nī ücretsiz kirasız nesne isteyen kimseye derler بِمَا تُطِيحُ لِيُبْكُ ye müte'allıḳ olunca demek olur ki Yezīd'e ağlasın muṭīhler ya'nī muhlıklar Yezīd'i ihlāk eylediklerinden ötürü muḥtebīṭa müte'allıḳ olunca demek olur ki Yezīd'i muḥtebīṭ ağlasın malını muhlıklar ihlāk eylediği için zira zahīr-i ḳarī'in ve mu'īni ḳu'afā ve mu'tīf muḥtebīṭin idi ve kâh olur ki fā'ili rāci' eyleyen fi'li vūcūb ṭarīkıyla ḥazf ederler bu āyet-i kerīmedeki gibi taḳdīrī اِسْتَجَارَكَ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ وَ اِنْ اِسْتَجَارَكَ اَحَدٌ مِنْ الْمُشْرِكِيْنَ dir tefsīr ba'de'l-ibhām mu'teber olduğu için اِسْتَجَارَكَ fi'lini ḥazf edip ibhām vāki' oldu sonra mişliyle tefsīr eylediler imdi bunun gibi mevādi' de ḥazf vācibtir müfessirle müfesser cem' olmasın diye.

[Fi'l ve Fā'lin Brilikte Ḥazfı]

وَقَدْ يُخَذَّفَانِ مَعًا فِي مِثْلِ نَعَمْ لِمَنْ قَالَ أ قَامَ زَيْدٌ

[İ'rāb]

وقَدْ : Ḥarf-i taḳlīl veyā taḥḳīḳ.

يُخَذَّفَانِ : Mużāri' meḥûl ve zamīr bāriz mef'ûl mā lem yüsemme fā'ilidir fi'le ve fā'ile 'āid.

مَعًا : Zarfiyetle menşūbtur tenvīn mużāf-ı ileyhten 'ivazdır يُخَذَّفَانِ zamīrinden ḥāldir müte'allıḳtır

يَخَذِفُ كُلُّ وَاحِدٍ مَعَ صَاحِبِهِ yāḥūd maşdara müte'allıḳtır ey صَاحِبِهِ

مِثْلٍ : Mübtedā-i maḥzūfa ḥaberdır ve mużāftır نَعَمْ a.

لِمَنْ : harf-i cer müte'allıḳtır اَلْمَقُولَةُ veya مَقُولَةٌ e veya مَقُولٌ e ve مِنْ mecrūr lāmla.

قَالَ : Fi'l-i māzī fā'ili zamīrdır مِنْ e rāci'.

أ : Harf-i istifhām.

قَامَ : Fi'l-i māzī

زَيْدٌ : Fā'ili ve cümle mekûl-i kâledir.

Maḥşûl-i Terkiḇ

Ve kâh olur ki fi'l ve fā'il bile ḥazf olunur cevâz tarikiyle نَعَمْ demek gibi زَيْدٌ diyen kimseye ya'nî نَعَمْ قَامَ زَيْدٌ demektir.

[İki Fi'lin Çekişmesi]

وَ إِذَا تَنَازَعَ الْفِعْلَانِ ظَاهِرًا بَعْدَهُمَا فَقَدْ يَكُونُ فِي الْفَاعِلِيَّةِ، نَحْوُ ضَرَبَنِیْ وَ أَكْرَمَنِیْ زَيْدٌ وَ فِي الْمَفْعُولِيَّةِ نَحْوُ ضَرَبْتُ وَ أَكْرَمْتُ زَيْدًا وَ فِي الْفَاعِلِيَّةِ وَ الْمَفْعُولِيَّةِ مُخْتَلِفَيْنِ، وَ يَخْتَارُ الْبَصْرِيُّونَ إِعْمَالَ الثَّانِي وَ الْكُوفِيُّونَ إِعْمَالَ الْأَوَّلِ

[İ'râb]

إِذَا : Bir kelimedir ma'nây-ı şartı mütezammim.

تَنَازَعَ : Fi'l-i māzī ma'rûf

الْفِعْلَانِ : Fā'ili

ظَاهِرًا : Mef'ûl-i

بَعْدَهُمَا : Şıfat-ı ظَاهِرًا dır ey ظَاهِرًا وَاقِعًا بَعْدَهُمَا , maḥallen mecrûr muzâf-ı ileyh 'âiddir فِعْلَانِ ne.

فَقَدْ : Zikri geçti.

يَكُونُ : Fi'ldir ef'âl-i [24a] nâkışadan onda müstetir ismidir 'âiddir hükmen mezkûr ا. تَنَازَعَ

فَقَدْ يَكُونُ التَّنَازُعُ وَاقِعًا فِي الْفَاعِلِيَّةِ تَاكْدِيرِي : Câr mecrûr muḳadde müte'allık haber-i kânedir taḳdîrî

مِثْلِ : Haber-i mübtedây-ı maḥzûf muzâftır māba'dine.

ضَرْبَ : Fi'l-i mazī ma'rūf ve,

بِ : Mef'ul-i bih.

وَ أَكْرَمَنِي : Ona ma'tūf ve,

زَيْدٌ : Fā'ili أَكْرَمَنِي dir Başralılar kavli üzere ve ضَرْبِي nin fā'ili muzmerdir ve Kūfeliler kavli bunun 'aksinedir ve cümle muzāf-ı ileyhtir.

و فِي الْمَفْعُولِيَّةِ : Ma'tūftur فِي الْفَاعِلِيَّةِ ye.

مِثْلَ : Sābık gibidir.

ضَرْبْتُ : Cümle-i fi'liyye muzāf-ı ileyh vāki'dir.

وَ أَكْرَمْتُ : Ona ma'tūf.

زَيْدًا : أَكْرَمْتُ nün mef'ul-i bihidir ve mef'ul-i ضَرْبْتُ maḥzūftur bunun delâletiyle.

و فِي الْفَاعِلِيَّةِ : Ma'tūftur mā sābıkā

و الْمَفْعُولِيَّةِ : فِي الْفَاعِلِيَّةِ te ma'tūftur.

يَقْتَضِي الْأَوَّلُ الْفَاعِلَ وَالثَّانِي الْمَفْعُولُ أَوْ بِالْعَكْسِ ya'nī حَالُ كَوْنِ الْفَعْلَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ فِي الْإِقْتِضَاءِ : Hāldir fi'leynden ey

وَيُخْتَارُ : Fi'l-i muzāri' ma'rūf.

الْبَصْرِيُّونَ : Fā'ili.

إِعْمَالُ : يُخْتَارُ nün mef'ul-i bihidir if'āl bābından maşdar muzāftur mef'ulüne ve fāil-i metrūktur ki بَصْرِيُّونَ dūr.

الثَّانِي : Ey عَامِلُ الثَّانِي muzāf-ı ileyhtir.

و الْكُوفِيُّونَ إِعْمَالُ الْأَوَّلِ : Ma'tūftur الثَّانِي إِعْمَالُ ye.

[Maḥşul-i Terkiḇ]

Kaçankim iki fi'l ya'nî iki 'âmil kendilerden sonra bir ma'mûlde nizâ' eyleseler ya'nî her birisi onda 'amel eylemeye teveccüh eylese bu tenâzu'da kah fâ'iliyyette olur ya'nî her birisi mezkûr ism-i zâhiri kendiye fâ'il ister ضَرَبْتِي وَأَكْرَمْتِي زَيْدًا gibi ve kah olur ki nizâ'ları ism-i zâhirin mef'ûliyyetinde olur ya'nî her birisi onu mef'ûl ister mişl ضَرَبْتُ وَأَكْرَمْتُ زَيْدًا gibi ve kâh olur mu'tezâları muhâlif olur ya'nî biri ism-i zâhiri fâ'il ister ve biri mef'ûlü meşelâ ضَرَبْتُ وَأَكْرَمْتِي زَيْدًا ve ضَرَبْتِي وَأَكْرَمْتُ زَيْدًا birkaç şûrette muhtemeldir fe-teemmel. Bu tenâzu'da Başra 'âlimleri 'âmil-i şânîye 'amel ettirmek ihtiyâr eylediler ya'nî ihtilâf ihtiyâr-ı evveliyettedir yoksa cevâzda müttefiklerdir bu haber ey sâbıkâ veyâ mahzûfa ma'tûftur ya'nî وَإِذَا تَنَازَعَ الْفُعْلَانِ ظَاهِرًا بَعْدَهُمَا يَجُوزُ إِعْمَالُ كُلِّ مِنْهَا وَيَحْتَثَارُ الْبَصْرِيُّونَ كَذَا ya'nî Başrîler 'âmil-i şânîye 'amel ettirmeyi ihtiyâr eyledi ve Kûfe 'âlimleri 'âmil-i evvele 'amel ettirmeyi ihtiyâr eylediler.

فَإِنْ أَعْمَلْتَ الثَّانِي أَضْمَرْتَ الْفَاعِلَ [24b] فِي الْأَوَّلِ عَلَى وَفْقِ الظَّاهِرِ دُونَ الْخَذْفِ خِلَافًا لِلْكَسَائِيِّ وَجَارَ خِلَافًا لِلْفَرَّاءِ وَخَذَفْتَ الْمَفْعُولَ إِنْ اسْتُعْنِيَ عَنْهُ وَإِلَّا أَظْهَرْتَ

[I'râb]

فَإِنْ : ف harf-i tefsîr ve إِنْ harf-i şart.

أَعْمَلْتَ : Mâzî ma'rûf if'âl bâbından fi'l-i şart ve zamîr bâriz fâ'ili الثَّانِي ya'nî الْعَامِلُ الثَّانِي mef'ûlü.

أَضْمَرْتَ : Fi'l ve fâ'il أَعْمَلْتَ gibidir.

الْفَاعِلَ : Mef'ûlü cümle-i fi'liyye cezây-ı şart.

فِي الْأَوَّلِ : Ey أَضْمَرْتَ, الْعَامِلُ الْأَوَّلُ ye müte'allık.

عَلَى : Harf-i cer.

وَفْقِ : Onunla mecrûr maşdar muzâftır الظَّاهِرِ e bu da muzâf-ı ileyh mef'ûl-i وَفْقِ dir ve fâ'ili metrûk

أَضْمَرْتَ الْفَاعِلَ فِي الْأَوَّلِ خَالَ كَوْنِهِ ثَابِتًا عَلَى مُوَافَقَةِ الظَّاهِرِ ya'nî لَفِظِ فَا'ILDIR VE CÂR VE MECRÛR FÂ'ILDEN HÂLDİR

دُونَ : Zarf-ı أَضْمَرْتَ

الْخَذْفِ : Muzâf-ı ileyh.

أَضْمَرْتُ إِضْمَارًا مُخَالِفًا لَهُ ey yāhūd izmāra şıfattır ey مُخَالِفًا لَهُ : Mef'ul-i muṭlaq'tır
fā'ilinden ya'nî أَضْمَرْتُ حَالَ كَوْنِهِ مُخَالِفًا لَهُ zīrā ol evvelki 'āmildir. Fā'ili ḥazf eder.

لِلْكَسَائِي : Cār mecrūr مُخَالِفًا mütē'allıktır.

وَجَزَّ : Māzī ma'rūf ve taḥtında zamīr 'āiddir إِعْمَالُ الثَّانِيَةِ ye ki ma'nā mezkūrdur zīrā فَإِنْ أَعْمَلْتَ қавли
ona delālet eder.

حَالَ كَوْنِ هَذَا الْقَوْلِ جَوَازًا مُخَالِفًا لِقَوْلِ الْفَرَّاءِ : Maşdar-ı maḥzūfa şıfattır taḥdīrī مُخَالِفًا لِقَوْلِهِ
يَا هَالِدٍ جَزَّ fā'ilinden ey حَالَ كَوْنِ هَذَا الْقَوْلِ

لِلْفَرَّاءِ : Cār me'a'l-mecrūr جَوَازًا ne mütē'allıktır.

وَحَدَفْتُ : Māzī ma'lūm zamīr-i bārize müsned أَضْمَرْتُ ye ma'tūf.

الْمَفْعُولُ : Mef'ul-i bihtir حَدَفْتُ ye.

إِنْ : Harf-i şart

إِنْ اسْتُعْنِيَ : Fi'l-i māzī meḥl fi'l-i şart cār mecrūruyla kāim-i maḥām-ı fā'ilidir اسْتُعْنِيَ nın ve zamīr
mef'ule rāci'dir ve cezāy-ı şart maḥzūftur حَدَفْتُ қарінесіле taḥdīrī إِنْ اسْتُعْنِيَ عَنْهُ حَدَفْتُ

إِلَّا : Mürekkebtir إِنْ ile لَا dan nūn lāmla idgām oldu pes إِلَّا oldu إِنْ harf-i şart ve لَا harf-i neḥf-i
muḥadder bir fi'le dāhildir ya'nî إِنْ لَمْ يُسْتَعْنَى demektir.

إِنْ اسْتُعْنِيَ : Cezāy-ı şart ve bu cümle ma'tūftur أَطْهَرْتُ cümlesine.

Maḥşul-i Terķib

Eğer 'āmil-i şāniye 'amel ettirirsen Başriler қавlince evvelki 'āmil fā'il taleb eyledi ki taḥdīrce
fā'ilini izmār edersin ism-i zāhire muvāfiḳ ifrād ve teşniye ve cem' ve tezķir ve te'nīşe meşelā
ضَرْبِي وَأَكْرَمِي زَيْدٌ ضَرْبَانِي وَأَكْرَمِي الزَّيْدَانِ وَضَرْبُونِي وَأَكْرَمِي الزَّيْدُونَ ilā āḥira. Evvelkisi [25a] fā'il iktizā ederken şāniye
'amel ettirmek cāizdir Ferrā'ya muḥālefeyle. Zīrā ol evvelkiye 'amel ettirir pes. Eğer şānī fā'il
iktizā ederse izmār eder. Meşelā ضَرْبِي وَأَكْرَمِي الزَّيْدَانِ ve ضَرْبُونِي وَأَكْرَمُونِي الزَّيْدُونَ intehā. Evvelki fā'il iktizā
ederse ḥāl zikr olan gibidir. Amma mef'ul iktizā ederse ḥazf edersin ondan istiḡnā olunursa ve

eğer olunmazsa izhār edersin miṣāli حَسْبِي مُنْطَلِقًا حَسْبِي زَيْدًا مُنْطَلِقًا زَيْدًا حَسْبِي bābının mef'ulünü ḥazf etmek cāiz değildir. İzmāri de cāiz değildir. Fazla da izmār ḳable'z-zikr lāzım gelmesin diye fe-tedebber.

وَأِنْ أَعْمَلْتَ الْأَوَّلَ أَضْمَرْتَ الْفَاعِلَ فِي الثَّانِي وَالْمَفْعُولَ عَلَى الْمُخْتَارِ إِلَّا أَنْ يَمْتَنَعَ مَانِعٌ فَتُظْهِرُ وَقَوْلُ أَمْرِي الْقَيْسِ كَفَانٍ وَمَا أَطْلُبُ قَلِيلٌ مِنَ الْمَالِ لَيْسَ مِنْهُ لِفَسَادِ الْمَعْنَى

[i'rāb]

gibidir i'rābta. فَإِنْ أَعْمَلْتَ الثَّانِي : وَإِنْ أَعْمَلْتَ الْأَوَّلَ أَضْمَرْتَ الْفَاعِلَ فِي الثَّانِي

e. اَلْفَاعِلَةُ Ma'tūftur : وَالْمَفْعُولُ

Cār mecrūruyla müte'allıktır 'āmil-i mef'ule. عَلَى الْمُخْتَارِ

أَضْمَرْتَ الْمَفْعُولَ : إِذَا : Harf-i istiṣnā müsteṣnayla müsteṣnā minh maḥzūftur. Eğer muttaşıl olsa taḳdīrī

ve, عَلَى الْوَجْهِ الْمُخْتَارِ فِي جَمِيعِ الْمَوَاضِعِ الَّتِي تَنَازَعُ الْفِعْلَانِ فِيهَا إِلَّا فِي مَوْضِعٍ مُلْتَسِقٍ بِأَنْ يَمْتَنَعَ مَانِعٌ

Harf-i nāṣibe ve, أَنْ :

Onunla menşūb muzāri'dir ve, يَمْتَنِعُ :

Fā'ili. مَانِعٌ :

فَا'إِلِي. أَنْتَ fā'ili. ya أَنْ يَمْتَنِعَ : Muzāri' ma'rūf menşūbtur فَتُظْهِرُ :

[a] الْقَيْسِ [ye] أَمْرِي : Mübtedā muzāftır وَقَوْلُ :

Māzī ma'rūf ve, كَفَا :

Mef'ulü. فِي :

Cezm ve, وَمَا :

فَا'إِلِي taḳdīrī : Mütakellim müteṣnā ile ve zamīr-i müteṣnā ile : مُسْتَكَبَلٌ :

فَا'إِلِي : قَلِيلٌ dir.

من [e] قَلِيلٌ Harf-i beyân müte‘allıktır ve,

المَال : Mecrūr ile ve bu cümle mekûl-i kavlidir ve,

لَيْسَ : Fi‘ldir ef‘âl-i nâkışadan aşlı dir yânın kesriyle sonra hılâf üzere sâkin kılındı.

Tahtında müstekin ismi ‘âiddir kavle ve,

مِنْهُ : Haberî ve cümle haber-i mübtedâdır.

لِ : Harf-i cer.

فَسَادٍ : Mecrūr onunla muzâftır.

الْمَعْنَى : Câr mecrûruyla müte‘allıktır ye.

Maḥşûl-i Terkîb

Amma eğer fi‘l-i evvele ya‘nî ‘âmil-i evvele ‘amel ettirirsek Kūfîler ihtiyârı üzere ‘âmil-i şânînin fâ‘ilini onda izmâr edersin naḥve [25b] ve ضَرْبِي وَأَكْرَمَانِي الرَّيْدَانِ intehâ. Meḥ‘ulüde ‘âmil-i şânîde izmâr edersen kavî-i muhtâr üzere naḥve ضَرْبِي وَأَكْرَمْتُهُ زَيْدٌ ضَرْبِي وَأَكْرَمْتُمَا الرَّيْدَانِ eyleye pes. Naḥve وَحَسِبْتُهُمَا مُنْطَلِقَيْنِ الرَّيْدَانِ مُنْطَلِقًا imdi bunda حَسِبْنِي ‘amel ettirildi fi meḥ‘ul-i evveli oldu ve فَآئِلِي الرَّيْدَانِ fâ‘ili ve مُنْطَلِقًا meḥ‘ul-i şânîsi ve حَسِبْتُهُمَا da meḥ‘ul-i evvel izmâr oldu ve şânîsi izhâr oldu dir. Zira müfred izmâr olsa evvele muḥâlîf olur ki هُما dır ve eğer teşniye izmâr olsa merci‘ ileyh muḥâlîf olur ki مُنْطَلِقًا dır. Teşniyede ve cem‘de ve müzekkerde ve müenneşte buna bakarız fe-teemmel ve amma İmru‘l-Ḳays’ın kavli مِنَ الْمَالِ قَلِيلٌ وَمَ أَطْلُبُ كَفَائِي tenāzu‘ bābından değil zîrâ ma‘nâda fesâd var. Bu Kūfîlere cevâbtır ki dediler ki İmru‘l-Ḳays efşah-ı şu‘arâ-i ‘Arabtır. Böyle iken evvelki fi‘le ‘amel ettirdi ki كَفَائِي dir derki فَآئِلِ iktizâ eder وَمَ أَطْلُبُ e ‘amel ettirmede ki meḥ‘ul iktizâ eder. Muşannif buyurur ki böyle böyle değildir. Belki كَفَائِي قَلِيلٌ teveccüh eder فَآئِلِي قَلِيلٌ مِنَ الْمَالِ وَمَ أَطْلُبُ الْمَجْدَ وَالشَّرَفَ Ma‘nâsı muḥadder ki mecd ve şereftir. Ma‘nâsı demektir. Niteki beyt-i şânî buna delâlet eder وَلَكِنَّمَا أَسْعَى لِمَجْدٍ مَوْثَلٍ وَقَدْ يُدْرِكُ الْمَجْدَ الْمُؤْتَلُ emsâli iki beytin. Maḥşûli eğer ben ednâ mâyi‘aş bihiye sa‘ edeydim ya‘nî me‘îşetin ve dirliğin cüzisiyle kâni‘

وَشَرْطُهُ : Mübtedā. Muzāftır mef'ul-i مَا لَمْ يُسَمَّ ye rāci' zamīre.

أَنْ : Harf-i nāşibe.

تُغَيَّرُ : Müstakbel mechül.

صِبْغَةً : Nāib-i 'ani'l-fā'ilidir.

الْفِعْلُ : Muẓāf-ı ileyh.

إِلَى : Harf-i cer.

فُعِلَ : Mecerûdur إِلَى harfiyle cerri fetha iledir. Zîrâ lafzı murād ğayr-ı munşarıftır vezn-i fi'l ve 'alemiyyetle cār mecrûruyla müte'allıktır تُغَيَّرُ ya ve,

يُفْعَلُ : Ona ma'tûftur.

Maḥşul-i Terķib

Mef'ul mâ lem yüsemme fā'il ve nāib-i 'ani'l-fā'il ve kıyām-ı maḳām-ı fā'il bir ma'nâyadır. İmdi bunda murād mef'ul fi'l ev şibh-i fi'l lem yüzker fā'ile ya'nî fi'lin veya şibh-i fi'lin mef'ulüdur. Fā'ili onunla bile gelmeye pes. Fi'li mechül ederler ve fā'ilini ḥazf edip mef'ulünü yerine iḳāmet ederler ya'nî merfû' edip fā'il yerine zıkr ederler ve böyle eylemenin şartı şîğa-i fe'āle fe'uleye ve yef'aluye taġyir olmaktır. Ya'nî māzî ve muzāri' ma'rûf iken mechül eylemektir şülâşî de ve mezîdât da.

وَلَا يَقَعُ الْمَفْعُولُ الثَّانِي مِنْ بَابِ عَلِمْتُ وَلَا الثَّالِثُ مِنْ بَابِ أَعْلَمْتُ وَ الْمَفْعُولُ لَهُ وَ الْمَفْعُولُ مَعَهُ كَذَلِكَ وَإِذَا وَجِدَ الْمَفْعُولُ بِهِ تَعَيَّنَ لَهُ تَقُولُ

ضَرَبَ زَيْدٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَمَامَ الْأَمِيرِ ضَرْبًا شَدِيدًا فِي دَارِهِ فَتَعَيَّنَ زَيْدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَالْجَمِيعُ سَوَاءً وَالْأَوَّلُ مِنْ بَابِ أَعْطَيْتُ أَوَّلَى مِنَ الثَّانِي

[I'rāb]

وَلَا يَقَعُ : Fi'l-i nefy-i istikbāl.

الْمَفْعُولُ : Fā'ili.

الثَّانِي : Şıfatı ve,

من : Harf-i beyān [26b]

باب : Mecrūrdur onunla şıfattır عَلِمْتُ ye.

وَلَا الثَّالِثُ مِنْ بَابِ أَعْلَمْتُ : Ma‘tūftur mā kabline.

وَالْمَفْعُولُ لَهُ : Mübtedā.

وَالْمَفْعُولُ مَعَهُ : Ona ma‘tūf.

كَذَلِكَ : Haber-i mübtedādır.

وَإِذَا : Zarf-ı zamān ma‘nāy-ı şartı mütezammin.

وُجِدَ : Māzī mechūl fi‘l şart.

الْمَفْعُولُ بِهِ : Kāim-i mekām fā‘ili.

تَعَيَّنَ : Māzī ma‘rūf ve zamīr-i müstetir fā‘ili ‘āiddir lil-mef‘ūl-i bih.

لَهُ ye müte‘allık ve zamīr bāriz ‘āiddir mef‘ūl-i mā lem yüsemme fā‘ile veyā isnāda veyā kıyāme ki onlar ma‘nāyı mezkūrlardır ve bu cümle cezāy-ı şarttır.

تَقُولُ : Muzāri‘ ma‘rūf ve zamīr müstetir أَنْتَ fā‘ili.

ضُرِبَ : Māzī mechūl ve,

زَيِّدٌ : Maḳām-ı fā‘ili.

يَوْمَ الْجُمُعَةِ : Zarf-ı zamān.

أَمَامَ الْأَمِيرِ : Zarf-ı mekān mübhem.

صَرَفًا : Mef‘ūl-i muṭlaq.

شَدِيدًا : Şıfatı.

فِي دَارِهِ : Zarf-ı mekān-ı maḥdūd.

اِسْمُ : Ya lafzen ya taqdiran haber-i mübtedā-i şānī ve cümle haber olur ve evvel haberiyle cümle-i müstānife.

اَلْمُجَرَّدُ : Şıfat-ı isimdir.

عَنْ : Harf-i cer.

اَلْعَوَامِلُ : Mecrurdur عَنْ harfiyle müte'allıktır e. [27b]

اَللَّفْظِيَّةُ : Şıfat-ı اَلْعَوَامِلُ dir. Murād māhiyyete 'avāmildir ya'nī onda 'āmil lafzı bulunmaya.

مُسْتَنَدًا : Hāldir اَلْمُجَرَّدُ zamirinden.

إِلَيْهِ : Nāib 'ani'l-fā'ilidir مُسْتَنَدًا ibāresinin ve zamiri isme rāci'dir.

أَوْ : Harf-i 'atf.

اَلصِّفَةُ : İsm'e ma'tūftur.

اَلْوَاقِعَةُ : Şıfatı

اَلتَّنْفِي : Zarf-ı mekânıdır اَلْوَاقِعَةُ nın muzāftır e ve ol

وَأَلْفِ : ma'tūf اَلتَّنْفِي : وَأَلْفِ

اَلْإِسْتِفْهَامُ : Muzāf-ı ileyh.

رَافِعَةً : Hāldir اَلْوَاقِعَةُ da müstetirden.

لِظَاهِرٍ : Rāfi'e müte'allıq.

مِثْلُ : Haber-i mübtedā-i maḥzūftur.

زَيْدٌ : Mübtedā ve,

قَائِمٌ : Haberi ve cümle muzāf-ı ileyh.

وَمَا : Harf-i nefy.

قَائِمٌ : Mübtedā ve,

الرَّيْدَانِ : Sāddün mesedde'l haber fā'ilidir وَأَقَائِمُ الرَّيْدَانِ onun gibi ve iki cümle زَيْدٌ قَائِمٌ cümlesine ma'tuftur.

فَإِنْ : Harf-i şart.

طَابَقَتْ : Fi'l-i māzī ma'rūf fi'l-i şart tahtında zamīr fā'ili rāci'dir الصِّفَةُ الْوَاقِعَةُ ye.

مُفْرَدًا : Mevşūf-i muḳaddera şıfattır إِسْمًا وَأَعْمًا مُفْرَدًا demektir طَابَقَتْ a mef'ul-i bihdir.

جَارٍ : Māzī ma'rūf.

فَإِنْ طَابَقَتْ الصِّفَةُ الْوَاقِعَةُ بَعْدَهَا إِسْمًا مُفْرَدًا جَارٍ فِيهَا الْأَمْرَانِ : Fā'ilidir cezāy-ı şart ma'nāsı

Maḥşūl-i Terkīb

Merfū'attan mübtedā ve haber ba'zıdır yāḥūd merfū'dan mübtedā ve haber ba'zıdır. Ma'lūm ola ki kelam-ı 'Arabda fi'le okunan isimler yedidir. Fā'il ve ḳaim-i maḳām-ı fā'il ve mübteda ve haber ve haber-i inne ve haber-i lā li'n-nefyi'l-cins ve leyse ye müşābih olan mā ve lā nın ismi. Mübtedā iki kısımdır. Kısım-ı evvel bir isimdir. Lafzen ya taḳdīran 'avāmil-i lafziyye-i semā'idan ve ḳiyāsiden ḥali müsned-i ileyh olduğu ḥalde ya'nī anda 'āmil-i lafzı bulunmaya. Zira 'āmil-i lafzı oldukta ol isme kendi ḥükmünü verir ve ismi mübtedālık ḥükmünden çıkarır. Meşela زَيْدًا قَائِمٌ desek zira mübtedā iken mübtedālıkta çıkıp naşbla ism-i inne olur. Sāir 'avamilde böyledir. İkinci kısmı mübtedānın bir şıfatıdır. İsm-i fā'il ve ism-i mef'ul ve şıfat-ı müşebbehe ve ism-i menşub gibi ki ol şıfat vāki' ola. Harf-i nefyden sonra مَا ve لَ gibi ve elif-i istifhāmdan sonra ve هَلْ ve مَنْ ve مَا ve مَنَّى ve أَيْنَ ve كَيْفَ ve كَمْ ve أَيْانَ elif gibidir. Amma ba'zılar heman elif-i taḥşīş eylediler ancak ol şıfatta ism-i zāhiri rāfi' ola ya'nī zamīr-i müstetirden ḡayrısını tākim أَتَيْتُمَا أَتَيْتُمَا ta'rife dāḥil ola ism-i zahir [28a] kaydıyla ihtirāz eyledi. أَتَيْتُمَا الرَّيْدَانِ ve أَتَيْتُمَا الرَّيْدَانِ gibiden zīrā زَيْدَانِ وَأَقَائِمُونَ زَيْدَانِ وَزَيْدُونَ rāci'dir zamīri ref' eder ve bu ism-i zāhiri ref' eylese teşniye ve cem' olmazdı müfred olurdu naḥve زَيْدٌ قَائِمٌ mübtedādan kısım-ı evvele mişāldir وَمَا قَائِمٌ وَمَا قَائِمٌ harf-i nefyiden sonra vāki' olan şıfata ve أَتَيْتُمَا الرَّيْدَانِ harf-i elif-i istifhāmdan sonra vāki' şıfata mişāldir. Amma eğer mezkūr şıfat kendiden sonra vāki' isme muṭābık olsa ifrād da ya'nī ikisi

de müfred olsa naḥve مَا قَائِمٌ وَقَائِمٌ زَيْدٌ onda iki vecih cāizdir. Birisi oldur ki قَائِمٌ mübtedā ve زَيْدٌ fā‘ili. قَائِمٌ maḳām-ı ḥaberi ve bu mübtedā. İkinci kısma dāḥil olur. Birisi de زَيْدٌ mübtedā ve قَائِمٌ ḥaberi ve bunda mübtedā kısım-ı evvele dāḥil olur ve قَائِمٌ de bir zamīr-i müstetir olur زَيْدٌ e rāci‘ pes. Bu maḳāmda üç şūret olur. Birisi قَائِمَانِ الرَّيْدَانِ bunda زَيْدَانِ mübtedā olmaya ta‘yīn olur ve قَائِمَانِ muḳaddem ḥaberi. İkinci şūret قَائِمِ الرَّيْدَانِ bunda قَائِمٌ mübtedā ve زَيْدَانِ fā‘ili saddūn mesedde’l-ḥaber olur. Üçüncü şūret زَيْدٌ قَائِمٌ bunda iki vecih cāizdir. Niteki geçti mişāli.

[Ḥaber]

وَالْحَبْرُ هُوَ الْمُجَرَّدُ الْمُسْتَدُّ بِهِ الْمُغَايِرُ لِلصِّفَةِ الْمَذْكُورَةِ

[I‘rāb]

وَالْحَبْرُ : Mübtedā.

هُوَ : Zamīr-i faṣl veya mübtedāy-ı şānī.

الْمُجَرَّدُ : Ḥaber-i mübtedāy-ı şānī.

الْمُسْتَدُّ : Ḥaber ba‘de’l ḥaber.

بِهِ : Cār mecrūruyla nāib ‘ani’l-fā‘ildir الْمُسْتَدُّ in ve zamīr ḥabere rāci‘dir ve cāizdir ki zamīr الْمُسْتَدُّ in elif ve lāmına rāci‘ ola. Zīrā الَّذِي ma‘nāsınadır.

الْمُغَايِرُ : Ḥaber ba‘de’l-ḥaber veya şıfat ba‘de’ş-şıfa ola.

لِلصِّفَةِ e müte'allık .

وَالْحَبْرُ هُوَ : Şıfat-ı şıfattır ve cāizdir ki الْمُجَرَّدُ bir mukādder isme veya lafza şıfat ola taḳdīrī الْمَذْكُورَةِ الْإِسْمُ أَوْ اللَّفْظُ الْمُجَرَّدُ ve mübtedāy-ı şānī ḥaberiyle mübtedā ola ḥaber ola.

Maḥşūl-i Terķīb

Ḥaber-i mübtedā bir isim veya bir lafız ki ‘avāmil-i lafzīden mücerred ola. Gerekse isim olsun gerekse cümle. Bununla mücerred olmayandan ihtirāz eyledi müsned de ola mübtedaya

muğâyirde ola. Şıfat-ı mezkûraya ya **صِفَةُ وَاقِعَةٍ بَعْدَ حَرْفِ نَقْيٍ أَوْ أَلِفٍ أَلِاسْتِفْهَامِ رَافِعَةً لِّظَاهِرٍ** Bununla mübtedânın kısmı şānīsinden ihtirāz eyledi. [28b] Ma‘lûm ola ki mübtedā ve haberde ‘amil ma‘nāy-ı ibtidādır. Ya‘nī ismin ‘avāmil-i lafzīden hālī olmasıdır ya bir nesne ona isnād eylemeğcin ki mübtedādır veya ona bir nesneye isnād eylemeğcin ki haberdır ve ‘amil ve rāfi‘ ikisinde bile ma‘nāy-ı ibtidādır. Başra ‘ulemāsi kıatında ve bu mezhep rācihtir ğayrılar mezhebi üzere ki demişler ibtidā ‘āmildir mübtedāda ve mübtedā ‘āmildir haberde ve ba‘zılar demişler ki biri birinden ‘āmildir.

وَأَصْلُ الْمُبْتَدَأِ التَّقْدِيمُ وَمِنْ ثَمَّ جَازَ فِي دَارِهِ زَيْدٌ وَامْتَنَعَ صَاحِبُهَا فِي الدَّارِ

[İ‘rāb]

وَأَصْلُ : Mübtedā muzāftır الْمُبْتَدَأُ ya.

التَّقْدِيمُ : Haber-i mübtedādır.

مِنْ : Harf-i cer.

مَّمَّ : Zarf

جَازَ : Māzī ma‘rûf fā‘ili muḳadder terkibtir.

فِي دَارِهِ : Cār mecrûruyla terkibe müte‘allık ve zamīr izmār ḳable’z-zıkr tārīḳiyle زَيْدٌ e rāci‘dir.

وَامْتَنَعَ : Ma‘ṭûftur جَاز ye. Fā‘il-i muḳadder terkibtir.

صَاحِبُ : Mübtedā muzāftır دَارِهِ e rāci‘ zamīre.

فِي الدَّارِ : Cār me‘a mecrûr haber-i mübtedādır cümle-i fi‘liyye ma‘ṭûftur cümle-i fi‘liyyeye.

Maḥşûl-i Terkīb

Mübtedāda aşl haberden muḳaddem olmaktır. Kaçankim bir māni‘ zuhûr eylemese. Zīrā ma‘nā cihetinden mevşûf hükmündedir ve ondan sonra ‘umde beyāndır. Mübtedāda aşl ola teḳaddüm olmadığı için دَارِهِ زَيْدٌ terkibi cāiz oldu. Bunun biriyle ki zamīr lafzen muahḥar زَيْدٌ e rāci‘dir. Amma mertebesi muḳaddem olduğu için cāizdir lakin صَاحِبُهَا فِي الدَّارِ terkibi mümteni‘ oldu zamīr

دارِه ‘āid olduğu içi öyleyse hayyiz-i haberde der ki aşlı te’hîrdir pes. Zāmîr lafzen ve rütbeten te’hîre râci‘ olur bu ise bu dilde cāiz değildir.

وَقَدْ يَكُونُ الْمُبْتَدَأُ نَكْرَةً إِذَا تَخَصَّصَتْ بَوَجْهِ مَا مِثْلُ وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَأَرْجُلٌ فِي الدَّارِ أَمْ أَمْرَةٌ وَمَا أَحَدٌ خَيْرٌ مِنْكَ وَشَرُّ أَهَرِّ ذَانَابٍ
وَفِي الدَّارِ رَجُلٌ وَسَلَامٌ عَلَيْكَ

[İ‘rāb]

وَقَدْ : Harf-i taḳlîl.

يَكُونُ : Muẓārî‘ ma‘rûf ef‘al-i nâḳışadan.

الْمُبْتَدَأُ : İsmi.

نَكْرَةً : Haberî.

إِذَا : Maḥallen menşûb zarf-ı y_kُونُ dir.

تَخَصَّصَتْ : Māzî ma‘rûftur tefa‘ale bâbından ve zāmîr-i müstetir fā‘ili ‘āiddir نَكْرَةً ya.

بَوَجْهِ : Cār mecrûruyla maḥallen menşûb müte‘allıktır تَخَصَّصَتْ fi'line.

مَا : Şıfat-ı بَوَجْهِ dir ve te’kîd için harf zâid ve bu cümle maḥallen mecrûrdur. إِذَا nın izâfetiyle.

مِثْلُ : Haber-i mübtedây-ı mahzûftur muẓâftır وَلَعَبْدٌ ne. [29a] ki mübteda ki نَكْرَةً

مُؤْمِنٌ : Şıfatı.

خَيْرٌ : Haberî.

مِنْ مُشْرِكٍ : مِنْ مُشْرِكٍ a müte‘allıktır. Bu cümle maḥalli cerdedir muẓâf-ı ileyh olmakla.

وَأَرْجُلٌ : Mübtedâ.

فِي الدَّارِ : Haberî ve,

أَمْ : Harf-i ‘atf ve,

أَرْجُلُ : Ma'tūftur e. امرأة

وَمَا : Harf-i nefy ve,

أَحَدٌ : Mübtedā ve,

خَيْرٌ : Haberî ve,

مِنْكَ : خَيْرٌ a müte'allık.

وَشَرٌّ : Mübtedā.

أَهْرٌ : Māzî ma'rûf müstekin fā'ili rāci'dir a. شَرٌّ

ذَا : Mef'ûl-i bih نَابِ e ve cümle haber-i mübtedā.

وَفِي الدَّارِ : Haber-i muḳaddem ve,

رَجُلٌ : Muahḥar mübtedā.

وَسَلَامٌ : Mübtedā ve,

عَلَيْكَ : Haberî. Bu cümleler biri birine ma'tūftur.

Maḥşûl-i Terķib

Ma'lûm ola ki mübtedā āsl ma'rife olmaktadır. Amma kāh olur ki nekra olur. Kaçan kim bir vechile taḥşîş kesb eylese ki onun sebebiyle şuyû' ve iştirâki kılllet üzere olsa عَبْدٌ وَكَعْبُدُ مُؤْمِنٌ gibi عِبْدٌ mü'mine ve kāfire şāmildir pes. Mümin ki dedi 'abd-i kāfirden i'rāz edip 'umûm ve şuyû'i taḥlîl edip ma'rifeye ḳarîb eyledi ve أَرْجُلٌ فِي الدَّارِ أَمْ إِمْرَأَةٌ bunda nekra mütekellimin 'ilmiyle taḥşîş kesb eylemiş ya'nî mütekellim 'ālimdir دَارِهِ bu iki cinsin birisi var. Lîkin ta'yinde suâl eyler pes. Bunda nekra şıfatla taḥşîş kesb eden nekra gibidir. وَمَا أَحَدٌ خَيْرٌ مِنْكَ bunda şıfat şıfat-ı 'umûmla taḥşîş kesb eylemiş. Zira senden ḥayırlı yok dicesin. Cemî' ḥayırlı efrâddan ḥayırlısın demektir pes. Seni ḡayrıdan taḥşîş ve ta'yîn eyledi. وَشَرٌّ أَهْرٌ ذَا نَابٍ bunda mübtedā nekradır. Lîkin taḥşîş kesb etmiş ma'nâda fā'il olmakla taḥdîrî إِلَّا شَرٌّ Fā'il bunda nekra olmakla lâıyḳdır. Zira

fi'li ki kendi üzerine muḳaddem olmuştur ve sıfat kuvvetindedir pes. Güya ki mevşûf olmuştur. Evvel hükümle ba'zılar dediler ki nekra bunda tenvînden müstefâf şıfatla mevşuftur. Takdîrî شَرُّ عَظِيمٍ demektir. Bu ma'nâ vech-i evvelden zâhirdir. Bu 'Arabda ḍarb-ı meşeldir. Bir mūzā ve cāfî hakkında bir hâdişede ziyāde 'âciz ḳala. فِي الدَّارِ رَجُلٌ her kah ki zarf ola mübtedâ üzere muḳaddem ola. Evvel mübtedâ nekra olmak gerek. Zira çünkü haber-i muḳaddemdir ve mübtedâda kuvvet vaşıfta pes. Güya ki mübtedâ ḳatındadır ki haberle ki muḳaddemdir [29b] kuvvet-i mevşûfadır. Amma eğer zarf olmasa ve mübtedâ üzere muḳaddem olsa mübtedâ nekra olmak lâıyık değildir. Meselâ رَجُلٌ قَائِمٌ cāiz değildir. Zira ki zūrūfta ittisā' vardır ki ğayrıda yoktur. سَلَّمَ سَلَامًا عَلَيْكَ güya ki demiş selām sanadır ğayra değil. سَلَامًا menşüb iken merfū' eylediler devamı istimrār ḳaştıyla. Ba'zılar dediler ki mübtedâ nekra olur şol zaman ki mübtedâyı nekra ve haberle fāide ḥāşıl ola. İmdi mübtedâ nekra olmakla medār-ı şıḥḥati ḥuşûl-i fāideyedir mezkûr taḥşîşâta değildir. Zira ki mezkûr taḥşîşâtın ba'zısı ziyāde rekiktir ba'zısı nefsinde şaḥîḥ değildir. Şöyle ki bu fende müdevven olan kütübte mezkûrdur. Mübtedâyı nekra ḥuşûl-i fāideye mevḳûf olduĝu için كَوَكَّبَ أَنْقَضَ السَّاعَةَ cāizdir ve رَجُلٌ قَائِمٌ cāiz değildir.

وَالْحَبْرُ قَدْ يَكُونُ جُمْلَةً مِثْلُ رَيْدِ أَبِيهِ قَائِمٍ وَرَيْدُ قَامٍ أَبِيهِ وَقَالَ بُدٌّ مِنْ عَائِدٍ وَ قَدْ يُجَدَّفُ وَمَا وَقَعَ طَرْفًا فَالْأَكْثَرُ أَنَّهُ مُقَدَّرٌ بِجُمْلَةٍ

[İ'rāb]

وَالْحَبْرُ : Mübtedâ.

قَدْ : Harf-i taḳlîl

يَكُونُ : Muzārî ma'rûf ef'ālî nāḳışadan ve onda müstekin ismi 'âiddir ḥabere.

جُمْلَةً : Haberî ve cümle-i fi'liyye haber-i mübtedâdır.

مِثْلُ : Mübtedây-ı maḥzûfa haberdir.

رَيْدُ : Mübteda ve,

أَبِيهِ : Mübtedâ-i sâni ve,

قَائِمٌ : Haberi ve şānī haberiyle haber-i mübtedā olur ve cümle muzāf-ı ileyhā.

وَزِيدٌ : Mübtedā ve,

قَامٌ : Māzī ma'rūf ve,

أَبُوهُ : Fā'ili ve fi'l fāili ile haberi mübtedādır ve bu cümle ma'tūftur زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ cümlesine.

فَلَا : Harf-i cezā لا cinsiyye ve,

يُذٌ : İsmi ve,

مِنْ عَائِدٍ : Haberi ve cāizdir ki haberi muḳadder فِيهَا ola ve مِنْ عَائِدٍ ona müte'allıḳ ve bu cümle cezāy-ı şart maḥzūftur. Onunçün cezāya مَا dahil olmuştur. Taḳdīrī عَائِدٍ مِنْ عَائِدٍ فِيهَا وَلَا بُدَّ فِيهَا مِنْ عَائِدٍ ve cāizdir ki مَا harf-i āṭf ola مَا يَكُونُ جُمْلَةً cümlesine.

وَقَدْ : Harf-i taḳlīl.

يُحَدِّثُ : Muzāri' meḥl ve taḥṭında zamīr-i müstekin nāib-i 'ani'l-fa'ilidir ve 'āiddir عَائِدٍ e.

وَمَا : İsm-i mevşul veya mevşuf ey الْحَبَرُ الَّذِي أَوْ حَبَرٌ

وَقَعَ : Māzī ma'rūf ve onda müstekin fāili 'āiddir مَا ya ve,

طَرَفًا : Hāldir ve وَقَعَ nın fa'ilinden ve cümle şıladır veya şıfattır مَا ya وَمَا şılasıyla veya şıfatıyla ma'nāy-ı şartı mütezāmmın.

أَكْثَرُ النُّحَاتِ : Mübtedā-i şānī ey

أَنَّ : أَنَّهُ [30a] ḥurūftur ḥurūf-i müşebbehe-i bi'l-fi'lden veya ismi 'āiddir مَا ya ve,

مُقَدَّرٌ : Haberi ve,

بِجُمْلَةٍ : Cār mecrūruyla مُقَدَّرٌ a müte'allıḳ ve أَنَّ ismiyle ve haberiyle haber-i mübtedā-i şānīdir.

Müfred taḳdīrinde ya'nī taḳdīren بِجُمْلَةٍ demektir. Mübtedāy-ı şānī haberiyle haberdır şol

mübtedāya ki ma'nāyı şartı mütezammim oldu. Onunçün evveline ۛ dāhil eyledi. Ya'nī mübtedāy-ı şāniye ki ۛ لَا كُتِرَ dir.

Maḥṣūl-i Terkīb

Kah olur ki mübtedā haberi cümle olur. Bununla işāret eder ki haberde aşıl ifrāddır. Zira kelāmin bir rüknudur. Muşannifin bu 'ibāreti şālihtir. Haber cümleye mişāl olmağa. İmdi kah haber cümle olur. Zīrā ta'rīf-i haber ona şamil ve şādıktır ve mübtedāya hüküm nice kim müfredle olur cümle ile olur. Zira وَزَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ cümle-i ismiyyete haber olduğuna mişāldir وَزَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ cümle-i fi'liyye haber olduğuna mişāldir pes. Her yerde kim haber cümle ola onda rabṭ için bir 'āid lāzımdır ki onu mübtedāya rabṭ eyleye. Zīrā cümle cümle olduğu cihetten müsta'meldir ifādede pes. Ona bir rābṭ gerektir kim onunla mübtedāya haber olduğu ma'lūm ola 'āid de kah zamīr olur ve kah ğayrı زَيْدٌ نَعِمَ الرَّجُلُ de elif ve lam gibi ve zāhiri zamīr mevzu'na vaż' eylemek gibi قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ve kah olur ki 'āid ḥazf olur naḥve وَزَيْدٌ بَسِيتَيْنِ دِرْهَمًا ve اَلْبِرُّ اَلْكَرُّ بِسِتَيْنِ دِرْهَمًا gibi v haber müstedāyı müfessir olmak gibi naḥve قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ve kah olur ki 'āid ḥazf olur naḥve وَزَيْدٌ بَسِيتَيْنِ دِرْهَمًا ve اَلْبِرُّ اَلْكَرُّ بِسِتَيْنِ دِرْهَمًا gibi demektir. Zīrā bürri ve semni şatan ğayrıya narḥ vermez. Bunlara verir. Şol haber ki zarf vāki' ola veya terkībte zarf olduğu ḥâlde vāki' ola. ۛ لَا كُتِرَ ya'nī ekser-i nüḥāt bunda ۛ ma'nāyı şartı mütezammim olan mübtedānın haberine dāhil olmuştur. Zira fi'ille mevşūldür niteki beyanı gelse gerek ḥāsılı haber ki zarf ola ekser-i nüḥāt kavli budur kim haber-i zārf cümle ile taḳdīran olunur. Ya'nī gerekse zarf-ı zamān ve gerekse zarf-ı mekan ve gerekse cār ve mecrūr olsun fi'le müte'allıḳ taḳdīr olunur ki cümle ol bu Basrīler mezhebidir. Amma Kūfīlerle kim zarf ism-i fāile müte'allıḳtır meselā وَزَيْدٌ فِي الدَّارِ desek Basrīler derler ki وَزَيْدٌ فِي الدَّارِ demek. Kūfīler derler ki وَزَيْدٌ فِي الدَّارِ demektir [30b] ikisinin de delilleri muṭavvelātta mezkūr.

[Mübtedānın Önce Getirilmesi Gereken Yerler]

وَإِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ مُشْتَمِلًا عَلَى مَا لَهُ صَدْرُ الْكَلَامِ مِثْلُ مَنْ أَبُوكَ أَوْ كَانَ مَعْرِفَتَيْنِ أَوْ مُتَسَاوَيْنِ مِثْلُ أَفْضَلُ مِنْكَ أَفْضَلُ مِنِّي أَوْ كَانَ الْحَبْرُ فِعْلًا لَهُ مِثْلُ زَيْدٌ قَامَ وَجَبَ تَقْدِيمُهُ

[İ'rāb]

وإذا : Edāt-ı şart.

كَانَ : Fi'ildir ef'âl-i naķışadan.

الْمُبْتَدَأُ : İsmi.

مُسْتَمِلًا : Haberî.

عَلَى : Harf-i cer مُسْتَمِلًا ne müte'allık.

مَا : İsm-i mevşûl veya mevşûf.

لَهُ : Câr ve mecrûr şılaya müte'allıktır.

صَدْرُ الْكَلَامِ : Fâ'il-i zarfır ve,

مِثْلُ : Haberî.

مَنْ : Muķaddem mübtedâ.

أَبُوكَ : Lafzen merfû' haberî كَاف hitâb maķallen mecrûr muzâf-ı ileyh ve,

أَوْ : Harf-i 'atf.

كَانَ : Mâzî ma'ûf ef'al-i naķışadan zamîr bâriz muttaşıl ki teşniye elifidir ismi ve,

مَعْرِفَتَيْنِ : Haberî.

أَوْ : Harf-i 'atf.

مُتَسَاوَيْنِ : Lafzen menşûb مَعْرِفَتَيْنِ lafzına ma'tûf.

مِثْلُ : Ma'lûm.

أَفْضَلُ : Mübtedâ.

مِنْكَ : Câr mecrûruyla ona müte'allık.

أَفْضَلُ مِنِّي : Haber ve i'râbı onun gibidir.

أَوْ كَانَ : Zikri mükerrer geçti.

الْحَبَرُ : İsmi ve,

فِعْلًا : Haberi.

لَهُ : Fi‘le müte‘allıktır ve zamīri mübtedāya ‘āid زَيْدٌ قَامَ gibi.

زَيْدٌ : Mübtedā ve,

قَامَ : Onun fi‘lidir.

وَجَبَّ : Māzī ma‘rūf.

تَقْدِيمُهُ : Fā‘ili ve zamīr maḥallen mecrūr muzāf-i ileyhe ‘āiddir mübtedāya.

Maḥşul-i Terkiḇ

Bu mübtedānın taqḍimini mūcib olan esbābın beyanına şurū‘ dersek ya‘nī kaçankim mübtedā şadru‘l-kelām iktizā eder. Esbābı şāmil ola istifhām gibi. مِنْ أَبوكَ gibi. Bunda مِنْ ma‘nāyı istifhāmı mütezammim isimdir pes. Şadru‘l-kelāmda olmak lāzımdır. Evvel kelāmdan ma‘lūm ola ki bu kelām ne eins kelāmıdır. Bu mezhebi Sībeveyh‘dir. Ve ba‘zılar dediler ki مِنْ muahḥar mübtedā ve مِنْ muḳaddem haber ve yine şadru‘l-kelām iktizā eder istifhāmı mütezammim olduğun ma‘nāsı baban kimdir demektir. Zeyd midir Amr mıdır Bekr midir yohsa ğayrı mıdır? Mübtedā ve haber ikisi bile ma‘rife olsalar yine mübtedā muḳaddem olmak gerek iltibās vāki‘ olsun اللَّهُ إلهنا ومحمدٌ نبينا gibi. Bunların her birisi mübtedā olmağa lāyıktır. İmdi mübtedāyı teḳaddümünden biliriz haberden. Mübtedā ve haber ta‘rīfde ve taḥşīşde mütesāvī olsalar yine mübtedāyı muḳaddem ederler. Zīrā her biri mübtedā olmağa ḳāildir. İmdi herhangi muḳaddem ise ona mübtedā ederler. İltibās lāzım gelmesin diye. Ma‘lūm ola ki ḳıyās-ı mütesāviyeyn demektir tā ile līkin ba‘zılar dediler ki [31a] mezkūru olmayan şıfatın ri‘āyet te‘nīşi sāḳıttır. Ḥāmil ve ḥāiz gibi. Mişāl-i mütesāviyeyn أَفْضَلُ مِنْكَ أَفْضَلُ مِئِي bunda da mübtedā haberden teḳaddümünden fark olur. ḥarf-i ‘aṭf كَانَ ma‘ṭūftur كانا ya. Ya‘nī haber mübtedānın kendi fi‘li olsa teḳaddümü lāzım fi‘l üzerine fā‘ile müştebeh olmasın diye زَيْدٌ قَامَ gibi. İmdi bu şüretlerin cemī‘inde teḳaddüm-i mübtedā lāzımdır. Ḥāşılı teḳaddüm-i mübtedā şadr için veya iltibās için vācibtir.

[Ḥaberin Önce Getirilmesi Gereken Yerler]

وَإِذَا تَضَمَّنَ الْحَبْرُ الْمَفْرُودَ مَا لَهُ صَدْرُ الْكَلَامِ مِثْلُ أَيْنَ زَيْدٌ أَوْ كَانَ مُصَحِّحًا لَهُ مِثْلُ فِي الدَّارِ رَجُلٌ أَوْ لِمُتَعَلِّقِهِ ضَمِيرٌ فِي الْمُبْتَدَأِ مِثْلُ عَلَى الثَّمَرَةِ
مِثْلُهَا زَيْدًا أَوْ كَانَ خَبْرًا عَنْ أَنَّ مِثْلَ عِنْدِي أَنَّكَ قَائِمٌ وَجِبَ تَقْدِيمُهُ

[İ'rāb]

إِذَا : Mükerrer geçti.

تَضَمَّنَ : Māzī ma'rūf.

الْحَبْرُ : Fā'ili ve,

الْمَفْرُودُ : Şıfatı ve,

مَا : Mevşul.

لَهُ : Muḳaddem ḥaber.

صَدْرُ الْكَلَامِ : Muahḥar mübtedā ve cümle şıla ve mevşul şılasıyla mef'ul-i tَضَمَّنَ dir ve zamirle مَا ya rāci'dir.

مِثْلُ أَيْنَ زَيْدٌ : Vechi sābıktan ma'lūmdur.

أَوْ كَانَ : Zikri geçti. Zamir-i müstekin ismi 'āiddir ḥabere.

مُصَحِّحًا : Ḥaberi.

لَهُ : مُصَحِّحًا a müte'allık ve zamir mübtedaya rāci'dir

فِي الدَّارِ رَجُلٌ : Gibi vechi sābıktan ma'lūmdur. أَوْ كَانَ مُصَحِّحًا لَهُ cümlesi ma'tuftur cümle-i şartiyyeye.

أَوْ : Harf-i 'atf.

لِمُتَعَلِّقِهِ : Cār mecrūruyla muḳadder كَانَ nin haberidir ki mezkūr كَانَ ona delālet eder.

ضَمِيرٌ : İsmidir.

فِي الْمُبْتَدَأِ : Cār mecrūruyla muḳadder كَانَ ye müte‘allık ve cümle yine şartıyeye ma‘tūftur.

مِثْلُ : Geçti.

عَلَى التَّمْرِ : Maḥzūf habere müte‘allık yāḥūd haberdır.

مِثْلُهَا : Muahḥar mübtedā muzāftır التَّمْرَ ye ‘āid zamīr ve,

زَيْدًا : Temyīzdir مِثْلُهَا dan.

أَوْ : Harf-i ‘atf.

خَيْرًا : Ma‘tūftur مَصَحَّحًا lafzına.

عَنْ : Harf-i cer ve,

أَنَّ : Mecrūrdur عَنْ harfiyle cār mecrūr müte‘allıktır haber lafzına.

مِثْلُ عِنْدِي أَنَّكَ قَائِمٌ : İsmiyle ve haberiyle müfred ma‘nasına mübtedā ve عِنْدِي muḳaddem haberi muḳaddem oldu üzerine meftūḥa meksūraya mültebis olmasın diye عِنْدِي قِيَامُكَ demektir.

وَجَبٌ : Cezādır وَإِذَا تَضَمَّنَ ye ma‘tūflarıyla.

تَقْدِيمُهُ : Fā‘il-i وَجَبٌ dir ve zamīr habere rāci‘dir.

Maḥşūl-i Terķib

Kaçankim haber müfred olsa ya‘nī şūreten cümle olmayan haber gerekse ḥaḳıḳatte cümle ola gerekse olmaya şadru’l-kelām iḳtizā eder. Ma‘nası teḍammün olsa istifhām gibi. أَيْنَ de أَيْنَ زَيْدٌ gibi ki زَيْدٌ mübtedā ve أَيْنَ istifhāmı mütezammın ism-i [31b] haberi ve bu zarf-ı mekândır. Eğer fi‘lle taḳdiren olsa haber ḥaḳıḳatte cümle olur ve şūrette müfred her ne ile taḳdīr olsa şūreten cümle olmaz. Bununla ihtirāz eyledi أَيْنَ أَبُوهُ gibiden ki te’ḥirle şadāreti bāṭıl olmaz. Zira kendi cümlesinin şadrındandı. Hāşılı istifhām şadr-ı kelām iḳtizā eder. Amma her kelāmın şadrını değil belki kendi kelāmının şadrını iḳtizā eder. Ancak eder. Ancak yahud haber muḳaddem olmağla mübtedā muḣaḣḣah ola ya‘nī mübtedāyı nekra-i muḣaḣḣış olsa ki mübtedā olmağla lāyık

ola. *في الدار رجل* gibi. Bunda *في الدار* taḫdīmiyle *رجل* i taḫṣīṣ eylemiş ki mübtedā olmağa lāyık olmuş olmuş yahud ḥabere müte‘allıkın mübtedā da bir zamīri olsa ol müte‘allıka rāci‘ onda da ḥaber muḫaddem olmak lāzımdır. İzmār-ı ḳable’z-zıkr lāzım gelmeye lafzen ve ma‘nen *على التمر مثلها زيدا* gibi. İmdi *مثلها* mübtedādır ve zamīr müte‘allık ḥaber gerektir ki *تمر* dir. Zīrā ḥaber *على التمر* dir. *تمر* mevcūd ḥabere müte‘allıktır. Müte‘allık cüz’ü’l-bi’l-kül ḳābilindendir ve cāizdir ki ḥaber-i muḫadder *حصل* veya *حاصل* ola. Zīrā cār mecrūr bunlara müte‘allıktır pes. *على التمر* müte‘allık ḥaber olur lāmın kesriyle yahud ḥaber-i *أ* den ḥaber ola. Ya‘nī *أ* ismiyle ḥaberiyle te‘vīl-i müfredde mübtedā ola ve *عندي* üzerine muḫaddem ḥaberi. Zira te‘ḥīr olmasa *إن* ye mültebis olurdu kesri hemze ile pes. Ma‘nāsı *عندي قيامك* demektir. İmdi bu şüretlerin cemī‘inde ḥaber muḫaddem olmak vācibtir.

وَقَدْ يَتَعَدَّدُ الْخَبْرُ مِثْلَ زَيْدٍ عَالِمٍ عَاقِلٍ

[İ‘rāb]

وَقَدْ : Harf-i taḳlīl.

يَتَعَدَّدُ : Muḫāri‘ ma‘rūf.

الْخَبْرُ : Fā‘ili.

مِثْلُ : Geçti kerrātla.

زَيْدٌ : Mübtedā.

عَالِمٍ : Ḥaberi.

عَاقِلٍ : Ḥaber-i ṣānī ve cümle ibtidāiyye.

وَقَدْ يَتَضَمَّنُ الْمُبْتَدَأُ مَعْنَى الشَّرْطِ فَيَصِحُّ دُخُولُ الْفَاءِ فِي الْخَبْرِ وَذَلِكَ الْأِسْمُ الْمُضَوَّلُ بِفِعْلِ أَوْ طَرَفِ أَوْ التَّكْرَرِ الْمُضَوَّفَةِ بِمَا مِثْلُ الَّذِي يَأْتِي

أَوْ فِي الدَّارِ فَلَهُ دِرْهَمٌ وَكُلَّ رَجُلٍ يَأْتِي أَوْ فِي الدَّارِ فَلَهُ دِرْهَمٌ وَلَيْتَ وَلَعَلَّ مَانِعَانِ بِالِاتِّفَاقِ وَالْحَقُّ بَعْضُهُمْ إِنَّ بِيَمَا

[İ‘rāb]

وَقَدْ : Mükerrer geçti.

يَتَصَمَّنُ : Muḏāri‘ ma‘rūf.

الْمُبْتَدَأُ : Fā‘ili.

مَعْنَى : Taḳdīren menşūb mef‘ülü.

الشَّرْطُ : Muḏāf-ı ileyh.

فَيَصِحُّ : Müstaḳbel ma‘rūf.

دُخُولُ : Fā‘ili.

الْفَاءُ : Muḏāf-ı ileyh.

فِي الْحَبْرِ : Duḡūle müte‘allıḳ ve bu cümle ma‘ṭıftur وَقَدْ يَتَصَمَّنُ cümlesine ve evvel وَقَدْ تَعَدَّدُ cümlesine.

وَذَلِكَ : Maḥallen merfū‘ mübteda işārettir mübtedāya.

الْإِسْمُ : Ḥaber-i mübtedā.

الْمَوْصُولُ : Şıfatı.

بِفَعْلٍ : Müte‘allıḳtır [32a] mevşule.

أَوْ ظَرْفٍ : أَوْ بِفَعْلٍ e ma‘ṭuf.

أَوْ النَّكْرَةُ : الْإِسْمُ e ma‘ṭuf.

النَّكْرَةُ : Şıfat-ı الْمَوْصُوفَةُ

بِهِمَا : Müte‘allıḳtır الْمَوْصُوفَةُ a ve zamīr فِعْلٍ ve ظَرْفٍ a rāci‘dir.

مِثْلُ : Geçti.

الَّذِي : Mevşul.

يَأْتِينِي : Müstaḳbel ma‘rūf ve müstekin fā‘ili الَّذِي ye ‘āid ve بِي mef‘ülü ve,

أَوْ فِي الدَّارِ : ye ma'tūf ve cümle mevşûle şıladır ve mevşûl şılasıyla maḥallen merfū' mübtedā.

فَلَهُ : Haber-i mübtedā-i şānīdir. Üzerine muḳaddem olmuş. Zira muşahḥihtir ona.

دِرْهَمٌ : Mübtedā ve bu cümle haber-i mübtedāyı evveldir. Ma'nāyı şartı mütezammin olduğu için evveline ۛ dāḥil olmuştur.

وَكُلٌّ : Mübtedā.

رَجُلٍ : Muẓāf-ı ileyh.

يَأْتِي : Şıfat-ı رَجُلٍ dūr.

أَوْ فِي الدَّارِ : Ona ma'tūf.

فَلَهُ دِرْهَمٌ : Cümle-i ismiyye haber-i mübtedā-i evveldir ve zamīr iki ۛ de bile mübtedāya rāci'dir.

وَلَيْتَ : Lafzı murād maḥallen merfū' mübtedā.

وَلَعَلَّ : Ona ma'tūf.

مَانِعَانِ : Haber-i mübtedā ve,

بِالِاتِّفَاقِ : مَانِعَانِ e mütea'llıḳ.

وَأَلْحَقَ : Māzī ma'rūf ve,

بَعْضُهُمْ : Fā'ili muẓāftır naḥvîlere rāci' zamīre ve,

إِنَّ : Mef'ûl-i اَلْحَقَّ ve,

بِهِمَا : Mef'ûl-i şānī ve zamīr-i لَيْتَ ve لَعَلَّ ye rāci'dir.

Maḥşûl-i Terkiḳ

Kah olur mübtedā ma'nāyı şartı mütezammin olur ya'nī şānīnin evvelkiye mülāzemeti veya evvelki şānīye sebebiyyetini mütezammin olur pes. ۛ dāḥil olmak şaḥīḥ olur eğer sebebiyyet ve

mülâzemet kaşd olunursa terkib de câizdir. İmdi evvel hinde sebebiyyet hâric ‘ibâretten müstefâd olur. Bu da iki kısımdır. Birisi ism-i mevşûldür. Fi’lle ya’nî sılası fi’l ola veya zarf. Birisi de bunlarla mevşûf nekra ola pes. Böyle olucak ۛ dâhil olmak da câizdir. Terki de câiz

مِثْلُ الَّذِي يَأْتِينِي veya مِثْلُ الَّذِي فِي الدَّارِ فَلَهُ دَرَهَمٌ ya’nî şol ki bana gelir veya şol ki evdedir. Bir akçe onundur ve dahi bir âdemki buna gelir ve bir âdem ki evdedir. Bir akçe onundur. Amma لَعَلَّ ve لَيْتَ bunculayın. Mübtedâ ve habere ۛ dâhil olmağa mâni’lerdir. Zîrâ لَيْتَ inşâ temennî içindir ve لَعَلَّ inşâ terci’ içindir pes. Bunlar kelâm-ı aḥbârdan inşâya eyledirler. Böyle olunca mübtedâ ve haberin şart ve cezâya müşâbiheti zâil olur. Zîrâ ki şart ve cezâ haber kabîlindendir pes. Lâyık değildir ki veya مِثْلُ الَّذِي يَأْتِينِي أو فِي الدَّارِ فَلَهُ دَرَهَمٌ diyessin ve ba’zı naḥivciler ۛ i meksûre-i fâyı duḥûlünden mâni’ olmadı لَيْتَ ve لَعَلَّ ilhâk eylemişler. [32b] Amma eşaḥ budur. ۛ mâni’ olmaya. Zîrâ ۛ muḡayyar-ı kelâm değildir haberiyyettenden. Belki ۛ nın duḥûlü ۛ haberine vâki’dir. Niteki kelâm-ı şerîfte vâki’dir ⁶⁹قُلْ إِنَّ الْمَوْتُ الَّذِي تَتَرَوْنَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَافِيكُمْ

[Mübtedâ veya Haberın Cevâzen Ḥazfı]

وَقَدْ يُخَذَفُ الْمُبْتَدَأُ لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا كَقَوْلِ الْمُسْتَهْلِ الْهَلَالُ وَاللَّهُ وَ الْحَبَرُ جَوَازًا خَرَجْتُ إِذَا السَّبْعُ وَوُجُوبًا فِيمَا أَلْتَرَمَ فِي مَوْضِعِهِ غَيْرُهُ مِثْلُ لَوْلَا زَيْدٌ لَكَانَ كَذَا وَضَرَبَنِي زَيْدًا فَأَيْنَمَا وَكُلُّ رَجُلٍ وَصِيعَتُهُ وَلَعَمْرُكَ لَأَفْعَلَنَّ كَذَا

[İ’râb]

gibidir i’râbta. وَقَدْ يُخَذَفُ الْفِعْلُ لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا : وَقَدْ يُخَذَفُ الْمُبْتَدَأُ لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا

e. قَوْل : Ḥarf-i cer veya isimdir mişl ma’nâsına muzâftır

le. قَوْل : Mecrûr ḥarf-i cerle veya izâfetle ve muzâftır

الْهَلَالُ : Mübtedây-ı maḥzûfa haberdir.

و : Ḥarf-i cer kâsem için.

الله : Muḡsem bihtir ve cümle maḥallen menşûb meḡûl-i ḡavldır.

⁶⁹ el-Cuma 62/8

وَالْحَبْرُ : ya ma'tūftur.

حَرْفًا جَائِزًا مِثْلُ خَرَجْتُ : Ya'nī

خَرَجْتُ : Ma'zī ma'rūf müsneddir zamīr-i mütekellime.

فَ : Harf-i 'atf ve,

إِذَا : Müfācāe içindir Müberred katında zarf-ı mekândır pes. Cüşşeden haber olur. İmdi haber taqđirine ihtiyāc yoktur. Ma'nāsı ذَلِكَ الْمَكَانُ السَّبْعُ . Amma ğayrı katında zarf-ı zamāndır pes. Cüşşeden haber olmağa şālih deĝil. İmdi zarf-ı zamān olur müfācāe ma'nāsına ve haberi maḥzūf olur taqđirī مَوْجُودٌ وَاقِفٌ dūr ve bu cümle muzāf-ı ileyhādır.

وَوُجُوبًا : Ma'tūftur جَوَازًا e ve,

فِي : Harf-i cer ve,

مَا : Mevşūl.

الْتَزِمَ : Mā'zī mechūl.

فِي مَوْضِعِهِ : Cār mecrūruyla الْتَزِمَ ye müte'allık ve zamīr ḥabere rāci'dir.

غَيْرُهُ : Kāim-i maḳām-ı fā'ili muzāftur ḥabere rāci' zamīre ve cümle mevşūledir مَا ya 'āid maḥzūftur mevşūl şılasıyla mevrūrdur فِي ile ve bu cār mecrūruyla bir muḳadder fi'le müte'allıktır. Taqđirī وَيُخْرِفُ الْحَبْرُ حَرْفًا وَاجِبًا فِي الْكَلَامِ الَّذِي التَزِمَ فِيهِ فِي مَوْضِعِ الْحَبْرِ غَيْرُ الْحَبْرِ مِثْلُ لَوْلَا لِمَنْتَعِ الشَّيْءِ لَوْجُودِ غَيْرِهِ

زَيْدٌ : Haberi maḥzūf mübtedāki mevcūddur.

لَكَانَ : Fi'ldir ef'āl-i nāḳısdan veya tāmmedir لَكَبْتُ ma'nāsına ve,

كَذَا : Fā'ili مِثْلُ ذَا ma'nāsına ve cümle cevāb-ı لَوْلَا dır. Onun için lām dāḥil oldu ona.

dedi dilini kesersin dedi. [33b] Hâzretin murâdı bir nesne ihsân eyledi demektir. İmâm ‘Ömer fevri dönüp Hâzrete dönüp suâl eyledi ki murâd-ı şerîf dilini kesmekten nedir? Buyurdular ki bir nesne ihsân eyle ki bizden dilin kesesin diye pes. İmâm ‘Ömer buyurdu ki لَوْلَا عَلَيَّ هَلَكْتُ عُمرُ biri de buyurdu ki İmâm ‘Ömer hilâfeti zamanında bir hâtun zinadan hâmil bulundu pes. Onu recm buyurdu. İmâm ‘Ali itti hâtunun zinâ için recme istiğâkı var cenînin cürmi nedir vâz-ı haml eylesin sonra recm eyleyin dedi. Bunda da İmâm ‘Ömer Hâzretleri لَوْلَا عَلَيَّ هَلَكْتُ عُمرُ buyurmuştur. Mağsûd budurkim لَوْلَا bir şeyin imtina’sı içindir. Gayrısı mevcûd olduğu için. Niteki bunda ‘Ömer’in helâkı mümteni’ oldu ‘Ali’nin mevcûd olduğu için ya’nî ‘Ali mevcûd olmasa ‘Ömer bu iki kağiyyede helâk olurdu. Hâşılı hağa ederdi.İmdi cevâb-ı لَوْلَا haberini iltizâm olundu pes. Hâzfi vâcib oldu. Kârîne kâim olduğu için gayrı mağâmına mültezim olduğu için. Bu zıkr olan hâzfi haberî ‘âm oldukdadır. Amma hâş olduk da hâzfi vâcib değıl. Niteki İmâm Şâfi’î Hâzretlerinin nazmında vâkı’dır. Bu beyt, beyt: haber 70 لَوْلَا الشَّيْعُرُ بِالْعُلَمَاءِ يُزْرَى لَكُنْتُ الْيَوْمَ أَشْعَرُ مِنْ لَبِيدِي 70 vucûben hâzfi olan mağâmın ikincisi mübtedâdır kim şuretâ veya te’villî maşdar ola ve fâ’ile veya mef’ûle veya ikisine bile muzâf ola ve ondan sonra hâl-i müfrede ola veya cümle pes. Böyle mübtedânın haberini hâzfi eylemek vâcibtir. Hâl mağâmına kâim olduğu için mişl ضَرْبِي زَيْدًا Böyle mübtedânın haberini hâzfi eylemek vâcibtir. Hâl mağâmına kâim olduğu için mişl ضَرْبِي زَيْدًا Başırlar dediler ki tağdîrî إِذَا كَانَ قَائِمًا قَائِمًا أَوْ قَائِمِينَ ve kâne-i tāmme اِذَا zarf-ı müsteğar haberdır cüsse olmayan mübtedâyâ bunda ‘ulemânın ihtilâfı var. Keşrat-i sevâddan i’râz edip yazmadık haberin vucûben hâzfinin üçüncü mağâmı tağdîrî كُلِّ رَجُلٍ وَصِيْعَتُهُ tağdîrî كُلِّ رَجُلٍ وَصِيْعَتُهُ ya’nî hîrfete ve fenne. İmdi bu haberin hâzfi vâcibtir. Zira vâv habere delâlet eder ki mağrûndur ve ma’tûfta haberin mevzu’na iğâmet vâvla bir şeyi ‘atf ola haberinin hâzfi vâcibtir. Zira vâv habere delâlet eder ki [34a] mağrûndur ve ma’tûf da haberin mevzu’na iğâmet oldu pes. Hâzfi vâcib oldu مع ma’nâsına olan vâvdan iğnâ edip mağâmına kâim olduğu için vucûben hâzfi haberin dördüncü mağâmı her mübtedâdır ki muğsem bih ola ve kâsem ola لَعَمْرُكَ لَعَمْرُكَ وَبِقَاءِكَ مَا أَقْسَمُ ey لَأَفْعَلَنَّ كَذَا gibi bunda haberin hâzfi vâcibtir. Cevâb-ı kâsem mağâmına kâim

⁷⁰ ‘Abdurrahmân el-Mustâvî, Dîvânu’l-İmâmu’s-Şâfi’î (Dar el-Marefah,2005),49

olduğu için muḵsem bih üzerine and içilen nesne derler عَمَّرُ ‘aynın fethi ve zammîle luğattir amaā lāmla olucak ‘aynın fethiyledir ancak.

[İ ve Benzerlerinin Ḥaberi]

خَبَرٌ إِنَّ وَأَخَوَاتُهَا هُوَ الْمُسْتَدُّ بَعْدَ دُخُولِ هَذِهِ الْحُرُوفِ مِثْلُ إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَأَمْرُهُ كَأَمْرٍ خَبَرِ الْمُبْتَدَأِ إِلَّا فِي تَقْدِيمِهِ إِلَّا إِذَا كَانَ ظَرْفًا

[İ‘rāb]

خَبَرٌ إِنَّ : Mübtedā muzāftır إِنَّ ye.

وَأَخَوَاتُهَا : Ma‘tūftır إِنَّ ye ve zamīr muzāf-ı ileyh rāci‘dir إِنَّ ye.

هُوَ : Mübtedā-i s̱ānī.

الْمُسْتَدُّ : Ḥaberi. Cümle-i ismiyye ḥaber-i mübtedāyı s̱ānī ve cāizdir. Ḥaber-i إِنَّ mübtedā ola ḥaberi maḥzūf taḳdīrī الْمُسْتَدُّ وَأَخَوَاتُهَا وَهُوَ الْمُسْتَدُّ ḥaber ve zamīr rāci‘dir إِنَّ ye ve,

بَعْدَ : Zarftır مُسْتَدُّ e دُخُولٌ muzāf oldukda.

هَذِهِ الْحُرُوفِ : Şıfat-ı هَذِهِ dir veya ‘aṭf-ı beyān.

مِثْلُ : Kerrātla s̱ābıḵ gibidir.

إِنَّ : Ḥarftır ḥurūf-i müşcebehhe-i bi’l-fi‘lden ve,

زَيْدًا : İsmi,

قَائِمٌ : Ḥaberi ve cümle maḥalli cerdedir مِثْلُ ün izāfetiyle.

وَأَمْرُهُ : Mübtedā muzāftır ḥabere rāci‘ zamīre.

كَ : Kāf ḥarf-i cerdir teşbīh için ya isimdir مِثْلُ ma‘nasına.

أَمْرٍ : Mecerūrdur ḥarf-i cerle veya izāfetle ve muzāftır الْمُبْتَدَأُ ya cār mecrūruyla خَبَرِ الْمُبْتَدَأِ dir.

إِلَّا : Ḥarf-i istiṣnā ve,

في : Harf-i cer ve,

تَقْدِيمِهِ : Mecrûrdur في ile muzâftır habere râci‘ zamîre câr mecrûruyla müsteşnâ ve müsteşnâ minh maḥzûftır taḳdîrî وَأَمْرُهُ كَأَمْرِ خَيْرِ الْمُبْتَدَأِ فِي جَمِيعِ الْوُجُوهِ الَّتِي مَرَّتْ فِي كَوْنِهِ مُفْرَدًا وَجُمْلَةً وَنَكْرَةً وَمَعْرِفَةً وَمُتَّحِدًا وَمُتَعَدِّدًا وَمُثَبَّتًا وَمُقَدِّمًا وَمُؤَخَّرًا ve, إِلَّا فِي هَذَا الْوُجُوهِ

إِلَّا : Harf-i istişnâ.

إِذَا : Zarfıtır zırûf-i zamâniyeden muzâftır كَانَ ye ki ef‘âl-i nâkısadandır ve onda müstekin ismi’ibârettir haber-i إِنَّ den ve,

ظَرْفًا : Haberi ve cümle mevzi‘-i cerdedir إِذَا nın izâfetiyle ve bu müsteşnadır تَقْدِيمِهِ kavlınden. Ba‘zı nüshada ظَرْفًا إِلَّا أَنْ يَكُونَ ظَرْفًا vâki‘dir ya‘nî وَفَتْ كَوْنِهِ ظَرْفًا demektir.

Mahşûl-i Terkiib

Merfû‘attan ba‘zı haber-i إِنَّ ya‘nî ḥurûf-i müşebbehe [34b] bi’l-fi‘lin haberi eḥvâtından murâd emsâl ve işbâhtır. İmdi bu haber ismine müsneddir. Bu ḥurûfun duḥûlünden sonra mişl إِنَّ زَيْنًا قَائِمٌ müsneddir ismine إِنَّ nin duḥûlünden sonra bunun emri ya‘nî şe‘ni ve ḥükmü mübtedâ haberinin ḥükmü ve şe‘ni gibidir. Aḳsâmında müfred ve cümle olmak da ve müte‘addid ve mezkûr ve maḥzûf olmak da şerâiyinde meşelâ cümle olduğu vakit bir ‘âid lâzımdır lîkin muḥâlifdir. Mübtedâ haberine şadr-ı kelâm iḳtiżâ eder. Nesne-i mütezammın müfred olmaz illâ taḳdîminde değil ya‘nî cemî‘-i evşâfda haber mübtedâ gibidir illa bu sıfatta değil ya‘nî haber mübtedâ-i muḳaddem olur. Amaâ haber-i إِنَّ muḳaddem olmaz ya‘nî taḳdîmi câiz değil cemî‘ evḳâtta illâ zarf olduğu halde pes. Bu halde taḳdîmi câizdir. Zira zırûfta tevessu‘ vardır ki gayrı da böyle olmaz.

[Cinsini Nefyeden ن nın Haberi]

خَيْرٌ لَا أَلَّتِي لِغَنَسٍ هُوَ الْمُسْتَنْدُ بَعْدَ دُخُولِهَا مِثْلُ لَا غَلَامَ رَجُلٍ ظَرِيفٌ فِيهَا وَخُذَفٌ كَثِيرٌ وَبَنُو تَمِيمٍ لَا يُنْبِتُونَهُ

[İ‘râb]

خَيْرٌ : Mübtedâ.

لَا : Muẓāf-ı ileyh.

هُوَ : Mübtedā-i şānī.

الْمُسْنَدُ : Haber-i şānī ve cümle mübtedā-i evveldir ve cāizdir ki هُوَ الْمُسْنَدُ مُسْتَأْنَفُهُ ola veya zamīr-i faşl ola ve الْمُسْنَدُ haber-i mübtedā ola ve cāizdir ki هُوَ haber-i لَا haber-i maḥzūf mübtedā ola وَمِنْهَا خَيْرٌ لَا taḳdīrinde.

الَّتِي : Maḥallen mecrūr şıfat-ı لَا dır.

لِنَعْيٍ : Lām-ı muḳadder الْكَائِنَةُ ye müte‘allık.

الْجِنْسِ : Muẓāf-ı ileyh ya‘nī maşdarın mef‘ūlüne izāfettir. Taḳdīrِ الْجِنْسِ لِنَعْيٍ الْكَائِنَةُ لِنَعْيٍ الْجِنْسِ

بَعْدَ : Zarf-ı mekân müsne de müte‘allık.

دُخُولَهَا : Muẓāf-ı ileyh ve zamīr لَا ya rāci‘dir.

فِيهَا : merfū‘ ḫaberi, طَرِيفٌ e, رَجُلٍ muzaftır lafẓen menşūb ismi muzaftır e, طَرِيفٌ فِيهَا : مِثْلُ لَا غَلَامَ رَجُلٍ طَرِيفٌ فِيهَا ḫaber-i ba‘de’l-ḫaberdir.

يُحَدِّثُ : Müstaḳbel mechūl taḥtında müstetir zamīr ‘ādirdir ḫaber-i لَا ya.

كَثِيرًا : Menşūbtur muḳadder zarfla veya maşdara şıfat olmağla taḳdīrِ كَثِيرًا يُحَدِّثُ خَيْرٌ لَا زَمَانًا كَثِيرًا veya حَدَّثَا كَثِيرًا

وَبَنُو : Mübtedā.

تَمِيمٍ : Muẓāf-ı ileyh.

لَا يَنْبُتُونَهُ : Fi‘l-i nefy-i istḳbāl ḫaber-i mübtedādır ve zamīr لَا خَيْرٌ ya [rāci‘dir] ve cümle ibtidāiyyedir.

Maḥşūl-i Terkiḅ

Nefy-i cins için لا nın haberi müsneddır. İsmine bunun duhūlünden sonra nefy-i cins demek de müsāmaḥa var. Zīrā لا cinsi nefy eylemez. Belki ḥūkmünü nefy eder. Meşelā لا رَجُلٌ قَائِمٌ nefy-i kıyām ifade eder nefy-i racūl eylemez fe-tedebber. Mişālī فِيهَا طَرِيفٌ رَجُلٌ غُلَامٌ لَا غُلَامٌ رَجُلٌ طَرِيفٌ فِيهَا iki mişl irād eyledi ḥabere. Biri zarf ve biri [35a] ġayrı ḥāşılı dārda zarīf ġulam yoḡtur ya‘nī bir racūlün dārda zarīf ġulamı yoḡtur ve bu ḥaber-i لا çok kere ḥazf olunur ve Benū Temīm ya‘nī Temīm ehli işbāt eylemezler ya‘nī لا nın haberini aşlā zikr eylemezler ve bu لا nın haberi ismi üzerine muḡaddem olmaz zarf oldukda إِنَّ nın haberi zarf oldukda muḡaddem olduġu gibi.

[İsmi ve ما Benzeyen ye لیس]

إِسْمٌ مَا وَلَا الْمُشَبَّهَتَيْنِ بَلَيْسَ هُوَ الْمُسْنَدُ إِلَيْهِ بَعْدَ دُخُولِهِمَا مِثْلُ مَا زَيْدٌ قَائِمًا وَلَا رَجُلٌ أَفْضَلُ مِنْكَ وَهُوَ فِي لَا شَاذٌّ

[İ‘rāb]

إِسْمٌ : Mübtedā.

مَا : Mużāf-ı ileyh.

وَلَا : Ona ma‘ṭūf.

الْمُشَبَّهَتَيْنِ : Şıfat-ı مَا dır.

بَلَيْسَ : Ona müte‘allık.

هُوَ الْمُسْنَدُ إِلَيْهِ : Cümle-i ismiyye mübtedādır ve إِلَيْهِ kâim-i maḡām-ı fā‘il ve zamīr isme rāci‘dir ve cāizdir ki إِسْمٌ مَا ḥaber-i maḡzūf mübtedā ola ve هُوَ الْمُسْنَدُ cümle-i müste’nife ve cāizdir ki إِسْمٌ مَا mübtedā ola ve هُوَ zamīr-i faşl ve الْمُسْنَدُ إِلَيْهِ ḥaber ola.

بَعْدَ دُخُولِهِمَا : Sābık gibidir.

مَا : Harf-i nefydir لَيْسَ ma‘nāsına ve

زَيْدٌ قَائِمًا : زَيْدٌ merfū‘ ve قَائِمًا menşūb ḥaberi ve cümle mużāf-ı ileyh mişlidir.

أَفْضَلَ cār mecrūr مِنْكَ ḥaberi ve أَفْضَلَ ḥarf-i nefyidir لَيْسَ ma'nāsına ve رَجُلٌ ismi ve أَفْضَلَ ḥaberi ve أَفْضَلَ cār mecrūr مِنْكَ e müte'allık ve bu cümle مَا زَيْدٌ قَائِمًا cümlesine ma'ṭuftur.

وهو : Mübtedā.

في لا : Lafzı murād cār mecrūruyla ḥabere müte'allık üzerine muḳaddem oldu ḥaşr için.

شاذٌ : Ḥaber-i mübtedādır.

Maḥşūl-i Terķīb

لَيْسَ ye müşābih مَا وَلَا da merfū'attan ba'zıdır ol da müsned-i ileyhtir مَا ve لَا'nın duhūlünden sonra mişālleri ma'lūm مَا'nın ismi ma'rife de olur ve nekra da olur. Amma لَا'nın ismi nekra olur ancak onun için ismine nekra getirdi ve 'amel-i لَيْسَ yāḥūd icrāyı ḥükmi-i لَيْسَ yahud teşbīh-i لَيْسَ ye لَا da şāzdır. Zīrā لَا'nın لَيْسَ ye müşābiheti nāḳışadır ki لَا mutlak nefy için ve لَيْسَ nefy-i ḥāl için مَا da nefy-i ḥāl içindir pes. لَا'nın 'ameli semā'a mevḳūftur ya'nı kıyāsı değil vaḳtākım muşannif merfū'attan fāriğ olduysa menşūbāta şurū' edip buyurur.

[MENŞÜBĀT]

[Mef'ūl-i Muṭlaḳ]

الْمَنْصُوبَاتُ مَا اشْتَمَلَ عَلَى عِلْمِ الْمَفْعُولِيَّةِ فَمِنْهُ الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ وَهُوَ اسْمٌ مَا فَعَلَهُ فَاعِلٌ فِعْلٌ مَذْكُورٌ بِمَعْنَاهُ وَيَكُونُ لِلتَّكْيِيدِ وَالنَّوْعِ وَالْعَدَدِ مِثْلُ جَلَسْتُ جُلُوسًا وَجَلَسَتْ جُلُوسًا وَجَلَسَتْ فَالْأَوَّلُ لَا يُنْتَى وَلَا يُجْمَعُ بِخِلَافِ آخَوَيْهِ وَقَدْ يَكُونُ بَعْضُ لَفْظِهِ مِثْلُ قَعَدْتُ جُلُوسًا [35b]

[İ'rāb]

gibidir i'rābta. الْمَنْصُوبَاتُ مَا اشْتَمَلَ عَلَى عِلْمِ الْمَفْعُولِيَّةِ فَمِنْهُ الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ :

وهو : Mübtedā 'āiddir mef'ūl-i muṭlaḳa.

اسم : Ḥaberi مَا ya muzāf ki ism-i mevşūldür.

مَا ya : Māzī ma'rūf ve zamīr muttaşıl mef'ūlü 'āiddir.

فَاعِلٌ : Fā'il

فِعْلٌ : Muzāf-ı ileyh.

مَذْكُورٌ : Şıfat-ı

مَعْنَاهُ : Şıfat-ı şāniyedir فَعْلٌ e veya hāldir مَذْكُورٌ un müstetir zamīrinden ve zamīr مَعْنَاهُ isme rāci'dir
ya 'nī ذَٰلِكَ الْإِسْمُ ve cümle şıladır مَا ya mevşul şılasıyla mecrûrdur izāfetle.

وَيَكُونُ : Fi'ldir nāķışadan ve müstekin ismi 'āiddir mef'ul-i muṭlakā.

لِلتَّكْيِيدِ : Haber-i يَكُونُ dür.

وَالْعَدَدِ : Ona ma'tūf.

وَالنَّوْعِ : de böyle.

مِثْلُ : Haber-i mübtedāyı maḥzūf.

جَلَسْتُ : Fi'l ve fā'il.

جُلُوسًا : Mef'ul-i muṭlak ve cümle maḥalli cerdedir izāfetle.

وَجُلُسَةً : جُلُوسًا ma'tūf.

وَجُلُسَةً : Kezālik.

فَالْأَوَّلُ : Mübtedā.

لَا يُنَى : Müstaķbel mechul ve zamīr-i müstetir mef'ul-i mā lem yüsemme fā'ili 'āiddir الْأَوَّلُ e.

وَلَا يُجْمَعُ : gibidir ve ona ma'tūf ve cümle haber-i mübtedādır.

بِخِلَافِ : Cār mecrūruyla maḥallen merfū' haber-i mübtedāyı maḥzūftur. Taķdīrī هَذَا خِلَافُ أَخَوَيْهِ veya

maḥallen menşub hāldir لَا يُنَى zamīrinden taķdīrī أَخَوَيْهِ بَخِلَافِ الْأَوَّلِ مُلْتَسِبًا بِخِلَافِ لَا يُنَى ve,

أَخَوَيْهِ : Mużāf-ı ileyh ve 'alāmet-i cer nadir ve mużāftır الْأَوَّلُ e rāci' zamīre.

وَقَدْ : Harf-i taķlīl.

يَكُونُ : Ef'al-i nāķışadan taḥtında müstetir 'āiddir mef'ul-i muṭlaķa ve,

بِغَيْرِ : Cār mecrūruyla haber-i يَكُونُ dir ve,

لَفْظِهِ : Mużāf-ı ileyh mużāftır fi'le rāci' zamīre ve cümle ma'tūftur وَيَكُونُ لِلتَّكْيِيدِ ḳavline.

مِثْلُ قَعَدْتُ جُلُوسًا : gibidir i'rābta.

Maḥşul-i Terķib

Menşubāt cem'i menşubtur taķdīrī الْأَسْمَاءُ الْمُنْصُوتَاتُ tır ya 'nī kelām-ı 'arabta naşbla oķunan isimler demektir ki ta'dād olsa onbeşe yetişir ya 'nī menşubāt şol esmādır ki 'alāmet-i mef'uliyyeti müştemil ola ya ḥaķīķaten veya ḥükmen ki onlar dörttür. Fetha ve kesra elif ve yādır mef'ulde

ya haqîkaten mef'ûl ola veya hükmen pes. 'Alâmet-i mef'ûliyyeti müştemil olandan ba'zıdır mef'ûl-i mutlak ya'nî ol nesnenin ismidir ki ona işleye bir fi'lin fâ'ili ki ol fi'l lafzen ya taqdîran mezkûr ola ve evvel ismin ma'nâsına ola. Meşelâ ضَرَبْتُ ضَرْبًا lafz-ı bir iştir ki onu ihdâs eylemiştir. [36a] ضَرَبْتُ nün fâ'ili ki mütekellimedir ve fi'l ki ضَرَبْتُ dür ol ismin ma'nâsınadır lafızda biri birine muvâfıktır ve kah olur ki muhâlif olur سَوَّطًا ضَرَبْتُهُ gibi. Bu ta'rifin hâşılı olur ki mef'ûl-i mutlak bir ismin eşeridir kim bir mezkûr fi'lin fâ'ilinden şâdır olmuştur ki ol fi'l ol ismin ma'nâsınadır pes. Ol fi'l-i maşdar ma'nâsına te'sîrdir ve mef'ûl-i mutlak evvel eşerin ismidir ve ona hâşıl bi'l-maşdar derler ve bu mef'ûl-i mutlak üç nevi'dir. Bir nev'î te'kid ifade eder ki fi'l mefhûmundan mefhûmu ziyâde olmaz جَلَسْتُ جُلُوسًا gibi bir kısımda nevi' ifade eder ya'nî fi'lin envâ'ından ba'zı nev'a delâlet eder جَلَسْتُ جَلَسَةً gibi. Bir türlü oturuş oturdum demektir. Bir nev'ide 'aded ifade eder جَلَسْتُ جَلَسَةً gibi evvelkine maşdar-ı mutlak ve ikincisine binâ-i nevi' ve üçüncüsüne binâ-i merra derler. İmdi te'kid ifade eyleyen mef'ûl-i mutlak teşniye ve cemi' olmaz zira teşniye ve cemi' olmaz pes. Onun ma'nâsına olan maşdarda öyledir. Amma binâ-i nevi'le binâ-i merra bunun hilâfıncadır ki te'addüde ihtimâl ederler ve kah olur ki maşdar-ı mutlak fi'l lafzına muğâyir olur mâdde cihetinden قَعَدْتُ جُلُوسًا veya bâb cihetinden أَنَبَّيْتُكُمْ نَبَاتًا حَسَنًا وَتَبَتَّلَ إِلَيْهِ تَتَبُّلًا gibi.

[Mef'ûl-i Mutlak Fi'linin Hâzfi]

وَقَدْ يُحَذِّفُ الْفِعْلُ لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا كَقَوْلِكَ لِمَنْ قَدِمَ خَيْرٌ مَقْدَمٌ وَوُجُوبًا سَمَاعًا مِثْلُ سَقِيًّا وَرَغِيًّا وَخَبِيَّةً وَجَدْعًا وَحَمْدًا وَشُكْرًا وَعَجَبًا

[İ'râb]

وَقَدْ يُحَذِّفُ الْفِعْلُ لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا : Nazîri merfû'âtta geçmiştir bi-'aynihi.

كَقَوْلِكَ : Harf-icer veya mişl ma'nâsına isimdir ve قَوْلٍ mecrûr harf-i cerle veya izâfetle ve kâf-i hitâb maḥallen mecrûrdur izâfetle.

لِمَنْ : harf-i cer قَوْلٍ e müte'allık مَنْ maḥallen mecrûrdur لَ ile mevşûl veya şıfattır.

قَدِمَ : Mâzî ma'rûf ve zamîr-i müstekin fâ'ili 'âiddir ismine ve cümle şıla veya şıfattır مَنْ e maḥallen mecrûrdur لَ ile.

مَا : Mevşul.

وَقَعَ : Fi'l-i mazi ma'ruf ve zamir-i müstetir fa'ili 'aiddir mef'ul-i mutlaqa.

مُثَبَّنًا : Hâldir وَقَعَ nın fa'ilinden.

بَعْدَ : Zarf-ı müthibbâ dir.

نَفْيٍ : Mużâf-ı ileyh ve,

أَوْ : Harf-i 'atf.

مَعْنَى : Ma'tuftur نَفْيٍ e ve,

نَفْيٍ : Mużâf-ı ileyh.

دَاخِلٍ : Şıfat-ı nefyî dir ve,

عَلَى اسْمٍ : دَاخِلٍ e müte'allık.

لَا يَكُونُ : Nefy-i istikbâldir ef'al-i nâkışadan fa'ili ya'nî ismi zamir-i müstetir 'aiddir mef'ul-i mutlaqa.

خَبَرًا : Haber-i لَا يَكُونُ dür.

عَنْهُ : خَبَرًا a müte'allık ve zamir isme raci'dir ve bu cümle isme şıfattır ve cümle-i sâbıkâ müte'allıkâtıyla مَا ya şıladır 'âid ise maḥzûftur. [37a] Mevşul şılasıyla mübtedâ ve مِنْهَا muḳaddem haber.

أَوْ : Harf-i 'atf.

وَقَعَ : Mâzî ma'ruf ve müstetir fa'ili mef'ul-i mutlaqa 'âid.

مُكَرَّرًا وَقَعَ : zamirinden hâldir ve bu cümle وَقَعَ مُثَبَّنًا cümlesine ma'tuftur.

مِثْلٍ : Ma'lûm.

مَا : Harf-i nefy ve,

أَنْتَ : Mübtedâ ve,

إِلَّا : Harf-i istiṣnâ ve,

سَيَرًا : Mef'ul-i mutlaq ve 'âmili muḳadder fi'l-i mużârî haber-i mübtedâdır taḳdîrî مَا أَنْتَ إِلَّا تَسِيرُ سَيَرًا

ve cümle maḥall-i cerdedir izâfetle.

وَمَا أَنْتَ إِلَّا سَيَرًا الْبَرِيدِ : İ'râbta sâbık gibidir.

وَأَمَّا : Bir harftir ki haşr ifade eder.

أَنْتَ : Mübtedā ve,

سَيِّرًا : Mef'ul-i muṭlaq 'āmili fi'li muḳadder.

وَزَيْدٌ : Mübtedā ve,

سَيِّرًا : Mef'ul-i muṭlaq ve 'āmili muḳadder fi'l-i muzāri' ve,

سَيِّرًا : Te'kid lafzı ve nāşıbı sābık fi'l-i muzāri' ve cümle haber-i mübtedādır ve cümleler مَا أَنْتَ إِلَّا cümlesine ma'ṭûftur.

Maḥşul-i Terkiḅ

Mef'ul-i muṭlaqı naşb eyleyen fi'li vücūben semā'an ḥazf eyledikleri mevāzi'den ba'zıdır şol mevzu' ki onda muṭlaq müşbet vāki' ola harf-i nefyiden veya ma'nāyı nefyiden sonra ki her birisi daḥil olmuş ola bir isme ki mef'ul-i muṭlaq ol isimden haber olmaya zira ol isimden haber olsa merfū' olur. Haberliḡle maşdar olmaḡla menşūb olmazdı yahud mef'ul-i muṭlaq mükerrer vāki' ola ya'nî mezkūr isimden haber mevzu'na vāki' ola. Amma haber olmaḡa şāliḡ olmaya harf-i 'aṭfla iki zābiṭa bir ḥükümde cemi' eyledi. Zira müştereklerdir. Bir isimden sonra vaki' olup ondan haber olmaḡa şāliḡ olmam da naḥve مَا أَنْتَ إِلَّا ya'nî تَسِيرُ سَيِّرًا nekraya mişāl مَا أَنْتَ إِلَّا تَسِيرُ سَيِّرًا ey زَيْدٌ سَيِّرًا سَيِّرًا ey ma'nāy-ı nefye mişāldir ve سَيِّرٌ سَيِّرًا ey سَيِّرٌ سَيِّرًا ey ma'nāy-ı nefye mişāldir ve سَيِّرٌ سَيِّرًا ey سَيِّرٌ سَيِّرًا ey ma'nāy-ı nefye mişāldir.

Harf-i nefyiden sonra olana iki mişāl irād eyledi biri müfrede ve biri muzāfa.

وَمِنْهَا مَا وَقَعَ تَفْصِيلًا لِأَثَرِ مَضْمُونٍ جُمْلَةٍ مُتَقَدِّمَةٍ مِثْلُ فَشَدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً

[İ'rāb]

وَمِنْهَا مَا وَقَعَ تَفْصِيلًا gibidir i'rābta.

ل : Harf-i cer.

أَثَرٍ : Mecerūrdur onunla ve مَضْمُونٍ le ve cümle مَضْمُونٍ le ve جُمْلَةٍ şıfattır ye cār mecrūruyla müte'allıktır e. تَفْصِيلًا

مِثْلُ : Ma'lūm.

فَشَدُّوا : Fi'l-i emr cem' müzekker muḡāṭab müsneddir zamir bārize ki vāvdır.

الْوَتَاقَ : Mef'ul-i şariḡi.

فَإِمَّا : Delil-i haşr dır zikri geṭti.

مُنَّا : Mef'ul-i muṭlaḳ ve nāşıbı muḳadder مُنُّون dir. [37b]

بَعْدُ : Zarf-ı mebnîdir çam üzerine.

وَأَمَّا : Harf-i 'atf.

فِدَاءٌ : Mef'ul-i muṭlaḳ ve nāşıbı muḳadder تَقْدُونَ dir ve bu cümle-i muḳaddera ma'tûftur cümleye muḳadderaya.

Maḥşûl-i Terķib

Mef'ul-i muṭlaḳı naşb eyleyen fi'li vücûben semâ'an ḥazf eylemek maḳâmattan ba'zîdir. Ol maḳâm ki onda mef'ul-i muṭlaḳ geçen cümlelerin ma'nâsının fâidesini tafşîl eyleye. Mişl-i i'râbı mükerrer geçti. فَشَدُّوا الْوَتَاقَ cümle-i fi'liyyedir ya'nî esirlerinizin bağıny bağlan ḥâşılı bunda giriftar edek boş komak bu cümledir ma'nâsı bağıny bağlamaktır ve fâidesi minnet veya fedâdır pes. Hûda bağlamanın fâidesini tafşîl buyurur ki siz Müslûmanlar esirlerinizi zabt eyleyin ondan sonra ya azâd eyleyesiz veya bahâya kesesiz taḳdîri 71 إِمَّا تَمُنُّونَ مَنَّا وَإِمَّا تَقْدُونَ فِدَاءً dir.

وَمِنْهَا مَا وَقَعَ لِلتَّشْبِيهِ عِلَاجًا بَعْدَ جُمْلَةٍ مُشْتَمِلَةٍ عَلَى اسْمٍ بِمَعْنَاهُ وَصَاحِبِهِ مِثْلُ مَرَرْتُ بِرَيْدٍ فَإِذَا لَهُ صَوْتُ صَوْتِ حِمَارٍ وَصَرَخَ صَرَخَ الثُّغْلَى

[I'râb]

لِلتَّشْبِيهِ : وَقَعَ ya müte'allık.

عِلَاجًا : Hâldir maşdardan ki mef'ul-i muṭlaḳdır ey حَالُ كَوْنِ الْمَصْدَرِ دَالًا عَلَى الْحَدِيثِ

بَعْدُ : جُمْلَةٍ ye. zarftır muzâftır muzâftır ye.

مُشْتَمِلَةٍ : Şıfat-ı jümle dir ve,

مُتَعَلِّقَةٍ : müte'allık. عَلَى اسْمٍ

بِمَعْنَاهُ : Şıfat-ı isimdir ve zamîr mef'ul-i muṭlaḳa râci'dir.

وَصَاحِبِهِ : اسْمٍ e ma'tûf ve zamîr-i اسْمٍ e râci'dir

نَحْوُ : İ'râbta mişl gibidir.

مَرَرْتُ : Fi'l ve fâ'il.

بِهِ : Mef'ul-i bihtir bâ vâşıtasıyla.

فَادَا : Edât-ı müfâcâe i'râbta sâbık geçti.

⁷¹ Muhammed 47/4

لَهُ : Muḳaddem haber.

صَوْتُ : Muahḥar mübtedā ve zāmīr-i بِه ve لَهُ Zeyd'e rāci'dir ve,

صَوْتُ : Menşūbtur mef'ul-i muṭlaḳ olmağla 'āmili muḳadder يَصُوت dūr ve,

جَمَارٍ : Muḳāf-ı ileyhtir ve بِه مَرَزْتُ cümlesi maḥallen mecrūr muḳāf-ı ileyhādır.

وَصَرَاحٌ : Ref'le لَهُ صَوْتُ ne ma'tūftur.

صَوْتُ جَمَارٍ : صَرَاحُ التَّكْلِ gibidir i'rābta.

Maḥşūl-i Terķib

Mezkūr mevāzi'den ba'zīdır şol mevzu' maşdar onda teşbīh için ola ya'nī teşbīh ma'nāsını ifāde ede ve fi'l ilāci de ola ya'nī cevāriḥ ve ālāt-ı bedenīye muḥtāc ola fi'l ḳalb olmaya ve bir cümleden sonra vāki' ola ki ol cümle bir ismi müştemil ola mef'ul muṭlaḳma'nāsına ve ol ismin sāhibini ya'nī ol cümle de ikisi de ola mişālī لَهُ مَرَزْتُ بِرَيْدٍ فَإِذَا لَهُ صَرَاحٌ صَرَاحُ التَّكْلِ imdi şavt- ḥimār teşbīh ifāde eder maşdardır ve fi'l 'ilāci'dir ki muḥtactır ḥulḳūm ve ḥanceraya ya'nī ālāt-ı bedene ve bir cümleden sonra vāki'dir ki ol cümle müştemildir bir ismi maşdar ma'nāsına ki şavtta ki şavttır ve maşdarın şāhibi ki Zeyd'e rāci' لَهُ zāmīridir bir mişāl daḥi budur ki مَرَزْتُ بِرَيْدٍ يَصْرُحُ صَرَاحٌ تَكَلِّمٌ فَإِذَا لَهُ صَرَاحٌ صَرَاحُ التَّكْلِ gibidir i'rābta. İmdi dır ma'nāsı ben nağāh Zeyd'in yanından geçtim ki onun ḥimār şavtı gibi şavtı var. İmdi ya'nī ḥimār gibi bağırırdı ben nāğāh Zeyd'in yanından geçtim ki onun şūklā avāzı gibi avāzı var idi. Şūklā şānın zammıyla oğlancağı fevt olmuş hatun kimseye derler ya'nī oğlancağı fevt olmuş 'avrat gibi feryād ve fiğan ederdi.

وَمِنْهَا مَا وَقَعَ مَضْمُونٌ جُمْلَةً لَا مُحْتَمَلٌ لَهَا غَيْرُهُ مِثْلُ لَهُ عَلَيَّ أَلْفُ دِرْهَمٍ اعْتِرَافًا وَيُسَمَّى تَوْكِيدًا لِنَفْسِهِ

[I'rāb]

وَمِنْهَا مَا وَقَعَ مَضْمُونٌ جُمْلَةً : وَمِنْهَا مَا وَقَعَ مُنْتَبَأًا : وَمِنْهَا مَا وَقَعَ مَضْمُونٌ جُمْلَةً gibidir i'rābta.

لَا : Nefy-i cins içindir.

مُحْتَمَلٌ : Mīmin fetḥiyle ism-i mef'ul ismi ve,

لَهَا : Ḥaberi.

غَيْرُهُ : Ḳāim-i maḳam-ı fā'ilidir مُحْتَمَلٌ in ve لَهَا zāmīri cümleye rāci'dir ve غَيْرُهُ zāmīri mef'ul-i muṭlaḳa.

صَرَبْتُ : Fi'l ve fā'il ve,

زَيْدًا : Mef'ul-i bih ve cümle maḥallen mecrūr muzāf-ı ileyh ba'zı nüshada وَأَعْطَيْتُ زَيْدًا vāki'dir pes. أَعْطَيْتُ fi'l ve fā'il ve زَيْدٌ mef'ul-i evveli ve دَرَهْمًا s̱ānisi.

وَقَدْ : Mükerrer geçti [39a]

يَتَقَدَّمُ : Muzāri' ma'rūf zamīr-i müstetir fā'ili rāci'dir mef'ul-i bihe.

يَتَقَدَّمُ : عَلَى الْفَعْلِ ye müte'allık.

وَقَدْ يُخَذَفُ الْفِعْلُ لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَارًا : Mişli merfū'atta geçti.

كَقَوْلِكَ زَيْدًا : Fi'l-i maḥzūfun mef'ulüdür أَصْرُبُ takdīrindedir.

لِمَنْ : مَنْ مِثْلُ قَوْلٍ e müte'allık e cer قَوْلٍ ḥarf-i cer لِمَنْ in.

قَالَ : Mazī-i ma'rūf taḥtında zamīr مَنْ e rāci'dir şılasıdır مَنْ in.

مَنْ : İsm-i istifhām maḥallen merfū' mübtedā.

أَصْرُبُ : Muzāri' ma'rūf nefsi mütekellim maḥallen merfū' ḥaberi ve cümle mekūl-i kâledir.

Maḥşul-i Terkiḇ

Mef'ul-i bih şol kelimenin ismidir ki fā'ilin fi'li üzerine vāki' ola. Murād-ı fi'l ona müte'allık olmaktır. Ḥarf-i vāşıta olmak sizin صَرَبْتُ زَيْدًا gibi kah olur ki mef'ul- bih fi'l üzere muḥaddem olur. Bir māni' olmadığı vaḳt نَعْبُدُ إِيَّاكَ gibi. Zīrā fi'l 'amelde ḳavīdir muḥaddemde de 'amel eder muahḥarda da ve kah olur ki mef'ulü naşb eyleyen fi'l ḥazf olunur ḳarīne ḳāim oldukda cevāzen ve vüḳuben. Cevāzen mişāli senin زَيْدًا dediğin gibi. Şol kimseyekim مَنْ أَصْرُبُ der ya'nī kimi urayın diyene ur Zeyd'i demektir suāl ḳarīnesiyle.

[Mef'ul-i Bihin Fi'linin Ḥazfı]

وَوُجُوبًا فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعِ الْأَوَّلِ سَمَاعِيٍّ مِثْلُ امْرَأٍ وَنَفْسُهُ وَأَنْتَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ⁷² وَأَهْلًا وَسَهْلًا وَمَرْحَبًا

[İ'rāb]

وَوُجُوبًا : Ma'tūftur جَوَارًا a.

فِي : Ḥarf-i zarf.

أَرْبَعَةً : Mecrūrdur فِي ile.

⁷² En-Nisā 4/71

مَوَاضِع : Cem‘-i مَوْضِعْ mecrûrdur izâfetle cār mecrûruyla müte‘allıktır وَجُوبًا müte‘allık olduğu şeye.

الْأَوَّل : Mübtedā.

سَمَاعِي : Ḥaberi.

مِثْل : Mübedāyı mahzûfa haberdır.

اَنْزَلَ : Menşûbtur bir fi‘l-i mużmerle ey دَعَّ veya اَنْزَلَ

وَنَفْسُهُ : Mef‘ul-i me‘ah veya ma‘tûftur mâkabline ve cümle mevzî‘-i cerdedir izâfetle.

وَأَنْتَهُوَ : Fi‘l-i emr-i muḥāṭab müsneddir zamîr-i bârizle ki vâvdır.

خَيْرًا : Menşûbtur fi‘l-i mużmerle ki اِفْضَلُوا fi‘lidir.

لَكُمْ : Cār mecrûruyla müte‘allıktır اِفْضَلُوا fi‘line. Bu mişāl mişāl-i evvele ma‘tûftur.

وَأَهْلًا : Menşûbtur fi‘l-i muḥadderle ki اَتَيْتَ dir.

سَهْلًا : Ona ma‘tûf.

وَمَرْحَبًا : Bu da ona ma‘tûftur.

Maḥşul-i Terkiḇ

Mef‘ul-i bihi naşb eyleyen fi‘li vücûbla ḥazf eylemek ve dört mevzî‘dedir. Evvelkisi semā‘idir.

اَفْرَأْ وَنَفْسُهُ ya‘nî kişi kendi nefsiyle konula ve kendin kalmasın. اَفْرَأْ kâ‘ide budur ki ‘aynı lâma tâbi‘dir i‘râbta. [39b] وَأَنْتَهُوَ خَيْرًا لَكُمْ bir nesneden kaçınıp yağlanmaktır taḥdîrî teslîsten kaçın ya‘nî

Hüda‘ya üç demekten ve kendinize haber kaşd edip Hüda‘yı bir bilin ya‘nî Allāh birlen ve أَهْلًا

ey بَلَغْتَ مَنْزِلًا رَحْبًا ey مَرْحَبًا ve وَأَطَلْتَ سَهْلًا مِنَ الْبِلَادِ لَأَخْرَجْنَا أَهْلًا لَا أَجَانِبَ وَسَهْلًا yahud مَعْمُورًا لَا خَرَابًا ey اَتَيْتَ مَكَانًا مَأْهُولًا وَاسِعًا لَا ضَيْقًا

[Münādā]

الْثَّانِي الْمُنَادَى وَهُوَ الْمَطْلُوبُ إِقْبَالُهُ بِحَرْفِ نَائِبٍ مَنَابٍ أَدْعُو لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا وَيُبْنَى عَلَى مَا يُرْفَعُ بِهِ إِنْ كَانَ مُفْرَدًا مَعْرِفَةً مِثْلُ يَا زَيْدًا وَيَا رَجُلًا وَيَا

زَيْدَانِ وَيَا زَيْدُونَ وَيُخَفَّضُ بِلَامٍ الْأَلْتِنَاعَةِ نَحْوَ يَا لَزَيْدٍ وَيُفْتَحُ لِإِلْحَاقِ أَلْفِهَا وَلَا لَامَ مِثْلُ يَا زَيْدَاهُ وَيُنْصَبُ مَاسَوَاهُمَا مِثْلُ يَا عَبْدَ اللَّهِ وَيَا طَالِعًا جَبَلًا

وَيَا رَجُلًا لَغَيْرِ مُعَيَّنٍ

[I‘rāb]

الْثَّانِي : Taḥdīran merfū‘ mübtedā.

الْمُنَادَى : Gine böyle ḥaberi.

وَهُوَ : Maḥallen merfū‘ mübtedā ‘aiddir مُنَادَى ya.

الْمَطْلُوبُ : Ḥaberi.

إِقْبَالُهُ : Kāim-i maḳāmı fā‘ili ve zamīr مُنَادَى ya rāci‘dir.

يَحْزِفُ : Cār mecrūruyla مَطْلُوب e müte‘allık.

حَرْفٍ : Şıfat-ı نَائِبٍ

مَنْاب : Menşūbtur نَائِبٍ ile mef‘ül-i fih olmağla ve,

أَدْعُو : Lafzı murād mużāf-ı ileyh مَنْاب dir.

لَفْظًا : Temyiz.

أَوْ تَقْدِيرًا : Ona ma‘tūf veyahud ḥāldir ḥarfıten mef‘ül ma‘nāsına ḥarf-i vāsıtasıyla مَطْلُوب un mef‘ül-i şānīsıdır yahud نَائِبٍ de ḥarfe rāci‘ zamīrden ḥāldir ma‘nāsı الَّذِي يَطْلُبُ إِقْبَالَهُ يَحْزِفُ نَائِبٍ ذَلِكَ الْحَرْفُ مَنْاب i yāḥūd a‘ni taḳdīriyle mef‘ül-i bih ola.

وَيُبْنَى : Mużārī‘ meḥūl ve müstetir zamīr fā‘ili ‘aiddir مُنَادَى ya ve,

عَلَى : مَبْنَى ya müte‘allık ve,

مَا : Mevşūl veya mevşūf.

يُرْفَعُ : Mużārī meḥūl ve müstetir fā‘ili ‘aiddir مُنَادَى ya ve,

بِهِ يُرْفَعُ ya müte‘allık ve zamīr مَا ya ‘aiddir ve cümle şıladır veya şıfattır مَا ya مَا şılasıyla veya şıfatıyla maḥallen mecrūrdur عَلَى ile.

إِنْ : Ḥarf-i şart ve,

كَانَ : Nāḳışadır fi‘l-i şart ve müstetir ismi ‘aiddir مُنَادَى ya.

مُقَرَّدًا : Ḥaberi.

مَعْرِفَةً : Şıfatı veya ḥaber ba‘de’l-ḥaberdur كَانَ ye. Cezâyı şart maḥzūftur يُبْنَى qarinesiyle ey إِنَّ كَانَ

الْمُنَادَى مُقَرَّدًا مَعْرِفَةً يُبْنَى عَلَى مَا يُرْفَعُ بِهِ

مِثْلُ : Ma‘lūm [40a] ve,

يَا : Ḥarf-i nidā.

زَيْدًا : Münāday-ı müfred ma‘rife ve cümle maḥalli cerdedir izāfetle.

ye. يَا زَيْدُ Ma‘tûflardır وَيَا زَيْدَانِ وَيَا زَيْدُونَ

وَيُفَضُّ gibidir i‘râbta ve ‘âidde. وَيُفَضُّ

ye. مِثْلُ : Müte‘allıktır بِلَامِ

الإِثْبَاعِ : Mecnûrdur izâfetle.

نَحْوِ : Ma‘lûm ve,

يَا : Harf-i nidâ ve,

لِ : Harf-i istiğâse ve,

زَيْدٍ : Onunla mecnûr ve münâdayı müsteğâşedir.

وَيُفْتَحُ : Misl-i مُفْتَحِ

لِ : Harf-i cer.

إِلْحَاقٍ : Onunla mecnûr.

أَلْفِهَا : ألفِ de mecnûrdur izâfetle . Zamîr de أَلْفِ le ‘âiddir istiğâseye.

وَلَا : Cinsiyye.

لَامِ : İsm-i ve haberî mahzûf فِيهِ demektir ve cümle hâldir ma‘nâsı يُفْتَحُ آخِرُ الْمُنَادَى لِأَجْلِ إِلْحَاقِ أَلْفِ الْإِثْبَاعِ

حَالِ كَوْنِهِ خَالِيًا عَنِ اللَّامِ وَمُجَرَّدًا عَنْهَا

مِثْلُ يَا زَيْدَاهُ : Münâdây-ı müsteğâşedir ve ها vakf içindir.

وَيُنْصَبُ : Müstakbel mecnûl ve,

مَا : İsm-i mevşûl ve,

سِوَا : Zarftır مَا ya şıla vâki‘dir pes. Muğadder بِجُمْلَةٍ olur ve,

هُمَا : Mużâf-ı ileyh ‘âiddir مَعْرِفَةً ye ve müsteğâse. Mevşûl şılasıyla يُنْصَبُ nün kâim-i maqâmı

fâ‘ilidir.

يَا : Harf-i nidâ ve,

عَبْدَ : Münâda mużâf ve,

اللَّهِ : Mużâf-ı ileyh.

وَيَا : Harf-i nidâ ve,

طَالِعًا : Müşābih muzāf ve,

جَبَلًا : Mef'ul-i طَالِعًا dır,

وَيَا رَجُلًا : Münādāy-ı nekra.

ل : Harf-i cer.

غَيْر : Mecerūrdur onunla muzāftır.

إِذَا كَانَ لَعَيْرٌ مُعَيَّنٌ yahud مِثْلُ قَوْلِكَ يَا رَجُلًا لَعَيْرٌ مُعَيَّنٌ : Cār mecrūruyla mütē'allıktır muḳaddera ya'nī demektir.

Maḥşul-i Terķib

Mef'ul-i bih naşb eden fi'lin vücūben ḥazfının ikinci mevzi'ī münādādır. Lākin evvelkisi mevzi'de ḥazf semā'ī idi ve bu üç mevzi'de kıyāsıdır. Münādā ism-i mef'uldür müfā'ale bābından çağrılmış demektir. Amma ıstılaḥta münādā şol şeydir kim sana yönelmesi maṭlūbtur beş harfin birisiyle ki اَدْعُوا veya اُرِيدُ veya اَطْلُبُ maḳāmına kāimdir ve ol beş harf يَا ve اَيَّا ve هَيَّا ve اَيُّ ve hemzedir. Münādā lafzen veya taḳdīran ola veya harf lafzen veya taḳdīran ola ve münādā ḥīn-i nidāda mebnī kılinır. Ol nesnenin üzerine ki ḳable'n-nidā onunla merfū olurdu ki ḳamme ve elif ve vāvdır. Eğer münādā müfred ma'rife olursa. Bu bābda müfred muzāf ve müşābih muzāf olmayan derler. Mişāli يَا زَيْدٌ ḳable'n-nidā ma'rifeye mişāldir ve يَا رَجُلٌ nidādan sonra ma'rifeye mişāldir ve bunda zarūret ḥīninde tenvīn de cāizdir. Beyt سَلَامُ اللَّهِ مَطَرٌ عَلَيْهَا وَلَيْسَ عَلَيْكَ يَا مَطَرٌ ve يَا زَيْدَانِ elif üzere mebnīye mişāldir [40b] ve يَا زَيْدُونَ vāv üzere mebnīye mişāldir. Bu üç mişāl harf-i nidā duḥūlüyle ta'rīf-i kesb eylemiş şahşı mu'ayyen ḳaşdıyla. Münādānın cümle aḥkāmındandır evveline lām-i istiḡāse dāḥil olmak ya'nī bir lam ki delālet eder feryād ve fiḡan eylemeḡe. Hāşılı bire meded hāy deyip çağırmaḡa ve lām meftūḥ olur ve münādā onun duḥūlüyle mecrūr olur. Zira bir lām cāradır ki bu maḳāmda meftūḥ okunur يَا زَيْدٌ gibi ve dahi onun aḥkāmındandır āḥirinde elif-i istiḡāse olmak pes. Bu taḳdīrce lam olmaz zira aralarında münāfāt var ki lām cer iḳtizā eder ve elif feth için. Muşannif فِيهِ لَامٌ لَا يَفْتَحُ إِلَّا فِيهَا dedi. Mişālِي يَا هَآءَا وَنُفْتَحُ لِإِلْحَاقِ أَلْفِهَا وَلَا لَامٌ فِيهِ dedi. Mişālِي يَا هَآءَا hā vaḳf için ziyāde olmuştur. Münādā onun bu iki kısmından ḡayrısı menşūb olur ya'nī münādā müfred ma'rife ve müsteḡāşın iki kısmından ḡayrı menşūb olur. Mişāl يَا عَبْدَ اللَّهِ ve طَالِعًا

يَا رَجُلًا ve رَجُلًا münādāy-ı muzāf müşābihe muzāf. nekra-i ğayr-ı maḳṣūde ya'nī ğayr-ı mu'ayyen.

[Münādānın Tābi'lerinin İ'rābı]

وَتَوَابِعُ الْمُنَادَى الْمُبْنِيِّ الْمُفْرَدَةِ مِنَ التَّكْيِيدِ وَالصِّفَةِ وَعَطْفِ الْبَيَانِ وَالْمَعْطُوفِ الْمُتَمَتِّعِ دُخُولُ الْبَيَاءِ عَلَيْهِ تَرْفَعُ عَلَى لَفْظِهِ وَتُنْصَبُ عَلَى مَحَلِّهِ مِثْلُ
يَا زَيْدُ الْعَاقِلِ وَالْعَاقِلُ

[İ'rāb]

مُبْتَدَأٌ : وتَوَابِعُ.

الْمُنَادَى : Muzāf-ı ileyh şıfat-ı münādā الْمُفْرَدَةِ şıfat-ı dir.

تَوَابِعُ : Harf-i beyān-ı مِنْ

التَّكْيِيدِ : Mecrūrdur مِنْ ile.

e ma'tūflardır. : وَالصِّفَةِ وَعَطْفِ الْبَيَانِ وَالْمَعْطُوفِ

الْمُتَمَتِّعِ : Şıfat-ı مَعْطُوفِ tur.

دُخُولُ : Fā'il-i مُتَمَتِّعِ dir ve,

الْبَيَاءِ : Muzāf-ı ileyh.

عَلَيْهِ : دُخُولُ e müte'allıktır ve zamīr ma'tūftur.

تَرْفَعُ : Muzāri' meḥūl ve müstekin ḳāim-i maḳām-ı fā'il 'āiddir تَوَابِعُ a ve ḥaber-i dir.

ye rāci'dir. : الْمُنَادَى الْمُبْنِيِّ zamīr تَرْفَعُ ya müte'allıḳ ve

de. : وَتُنْصَبُ عَلَى مَحَلِّهِ gibidir i'rābta ve zamīr

میثالی geçti. : مِثْلُ يَا زَيْدُ

عَلَى لَفْظِهِ : Şıfat-ı زَيْدُ dir ḥamlen

وَالْعَاقِلُ : Ḥamlen 'ala maḥalle gine şıfat-ı زَيْدُ dir. Bu زَيْدُ e yaḥūd الْعَاقِلِ e 'atf değil. Belki 'atf mişāl

'ale'l-mişāldir. Taḳdīrī : يَا زَيْدُ الْعَاقِلُ يَا زَيْدُ الْعَاقِلِ dir. Sonra iḳtişār oldu māsābıḳnın delāletiyile.

Maḥşūl-i Terkiḳ

Münādā-mebninin tevābi'ī müfred olsa ya'nī muzāf ve müşābih olmasa ve tevābi' te'kid-i

یا زَيْدُ بَشَرٌ veya şıfat olsa وَالْعَاقِلِ وَالْعَاقِلُ یا زَيْدُ یا تَمِيمٌ أَجْمَعُونَ وَ أَجْمَعِينَ ma'nevi olsa

یا dahi şol ma'tūf ki ona yā-i nidā dāḥil olmağa mümteni' ola ya'nī mu'arraḳ bi'l-lām olsa یا

زَيْدٌ وَالْحَارِثُ gibi. İmdi bunlar münādānın lafzına ḥaml olmağla merfū‘ okunur. Zira ḍammı ref‘a müşābihtir ‘aruzda ve ıddirād da ziaā bināy-ı münādā ‘arazīdir pes. Mu‘raba müşābihtir ve bu vecihle münādānın lafzına tābi‘ olmak cāizdir ve maḥalline ḥaml edip menşūb okunur. Zira mebnīye ṭabi‘ olunan ḥaḳḳı maḥalline tābi‘ olmaktır. Bunun ise maḥalli naşbtır mef‘ūliyetle pes. Tevābi‘ni menşūb okumak cāizdir.

وَالْخَلِيلُ فِي الْمَعْطُوفِ يَخْتَارُ الرُّفْعَ وَأَبُو عَمْرٍو النَّصْبَ وَأَبُو الْعَبَّاسِ إِنَّ كَانَ كَالْحُسَيْنِ فَكَالْخَلِيلِ وَإِلَّا فَكَأَيِّ عَمْرٍو

[İ‘rāb]

وَالْخَلِيلُ : Mübtedā.

وَالْمَعْطُوفِ : فِي يَخْتَارُ a müte‘allık.

يَخْتَارُ : Mużārī‘ ma‘rūf ve taḥtında müstetir خَلِيلُ e rāci‘dir.

الرُّفْعَ : Naşbla mef‘ūl-i يَخْتَارُ dur ve cümle mübtedādır.

وَأَبُو عَمْرٍو : Ma‘tūftur خَلِيلُ e veya mübtedā.

النَّصْبَ : Ma‘tūftur الرُّفْعَ a veya muḳadder يَخْتَارُ nun mef‘ūlüdür ve cümle-i fi‘liyye ḥaber-i mübtedā.

وَأَبُو الْعَبَّاسِ : Mübtedā.

إِنَّ : Ḥarf-i şarṭ ve,

كَانَ : Fi‘l-i şarṭ ve müstekin ismi ‘aiddir ma‘tūfa ve,

كَالْحُسَيْنِ : Ḥaber-i كَانَ dir.

فَكَالْخَلِيلِ : Cümle-i ismiyyedir taḳdīrī cezāy-ı şarṭ vāki‘dir onun için evveline ف dāḥil olmuştur

ma‘nası فَقَوْلُهُ مِثْلُ قَوْلِ الْخَلِيلِ فِي إِنْخِتَارِ الرَّفْعِ sonra ihtisār oldu ve cümle-i şartiyye cezāsıyla ḥaber-i mübtedādır.

وَالْأَشْلَى : Aşlı إِنَّ dır Nūn lāmla idgām olup إِلَّا oldu. إِنَّ ḥarf-i şarṭ ve لَا neḫy-i fi‘l muḳaddera dāḥil olmuştur ki fi‘l-i şarṭtır.

وَأَيُّ عَمْرٍو فِي إِنْخِتَارِ النَّصْبِ : gibidir. Ma‘nāsı فَكَأَيِّ عَمْرٍو cümle-i ismiyye cezāy-ı şarṭ vāki‘dir.

Maḥşūl-i Terkiḳ

Münādāy-ı mebnīnin tevābi‘nde iki vecih cāiz oldukta sonra bir vechindeki mu‘arref bi‘l-lām ma‘tūfta ihtiyārının ihtilāfını beyān edip buyurur Ḥalīl "bni Aḥmed Ezdī ki Sībeveyh'in

üstâdıdır. Mu‘arref bi‘l-lâm ma‘tûfta ref‘i ihtiyâr eder ya‘nî naşbta tecvîz eder. Amma ref‘i muhtâr tutar zira ma‘nâ cihetinde münâdâ müsteķildir. Güya ki ona yâ dâhil olmuştur pes. Ona bir hareket ihtiyâr eder ki yânın eşeridir ki ref‘dir. Amma Ebu ‘Amr b. ‘Alâ ki [41b] ‘Abdullâh b. İshâk Haḍramî Şâkirdî’dir ve Ḥalîl’den bir miķtâr muķâddemdir. Ol naşbı ihtiyâr eder. Zira mu‘arref bi‘l-lâm yâ dâhil olmaz pes. Onda اَدْعُو nun eşerini ihtiyâr eder ki naşbdır. Yânın eşrini eylemez ki ref‘dir. Eğerçe onu da tecvîz eder. Amma Ebu‘l-Abbâs Müberred der ki eğer ma‘tûf mezkûr الْحَسَن gibi ise ya‘nî ondan ḥarf-i ta‘rîf selb eylemeğe ķâbil ise zira ‘alem olmadığı taķdîrce bunun gibi isimlerden lâmı gidermek ki ķâbildir. İmdi Müberred Ḥalîl gibi ref‘ ihtiyâr eder. Zira lâm vaķtâki marîz-i selbde olursa ona i‘tibâr eylemez. Amma eğer mezkûr ma‘tûf الْحَسَن gibi olmazsa nezi‘i-i lâmin tecvîzinde الْجَوْمُ وَالصَّعِيُّ gibi. Onda Müberred Ebu ‘Amr gibi naşbı ihtiyâr eder. Ma‘lûm ola ki bu e‘lâmı bu vecihle sevķ eylemek bu kitâbın leṭâyifindendir.

وَالْمُضَافَةُ تُنْصَبُ

[İ‘râb]

وَالْمُضَافَةُ : Mübtedâ.

تُنْصَبُ : Muẓârî‘ meḥûl ve taḥtında müstetir الرّاعِي‘dir.

Maḥşûl-i Terķib

وَالْمُضَافَةُ الْمُفْرَدَةُ ye ma‘tûftur ya‘nî münâdâyı mebnînin tevâbi‘i muẓâf olsa izâfet-i ma‘neviyye ile naḥve يَا زَيْدُ صَاحِبُ الْفَرَسِ ve يَا بَشَرُ وَالْجَمَّةِ İmdi böyle tevâbi‘ menşûb olur. Zira ḥarf-i nidâ dâhil olsa bunlara elbette menşûb olurlar pes. Tâbi‘ olsalar bi-ṭarîk evlâ menşûb olurlar. Zira ḥarf-i nidâ dâhil olmaz. te’kîde ve يَا زَيْدُ ذَا مَالٍ şıfatta ve يَا رَجُلٌ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ‘atf-ı beyânda.

وَالْبَدَلُ وَالْمَعْطُوفُ غَيْرُ مَا ذَكَرَ حُكْمُهُ حُكْمُ الْمُنَادَى الْمُسْتَقِلِّ مُطْلَقًا

[İ‘râb]

وَالْبَدَلُ ٠: Mübtedâ.

وَالْمَعْطُوفُ : Ona ma‘tûf.

غَيْرُ الْمَعْطُوفِ : şıfat veya ondan bedel veya mübtedây-ı maḥzûfa şıfat.

مَا : Mevşûl ve,

ذِكْرٍ : Māzī mechûl ve müstetir kâim-i maḳâm-ı fâ'ili 'âiddir ما ya ve cümle şıladır mevşûl şılasıyla mecrûrdur izâfetle.

حُكْمُهُ : Mübtedây-ı şânî muzâftır zamîre ki her birine râci'dir 'alâ sebîl-i-bedel.

حُكْمٌ : Haber-i mübtedây-ı şânîdir ve şânî haberiyle mübtedây-ı evveldir

الْمُنَادَى الْمُسْتَقِلَّ : Mużâf-ı ileyhtir.

مُطْلَقًا : Mef'ûl-i muṭlaḳtır ve nâşibi muḳadderdir ey أَطْلَقَ الْحُكْمَ إِطْلَاقًا fehm oldu. Zira onu i'râb ve binâdan bir nesne ile kayd eylemedi pes. Vaḳtâkim [42a] مُطْلَقًا dediyse mazmûnunu te'kîd eyledi. İmdi زَيْدٌ أَبُوكَ عَطُوفًا gibi oldu pes. Nâşibi ḥâzîf eylemek vâcib olduḡu أَثْبَتَ dir ve câizdir ki مُطْلَقًا zamâna şıfat ola ey زَمَانًا مُطْلَقًا demek ola.

Maḥşûl-i Terkîb

Bedel ve ma'tûf ki evveline yâ dâḥil olmaḡa kâbil ola bunlardan her birinin ḥükmü münâdây-ı müsteḳil ḥükmüdür ya'nî bu ikisi tevâbi' ḥükmünde deḡil. Belki nefis-i münâdâ ḥükmündedir muṭlaḳan ya'nî müfred olduklarına ve mużâf ve müşâbeh-i mużâf ve nekra olduklarına münâdây-ı müsteḳil ḥükmündedir. Bedele mişāl يَا زَيْدُ بِشَرِّ bedel-i mużâf يَا زَيْدُ رَجُلًا صَالِحًا bedel-i nekra يَا زَيْدُ طَالِعًا جَبَلًا bedel-i şibh-i mużâf. Mişāl-i يَا زَيْدُ وَرَجُلًا صَالِحًا ve يَا زَيْدُ وَطَالِعًا جَبَلًا ve يَا زَيْدُ وَعَمْرُو وَأَخَا عَمْرُو ma'tûf

وَالْعَلَمُ الْمَوْصُوفُ بِإِبْنٍ مُضَافًا إِلَى عِلْمٍ آخَرَ يُجْتَنَزُ فَتُنْحَهُ

[İ'râb]

وَالْعَلَمُ : Mübtedâ.

الْمَوْصُوفُ : Şıfatı

بِإِبْنٍ : Mevşûfa müte'allık.

مُضَافًا : İbn den ḥâldir zira lafzı mûraddır pes ma'rifedir 'alem ḥükmünde veyahud haberdir muḳadder إِذَا كَانَ الْإِبْنُ مُضَافًا تَاكْدِيرًا den taḳdîrî veya مَفْعُولُ-i muṭlaḳtır ve nâşibi mużmerdir ve taḳdîrî إِذَا أُضِيفَ مُضَافًا

إِلَى عِلْمٍ : Müte'allık ne müte'allık

يُخْتَارُ فَتَحُهُ : Fi'l-i muzāri' mechūl k̄āim-i maḳāmı fā'iliyle ve zamīr-i münādāya rāci'dir. Cümle-i fi'liyye ḥaber-i mübtedādır.

Maḥşul-i Terkiḅ

Münādā ki 'alem ola ve اَيْنَ le veya بَيْنَ le mevsūf ola muzāf ola bir āḥir 'aleme ol münādānın fetḥi muḥtādır. Eḡerçe ḍam üzere bināsı da cāizdir. Mişāli يَا زَيْدُ بْنُ عَمْرٍو dır. Bu üslūb üzere kelām ya'nī اَيْنَ beyne'l-'alemeyn vāki' olmak isti'māl-i 'Arabda çok olduđu için münādānın ḍammesini fetḥaya tebdīl ederler taḥfīf kaşd edip ve her kah ki mezkūr şerāid bulunmasa ya'nī münādā 'alem olmasa ve اَيْنَا يَا زَيْدُ بْنُ اَحِيْنَا وَيَا رَجُلُ بْنُ اَحِيْنَا bu taḳdirce ḍamme üzere bināsı lāzımdır.

وَإِذَا نُودِيَ الْمَعْرُفُ بِالْأَمِّ قِيلَ يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ وَهَذَا الرَّجُلُ وَيَا أَيُّ هَذَا الرَّجُلِ وَالتَّمَرُّوا رَفَعَ الرَّجُلُ لِأَنَّهُ الْمَقْصُودُ بِالتَّذَاءِ وَتَوَابِعِهِ لِأَنَّهَا تَوَابِعُ

مُعَرَّبٍ وَقَالُوا يَا اللَّهُ خَصَّةً

[I'rāb]

وَإِذَا : Edāt-ı şart ve,

نُودِيَ : Māzī mechūl fi'l-i şart.

الْمَعْرُفُ : K̄āim-i maḳāmı-ı fā'ili [42b]

بِالْأَمِّ : e müte'allık.

قِيلَ : Cezāy-ı şart ve,

يَا : Ḥarf-i nidā.

أَيُّ : Müfred ma'rife ve,

هَذَا : Ḥarf-i tenbīh muzāf-ı ileyhden 'ivaż ve,

الرَّجُلُ : Şıfat-ı dūr veya أَيُّهَا الرَّجُلُ kelāmı kaim-i maḳām-ı قِيلَ dir ve,

وَهَذَا الرَّجُلُ : Ma'tūftur أَيُّهَا الرَّجُلُ ye هذا münādāy-ı müfred ma'rife ve رَجُلُ şıfatı.

هَذَا الرَّجُلُ şıfat-ı şıfat-ı هذا şıfatı : Bu da ma'tūftur māḳabline أَيُّ münādāy-ı müfred ma'rife ve رَجُلُ şıfatı şıfat-ı şıfat-ı dır.

وَالْتَمَرُّوا : Māzī ma'rūf müsneddir nūḥāta 'āid zamīre ki vāvdır.

رَفَعَ : Mef'ūl-i التَّمَرُّوا dūr.

الرَّجُلِ : Muzāf-ı ileyhtir.

ل : Harf-i cer

أَنْ : Harftir hūrūf-i müşebbehe-i bi'l-fi'ldem ve,

هُ : Zamīr-i gāib 'aiddir الرَّجُل

المَقْصُودُ : Haber-i أَنْ dir ki isim ve haberiyle te'vīl-i müfredededir kaçd ma'nāsına maḥallen mecrūrdur lāmla cār mecrūruyla التَّمَرُّوا ye mütē'allıktır ve ona delilidir amma Zeccāc ve Māzinī الرَّجُل ün naşbını yecūz eylediler münādāy-ı mübhemin şıfatına kıyās edip.

وَتَوَابِعِهِ : الرَّجُل e ma'tūftur الرَّجُل

وَالْتَمَرُّوا رَفَعَ تَوَابِعَ الرَّجُلِ لِتَبَعِهَا مُعَرَّبًا gibidir ma'nāsı لِأَنَّهُ الْمَقْصُودُ : لِأَنَّهَا تَوَابِعُ مُعَرَّبٍ

وَقَالُوا gibidir. التَّمَرُّوا

يَا اللَّه : Maḥallen menşūb mekūl-i kālūdūr ve,

حَصَّةٌ : Mef'ul-i muṭlaqtır ey حَصَّةٌ demektir.

Maḥşūl-i Terkiḅ

Her kah ki murād eyleseler lāmla mu'arriḫi nidā eylemek ḥālbuki ḥarf-i nidā lāmla cemi' olmak cāiz değildir. Zira ikisi böyle ḥarf-i ta'rīfdir pes. Birisi lağv olmak lazım gelirdi. Eğer cemi' olursalar. İmdi nāçar bir ism-i mübhemele tevessül eylemek gerekir kim şüreten ol münādā ola ve lāma mu'arref ona şıfat ola ve ḥaḫīḫatte münādā lāmla mu'arref ola ve ism-i mübheme ya أَيُّ dūr veya هَذَا ve eḫāvātıdır veya أَيُّهَا dır. Böyle meşelā الرَّجُل ve يَا أَيُّهَا الرَّجُل ve هَذَا الرَّجُل dersin pes. Hükümü münādā ol ism-i mübheme üzere cārī olur şüreten. Amma ḥaḫīḫatte münādā رَجُل dūr. İmdi bu cihetinden ki i'rābını ref' iltizām eylemişlerdir ve naşb cāiz değildir. Zeccācla Māzenī'den gayrının katında tevābi' racūle de ref' iltizām eylediler. Meşelā يَا أَيُّهَا الرَّجُل دُو مَالٍ derler. Zira tevābi' mu'rebtir ki ref'den gayrı i'rābı yoktur ve mu'rebe tābi' olan bāb-ı nidā her ḥāl lafzına tābi' olur ḥarf-i ta'rīfde nidā cem' olmazlar illā Allāh lafzında maḥşūşan [43a] zira ḥarf-i ta'rīf lafz-ı Allāh da إِلَهِ ın fāe'l-fi'li hemzesinden 'ivaẓdır. Aşlı إِلَهِ dır pes. Hemze ḥareketini māḫablinde lāma verdiler ki sākin idi ve hemze-i taḫfīf ṭarīḫıyla ḥazf eylediler الْإِلَهِ oldu. Lām-ı evveli sākin edip lām-ı şāniye idgām eylediler اللَّهُ oldu pes. Harf-i ta'rīf hemzedem 'ivaẓ olup cüz-i kelime menzilesinde oldu ve ma'nā-i ta'rīften çıktı. İmdi ḥarf-i nidā ile cem' olmak cāiz oldu pes. Bu taḫdīrce hemze-i işbāt ederler ki 'ivaẓ olmak da onun da duḫulü vardır

ve bu hemze-i işbât eylemek nidāya maḥşūştur. Amma nidādan ğayrı yerde hemze-i Allāh hemze-i vaşldır dercele sākıt olur. Niteki بِاللّٰهِ ve وَاللّٰهِ dersin.

وَلَكَّ فِي مِثْلِ يَا تَيْمُ تَيْمُ عَدِيَّ الصَّمُ وَالنَّصْبُ

[İ'rāb]

وَلَكَّ : Muḥaddem ḥaber ve,

فِي : Ḥarf-i cer ve,

مِثْلٍ : Mecnūrdur onunla.

يَا : Ḥarf-i nidā ve,

تَيْمُ : Mūnādā mūfred ma'rife ḍamme üzere mebnī.

الصَّمُ : Muahḥar mūbtedā.

وَالنَّصْبُ : Ona ma'tūf ve,

تَيْمُ : Šānī te'kīd olur.

عَدِيَّ : Evvelkisi muḥāf olunca ve tenvīnin suḳūtu şūret-i izāfette olduđu içindir yāḥūd zarūret-i vezn için. Amma evvelkisi muḥāf olmadığı taḳdirce šānī ondan bedel olsa cāiz 'aṭf-ı beyān olsa cāiz. Ḥarf-i nidāsı maḥzūf mūnādāy-ı muḥāf olmak cāiz ve عَدِيَّ her ḥālde mecnūr muḥāf-ı ilehtir ve bu kelām ya'nī تَيْمُ تَيْمُ عَدِيَّ maḥallen mecnūr muḥāf-ı ileyh vāki'dir.

Maḥşūl-i Terkiḅ

فِي مِثْلٍ يَا تَيْمُ تَيْمُ عَدِيَّ aṣl-ı ḥiṭāb-ı mu'ayyenedir ve kah olur ki ğayr- mu'ayyene olur. Bunun gibi den murād mūnādāy-ı mūfred ma'rife mükerrer olsa ve ardınca izāfetle mecnūr bir isim gelse evvelki de iki vech cāizdir. Birisi ḍam üzere mebnī olmak. Zira mūnādāy-ı mūfred ma'rifedir ve ikincisi māba'dine muḥāf olur. Vech-i šānī menşūb olmaktır. Mezkūr عَدِيَّ ye izāfetle ve ikincisi تَيْمُ te'kīd lafzı muḥāfla muḥāf-ı ileyhi faşl eylemiştir ve cāizdir ki teym-i evvel bir maḥzūf عَدِيَّ ye muḥāf ola mezkūr ḳarīnesiyle. Amma teym-i šānī elbette menşūbtur ya izāfetle veya muḥāfa teb'iyetle fe-teemmel. Tamām-ı beyt böyledir. Beyt: يَا تَيْمُ تَيْمُ عَدِيَّ لَا أَبَا لَكُمْ لَا يُفَيِّنُكُمْ فِي سِوَةِ عَمْرٍ

وَالْمُصَافُ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ [43b] يَجُوزُ فِيهِ يَا عَلَامِي وَيَا عَلَامَ وَيَا عَلَامًا وَبِالْهَاءِ وَقَفًا

[Ī'rāb]

مُبْتَدَاً : Mübtedā.

إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ : Muzāfa müte‘allık.

جوزُ : Muẓārī‘ ma‘rūf.

يَجُوزُ Zarf-1 : فِيهِ

یا : Ḥarf-i nidā.

غَلَامِي : Yā-i mütekellime muẓāf münādā. Fā'ili يَجُوزُ ve cümle haber-i mübtedâdır ve,

غُلَامِي ma‘tūf : Hāzif-ı yāyla وَيَا غُلَامِ

وَيَا غُلَامَا : Yāy-ı elife ƙalble yine ma‘tūftur māḳabline.

وَبِأَنَاءٍ : Cār mecrūrurla fi‘l-i muḳaddera müte‘allık.

وَتَقُولُ بِالْهَاءِ حَالٌ كَوْنُكَ وَاقِفًا takdīrī olursa fa‘il ma‘nāsına olursa ya mef‘ūlden hāldir ki münādāy-ı mezkūrdur. Eğer mef‘ūl ma‘nāsına olursa ey ya mübtedāy-ı ya mübtedāy-ı يَقِفُ وَاقِفًا veya mef‘ūl-i leh ola ey لِلْوُقُوفِ veya mef‘ūl-i mutlak ola ey وَاقِفًا ya mübtedāy-ı yahud zarf māhẓūfa haber ola ey وَاقِفًا وَهُوَ بِالْهَاءِ ya fa‘il-i māhẓūfa müte‘allık ola ey يُوقِفُ عَلَيْهِ بِالْهَاءِ وَقِفًا ya mübtedāy-ı yahud zarf māhẓūfa haber ola ey فِي الْوُقُوفِ

Maḥṣūl-i Terkīb

Yā-i mütেকellime muzāf olan münādā da dört vech cāizdir. Birisi يَا غُلَامِي وَغُلَامِي yānın fethi ve sukunuyla. Aşlı meftūh olmaktır kāf-ı hîṭāb gibi ve sükun-ı taḥfîf içindir ve يَا غُلَام yānın ḥazfıyla kesra ile iktifā edip ve يَا غُلَامَا yāsi elife ve kesra ve fethaya ḳalb eylemekle ve vaḳf ḥālinde ḥāyla يَا غُلَامَا dersin.

وَقَالُوا يَا أَبَى الْأَمِّيَّةِ وَمَا أُمِّيٌّ وَلَا أَبٌ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الْعَرْشِ الْمَلِكُ يَوْمَ الدِّينِ

[i'rab]

وَقَالُوا : Māzī ma‘rūf zamīr-i bārize müsned ki vāvdır nuhāta ‘āidir ki hükmen mezkûrdur.

بَا غُلَامِي : يَا أَيُّ gibidir i‘rābta ve vücuhta ve üç vech ziyādedir onun üzerine maḥallen menşüb mekûl-i kavldir.

وَيَا أُمَّتْ وَيَا أُمَّتْ : Ona ma'tūf ma'tuflardır mā kabline.

Meḳūl-i ḳavle ma‘ṭūftur illā bu kadar var ki يَ dan maḳlūb elif ḥazf oldu fetḥa delāleti için.

Maḥṣūl-i Terkīb

Her kah ki münādā yāy-ı mütekellime muzāf ola. Onun aḥvālī ma‘lūm oldu. Amma eğer yāy-ı mütekellime muzāf olsa cemī‘ ol vücūh cāiz değildir. Meğer ki münādā اِنَّ ola وَأُمُّ veya وَعَمُّ ne muzāf ola ve onlar da yāy-ı mütekellime muzāf olalar pes. Bunda cemī‘ mezkūr vücūh cārīdir. Zira ‘Arab dilinde bu terkībler keṣīru’l-isti‘māldir ve bir ziyāde ve cerde cāizdir ki yādan maḳlūb elifi ḥazf edeler māḳablinde fetḥa delālet eylediği için. Bu da heman bu terkībleri maḥṣūştur. Ancak meselā يَا اِنَّ اُخِي وَيَا اِنَّ خَالِي demezler. Belki ğayr-ı münādā da [44b] dedikleri gibi derler. Muṣannif bāb-ı ğulāmi buyurdu ya‘nī onda yāy-ı mütekellime ne ḥüküm verirlerse bunda verirler pes. Emsilesi يَا اِنَّ اُمِّي وَيَا اِنَّ عَمِّي وَيَا اِنَّ اُمَّ وَيَا اِنَّ اُمًّا وَيَا اِنَّ عَمًّا وَيَا اِنَّ اُمَّ وَيَا اِنَّ عَمًّا fetḥala iktifā edip.

[Münādānın Terḥīmi]

وَتَرْخِيمُ الْمُنَادَى فِي آخِرِهِ تَخْفِيفًا وَشَرْطُهُ أَنْ لَا يَكُونَ مُضَافًا وَلَا مُسْتَعَانًا وَلَا جُمْلَةً وَيَكُونُ إِمَّا عَلَمًا زَائِدًا عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ وَإِمَّا بِنَاءِ التَّائِيثِ

[İ‘rāb]

Muzāf-ı ileyh ve, وَتَرْخِيمُ الْمُنَادَى

Ḥaber-i mübtedā. جَائِزٌ

Ḥarf-i zarf. وَفِي

Onunla mecrūr muzāf-ı ileyh münādāya ‘āid ve, غَيْرِ

Mef‘ūl-i leh ma‘nāsı terḥīm-i münādā se‘at-i kelāmda cāizdir ve ğayr-ı münādā da zarūret için cāizdir ya‘nī cāizdir ya‘nī li’z-zarūre. ضَرُورَةٌ

Terḥīme ‘āid ve, وَهُوَ

Ḥazf-ı fā‘ili ve mef‘ūli metrūk ḥaber-i mübtedādır. حَذَفَ

e müte‘allık ve zamīr münādāya rāci‘dir veya isme zira bāḥs isimdedir. فِي آخِرِهِ

Mef‘ūl-i lehtir veya mef‘ūl-i muṭlaḳ muzāf ḥazfıyla ey حَذَفَ تَخْفِيفًا veya temyīz ey مِنْ حَيْثُ

التَّخْفِيفُ لَا مِنْ حَيْثُ الْقَلَّةُ

وَشَرْطُهُ : Mübtedâ ve zamîr الْمُنَادَى ya ‘âid ve,

أَنْ : Harf-i naşb ve,

لَا : Harf-i nefy ve,

يَكُونُ : Nâkısa ve müstekin ismi الْمُنَادَى ya ‘âid.

يَكُونُ : Haber-i مُصَافًا

وَلَا مُسْتَعَانًا وَلَا جُمْلَةً : مَصَافًا ta ma‘tûflardır ve لَا lar te’kîd içindir. Zira muzâfa ma‘tûflardır. Ol ise menfidir pes. Menfiye ma‘tûf olan menfidir.

وَيَكُونُ : Nâkışa ve müstetir ismi ‘âiddir الْمُنَادَى ya.

إِمَّا : Tafşîli taķsîm kelime de geçti.

عَلَمًا : Haber-i يَكُونُ dir.

زَائِدًا : Haber-i ba‘de’l-ḥaberdır veya şıfat-ı عَلَمًا dir.

عَلَى ثَلَاثَةٍ : زَائِدًا e müte‘allık

إِمَّا : Harf-i ‘aṭf.

بِنَاءِ التَّائِيثِ : Câr mecrûruyla muḳaddera müte‘allıktır. Taḳdîrî عَلَمًا التَّائِيثِ بِالنَّاءِ وَإِمَّا مُؤَنَّنًا بِالنَّاءِ ne ma‘tûftur.

Mahşûl-i Terķib

Terḥîm luġatte telyîn ma’nâsınadır ya’nî yumuşatmak. Amma nahvîler ıştılâhında ismin âhîrinde ḥazftır taḥfîf için. İmdi ism-i münâdâda terḥîm câizdir. Amma ğayrı da zârûret için câizdir ve terḥîmin şartı terķib-i izâfî olmamaktır. Zira muzâf-ı ileyhten ḥazf vâki’ olsa âḥar-ı münâdâ deĝil ve muzâfdan âhiri ḥazf eylesek terḥîm vasaṭ kelime de vâki’ olur. Zira muzâf ve muzâf-ı ileyh ma’nâda bir kelime menzilindedir ki bir şahş’a ‘alem olmuş ola. Müsteĝâs da [45a] olmak gerek mendûbta. Zira bu ikisinde bile medd-i şavt maṭlûbtur. Terḥîm ḥûd medd-i şavta münâfîdir cümlede olmamak gerek. Zira ‘alem olan cümlede tefsîr ve taşarruf câiz deĝildir ve yekûnû terḥîm-i münâdâ olur iki emrin birisiyle. Ya üç ḥarften ziyâdeli ‘alem olmak gerek veya münâdâ da tâ-i te’nîş olmak gerek. Ya’nî her kah münâdâ da te’nîş ola terḥîmi câizdir ‘alem olsun olmasın ve üç ḥarften ziyâdeli olsun olmasın. Meşelâ ثُبَّ cemâ‘at ma’nâsınadır يَا ثُبَّ أَقْبَلِي ey cemâ‘at yüzünüzü bana döndürün demektir. Kah olur ki bunu bir şahş’a ‘alem ederler ve nidâ edip يَا ثُبَّ أَقْبَلِي derler terḥîm edip يَا ثُبَّ derler هَبَّ de bunun gibidir ki يَا هَبَّ derler terḥîm edince يَا هَبَّ

derler. Ma'lûm ola ki terhîmde 'alemiyyet onun için mu'teberdir ki münādā olmak çok olur dillerinde pes. Onda tahfîf münāsibtir onun için تُبُّ ve هُبُّ gibilerde ziyāde 'ale's-şelāse şart olunmadı. Amma sāir e'lāmda eylediler. Zira şulāşîler huşuşan ki sākinu'l-evsaṭ olalar hafîfdir وَأَعْدَلْ evzāndır. İmdi tahfîfe muhtâc değildir. Hâşılı münādā da her bār ki te'nîş ola. Evvel tā-i terhîm tarîkıyla hâzıf eylemek cāizdir 'alem ve ziyāde 'ale's-şelāse olmazsa da. Zira te'nîş haqîqatte kelimedde bir emr-i zāiddir pes. Onun hâzıfıyla kelime de içhâf lâzım gelmez.

فَإِنْ كَانَ فِي آخِرِهِ زِيَادَتَانِ فِي حُكْمِ الْوَاحِدَةِ كَأَسْمَاءَ وَمَرْوَانَ أَوْ حَرْفٍ صَحِيحٍ قَبْلَهُ مَدَّةٌ وَهُوَ أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعَةِ أَحْرَفٍ خُذِفَتَا

[İ'rāb]

فَإِنْ : Harf-i şart maḥzūfun cezāsına dāhil olmuştur. Taḳdīrī ذَلِكْ ثَبَتَ ذَلِكَ yahud kemmiyet maḥzūf terhîmi tefsîr içindir. اِنْ harf-i şart.

كَانَ : Fi'l-i şart.

فِي : Harf-i cer.

آخِرِهِ : Onunla ve zamîr münādāya rāci'dir. Cār ve mecrūr maḥallen menşub ḥaber-i كَانَ dir.

زِيَادَتَانِ : İsmi.

فِي : Harf-i cer.

حُكْمِ : Mecrūr فِي harfiyle. Na'at زَائِدَانِ dır.

الْوَّاحِدَةِ : Muḳadder mevşūfa şıfattır. Taḳdīrī الزَّيَادَةُ الْوَاحِدَةُ dir.

كَ : Harf-i cer veya mişl ma'nāsına isimdir cār mecrūr veya muzāf ve muzāf-ı ileyh mübtedāy-ı maḥzūfa ḥaberdır. Taḳdīrī هُوَ مِثْلُ أَسْمَاءِ

فَإِنْ كَانَ فِي آخِرِ الْمُنَادَى الْجَائِزِ تَرْجِيْمُهُ زِيَادَتَانِ ثَابِتَتَانِ فِي حُكْمِ الزَّيَادَةِ الْوَاحِدَةِ : Ona ma'tūf pes. Bu kelâmın ma'nası

[45] هُوَ مِثْلُ أَسْمَاءَ وَمَرْوَانَ

أَوْ حَرْفٍ : Harf-i 'atf زِيَادَتَانِ na ma'tūftur.

صَحِيحٍ : Şıfat-ı حَرْفٍ tir.

قَبْلَهُ : Muḳaddem ḥaber.

مَدَّةٌ : Muahḥar mübtedā cümle-i ismiyye şıfat-ı şānīdir حَرْفٍ e.

وَهُوَ : Mübtedā.

أَكْثَرُ : Haberi ve,

مِنْ : Harf-i tafşil ve,

أَرْبَعَةٌ : Mecnûrdur مِنْ harfiyle ve,

أَحْرَفٍ : Muẓāf-ı ileyh-i أَرْبَعَةٌ dır.

حَذِفْنَا : Māzī mechûl zamîr-i bârize müsned ki eliftir ‘âiddir iki harf-i mezkûra ve bu cümle cezây-ı şarttır ki فَإِنْ كَانَ dir.

Maḥşûl-i Terkîb

Terḥîmi murâd olan ism-i münâdânın eğer âhîrinde iki ziyâde olursa ki bir ziyâde hükmündedir فَعْلَاءٌ gibi elif-i te’nîş onda bir uğurdan ziyâde olmuşlardır te’nîş ma’nâsı ifade eylemek için فَعْلَاءٌ den vezni üzere وَسَامَةٌ den ḥâsen ma’nâsına vâv hemzeye kalb olmuştur أُنَاءَةٌ gibi ki aşlı وَنَاءَةٌ dir وَيٍّ den ki süst ma’nâsınadır. Ya’nî za’îf. وَاحِدٌ gibi ki aşlı وَحَدٌ dir تَوْحِيدٌ den ḥâşılı bunun gibilerde hemze vâvdan maḥlûbtur. Amma أَسْمَاءٌ isimden olsa vezni أَفْعَالٌ olurdu فَعْلَاءٌ olmazdı pes. Bu kelime dâhil olmazdı. مَرْوَانَ da da elif ve nûn def’aten vâhîdeten ziyâde olmuştur tezkîr için. İmdi terḥîimde ikisi bir uğurdan ḥazf olunur. Amma ism-i münâdânın âhîri harf-i şaḥîḥ olsa ve mâḳabli harf-i med olsa ya’nî harf-i ‘illet sâkin ve mâḳablinin hareketi cinsinden olsa ve ḥâlbuki ol ism-i münâdânın dörtten ziyâde olsa ondan da iki harf ḥazolunur biri âhîrde şaḥîḥ biri de mâḳablinde harf-i ‘illet عَمَّارٌ ve مَسْكِينٌ ve مَنصُورٌ gibi pes. Bunlar terḥîim olduktan sonra ya isim ve يَا مَرْوَةَ ve يَا عَمَّ ve يَا مَسْكِينٌ derler. Kısm-ı sâniide dört harften ziyâde şart olundu. Zira dört harfli olsa iki harfiyle içḥâfî kelime lâzım gelirdi.

وَإِنْ كَانَ مُرَكَّبًا حُذِفَ الْإِسْمُ الْآخِرُ وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ فَحُرِفَ وَاحِدٌ

[İ’râb]

وَأِنْ كَانَ : Zikri geçti ve zamîr-i الْمُتَنَادَى ya rāci‘dir ve,

مُرَكَّبًا : Haberi.

حُذِفَ : Māzī mechûl.

الْإِسْمُ : Kāim-i maḳām-ı fā’ili.

الْآخِرُ : Şıfat-ı الْإِسْمِ dir ve cümle cezây-ı şart.

الإِسْمُ الْآخِرُ ve gibidir. İşârettir iki harf hâzıf olan mevâzi‘a ve وَإِنْ كَانَ مُرَكَّبًا : وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ

فَحَرْفٌ : Mübtedâ.

وَاحِدٌ : Şıfat-ı ve haberi mahzûf taqdiri [46] ve câizdir ki fi‘l-i muzâri‘ taqdîr ola.

فَ Taqdîri مُتَعَيِّنٌ وَاحِدٌ مُتَعَيِّنٌ ve cümle-i ismiyye veya fi‘liyye cezay-ı şart onun için evveline dâhil oldu.

Mâhşûl-i Terkîb

Eğer münādâ ism-i mürekkebe olursa مَعْدِي كَرِبَ ve بَعْلَبَكْ gibi terhîm de ism-i âhîr hâzıf olunur. Zira ki bu isim tâ-i te‘nîş hükmündedir ki evvelki kelimeye lâhık olmuştur ve her kah ki münādâ mezkûr üç kısımdan gayrı ola ki mezkûr oldu. Onun terhîmi bir harfın hâzıfıyla olur. Şöyle خَالِدِ de يَا خَالٍ ve يَا مَالِكِ de derler.

وَهُوَ فِي حُكْمِ الثَّابِتِ عَلَى الْأَكْثَرِ فَيُقَالُ يَا حَارٍ وَيَا ثَمِي وَيَا كَرُو وَقَدْ يُجْعَلُ اسْمًا بِرَأْسِهِ فَيُقَالُ يَا حَارُ وَيَا ثَمِي وَيَا كَرُو

[İ‘râb]

وَهُوَ : Mübtedâ ‘âiddir mahzûfa ve,

فِي حُكْمِ الثَّابِتِ : Haber-i mübtedâ.

عَلَى مَذْهَبِ الْأَكْثَرِ veya ثُبُوتُهُ عَلَى قَوْلِ الْأَكْثَرِ ey demektir هُوَ mahzûfa haberdir : عَلَى الْأَكْثَرِ

وَإِذَا كَانَ الْأَمْرُ مَا دَكَّرْنَا فَلَا جَرَمَ : Muzâri‘ mechûl ve فَ câizdir kim şart-ı mahzûfa cezâ ola. Taqdîri فَيُقَالُ

ve,

يَا : Harf-i nidâ ve,

يُنَادَى : Münādây-ı mürâhham ve bu münādây-ı mürâhham kâim-i maqâm-ı fâ‘ilidir يُنَادَى nün.

يَا : Ma‘tûflardır حَارٍ ye.

وَقَدْ : Harf-i taqlîl.

يُجْعَلُ : Muzâri‘ mechûl ve müstetir onda kâim-i maqâm-ı fâ‘ilidir يُجْعَلُ nün ‘âiddir münādây-ı mürâhham.

اسْمًا : Mef‘ûl-i şânîsidir يُجْعَلُ nün.

بِ : vâsıtasıyla mef‘ûl-i şânîdir veya şıfat-ı بِ dir.

فَيُقَالُ يَا حَارُ وَيَا ثَمِي وَيَا كَرُو

Maḥṣūl-i Terkīb

Terḥīm için maḥzūf olanın māḳābli şābit ḥūkmündedir ekser-i isti'mâlde pes. Ol ḥarf ki maḥzūfun māḳablinde ḥālî üzere kalır. İmdi يَا حَار derler rânın kesriyle ve يَا تُو derler vâvın şubûtuyla ve mîmim ḍammıyla ve يَا كَرُو vâvın yine fethiyle ve kah olur ki kalanı da terḥîmden sonra 'alâ ḥidetin isim i'tibâr ederler ve üzerine aḥkâm-ı münādâyı icrâ ederler pes يَا حَار derler ḍamm-ı râyla zira ki münādây-ı müfred ma'rifedir ve يَا تُو de يَا تُمِّي derler ve o tarafta māḳabli mazmûm olduğu için vâvı yâya ve ḍamme kesraya tebdîl edip يَا تُمِّي derler ve يَا كَرُو de يَا كَرَا derler. Vâv müteḥarrik māḳabli meftûḥ elife ḳalb edip يَا كَرَا derler.

وَقَدْ اسْتَعْمَلُوا صِيغَةَ النَّدَاءِ فِي الْمُنْدُوبِ وَهُوَ الْمُتَفَجِّعُ عَلَيْهِ بَيَّا أَوْ وَاحْتِصَّ بِوَا وَحُكْمُهُ [46b] فِي الْإِعْرَابِ وَالْبِنَاءِ حُكْمُ الْمُنَادَى وَلَكَ زِيَادَةُ
الْأَلِفِ فِي آخِرِهِ فَإِنْ خِفْتَ اللَّيْسَ قُلْتَ وَاعْلَامِكِيهِ وَاعْلَامُكُمْوهُ وَلَكَ الْهَاءُ فِي الْوَقْفِ

[İ'râb]

وَقَدْ : Ḥarf-i taḳlîl.

اسْتَعْمَلُوا : Māzī ma'rûf zamîr bāriz müsned ki vâvdır nuḥâta veya 'Araba 'âid.

صِيغَةُ : Lafzen menşûb mef'ûlû.

النِّدَاءِ : Muẓāf-ı ileyh صِيغَةُ dan bunda يَا murâddır.

فِي الْمُنْدُوبِ : صِيغَةُ ya müte'allık.

مُنْدُوب a. Mübtedâ 'âiddir يَا : وَهُوَ

الْمُتَفَجِّعُ : Ḥaberi.

عَلَيْهِ : Ḳāim-i maḳām-ı fā'ili ve zamîr 'âiddir elif ve lâma.

تَفَجَّعَ : يَا müte'allıktır.

أَوْ : يَا ya ma'tûf.

اِخْتِصَّ : Māzī meḥûl müstetir ḳāim-i maḳām-ı fā'ili.

بِوَا : Mübtedâ ve zamîr 'âiddir يَا ola ve taḥtında zamîr olmaya.

وَحُكْمُهُ : Mübtedâ ve zamîr 'âiddir يَا a. rāci'.

يَا حُكْمُهُ : فِي الْإِعْرَابِ ye mütea'llık.

وَالْبِنَاءِ : Ona ma'tûf.

حُكْمُ : Haber-i mübtedā.

الْمُنَادَى : Taḳdīran mecrūr muzāf-ı ileyhtir.

وَلَكْ : Muḳaddem ḥaber.

زِيَادَةُ الْأَلِفِ : Muahḥar mübtedā.

يَا مُتَعَا'لِيكَ وَ زَمِيرٌ مِّنْ دُونِ رَآئِي : 'dir.

فَإِنْ : Ḥarf-i şart.

خَفْتُ : Māzī ma'rūf müsneddir tā-i ḥiṭāba fi'l-i şart vāki'dir.

الْبَسَ : Mef'ul-i bih.

قُلْتُ gibidir. Cezāy-ı şart vāki'dir.

وَأَ غَلَامِكِي : Maḥalli naşbda meḳūl-i ḳavldir. هَا ḥarf-i nidā. مَعْدُوبٌ مُزَافٌ كَافَا veya تَاطْوِيل-
i şavt içindir ve هَا ḥarf-i vaḳf.

غَلَامُكُمْ : Ona ma'tūf.

وَلَكْ : Muḳaddem ḥaber.

هَآءُ : Muahḥar mübtedā.

وَلَكْ زِيَادَةُ الْهَاءِ فِي حَالَةِ الْوَقْفِ : Muḳaddere müte'allik taḳdīrī

Maḥşūl-i Terkiḅ

Kah olur ki şīḡa-i nidā ki يَا dır maḥşūş mendūbta isti'māl eder 'Arab. Mendūb şol meyyitdir ki ona acıyıp üstüne ağlarlar ve iyiliklerini anarlar tāḳim halk bilsinler ki onun fevti bir ulu kışşadır tāḳim ağladığını ma'zūr bilip böyle ağlayalar. Amma ıstılaḥta mendūb mütevecca-i minh يَا رَأْسًا gibi veya mütefecca' 'aleyhtir يَا زَيْدًا gibi dan ve يَا dan sonra mütevecca' bir nesnenin ağrısını izhār eylemeğe ve tefeccü' bir nesne için veya kimse için ğam ve ğuşşa izhār eylemeğe derler ve mendūbun mu'ayyen bir şīḡası vardır kim onu münādāda isti'māl eylemezlerdir ki o şīḡa-i يَا dır ve mendūbun iki isti'mālī var. Birisi sāir münādālar ki ḍamme üzere mebnī olmaktadır [47a] eğer müfred ma'rife ise ve menşūb olmaktadır. Eğer muzāf veya müşābih-i muzāf ise ve birisi de āḥirine elif ilḥāḳ eylemektir يَا وَ زَيْدًا وَ عَبْدَ الْمَلِكِ وَ مَنْ حَفَرَ بَنَى زَمْرَم gibi ve kah olur ki eliften sonra bi hā-i sekte ilḥāḳ ederler يَا وَ زَيْدًا gibi. Amma eğer elif ziyādeliğinde iltibās lāzım gelirse elif yerine يَا

veya وا ziyāde edersin. Şöyle ki ki غلامك de müfred müennes muhāṭabanın gulāmını nüdbe edersen eğer elif ziyāde edip غلامك dersin müfred müzekker muhāṭabın gulāmını nüdbe eylemeğe müştəbih olur pes. Bir ziyāde edersin ki kesraya münāsibtir غلامكې desin ve hālet-i vāḳfta bir hā ziyāde edip غلامكې dersin ve gine bunun gibi غلامكم ve bir elif ziyāde edip غلامكم desek cem‘ müzekker muhāṭab teşniyesine müştəbih olur pes. Bir vāv ziyāde edip غلامكمو dersin ve hālet-i vāḳfda bir hā ziyāde edip غلامكمو dersin.

وَلَا يُنْدَبُ إِلَّا الْمَعْرُوفُ فَلَا يُقَالُ وَارْجُلَاهُ وَامْتَنَعَ مِثْلُ وَارْتَدَّ الطَّوِيلَةُ خِلَافًا لِيُونُسَ

[I‘rāb]

وَلَا يُنْدَبُ : Fi‘l-i nefy-i istiḳbāl binā-i mechūl ve,

إِلَّا : Harf-i istiṣnā.

الْمَعْرُوفُ : Kāim-i maḳām-ı fā‘ilidir يُنْدَبُ nūn istiṣnā-i müferrağdır. Zira müsteṣnā minh mezkūr

değildir. لَا يُنْدَبُ اسْمٌ مِنَ الْأَسْمَاءِ إِلَّا الْأِسْمُ الْمَعْرُوفُ Taḳdīrī

gibidir. لَا يُنْدَبُ : فَلَا يُقَالُ

ye. لَا يُنْدَبُ fi‘liyye ma‘ṭūftur لَا يُقَالُ nūn ve bu cümle-i fi‘liyye ma‘ṭūftur Kāim-i maḳām-ı fā‘ilidir

وَامْتَنَعَ : Fi‘l-i māzī ma‘lūm.

مِثْلُ : Fā‘ili.

وَارْتَدَّ الطَّوِيلَةُ : Muḳāf-ı ileyh.

وَامْتَنَعَ وَارْتَدَّ الطَّوِيلَةُ اِمْتَنَعَ yahūd maṣdar-ı maḳzūfa sıfattır ey مَعْرُوفًا : Mef‘ūl-i muṭlaḳ ey

وَامْتَنَعَ هَذَا الْقَوْلُ حَالٌ كَوْنِهِ مَخَالِفًا لِقَوْلِ يُونُسَ ey فَارْتَدَّ مِنْهُ فَارْتَدَّ yahūd اِمْتَنَعَ fā‘ilinden ḥāldir ey

لِيُونُسَ : Cār mecrūr خِلَافًا a müte‘allıktır.

Maḥṣūl-i Terkiḳ

Mendūb olmaz illā meṣhūr olan kimse tākim nādibin feryādı ve fiḡānı ve teḡarru‘ cūārı ma‘zūr tūtula ve nādibin izṭırabı ve bükāsı ‘abeş yere olmadığı ma‘lūm ola pes. Mechūl kimse mendūb olmaz tākim bu ma‘nā sebeb-i suḡriyye ve efsūs olmasın. Ma‘lūm ola mendūbun ‘alāmetini şıfatına vermezler [47b] pes. وَارْتَدَّ الطَّوِيلَةُ demezler zira şıfat bir isimdir mevşūftan ḡayrı mendūb hud mevşūftur. İmdi onun ‘alāmeti ḡayrıya vermek cāiz değildir. Amma Yūnusi Naḥvī

mendübun ‘alāmetini şıfatına verir. Zira şıfat mevşūfun tetimmesindendir ve kelām-ı ‘Arabta vārid olmuştur. وَ مَنْ حَفَرَ بِئْرَ زَمْزَمَ pes. Lāyık olan budurkim وَ زَيْدَ الطَّوِيلَةِ da cāiz ola حَفَرَ kazmaktır ve بئر kuyu ma‘nāsınadır ey zemzem kuyusunu kazan kimse ki murād İmām ‘Ali Hazretleridir kim kerramallāh zemzem kuyusunu ol kazmıştır.

[Nidā Harfini Hāzfi]

وَيَجُوزُ حَذْفُ حَرْفِ الْبِدَاءِ إِلَّا مَعَ اسْمِ الْجِنْسِ وَالْإِشَارَةِ وَالْمُسْتَعَاثِ وَالْمُنْدُوبِ نَحْوُ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَأَيُّهَا الرَّجُلُ وَشَدَّ أَصْبَحَ لَيْلٌ وَافْتَدَى
مَخْنُوقٌ وَأَطْرَقَ كَرًا وَقَدْ يُحْذَفُ الْمُنَادَى لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا مِثْلُ أَلَا يَا اسْجُدُوا⁷³

[İ‘rāb]

وَيَجُوزُ : Muḏāri‘ ma‘rūf.

حَذْفُ : Fā‘ili.

حَرْفِ : Muḏāf-ı ileyh.

الْبِدَاءِ : Muḏāf-ı ileyh.

إِلَّا : Harf-i istiṣnā.

مَعَ : Zarf-ı zamān veya mekān maḥalline göre.

اسْمِ : Muḏāf-ı ileyh.

وَيَجُوزُ حَذْفُ : Muḏāf-ı ileyh. İstiṣnā-i müferrağdır zira müsteṣnā minh mezkūr değıl. Taḳdīrī

حَرْفِ الْبِدَاءِ مَعَ كُلِّ اسْمٍ مِنَ الْأَسْمَاءِ إِلَّا اسْمَ الْجِنْسِ

: Birbirine ma‘tūflardır. وَالْإِشَارَةِ وَالْمُسْتَعَاثِ وَالْمُنْدُوبِ

مِثْلُ : İbtidā-i maḥzūfa ḥaberdır.

يَا يُوسُفُ : Münādāy-ı müfred ma‘rife. Harf-i nidāsı maḥzūf ey

أَنْتَ dir. Fi‘l-i emr müfred muḥāṭab. Zamīr-i müstetire müsned ki

عَنْ هَذَا a müte‘allık bu kelām maḥalli cerde muḏāf-ı ileyhtir.

وَأَيُّهَا الرَّجُلُ : Ma‘tūftur māḳabline.

شَدَّ : Māzī ma‘rūf.

⁷³ En-Neml 27/25

أَعْرِضُ : Mişl-i : أَصْبَحُ

لَيْلٍ : Münādāy-ı müfred ma‘rife. Nidāsı maḥzūf ve bu kelām fā‘il-i şedd dir.

أَصْبَحُ : Mişl-i : وَافْتَدِ

لَيْلٍ : Mişl-i : مَخْنُوقُ

أَصْبَحُ : Mişl-i : وَأَطْرُقُ

pes وَشَدَّ ma‘tūftur وَشَدَّ حَذَفُ حَرْفِ الْبَدَاءِ فِي لَيْلٍ وَمَخْنُوقٍ وَكَرَأَ فِي قَوْلِهِمْ أَصْبَحُ لَيْلٍ وَافْتَدِ مَخْنُوقُ وَأَطْرُقُ كَرَأَ : Mişl-i لَيْلٍ ḥāşılı كَرَأَ : Mişl-i لَيْلٍ وَشَدَّ حَذَفُ حَرْفِ الْبَدَاءِ وَبُجُورُ حَذَفِ حَرْفِ الْبَدَاءِ kavline.

gibidir fe-teemmel. وَقَدْ يُحَذَفُ الْفِعْلُ لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا : وَقَدْ يُحَذَفُ الْمُنَادَى لِقِيَامِ قَرِينَةٍ جَوَازًا

مُثْلُ : Mükerrer geçti.

أَلَا : Harf-i tenbîh ve,

يَا : Harf-i nidā münādā maḥzūf ki قَوْمٌ dūr.

اسْمُجُدُوا : Emr-i muḥāṭab zamîr bārize müsned ki vāvdır ve cümle maḥalli cerdedir izāfetle.

Maḥşul-i Terkiḥ

Harf-i nidāyı ḥazf eylemek cāizdir ḡarīne ḡāim [48a] oldukda illā ism-i cins ile ki nidādan evvel nekra ola. Zira cins mu‘arref harf-i nidādır. İmdi onun ḥazfı mültebis olur ve ondan sonra لَ lām-ı ta‘riften nāibdir pes. Eğer ḥazf olsa nāib ve menūb ḥazf olmak lāzım gelir. İsm-i işāretle de harf-i nidā ḥazf olmaz. Zira أَئِيهَا medde ism-i işāret ism-i cins gibidir. Müsteḡāş ve mendūbla harf-i nidā ḥazf olmaz. Zira bunlarda maṭlūb medd-i şavttır. Ḥazf ḥūd münāfidır pes. Me‘ariften harf-i nidā ḥazf olmak cāiz olan ma‘rife ‘alemdir يُوسُفُ اغْرِضْ عَنْ هَذَا يَا يُوسُفُ demektir ve lafza أَيُّ dir zü’l-lāmla mevşūf olsa وَيَا أَيُّهَا الرَّجُلُ وَيَا أَيُّهَا الرَّجُلُ gibi. İmdi أَيُّهَا dan ve وَيَا أَيُّهَا dan harf-i nidā ḥazf olmaz. Zevi’l-lāmla mevşūf olmayınca mevşūlattan da harf-i nidā ḥazf olur naḥve مَنْ لَا يَزَالُ مُحْشِنًا أَحْسَنَ الَّذِي AMMA muzmeratı nidā eylemek şāzdır. وَيَا أَيُّهَا ve يَا أَيُّهَا gibi. Amma ism-i cinsten harf-i nidāyı ḥazf eylemek mişl أَصْبَحُ لَيْلٍ ya‘nî لَيْلٍ harf-i nidā ḥazf oldu. İsm-i cinsten şāz iken bu söz İmru’u’l-Ḳays’ın ‘avratının sözüdür ki ağzı kokusundan müteezzi oldu ve bu sözü söyledi عَلَى الصَّبَاحِ ondan boşandı ve gitti pes. Darb-ı meşel oldu gece uzunluğundan şikāyette. وَافْتَدِ مَخْنُوقُ يَا مَخْنُوقُ taḡdīrince bu da darb-ı meşeldir ki bir gece arkası üzere yatarken birisi üstüne düşüp boğazını sıkır ve der

ki mal vermekle kendini kurtar. İmdi bu ʿarb-ı meşeldir mal vermekle iztirābını [defʿ] eylemeyene. *يا كَرَّا وَاطَّرِقْ كَرَّا* ya'nī *كُرَّوَان* murād dır. Üç cihetten şüzüz var. Evvela ism-i cinsten ʿarf-i nidāyı ʿazf eylemek ve 'alem olmayanı terḥim eylemek ve muraḥḥamı müsteklil isim kılmak. Bu da ʿarb-ı meşeldir. ʿaifin inkiyādına kendiden aqvāya a'lāya ve tamām meşel. *اَطَّرِقْ كَرَّا اَطَّرِقْ كَرَّا* *اِنَّ النِّعَامَةَ فِي الْفَرَى* ba'zilar dediler ki bu kerevān-ı edlā mürği şayd eylemek için 'Arabın efsūnudur. Ne'āme devekuşu derler ya'nī eğer ey kerevān ne'āme böyle azīm ʿayr iken şikār oldu ve karyelere eylediler. Sen hud bir mürği ʿaifsin ki seni şikār eylemek ne cüzīdir. Bu efsūnu okuyunca heman yatarsuz elile tutular [48b] ve kah olur ki münādā ʿazf olur ʿarine ʿāim olduğu vaqt ya'nī ʿazfına ve ta'yinine delil olsa cevāzen münādā ʿazf olunur. Mişl *يا , يا اسْجُدُوا* üzere vaḳf edip *اسْجُدُوا* den ibtidā edersin bunda ʿarine ʿarf-i nidā fi'l üzere dāḥil olmaktır. Amma *اَلَّا يا اسْجُدُوا* okuyunca illānın teşdīdiyle ve *يَسْجُدُوا* fi'l-i muzāri'le bu ʿabīlden olmaz. Ḥaşılı bāb-ı nidādan olmaz.

[İzmār 'Alā Şerīṭeti't-Tefsīr]

الثَّالِثُ مَا أُضْمِرَ عَامِلُهُ عَلَى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ وَهُوَ كُلُّ اسْمٍ بَعْدَهُ فِعْلٌ أَوْ شِبْهُهُ مُشْتَعِلٌ عَنْهُ بَضْمٍ أَوْ مُتَعَلِّقٌ لَوْ سُلِطَ عَلَيْهِ هُوَ أَوْ مُنَاسِبُهُ لِنَصْبِهِ
مِثْلُ زَيْدًا ضَرَبْتُهُ وَزَيْدًا مَرَرْتُ بِهِ وَزَيْدًا ضَرَبْتُ غُلَامَهُ وَزَيْدًا حَبَسْتُ عَلَيْهِ يُنْصَبُ بِفِعْلِ يُفَسِّرُهُ مَا بَعْدَهُ أَيُّ ضَرَبْتُ وَجَاوَزْتُ وَأَهَنْتُ وَلَا بَسْتُ

[İ'rāb]

الثَّالِثُ : Mübtedā.

ما : İsm-i mevşūl veya mevşūf.

أُضْمِرَ : Māzī meḥūl.

عَامِلُهُ : ʿāim-i maḳām-ı fā'ili ve zāmīr mef'ul-i bihe rāci'dir.

الَّذِي أُضْمِرَ فِيهِ : عَلَى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ : a müte'allık ve cümle şıladır veya şıfat *ما* ya 'āid ve maḥzūftur ey demektir ve mevşūl şılasıyla veya mevşūf şıfatıyla maḥallen merfū' ḥaber-i mübtedādır mef'ul-i bihten 'ibārettir.

وَهُوَ : Mübtedā 'āiddir mef'ul-i bihe.

كُلُّ : Ḥaber-i muzāftır e. *اسْم*

بَعْدَهُ فِعْلٌ : Mübtedā ḥaber veya fi'l fā'il ve cümle şıfat-ı *اسْم* dir ve *بَعْدَهُ* zāmīri e rāci'dir.

أَوْ شِبْهُهُ : *فِعْل* e ma'ṭūf ve zāmīr *فِعْل* e rāci'dir.

مُشْتَعِلٌ : Şıfattır her birine.

عَنْهُ : مُشْتَعِلٌ e müte‘allık ve zamîr اِسْم e rāci‘dir.

بِضَمِيرِهِ : Gine مُشْتَعِلٌ e müte‘allıktır ve zamîr gine اِسْم e rāci‘dir.

أَوْ مُتَعَلِّقِهِ : ضَمِير e ma‘tūf ve zamîr gine sâbık gibi ve cāizdir ki مُتَعَلِّقِهِ zamîri ضَمِير e rāci‘ ola ve,

لَوْ : Harf-i şart.

سُلْطَا : Māzî mechûl.

عَلَيْهِ : Ona ma‘tūf ve zamîr اِسْم e rāci‘dir.

هُوَ : سُلْطَا tahtında müstetiri te’kîd eder ki kâim-i maḳām-ı fā‘ilidir فِعْل e rāci‘.

أَوْ مُنَاسِبُهُ : فِعْل e ma‘tūf ve zamîr ona rāci‘dir.

لَنْصَبِهِ : Cevāb-ı لَوْ dir onun için evveline لَا dāhil oldu. مَاضِي ma‘rūf ve onda müstetir fā‘ilidir ki فِعْل e ‘āiddir ve zamîr-i muttaşıl اِسْم e ‘āiddir.

مِثْلٌ : Mübtedāy-ı maḥzūfa haberdir.

زَيْدًا : Fi‘l-i muzmerin mef‘ûli bihidir ve cümle maḥallen mecrûrdur izāfetle.

صَرِيحُهُ : Müfesser. Fi‘l-i muzmerdir.

وَزَيْدًا مَرَرْتُ بِهِ : Ona ma‘tūf.

[49] وَزَيْدًا صَرِيحُ غَلَامِهِ : Bu da böyle.

وَزَيْدًا حُبِسْتُ عَلَيْهِ يُنْصَبُ : Müstaḳbel mechûl ve müstetir onda kâim-i maḳām-ı fā‘ilidir maḥzūf mübtedāya ‘aid.

بِفِعْلٍ : يُنْصَبُ ya müte‘allık muzmer şıfat-ı فِعْل dir.

يُفْسِرُهُ : Muzāri‘ ma‘rūf ve zamîr muttaşıl فِعْل e ‘āiddir.

مَا : İsm-i mevşûl veya mevşûf fi‘lden ‘ibārettir.

بَعْدَهُ : Şıladır veya şıfattır مَا ya ve مَا şılasıyla veya şıfatıyla fā‘il-i يُفْسِرُ dur ve بَعْدَهُ zamîri اِسْم e rāci‘dir ve bu cümle-i fi‘liyye şıfata fi‘ldir يُنْصَبُ ma‘mûluyla maḥallen merfû‘ haber-i mübtedā-i maḥzūftur ma‘nāsı اَلْاِسْمُ الْمَذْكُورُ وَهُوَ زَيْدٌ فِي التَّظَايِيرِ الْمَذْكُورِ يُنْصَبُ ذَلِكَ الْاِسْمُ بِفِعْلٍ مُضْمَرٍ يُفْسِرُ ذَلِكَ الْفِعْلُ بِالْفِعْلِ الَّذِي ثَبَتَ بَعْدَ اَلْاِسْمِ الْمَذْكُورِ اَلْاِسْمُ

أَي : Harf-i tefsîr bunda fi'l-i muzmeri tefsîr eder.

ضَرَبْتُ : Maḥallen mecrûr zira mecrûru tefsîr eder ki bi-fi'l-i muzmerdir.

وَجَاوَزْتُ وَأَهَنْتُ وَلَا بَسْتُ : ضَرَبْتُ gibi ve ona ma'tûflardır.

Maḥşûl-i Terkiḇ

Dört bâb ki onda 'âmil izmâr olur ya'nî ta'dîd olur tesîr şartı üzere şerîte ve şart bir ma'nâyadır. Hâşılı bir 'âmili taqḍîr ederler sonra beyân ederler. Ta'rîf eder ki her isimdir ki ondan sonra bir fi'l ya şibh-i fi'l ki ism-i fâ'il ve ğayrısıdır vâki' ola. Her birisi mezkûr isimde 'amel eylemek de i'râz eyleye zamîrine veya müte'allılığına meşğûl olmak sebebiyle iştiğâl عَنِ harfıyla isti'mâl olsa i'râz ma'nâsınadır ve بِ yla isti'mâl olsa iḡbâl ma'nâsınadır. Maḥşûd budurkim eğer fi'l veya şibh-i fi'l ismin zamîrinde veya müte'allılığında veya zamîr müte'allılığında 'amel eylemekle mezkûr isimde 'amel eylemekten i'râz eylese ya'nî 'amel eylemese. Amma şöyle ki fi'li veya şibh-i fi'li ol ismin üzerine ḥavâle ve musallaṭ eylesek ya'nî bunda onlar 'amel eyleğe tevvecüh eyleseler elbette naşb ederler gerekse fi'l veya şibh-i fi'l kendi musallaṭ olsa gerekse onun yerine münāsibi musallaṭ ola ol ismi naşb ederler ضَرَبْتُ زَيْدًا gibi Zeyd'e râci' zamîre iştiğâle mişâldir. ضَرَبْتُ مَرْزُوتًا münāsibini taqḍîre mişâldir. ضَرَبْتُ غُلَامَهُ müte'allık-ı iştiğâle mişâldir ve münāsibini taqḍîre ضَرَبْتُ حَبِشَتُ عَلَيْهِ لِأَجَلِهِ demektir [49b] İmdi bunlar menşûb olurlar bir fi'l muḥadderle ki ol fi'li māba'di tefsîr eder. Ya fi'li ya şibh-i fi'li ki zamîre veya muṭlaḳ zamîre meşğûldür. Her birisi isimde 'amelden mu'arraz pes. Müfessir fi'lleri beyân eder. Ey ضَرَبْتُ زَيْدًا ve جَاوَزْتُ de aşlı ضَرَبْتُ زَيْدًا ضَرَبْتُ dır. Evvelkisi taqḍîr olundu müfesser taqḍîr olunduğu için ve جَاوَزْتُ fi'lini مَرْزُوتُ fi'li müfesserdir murâdifîyle ve أَهَنْتُ lāzımla tefsîrdir zira kişinin ḳavlini urmak efendisine ihānettir ve لَا بَسْتُ mültezemiyle tefsîrdir. Zira حَبِشَ den murâd intizâr ve mülâzemettir.

وَيُخْتَارُ الرُّفْعُ بِالْإِبْتِدَاءِ عِنْدَ عَدَمِ قَرِينَةٍ خِلَافِهِ أَوْ عِنْدَ وُجُودِ أَقْوَى مِنْهَا كَأَمَّا مَعَ غَيْرِ الطَّلَبِ وَإِذَا لِلْمُفَاجَأَةِ

[İ'râb]

وَيُخْتَارُ : Muzâri' mechûl.

الرُّفْعُ : Ḳâim-i maḳâm-ı fâ'ili.

يُخْتَارُ بِالْإِبْتِدَاءِ : ya müte'allılık.

عِنْدَ : Zarf-ı يُخْتَارُ dur.

عَدَم : Muḏāf-ı ileyh قَرِينَة de.

a. الرَّفْع ki rāci'dir خِلَاف : خِلَافِهِ da.

Mākābli gibidir i'rābta. أَوْ عِنْدَ وَجُودِ أَقْوَى

وَيُجْتَنَزُّ الرَّفْعُ بِالْإِبْتِدَاءِ عِنْدَ وَجُودِ قَرِينَةِ أَقْوَى مِنْ قَرِينَةِ Ma'nāsi ya müte'allik ve mevşuf maḥzūfun şıfatıdır. مِنْهَا خِلَافِهِ

Kāf ḥarf-i cer veya mişl ma'nāsına isim. أَمَّا maḥallen mecrūr ḥarfle veya muḏāf-ı ileyhliḡle mecmū'i ref' maḥallinde ḡaber-i mübtedā maḥzūftur. Taḡdīrī كَأَمَّا هِيَ مَعْنَى قَرِينَةِ كَأَمَّا dır.

مَعَ غَيْرِ الطَّلَبِ : Cār ve mecrūr muḡaddera müte'allik.

وَإِذَا : أَمَّا ya ma'tuftur.

كَأَمَّا الْكَائِنَةُ مَعَ غَيْرِ الطَّلَبِ وَإِذَا ثَبَتَ حَالَ كَوْنِهِ لِلْمُفَاجَاتِ : Bu da bir muḡaddera müte'alliktır. Taḡdīrī

Maḡşul-i Terkiḡ

İsm-i mezkūrda ibtidā-i kelāmda ref' muḡtārdır ya'nī 'āvāmili lafziyyeden isnād için mücerred olmak merfū' olmasını taşḡih eder. Ref'in ḡilāfına ki naşbtır ḡarīne ḡāim olduḡu için vaḡt veya ḡilāf-ı ref'a ḡarīne ḡāim. Amma ref' ḡarīnesi aḡvā olsa ref' muḡtārdır. Ḥaşılı ref'a ve naşba ḡarīne ḡāimdir. Amma ref' ḡarīnesi naşb ḡarīnesinden aḡvā olsa ref' muḡtārdır. Amma kesbi dāḡildir mezkūr isme bu şarḡla ki mezkūr isimden müşteḡil olan fi'l-i emr ve nehy ve du'ā olmaya ya'nī fi'l-i ḡaleb olmaya. Mişl لَقِيْتُ الْقَوْمَ وَأَمَّا زَيْدٌ فَأَكْرَمُهُ pes. Cümle-i fi'liyyeye 'atf [50a]ḡarīne naşbtır ve أَمَّا ki ma'nāy-ı şarḡ-ı mütezammındır. Ḳarīne-i ref'dir. Lākin bu mürecceḡ oldu ḡazıftan selāmet sebebiyle ḡalebten ḡālī olmaḡla أَمَّا gibidir izā-i müfācee ref'i terciḡ eyledi. Naḡve خَرَجْتُ فَإِذَا زَيْدٌ لَقِيْتُهُ Zeyd izā-i müfāceeden sonra ekşer ismiyye vāki' olur pes. Naşb ḡarīnesine mürecceḡ oldu ḡazıftan selāmet için. Zira naşbta eḡerḡe 'atf fi'liyyeye münāsebeti var amma ḡazıftan selāmet yoktur.

يُجْتَنَزُّ النَّصْبُ بِالْعُطْفِ عَلَى جُمْلَةٍ فِعْلِيَّةٍ لِلتَّنَاسُبِ وَبَعْدَ حَرْفِ النَّفْيِ وَحَرْفِ الْإِسْتِفْهَامِ وَإِذَا الشَّرْطِيَّةِ وَحَيْثُ وَفِي الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ إِذْ هِيَ مَوَاضِعُ

الْفِعْلِ وَعِنْدَ خَوْفِ لِبْسِ الْمُفَسِّرِ بِالصِّحَّةِ مِثْلُ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ⁷⁴

[i'rāb]

⁷⁴ El-Ḳamer 50/49

gibidir i'rābta. يُخْتَارُ النَّصْبُ بِالْعَطْفِ :

a müte'allık. عَلَى جُمْلَةٍ :

Şıfat-ı cümledir. فِعْلِيَّةٌ :

ya müte'allık. لِلنَّاسِبِ :

ye ve نَفْيِ de حَرْفِ e حَرْفِ Zarf-ı mekân muzâftır : بَعْدَ

ma'tûftur. حَرْفِ e وَإِذَا :

Şıfat-ı idâ dır te'viliyle. الشَّرْطِيَّةُ :

ya ma'tûf. إِذَا : وَحَيْثُ

ye ma'tûftur. وَفِي الْأَمْرِ :

e ma'tuf. وَالنَّهْيِ :

Aşlında zarfiyyet içindir amma bunda ta'lîl içindir. إِذْ :

Maḥallen merfû' mübtedâ 'aiddir mezkûr mevâzi'a ki onlardan sonra naşb muhtârdır. هِيَ :

ma'tûftur بَعْدَ حَرْفِ النَّفْيِ إِلَى آخِرِهِ ya'nî Haberî. Bu cümle : مَوَاضِعُ الْفِعْلِ

gibidir i'rābta ve 'atf da. وَعِنْدَ خَوْفِ لَبْسِ الْمُفَسِّرِ

e müte'allık. بِالصِّحَّةِ :

Mübtedây-ı maḥzûfa haberdir. Muzâftır māba'dine. مِثْلُ :

harfinden ḥurûf-ı müşebbehe-i bi'l-fi'lden ve ona muttaşıl elif maḥallen menşub ismi. إِنَّ : إِنَّ

Naşbla mef'ûl-i bih ve 'āmili muzmer. كُلِّ شَيْءٍ :

Onu tefsir eder. خَلَقْنَاهُ : مِثْلُ

isim ve haberîyle maḥallen mecrûr muzâf-ı ileyhtir. بَقَدَرٍ ye müte'allık إِنَّ : خَلَقْنَاهُ

Maḥşûl-i Terkiḇ

İsm-i mezkûrda 'atfla naşb muhtârdır ya'nî bir cümle ki mezkûr isim onda vâki'dir bir ğayrı cümle ki ondan muḳaddemdir. Onun üzerine 'atf sebebiyle naşb muhtârdır iki cümle beyninde tenāsübten ötürü fi'liyye cihetinde. خَرَجْتُ فَرَيْدًا لَقِيْتُ gibi ف harf-i 'atftır. Zira لَقِيْتُ cümlesini خَرَجْتُ cümlesine 'atf eder. Taḳdîrî فَرَيْدًا لَقِيْتُ dir. Nefyiden sonra da naşb muhtârdır ya'nî مَا ve لَا ve مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا taḳdîrî مَا ضَرَبْتُهُ dir. Harf-i istifhâmdan sonra da naşb [50b] هَارِفِ harfinden sonra

muhtârdır. اَزَيْدًا ضَرْبَتُهُ gibi taqdiri زَيْدًا اَضْرَبْتَ dir. Harf-i istifhâmdır dedi zira ism-i istifhâmdan sonra ref' muhtârdır مِنْ اَكْرَمْتُهُ gibi. İzâ-i şartiyyeden sonra da naşb muhtârdır. اِذَا زَيْدًا ضَرْبَتُهُ ضَرْبَكَ taqdiri اِذَا زَيْدًا ضَرْبَتُهُ ضَرْبَكَ dir. حَيْثُ den sonra da naşb muhtârdır. حَيْثُ فَكَّرِمُهُ taqdiri حَيْثُ بَحَّدَهُ زَيْدًا فَكَّرِمُهُ ve fi'l-emri ve ve'n-nehy ya'nî bu mezkûr isimden sonra emir veya nehy vâki' olsa naşb muhtârdır. Nahve اِضْرِبْهُ اَوْ لَا تَضْرِبْهُ زَيْدًا zira bu maqâmât mevâzi'-i fi'ldir ya'nî harf-i nefyden ve harf-i istifhâmdan ve izay-ı şartiyyeden ve حَيْثُ den sonra ve emr ve nehy mâkablieleri fi'l maḥalleridir. Onun için bunda vâki' olan ism-i menşûb olur bir yerde ki müfesser şifata mültebis olmak ḥavf ola. Onda da menşûb okunur. İsm-i mezkûr mişlِ اِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ pes. Bunda كُلُّ merfû' edip mübtedâ eylemek ve muzâf-ı ileyh ve خَلَقْنَاهُ yü haber-i mübtedâ naşba muvâfık olur eday-ı maḥşûda. Lâkin خَلَقْنَاهُ mâkabline şıfat olmak ḥavf olur. Ma'nen fâsid olmak. Zira ma'nâ böyle olurdu ki her bir nesne ki biz ḥalk eyledik qaderledir. Amma maḥşûd böyle değildir. Belki maḥşûd budur kim bir nesne ki bir qaderle ḥalk eyledik demektir. اِنَّا خَلَقْنَاهُ كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ taqdiri اِنَّا خَلَقْنَاهُ كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ وَمِثْلُ اَمْرَانِ فِي مِثْلِ زَيْدٍ قَامَ وَعَمْرًا اَكْرَمْتُهُ وَيَجِبُ النَّصْبُ بَعْدَ حَرْفِ الشَّرْطِ وَحَرْفِ التَّخْصِيصِ مِثْلُ اِنْ زَيْدًا ضَرْبَتُهُ ضَرْبَكَ وَالْاَمْرَانِ اَكْرَمْتُهُ اِلَّا زَيْدًا ضَرْبَتُهُ وَلَيْسَ مِثْلُ زَيْدٍ ذَهَبٌ بِهِ مِنْهُ فَالَرْفَعُ وَكَذَلِكَ كُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبْرِ وَنَحْوِ الزَّانِيَةِ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْقَاءَ بِمَعْنَى الشَّرْطِ عِنْدَ الْمَبْرَدِ وَجُمْلَتَانِ عِنْدَ سَبْيُوهُ اِلَّا فَالْمُخْتَارُ النَّصْبُ

[İ'râb]

Muzâri' ma'rûf. : وَيَسْتَوِي

Fâ'ili ya'nî ref' ve naşb. : اَلْأَمْرَانِ

ye müte'allık. : فِي مِثْلِ

Mübtedâ. : زَيْدٌ

Mâzi-i ma'rûf tahtında müstetir zamîr. Fâ'ili زَيْدٌ e râci' ve cümle haber-i mübtedâdır. : قَامَ

Mef'ûl. Fi'l muḥadderdir ve, : وَعَمْرًا

Onu müfesserdur ve bu cümle زَيْدٌ قَامَ cümlesine ma'tûftur ve ma'tûfta 'âid muḥadderdir فِيهِ : اَكْرَمْتُهُ ya فِي دَارِهِ demektir.

Muzâri' ma'rûf. : وَيَجِبُ

Fâ'ili. : النَّصْبُ

بَعْدَ : Zarfı.

حَرْفٍ : Muẓāf-ı ileyh.

الشَّرْطُ : Gine böyle.

حَرْفِ الشَّرْطِ Ma'tūftur : وَحَرْفِ التَّحْصِيصِ a.

مِثْلُ [51a] Haber-i mübtedāy-ı maḥẓūftur.

إِنْ : Harf-i şart.

زَيْدًا : Mef'ul. Fi'l muḥadderdir ve,

صَرِيئَتُهُ : Müfesseri ve,

صَرِيكَ : Cezāy-ı şart ve cümle cerdedir izāfetle.

أَلَّا : Harf-i taḥṣīṣ.

زَيْدًا صَرِيئَتُهُ : Vechi māsābıktan ma'lūmdur.

وَلَيْسَ : Ef'al-i naḥṣadan aslı لَيْسَ dir عَلِيمٌ vezni üzere sonra sākin oldu ḥilāfı kıyās üzere.

مِثْلُ : İsmi.

زَيْدٌ : Mübtedā.

دُهِبَ : Māzī meḥl.

لَيْسَ مِثْلُ هَذَا الْقَوْلِ مِنْ : Cār mecrūruyla haber-i لَيْسَ dir ve zamīr muḥadder باب a rāci'dir. Taḥdīrī ey

بَابِ شَرْيَطَةِ التَّفْسِيرِ

فَإِذَا عَرَفْتَ هَذَا فَالْزَمِ زَيْدٌ لَازِمِ Taḥdīrī : فَالْزَمِ : Mübtedā. Haberī maḥẓūf. فِ harf-i cezā.

وَكَذَلِكَ : Kāf miṣl ma'nāsına mübtedā-i ḥaberdir. Cār mecrūruyla i'tibār olursa.

كُلُّ شَيْءٍ : Mübtedā ve,

فَعْلُوهُ : Fi'l ve fā'il ve mef'ulü maḥallen mecrūrdur شَيْءٍ e sıfattır.

مِثْلُ مُبْتَدَأٍ وَكُلُّ شَيْءٍ مَفْعُولٌ لَهُمْ ثَابِتٌ فِي الزُّبُرِ : Maḥallen merfū' haber-i mübtedādır. Taḥdīrī

كَقَوْلِهِ yāḥūd وَمِثْلُ قَوْلِهِ أَزَيْدٌ دُهِبَ بِهِ قَوْلُهُ تَعَالَى وَكُلُّ شَيْءٍ فَعْلُوهُ فِي الزُّبُرِ ma'nāsı viliyle mübtedādır veya ḥaberdir

أَزَيْدٌ دُهِبَ بِهِ وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَكُلُّ شَيْءٍ فَعْلُوهُ فِي الزُّبُرِ فِي إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ بِنَا أَضْمَرَ عَامِلُهُ عَلَى شَرْيَطَةِ التَّفْسِيرِ

وَالزَّائِيَةُ : Ma'tūftur e ve mübtedā.

وَالرَّائِي : Ona ma'tūf.

فَقَوْلُ فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا : Fi'l ve fā'il ve mef'ul bihi maḥallen merfū' mübtedādır te'vīliyle taqḍirī
مُبْتَدَا هَابِرِيْلَ مَاهَالْلَن سَرْدَدِر إِزْآْفَتْلَ.

الْفَاء : Mübtedā ve,

الْفَاء مَعْنَى الشَّرْطِ : Haber-i ve cāizdirki الرَّائِي وَالرَّائِيَّةُ mübtedā ola ve الْفَاء mübtedā-i šānī ve haber-i mübtedā-i šānī ve cümle haber-i mübtedā-i evveldir ve ب ḥarf-i sebebtir.

وَمَا فَاء فَاجْلِدُوا سَبَبٌ مَعْنَى الشَّرْطِ فِي الْإِبْتِدَاءِ عِنْدَ الْمُبَرِّدِ : Müte'allıktır مَعْنَى الشَّرْطِ müte'allıq olduğuna ey عِنْدَ الْمُبَرِّدِ
الْفَاء مَعْنَى الشَّرْطِ عِنْدَ الْمُبَرِّدِ ḥaberi mübtedā maḥzūftur ki هُوَ dir ey

وَالْكَلَامُ جُمْلَتَانِ : Haber-i mübtedāy-ı maḥzūftur. Taqḍirī

حُكْمٌ بِذَلِكَ عِنْدَ سَبَوِيهِ : Zarfıtır mefhūmu-ı kelāmdan. Taqḍirī

وَالْأَشْلَى : Aşlı İِنْ لَا يَكُونُ : Aşlı İِنْ ḥarf-i şart ḥarf-i nefy. Nūn lāmıla idgām olup إِنْ oldu pes. Fi'l-i
şart ḥazf oldu İِنْ ḥarīnesiyle. Zira ḥarf-i şart fi'le maḥşūştur lafzen veya ḥükmen.

الْأَصْبُ [50b] فَالْمُخْتَارُ : Mübtedā ve haberden mürekkeb cezay-ı şarttır. Onun için evveline دāḥil
oldu.

Maḥşūl-i Terkiḇ

Ref ve naşb beraber olur her bār ki ma'tūf-ı 'aleyh olan cümle-i ūlā iki cümle müştemil ola biri
cümle-i ismiyye-i kübrā ve biri cümle-i fi'liyye-i şuḡrā. عَمْرًا أَكْرَمْتُهُ eğer cümle-i kübrāya
nazar ederlerse ref evlādır ve eğer cümle-i şuḡrāya nazar ederlerse naşb evlādır pes. İki cihet
biri biriyle mu'arız olurlar. İmdi ref ve naşb mütesāvī olurlar. Hiç birisinin birisine rüḥḥanı
olmaz pes. Herhangisini kaşd müte'allıq olursa muḥtār o olur. Amma naşb vācibtir ḥarf-i şarttan
sonra ve ḥarf-i taḥḍīdten sonra. Zira bunların fi'le duḥulü vācibtir. İmdi ref cāiz olmaz. Mişl
يَا نِيْ her isim ki ondan sonra fi'l ola ve ondan sonra
zamīrine müşteḡil ola. Amma eğer ol fi'li veya şibihin ol isme teşalluḥ eyleseler ve naşb
eylemeḡe mümkün olmasa ol أَضْمَرَ عَابِلُهُ kabīlinden ki baḥşimiz ondandır olmaz. Meşelā دُهِبَ
fi'lini eğer دُهِبَ e muşallaḥ eylesek bir bāya muḥtāc oluruz. Meşelā دُهِبَ دُهِبَ gibi. Bu taḥḍirce mecrūr
olur menşūb olmaz ve eğer münāsibini tesalluḥ eylesek ki أَذْهَبَ dir دُهِبَ merfū' olur. Qāim-i

mākām-ı fāi'li olmağla pes. أَزِيدُ دُهِبَ بِهِ de ref' vācibtir ya ibtidāen veya أَذْهَبَ taqdīriyle. İmdi menşūb mef'ul-i bih kâbilinden olmaz ve kezâlik كُنْتُ شَيْءٍ فَعَلُهُ فِي الزُّبْرِ gine أَضْمَرَ عَامِلُهُ kâbilinden değildir. Bir şürette ki ondan ism-i mezkûrdan sonra fi'l ola ki onu ismin 'âmilini müfessir eylemeğe kâbil olmaya. Allâh kelâmı gibi ki كُنْتُ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبْرِ eğer bu fi'l ki فَعَلُوهُdür كُنْتُ شَيْءٍ üzerine tesalluṭ eyleseler ma'na fâsid olur. Zira demek olur ki her şey zübürde işlediler ya'nî her nesne-i şahayif e'mâlde işlediler. Zira zübür melekler yazdıkları e'mâl defterine derler pes. Ma'nây-ı şahih budur ki her nesne-i ki dünyâda işlerdir şahayif-ı e'mâlde mektûb ve sâbittir demek olur. Ve nahve⁷⁵ مَا أَضْمَرَ عَامِلُهُ عَلَى الشَّرْطِ āyeti وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ⁷⁶ zâhir budur ki bu āyet مَا أَضْمَرَ عَامِلُهُ عَلَى الشَّرْطِ kâbilinden ola [52a] ve naşb muhtâr ola. Zira müffesser fi'l-i emrdir. Amma kurrâ-i seb'a ref' üzere ittfaḥ eylediler ve bunların ittifaḳı vech-i mercūh üzere câiz değildir pes. Te'vîle muhtâc olunduğu مَا أَضْمَرَ عَامِلُهُ den iḥrâc eyleye. İmdi Müberred böyle te'vîl eylemişlerdir ki bu فَتْ ki فَاقْطَعُوا ve فَاجْلِدُوا dadır فَتْ cezâ hükmündedir pes. Lâhık değildir ki onun mâba'di mākablinde 'amel eylemeye. İmdi bu fi'l bir vech üzere değildir ki onu ol ismin üzerine tesalluṭ eylemek ola. Tâkim مَا أَضْمَرَ عَامِلُهُ olmağa kâbil ola. Amma Sîbeyveh böyle te'vîl eylemiştir ki taqdîr-i kelâm böyledir kim حُكْمُ السَّارِقِ وَالسَّارِقَةِ veya حُكْمُ الزَّانِيَةِ وَالزَّانِيِ فِيمَا يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ pes. Bu cümle bir isimdir kim haberi maḥzûftur ve mübtedâdan muzâf maḥzûftur ve فَاقْطَعُوا ile فَاجْلِدُوا bir cümle dahidir cümle sâbıki tafsil için ve şek yoktur ki bir fi'l ki bir cümlede ola lâhık değildir ki bir isim de 'amel eyleye ki bir ğayr-ı cümlededir pes. Bu mişâl مَا أَضْمَرَ kâbilinden olmaz. Amma bu iki te'vîlin birisi olmasa naşb muhtâr olurdu ve kurrânın ittifaḳı vech-i mercūh üzerine lâzım olurdu. Bu hud bâtıldır niteki beyân oldu pes. Te'vîl lâzımdır.

[Taḥzîr]

الرَّابِعُ التَّحْذِيرُ وَهُوَ مَعْمُولٌ بِتَقْدِيرِ إِتْقَى تَحْذِيرًا مِمَّا بَعْدَهُ أَوْ ذَكَرَ الْمُحَذَّرُ مِنْهُ مَكْرَرًا مِثْلُ إِيَّاكَ وَالْأَسَدَ وَإِيَّاكَ أَنْ تَحْذِفَ وَالطَّرِيقَ وَالطَّرِيقَ وَتَقُولُ إِيَّاكَ مِنَ الْأَسَدِ وَإِيَّاكَ مِنْ أَنْ تَحْذِفَ وَإِيَّاكَ أَنْ تَحْذِفَ بِتَقْدِيرِ مَنْ وَلَا إِيَّاكَ الْأَسَدَ لِامْتِنَاعِ تَقْدِيرِ مَنْ

[İ'râb]

الرَّابِعُ : Mübtedâ.

⁷⁵ En-Nûr 24/2

⁷⁶ El-Mâide 5/38

التَّحْدِيرُ : Haberi.

وَهُوَ : Mübtedā تحذير a 'âid zamîr.

مَعْمُولٌ : Haberi.

بِتَقْدِيرٍ : Zarf-ı müsteķar معمول e şıfattır.

إِنِّقِ : Maḥallen mecrûr muzâf-ı ileyhdir.

تَحْدِيرًا : Mef'ûl-i muṭlaķا تحذیرا demektir veya mef'ûl-i leh ve 'âmili muķadder دكر dir siyâķı kelâm ķarînesiyle.

مِنْ : Harf-i cer. ما mevşûl veya mevşûf.

بَعْدَهُ : Cümle-i zarfıyye veya şıfattır ما ya ve zamîr معمول e râci'dir ve mevşûl veya mevşûf şılasıyla veya şıfatıyla maḥalli cerdedir مِنْ harfiyle ve câr mecrûruyla تحذیر e müte'allıķtır.

أَوْ : Harf-i 'atf.

ذِكْرٌ : Mâzî meĥûl.

الْمَحْذَرُ : Kâim-i maķâm-ı fâili ve,

مِنْهُ : مُحَذَّرٌ a müte'allıķ ve,

مُكَرَّرًا : Hâldir مُحَذَّرٌ den ve bu cümle nâşib تحذیر e ma'tûftur.

مِثْلٌ : Mübtedây-ı maḥzûfa haberdir.

إِيَّاكَ : Menşûbtur fi'li muķadderle. [52b]

وَالْأَسَدُ : Ona ma'tûf ve cümle muzâf-ı ileyhâdır.

تَحْذِيفٌ : وَإِيَّاكَ وَالْأَسَدُ : gibidir ve ona ma'tûf.

وَالطَّرِيقُ : Menşûbtur إِنِّقِ taķdîriyle.

الطَّرِيقُ : Te'kîddir onu.

وَتَقُولُ : Muzâri' ma'rûf müsneddir zamîr-i ḥiṭāba ki أَنتَ dir ve إِيَّاكَ dir ma'mûl fi'l-i muķadderdir ki بَاعِدٌ dir.

مِنْ الْأَسَدِ : بَاعِدٌ e müte'allıķ ve cümle maḥallen menşûb meķûl-i ķavldir.

مِنْ أَنْ تَحْذِيفَ : إِيَّاكَ مِنَ الْأَسَدِ : gibidir ve ona ma'tûf.

ye ma‘tūftur. إِيَّاكَ مِنَ الْأَسَدِ : وَإِيَّاكَ أَنْ تَحْذِفَ

ye müte‘allık : بِتَقْدِيرٍ مِنْ

Fi‘l-i nefyi istikbāl. İzmār hiṭāba müsned.

Meḳūl-i ḳavl. إِيَّاكَ الْأَسَدِ

ye müte‘allık ve bu cümle sābık olan cümle-i fi‘liyyeye ma‘tūf.

Maḥṣūl-i Terkiḅ

Mef‘ūl-i bihin ‘āmilini vücūben ḥazf eylemek mevāzi‘dan dördüncü mevzi‘ taḥzīrdir. Luḡatta korkutmak ve sakındırmaktır. Amma naḥvīler işṭilāhında bir ma‘mūldür ki إِيَّاكَ veya نَحَّ veya بَعَدَ taḳdīriylele bu da iki kısımdır. Birisi oldur ki إِيَّاكَ taḳdīriyle menşūb ola ve onu māba‘dinden korkutalar veya sakındıralar. Birisi de oldur ki إِيَّاكَ taḳdīriyle menşūb ola ki ol menşūb mükerrer muḥazzer minh [ola imdi taḥzīrden ḳısm-ı evvel māba‘dinden muḥāzzzerdir ve ḳısm-ı şānī mükerrer muḥazzer minhtir.] veya iki ḳısm bile şerīktir. Bu ma‘nāda ki ikisi bile إِيَّاكَ taḳdīriyle menşūbtur. Mişāl-i ḳısm-ı evvel إِيَّاكَ وَالْأَسَدِ وَإِيَّاكَ أَنْ تَحْذِفَ ya‘nī sakındır kendini arslandan ve arslanı kendinden ve kendini ernebi ‘aşāyla urmaktan sakındır ve ḥazfı kendinden sakındır. Ḳısm-ı şānī ya‘nī şu yoldan sakın ki bu yolda afet var ḳısm-ı evvel ki muḥazzer evvelā mezkūrdur ve ondan sonra muḥazzer minh mezkūrdur. Onda cāizdir ki مِنْ ḥarfıyle mezkūr ola. Şöyle dersin إِيَّاكَ مِنَ الْأَسَدِ وَإِيَّاكَ مِنْ أَنْ تَحْذِفَ diyesin zira ki ḥarf-i ceri أَنْ ve أُنَّ den ḥazf eylemek ḳıyās-ı muṭṭarriddir. Amma vāv-ı ḥazf eylemek cāiz deḡildir. Zira ki ḥarf-i ‘aṭf taḳdīr eylemek cāiz ve mutaşavvir deḡildir ve مِنْ ḥarfini ism-i şariḥten ḥazf eylemek cāiz deḡildir pes. İyyākeden sonra esed zikri iki vechledir. Vāvla ve min ḥarfıyle ve إِيَّاكَ zikri üç vecihledir vāvla ve min ile ve ḥazf-ı minle.

[MECRÜRĀT]

الْمَجْرُورَاتُ هُوَ مَا اشْتَمَلَ عَلَى عِلْمِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ وَالْمُضَافِ إِلَيْهِ كُلُّ اسْمٍ نُسِبَ إِلَيْهِ شَيْءٌ بِوَاسِطَةِ حَرْفِ الْجَرِّ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا مُرَادًا فَالتَّقْدِيرُ أَنْ يَكُونَ الْمُضَافُ غَيْرَ صِفَةٍ مُضَافَةٍ إِلَى مَعْمُولٍ وَهِيَ شَرْطُهُ أَنْ يَكُونَ الْمُضَافُ اسْمًا مُجَرَّدًا تَنْوِينُهُ لِأَجْلِهَا وَهِيَ مَعْنَوِيَّةٌ [146] وَلَفْظِيَّةٌ فَالْمَعْنَوِيَّةُ إِمَّا بِمَعْنَى اللَّامِ فِيمَا عَدَا جِنْسِ الْمُضَافِ وَظَرْفَهُ أَوْ بِمَعْنَى مَنْ فِي جِنْسِ الْمُضَافِ أَوْ بِمَعْنَى فِي ظَرْفِهِ وَهُوَ قَلِيلٌ مِثْلُ غُلَامٌ زَيْدٌ وَخَاتَمٌ فَصَّةٌ وَصَرْبٌ الْيَوْمُ

[İ'rāb]

المَرْفُوعَاتُ هُوَ مَا اشْتَمَلَ عَلَى عِلْمِ الْفَاعِلِيَّةِ : الْمَجْرُورَاتُ هُوَ مَا انْتَشَلَ عَلَى عِلْمِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ gibidir i'rābta.

وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ : Mübtedā.

كُلُّ : Haber-i.

اسْمٌ : Muẓāf-ı ileyh.

نُسَبٌ : Māzī mechūl.

إِلَيْهِ : Ona müte'allık.

شَيْءٌ : Kāim-i maḳām-ı fā'ili.

بِوَاسِطَةِ : نُسَبٌ ye müte'allık.

حَرْفٌ : Muẓāf-ı ileyh.

الْجَرُّ : Bu da muẓāf-ı ileyh.

لَفْظًا : Haber-i كَانَ dir taḳdīr الْجَرِّ لَفْظًا كَانَ حَرْفٌ الْجَرِّ veya ḥāldir الْجَرِّ den. Zira ma'nāda mef'ūldür.

أَوْ تَقْدِيرًا : Ma'tūftur ona.

مُرَادًا : Haber ba'de'l-ḥaberdır كَانَ ye veya ḥāl ba'de'l-ḥāldir ya'nī ḥāl-i müterādife ve cümle

كُلُّ اسْمٍ نُسَبَ إِلَى ذَلِكَ الْاسْمِ شَيْءٌ بِوَاسِطَةِ حَرْفٍ جَرٍّ حَالٌ كَوْنِهِ مَلْفُوظًا أَوْ e taḳdīr كُلُّ اسْمٍ نُسَبَ إِلَى ذَلِكَ الْاسْمِ شَيْءٌ بِوَاسِطَةِ حَرْفٍ جَرٍّ حَالٌ كَوْنِهِ مَلْفُوظًا أَوْ

مُقَدَّرًا مُرَادًا فِي الْعَمَلِ

فَالْتَقْدِيرُ : Mübtedā. فِ harf-i tefsīr.

تَقْدِيرُ الْحَرْفِ الْجَرِّ ey sānī ey مُبْتَدَأُ : شَرْطُهُ

أَنْ : Harf-i naşb.

يَكُونُ : Nāḳışa.

المُصَافُ : İsmi ve,

اسْمًا : Haberi.

مُجَرَّدًا : Şıfat-ı اسم dir.

تَنْوِينُهُ : Kāim-i maḳām-ı fā'ilidir مُجَرَّد in.

لِأَجْلِهَا : مُجَرَّد e müte'allıḳ ve zamīr izāfete rāci'dir ve bu cümle mübtedā-i şāniye haberdir ve mübtedā-i şānī haberiyle haberdir mübtedā-i evvele.

وَهِيَ : Mübtedā 'aiddir izāfete.

مَعْنَوِيَّةٌ : Haber-i mübtedādır.

وَلَفْظِيَّةٌ : Ona ma'tūf.

فَالْمَعْنَوِيَّةِ : Mübtedā ve ف harf-i tefsīr.

أَنْ : Harf-i naşb.

يَكُونُ : Muẓārī' ma'rūf.

المُصَافُ : İsmi.

غَيْرُ صِفَةٍ : Haberi.

مُصَافَةٍ : صِفَةٌ a şıfattır.

إِلَى مَعْمُولِهَا : مُصَاف a müte'allıḳ ve zamīr şıfata rāci'dir ve cümle haber-i mübtedādır.

وَهِيَ : Mübtedā 'aiddir izāfete.

إِمَّا : Vechi ḥaşr kelimedede geçti.

بِمَعْنَى اللَّامِ : Haber-i mübtedādır.

فِي : Harf-i cer.

ما : Mevşul veya mevşuf 'ibârettir ism-i muzâf-ı ileyhten ya mâ-i maşdariyyedir muzâf-ı

maḥzûf ki ḥin vakıttir ey وَفْتِ بِحَاوِرِ الْمُصَافِ إِلَيْهِ ve,

عَدَا : Māzī ma'rûf جَاوَزَ ma' nasına ve müstekin fâ'ili 'aiddir ما ya.

جنس : Mef'ul.

المُصَافِ : Muzâf-ı ileyh ve cümle şıla veya şıfattır ما ya. Mevşul şılasıyla veya mevşuf şıfatıyla

mecrûrdur فِي harfiyle. Câr mecrûruyla müte'allıktır مَعْنَى اللَّامِ müte'allık olduğu nesneye.

ا. جنس المضاف Ma'tûftur وَطَرَفُهُ.

مُزَافٍ : Muzâftır [74a] مَعْنَى اللَّامِ : أَوْ مَعْنَى مِنْ فِي جِنْسِ الْمُصَافِ.

عِي : Ey طَرَفِ الْمُصَافِ : أَوْ مَعْنَى فِي طَرَفِهِ.

مُبْتَدَاً : Ey مَعْنَى فِي عِي : وهي.

قَلِيلٌ : Haberî.

مِثْلٌ : Ma'lûm.

عُلَامٌ : Mübtedâ.

زَيْدٌ : Muzâf-ı ileyh. Taḫdîrî عُلَامٌ زَيْدٍ قَائِمٌ veya عُلَامٌ زَيْدٍ جَائِي tākim kelâm tamâm ola ve cümle maḥallen mecrûr muzâf-ı ileyhtir.

عُلَامٌ زَيْدٌ : Ma'tûf زَيْدٌ ne. وَخَاتَمٌ فَضَّةٍ وَصَرَبُ الْيَوْمِ

Maḥşul-i Terķib

Mecrûrât haber-i mübtedâ-i maḥzûftur. Ey هَذَا بَحَثُ الْمُعْجُزَاتِ yahud haberî maḥzûf mübtedâdır. Ey مِنْ الْمُعْجَزَاتِ الْمُعْجُزَاتِ pes. İki vecih üzere böyle هُوَ zamîri mecrûrât zımmında mecrûra râci'dir ve câizdir ki mecrûrât mübtedâ ola ve هُوَ mübtedâ-i ṣānî ola وَمَا اشْتَمَلَ haber-i mübtedâ-i ṣānî ola ve mübtedâ-i ṣānî haberîyle haber-i mübtedâ-i evvel ola ve هُوَ zamîr ki mecrûrâta râci'dir müfred müzekkerdir. Zira ki اشْتَمَلَ lafız cihetinden müfred müzekkerdir. Eğerce ma'nâ cihetinden cem'-

i müenneştir ve her kâh ki zamîr-i müzekkerle müenneş beyninde vâki‘ ola bir nesneden ‘ibâret olalar ol zamîrin tezkîri ve te’nîşi câiz olur güya ki demiştir ki *المَجْرُورَاتُ هِيَ اسْمَاءُ تَشْتَمِلُ عَلَى عِلْمِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ* ve ‘alem-i muzâf-ı ileyh cerdir. Niteki evvel kitâbta ma‘lûm olmuştu ve bu maqâmda muzâf-ı ileyhten murâd her isimdir ki ona bir nesne mensûb ola harf vâsîtasıyla ki ol harf-i cerr-i melfûz ola veya muqadder ve terkîbte murâd ola ya‘nî zâhir ola. hâşılı māba‘di mecrûr ola demektir. Nahve *مُرْرُتُ زَيْدٍ* mürûr harf-i cer vâsîtasıyla Zeyd’e menşûb oldu pes. Zeyd bir nesnenin menşûb ileyhi oldu melfûz harf-i cer vâsîtasıyla. Gine bunun gibidir *عَلَامُ زَيْدٍ* terkîbi ki *عَلَام* e menşûb olmuştur muqadder harf-i cer vâsîtasıyla ki lâmdır ve bu maqâmda murâddır. Zira ki onun eşeri ki cerdir bâkîdir *مُرَادًا* kaydıyla ihtirâz eyledi mef‘ûl-i fihle mef‘ûl-i lehten. Zira harf-i cer onlarda muqadderdir. Amma murâd değildir. Zira eşeri ki cerdir bâkî değildir muzâf. Muzâf-ı ileyh ve izâfet isti‘mâl harf-i cer muqadder murâd olan yerdedir. Harf-i cer melfûz olan yerden *مُرْرُتُ زَيْدٍ* gibi eğerçe hâkîkatte muzâf-ı ileyhtir ol ma‘nâya ki zîkr oldu. *فَالْتَقْدِيرُ* çünkü muṭlaḳ izâfet iki kısımdır. Birisi melfûz harf-i cerle ve birisi muqadder harf-i cerle ve kısım-ı evvelde izâfet [74b] cihetinden bahş yoktur gayrı ki harf-i cer māba‘dini mecrûr eyler. Niteki mebahîş-i hūrûfta ma‘lûm olsa gerek bunun için kısım-ı şânî zikre tahşîş eyledi ona müte‘allık aḳsâm ve aḥkâm beyân eylemek için ve şart izâfet ki harf-i cer taqḍîrledir oldur ki muzâf bir isim olmak gerek tenvînden ve teşniye ve cem‘-i nûndan mücerred ola ve *هِيَ* ya‘nî harf-i cer taqḍîriyle izâfet iki kısımdır. Birisi ma‘nevî birisi lafzîdir. Ma‘nevî oldur ki onda muzâf bir isim ola şıfattan gayrı ki ol şıfat kendi ma‘mûlüne muzâf ola. İmdi izâfet-i ma‘nevîyyede muzâf isim olmak gerek. Nahve *عَلَامُ زَيْدٍ* ve *حَاتَمُ حَدِيدٍ* ve câizdir ki muzâf isim ola ve ol isim şıfat ola ammâ ma‘mûlüne muzâf şıfat olmaya *مَصَارِغُ مِصْرَ* ve *كَرِيمُ الْبَلَدِ* gibi. *يَا نِي إِذَا مَعَى اللَّامِ* ya‘nî izâfet-i ma‘nevî üç kısım üzerinedir. Birisi lām ma‘nâsıdır ve ol bir yerdedir kim muzâf-ı ileyh cins muzâf olmaya ya‘nî muzâf-ı ileyh muzâfa şâdık olmaya. Gine bunun gibi muzâf-ı ileyh zarf-ı muzâf olmaya. Nahve *عَلَامُ زَيْدٍ* bunda *عَلَام* , *زَيْد* in cinsi değil ya‘nî *عَلَام* a şâdık değil *عَلَام* in zarfı da değil. İmdi *عَلَامُ زَيْدٍ* izâfet lām taqḍîriyledir ey *عَلَامُ زَيْدٍ* demektir. İzâfetin ikinci kısmı *مِنْ* ma‘nâsıdır ki muzâf-ı ileyh muzâfın cinsi ya‘nî muzâfa şâdık ola. Nahve *حَدِيدٍ* , *حَاتَمُ* e şâdıktır ve *حَاتَم* in aşlıdır. İzâfet *مِنْ* ma‘nâsıdır ey *حَاتَمُ مِنْ حَدِيدٍ* izâfetin üçüncü kısmı *فِي* ma‘nâsıdır ve ol bir yerdedir kim muzâf-

ضَرْبُ ma'nāsınadır ey ۛ izāfet ۛ ضَرْب ۛ-ۛ ۛarf-ۛ ۛوم , ضَرْبُ الْيَوْمِ ۛ ileyh ۛarf-ۛ muzāf ola naḥve ۛ ضَرْبُ الْيَوْمِ ۛ izāfetin bu kısmı ۛalīldir ve ba'zı naḥvīler dedi ki izāfet ۛ ma'nāsına mevcūd deęildir ve ضَرْبُ الْيَوْمِ ۛ te'vīl eylemiştir ki يَوْمِي مَضْرُوبٌ a teşbīḥ olunmuştur ve izāfet lām ma'nāsınadır ey ضَرْبُ ma'nası ضَرْبُ الْيَوْمِ güya yevm maḍrūb olmuştur ve ba'zılar bu te'vīl eylemişlerdir ki ضَرْبُ الْيَوْمِ ۛ ihtisāş ۛمَلَابَسَةً وَفُوعٌ فِيهِ ۛ naḥvīler ḥilāf eylemiştir ki [75a] muzāf-ۛ ileyh muḳadder ḥarf-i cerle mi mecrūrdur yoksa muzāfla mı? Cumḥūr ḳavli böyledir ki muzāf-ۛ ileyhte 'āmil muzāftır. Muḳadder ḥarf-i cer niyābetiyle.

وَتُعْبَدُ تَعْرِيفًا مَعَ الْمَعْرِفَةِ وَتُخَصِّصُ مَعَ التَّكْرِرِ وَشَرْطُهَا تَجْرِيدُ الْمُضَافِ مِنَ التَّعْرِيفِ وَمَا أَجَارَهُ الْكُوفِيُّونَ مِنَ الثَّلَاثَةِ الْأَنْثَوَابِ وَشِبْهِهِ مِنَ الْعَدَدِ

ضَعِيفٌ

[İ'rāb]

وَتُعْبَدُ : Muḳāri' ma'rūftur ifā'l bābından ve müstekin fā'ili 'āiddir izāfete.

تَعْرِيفًا : Mef'ul-i bih.

مَعَ الْمَعْرِفَةِ : تَعْرِيفٌ e müte'allıktır.

وَتُخَصِّصُ مَعَ التَّكْرِرِ : تُعْرِفُ e ma'ḫūftur.

وَشَرْطُهَا : Muḳāf izāfete rāci' zāmīre.

تَجْرِيدُ : Ḥaber-i mübtedādır.

الْمُضَافِ : Muḳāf-ۛ ileyh.

مِنَ التَّعْرِيفِ : تَجْرِيدٌ e müte'allıq.

وَمَا : Mevşul veya mevşūf.

أَجَارَهُ الْكُوفِيُّونَ : Fi'l ve fā'il ve mef'ul-i bih ve cümle şıla veya şıfattır ما ya.

مِنْ : Ḥarf-i beyān.

الْثَّلَاثَةِ : Mecerūrdur onunla.

الأَنْوَاب : Muzāf-ı ileyh.

وَشِبْهِهِ : Mākābline ma'tūftur.

بِشَيْءٍ : Beyān-ı tir. Mevşul veya mevşuf sılasıyla veya şıfatıyla mübtedā.

ضَعِيفٌ : Haberî.

Maḥşul-i Terkiḇ

İzāfet-i ma'nevî ma'rifeye muzāf olursa muzāfa ta'rîf ifade eder. Ya'nî muzāf-ı ileyh ma'rife olursa غُلَامٌ زَيْدٌ gibi murād gulām-ı mua'yyene işārettir illā مِثْلٌ ve غَيْرٌ ve şibih bunlar ma'rifete muzāf olursa ta'rîf kesb eylemez. Zira bunlar ibhāmda teveğğul eylemişlerdir. Amma izāfet-i ma'nevî nekraya muzāfa taḥşîş ifade eder. Naḥve غُلَامٌ رَجُلٌ eğerçe غُلَامٌ bunda mu'ayyen değildir ammā غُلَامٌ den ihtisāş kesb eylemiştir. ya'nî izāfet-i ma'nevînin şartı muzāf-ı ta'rîften mücerred olmaktır. Zira eğer muzāfta elif ve lām veya 'alemiyyetle ta'rîf olursa onun ma'rifeye izāfeti cāiz değildir. Zira bu izāfet muzāfa ta'rîf ifade eder pes. Eğer muzāf elif ve lāmla ve 'alemiyyetle ma'rife olsa imdî onun ta'rîfi içi izāfeti lağv olurdu. Zira bi'l-fi'l-i ta'rîfi ḥāşıldır pes. Cāiz değildir ki زَيْدٌ الغُلَامٌ diyesin veya Zeyd kim meğer kim birkaç kimsenin adı Zeyd ola. Zeyd kim demekle taḥşîş ifade eder. Bu şürette ise muzāf ma'rifedir pes. İzāfet bi fāide olur. Amma Kūfîlerden bir ṭāife e'dād da ki kendi mūmeyyzine muzāf olsa ve lām-ı ta'rîfle mūmeyyez mu'arref ola. Ol e'dādı lām-ı ta'rîfle mua'rref kalmak cāiz tutmuşlardır. [75b] Naḥve ثَلَاثَةُ الْأَنْوَابِ وَالْأَرْبَعَةُ الرِّجَالِ lākin bu ḥilāf kıyāsıdır ve isti'māl fuşḥāya muḥāliftir. Zira ki onlar ثَلَاثَةُ الْأَنْوَابِ ve أَرْبَعَةُ الرِّجَالِ isti'māl eylediler.

[Lafzî İzāfet]

وَاللَّفْظِيَّةُ أَنْ تَكُونَ صِفَةً مُضَافَةً إِلَى مَعْمُولِهَا مِثْلُ ضَارِبٍ زَيْدٍ وَحَسَنِ الْوَجْهِ وَلَا تَقِيدُ إِلَّا تَخْفِيفًا فِي اللَّفْظِ وَمِنْ مَثَلِهِ جَارَ مَرَزُتٍ بِرَجُلٍ حَسَنِ الْوَجْهِ وَامْتَنَعَ مَرَزُتٍ بِزَيْدٍ حَسَنِ الْوَجْهِ وَجَارَ الضَّارِبَ زَيْدٍ وَالضَّارِبُ زَيْدٌ وَامْتَنَعَ الضَّارِبُ زَيْدٌ خِلَافًا لِلْفَرَاءِ وَضَعَفَ الْوَاهِبُ الْمَائَةَ الْهَيْجَانِ وَعَبْدُهَا وَإِنَّمَا جَارَ الضَّارِبُ الرَّجُلِ حَمَلًا عَلَى الْمُخْتَارِ فِي الْحَسَنِ الْوَجْهِ وَالضَّارِبُكَ وَشِبْهُهُ فَيَمْنُ قَالَ إِنَّهُ مُضَافٌ حَمَلًا عَلَى ضَارِبِكَ

[İ'rāb]

وَاللَّفْظِيَّةُ : Mübtedā.

أَنْ : Harf-i naşb.

تَكُونُ : Fi'l-i nâkış müstekin ismi 'âiddir izâfete.

صِفَةٌ : Haberi

مُضَافَةٌ : Na'at-ı صِفَةٌ tır.

إِلَى مَعْمُولِهَا : ne müte'allık ve zamir-i صِفَةٌ a râci'dir ve cümle haber-i mübtedā.

مِثْلُ : Ma'rûf.

مَفْعُولِهَا ya'nî إِلَى مَعْمُولِهَا : Mużâf-ı ضَارِبُ زَيْدٍ

وَحَسَنُ الْوَجْهِ : Ona ma'tûf ve mecmû'î maḥallen mecrûr mużâf-ı ileyhtir.

وَلَا تُقِيدُ : Fi'l-i nefy-i istiḳbāl. Müstekin fâ'ili 'âiddir izâfet-i lafziyyeye.

إِلَّا : Harf-i istiḡnâ.

مَعْفُولِهَا : Mef'ûl-i bih. Zîrâ bu istiḡnâ-i müferrağdır 'alâ ḥasbi'l-'avāmili mu'rabûn olur ona müte'allık olur.

مِنْ : Harf-i cerr-i sebebî.

مَنْ : Maḥallen mecrûr onunla işârettir izâfet lafzına taḥfîfden ğayrısına ifâde eylemediğine mecrûr bundan sonra fi'le müte'allıktır.

جَاَزَ : Mâzî ma'rûf.

مَرَرْتُ : Fi'l ve fâ'il.

بِرَجُلٍ : Mef'ûl-i bih.

جَاَزَ هَذَا التَّرَكِيبُ وَأَمْتَنَعَ بِرَيْدٍ حَسَنٍ : Şıfat-ı رَجُلٍdür ve bu kelâm maḥallen merfû' fâ'il câizdir ey جَاَزَ ye ma'tûftur ve i'râbta onun gibidir.

مَعْمُودِ : Mecmū'un vechi zāhirdir māsebaqadan.

حَوْلَفَ فِيهِ : Mef'ul-i mutlak veya maşdar-ı maḥzūfa şıfattır veya اَمْتَنَعَ fā'ilinden ḥāldir. Taḳdīr

اَمْتَنَعَ اَنْ يَقُولَ جَاَزَ الصَّارِبُ زَيْدٌ لِعِدِمِ التَّخْفِيفِ خَالَ كَوْنِ هَذَا الْقَوْلِ مُخَالِفًا لِقَوْلِهِ حَيْثُ اَجَاَزَ لَهُدِهِ الْاِضَافَةُ veya مُتَنَاعًا مُخَالِفًا خِلَافًا

لِلْفَرَاءِ : Ona müte'allıktır.

وَضَعَفَ : Māzī ma'rūf.

الْوَاهِبُ الْمِائَةِ : Muḥāf-ı ileyh.

الْمِجَانِ : Şıfat-ı مِائَةٍ dir veya muḥāf-ı ileyhtir مِائَةٍ ye. Duḥūlū'l-lām 'aded-i muḥāfa Kūfīler katında cāizdir.

وَعَبْدَهَا : Ma'tūftur مِائَةٍ ye ve zamīr مِائَةٍ ye rāci'dir ve izāfet ednā-i mülābeset içindir [76a] ve bu terkīb maḥallen merfū' fā'il-i ضَعَفَ dir ey هَذَا التَّرْكِيبُ bu şi'rin evveli ma'lūm değildir ki الوَاهِبُ in i'rābı zāhir olaydı.

وَأَمَّا : Kelime-i ḥaşrdır.

جَاَزَ الصَّارِبُ الرَّجُلِ : Vech-i zāhirdir.

وَأَمَّا فَلَنَا جَاَزَ الصَّارِبُ الرَّجُلِ : Mef'ul-i mutlak ey حَمَلًا veya mef'ul-i leh ve 'āmili muḥadderdir ey

جَاَزَ dir. Eğer onunla maşdar-ı meḥūl murād olursa.

عَلَى الْمُخْتَارِ : Ḥamla lafzına müte'allıktır.

فِي الْحَسَنِ الْوَجْهِ : مُخْتَارٌ a müte'allıktır.

وَالصَّارِبُ الرَّجُلِ : Ma'tūftur.

وَشَبَّهَهُ : Gine ona ma'tūftur.

فِي : Ḥarf-i cer.

مِنْ : Mevşūl veya mevşūftur.

قَالَ : Māzī-i ma'rūf ve müstekin fā'ili 'āiddir مِنْ ismine.

إِنَّهُ مُصَافٌ : Meḳūl-i قَالَ dir ve zamīri 'āiddir الضَّارِبُ ye ve cümle şıla veya şıfattır مِنْ e. Mevşūl şılasıyla veya mevşūf şıfatıyla maḥallen mecrūrdur فِي harfiyle cār mecrūruyla mütē'allıktır جَار ye.

حَمَلًا عَلَى الْمُخْتَارِ : حَمَلًا عَلَى ضَارِبِكَ gibidir.

Maḥşūl-i Terkīb

İzāfet-i lafziyye oldur ki muzāf şıfat ola ya'nī ism-i fā'il veya ism-i mef'ul veya şıfat-ı müşebbehe ve bu şıfat muzāf ola ma'mülüne ya'nī mef'ülüne veya fā'iline. Naḥve ضَارِبٌ زَيْدٌ وَحَسَنٌ müşebbehe ve bu şıfat muzāf ola ma'mülüne ya'nī mef'ülüne veya fā'iline. Naḥve ضَارِبٌ زَيْدٌ وَحَسَنٌ müşebbehe ve bu şıfat muzāf ola ma'mülüne ya'nī mef'ülüne veya fā'iline. Zira ضَارِبٌ şıfat-ı müşebbehedir ve izāfet-i lafziyyenin fāidesi lafızda taḥfīfdir ancak ne ta'rīf ve ne taḥşīşdir ma'rifeye muzāf olsa bu vechindendir ki حَسَنٌ الْوَجْهِ nekra olur ve nekraya şıfat olur ve ma'rifeye şıfat olmaz pes. مَرَزْتُ بِرَجُلٍ وَجَارَ الضَّارِبَا cāizdir. Amma مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حَسَنٌ الْوَجْهِ cāiz değildir. Zira nekra ma'rifeye şıfat olmaz. وَجَارَ الضَّارِبَا den ve nūn-ı teşniye ve cem' ism-i fā'ilde ve ism-i mef'ulde ve şıfat-ı müşebbhe kâh olur ki müfredde olan hareke ve tenvinden 'ivaż olur ضَارِبَانِ ve ضَارِبُونَ gibi ve kâh olur ki hareketten 'ivaż olur. Ancak ضَارِبَانِ ve ضَارِبُونَ gibi ki eğer tenvinden olsaydı elif ve lāmla cem' olmazdı ve kâh olur ki yalnız tenvinden 'ivaż i'tibār ederler. Naḥve ضَارِبًا زَيْدٌ ve ضَارِبُو زَيْدٍ ammā ضَارِبًا زَيْدٍ de çünkü [76b] nūnun elif ve lāmla ictimā'ī i'tibār ederler harekeden 'ivaż olur. Amma çünkü izāfet sebebiyle nūnun ḥazfını i'tibār ederler tenvinden 'ivaż olur. ضَارِبُ زَيْدٍ mümteni' oldu. Zira izāfet-i lafziyyeden hiç taḥfīf ḥāşıl olmaz. Zira ضَارِبُونَ den tenvīn elif ve lām vāsıtasıyla düşmüştür izāfetle değil. Ammā Ferrā naḥvīler arasında der ki ضَارِبُ زَيْدٍ cāizdir. Zira ki ol dāribi izāfet eylediler Zeyd'e ve tenvīn izāfet sebebiyle düştü ve ضَارِبُ زَيْدٍ oldu ve çünkü dāribi ta'rīf eylemek murād eylediler ve elif ve lām götürüp ضَارِبُ زَيْدٍ oldu. Amma cumhūr ḳavli eṣaḥtır. Zira elif ve lām dāribin evvelindedir pes. Onun i'tibārı izāfetten evvel olmak gerektir ki aḥirde zāhirdir. Böyle olunca izāfetin taḥfīf fāidesi olmaz ve وَعَبْدُهَا ضَعُفَ الْوَاهِبِ الْمَائَةِ الْهَيْجَانِ وَعَبْدُهَا kıyās bu idi ki bu terkīb cāiz olmayaydı. Zira ki وَعَبْدُهَا ,

الصَّارِبُ زَيْدٌ ye ma‘tūftur pes. Muzāf ki الوَاحِبُ tir muḳadder olur. İmdī taḳdīrī عَبدِهَا dır ve bu الصَّارِبُ زَيْدٌ gibidir. İzāfetin fāidesi olmakta. Lākin çünkü muzāf zikri ma‘tūfturta muḳadderdir tebe‘iyyetle melfūz deḡil. ḥālbuki tābi‘de ba‘zı nesne cāiz olur ki metbū‘ olmaz. Bu cihetten وَعَبدِهَا yı ‘aṭf eylemek الوَاحِبُ in ma‘mūlüne cāiz oldu za‘fla. وَإِنَّمَا جَارَ الصَّارِبُ الرَّجُلُ cevāb-ı suāl-i muḳadderdir keennehū denildi الصَّارِبُ الرَّجُلُ terkibi cāiz oldu taḥfif muntefī iken. Zira tenvīn lāmıla sāḳıṭ oldu izāfetle deḡil. Cevāb verir ki kıyās cāiz olmak idi. Lākin cāiz oldu ḥamlele ḳavli muḥtarda الْحَسَنُ de ki وَجْهٌ mecrūrdur izāfetle ki taḥfifi müfiddir zamīr ḥazfıyla fā‘ilden. Zīrā aṣlı الْحَسَنُ وَجْهٌ idi vech ḥaml-i iştirāktır muzāf-ı şıfat ve muzāf-ı ileyh ism-i cins mu‘arref bi’l-lām olmakta. وَالصَّارِبُكَ , وَالصَّارِبُوكَ وَالصَّارِبَاكَ وَالصَّارِبَاكَ ye ḥaml olup cāiz oldu. Şol kimsenin ḳavli üzerine ki الصَّارِبُكَ ve ḡayrısı muzāf ola ve kāf maḥallen mecrūr muzāf ileyh ola vech-i ḥaml izāfetten evvel tenvīnin ḥazfındadır izāfet ise muḳadder tenvīnin ḥazfıyla taḥfif ifāde eder. Zira zamīr-i ittişāliyle sāḳıṭ olan tenvīn lām ve izāfetsiz ya‘nī lām ve izāfet olmayacak tenvīn muḳadder olur pes. İzāfet olacak taḳdīrdən sāḳıṭ olur. [77a] Öyle lafızda taḥfif ḥāşıl olur ḥükmen. Zira melfūz gibidir.

وَلَا يُصَافُ مَوْصُوفٌ إِلَى صِفَتِهِ وَلَا صِفَةٌ إِلَى مَوْصُوفِهَا وَمِثْلُ مَسْجِدِ الْجَامِعِ وَجَانِبِ الْغُرْبِ وَصَلَاةُ الْأُولَى وَنَقْلَةُ الْحَمَقَاءِ مُتَأَوَّلٌ وَمِثْلُ جُرْدٍ قَطِيفَةٍ وَأَخْلَاقُ نِيَابٍ مُتَأَوَّلٌ

[İ‘rāb]

وَلَا يُصَافُ : Fi‘l-i nefy-i istikbāl binā-i meḥl.

مَوْصُوفٌ : Kāim-i maḳām-ı fā‘ili.

إِلَى صِفَتِهِ : ye müte‘allık ve zamīr مَوْصُوفٌ a rāci‘dir.

وَلَا صِفَةٌ : a ma‘tūf.

إِلَى مَوْصُوفِهَا : Gine لَا يُصَافُ ye müte‘allıktır ve zamīr-i صِفَةٌ a rāci‘dir.

مِثْلُ : Haber-i mübtedā.

مَسْجِدُ الْجَامِعِ : Terkiḳ-i izāfī ḥikāyet merfū‘ okunur.

وَلَا يُضَافُ اسْمٌ مُمَّاثِلٌ لِلْمُضَافِ إِلَيْهِ فِي الْعُمُومِ وَالْخُصُوصِ كَلَيْثٍ وَأَسَدٍ وَحَبْسٍ وَمَنْعٍ لِعَدَمِ الْفَائِدَةِ بِخِلَافِ كُلِّ الدَّرَاهِمِ وَعَيْنِ الشَّيْءِ فَإِنَّهُ يَخْتَصُّ
وَقَوْلُهُمْ سَعِيدٌ كُرْزٍ وَخَوْهُ مُتَأَوَّلٌ

[I‘rāb]

Muzāri‘ mechūl. : وَلَا يُضَافُ

اسْمٌ : Kāim-i maḳām-ı fā‘ili.

اسْمٌ Sıfat-ı : مُمَّاثِلٌ dir.

e müte‘allık. : لِلْمُضَافِ إِلَيْهِ

Bu da. : فِي الْعُمُومِ

Ona ma‘tūf. : وَالْخُصُوصِ

Mübtedā-i maḥzūfa haber ey demektir. : كَلَيْثٍ

Ona ma‘tūf. : وَأَسَدٍ

de. : وَحَبْسٍ وَمَنْعٍ

ye müte‘allık. : لِعَدَمِ الْفَائِدَةِ

Mübtedā-i maḥzūfa haber ey لهذا بخلاف

Muzāf-ı ileyh hikāyetiyle ref‘i cāizdir. : كُلُّ

Muzāf-ı ileyh. : الدَّرَاهِمِ

gibidir i‘rābta. : وَعَيْنِ الشَّيْءِ

عَيْنٌ ve كُلُّ ‘āiddir mişl ismi هُ ismi müşebbehe-i bi‘l-fi‘lden ve هُ harf-i ta‘līl إِنَّ harf-i ta‘līl فَإِنَّهُ يَخْتَصُّ

a. muzāri‘ ma‘rūf ve müstetir fā‘ili ‘āiddir mişl e ve عَيْنٌ a ve cümle haber-i إِنَّ dir.

Mübtedā ve zamīr naḥvīlere rāci‘dir ve, : وَقَوْلُهُمْ

هَذَا سَعِيدٌ : Mübtedâ-i maḥzûfa haberdır ey سَعِيدٌ ve,

كَزَّرَ : Muẓâf-ı ileyh ve bu cümle maḥallen menşûb meḳûl-i ḳavlidir.

وَحَوْهُ : Ona ma‘tûf.

مُتَّوَلٍّ : Haber-i mübtedâ.

Maḥşûl-i Terķib

Bir isim ki bir isme müşābih ve mümāsil ola ‘umūmda ve ḥuşūsta biri birisine izāfeti cāiz değildir. A‘yānda لَيْث ve أُسَدٌ gibi ve me‘āni ve eḥdāsta حَبَسَ ve مَنَعَ gibi. Zira bu izāfetin ya hiç fāidesi yoktur ve ol nesne ki maḳşudda lafẓ muẓāfdan mefhūm olur. İzāfetten ḳat‘-ı naẓar pes. İzāfet laḡv olur. ‘āmmın ḥāşşa izāfeti bunun ḥilāfıncadır. Naḥve نَفْسُ زَيْدٍ ve عَيْنُ الشَّيْءِ ve كُلُّ الدَّرَاهِمِ ve زَيْدٌ بَطْءٌ ve سَعِيدٌ كَزَّرَ ve أَرَابَ ve سَعِيدٌ كَزَّرَ ve زَيْدٌ بَطْءٌ dedikleri zāhir onu gösterir ki iki lafız ki ‘umūm ve ḥuşūş müsāvī olalar. [78a] Bir nesnenin ‘ameli olalar. Biri birine izāfeti cāiz ola. Cevāb budur ki bunun gibiler müteevveldir ki murād lafẓ-ı evvelden ki muẓāftır zāt-ı müsemmādır ve murād lafẓ-ı şānīden ki muẓāf-ı ileyhtir nefsidir pes. سَعِيدٌ كَزَّرَ ün ma‘nāsı budur ki bu zāt ki gerek lafẓıyla müsemmā ve mulaḳḳabtır demek olur. İmdī bu müsemmānın isme izāfeti ḳabīlindendir müsemmānın müsemmāya izāfetten değildir.

وَإِذَا أُضِيفَ الْإِسْمُ الصَّحِيحُ أَوْ الْمُلْحَقُ بِهِ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ كَسِرَ آخِرُهُ وَالْيَاءُ مَفْتُوحَةٌ أَوْ سَاكِنَةٌ فَإِنْ كَانَ آخِرُهُ أَلِفًا تَثْبُتُ وَهَذَا يَلِ تَقْلِبُهَا لِغَيْرِ
التَّثْنِيَةِ يَاءٌ وَإِنْ كَانَ يَاءً أُدْغِمَتْ وَإِنْ كَانَ وَاوًا قُبِلَتْ يَاءٌ وَأُدْغِمَتْ وَفُتِحَتِ الْيَاءُ لِلْسَّاكِنِينَ

[İ‘rāb]

وَإِذَا : Edāt-ı şart.

أُضِيفَ : Māzī meḥl fi‘l-i şart.

الْإِسْمُ : Ḳāim-i maḳāmı fā‘ili.

الصَّحِيحُ : şıfat-ı isim dir.

أَوِ الْمَلْحَقُ بِهِ : Ona ma‘tūf ve الملحق به e müte‘allık ve zamir صحيح a rāci‘dir.

إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ : إلى ياءِ أَضِيفُ ye müte‘allıktır.

كُسِرَ : Māzī mechūl.

آخِرُهُ : Ey آخِرُ الاسمِ kâim-i maḳām-ı fā‘ili ve cümle fi‘liyye cevāb-ı şart.

وَالْيَاءُ : Mübtedā.

مَفْتُوحَةٌ : Haberî.

أَوْ سَاكِنَةٌ : Ona ma‘tūf.

فَإِنْ : Harf-i şart.

كَانَ : Fi‘l-i şart.

آخِرُ الْمُضَافِ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ اسْمُ كَانَ Ey : آخِرُهُ

أَلْفَا : Haberî.

تَغُبُّتُ : Muḳāri‘ ma‘rūf ve müstekin fā‘ili ve cümle cezāy-ı şart.

وَهَذَيْلٌ تَقْلِبُهَا : Muḳāri‘ ma‘rūf ve müstetir fā‘ili ‘āiddir هَذَيْلٌ e ve zamir mef‘ūl-i bih.

لِغَيْرِ التَّثْنِيَةِ : Cār mecrūruyla muḳaddera müte‘allık ḥāldir تَقْلِبُ mef‘ūlünden.

وَهَذَيْلٌ مِنْ قِبَائِلِ الْعَرَبِ يَجْعَلُ الْأَلْفَ حَالًا كَوْنَهَا كَائِنَةً لِغَيْرِ التَّثْنِيَةِ يَاءُ Taḳdīrī den. تَقْلِبُ Mef‘ūl-i sānīdir يَاءُ :

وَإِنْ كَانَ : Sābıḳ gibidir ve müstetir ismi ‘āiddir آخِرُهُ ye.

يَاءُ : Haberî ve,

أُذْغِمَتْ : Māzī mechūl ve müstekin kâim-i maḳām-ı fā‘ili ‘āiddir يَاءُ ya ve cümle cezāy-ı şart.

وَإِنْ كَانَ وَأَوْ : Cümle-i şartiyye.

فُقِلْتُ يَاءُ : Cümle-i cezāiyye.

فَأَخِي : Haberi.

وَأَيَّ : Ona ma'tūf.

وَأَجَارَ : Māzī ma'rūf.

الْمَبْرُودُ : Fā'ili.

أَخِي : Yānın teşdidiyle mef'ul-i dir.

وَأَيَّ : Ona ma'tūf.

وَتَقُولُ : Muẓāri' ma'rūf ve müstekin ki هِيَ dir zamir-i ġāibe fā'ili.

حَيَّ : Mef'ul-i bih.

تَقُولُ فِي حَيٍّ وَفِي هَيٍّ هِيَ : Ona ma'tūf ey

وَيُقَالُ : Muẓāri' mechūl yānın teşdidiyle.

فِي : Kāim-i maḳām-ı fā'ili.

ظ مِثْلُ يُقَالُ , فِي الْقَوْلِ الْأَكْثَرِ : Ey

وَقَمِي : Ma'tūftur فِي ye.

وَإِذَا : Edāt-ı şart.

فُطِعَتْ : Fi'l-i māzī mechūl ve müstetir kāim-i maḳām-ı fā'ili 'āiddir سَمَاءُ سَيِّئَةٍ ye.

قِيلَ : Māzī mechūl.

أَخَّ : Kāim-i maḳām-ı fā'li ve cümle cevāb-ı şart.

وَأَبَّ : Ona ma'tūf.

فَمَ فَمَ فَمَ : Biri birine ma'tūflardır ve فَمَ ün [79a] fāsında üçvecih cāizdir. فَمَ فَمَ فَمَ

وَفَتَحَ : Mübtedā.

الفَاء : Muẓāf-ı ileyh.

أَفْصَحُ : Haber-i mübtedâdır.

مِنْهُمَا : أفْصَحُ ya müte‘allık ve zamîr وَكُسِرَ ya rāci‘dir.

وَجَاءَ : Māzî ma‘rûf.

حَمَّ : Fā‘ili.

جَاءَ حَمٌّ مُجِئًا وَمِثْلُ مُجِئٍ : Taḳdîrî Naşbla olucak maşdar-ı maḥzûfa şıfattır.

وَجَاءَ حَمٌّ عَلَى وَجْهِهِ ammā ref‘le olucak mübtedâ-i maḥzûfa haberdır. Taḳdîrî أَرْبَعَةٌ أَحَدٌ مِثْلُ يَدٍ muzāf-ı ileyh.

وَجَاءَ حَمٌّ عَلَى وَجْهِهِ : وَحَبَّءٍ وَذُلُّ وَعَصَا e ma‘tûflardır.

جَاءَ مِثْلُ هَذِهِ : مطلقًا fā‘ilinden ḥâldir veya maşdar-ı maḥzûfa şıfattır veya mef‘ûl-i muṭlaḳ ey الْكَلِمَاتِ الْمَذْكُورَةِ خَالَ كَوْنُهَا مُطْلَقًا لَا مُقَيَّدًا بِحَالَةِ الْأَفْرَادِ أَوْ جَاءَ حَمٌّ وَمِثْلُهَا مُجِئًا مُطْلَقًا أَطْلَقَ إِطْلَاقًا

جَاءَ مِثْلُ هَذِهِ : İ‘râbı sâbık gibidir.

وَدُو : Mübtedâ.

وَدُو : لا يُضَافُ : Muẓārî‘ mechûl ya‘nî nefy-i istikbâl ve müstekin kâim-i maḳâm-ı fā‘ili rāci‘dir ye.

إِلَى مُضْمَرٍ : Cār mecrûruyla لا يُضَافُ ye müte‘allık ve cümle mübtedâdır

وَلَا يُفْطَعُ : Nefy-i istikbâl binâ-i mechûl ve müstekin kâim-i maḳâm-ı fā‘ili ‘âiddir ye ve bu cümle لا يُضَافُ cümlesine ma‘tûftur.

Maḥşûl-i Terkîb

أَمَّا الْأَسْمَاءُ السِّتَةُ evâil-i kitâbta ma‘lûm oldu ki esmâ-i sitte yâ-i mütekellimde gayrıya muzāf olsalar başka aḥkâmı var. Meşelâ أَخ de أَب ve أُخِي ve أُبِّي dersin. Zira bunların lâme’l-fi‘lleri nesyen mensiyyen sâkıṭ olmuştur. İmdî ahirleri ḥarf-i şaḥîḥ olur veya münâsebet için ol ḥarf-i meksûr

olmak gerek ve harf ya meftūh olur veya sākin. Niteki غَلَامِي de ma'lūm oldu. Amma Müberred bu ikisinin lāme'l-fi'lini ki vāvdır döndürüp yāya kalb eder ve yā-imütekellime idgām eder ve أَخِي وَأَيُّ dir. Amma حَم ve هَنْ ki yā-i mütekellim izāfet eylesin. Mīm ve nūn ki bunların āhiridir lāme'l-fi'llerini nesyen mensiyyen hāzıftan sonra meksūr edersin ve yā-i meftūh edersin veya sākin māsābık gibi ve فَوْه çünkü yā-i mütekellime muzāf ola. Bu vāv ki 'ayne'l-fi'lidir yā-i mütekellime idgām ola ۛ derler. Aşlı فَوِي idi. Lāme'l-fi'li bunda hādır. Zira cem'i أَفَوَاه gelir. Lākin lāme'l-fi'l nesyen mensiyyen hāzf olmuştur. Ekşer-i luğat budur ki zıkr oldu. Ammā ba'zı luğatta فَمِي derler. Zira izāfetten қағ' edince [79b] vāv mīme ibdāl olur ki ikisi böyle muḥrac-ı şefedendir ve eğer mīm kalb olmayıp i'rāb üzere cārı olsa elife kalb olup tenvīnle sākıt olurdu ve kelime-i mu'rebe bir harf üzere kalırdı. Bu ise cāiz değil. Çünkü қағ'-ı izāfet hāletinde فَم dersin. hālete izafette yā-i mütekellime فَمِي derler ve çünkü bu esmā-i ḥamse izāfetten қағ' ederler hareketle mu'reb olurlar وَأَخٍ وَأَبٍ وَحَمٍ وَهَنْ وَفَمٍ derler. أَخ ve أَب , أَبٌ gibidir. Teşniyeleri أَخَانٌ ve أَبَوَانٌ gelir ve cemi'leri أَخَوَانٌ ve أَبَوَانٌ gelir. أَخَا ve أَبَا da gelir. عَصَا gibi muṭlaḳ teşniyelerinde أَخَوَانٌ ve أَبَوَانٌ gelir ve cemi'leri أَخَوَانٌ ve أَبَوَانٌ gelir. أَخٌ ve أَبٌ de gelir teşdīdle ve فَم de fānın fetḥi efşaktır ḍam ve kesradan ve حَم de bir nice vecih daḥi vardır. Birisi يَدٍ gibidir. İ'rābta gerekse yā-i mütekellime muzāf olsun. Naḥve حَمِي ve gerekse izāfetten munḳaṭı' ola حَمٍ ve حَمًا ve حَمٌ gibi. İkincisi mehmūz'ul-aḥirdir حَبَاءٌ gibi. Naḥve حَمُوكَ ve حَمُوكَ ve حَمُوكَ üçüncüsü oldur ki āhiri vāv maḳabli sākin ola دَلٌ gibi. Naḥve حَمُوكَ ve حَمُوكَ ve حَمُوكَ dördüncüsü عَصَا gibidir. hālet-i izāfette ve ifrādda. Naḥve حَمًا ve حَمًا ve حَمًا ve حَمًا de de bir luğat daḥi var. Mezḳūrdan ḡayrı يَدٍ gibi. Naḥve هَذَا هُنَا ve هَذَا هُنَا ve رَأَيْتُ هُنَا ve رَأَيْتُ هُنَا ve رَأَيْتُ هُنَا ve رَأَيْتُ هُنَا kelimesi zamīre muzāf olmaz muṭlaḳan ne mütekellim zamīrine ve ne ḡayra izāfetten maḳṭū'da olmaz. Zira ism-i cins şıfat olmaz illā bir şey'e izāfetle.

[TEVĀBİ]

التَّوَابِعُ كُلُّ ثَانٍ يَأْغُرَابٍ سَابِقِهِ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ أَلْتَعْتُ تَابِعٌ يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي مَتَّبِعِهِ مُطْلَقًا وَفَائِدَتُهُ تَحْصِصٌ أَوْ تَوْضِيحٌ وَقَدْ يَكُونُ لِمُجَرَّدِ الثَّانَاءِ أَوْ الدَّمِّ أَوْ التَّوَكِيدِ مِثْلُ نَفْحَةٍ وَاحِدَةٍ وَلَا فَضْلَ بَيْنَ أَنْ يَكُونَ مُشْتَقًّا أَوْ غَيْرُهُ إِذَا كَانَ وَضْعُهُ لَعَرَضِ الْمَعْنَى عُمُومًا مِثْلُ تَمِيمِي وَذِي مَالٍ أَوْ خُصُوصًا نَحْوُ مَرَرْتُ بِرَجُلٍ أَيْ رَجُلٍ وَهَذَا الرَّجُلِ وَيَزِيدُ هَذَا

[I'rāb]

النَّوَابِعُ : Mübtedā.

كُلُّ ثَانٍ : Haberî.

بِإِعْرَابِ سَابِقِهِ : Muḳaddera müte‘allıḳ.

مِنْ جِهَةٍ : de böyle.

النَّوَابِعُ كُلُّ لَفْظٍ ثَانٍ مُعْرَبٌ بِإِعْرَابِ سَابِقِهِ أَوْ يُعْرَبُ بِإِعْرَابِ سَابِقِ ثَانٍ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ : Şıfat-1 dir. Taḳdîrî وَاحِدَةٍ.

النَّعْتُ : [80a] Mübtedā.

تَابِعٌ : Haberî.

يَدُلُّ : Muẓārî‘ ma‘rûf ve müstekin fâ‘ili rāci‘dir تابع a.

يَدُلُّ : عَلَى مَعْنَى ye müte‘allıḳtır.

فِي مَتْبُوعِهِ : Şıfat-1 مَعْنَى dır ve zamîr تابع a ‘aiddir.

مُطْلَقًا : Hâldir. Fâ‘il يَدُلُّ den ve mef‘ûl-i muṭlaḳtır muẓâf ḥazfıyla ey حُدُ فَتَسْرُ veya دَلَالَةٌ مُطْلَقٌ ey انْطَلَقَتْ

الدَّلَالَةُ إِطْلَاقًا ve cümle maḥallen merfû‘ şıfat-1 تابع dır.

وَفَائِدَتُهُ : Mübtedā muẓâftır نَعْتُ a rāci‘ zamîre.

تَخْصِصٌ : Haberî.

أَوْ تَوْضِيحٌ : Ona ma‘tûf.

وَقَدْ : Harf-i taḳlîl.

يَكُونُ : Muẓārî‘ ma‘rûf ve müstekin ismi ‘aiddir نَعْتُ a.

لِلمَجَرَّدِ الثَّانَاءِ : Haberî.

أَوْ الدَّمُ : Ona ma‘tûf.

أَوْ التَّوْكِيدُ : Bu da sâbıḳına.

مَثَلٌ : Ma'lūm.

نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ : Muẓāf-ı ileyh maḥallen mecrūr ref'i ḥikāyetledir.

لَا : Nefy-i cins içindir.

فَصْلٌ : İsmi.

بَيْنَ : Zarf-ı muẓāf kâim-i maḳām ḥaberi 'dır.

أَنَّ : Harf-i naşb.

يَكُونُ : Muẓāri' ma'rūf menşūbtur أَنَّ harfiyle ve müstekin ismi 'āiddir نَعْت a.

مُشْتَقًّا : Ḥaberi.

أَوْ غَيْرُهُ : Ey غَيْرُ الْمُشْتَقِّ ma'tūftur na.

إِذَا : Zarf-ı zamān muẓāftır kendinden sonra cümleye.

كَانَ : Māzī ma'rūf.

وَضَعُهُ : İsmi ve zamīr غَيْرُ مُشْتَقِّ a rāci'dir.

لِغَرَضِ الْمَعْنَى : وَضَعُهُ ya müte'allık.

لَا فَرْقَ بَيْنَ كَوْنِ النَّعْتِ مُشْتَقًّا أَوْ غَيْرِ مُشْتَقِّ وَقَدْ كَوْنِ وَضْعِ غَيْرِ الْمُشْتَقِّ لِغَرَضِ الْمَعْنَى الْوَصْفِ مِنْ تَاqDİRİ : Ḥaber-i KAN dir.

كَوْنُهُ دَلَالًا عَلَى مَا فِي الْمُوصُوفِ فِي جَمِيعِ اسْتِعْمَالَاتِهِ

مَثَلُ قِيمِيٍّ وَذِي مَالٍ

عُمُومًا : Ma'tūftur na.

نَحْوُ : Ma'lūm.

مَرَرْتُ : Fi'l ve fā'il.

بِرَجُلٍ : vāsītāsıyla mef'ul-i bihtir.

مَرْزُوطٌ : Na‘at-1 رَجُلٌ dır.

مَرْزُوطٌ : Mużāf-1 ileyh ve cümle mużāf-1 ileyh

هَذَا : ب yla mef‘ül-i bih.

الرَّجُلِ : Na‘at-1 هَذَا dır.

وَبَرَزْتُ : Ma‘tūftur هَذَا ya ve,

هَذَا : Şıfat-1 بَرَزْتُ dir.

Maḥşūl-i Terkiḇ

كَاهِلِ cem‘-i تَابِع dir ki menzile-i isimdedir ve tevābi‘ ismi fevā‘il vezn üzere cem‘ ederler. cem‘-i كَوَاهِل ve كَوَاتِب cem‘-i كَوَاتِب gibi. Amma naḥvīler ıştılāḥına göre bir şānīdir ki kendinin sābıkıyla i‘rāb ola. Bir cihetten şānī dedik zīrā ol tābi‘ olmaz ve بِاعْرَابِ سَابِقِهِ dedik her şānī i‘rāb-ı sābıkıyla mu‘reb olmaya ve mef‘ül-i şānī bāb-ı عَلِمَتْ ten ḥāric kala. Zira bunlar tevābi‘den değıllerdir. Zira bunların i‘rābı sābıkın cihetinden değıldir. Meşelā ظَنَنْتُ زَيْدًا فَائِمًا menşūbtur. Maznūn olduğı cihetinden ve zīrā menşūbtur maznūn fīh-i olduğı cihetinden ve ḥaber-i mübtedā merfū‘dur. [80b] Ol cihetinden ‘avāmil lafzīden mücerreddir isnādı muḳteza müsned olucak ve mübtedā merfū‘dur. Ol cihetinden ki ol isnād müsned-i ileyh iḳtizā eder ve mişل جَائِي ikisini böyle merfū‘lardır. جَائِي fā‘il iḳtizā eylediğı cihetinden sāir tevābi‘de buna göredir. na‘at bir tābi‘dir kendinin metbū‘nda bir ma‘nāya delālet eyleye. ya‘nī ol ma‘nānın ḥuşūlu ol metbū‘da muḳayyed değıl. Zamān şudūr fi‘lle ondan veya zamān vuḳū‘ fi‘le üzerine niteki ḥāl muḳayyeddir ol vecih üzere ki geḫti pes. Ḳayd iṭlāḳ tenbīh için na‘atle ḥāl beyinde farka. Naḥve جَائِي زَيْدٌ رَاكِبٌ ve جَائِي زَيْدٌ رَاكِبًا zīrā na‘at delālet eder. Zeyd de ḥuşūl ma‘nā-i rukūba bilā ḳayd ki rukūb zamān mecī de ola ve ḥāl delālet eder. Ḥuşul ma‘nā-i rukūba Zeyd de zamān mecī ile muḳayyed pes. Na‘at ḥāl beyinde fark zāhir oldu. Eğıerçe ḥāl tābi‘a dāḫil değıldir ve nekralarda na‘atın fāidesi taḫşīşdir. Niteki جَائِي رَجُلٌ عَالِمٌ dersin bu na‘at ki عَالِمٌ dir رَجُلٌ maḥşūş eylemiştir cājil olmak iḫtimālinden ammā na‘atın me‘ārifte fāidesi tavzīhtir. Meşelā جَائِي التَّاجِرِ

dersin bir vaqitte ki Zeyd adlı iki kimse olsa tâcir demekle Zeyd'i ibhâmdan hâlâş eyleyesin ve yaqîn kalasın vekâh olur. Na'at mücerred şena içi olur بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ gibi ve kâh olur mücerred zem için. أُعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ gibi ve kâh olur. Na'at bir bir ma'nây-ı te'kid eder ki metbû'dan ma'lûm olmuş ola نَفْحَةٌ وَاحِدَةٌ gibi lafız نَفْحَةٌ dan ma'nâ-i وَاحِدَةٌ zımmına ma'lûm oldu ve lafız وَاحِدَةٌ in fâidesi te'kididir. Ancak وَلَا فَضْلَ ya'nî hiç fark yoktur. Na'at müştak olmağa belki ikiside olur ve medâr-ı şîhhat zât-ı metbû'da ma'nâya delâlet gerekse müştak olsun ضَارِبٌ ve مَضْرُوبٌ gibi ve bu kısım isti'mâlde çoktur. Bu cihettendir ki çok kimse tevehhüm eyler ki na'ût şîfât olmak gerektir. Niteki hâlde böyle takvîm eylediler ki hâl müştekkâtan olmak gerek ve gerekse müştak olmasın bu da iki kısımdır. Birisi oldur kim mevzû' ola bir zâtta bir ma'nâya 'umûm üzere delâlet eylemek için ya'nî cemî' isti'mâltında bir ma'nânın huşûlüne delâlet ondan müstefad ola. Mişl مَالٍ ve تَيْمِيٍّ imdî Temîmî dâima delâlet ederki bir zât-ı Temîm kabîlesine nisbettir ve دُو مَالٍ dâima delâlet [81a] eder ki bir zât şâhib-i mâldır. İkinci kısım oldur ki ba'zı mevâzî'da bir zâtta bir ma'nânın huşûlüne delâlet eyleye pes. Na'at olmağa lâayık olur ve ba'zı mevâzî'de delâlet eylemeye pes. Na'at olmağa lâayık olaz رَجُلٍ أَيْ رَجُلٍ مَرَرْتُ بِرَجُلٍ أَيْ de delâlet eder. Kemâl raculiyet ma'nasına. İmdî na'at olmağa lâayıktır. Amma رَجُلٍ عِنْدَكَ desek lâayık değildir ki na'at ola gine bunun gibidir هَذَا رَجُلٌ de bunda رَجُلٌ dan sonra mezkûr oldu. İmdî هَذَا delâlet eder bir zât-ı mübheme ve رَجُلٌ bir zât-ı mu'ayyene ve huşûsiyyet zât-ı mu'ayyen menzile-i ma'nâdadır zât-ı mübhemde pes. Bu cihetten هَذَا رَجُلٌ ya şîfat olur. Ba'zılar dediler ki bedeldir na'at değildir ve her yerde bu ma'naya delâlet eylemez şîfat olmağa lâayık değildir. Bu kıyâsladır هَذَا رَجُلٌ أَيْ يَزِيدُ هَذَا أَيْ يَزِيدُ الْمُسَارِ إِلَيْهِ pes مَرَرْتُ بِرَجُلٍ هَذَا أَيْ يَزِيدُ الْمُسَارِ إِلَيْهِ pes. bu mevzû'da delâlet eder. zât-ı Zeyd'de bir ma'nâya. İmdî onun şîfatı olur. Amma eylediği yerde na'at olmaz.

وَتُوصَفُ النِّكَرَةُ بِالْجُمْلَةِ الْخَبَرِيَّةِ وَيَلْزَمُ الضَّمِيرُ وَيُصَفُّ بِحَالِ الْمُوصُوفِ وَبِحَالِ مُتَعَلِّقِهِ نَحْوُ مَرَرْتُ بِرَجُلٍ حَسَنٍ غَلَامُهُ فَالْأَوَّلُ يَتَّبَعُهُ فِي الْإِعْرَابِ وَالتَّعْرِيفِ وَالتَّنْكِيرِ وَالْإِفْرَادِ وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ وَالتَّنْكِيرِ وَالتَّأْنِيثِ وَالتَّأْنِيثِ وَالْأَوَّلُ وَفِي الْبُؤَاقِي كَالْفِعْلِ وَمِنْ ثَمَّ حَسَنٌ قَامَ رَجُلٌ قَاعِدٌ غِلْمَانُهُ وَصَعَفَ قَاعِدُونَ غِلْمَانُهُ وَيَجُوزُ قُعُودُ غِلْمَانِهِ

[I'râb]

Muzâri' mechûl. : وَتُوصَفُ

النَّكِرَةُ : Kāim-i maḳām-ı fā'ili.

بِالْجُمْلَةِ : Ona müte'allık.

الْحَرِيَّةِ : Şıfat-ı cümle.

يُوصَفُ النَّكِرَةُ : Fi'l ve fā'il ma'tūftur وَيَلْزِمُ الضَّمِيرُ ya.

وَيُوصَفُ : Murūr eyledi. Müstekin kâim-i maḳām-ı fā'ili isme rāci'dir بِحَالِ الْمُوصُوفِ ye müte'allık ve, ٥

وَبِحَالِ مُتَعَلِّقِهِ : Ona ma'tūf ve مُتَعَلِّقِهِ zāmīr-i مُوصُوفٍ a rāci'dir.

مُحُو مَرَرْتُ بِرَجُلٍ : Murūr eyledi.

رَجُلٍ e na'attır. حَسَنٍ :

غَلَامُهُ : Fā'il-i حَسَنٍ dır muzāftır رَجُلٍ e rāci' zāmīre.

فَالأَوَّلُ : Mübtedā.

يَتَّبَعُهُ : Muzāri' ma'rūf ve müstekin fā'ili 'āiddir أَوَّلٍ e ve zāmīr-i muttaşıl mef'ulü 'āiddir مُوصُوفٍ a.

فِي الْإِعْرَابِ : يَتَّبَعُ ya müte'allık ve cümle ḥaber-i mübtedādır.

وَالْتَعْرِيفِ وَالتَّنْكِيرِ وَالْإِفْرَادِ وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ وَالتَّكْثِيرِ وَالتَّأْنِيثِ : Cemī'an الْإِعْرَابِ a ma'tūftur. [81b]

وَالثَّانِي يَتَّبَعُهُ فِي الْخَمْسَةِ : İ'rābı murūr eyledi.

الْأَوَّلُ : Cem'-i evveldir na'at-ı خَمْسَةِ dir.

وَفِي الْبَوَاقِي : Muḳadder يَكُونُ ye müte'allıktır.

وَالثَّانِي يَكُونُ فِي الْبَوَاقِي مِثْلُ الْفِعْلِ فِي إِنَّهُ يُعْنَتُ لَوْ أُسْنِدَ إِلَى الْمُعْنَتِ وَيَذَكَّرُ لَوْ أُسْنِدَ إِلَى ظَاهِرِ تَاقْدِيرِ : Ḥaberi. Taḳdīrī cāizdirkim مِثْلُ الْفِعْلِ ḥaber-imübtetā maḥzūf ola. Taḳdīrī هُوَ فِي الْبَوَاقِي مِثْلُ الْفِعْلِ dir.

حَسَنٌ : Cār mecrūruyla حَسَنٌ ye mütea‘llıktır ve ona ta‘lîldir.

حَسَنٌ : Māzī ma‘rūf.

فَامَ رَجُلٌ : Fi‘l ve fā‘il.

رَجُلٌ : Na‘at-ı قَاعِدٌ

غِلْمَانُهُ : Fā‘il قَاعِدِ muzāftır رَجُلٌ e rāci‘ zamīre ve bu kelām maḥallen merfū‘. Zīrā fā‘il-i حَسَنٌ dir ey

حَسَنٌ هَذَا الرَّكِيْبُ لِأَجْلِ كَذَا

وَضَعَفَ قَامَ رَجُلٌ قَاعِدُونَ غِلْمَانُهُ : Fi‘l ve fā‘il ma‘tūftır kelām-ı sābıka. Taḫdīr غِلْمَانُهُ قَاعِدُونَ

قَاعِدُونَ

غِلْمَانُهُ وَبِجُورٍ قُعُودٌ غِلْمَانُهُ : Vech-i māsābıktan ma‘lūm ve ona ma‘tūf.

Maḥşūl-i Terkīb

وَتُوصِفُ النِّكَرَةَ ism-i nekra mevşūf olmak cāizdir cümle-i ḥaberiyye ile. Zira cümle ḥükmi nekradır.

Nekraya şıfat olmak kâbıldır lâkin ma‘rifeye şıfat olmaz. İmdi cāizdir ki جَائِي رَجُلٌ أَبُوهُ عَالِمٌ amma

جَائِي رَجُلٌ زَيْدٌ أَبُوهُ عَالِمٌ cāiz değildir. Ḥaberiyye ile kayd eylemek. Zira cümle-i inşāiyye şıfat olmaz illā

te’vīlle. Nteki dersin جَائِي رَجُلٌ أَضْرِبُهُ أَيُّ مَقُولٍ فِي حَقِّهِ أَضْرِبُهُ ya’nī müteḥakkır ki onu ḍarb eylemeğe emr

eylediler ve bir cümle ki sıfat ola ondan mevşūfa ‘āid bir zamīr gerek ki onu mevşūfa rabṭ eyleye

ve eğer zamīr olmazsa ol cümle mevşūftır. Ecnebi düşer ve ona şıfat olmaz. Niteki جَائِي رَجُلٌ زَيْدٌ

desek ve vaşf iki kısımdır. Birisi oldur ki onu kendi ḥāliyle şıfatlıyalar. مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حَسَنٍ gibi.

Zira ḥasan racülün ḥāli ve şıfatıdır. İkincisi oldur ki onu mevşūfun ḥāliyle şıfatlıyalar. Niteki

جَائِي رَجُلٌ عَالِمٌ أَبُوهُ يَاهُودٌ جَائِي رَجُلٌ زَيْدٌ الْعَالِمُ أَبُوهُ bu şurette mevşūfun kendi ḥāl değildir. ‘İlm belki müte‘allık

mevşūfun ḥālidir ki أَبُوهُ dūr ve na‘atın evvelki kısmı mevşūfa on nesnede tābi‘dir ya’nī şıfat

mevşūfa on maḳāmda muvāfakātı gerek. Üç i‘rābın birinde ve ifrād ve teşniye ve cemi‘in

birinde vaz‘ın kısm-ı şānisi mevşūfa beş maḳāmda muvāfık gerek. Muşannif zikrelediği vecih

üzere ya’nī şıfat mevşūfa muvāfık gerek [82a] beşin ikisinde ḥāşılı üç i‘rābın birinde ve ta‘rif

ve tenkirin birinde ve kalan beşin ḥükmi fi‘l ḥükmi dūr pes. Niteki fi‘l müfred olur fā‘ili gerek

müfred ve gerek teşniye ve gerek cem‘ olsun şıfatta böyle olur. Fā‘il her ne olursa olsun ve şöyle ki fi‘lin tezkīr ve te’nīxi kendi fā‘iline göre olur bu vaşında tezkīr ve te’nīxi kendi fā‘iline göre olur. Mevşūfa göre olmaz pes. Dersin حَسَنٌ غُلَامُهُ ve جَائِي رَجُلٌ حَسَنٌ غُلَامُهُ efrādla niteki fi‘lde müfred ederdik. Gine جَاءَنِي إِفْرَادٌ حَسَنٌ غُلَامُهَا وَحَسَنَةٌ جَارِيَتُهَا ve جَائِي رَجُلٌ حَسَنٌ غُلَامُهُ وَحَسَنَةٌ جَارِيَتُهَا hāşılı fā‘ile göre tazkīr ve te’nīş edersi. Mevşūfa göre değil. وَمِنْ ثَمَّةٍ حَسَنٌ ya’nī pes evvelkisi de mütē‘allıkın hāliyle vaşf tābi‘ mevşūf olup bākīnde fi‘l gibi olduğu için hūbtur ki diyesin قَامَ رَجُلٌ قَاعِدٌ غُلَامُهُ efrād-ı قَاعِد-ı ile niteki fi‘lde قَاعِدٌ غُلَامُهُ أَوْ يَقْعُدُ غُلَامُهُ قَامَ رَجُلٌ قَعَدَ غُلَامُهُ dersin efrād-ı fi‘lle. Amma zāiftir قَاعِدُونَ غُلَامُهُ niteki zāiftir قَاعِدُونَ غُلَامُهُ zira ki يَقْعُدُونَ de vāv fā‘ildir pes. غُلَامَانِ fā‘il olmaz. İmdī te’vīle ihtiyāc olundu ki vāv يَضَعَعُدُونَ de ‘alamet-i cem‘iyyet fā‘ildir. تَاسَى gibi ki ‘alāmet-i te’nīş fā‘ildir. Bu ise hilāf-ı zāhirdir. Zira vāvı bu ma’nāda isti‘mal eylemek muḥaḳaḳ değil ve ba‘zılar dediler ki غُلَامُهُ bedeldir vāvdan. Amma bu da zā‘iftir pes. Bu cihetten bu terkīb zā‘iftir. Gine bnun gibi قَاعِدُونَ غُلَامُهُ zā‘iftir. Zira şibīhtir قَاعِدُونَ غُلَامُهُ ye. Eğerçe vāv قَاعِدُونَ de zamīr değildir belki ḥarf-i rābtır. Amma قَاعِدُونَ غُلَامُهُ cāiz oldu. Zīrā ki قَاعِدُونَ cem‘-i teksīrdir ve قَاعِدُونَ müşābih değil ki zā‘īf ola pes. Cāiz olur ne hūb ve ne zā‘īf.

وَالضَّمِيرُ لَا يُوصَفُ وَلَا يُصَفُّ بِهِ وَالْمَوْصُفُ أَخَصُّ أَوْ مَسَاوٍ وَمِنْ ثَمَّةٍ لَمْ يُصَفْ ذُو اللَّامِ إِلَّا بِمِثْلِهِ أَوْ بِالْمُصَافِ إِلَى مِثْلِهِ وَإِنَّمَا التَّرِيمُ وَصَفُ بَابِ
هَذَا بِذِي اللَّامِ لِإِتْمَامٍ وَمِنْ ثَمَّةٍ ضَعُفَ مَرَرْتُ هَذَا الْأَبْيَضِ وَحَسَنَ مَرَرْتُ هَذَا الْعَالَمِ

[İ‘rāb]

والضَّمِيرُ : Mübtedā.

Fi‘l-i nefy-i istikbāl binā-i mechūl ve müstekin kāim-i maḳām-ı fā‘ili ‘āiddir muẓmere ve cümşe ḥaber-i mübtedādır وَلَا يُوصَفُ ye [164] ma‘tūftur وَلَا يُوصَفُ ye zamīr zamīre rāci‘dir.

وَالْمَوْصُفُ أَخَصُّ : Mübtedā ve ḥaber.

أَوْ مَسَاوٍ : ya ma‘tūftur.

وَمِنْ ثَمَّةٍ : Cār mecrūruyla لَمْ يُوصَفْ terkībine mütē‘allık ve ona ta‘līl-i ḥaşr için teḳaddüm oldu.

لَمْ يُوصَفْ : Fi'l-i cehd-i muṭlaq.

دُو الْأَم : kâim-i maḳâm-ı fâ'ili.

إِلَّا : ḥarf-i istiṣnâ müsteṣnâ minh maḥzûf.

مُتَّعًا : Müsteṣnâ taḳdîrî إِلَّا يَمْتَلِكُ : Müsteṣnâ taḳdîrî ve zamîr a râci'dir.

أَوْ بِالْمُضَافِ : Ma'tûftur ye.

إِلَى مِثْلِهِ : Muẓāfa müte'allik ve zamîr de a 'āiddir.

وَأَمَّا : Kelime-i ḥaşrdır. İ'rābtan maḥalli yok.

النَّزَم : Māzî mechûl.

وَصَفُ : Kâim-i maḳâm-ı fâ'ili

بَاب : Muẓāf-ı ileyh.

هَذَا : Gine muẓāf-ı ileyh.

بِذِي الْأَم : Câr mecrûruyla a müte'allik.

لِلنَّزَمِ : İnnâm ye müte'allik.

وَمِنْ تَمَّ ضَعْفَ مَرَرْتُ هَذَا الْأَبْيَضِ وَحَسَنَ مَرَرْتُ هَذَا الْعَالَمِ : Vech-i sābıktan ma'lûm.

Maḥşûl-i Terķib

Muẓmer ki a'rif-i me'ārîftir eṣah ḳavl üzere ve vaṣfiyyetin fâidesi olan tavzîḥa muḥtâc deġildir pes. Bunun için muẓmer mevşûf olmaz. İmdî muẓmer mevşûf olmadıġı gibi şıfatta olmaz. Zira muẓmerde ma'nâyı vaṣfiyyet yoktur ki delâlet eyleye bir zâtla bir ma'nânın ḳıyâmına belki muẓmer nefs-i zâta delâlet eder zâtla kâim-i ma'nâyâ deġil. Onun için zamîrle bir nesne vaṣf eylemezler. ya'nî mevşûf şıfattan aḥṣṣ gerek veya müsâvî gerek şıfatta ve ta'rîfte. Zira tâbi' mevşûftur ve onun için maṭlûbtur. İmdî lâıyık deġildir ki kendi mevşûfundan a'rif ve aḳvâ ola bu ḥûd ma'lûm oldu yedikim zamîr ne mevşûf olur ve ne şıfat ve ol a'rif-i me'ārîftir

eşah kıvımlı üzere ondan sonra mertebede ‘ilm a‘rifdir ve ‘ilimden sonra ism-i işâret ve mevşûldür ki ba‘zılar katında ikisi bir mertebedir ve mübhemât kabîlindendir. Ondan sonra mu‘arref bi’l-lâmdır ve her ma‘rifeye muzâf olan ol ma‘rifenin mertebesindedir pes. Zâhire muzâf olan mertebe-i zâmîrdir ve ‘aleme muzâf olan mertebe-i ‘alemdedir. وَعَلَى هَذَا الْقِيَاسِ pes. ‘Aleme muzâf muzâfla vaşf eylemek olur. Naḥve مَرَرْتُ بِرَيْدٍ صَاحِبِكَ ism-i işâretle mevşûf olur. Naḥve مَرَرْتُ بِرَيْدٍ هَذَا ve ism-i mevşûl ile mevşûf [83a] olur. Naḥve مَرَرْتُ بِرَيْدٍ الَّذِي يَحْفَظُ الْقُرْآنَ mu‘arref bi-lâmla da ‘alem mevşûf olur. Naḥve مَرَرْتُ بِرَيْدٍ الْأَبْيَضِ gayrıyı buna kıyâs ile. Çünkü mu‘arref bi-lâm sair me‘âriften nazilrek ve dündür onu hiçbir ma‘rife ile vaşf câizde değildir. Mişline muzâfla ki ol da mertebede ol mevşûf gibidir. Naḥve مَرَرْتُ بِالرَّجُلِ صَاحِبُهُ الْقَوْمِ , وَإِنَّمَا الثَّرَمَ cevâb-ı suâl muḥaddedir ki كَأَنَّهُ سَائِلٌ der ki ism-i işâret mu‘arref bi-lâmdan a‘rifdir lâmla mu‘arref muzâfında a‘refdir pes. Gereğidi هَذَا بِأَبٍ وَصَفٌ ya’nî esmâ-i işâret ikisiyle böyle câiz olaydı. Lâkin câiz değil illâ mu‘arref bi-lâmla cevâb budur ki kıyâs böyle olmak gereğidi. Lâkin هَذَا بِأَبٍ da bir ibhâm vardır ki ḥaḳîḳat müşâr-ı ileyh lafzından ma‘lûm değildir ve beyân ḥaḳîḳat izâle ve ibhâm emr-i mühimdir pes. Gerekirdir kim onun vaşfı bir lafız ola kim ondan ḥaḳîḳat müşâr-ı ileyh ma‘lûm ola ve ḥaḳâyık-ı eşyâya delâlet eyleyen esmâ-i ecnâstır ve ta‘rif esmâü’l-ecnâsda âslıda lâmdır pes. Bu cihetten lâzım oldu ki vâsf هَذَا بِأَبٍ ola ve bu cihetten ki maḳşûd هَذَا بِأَبٍ dan izâle-i bihâm ve beyân ḥaḳîḳattir za‘îf oldu. مَرَرْتُ بِهَذَا الْأَبْيَضِ zira ki أَبْيَضٌ eğerce mu‘arref bi-lâmdır. Amma ḥaḳîḳat müşâr-ı ileyhe delâlet eylemez ve muhtelif ḥaḳâyığa muhtemeldir. Amma مَرَرْتُ بِهَذَا الْعَالِمِ ḥûbtur. Zîrâ ‘âlimde ma‘lûm eylemek olur ki müşâr-ı ileyh insândır.

[‘AṬF]

الْعَطْفُ تَابِعٌ مَقْصُودٌ بِالنِّسْبَةِ مَعَ مَتَّبِعِهِ يَتَوَسَّطُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَتَّبِعِهِ أَحَدُ الْحُرُوفِ الْعَشْرَةِ وَسَيَأْتِي مِثْلُ قَامَ زَيْدٌ وَعَمَرُو وَإِذَا عَطَفَ عَلَى الضَّمِيرِ الْمَرْفُوعِ الْمُتَّصِلِ أَكَّدَ بِمَنْفَصِلٍ مِثْلُ ضَرَبْتُ أَنَا وَزَيْدٌ إِلَّا أَنْ يَقَعَ فَصْلٌ فَيَجُوزُ تَرْكُهُ نَحْوُ ضَرَبْتُ الْيَوْمَ وَزَيْدٌ وَإِذَا عَطَفَ عَلَى الضَّمِيرِ الْمَجْزُورِ أُعِيدَ الْحَافِضُ نَحْوُ مَرَرْتُ بِكَ وَبَرَيْدٍ

[İ‘râb]

العطف : Mübtedâ.

تابع : Haberi.

مَقْصُودٌ : Şıfat-1 تابع dir.

بِالنِّسْبَةِ : Ey بِنِسْبَةِ الْعَامِلِ إِلَيْهِ maḳşūda müte‘allık.

مَعَ مَتَّبِعِهِ : Ey مَتَّبِعُ التَّابِعِ gine maḳşūda müte‘allıktır.

يَتَوَسَّطُ : Muḳāri‘ ma‘rūf.

بَيْنَهُ : Zarf-1 يَتَوَسَّطُ tur. [83b]

وَبَيْنَ مَتَّبِعِهِ : Māḳabline ma‘ṭuf ve zamīrlar تابع a rāci‘dir.

يَتَوَسَّطُ : Fā‘il-i أَحَدُ

الْحُرُوفِ : Muḳāf-ı ileyh.

الْعَشْرَةَ : Na‘at-1 حُرُوفُ tur ve bu cümle-i fi‘liyye na‘at-1 تابع dir ve cāizdir ki ḥāl ol maḳşūda zamīr-i müstetirden ki تابع a rāci‘dir.

وَسَيَّئِي : Muḳār‘ ma‘rūf ve müstekin fā‘ili ‘āiddir حُرُوفُ a bir muḳāf ḥazfıyla ey سَيَّئِي ذِكْرُهَا فِي الْحُرُوفِ

مِثْلُ : Ma‘lūm.

قَامَ زَيْدٌ : Fi‘l ve fā‘il.

وَعَمْرُو : زَيْدٌ e ma‘ṭuf ve cümle maḥallen mecrūr muḳāf-ı ileyh.

إِذَا : Edāt-1 şart.

عُطِفَ : Māzī meḥl fi‘l-i şart ve müstetir ḳāim-i maḳām-ı fā‘ili ‘āiddir isme.

عَلَى الضَّمِيرِ : عُطِفَ ye müte‘allık.

الْمَرْفُوعِ : Şıfatı.

الْمُتَّصِلِ : Şıfat-1 مَرْفُوعٌ durç

ا. مَرْفُوعٌ مُتَّصِلٌ : Māzī mechül ve müstetir kâim-i maḳām-ı fā‘ili rāci‘dir اُكِّدَ :

يَمْتَصِلُ : اُكِّدَ ye mütea‘llık ve cümle haber-i şarttır.

مِثْلُ : Ma‘lûm.

صَرِّتُ : Fi‘l ve fā‘il.

أَنَا : Ona te’kiddir.

وَرَيْتُ : Tāya ma‘tûf ve cümle maḥallen mecrûr muzāf-ı ileyh.

إِلَّا : Harf-i istiṣnā.

أَنْ : Harf-i naşb.

يَقَعُ : Fi‘l-i muzāri‘ ma‘rûf menşûbtur أَنْ harf-iyle.

فَصْلٌ : Fā‘il-i يَقَعُ dır ve cümle maḥallen menşûbtur istiṣnâlığla ve istiṣnâ-i müferrağdır. Taḳdîrî

لَكِنْ أَنْ يَقَعَ قَطْعٌ يَا yaḥūd istiṣnâ-i munḳaṭı‘ ola ya‘nî قَطْعُ الْفَصْلِ بَيْنَهَا

فَيَجُوزُ : Muzāri‘ ma‘rûf يَقَعُ ya ma‘tûf.

تَرَكْتُ : Fā‘ili ve zamîr te’kide rāci‘dir ki ḥükmen mezkûrdur ki ona اُكِّدَ delâlet eder.

مِثْلُ : Ma‘lûm.

صَرِّتُ الْيَوْمَ : Fi‘l ve fā‘il ve mef‘ûl-i fih.

وَرَيْتُ : Ma‘tûftur zamîre merfû‘ muttaşıla ve cümle maḥallen mecrûrdur izâfetle.

وَأِذَا غُطِفَ عَلَى الضَّمِيرِ الْمَرْفُوعِ الْمُتَّصِلِ اُكِّدَ : وَأِذَا غُطِفَ عَلَى الضَّمِيرِ الْمَجْرُورِ أُعِيدَ الْخَافِضُ gibidir i‘râbta.

نَحْوُ مَرَرْتُ بِكَ : Vechi sâbıktan zâhir.

وَبَرَيْتُ : Ma‘tûftur بِكَ kâfina.

Maḥşûl-i Terkîb

Harfiyle ma‘tūf bir tābi‘dir ki kelām da vāki‘ nisbetiyle maḫşūddur ya‘nī kelāmda nisbetiyle tābi‘ ve metbū‘ beraber maḫşūddur. Biri birinde zi. Biri birinde ziyāde değil. Tābi‘ cemī‘ şāmildir ve maḫşūd bi’n-nisbeti kaydıyla na‘at ve te’kīd ve ‘aṭf- beyān hāric kaldı. Bunlar maḫşūd bi’n-nisbete değildirler. Belki metbū‘larıdır ve me‘a metbū‘ihi qadıyla bedel hāric kaldı. Zira nisbetle ol maḫşūddur metbū‘ değil. Belki metbū‘ tevṭie ve ve muḫaddemeisidir. Niteki جَائِي زَيْدٌ أَخُوكَ dersin ve kayd yetevvesuṭ beyān vāki‘dir tamām-ı ḥadden sonra ve ḥurūf-i ‘aşera gelecektir inşāallāh te‘ālā mebāḥis-i ḥurūfta. Mişāl قَامَ زَيْدٌ وَعَمَرُو imdī ‘Amr tābi‘dir nisbet [84a] kıyāmıla maḫşūddur metbū‘i maḫşūd olduğu gibi ve aralarına ḥurūf-ı ‘aşeranın birisi yetevvasāt eylemeiştir ki vāvdır ve her kāh ki zāmīr-i merfū‘ muttaşıl üzere bir nesne ‘aṭf ola lāzımdır. Ol zāmīr-i merfū‘ muttaşılı zāmīr-i merfū‘ munfaşıla te’kīd ederler. Tākim ol muttaşılın bir munfaşıl vāsītāsiyla nev‘an istiḫlālī peyda ola ve ma‘tūf-ı ‘aleyh olmağa lāyık ola ve eğer te’kīd bu ma’nāyı ifāde eylemese lāzım gelir ki bir ism-i müstaḫlī ḡayr-ı müsteḫlī ki menzile-i cüz’ü kelimededir ‘aṭf edeler bu ḥūd cāiz değildir. Mişāl أَنَا وَزَيْدٌ bunda Zeyd ma‘tūftur. Ol zāmīr-i muttaşıl üzere ki mutaḫvvi olmuştur. Bir munfaşıla zāmīr-i munfaşıla ma‘tūf değil ve illā lāzım gelirdi ki Zeyd zāmīr-i muttaşıl te’kīd edeydi. Bu ise zāhiru’l buṭlāndır ve munfaşıla te’kīdi terk eylemek cāiz değildir. Meğer kim zāmīr muttaşıla ve onun üzerine ma‘tūfun arasına bir fāşıla vāki‘ ola. Bu taḫdīrce munfaşıla te’kīdi terk eylemek cāizdir. Mişāl ضَرَبْتُ الْيَوْمَ وَزَيْدٌ güya ki bu fāşıla vāsītāsiyla zāmīr-i muttaşıla nev‘an istiḫlāl geldi pes. Terk-i te’kīd cāiz oldu. Tūl-i kelām vāsītāsiyla ve her kāh ki zāmīr-i mecrūr cüz’ü kelime menzilesindedir pes. Eğer i‘āde cār eyleseler cüz’ü kelimeye müsteḫlī ‘aṭf eylemek lāzım gelirdi. Bu ise cāiz değildir isimde de ḥāl böyledir. Meşelā جَائِي غُلَامُكَ وَغُلَامٌ زَيْدٍ dersin جَائِي غُلَامُكَ demeysin.

وَالْمَعْطُوفُ فِي حُكْمِ الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ وَمِنْ ثَمَّةٍ لَمْ يَجْزُ فِي مَا زَيْدٌ بِقَائِمٍ أَوْ قَائِمًا وَلَا ذَاهِبٌ عَمَرٌ إِلَّا الرِّفْعُ وَإِنَّمَا جَارَ الَّذِي يَطِيرُ فَيَغْضَبُ زَيْدٌ الدُّبَابُ
لَأَنَّهَا فَأَتْ السَّبَبِيَّةِ وَإِذَا عَلَى عَامِلَيْنِ مُخْتَلَفَيْنِ لَمْ يَجْزُ خَلْقًا لِلْفَرَاءِ إِلَّا فِي نَحْوِ فِي الدَّارِ زَيْدٌ وَالْحَجَرَةُ عَمْرٍا وَخَلْقًا لِسَبَبِيَّةِ

[İ‘rāb]

وَالْمَعْطُوفُ : Mübtedā.

ḡaberī : فِي حُكْمِ الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ.

وَمِنْ : Harf-i cer مَمْ يَجُزْ e müte‘allık.

مَمْ : Mecrûrdur مِنْ ile işârettir ma‘tûf ma‘tûf-ı ‘aleyh hükmünde olduğunda.

مَمْ يَجُزْ : Fi‘l-i cehd-i mutlak binâ-i fâ‘il.

فِي : Harf-i cer.

لَيْسَ : Müşâbih-i مَا

زَيْدٌ : İsmi.

بِقَائِمٍ : Haberi.

أَوْ قَائِمًا : Ona ma‘tûf.

وَلَا ذَاهِبٌ : Muḳaddem haberi.

عَمَرُو : Muahḫar mübtedâ ve cümle ma‘tûftur cümle-i müteḳaddimeye.

إِلَّا : Harf-i istiḫnâ ve istiḫnâ-i müferrağdır.

وَلَا جُلَّ أَنَّ الْمَعْطُوفَ فِي حُكْمِ تَاḲḌİRİ فِي [84b] مَمْ يَجُزْ dūr ve مَا زَيْدٌ cümlesi mecrûrdur Fâ‘ili : الرَّفْعُ

الْمَعْطُوفَ عَلَيْهِ مَمْ يَجُزْ شَيْءٌ مِنَ الْإِعْرَابِ فِي ذَاهِبٍ فِي تَرْكِيبِ مَا زَيْدٌ تَقَائِمٌ أَوْقَاتًا وَلَا ذَاهِبٌ عَمَرُو إِلَّا الرَّفْعُ

وَأِنَّمَا : Kelime-i hâsırdır.

جَاَزَ : Māzî ma‘rûf.

الَّذِي : Mevşûl.

يَطِيرُ : Muḫārî‘ ma‘rûf ve müstetir fâ‘ili ‘âiddir الَّذِي ye ve cümle şılasıdır. Mevşûl şılasıyla

mübtedâ.

فَيَعْصَبُ : Muḫārî‘ ma‘rûf.

زَيْدٌ : Fâ‘ili.

الدُّبَابُ : Haberi mübtedā haberiyle fā'il-i جَارٍ dir. Lām harf-i cer اَنَّ harftir hurūf-ı müşebbehe bi'l-fi'lden ve هَا ismi 'āiddir فَيُعْضَبُ fāsına ve,

فَاءُ : Haberi-i اَنَّ dir.

وَأَيْمًا جَارٍ : Muḏāf-ı ileyh اَنَّ ismiyle ve haberiyle mecrūr lāmla cār mecrūruyla müte'allıktır جَارٍ وَائِمًا ye. Taḫdīrī لَكُونَهَا فَاءُ السَّبَبِ ye. مَا جَارَ هَذَا التَّذَكُّيبِ إِلَّا لَكُونَهَا فَاءُ السَّبَبِ

وَإِذَا : İsm-i şart

عُطِفَ : Fi'l-i şart ve müstekin ḳāim-i maḳām-ı fā'ili 'āiddir isme.

عَلَى عَامِلَيْنِ : Müte'allıktır عُطِفَ ye.

مُتَّخِلَفَيْنِ : Na'at-ı عَامِلَيْنِ dir.

لَمْ يَجْزِ : Cezāy-ı şart ve müstekin fā'ilidir عُطِفَ a 'āiddir.

خِلَافًا : Mef'ul-i muṭlaḳ.

لِلْفَرَاءِ : Ona müte'allıḳ.

لَمْ يَجْزِ الْعُطْفُ فِي تَرْكِيبِ مَا إِلَّا فِي مِثْلِ هَذَا التَّرْكِيبِ ey Harf-i istiṣnā ve istiṣnā-i müferraḡdır

فِي : Harf-i cer.

نَحْوِ : Mecerūrdur onunla.

فِي الدَّارِ زَيْدٌ : Haberi ve mübtedā ve cümle maḥallen mecrūr muḏāf-ı ileyh.

وَالْحَجَرَةَ : دَارٍ a ma'tūf.

عَمْرُو e ma'tūf.

خِلَافًا لِّلْفَرَاءِ : خِلَافًا لِّسَيِّوَيْهِ gibidir.

Maḥşul-i Terkiḳ

Ma‘tūf ma‘tūf-ı ‘aleyhin hükmündedir. Ya’nî ol nesne ki ma‘tūf- ‘aleyhe vâcibtir veya mümteni’dır ma‘tūfa da vâcib ve mümteni’dır pes. Eğer bir cümleye ‘atf eyleseler ki haber-i mübtedâdır ma‘tūfta ‘âid lazımdır ki mübtedâyā rāci’ ola. Niteki ma‘tūf- ‘aleyhte lâzımıdı. Miṣālī مَا زَيْدٌ تَقَامُ أَوْقَاتًا وَلَا مَا زَيْدٌ قَائِمٌ أَبَوُهُ وَذَهَبَ أَخُوهُ gibidir. Ma‘tūf ma‘tūf-ı ‘aleyhin hükmünde olduğu için مَا زَيْدٌ دَاهِبٌ زَيْدًا eğer mecrūr olsa veya menşüb zeyd in haberine ma‘tūf olurdu ve دَاهِبٌ زَيْدٌ dem haber ola. Bu taqdīrce lâzım gelir ki دَاهِبٌ زَيْدٌ , دَاهِبٌ ün fā’ili olurdu pes. Bu taqdīrce lâzım gelir ki دَاهِبٌ زَيْدٌ , دَاهِبٌ in زَيْدٌ le irtibatı yoktur. Te’hīr olmağa şālīh olan dan pes. Ref’-i دَاهِبٌ vâcib oldu ki دَاهِبٌ muahḥar mübtedā ve دَاهِبٌ muḳaddem haber ola ve bu cümle أَوْقَاتًا مَا زَيْدٌ – cümlesine ma‘tūftur . وَإِنَّمَا يَجُوزُ ya’nî terkīb cāizdir. [85a] Bunun biriyle ki يُغَضَّبُ زَيْدٌ de bi-ḥasbi’z-zāhir şıla mevşūle ma‘tūftur ki يَطِيرُ dur ve şılada mevşūla rāci’ zamīr var. دَاهِبٌ زَيْدٌ ye rāci’ ola pes. Lāyık bu idi ki bu terkīb cāiz olmayadı. Ammā sebep-i cevāz budur ki bu fā-i sebebiyyedir fā-i ‘atıfa değildir pes. Bu cihetten cāiz oldu. Ba‘zılar dediler fā-i sebebiyyede fā-i ‘atıfadır. Taqdīr-i kelām bu terkībte böyledir. فَيَغْضَبُ مِنْ طَيْرَانِهِ زَيْدٌ pes. Ma‘tūfta zamīr-i muḳadder olur. وَإِذَا عَطَفَ ya’nî iki mutelif ‘āmilin ma‘mülüne bir ḥarf ‘atfla bir nesnei ‘atf eylemek cāiz değildir. Zira ḥarf ‘atfta ol kuvvet yoktur ki iki muhtwlf ‘āmilin kām-i maḳāmı olsa pes. Cāiz değildir ki diyesin. تَكِيمٍ إِنَّ زَيْدًا فِي الدَّارِ وَعَمْرًا الْحِجْرَةَ zākim ma‘tūf ola زَيْدٌ e ve ḥarf-i ‘atf kām-i maḳām İN ola ‘amel-i naşbta وَالْحِجْرَةَ ma‘tūf ola دار a ve ḥarf-i ‘atf kām-i maḳām İNİ ola ‘amel-i cerde. Ammā eğer bir ḥarf-i ‘atfla iki nesnei bir ‘āmilin iki ma‘mülüne ‘atf ederler cāizdir. Naḥve كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا وَعَمْرٌو قَاعِدًا وَإِنَّ زَيْدًا فَتِيْرٌ وَعَمْرٌو غَنِيٌّ zīrā ki bir ḥarf- ‘atf bir ‘āmilin kām-i maḳāmı olmuş olur. İki ‘amelde ve bunda ḫilāf yoktur. Ammā Ferrā cāiz tutmuştur ki bir ḥarf-i ‘atf iki ‘āmilin kām-i maḳāmı ola ‘amelde pes. Onun katında iki muhtelif ‘āmilin iki ma‘mülüne ‘atf eylemek muṭlaқан cāizdir. Amma Sībeveyh katında aşla cāiz değildir. Amma ba‘zılar demişlerdir ki eğer ‘āmilin ma‘mülü mecrūr ola ve bir ‘āmilin menşüb veya merfū’ veya menşüb üzerine muḳaddem ola. Ma‘tūfta dahi böyle olursa ya’nî bu ma‘nā ri’āyet olursa ‘atf cāizdir. Naḥve فِي حَجَرَةٍ cerr-i cerrin kām-i maḳāmı olur. Cerde ve kām-i maḳām İNİ dir. Cerr-i حَجَرَةٍ da ve kām-i maḳām İNİ dir naşb دا böyle ‘atfi tecvīz edenlerin mütemsseki oldur ki kelāmda buncāleyn terākib çok vākī’ olur pes.Münāsib olan oldur ki bu sūreti çok vākī’ olur cāiz tutup

te'vîl eylemeyelim ve ol 'adedden kıyâs iktizâ eder ki bir harf 'aṭf iki 'âmilin kâim-i maḳâmı olmaz diye bu sûreti istiṣnâ ederiz ve muṣannif katında [85b] da bu tafṣîl muḥtârdır.

[TE'KİD]

التَّكْيِيدُ تَابِعٌ يُقَرَّرُ أَمْرُ الْمُتَّبَعِ فِي النِّسْبَةِ أَوْ الشُّمُولِ وَهُوَ لَفْظِيٌّ وَمَعْنَوِيٌّ فَالْلَفْظِيَّةُ تَكَرَّرُ اللَّفْظُ الْأَوَّلُ مِثْلُ جَائِي زَيْدٌ زَيْدٌ وَيَجْرِي فِي الْأَلْفَاظِ كُلِّهَا
وَالْمَعْنَوِيُّ بِالْفَاظِ مَحْصُورَةٌ وَهِيَ نَفْسُهُ وَعَيْنُهُ وَكِلَاهُمَا وَكُلُّهُ وَأَجْمَعُ وَأَكْتَمَعُ وَأَبْتَعُ وَأَبْتَعُ وَأَبْصَعُ

[İ'râb]

التَّكْيِيدُ : Mübtedâ.

تَابِعٌ : Haberi.

يُقَرَّرُ : Müzâri' ma'rûf ve müstekin fâ'ili 'âiddir a.

أَمْرُ الْمُتَّبَعِ : Mef'ûl-i bih.

فِي النِّسْبَةِ : Müte'allıktır a.

أَوْ الشُّمُولِ : Ona ma'tûf.

تَوْكِيدٌ : Mübtedâ 'âiddir e.

لَفْظِيٌّ : Haberi.

وَمَعْنَوِيٌّ : Ona ma'tûf.

فَالْلَفْظِيَّةُ : Mübtedâ.

تَكَرَّرُ اللَّفْظُ الْأَوَّلُ : Haberi.

مِثْلُ : Ma'lûm.

جَاءَ : Mâzî ma'rûf.

يُ : Mef'ûl-i bih ve,

زَيْدٌ : Fâ'ili.

زَيْدٌ : Te'kīd.

وَيَجْرِي : Muzāri' ma'rūf ve müstekin fā'ili 'āiddir تَأْكِيدُ لَفْظِي e.

يَجْرِي : فِي الْأَلْفَاظِ ye müte'allıktır.

كُلِّهَا : Te'kīd-i اَلْفَاظِ dır.

وَالْمَعْنَوِيُّ : Mübtedā.

بِالْفَاظِ : Haberī.

اَلْفَاظِ : Sıfat-ı مُحْفُوظَةٌ

اَلْفَاظِ : Mübtedā 'āiddir وَهِيَ a.

نَفْسُهُ : Haber-i mübtedādır.

وَعَيْنُهُ : Ona ma'tūf.

وَكَلَامُهُمَا وَكُلُّهُ وَأَجْمَعُ وَأَكْتَنِعُ وَأَبْتَعُ وَأَبْتَعُ وَأَبْتَعُ

Maḥşūl-i Terķīb

Te'kīd-i lafız tābi'dir ki şābit ve muḥarrir eyler kendi metbū'unun emrini ve ḥālını nisbette veya şumūlda. Meşelā her kāh ki dersin جَائِي زَيْدٌ ve meciini Zeyd'e nisbet eyleyesin ihtimāl eder ki جاءٌ olmaya belki oğlu veya ḳavli ola ve nisbet mecīe Zeyd'e sehv veya nisyān veya tecevvūz ṭarīḳıyla ola ve her kāh ki جَائِي زَيْدٌ زَيْدٌ dedik ma'lūm oldu. Zeyd-i šānī zikriyle te'kīddir nisbet mecīe Zeyd'e taḥḳīḳ ṭarīḳıyladır sevh ya nisyān ya tecevvūz ṭarīḳıyla değildir pes. Zeyd-i šānī te'kīddir muḥarrir ve muḥakkim eyledi nisbet-i mecīe Zeyd'-i evvele ki metbū'dur. Gine bunun gibi her kāh ki dersin جَائِي زَيْدٌ نَفْسُهُ أَوْ عَيْنُهُ ma'lūm oldu ki Zeyd'e nisbet mecīe sehv veya nisyān ṭarīḳıyla değildir. Ba'zılar dediler ki bu te'kīd لَمْ يَجْزِ merfū' olur. Ammā sehv ve nisyān bu te'kīdle zāil olmaz. Taḳdīr جَائِي الْقَوْمِ كُلُّهُمْ oncaleyindir ki diyesin جَائِي الْقَوْمِ كُلُّهُمْ veya أَجْمَعِينَ lafz'ıl-ḳavm. Eđerçe şamildir cemī'ni. Ammā ihtimāl vardır ki ekşer-i ḳavm ola ve küllühüm ve ecma 'in lafzıyla

şumûl muḳarrir oldu ve ma‘lûm oldu ki murâd cemi‘-i ḳavmdir. Şöyle ki hiç kimse ḥâric değildir.

فَالْأُولَانِ يُعَمَّنَانِ بِاخْتِلَافِ صِيغَتَيْهِمَا نَحْوُ نَفْسُهُ وَنَفْسُهَا وَأَنْفُسُهُمَا وَأَنْفُسُهُنَّ [86a] وَالثَّانِي لِلْمُتَنَّى نَحْوُ كِلَاهُمَا وَكِلَاتَاهُمَا
وَالْبَاقِي لَغَيْرِ الْمُتَنَّى بِاخْتِلَافِ الضَّمِيرِ فِي كُلِّهِ وَكُلُّهَا وَكُلُّهُمْ وَكُلُّهُنَّ وَالصِّيغِ فِي الْبَوَاقِي أَجْمَعَ جَمْعَاءُ أَجْمَعُونَ جُمُعٌ وَلَا يَأْكُدُ بِكُلِّ وَأَجْمَعٌ إِلَّا ذُو أَجْزَاءٍ
يَصِحُّ افْتِرَاقُهَا حِسًّا أَوْ حُكْمًا نَحْوُ أَكْرَمْتُ الْقَوْمَ كُلَّهُمْ وَاشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ كُلَّهُ بِخِلَافِ جَائِي زَيْدٌ كُلُّهُ

[İ‘râb]

فَالْأُولَانِ : Mübtedâ.

يُعَمَّنَانِ : Haber-i mübtedâ.

يُعَمَّنَانِ : ye müte‘allık.

يُعَمَّنَانِ : Mâḳabline ma‘tûf zâmirle. ye ‘âid.

نَحْوُ : Ma‘lûm.

نَفْسُهُ : Lafzen merfû‘dur. ḥikāyet-i زَيْدٌ نَفْسُهُ den. Taḳdīran mecrûr izāfetle.

وَنَفْسُهَا : Mâḳabline ma‘tûftur taḳdīri ‘atıfla.

وَأَنْفُسُهُمَا : Bu da böyle.

وَأَنْفُسُهُنَّ : Bu da.

وَأَنْفُسُهُنَّ : Bu da böle ve cāizdir ki bu ‘aded tārīḳıyla ola şāḥib-i mufaşşal dediği gibi ‘aded ise

vaḳf üzere mevzû‘dur وَثَلَاثَةٌ وَأَحَدٌ وَإِثْنَانِ elḥî.

وَالثَّانِي : Mübtedâ.

لِلْمُتَنَّى : Haberî.

نَحْوُ : Ma‘lûm.

كَالِهَآ den bedeldir veya ‘aţf-ı beyān veya mübtedā-i maḥzūfa haber veya haber-i s̱nīdir mübtedāya.

وَكَلَنَاهَا : Ona ma‘tūf.

وَالْبَاقِي : Mübtedā

لِغَيْرِ الْمُتَنَّى : Haber-i mübtedā.

بِاخْتِلَافِ الضَّمِيرِ : Fi‘l-i muḥaddera müte‘allık.

فِي كُلِّهِ : a müte‘allık.

وَالْبَاقِي يَكُونُ لَغَيْرِ الْمُتَنَّى مَعَ إِخْتِلَافِ الضَّمِيرِ فِي كُلِّهِ أَوْ يَتَعَيَّنُ لَغَيْرِ الْمُتَنَّى فِي كُلِّهِ تَاكْدِيرِي : كُلُّ ye ma‘tūflardır. Taḳdīrī وَكُلُّهَا وَكُلُّهُمْ وَكُلُّهُنَّ yāḥūd İMMA يَتَمَيَّزُ بِاخْتِلَافِ الضَّمِيرِ فِي كُلِّهِ de.

وَالصَّبِيحِ : Cerle الضَّمِيرِ a ma‘tūf.

بِاخْتِلَافِ الصَّبِيحِ فِي الْبَوَاقِي : İXṬILAF -1 muḥaddera müte‘allık ey فِي الْبَوَاقِي

أَجْمَعَ جَمْعَاءُ أَجْمَعُونَ جُمُع : Mübtedā-i maḥzūfa haberlerdir. Taḳdīrī هِيَ أَجْمَعُ إِلَى آخِرِهِ ve cāizdirki her birisi bedel-i ba‘z ola فِي الْبَوَاقِي den pes. Mecrūr olur.

وَلَا يَأْكُدُ : Fi‘l-i nefy-i istiḳbāl bina-i meḥl.

يَكُلُ ye müte‘allıktır. وَلَا يَأْكُدُ :

وَأَجْمَعَ : Ona ma‘tūf.

إِلَّا : Harf-i istiḥnā.

لَا يَأْكُدُ : Cezāy-ı kāim-i maḳām-ı fā‘ilidir ذُو أَجْزَاءِ

يَصْحُ افْتِرَاقُهَا : Fi‘il ve fā‘il ve zamīr-i أَجْزَاءِ ya rāci‘dir.

حِسًّا : Temyiz veya ḥāl veya mef‘ul-i muṭlaḳ muzāf ḥazf edip muzāf-ı ileyh yerine iḳāmet

eylemekle ey افْتِرَاقُ حِسِّ

Ma'tūftur حَسَّ ne ve cümşe أَجْزَاء ya na'at ve istiṣnā-i müferrağdır ki müsteṣnā minh

mezkūr değildir. Taqḍīr-i kelām وَلَا يَأْكُلُ بِكُلِّ وَأَجْمَعَ شَيْءٍ إِلَّا ذُو أَجْزَاءٍ مِنْ حَيْثُ الْحَسِّ أَوْ خَالَ كَوْنِ الْإِفْرَاقِ حَسًّا

Ma'lūm. [86a]: نَحْوُ

أَكْرَمْتُ الْقَوْمَ : Fi'il fā'il ve mef'ul-i bih.

كُلُّهُمْ : te'kiddir ve cümle maḥallen mecrūrdur izāfetle.

أَكْرَمْتُ الْقَوْمَ كُلَّهُم : واشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ كُلَّهُ

مُبْتَدَاً : Mübtedā-i maḥzūfa ḥaberdir.

Maḥṣūl-i Terkiḅ

Te'kid iki kısımdır birisi te'kid lafzıdır. Lafz-ı ūlā tekrirdir. Niteki dersin زَيْدٌ زَيْدٌ ve bu tekrār cemī' elfāzda cārīdir. Evvelā ḥarfte زَيْدًا قَائِمٌ fi'ide de olur. ضَرْبٌ ضَرْبٌ gibi cümlede de ضَرْبٌ ضَرْبٌ gibi. İsimde de olur. Nteki murūr eyledi bu maḥāmda murād te'kidin kısım isimde olan te'kidir. Zira bahş kısım-ı isimdedir. Te'kidin ikincisi ma'nevīdir olda birinci maḥṣūş lafızladır ki ta'ayyün olmuştur ve ḡayr-ı elfāzı ona kıyās eylemek olmaz. ya'nī ol elfāz-ı maḥṣūsa bu zkr olacak elfāzıdır. Ya'nī نَفْسٌ ve عَيْنٌ lafzıdır. Uḥrā varınca ve bu ikisi ya'nī نَفْسٌ ve عَيْنٌ 'ām ve şāmildir cemī' aḡsāmı ya'nī müfred müzekker ve müšennā ve texniye-i mezkūr ve müenneşi ve cem'-i müzekker ve müenneşi ve bu şumūl tenāvül-i ihtilāf şīḡa ve zamāirle olur pes. Müfred müzekker de نَفْسٌ dersin ve müfred müenneşte نَفْسُهَا ve teşniye-imüzkker ve müenneşte me'a نَفْسُهَا ve kıyās نَفْسَاهُمَا demek idi. Lḡkin her kâh ki müšennā müšennāya muzāf ola ve muzāf ve muzāf-ı ileyh muttasıl ola. Lafz-ı müšennā ki muzāftır mübeddel olur. şīḡā-i cem'a ekşer-i isti'mâlde pes. نَفْسُهَا ve رَأْسَاهُمَا demezler. Belki نَفْسُهَا ve أَظْهَرُهَا derler ve cem'-i müzekkerde نَفْسُهُمْ derler ve cem'-i müenneşte نَفْسُهُنَّ dersin pes. İhtilāf şīḡa-i lafz نَفْسٌ de olur ki kâh olur müfred olur ve kâh cem' ve ihtilāf zamīr olur ki zamīri kâh müfred müzkker olur ve kâh müfred müenneş ve kâh teşniye-i müzekker ve müenneş bir ṭarīḡ üzere ve kâh cem' müenneş ve bu kıyās üzeredir lafz-ı عَيْنٌ ın ḥālī kısım-ı şānī ki كَلَامٌ ve كَلَامٌ dır teşniyeye maḥṣūştur. Zira ki ma'nāsı

مِثْلُ : Ma'lūm.

ضَرَبْتُ : Fi'l ve fā'ili.

أَنْتَ : Te'kīd-i ضَرَبْتُ dir.

نَفْسُكَ : Te'kīd-i āhirdir ona ve cümle maḥallen mecrūrdur izāfetle.

وَأَكْتَعُ : Mübtedā.

وَأَخَوَاهُ : Ona ma'tūf.

أَتَّبَاعٌ لَا جَمْعَ : Haber-i mübtedā.

فَلَا تَتَقَدَّمُ : Fi'l-i nefy-i istikbāl binā-i fā'il ve müstetir 'āiddir أَكْتَعُ ye ve أَخَصَّوَاهُ ye ve bu cümle şart-
ı maḥzūfa cezādır. Taḫdīrī لَا يَتَقَدَّمُ عَلَى أَجْمَعٍ

وَدَرَكُهَا : Mübtedā muzāfır أَكْتَعُ ye ve أَخَصَّوَاهُ ye rāci' zamīre

دُونَهُ : Zarf ve zamīr أَجْمَعٍ ya rāci'dir.

ضَعِيفٌ : Haber-i mübtedādır ve bu cümle ma'tūftur cümle-i şartiyye sābık olan cümleye.

Maḥşūl-i Terkiḅ

Çünkü zamīr-i merfū' muttaşılı نَفْسُ le veya عَيْنُ la tākim ona bir nev'-i istiklāl peydā ola. Onda sonra نَفْسُ le veya عَيْنُ la te'kīd eylemek cāizdir. Zira zamīr- merfū' muttaşıl cüz'ü kelime menzilesindedir ve lafz-ı نَفْسُ ve عَيْنُ envā'-i i'rābāt kabūl eylemek vāsıtasıyla tamām-ı istiklāl üzere [87b] lāyık değildir buncaleyn müstakīl tāmı tābi' nā müstakīl eylemek değildir illā bir vaqt ki ol nā müstakīle bir nev' istiklāl peydā ola. Zamīr-i merfū' muttaşıl dedik zīrā ki zamīr-i menşūb ve zamīr mecrūrda bir hāl olmaz ve zamīr- muttaşıl dedik zīrā merfū' munfaşıl bu hüküm olmaz ve bu şart lafz-ı نَفْسُ ve عَيْنُ ın vardır. Lafz-ı أَكْتَعُ ve أَتَّبَعُ ve أَبْصَعَ çünkü أَجْمَعُ ile mezkūr olalar onun 'aḫībinde olurlar. Zira ki ma'nā-i te'kīde أَجْمَعُ n delāleti aḫvādır pes. Onun taḫdīmī ūla ve āhiri olur ve bu elfāz-ı şelāse أَجْمَعُ sūz zikr eylemek za'iftir ve bu üç lafzın arasına tertīb

olur ki evvel اُكْتَع mezkūr olur. Ondan sonra اُتْبِع ondan sonra اُبْصِع naḥvin ba‘zı nüshālarında lafz-
1 اُبْصِع ḍādla mu‘ceme ile mezkūrdur. Elfāz te’kīdde pes. Böyle olunca اُكْتَع n üç eḥavātın olur.
Niteki kāfiyenin ba‘zō nüshasında vāki‘dir.

[Bedel]

الْبَدَلُ تَابِعٌ مَقْصُودٌ بِمَا نُسِبَ إِلَى الْمَتَّبِعِ دُونَهُ وَهُوَ بَدَلُ الْكُلِّ وَبَدَلُ الْبَعْضِ وَبَدَلُ الْإِشْتِمَالِ وَبَدَلُ الْغَلَطِ فَالْأَوَّلُ مَذْلُومٌ مَذْلُومٌ الْأَوَّلُ وَالثَّانِي
جُزْؤُهُ وَالثَّلَاثُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَوَّلِ مَلَاسَةً بَعْضُهُمَا وَالرَّابِعُ أَنْ تَقْصِدَ إِلَيْهِ بَعْدَ أَنْ غَلِطْتَ بَعْضَهُ

[İ‘rāb]

الْبَدَلُ : Mübtedā.

تَابِعٌ : Ḥaberi.

مَقْصُودٌ : Şıfat-1 dir.

بِ : Ḥarf-i cer.

مَا : Mevşul ey الْعَامِلُ الَّذِي مَوْصُوفٌ أَيْ عَامِلٌ

نُسِبَ : Māzī mechul ve müstekin kâim-i maḳām-ı fā‘ili ‘aiddir ما ya.

إِلَى الْمَتَّبِعِ : نُسِبَ ye müte‘allık ve cümle şıla veya şıfattır ما ya ve mevşul veya mevşuf şılasıyla
mecnûrdur. Bâyla مَقْصُود a müte‘allık.

دُونَهُ : Zarf-1 مَقْصُود ve zamir مَتَّبِع a rāci‘dir.

وَهُوَ : Mübtedā ‘aiddir e. بَدَل

بَدَلُ الْكُلِّ : Ḥaber.

وَالْبَعْضِ وَالْإِشْتِمَالِ وَالْغَلَطِ : Ma‘tūflardır biri birine.

فَالْأَوَّلُ : Ma‘tūftur e بَدَلُ كُلِّ e mübtedā ve fā ḥarf-i tefsir.

مَذْلُومٌ : Mübtedā-i şānī ve zamīrola rāci‘dir.

ola. Gerekse evvelki şānīeşāmil ola. Niteki kelām-ı şerīfte vāki‘dir. يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ve gerek şānī evvele şāmiş ola. Naḥve اَعْجَبَنِي زَيْدٌ عَلَّمُهُ gibi bu kısma bedel-i iştimāl tesmiyyesi ol sebebtendir ki evve-i kelām icmālle delālet eder āḥir kelāma pes. Güya ki evvel menzile-i müştemildedir şānī meşelāher kāh ki زَيْدٌ اَعْجَبَنِي Zeyd’in bu ḥūd ma‘lūmdur ki zāt-ı Zeyd mu‘ceb değildir pes. Güya demişsin زَيْدٌ مِنْ اَعْجَبَنِي شَيْءٌ ve bu ma‘nā icmālle şamildir’ilmi ve ğayrısını ve bu tesmiye cemi‘ aḫsām bedel-i iştimāl şāmildir ve bedel-i ğalaṭ oldur kim sen onuú aşd eylemiş ve götürmüş olasın. Onun ğayrını ya gelmiş ve ğalaṭ zıkr ettikten sonra. Niteki جَائِي زَيْدٌ جَمَارٌ dersin murādın جَائِي جَمَارٌ demekti nākāh dilin ğalaṭ eyledi ve Zeyd dedin pes. Bu ğalaṭı tedārik eyledin ḥimār zikriyle.

وَيَكُونَانِ مَعْرِفَتَيْنِ وَنَكْرَتَيْنِ وَخُتْلَفَتَيْنِ وَإِذَا كَانَ نَكْرَةً مِنْ مَعْرِفَةٍ فَالْتَعَتْ مِثْلُ النَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ وَيَكُونَانِ ظَاهِرَيْنِ وَضَمُّمُورَيْنِ وَخُتْلَفَتَيْنِ وَلَا يُبْدَلُ ظَاهِرٌ مِنْ مَضْمُورٍ بَدَلِ الْكُلِّ إِلَّا مِنَ الْغَائِبِ نَحْوُ ضَرَبَتْهُ زَيْدًا

[İ‘rāb]

وَيَكُونَانِ : Mużārī‘ ma‘rūf ef‘āl-i nāḫşadan ve zamīr-i bāriz ismi ‘āiddir bedelle mübeddel minḥüye.

مَعْرِفَتَيْنِ : Ḥaberi [88b]

وَنَكْرَتَيْنِ : Ona ma‘tūf.

وَخُتْلَفَتَيْنِ : Kezālik.

وَإِذَا : İsm-i şarṭ.

كَانَ : Fi‘l-i şarṭ ve müstekin ismi ‘āiddir bedele.

نَكْرَةً : Ḥaberi.

مِنْ مَعْرِفَةٍ : ye müte‘allık veya maḥzūfa.

إِذَا كَانَ الْبَدَلُ اسْمًا نَكْرَةً يَقَعُ بَدَلًا مِنْ اسْمٍ مَعْرِفَةٍ فَالْتَعَتْ لَأَنَّهُمْ : Mübtedā ḥaberi maḥzūf ve cümle cezā-i şarṭ ey

لَهُ

مِثْلُ النَّاصِيَةِ : Cār mecrūr لِنَسْفَعَا fi‘line müte‘allıktır.

ناصِيَةٍ : Ondan bedeldir.

كَادِبَةٍ : Na‘at-ı نَاصِيَةٍ dir ve mecmū‘î maḥallen mecrūrdur izāfetle.

وَيَكُونَانِ ظَاهِرَيْنِ وَمُضْمُورَيْنِ وَمُخْتَلِفَيْنِ : İ‘rābı sābıktan ma‘lūmdur ve ona ma‘tūftur.

وَلَا يُبَدَّلُ : Nefy-i istiḳbāl binā-i mechūl.

ظَاهِرٌ : Qāimi maḳām-ı fā‘ili.

يُبَدَّلُ : مِنْ مُضْمَرٍ ye müte‘allıq.

بَدَلٌ : Mef‘ūl-i muṭlaq.

الْكُلِّ : Muḳāf-ı ileyh.

إِلَّا : Harf-i istiḡnā.

مِنْ الْغَائِبِ : مُضْمَرٌ den müsteḡnādır.

نَحْوُ : Ma‘lūm.

صَرْنَتْهُ : Fi‘l fā‘il ve mef‘ūl.

زَيْدًا : Bedeldir zamīrden.

Maḥşūl-i Terkiḳ

Bedel ve mübeddel minh ya ikisi bile ma‘rife olurlar veya ikisi bile nekra veya evvelki ma‘rife şānīnekra veya emr bir ‘aks ola pes. Bu dört kısım olur bedelde dört kısımdır. İmdī dördü dörde ḍarb edince on altı olur. İkisi bile ma‘rifeye mişāl bedelin dört kısmına صَرْنْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ , جَاءَنِي زَيْدٌ أَخُوكَ , صَرْنْتُ رَجُلًا رَأْسًا لَهُ , جَاءَنِي شَخْصٌ رَجُلٌ صَالِحٌ ikisi bile nekraya mişāl رَأَيْتُ زَيْدًا الْحِمَارَ , سَلَبَ زَيْدٌ ثَوْبَهُ , سَلَبَ رَجُلٌ ثَوْبَ لَهُ , صَرْنْتُ رَجُلًا رَأْسًا لَهُ , جَاءَنِي شَخْصٌ رَجُلٌ صَالِحٌ . رَأَيْتُ رَجُلًا حِمَارًا mezkūr emşileden aḥz edersin. Mübeddel minhi dört kısım-ı evveliden aḥz eylemekle ve bedeli dört kısım-ı şāniden veya emr bir ‘aks edersin pes. On altı kısım ḥāşıl olur ve her kah ki nekra ma‘rifen bedel ola. Ol nekra vaşf eylemek lāzım olur. Muşannif katınfa ve

ğayrılar aḥsen ve ūlādır. Vācib deġildir. وَيَكُونَانِ ظَاهِرَيْنِ ya‘nī mübeddel minh ve bedel ikisi bile zāhir olurlar pes. Bu aḫsāmda olur. İmdī kısmına ḍarb eylemekle on altı kısım olur. Niteki sābīkān ma‘lūm oldu. İki bile zāhirre mişāl bedel gelde جَاءَنِي زَيْدٌ أَخُوكَ ve bedel-i ba‘zda mişāl جَاءَنِي الْقَوْمُ ثَلَاثُهُمْ ve bedel-i iitimālde زَيْدٌ عَلِمَهُ ve bedel-i ġalaṭta جَاءَنِي زَيْدٌ جَمَارٌ ikisi de muzmere mişāl bedel gelde زَيْدٌ ضَرَبْتُهُ إِيَّاهُ ve bedel-i ba‘zda زَيْدٌ ضَرَبْتُهُ إِيَّاهُ ol [89a] taḫdīr üzere ki zamīri Zeyd’e rāci‘ ola ve زَيْدٌ zamīri ra’sse ve bedel-i iṣtimālde هُوَ عَلِمَ أُعْجِبَنِي هُوَ ol taḫdīr üzere ki fā‘ili أُعْجِبَنِي Zeyd’e rāci‘ ola ve هُوَ zamīri onun ‘ilmine ve bedel-i ġalaṭta şol yerde ki ḥimār ve Zeyd mezkūr ola dersin زَيْدٌ ضَرَبْتُهُ إِيَّاهُ zāmīr ol Zeyd’e rāci‘ ola ve zāmīr-i ṣani ḥimāra. وَمِثَالَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ bu söz mişālden ma’ḥūz olur. zikr olan vecihüzere sābīkān ve hiç ismi zāhir bedel-i küḷ ṭarīḳıyla zāmīrden bedel olmaz zāmīr-i ġāibtan. Zīrā zāmīr-i mütekellim ve muḥāṭab ta‘rīfte ve vuḍūḥta mertebe-i a‘lādadırlar. Zīrā a‘ref me‘āriflerdir lāyık deġildir ism-i zāhir ki olcak mertebe ve maḫṣūd bi’n-nisbettir ki onun kāim-i maḫām ola. Yoksa maḫṣūd bi’n-nisbet muḫaddeme ve tavṭiesinden olcak mertebede olmak lāzım gelir. Bu ḥūkm ḥūd bedel-i küḷ maḫṣūştur. Medlūl-i ṣānī ‘ayn medlūl-i evvel olur. İmdī ṣānīnin evvelkiden menzili mertebe-i civārda olmaz. Ammā sāir bedellerde cāizdir ki ism-i zāhir bedel ola zāmīr-i mütekellim ve muḥātabtan. Zīrā ki ma‘nā muḥtelifdir. Naḥve وَرَأَيْتَنِي غُلَامِي bedel-i ġalaṭta muṣannifin وَرَأَيْتَنِي عِلْمِي bedel-i iṣtimālde وَحَدَّثَنِي عِلْمِي bedel-i ba‘zda ضَرَبْتَنِي رَأْسِي bedel-i mişālī ضَرَبْتُهُ زَيْدًا dir.

[‘Aṭf-ı Beyān]

عَطْفُ الْبَيَانِ تَابِعٌ غَيْرُ صِفَةٍ يُوضِحُ مَتَّبِعَهُ خَوْ أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ وَفَضْلُهُ مِنَ الْبَدَلِ لَفْظًا فِي مِثْلِ أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشَرِّ

[I‘rāb]

عَطْفُ الْبَيَانِ : Mübtedā muzāf.

تَابِعٌ : Ḥaberi.

غَيْرٌ : Na‘at-ı

صِفَةٍ : Muzāf-ı ileyh.

ا. تابع Muzāri‘ ma‘rūf ve müstekin fā‘ili ‘āiddir يُوضَح :

يُوضَح مَتَّبِعُهُ : Mef‘ul-i يُوضَح dur ve cümle şıfat-ı تابع dir ve cāizdir ki ا. با‘del haber ola مَتَّبِعُهُ gine böyle.

مَعْلُوم : Ma‘lūm.

مَآزِي مَعْرُوف : Māzī ma‘rūf.

مُتَعَالِي : أَقْسَمَ ye müte‘allık.

أَبُو حَفْصٍ : Fā‘il-i أَقْسَمَ dir.

عَمْرٌ : ‘Aṭf-ı beyān ve cümle muzāf-ı ileyh.

وَفَضْلُهُ : Mübtedā ‘aṭf-ı beyāna rāci‘ zamīre muzāf.

مِنْ الْبَدَلِ : فَضْلُهُ ye müte‘allık.

لَفْظًا : Ğayrdır.

فِي : Harf-i cer.

مِثْلٍ : Mecerūrdur onunla.

أَنَا : Mübtedā.

ابْنُ النَّارِكِ : Muzāf-ı ileyh.

الْبَكْرِيِّ : Muzāf-ı ileyh.

يَشْرُ : ‘Aṭfı beyāndır بَكْرِي ye ve bu kelām maḥallen mecrūrdur izāfetle ve cār mecrūruyla haber-i mübtedādır.

Maḥşūl-i Terkiḇ

‘Aṭf-ı beyān bir tābi‘dir ki şıfattan ğayrı ya‘nī delālet eylemez zāt-ı metbū‘la kāim-i ma‘naya şıfat delālet ettiği gibi ve ‘aṭf-ı beyān muvazẓıḥ metbū‘dur. Bu kaydla ḥāric kalır. Bedel ve ‘aṭf

sebekā ve te'kīd [89b] hāşılı 'atf-ı beyān bir tābi'dir ki kendi metbū'ini îzah eder şıfat metbū'ini îzah eylediği gibi değil. Zīrā ki şıfat delālet eder kendi metbū'î zātla kâim-i ma'nāya ve ol zāt ol ma'nāsiyla vāzih ve mümtāz olur gayrıdan ve 'atf-ı beyān bir isimdir ki ol isim sebebiyle onun metbū'î vāzih olur. 'Atf-ı beyānla bedel-i küll beyninde ma'nā cihetinden fark zāhirdir. Zīrā bedel-i küll maqşūd bi'n-nisbettir. Ammā 'atf-ı beyān bi'n-nisbett değildir. Ammā lafz cihetinden aralarında fark kavlı-î şā'ir gibidir. أَنا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشَشْرِ bu mişalde بَشْرٍ den bedel olmak lāyık değildir. Yoksa الْبَكْرِيِّ ma'tūf olurdu ve meāl-i terkīb böyle olurdu. أَنا ابْنُ التَّارِكِ بَشْرٍ bu hūd cāiz değildir. Zīrā ki الضَّارِبُ زَيْدٌ kabīlindendir pes. Mu'ayyen oldu ki 'atf-ı beyān ola ve الْبَكْرِيِّ hüküm sākıt olmaya ve terkīb-i التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ الضَّارِبُ kabīlinden ve bu kabīldendir أَنَا الضَّارِبُ الرَّجُلُ زَيْدٌ bunda Zeyd bedel olmak lāyık değildir. Belki 'atf-ı beyāndır ekşer-i mevāzi'de 'atf-ı beyān ve bedel-i küll bir terkibte cāiz olur. Biri birinden 'ivaż meşelā أَخُوكَ زَيْدٌ cāizdir ki Zeyd bedelde ola ve cāizdir ki 'atf-ı beyān ola be huşūsta lafz cihetinden hiç māni' yoktur pes. Eğer mütekellim nisbete kaşdını Zeyd'e edip أَخُوكَ yi muqaddeme ve tavṭie eylediyse Zeyd bedel-i küll olur ve eğer kaşd-ı nisbet أَخٌ a eylediyse ve murādı Zeyd zikrinden tevziḥ أَخٌ ise 'atf-ı beyān olur bu kıyās üzeredir أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عَمْرُو

[Mebnī]

الْمَبْنِيُّ مَا نَاسَبَ مَبْنِيَّ الْأَصْلِ أَوْ وَقَعَ غَيْرُ مُرَكَّبٍ وَحُكْمُهُ أَنْ لَا يَخْتَلِفَ آخِرُهُ لِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ وَالْقَابَهُ ضَمٌّ وَفَتْحٌ وَكَسْرٌ وَوَقَفٌ وَهِيَ الْمُضْمَرَاتُ
وَأَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ وَالْمَوْصُولَاتُ وَأَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ وَالْأَصْوَاتُ وَالْمُرَكَّبَاتُ وَالْكِنَايَاتُ وَبَعْضُ الظُّرُوفِ

[İ'rāb]

المَبْنِيُّ : Mübtedā.

مَا : Mevşul veya mevşuf.

نَاسَبَ : Māzī ma'ruf ve müstekin fā'ili 'āiddir مَا ya.

مَبْنِيَّ : Mef'ul-i bih.

الأصل : Muḏāf-ı ileyh ve cümle şıla veya sıfattır ما ya ve mevşul veya mevşul şılasıyla veya şıfatıyla haber-i mübtedadır.

أُ : harf-i ‘atf.

وَقَعَ : Māzī ma‘rūf ve müstetir fā‘ili ‘āiddir ما ya.

غَيْرٌ : hāldir وَقَعَ da zamīr-i müstetir.

مُرْكَبٌ : Muḏāf-ı ileyh ve cümle ma‘tūftur şılaya.

وَحُكْمُهُ : Mübtedā muḏāftır [90a] مَبْنِيٍّ ye rāci‘ zamīre.

أَنْ : Harf-i nāşib.

لَا يَخْتَلِفُ : Fi‘l-i neḡy-i istikbāl menşūbtur أَنْ harfiyle.

آخِرُهُ : Fā‘il muḏāftır مَبْنِيٍّ rāci‘ zamīre.

لِ : Harf-i cer.

اِخْتِلَافٍ : Mecerūrdur onunla.

الْعَوَامِلِ : Muḏāf-ı ileyh ve mecmū‘-i mürekkeḡ maḡallen merfū‘ haber-i mübtedadır ve cümle-i ismiyye ma‘tūftur sābıkaya.

وَأَلْقَابُهُ : Mübtedā muḏāftır bināya rāci‘ zamīr ki ma‘nen mezkūrdur. Zīrā مَبْنِيٍّ ona delālet eder.

ضَمٌّ : Haber-i mübtedadır.

وَفَتْحٌ : Ona ma‘tūf.

وَكُسْرٌ : Kezalik ve bu cümle ma‘tūftur cümle-i sābıkaya.

وَهِيَ : Mübtedā ‘āiddir mebnıyyāta.

الْمُضْمَرَاتُ : Haber.

وَأَسْمَاءُ الْإِشَارَاتِ : Ona ma‘tūf.

وَالْمَوْصُولَاتُ وَأَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ وَالْأَصْوَاتُ وَالْمَرْكَبَاتُ وَالْكِتَابَاتُ وَبَعْضُ الظُّرُوفِ : Biri birine.

Maḥşūl-i Terkīb

Vaqtākım ism-i mu‘rebin beyānından ve aḥvāl ve aḫsāmından fāriğ olduysa ism-i mebnīnin aḫsām ve aḫkāmına şurū‘ edip buyurur. المَبْنِي ya‘nī mebnī iki kısımdır. Birisi oldur ki onun mebnī aşla münāsebeti ola ki ḥarf ve fi‘l māzīdir ittifāḫla ve fi‘l emr-i ḥāzır ma‘lūmdur. Qavli eṣaḥ üzere ve cüml daḡi cümle olduḡu ḥayşiyetten mebnī aşıdır ve onun i‘rābı maḡaliyye istiḥkākı müfred mevki‘nde vāki‘ olduḡu vāsıtasıyladır ve mebnīnin bu kısmı muşmerāt ve eḡavātıdır. Niteki ma‘lūm olur inşāallaāḥ te‘ālā ve münāsebet muşābehetten e‘amdır. Zīrā ki muşābehet oldur ki bir nesne-i muşterek ola ism-i mebnī ile el-aşl arasında ve münāsebet cāizdir ki bu vech üzere ola ve cāizdir ki bir vech üzere daḡi ola. Nitekim zarf ki muşāf ola cümleye bunda münāsebet ve ta‘alluḫ var. Ammā muşābehet yoktur. Onun için nāsib dedi şābeh demedi. İkinci kısmı mebnīnin oldur ki isim ola. Ammā terkībte vāki‘ olmaya. زَيْدٌ وَعُمَرُ وَبَكْرٌ وَخَالِدٌ وَأَلْفٌ وَتَا gibi ve bunlara benzerini. Niteki var ise eḡerçe bu esmā-i mebnīyye el-aşla münāsib deḡiller. Lākin çüñkü sebep istiḥkāk i‘rāb terkibtir ve bu esmāda ki şūret ta‘dāddadırlar terkīb müntefīdir pes. Bunların i‘rāba istiḥkākı olmaz. İmdi mebnī olurlar ve sükūnları sükūn bināyı olur mezḡeb-i muşannif budur. Eḡerçe ekşer-i nuḡātın qavline muḡāliftir ve ḡükm mebnī oldur ki uḡrā muḡtelif olmaya ‘avāmil iḡtilāfıyla ya‘nī mebnīnin ḡükmü mu‘rebin ḡükümüne muḡāliftir ve ḡarekāt ve sükūn mebnīyyātın elḡābı ḡam ve fetḡ ve kesr ve vaḡftır ve bu elḡābı ḡarekāt i‘rābta isti‘māl ederler. [90b] Ammā elḡāb-ı ḡarekāt i‘rābı mebnīyyātta isti‘māl eylemezler. Meşelā الْمُتَّصِلُ غَيْرُ الْمُسْتَقِلِّ بِنَفْسِهِ Zeyd’e mażmūm derler. Ammā مُنْدُ de ref üzere mebnīdir demezler. وَهِيَ ya‘nī esmā-i mebnīyye bu envā‘-i ma‘dūde de der ki mezkūrdur ve zarf ba‘zla qayd eyledi. Zīrā ba‘zı zurūf mebnīyyāt qābilindendir.

[Zamīr]

الْمُضْمَرَاتُ مَا وَضِعَ لِمُتَكَلِّمٍ أَوْ مُخَاطَبٍ أَوْ غَائِبٍ تَفَدَّمَ ذِكْرُهُ لَفْظًا أَوْ مَعْنَى أَوْ حُكْمًا وَهُوَ مُتَّصِلٌ وَالْمُنْفَصِلُ فَالْمُنْفَصِلُ غَيْرُ الْمُسْتَقِلِّ بِنَفْسِهِ وَالْمُتَّصِلُ غَيْرُ الْمُسْتَقِلِّ بِنَفْسِهِ وَهُوَ مَرْفُوعٌ وَمَنْصُوبٌ وَجَرُورٌ فَالْمَرْفُوعُ وَالْمَنْصُوبُ مُتَّصِلٌ وَمُنْفَصِلٌ وَالْمَجْرُورُ مُتَّصِلٌ فَذَلِكَ خَمْسَةُ أَنْوَاعٍ فَالْأَوَّلُ

صَرَبْتُ وَصَرَبْتُ إِلَى صَرَبَيْنِ وَصَرَبَيْنِ الْثَّانِي أَنَا إِلَى هُنَّ وَالثَّالِثُ صَرَبِي إِلَى صَرَبَيْنِ وَإِنِّي إِلَى إِنْهَنِّ وَالرَّابِعُ إِيَّايَ إِلَى إِيَّاهُنَّ الْخَامِسُ غُلَامِي وَإِلَى
غُلَامِيهِنَّ وَهُنَّ

[I‘rāb]

المُضْمَرَاتُ : Mübtedā.

مَا : Mevşul veya mevşuf.

وَضِعَ : Māzī mechul ve müstetir kâim-i maḳām-ı fā‘ili ‘āiddir مَا ya.

لِمَتَّكَلِمَ : وَضِعَ ya müte‘allık.

أَوْ مُحَاطَبٍ : Ona ma‘tuf.

أَوْ غَائِبٍ : Kezālik.

تَقَدَّمَ : Māzī ma‘ruf.

ذَكَرُهُ : Fā‘ili ve zamīr غَائِبٍ e ‘āiddir.

لَفْظًا : Temyiz veya كَانِ-i muḳaddera haber. Ey لَفْظًا كَانَ ذَكَرُهُ ve cümle maḥallen mecrur na‘at-ı غَائِبٍ
tir.

أَوْ مَعْنَى : Ona ma‘tuf.

أَوْ حُكْمًا : Kezālik وَضِعَ elhi şıla veya sıfattır مَا ya mevşul şılasıyla veya mevşuf sıfatıyla haber-i
mübtedadır.

وَهُوَ : Mübtedā ‘āiddir مُضْمَرٍ a.

مُتَّصِلٌ : Haberi.

وَالْمُنْفَصِلُ : Ona ma‘tuf ve bu cümle ma‘tufur الْمُضْمَرِ cümlesine.

فَالْمُنْفَصِلُ : Mübtedā.

غَيْرُ الْمُسْتَقِلِّ : Haberi ve fā harf-i tefsir.

بِنَفْسِهِ : müte‘allık. ne müte‘allık.

وَالْمُتَّصِلُ : Mübtedā.

وَالْمُسْتَقِلُّ : Haberî ve cümle ma‘tūftur cümlesine.

وَهُوَ : Mübtedā. Rāci‘dir zamîre.

مَرْفُوعٌ : Haberî.

وَالْمَنْصُوبُ وَمَجْرُورٌ : Ona ma‘tūflardır.

فَالْمَرْفُوعُ : Mübtedā.

وَالْمَنْصُوبُ : Ona ma‘tūf.

مُتَّصِلٌ : Haber-i mübtedā.

وَالْمَجْرُورُ مُتَّصِلٌ vāki‘dir ve bu nüshada وَمَنْفَصِلٌ وَمَنْفَصِلٌ وَالْقَالِثُ مُتَّصِلٌ Ba‘zı nüshada : Ona ma‘tūf. وَمَنْفَصِلٌ düşmüş.

فَذَلِكَ خَمْسَةُ أَنْوَاعٍ : Mübtedā ve haberî ve fā harf-i netice veya harf-i ‘atf.

فَالْأَوَّلُ : Mübtedā.

ضَرْبُ : haberî. Binā-i ma‘lūm.

وَضَرْبُ : Binā-i mechūl ona ma‘tūf.

بِنْتَهِي : Cār mecrūr ve ma‘tūf müte‘allıktır fi‘l-i muḳadderaki dir.

[91a] : وَالثَّانِي أَنَا إِلَى هُنَّ وَالثَّلَاثُ ضَرْبِي إِلَى ضَرْهِنَّ وَإِنِّي إِلَى إِهِنَّ وَالرَّابِعُ إِنِّي إِلَى إِيَّاهُنَّ الْخَامِسُ غَلَامِي وَإِي إِلَى غَلَامِهِنَّ وَهِنَّ

gibidir i‘rābta ve ona ma‘tūflardır fe-teemmel.

Maḥşūl-i Terkiḅ

Muẓmer şol isimdir ki mevzū‘ ola bir kimse için ki ol muẓmerle telaffuz eyleye أَنَا ve نَحْنُ gibi yāḥūd ol kimse için mevzū‘ ola ki ol muẓmerle muḥāṭab ola أَنْتَ أَنْتُمَا أَوْ أَنْتُمْ gibi veya mevzū‘ ola

ğâib için ve vaz‘ın şartı oldur ki ol ğâibin zikri muḳaddem ola lafzen naḥve هُوَ الْقَائِمُ veya ma‘nen ola naḥve اِغْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى lafz-ı هُوَ rāci‘dir bir ‘adle ki ma‘nen mezkûrdur. اِغْدِلُوا zimmında veya ḥükmen mezkûr ola zamîr-i şānda ve نَعْمَ رَجُلًا de رَجُلًا deki gibi. Niteki zikr olacaktır inşāallaḥ te‘ālā ve zamîr iki kısımdır. Muttaşıl ve munfaşıl. Munfaşıl oldur ki telaffuzda müsteklîl ola أَنْتَ ve إِيَّاكَ gibi ya‘nî telaffuz mümkün ola kânûn-ı luġat üzere mākablinde bir lafız olmaksızın ve muttaşıl oldur ki müstaklîl olmaya. Belki kâ‘ide-i luġat üzere onunla telaffuz mümkün değildir mākabline bir lafz sâbık olmayınca ضَرَبْتُ وَضَرَبْتُ وَهُوَ ya‘nî zamîr üç kısım üzeredir. Merfû‘ ve menşûb ve mecrûr ya‘nî bir ḥālet için ref‘ ve naşb ve cerden bir şîġa vaz‘ eylemişler. Meşelâ أَنْتَ merfû‘ için ve إِيَّاكَ menşûb için ve غُلَامِي de ve لِي gibi de mecrûr içindir ve çünkü şîġa-i zamîr bu ḥāletler ihtilāfı ḥasbince muḥtelif olur. Ba‘zılar tevehhüm eylediler ki i‘rāb iki kısımdır. Birisi şariḥ زَيْدٌ جَاءَ ve زَيْدٌ رَأَيْتُ ve مَرَرْتُ بِزَيْدٍ , زَيْدٌ şîġa-i Zeyd kendi ḥālindedir ki müteġayyir olmadı ve ḥarekāt muḥtelif olur ma‘nā-i mu‘tevira delālet için. Niteki kitāb olundu zikr oldu birisi de ġayr-i şariḥtir ve bu muzmerāttadır ki şîġa muḥtelif olur ḥālet-i ref‘ ve naşb ve cer ihtilafı ḥasbince lākin bu kelām zāhirīdir ve ḥaḳ söz oldur ki muzmerāt cümle-i mebniyyāt ḥaḳīkiyyedendir görmez misin her birisi أَنْتَ ve إِيَّاكَ den muzmerāt luġatta mevzû‘lardır. Eġerçe onda me‘ānī-i mu‘tevirs mevcūd değildir pes. Bu ihtilāf me‘ānī-i mu‘tevirs delālet eder için değildir ve bu ihtilafa i‘rāb demezler. Belki bu ihtilāfın ihtilāf-ı i‘rābına müşābeti var ve muzmerin iki evvelki kısmının her birisi ya‘nî merfû‘ ve menşûbu muttaşıla ve munfaşıla munḳasım olur. [91b] Üçüncü kısmı ki mecrûrdur. Ol dāimā muttaşıl olur. Zīrā ki mecrûr cārdan munfaşıl olmaz. Gerekse cār cer ola gerekse isim. İmdi bunda infişāle ihtiyāc yoktur. Ammā merfû‘ ve menşûb bunun ḥilāfıncadır ki her birisi kendi ‘āmiline muttaşıl olur. Ondandır munfaşıl olur pes. Aḳsām-ı zamāir beştir. Evvel zamîr merfû‘ muttaşıl. Naḥve ضَرَبْتُ وَضَرَبْتُ ilā āḥira ve bun on iki şîġa on sekiz ma‘nā için. İkincisi zamîr-i merfû‘ munfaşıldır. وَأَنَا ve أَنَا ilā āḥira. Bu da on iki şîġa on sekiz ma‘nā için. Üçüncüsü zamîr-i menşûb muttaşıldır. Naḥve ضَرَبْتُ وَ إِيَّائِي āḥira varınca bu da on iki şîġadır on sekiz ma‘nā için. Dördüncüsü zamîr-i menşûb munfaşıldır. Naḥve إِيَّائِي وَ إِيَّاهُنَّ ye varınca bu da on iki şîġadır. On sekiz ma‘nā için. Beşinci kısmı zamîr-i mecrûrdur. Ol muttaşıldan ġayrı olmaz ve onun şîġaları

zamīr-i menşūb muttaşıl şîğaları gibidir. Meşelâ kâf ضَرَبْتَكَ ve kâf بِكَ مَرَرْتُ bir şîğadır naşb hasbince muhtelif ve hareket hâl ‘āmilinden ma‘lūm olur.

فَالْمَرْفُوعُ الْمُتَّصِلُ خَاصَّةً يَسْتَتِرُ فِي الْمَاضِي الْغَائِبِ وَالْغَائِبَةِ وَفِي الْمَضَارِعِ لِلْمُتَكَلِّمِ مُطْلَقًا وَالْمُخَاطَبِ وَالْغَائِبِ وَالْغَائِبَةِ وَفِي الصِّفَةِ مُطْلَقًا وَلَا يَسُوغُ الْمُنْفَصِلُ إِلَّا لِتَعَدُّرِ الْمُتَّصِلِ وَذَلِكَ بِالتَّقْدِيمِ عَلَى عَامِلِهِ أَوْ بِالْفَصْلِ لِعَرَضٍ أَوْ بِالْحَذْفِ أَوْ بِكَوْنِ الْعَامِلِ مَعْنَوِيًّا أَوْ حَرْفًا وَالضَّمِيرُ مَرْفُوعٌ أَوْ بِكَوْنِهِ مُسْنَدًا إِلَيْهِ صِفَةً جَرَتْ عَلَى غَيْرِ مَضْنٍ هِيَ لَهُ مِثْلُ إِيَّاكَ ضَرَبْتُ وَمَا ضَرَبَكَ إِلَّا أَنَا وَإِيَّاكَ وَالشَّرَّ وَأَنَا زَيْدٌ وَمَا أَنْتَ قَائِمًا وَهَذَا زَيْدٌ
ضَارِبُهُ هِيَ

[İ‘rāb]

فَالْمَرْفُوعُ : Mübtedā.

الْمُتَّصِلُ : sıfat.

حَصَّ خَاصَّةً Mef‘ul-i muṭlaq ey ve,

يَسْتَتِرُ : Muṣārī‘ ma‘rūf ve müstekin fā‘ili ‘āiddir merfū‘a.

فِي الْمَاضِي : ye müte‘allık.

الْغَائِبِ : sıfat-ı dir.

وَالْغَائِبَةِ : Ona ma‘tūf cümle-i fi‘liyye haber-i mübtedādır. Ba‘zō nüshada لِلْغَائِبِ وَالْغَائِبَةِ cār mecrūr

إِذَا كَانَ لِلْغَائِبِ yāḥūd الْمُسْتَعْمَلُ لِلْغَائِبِ ye sıfattır ey

ye. فِي الْمَضَارِعِ : Ma‘tūftur

لِلْمُتَكَلِّمِ gibidir.

يَسْتَتِرُ الضَّمِيرُ الْمَرْفُوعُ الْمُتَّصِلُ فِي الْمَضَارِعِ الْمُسْتَعْمَلِ yāḥūd سِتَارًا مُطْلَقًا : Mef‘ul-i muṭlaq ey

yāḥūd ḥāldir يَسْتَتِرُ de zamīr-i müstetirden. [92a]

وَالْمُخَاطَبِ : ma‘tūf.

وَالْغَائِبِ وَالْغَائِبَةِ : a ma‘tūf.

وَفِي الصِّفَةِ : ماضِي ye veya مضارع a ma‘tūftur.

زَمَانًا مُطْلَقًا veya اِسْتِثْنَاءًا مُطْلَقًا : مُطْلَقًا

وَلَا يَسُوغُ : Nefy-i müstakbel.

الْمُنْفَصِلُ : Fā‘ili.

إِلَّا : Ḥarf-i istiṣnā.

لِتَعْدُرُ : Cār mecrūruyla müsteṣnā ve müsteṣnā minh maḥzūf ve’l-istiṣnā müferrağdır.

وَلَا يَسُوغُ الْمُنْفَصِلُ شَيْءٌ إِلَّا لَتَعْدُرَ الْمُتَّصِلُ : Muḥāf-ı ileyh. Taḥdīrī

وَذَلِكَ : Mübtedā a iṣāret

بِالتَّقْدِيمِ : Ḥaberi.

عَلَى عَامِلِهِ : تَقْدِيمِ e müte‘allıktır.

أَوْ بِالْفَصْلِ : تَقْدِيمِ e ma‘tūf.

لِغَرَضٍ : فَصْلِ a müte‘allıktır.

أَوْ بِالْحَذْفِ : فَصْلِ a ma‘tūf.

أَوْ بِكَوْنِ : Ma‘tūf.

الْعَامِلِ : Muḥāf-ı ileyh. İsm-i kōn

مَعْنَوِيًّا : Ḥaberi.

أَوْ حَرْفًا : مَعْنَوِيًّا ne ma‘tūf.

وَالصِّمِيرُ : Mübtedā.

مَرْفُوعٌ : Ḥaberi ve cümle ḥāliyyedir.

بِكَوْنِهِ de rāci‘dir. ve بِكَوْنِهِ i‘rābta ve ‘aṭfta ve zāmir-i بِكَوْنِ الْعَامِلِ مَعْنَوِيًّا : أَوْ بِكَوْنِهِ مُسْنَدًا إِلَيْهِ

in. الْمُسْتَدُّ إِلَيْهِ Kāim-i maḳām-ı fā'ilidir : صِفَةُ

a. صِفَةُ Māzī ma'rūf ve müstekin fā'ili 'āiddir : جَرَتْ

a müte'allık. : عَلَى غَيْرِ

: مَنْ Mevşul veya mevşuf.

: Mübtedā 'āiddir mevşule veya mevşufa. هِيَ

لَهُ : Haber ve cümle şıla ve şıfattır مَنْ e ve mevşul veya mevşuf şılasıyla veya şıfatıyla maḥallen

المَعْرُودُ يَكُونُ بِسَبَبِ أَنْ يُسَيِّدَ إِلَى Ma'nāsı صِفَةُ tır. Ma'nāsı

الصَّمِيمِ صِفَةً يَكُونُ مَنْ حَيْثُ اللَّفْظُ صِفَةً لَشَيْءٍ وَمَنْ حَيْثُ الْمَعْنَى لَشَيْءٍ آخِرُ وَهَذَا الْمُرَادُ بِقَوْلِهِ صِفَةً جَرَتْ عَلَى غَيْرِ مَنْ هِيَ لَهُ

: Ma'lūm. مَعْلُومٌ

: Muḳaddem mef'ul. مُقَدِّمٌ مَعْفُولٌ

: Fi'l ve fā'il. Muahḥar cümle muzāf-ı ileyh. ضَرْبُ

: Fi'l ve fā'il ve mef'ul. وَمَا ضَرْبُكَ

: إِلا : Harf-i istiṣnā müferrağdır ve cümle ma'tūftur cümle-i sābıkaya.

: Vechi taḥzīede geçti ey إِنْ نَفْسُكَ ve شَرٌّ ma'tūftur māḳablinde cümleye. وَإِيَّاكَ وَالشَّرَّ

: Mübtedā ve haber ma'tūftur māḳabline. وَأَنَا زَيْدٌ

: ma'nāsına. وَمَا لَيْسَ

: İsmi. أَنْتَ

: Haber. قَائِمًا

: Mübtedā. وَهَذَا

: Mübtedā-i ṣānī. زَيْدٌ

صَارِبَتُهُ : Haber-i mübtedā-i s̄anī.

هي : Fā‘ili صَارِبَتُهُ ve cümle maḥallen merfū‘ haber-i mübtedā-i evveldir ve iki mişāl ma‘tūflardır emsile-i s̄abıkaya.

Maḥşūl-i Terkiḅ

ya‘nī zamīr-i merfū‘ muttaşıl maḥşūş müstetir olur. Fi‘l-i māzī müfred müzekker gāibde ve gāibede. Niteki ضَرَبْتُ زَيْدٌ dersin de ضَرَبْتُ de زَيْدٌ e rāci‘ هُوَ zamīri ve ضَرَبْتُ de rāci‘ zamīri var. [92b] Ammā ضَرَبْتُ زَيْدٌ ve ضَرَبْتُ زَيْدٌ desek onda zamīr olmaz. Zīrā fi‘l zāhire müsneddir. Gine zamīr-i müstetir olur. Fi‘l-i muzāri‘ müfred müzekker gāib ve müenneş gāibede ضَرِبْتُ يَزِيدٌ يَضْرِبُ ve ضَرِبْتُ هُنْدٌ gibi. Niteki māzīde ma‘lūm oldu. Gine fi‘l-i muzāri‘ müfred müzekker muḥāṭabta müstetir olur. Cemī‘ zamānda ya‘nī dāimā hatta eğer تَضْرِبُ أَنْتَ desek pes. أَنْتَ ol müstetiri te’kīd olur. Fā‘il fi‘l olmaz. Gine müstetir olur mütakellimlerde مَطْلَعًا ya‘nī vāḥidde ve mütē‘adidde أَضْرَبْتُ أَضْرِبُ gibi ki bunların fā‘ili dāima müstetirdir. Gine müstetir olur مَطْلَعًا صَفَةً da ya‘nī ism-i fā‘il ve ism-i mef‘ūl ve şıfat-ı müşebbehede mutlaḳan ya‘nī müfred ve texniye ve cemī‘de müzekker ve müenneşte. Niteki ضَرَبْتُ الزَّيْدَانَ ضَارِبَانِ الزَّيْدُونَ ضَارِبُونَ bunlarda fā‘iller müstetirdir ve elif ve vāv ḥarf i‘rābtır zamīr fā‘il değildir ve bu kıyās üzeredir. ضَارِبَةُ ضَارِبَتَانِ وَضَارِبَاتِ zamīr merfū‘ müstetir olur. Ammā zamīr menşūb ve mecrūr müstetir olmaz. Merfū‘nda muttaşılı müstetir olur. Zīrā munfaşılı müstekil gelmedir. İstītārı mutaşvvir değildir. Ammā zamīr-i merfū‘ ki kelime menzilindedir istītārı cāizdir. Zīrā istītār gāib ittaşāldır. وَلَا يَسُوعُ الْمُنْفَصِلُ ya‘nī munfaşıl getirmek cāiz değildir. İllā ol yerde ki mütē‘azzir ola. Zīrā muttaşıl eḥafftır madem ki maḥşūd eḥaffla ḥāşıldır eşḳal ‘udūl münāsib değildir bu te‘azzir muttaşıl ya zamīrin ‘āmili üzere taḳdīmle olur. Niteki ضَرِبْتُكَ إِيَّاكَ dersin. Eğer bu zamīr bu zamīr muahḥar olaydı دَرْدِيْنُكَ ضَرِبْتُكَ دَرْدِيْنُكَ demezdin veya zamīrle ‘āmilin arasın fasılla olur. Naḥve مَا ضَرَبْتُ إِلَّا أَنَا veya إِلَّا أَنْتَ veya هُوَ إِلَّا هُوَ çünkü illā kelimesi zamīrle ‘āmili arasını faşl eyledi. İttasāl mümkün evveliydi pes. Bu cihetten fā‘ili fi‘lden munfaşıl oldu ve bu faşl kelime-i illā ile ḥaşr içindir gine bunun kelime-i إِنَّمَا sebep-i faşl olur. Naḥve إِنَّمَا ضَرَبْتُ أَنَا veya أَنْتَ veya هُوَ زَيْدٌ eğer إِنَّمَا مَا ve illā ma‘nāsınadır ey إِنَّمَا أَنَا ammā eğer ‘amille zamīr beyninde bir nesne ile faşl vāki‘ olursa ki faslda onunla ğaraż olmasa cāiz değildir. İmdī

دemezsin إِضْآَكَ وَالشَّرُّ belki dersin ضَرَبْتُ فِي الدَّارِ أَوْ أَنْتَ أَوْ هُوَ aşıklı إِتْصَقَكَ idi tebdıl eylediler [93a] نَفْسَكَ ye tākım iki zāmīr-i muttaşıl ki biri fā‘il zāmīri ola ve biri mef‘ul zāmīri ve ikisi böyle bir şey’e rāci‘ olmaları ve اتَّقَ hāzıf oldu ve zāmīr-i müstetirde ‘āmil idi zāmīr-i munfaşıl oldu. Zīrā ‘āmilin ittaşāli kendi ‘āmiline olur pes. ‘āmil hāzıf olmağla ittaşālından infaşāle döndü veya te‘azzür ol sebebiyle olur ki ‘āmil zāmīr-i ma‘nevī olur. Niteki zāmīr mübtedā veya haber ola. Naḥve اَنَا زَيْدٌ وَزَيْدٌ اَنَا gibi. Zīrā ki emr-i ma‘nevīyyenin mef‘ūza ittşāl ma‘kūl değildir ve te‘azzür onunla olur ki zāmīrde ‘āmil harf olur ve zāmīr merfū‘ olur. Niteki مَا أَنْتَ قَائِمًا dersin. Bunda infaşāl-i zāmīr vācibtir. Zīrā eğer muttaşıl olsa lāzım olurduki ba‘zı yerde müstetir olaydı şöyle ki zāmīr merfū‘ muttaşılma ma‘lūm oldu harfin ise ol şalāhiyyeti yoktur ki zāmīr onda müstetir ola. Ammā eğer zāmīr menşūb ve mecrūr ola muttaşıl olmağā kābil olur إِنَّهُ ve بِهِ gibi. Ol maḥzūr lāzım gelmez veya te‘azzür ol sebebiyle olur ki zāmīre bir şıfat müsned ola ki ol şıfat bir ġayrı kimsenin üzerine cārīdir ki onun şıfāı değıl. Gerekse iştibāh maḥallinde ola. Naḥve زَيْدٌ عَمْرُو ضَارِبُهُ هُوَ eğer bu zāmīr هُوَ ki fā‘il-i ضَارِبٍ tir. Munfaşıl olmaya ma‘lūm değildir. زَيْدٌ عَمْرُو mı urdu yoksa زَيْدٌ عَمْرُو mı ve çünkü munfaşıl oldu. Ma‘lūm oldu ki زَيْدٌ عَمْرُو eğer زَيْدٌ عَمْرُو üzerine cārī olup haber olmuştur. Ammā eğer زَيْدٌ عَمْرُو desen infaşāl zāmīrsiz ma‘lūm olur ki زَيْدٌ عَمْرُو ضَارِبٍ dūr ve bu şıfat cārīdir şāḥibi üzerine ve gerekse iştibāh maḥallinde olmaya. هُنْدٌ زَيْدٌ ضَارِبَتُهُ هِيَ bunda infaşāl zāmīrsiz iltibās yoktur. Zīrā ki هُنْدٌ زَيْدِي ضَارِبَتُهُ ve eḡirinde zāmīr-i mezkūrdan ma‘lūm olur ki هُنْدٌ زَيْدِي ضَارِبَتُهُ e te’nīšten ve āḡirinde zāmīr-i mezkūrdan ma‘lūm olur ki هُنْدٌ زَيْدِي ضَارِبَتُهُ ol olsa ki Zeyd Hind’i dāribtir. ‘İbāret byöle gerekti. هُنْدٌ زَيْدٌ ضَارِبَتُهَا bunun gibi yerde infaşāl ṭarden lil-bābtır.

وَإِذَا اجْتَمَعَ صَمِيرَانِ وَلَيْسَ أَحَدُهُمَا مَرْفُوعًا فَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمَا أَعْرَفَ وَقَدَمَتُهُ فَضْلَكَ الْخِيَارُ فِي الثَّانِي مِثْلُ أُعْطَيْتَكَهُ وَصَرِيكَ وَإِلَّا فَهُوَ مُنْفَصِلٌ مِثْلُ أُعْطِيْتُهُ إِيَّاهُ وَإِيَّاكَ وَالْمُحْتَارُ فِي خَبَرِ بَابٍ كَانَ الْإِنْفِصَالُ وَالْأَكْثَرُ لَوْلَا أَنْتَ إِلَى آخِرِهَا وَعَسِيْتَ إِلَى آخِرِهَا وَجَاءَ لَوْلَاكَ وَعَسَاكَ إِلَى

آخِرِهَا [93b]

[I‘rāb]

وَأِذَا : Edāt-ı şart.

اجْتَمَعَ : Fi'l-i şart.

اجْتَمَعَ : Fā'il-i şart

وَلَيْسَ : Ef'āl-i nākıřadan.

أَحَدُهَا : İsmi.

مَرْفُوعًا : Haberî ve bu cümle ma'tûftur şartiyyeye.

فَإِنْ : Harf-i şart.

كَانَ : Fi'l-i şart.

أَحَدُهَا : İsmi.

أَعْرَفَ : Haberî.

وَقَدَّمَته : Fi'l ve fā'il ve mef'ûl-i bih hâldir أَعْرَفَ nin fā'ilinden.

فَلَنَك الْحَيَاةُ : Muahhar mübtedâ ve muḳaddem haber.

فِي الثَّانِي : فِي الثَّانِي müte'allıḳ olduḡuna müte'allıḳtır ve bu cümle cevâb-ı şart-ı şānīdır ve şart-ı şānī cezâsıyla cezâ-i şart-ı evveldir ve ol cümle-i ibtidâiyyedir.

مِثْلُ : Ma'lûm.

أَعْطَيْتُكَه : Fi'l ve fā'il ve mef'ûli bih maḥallen mecrûr muzâf-ı ileyh.

وَضَرَبْتُكَ : Ona ma'tûf.

وَالَا : Ya'nî أَعَدُّهَا كَمَا دَكَّرْنَا cümle-i şartiyye.

فَهُوَ مُنْفَصِلٌ : Cümle-i cevâbiyye.

مِثْلُ : Ma'lûm.

أَعْطَيْتُكَه : أَعْطَيْتُكَه gibidir i'râbta.

221

Çünkü iki zamîr bir yerde cem‘ ola eğer birisi zamîr-i merfû‘ ise elbette muḳaddem olur ve zamîr-i şānî muttaşıl olmak gerek. Gerekse zamîr-i merfû‘ a‘ref ola o ikinci zamirden ضَرْبُكَ gibi. Zîrâ zamîr-i mefû‘un ‘âmiline şiddet ittşâli var pes. Güya ki ‘âmile zamîr-i şānî mabeyninde fâşıla yoktur. İmdî zamîr-i şānînin ittşâli vâcib olmak gerek veyahûd a‘ref olmaya. Niteki زَيْدٌ dersin bunda ضَرْبُكَ إِيَّاكَ veya ضَرْبُكَ إِيَّاكَ [94] demek cāiz değildir. Ve eğer bu iki zamîrin hiç birisi merfû‘ olmasa ikiden ḥālî değil. Ya biri birinden a‘ref ola veya olmaya. Eğer a‘ref olursa ve onu muḳaddem getirdikse zamîr-i şānîde muḥayyersin. Eğer dilerse muttaşıl getirirsin. Niteki tutmuşsun ve eğer dersin munfaşıl getirirsin. Niteki اَعْطَيْتُكَ إِيَّاهُ dersin ittşâl onun içindir ki muḳaddem olan a‘reftir pes. Güya ki ‘âmile zamîr-i şānî beyyine-i faşl eylemiştir. Ammâ ol cihetten ki zamîr ol merfû‘ değildir ve şiddet ittşâli merfû‘da gibi yoktur pes. Güya ki ‘âmile zamîr-i şānî mabeynini faşl eylemiştir. İmdî zamîr-i şānî munfaşıl olmak gerek gine bunun gibidir ضَرْبُكَ de ḥâl zîrâ ki zamîr mecrûr mütেকellim muḳaddemdir a‘reftir zamîr-i muḥâtabtan pes. Cgizdir ki zamîr-i muḥâtab muttaşıl ola. Niteki dersin اَعْجَبَنِي ضَرْبُكَ cāizdir ki munfaşıl ola. Niteki ضَرْبِي إِيَّاكَ dersin. Ol iki vecih üzere ki اَعْطَيْتُكَهُ وَأَعْطَيْتُكَ إِيَّاهُ de dedik ve zamîraynden hiç birisi a‘ref olmaya faşl-i şānî vâcib olur. Niteki اَعْطَيْتُكَهُ إِيَّاهُ dersin a‘ref ola ve muḳaddem olmaya. şānî munfaşıl olmak gerek. Niteki اَعْطَيْتُكَهُ إِيَّاكَ dersin. Zîrâ çünkü iki zamîr mütēsāvidir. Zamîr-i evvel ‘âmile zamîr-i şānî mabeynini faşl eyler. Gine bunun gibidir a‘ref muḳaddem olmasa ve ğayr a‘ref fâşıl bi-tarîḳ-i ūlâ faşl vâcib olur zamîr-i şānîyi. ya كَانِ nî ve eḥavâtında muḥtâr ḥaberi zamîr olucak munfaşıl olmaktadır. Niteki كَانِ زَيْدٌ قَائِمًا وَكُنْتُ إِيَّاهُ dersin. Zîrâ ḥaber-i كَانِ âslında ḥaber-i mübtedâdır ve ḥaber-i mübtedâ zamîr-i munfaşıl olmak gerek. Zîrâ ki ‘âmili ma‘nevidir. Muttaşıl olmakta cāizdir. Niteki كُنْتُ dersin. Zîrâ ḥaber-i كَانِ mef‘ûle şibihtir ve zamîr mef‘ûl-i ضَرْبُكَ gibide vâcibü’l-ittşâldir. İmdî Mef‘ule şibihde eğer vâcibü’l-ittşâl olmazsa bari cāizü’l-ittşâl olmak gerek. Lâkin ri‘âyet aşl ki ḥaber-i mübtedâdır evlâdır mef‘ûle müşābeheti ri‘âyetinden ve isti‘mâlde ekşer oldur ki لَوْلَا dan sonra zamîr-i merfû‘ munfaşıl ola. Niteki لَوْلَا أَنْتَ dersin. Zîrâ ki ol zamîr-i mübtedâdır ki ḥaberinin ḥazfı vâcibtir. Niteki sâbıḳan ma‘lûm oldu. [94b] Ammâ ba‘zı luğatta لَوْلَا لَكَانَ كَذَا vâki‘dir. Aḥfeş der ki kâf لَوْلَا dan sonra zamîr mecrûrdur. Zamîr merfû‘ yerine vâki‘ ve gine mübtedâdır ki zamîr merfû‘ idi aşılta. Zîrâ ba‘zı

zamāir ba‘zın yerine vāki‘ olur. Niteki dersin مَا أَنَا كَأَنْتَ bu maḳāmda zamīr merfū‘ mecrūr maḳāmına vāki‘dir pes. Cāiz olur ki لَوْلَا de kāf zamīr mecrūr ola zamīr merfū‘ yerine vāki‘. Ammā Sībeveyh der ki لَوْلَا bu maḳāmda ḥarf-i cerdir ve kāf zamīr-i mecrūrdur kendi mevkī‘ne vāki‘ pes. Aḥfeş māba‘d لَوْلَا da taşarruf eylemiştir ve Sībeveyh nefis-i لَوْلَا da ve gine ekser-i isti‘mâlde عَسَيْتَ عَسَيْتُمَا çekile عَسَيْتَ عَسَيْتُمَا ya ve eḥavātına muttaşıl olan zamīr merfū‘ olur ve şîğası böyle çekile عَسَيْتَ عَسَيْتُمَا elḥi. Zīrā ki bu zamīr fā‘ildir ve muttaşıl olmuştur kendi de ‘āmil olan fi‘le ve ba‘zı luğatta عَسَاكَ عَسَاكُمَا vāki‘dir. Aḥfeş der ki bu kāf zamīr-i menşūbtur zamīr-i merfū‘ yerine vāki‘ ve Sībeveyh der ki عَسَى bunda ‘amelde لَعَلَّ ye maḥmūldür ma‘nāda müteḳārib oldukları vāsıtasıyla pes. Bunda Aḥfeş zamīrde taşarruf eylemiştir ve Sībeveyh ol zamīrde ‘āmil olan fi‘lde fe-teemmel.

نُونُ الْوَقَايَةِ مَعَ الْيَاءِ لَازِمَةٌ فِي الْمَاضِي وَفِي الْمُضَارِعِ عَرَبِيًّا عَنْ نُونِ الْإِعْرَابِ وَأَنْتَ مَعَ التَّوْنِ فِيهِ وَلَدُنْ وَإِنْ وَأَخَوَاتَهَا مُخَيَّرٌ وَمُخْتَارٌ فِي لَيْتَ وَمِنْ وَعَنْ وَقَدْ وَقَطُّ وَعَكَّسَهَا لَعَلَّ

[İ‘rāb]

نُونُ الْوَقَايَةِ : Mübtedā.

مَعَ الْيَاءِ لَازِمَةٌ : Müte‘allık veya bir maḥzūfa. haber-i mübtedādır.

فِي الْمَاضِي : لَازِمَةٌ ne müte‘allıktır.

وَفِي الْمُضَارِعِ : Ona ma‘tūf.

حَابِرِ-İ كَانْ عَرَبِيًّا : Maḥzūf ey İDA KANْ EY veya mecrūrdan ḥāldir.

عَرَبِيًّا : عَنْ نُونِ الْإِعْرَابِ ne müte‘allık.

وَأَنْتَ : Mübtedā.

مَعَ التَّوْنِ : مُخَيَّرٌ a müte‘allık.

فِيهِ : Muḳaddera müte‘allık.

وَلَدُنْ وَإِنْ وَأَخَوَاتَهَا ye ma'tūf. النون :

وَأَنْتَ مُحَيَّرٌ فِي إِيْتَابِ نُونِ الْوَقَايَةِ وَحَدْفِهِ مَعَ النُّونِ الْكَائِنَةِ فِي الْمَضَارِعِ Taḳdīrī: Haber-i mübtedādır. مُحَيَّرٌ :

ا. إِيْتَابُ نُونِ a. Muḏārī' meḥūl ve müstetir kāim-i maḳām-ı fā'ili 'āiddir نُونِ : مُحَيَّرٌ :

ya müte'allık. مُحَيَّرٌ : فِي لَيْتِ

ye ma'tūflardır. لَيْتِ : وَمِنْ وَعَنْ وَقَدْ وَقَطُّ

Mübtedā. وَعَكْسُهَا

لَعَلَّ : Haber.

Maḥşūl-i Terkiḅ

Bir kāh zamīr-i mütekkelimdir fi'l-i māziye muttaşıl olsa nūn-ı viḳāye lāzımdır māzīnin cemī' şīğalarına tākim fi'le kesra dāḥil olmaya. Onun için buna nūn-ı viḳāye dediler. İmdi ضَرْبِي dersin şīğalarına tākim fi'le kesra dāḥil olmaya. Onun için buna nūn-ı viḳāye dediler. İmdi ضَرْبِي dersin demezsin ve bu kıyās [95a] üzere ضَرْبَانِي وَضَرْبُونِي elhi. Gine bunun gibi vāciibtir nūn-ı viḳāye yā ile fi'l muḏārī'de nūn i'rābta ḥālī oldukta. Niteki يَضْرِبُنِي وَيَضْرِبْنِي dersin ve eğer fi'l-i muḏārī'le nūn i'rāb olursa muḥayyersin nūn i'rābı īrād edip terk etmek beyninde pes. Cāiz olur ki dersin يَضْرِبَانِي eğer nūn getirsen nūn i'rābtan 'ārī olan eḥāvātına kıyās olur ve eğer nūn terk edersen onun için olur ki nūn i'rāb-ı fi'lden ḥārietir pes. İhtiyāc olmaz ki nūn kesradan ḥıfz eyleyesin. Görmez misin ki bu nūn elif-i teşniyeden sonra meksūr olur. Gine bunun gibi sen muḥayyersin. لَدُنْ de değer dersin ki āḥirinin sonunu bāḳī tutasın nūn getirirsin ve nūn لَدُنْ ona idgām edersin ve لَدَيْ dersin ve eğer dersin ki nūn-ı viḳāye terk eyleyesin ve nūn-ı لَدُنْ ki isimdir fi'l değil meksūr ile sen لَدَيْ dersin. Gine muḥayyersin nūn getirmede لَدَيْ ve eḥāvātında ya'nī ḥurūf-ı müşebbehhe-i bi'l-fi'lide eğer nūn getirirsen bu ḥurūfun fi'le müşābehet için getirirsin ve eğer terk edersen ictimā'-ı nūnāt kerāheti için terk edersin ve لَيْت de nūn getirmek muḥtār ve evlādır. Zīrā ki müşābehet var ve ictimā'-ı nūnāt yoktur. Gine böyle muḥtārdır وَقَطُّ وَقَدْ وَعَنْ مِنْ da nūn getirmek tā bu ḥurūf ve smā-i ef'āl bu kelimātın kıllat ḥurūfuyla kendi sūkūn üzere bāḳī kalalar. İmdi وَقَطُّ وَقَدْ وَعَنْ وَمِنْ evlādır وَقَطُّ وَقَدْ وَعَنْ وَمِنْ den ve

kelime-i لَعَلَّ ‘aks-i لَيْت ve eḥāvātıdır. Ya‘nî bunda muhtâr terk-i nûndur pes. لَعَلِّي evlâdır den. Zîrâ bu kelimenin ḥurûfu çoktur ve nûn lâma ḳarîbü’l-maḥrectir pes. Bunda terki evlâdır fi‘le müşâbeheti de var.

[Zamîru’l-Faşl]

وَيَتَوَسَّطُ بَيْنَ الْمُتَبَدِّلِ وَالْخَبَرِ قَبْلَ الْعَوَامِلِ وَيَعْدَهَا صِيغَةُ مَرْفُوعٍ مُنْفَصِلٍ مُطَابِقٍ لِلْمُبْتَدَأِ وَيُسَمَّى فَصْلًا لِيَفْصَلَ بَيْنَ كَوْنِهِ نَعْتًا وَخَبَرًا وَشَرْطُهُ أَنْ يَكُونَ الْخَبَرُ مَعْرِفَةً أَوْ أَفْعَالٍ مِنْ كَذَا مِثْلَ كَانَ زَيْدٌ هُوَ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو وَلَا مَوْضِعَ لَهُ عِنْدَ الْحَلِيلِ وَيُعْضُ الْعَرَبُ يَجْعَلُهُ مُبْتَدَأً [95b] وَمَا بَعْدَهُ

خَبَرِي

[İ‘râb]

وَيَتَوَسَّطُ : Muḳāri‘ ma‘rûf.

بَيْنَ : zarf, muḳāf.

الْمُبْتَدَأِ : Muḳāf-ı ileyh.

وَالْخَبَرِ : Ona ma‘tûf.

يَتَوَسَّطُ : zarf-ı قَبْلَ الْعَوَامِلِ

وَيَعْدَهَا : Ona ma‘tûf.

صِيغَةُ : Merfû‘ fâ‘il-i مَرْفُوعٍ مُطَابِقٍ Na‘at-ı

مُنْفَصِلٍ : Na‘at-ı

مُطَابِقٍ : الْمُتَبَدِّلِ a müte‘allık.

ya. صِيغَةُ : Muḳāri‘ meḥûl ve müstetir ḳāim-i maḳām-ı fâ‘ili ‘āiddir وَيُسَمَّى

صِيغَةً : Mef‘ûl-i ḡānî ve cümle maḥallen merfû‘ veya mecrûr na‘at-ı صِيغَةً veya merfû‘dur.

يُسَمَّى : Ta‘lîl-i istiḳbâl mebnî lil-fâ‘l menṣûbtur lâma كَيْ ile ve bu māba‘diyle

ya. صِيغَةُ müte‘allıktır ve müstekin fâ‘ili ‘āiddir

بَيْنَ : zarf.

كُونِهِ : Muẓāf-ı ileyh ve zāmīr ḥabere rāci'dir.

نَعْنَا : Ḥaber-i kūnih

وَحَرًّا : Ona ma'tūf.

شَرْطٌ إِنْبَاتٌ هَذِهِ الصَّبِيغَةُ : Mübtedā ey

أَنْ يَكُونَ : Müstaḳble ma'rife.

الْحَبَرُ : İsm-i ma'rife.

مَعْرِفَةً : ḥaberi ve cümle te'vīl-i maşdarda ḥaber-i mübtedādır.

أَوْ أَفْعَلُ مِنْ كَذَا : Ma'tūftur ne.

مِثْلُ : Ma'lūm.

كَانَ : Nāḳışa.

زَيْدٌ هُوَ : şīğa-i mütevassıttır ismiyle ḥaberi beyninde.

أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو : ḥaber-i كَانَ ve cümle mecrūrdur izāfetle.

وَلَا : Cinsiyye.

مَوْضِعَ : İsmi.

لَهُ : Ḥaberi ve zāmīr فَضْل a rāci'.

عِنْدَ الْحَلِيلِ : ḥaber-i mübtedā maḥzūftur ki هُوَ dir. Ey اِلْغَرَابِ عِنْدَهُ

وَبَعْضُ الْعَرَبِ : Mübtedā.

يَجْعَلُهُ : Ma'rūf ve müstetir fā'ili 'āiddir وَبَعْضُ الْعَرَبِ a ve zāmīr-i muttaşıl mef'ül-i ūlā 'āidir zāmire.

مُبْتَدَأٌ : [95b] Mef'ül-i sānī..

مَا : Mevşul.

بَعْدُ : Şılası ey الضمير أو الفصل ve mevşul şılasıyla haber-i mübtedâdır.

Maḥşul-i Terkiḇ

ya'nî mübtedâ ile haber arasına tedâhül ve tevessuṭ eder. Bir şîğa-i zamîr-i merfû' munfaşıl mübtedâyâ muṭabık efrâd ve teşniye ve cem'de ve tezkîr ve te'nîşte tākim bu zamîr-i faşl ile mā ba'dî mākablinden şıfat olmasıyla haber olması beynini ḥāşılı delâlet eyleye ki māba'di haberdır şıfat değil ve bu tevessuṭ mübtedâ ve haber 'avāmîlinden muḥaddem olur ya'nî kâh muḥaddem naHve هُوَ الْعَالَمُ eğer kelime-i هُوَ olmasaydı ihtimâl olurdu ki العالم Zeyd'in haberi olaydı ve ihtimâl olurdu ki Zeyd'in şıfatı olup haberi ortanca gelen وَهُوَ vâsıtasıyla mu'ayyen oldu ki العالم haberdır şıfat değildir ve kâh muahḥar olur duḥûl-i 'avāmîlden naḥve كَانَ ve bu şüret zamîr-i merfû' munfaşıla Başrîler faşl tesmiye ederler haberi ihtimâ şıfattan faşl ve temyîz eylediği için. Ammâ Kûfîler 'imâd [96a]derler. Zîrâ şıfatla haberi fark eylemekle i'timâd onadır ve bu şîğanın şartı tevessuṭu oldur ki haber-i ma'rife ola. Tgkim onun mübtedây-ı ma'rifeye sıfat olmağa ihtimâl ola ve ihtiyâc düşse haberle şıfat temyîz eylege veya مِنْ harfiyle müsta'mel ef'al-i tafḍîl gerek. Zîrâ ki bu ef'al-i tafḍîlin ma'rifeye müşābeheti var. Mufaḍḍlun 'aleyh ma'lûm oldukda. Niteki mua'rref bi'l-lâm ef'al-i tafḍîlin mufaḍḍal-ı 'aleyhi ma'lûm ve ma'hüddur. Naḥve هُوَ الْأَفْضَلُ pes. Bu müşābehet vâsıtasıyla أَفْعَلُ مِنْ كَذَا ma'rife hükmünü verdiler ve bu şîgai getirdilerve eğerçe bu haber ki أَفْعَلُ مِنْ كَذَا dır. Mübtedâ ma'rifeye şıfat olmak ihtimâl vermez. Niteki dersin كَانَ هُوَ الْأَفْضَلُ مِنْكَ ve bu şîğa ḥalîl katında ḥarfîr zamîr değildir pes. Bu sebebtendir i'rābtam maḥalli yoktur ve ba'z 'Arab bu şîgai zamîr bilirler ve māba'di kendiye haber tutarlar. Niteki kırāatı şāzda gelmiştir هُمُ الظَّالِمُونَ bunda هُم māba'diyle cümle-i ismiyyedir maḥallen menşub haber-i كَانَ olmağla.

[Zamîr's-şān]

وَيَتَقَدَّمُ قَبْلَ الْجُمْلَةِ ضَمِيرٌ غَائِبٌ يُسَمَّى الضَّمِيرَ الشَّانَ وَالْقِصَّةَ يُفَسِّرُ بِالْجُمْلَةِ بَعْدَهُ وَيَكُونُ مُنْفَصِلًا وَمُتَّصِلًا مُسْتَرًّا وَبَارِزًا عَلَى حَسَبِ الْعَوَامِلِ ن

مِثْلُ هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَكَانَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَإِنَّهُ زَيْدٌ قَائِمٌ وَخَذَفُهُ مَنْصُوبًا ضَعِيفٌ إِلَّا مَعَ أَنَّ إِذَا خَفِضَتْ فَإِنَّهُ لَا زَمَّ

[İ'rāb]

وَيَتَقَدَّمُ : Muḏārī' ma'rūf.

قَبْلَ الْجُمْلَةِ : Zarftır.

يَتَقَدَّمُ : Fā'il-i ṣamīr' ḡāib

e. ṣamīr' ḡāib : Muḏārī' meḥūl ve müstetir ḵāim-i maḵām-ı fā'ili 'āiddir.

e. ṣamīr' ḡāib : Meḥūl-i ṣānīsīdīr nın ve bu cümle na'attır.

يُنْفِصِرُ : Muḏārī' meḥūl ve müstekin ḵāim-i maḵām-ı fā'ili 'āiddir zamīre.

بِالْجُمْلَةِ : Ona müte'allıḵ.

بَعْدَهُ : Ey بَعْدَ الضَّمِيرِ ظَرْفٌ يُفَسِّرُ dur ve bu cümle na'at-ı zamīridir.

وَيَكُونُ : Muḏārī' ma'rūf ve müstekin ismi 'āiddir zamīre.

مُنْفَصِلًا : Ḥaberi.

وَمُتَّصِلًا : Ona ma'tūf.

مُسْتَتِرًا : Ḥaber ba'de'l-ḥaber veya şıfat-ı zamīr.

وَبَارِئًا : Ona ma'tūf.

يَكُونُ : عَلَى حَسَبِ الْعَوَامِلِ ye müte'allıḵ.

مِثْلُ : Ma'lūm.

هُوَ : Mübtedā.

زَيْدٌ : Mübtedā-i ṣānī.

قَائِمٌ : Ḥaberi ve cümle ḥaber-i mübtedā olur ve cümle maḥallen mecrūrdur izāfetle.

هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ : وَكَانَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَإِنَّهُ زَيْدٌ قَائِمٌ ne ma'tūftır. İ'rābı zāhirdir.

هَذَا الضَّمِيرُ مُبْتَدَاً Ey [96b] : وَحَدُّهُ

مَنْصُوبًا : Hâldir حَدُّهُ zamîrinde evveliyse mef'ûldür.

ضَعِيفٌ : Haber-i mübtedâ.

إِلَّا : Harf-i istiṣnâ ve müsteṣnâ minh maḥzûftur.

وَحَدُّهُ مَنْصُوبًا ضَعِيفٌ فِي جَمِيعِ التَّوَاصِبِ إِلَّا مَعَ أَنَّ Taqḍîrî Müsteṣnâ ve müsteṣnâ-i müferrağdır. Taqḍîrî مَعَ أَنَّ

الْحَذْفُ Ey : إِذَا خُفِّفَتْ فَإِنَّهُ

لَازِمٌ : Haber-i أَنَّ dir.

Maḥşûl-i Terkîb

ya'nî cümle-i ismiyye veya fi'liyye evveline zamîr-i müfred gâib teḥaddüm eder ve ol zamîre zamîr-i şân ve kıṣṣa derler. Zîrâ ki eğer müfred müzkkker ise emr ve şân ma'nâsınadır. Niteki هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَاللَّهُ أَحَدٌ Ey dersin. هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَاللَّهُ أَحَدٌ ve eğer müfred müennes ise kıṣṣa ma'nâsınadır. Niteki هِيَ هِنْدٌ مَلِيحَةٌ dersin ve ol zamîr-i gâib kendiden sonra olan cümle ile müfessir olur ve ol zamîr-i gâib câizdir ki munfaşıl ola. Niteki geçti ve câizdir ki muttaşıl bāriz ola. Niteki إِنَّهُ يَدٌ قَائِمٌ فَإِنَّهُ لَا تُعَمِّي إِلَّا بَصَارٌ şân vardır ki onun ismidir ve cümle haber-i كَانَ dir ve ol zamîrin müfessiridir ve bu infişâl ve ittişâl ve bāriz ve istiṣnâ 'avāmil ḥasbince'dir ya'nî eğer 'avāmil-i infişâl iktizâ ederse şöyle ki 'āmil ol zamîrde ibtidâ ola. Ol zamîr munfaşıl olur ve eğer 'āmil وَأُ ve eḥavâtı ola ol zamîr-i muttaşıl bāriz olur ve وَأُ 'āmil-i كَانَ ve eḥavâtı ola o zamîr-i müstetir olur ve zamîr-i şânı menşûb olduğu hâlde ḥazf eylemek za'îftir. İllâ أَنَّ ile ki أَنَّ den muḥaffif ola ki أَنَّ de zamîr-i şân taqḍîr eylemek lâzımdır. Zîrâ أَنَّ nin fi'le müşābeheti إِنَّ den taqḍîr ve إِنَّ muḥaffife ba'zı yerde 'amel eylemişlerdir. Ammā أَنَّ muḥaffifenin 'ameli hiçbir yerde zāhir değildir pes. Bu cihetten dediler ki isim أَنَّ muḥaffife dāima zamîr-i şân maḥzûftur ve bundan lâzım gelmez ki aḳvâ 'amel eylemeye ve ez'af 'amel eyleye bu da ma'lûm ola ki bu zamîr-i isti'māl şol zamānda müennes olur ki bundan sonra gelen cümlede müennes ola. 'Umde هِيَ هِنْدٌ مَلِيحَةٌ وَفِيهَا لَا تُعَمِّي إِلَّا بَصَارٌ gibi ve her kâh ki ol cümlede müennes olmaya veya müennes ola. Ammā

‘umde olmaya kelāmdan. Belki fazla ola ol zamīr-i isti‘mālde müenneş gelmiştir. Eğerçeki kıyās cevāzı şānīdir. İmdi هِي زَيْدٌ وَهِيَ صَرَبَتْ هِنْدُ kelām-ı ‘Arabta bulunmuştur.

[Esmā-i İṣāret]

أَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ مَا وَضِعَ لِمُشَارٍ إِلَيْهِ وَهِيَ ذَا لِلْمُذَكَّرِ وَلِمُثْنَاهُ ذَانِ وَذَيْنِ وَلِلْمُثَنَّثِ تَا وَذِي وَتِي وَتَهُ وَذِهِ وَهِيَ وَذِهِ وَلِمُثْنَاهُ تَانِ وَتَيْنِ وَلِجَمْعِهِمَا أُوْلَاءُ
مَدًّا وَقَصْرًا وَيَلْحَقُهَا حَرْفُ التَّنْبِيهِ وَيَتَّصِلُ بِهَا حَرْفُ الْخِطَابِ وَهِيَ خَمْسَةٌ فِي خَمْسَةٍ فَيَكُونُ خَمْسَةٌ وَعِشْرِينَ وَهِيَ ذَاكَ ذَاكَ ذَاكَ ذَاكَ ذَاكَ إِلَى ذَانِكَ
وَكَذَا الْبَوَاقِي وَيَقُولُ ذَا لِلْقَرِيبِ وَذَلِكَ لِلْبَعِيدِ وَذَاكَ لِلْمُتَوَسِّطِ وَتِلْكَ وَذَانِكَ وَتَانِكَ مُشَدَّتَيْنِ وَأُولَئِكَ مِثْلُ ذَلِكَ وَأَمَّا تَهُ وَهَذَا فَلِلْمَكَانِ خَاصَّةٌ

[İ‘rāb]

أَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ : Mübtedā.

مَا : Mevşul veya mevşuf.

وَضِعَ : Mażī mechul ve müstekin kâim-i maķām-ı fā‘ili مَا ya ‘āiddir.

لِمُشَارٍ : وَضِعَ ya müte‘allık.

إِلَيْهِ : Kâim-i maķām-ı fā‘ilidir مُشَارٍ nin ve zamīr rāci‘dir in muķadder mevşufa ve cümle şılasıyla veya şıfattır مَا ya ve mevşul şılasıyla veya mevşuf şıfatıyla haber-i mübtedādır.

وَهِيَ : Mübtedā.

ذَا : Haberî.

هُوَ مُوَضَّعٌ لِلْمُذَكَّرِ : Mübtedā-i maḥzūfa haberdır. Ey

لِمُثْنَاهُ mübtedā-i üzerine ذَا ma‘tūflardır ذَانِ وَذَيْنِ bu taķdırce ذَانِ وَذَيْنِ وَهَذَا لِمُثْنَا ذَا Ey : وَلِمُثْنَاهُ ذَانِ وَذَيْنِ maḥzūfa haberdır ve cāizdir ki لِمُثْنَاهُ muķaddem haber ve ذَانِ وَذَيْنِ muahḥar mübtedā ola.

gibidir i‘rābta. وَلِلْمُثَنَّثِ تَا وَذِي وَتِي وَتَهُ وَذِهِ وَهِيَ

Bu da öyledir. وَلِمُثْنَاهُ تَانِ وَتَيْنِ

لِجَمْعِ الْمُذَكَّرِ وَالْمُثَنَّثِ Ey : وَلِجَمْعِهِمَا

أولاء : Gine sâbık gibdir.

مَدَّ وَقَصَّرَا : Temyizlerdir ey حَيْثُ الْمَدِّ وَالْقَصْرِ veya mef'ul-i muṭlaqlardır. Ey مَدَّ مَدَّا ve قَصَّرَ قَصَّرَا veya أولاء مؤنوع لجمعها حال كونه ممدودا أو مقصورا den taḳdîr ve مَدَّ وَقَصَّرَا veya nüzû hafızlığıla menşûb olalar ey مَدَّ وَقَصَّرَا

وَيَلْحَقُهَا : Fi'l ve mef'ul-i bh.

حَرْفُ التَّنْبِيهِ : Fā'ili.

وَيَتَّصِلُ : Muṣāri' ma'rûf.

بِهَا : Mef'ul-i bihdır ب vāsītāsıyla.

يَتَّصِلُ : Fā'ili حَرْفُ الْخُطَابِ

حَرْفُ الْخُطَابِ ey Mübtedā : وَهِيَ

حَمْسَةٌ : Haber-i mübtedā.

مَضْرُوبُهُ فِي حَمْسَةٍ ey Muḳaddera müte'allıḳ ey حَمْسَةٌ فِي حَمْسَةٍ

مِنْ الضَّرْبِ Nāḳıṣa ve ismi müstekindir tahtında 'âiddir ḥāşılı فَتَكُونُ

حَمْسَةٌ : Haberi.

وَعِشْرِينَ : Ona ma'tûf.

حَمْسَةٌ وَعِشْرِينَ : Mübtedā : وَهِيَ

حَمْسَةٌ : Haber-i mübtedā. ذَاكَ إِلَى ذَاكَ

وَذَانِكَ إِلَى ذَانِكَ : Māḳabline ma'tûf.

وَكَذَا الْبَوَاقِي : Mübtedā-i muahḥar haber-i muḳaddem.

وَيَقُولُ : Muṣāri' mechûl.

ذَا : Mübtedā.

لِلْقَرِيبِ : Haber-i ve bu cümle maḥallen merfū‘ kâim-i maḳām-ı fā‘ili.

وَذَلِكَ لِلْبَعِيدِ : Mübtedā ve haber māḳabline ma‘tūf.

وَذَاكَ لِلْمُتَوَسِّطِ : Gine sābık gibidir.

وَتِلْكَ : Mübtedā.

وَذَانِكَ وَتَانِكَ : Ona ma‘tūf. [97b]

حَالٌ كَوْنَهَا مَذْكُورِينَ يَبُونَنِي مُشَدِّتِينَ مُشَدِّتِينَ : Muḳadderdir ki يَقُولُ ye müte‘allıktır. Taḳdīr يَبُونَنِي مُشَدِّتِينَ veya ḥāldir مَذْكُورِينَ den ey مُشَدِّتِينَ نُوحَا مُشَدِّتِينَ نُوحَا

وَأُولَٰئِكَ : Ma‘tūftur ye.

مِثْلُ ذَلِكَ : Haber-i mübtedādır.

وَأَمَّا : Harf-i istināf.

فَهُ : Maḥallen merfū‘ mübtedā.

وَهُنَا وَهُنَا : وَهُنَا ye ma‘tūflardır.

فَلِلْمَكَانِ : Haber-imübtedā.

مِفْصَلٌ : Mef‘ul-i muṭlaq.

Maḥşul-i Terķib

اِسْمَاءُ الْاِشَارَةِ ya‘nī esmā-i iṣāret naḥvīler ıṣṭilāḥında bir nice isimdir ki mevzū‘ olmuştur. Ol nesne için ki ona onunla iṣāret olunur ve ol beştir ve kıyās اَلْيِ olmaktı. Üçü müzekker için vāḥid ve teşniye ve cem‘ üçü de müennes için. Bu kıyās üzere lākin cem‘de müzkkker ve müennes beyninde fer eylemişlerdir ve eğerçe teşniyede fark eylemişlerdir zamāirin ‘aksince birisi ol esmānın ذَا dır. Müfred müzekker için bir cinsten ikincisi ذَا dır teşniye müzekker için ḥālet-i

ref'de ve دَئِنِ hâlet-i naşbta ve cerde. Üçüncüsü müfred müennes içindir ki ة dir ve murâdifleridir ve dördüncüsü teşniye-i müennes içindir تان dir. hâlet-i ref'de ve تَيْنِ dir hâlet-i naşbta ve cerde. Beşincisi cem' içindir. Müzekker ve müennes müşterek ve اولاء dir. Memdūd ve maḳşūrdur ve daḥi bunların evveline hâ-i teşniye dâhil olur. Ya'nî esmâ-i işâret evveline hâ-i teşniye dâhil olur. Tâkim muḥâṭab gâfil olmaya bir işâretten ki ism-i işârete muḳârindir ve ol işâret vâsiṭasıyla muşârun ileyh mu'ayyen olur ve ol beş şîğadır zamâir-i muttasıla ve muḥâṭaba tarîķi üzere ki teşniye müzekker ve müennes beyninde hiç fark yoktur ve çünkü beş ism-i işâreti beş harf-i ḥiṭâba darb ederler. Ya'nî esmâ-i işâretin her birine beş harf-i ḥiṭâbın her birini ilḥâḳ edeler yirmi beş olur. Meşelâ ذَا da dersin ذَاكُمُ ذَاكُمُ ذَاكُمُ ذَاكُمُ bu beştir ve buna kıyâsdir bâķisi. Niteki ذَاكُمُ وَذَانِكُمْ وَذَانِكُمْ وَذَانِكُمْ bi'l-cümle. İsm-i işârette müşâun ileyh hâline nazar eylemek gerek. Niteki denildi ذَا لِلْقَرِيبِ ya'nî naḥvîler arasında çünkü işâret kâf ḥiṭâbından ve lâmdan ve onun maḳâmına ḳâim olundu ki nündür olan ḳarîbe işâret olur ذَا gibi. [98a] Ammâ eğer kâf-ı ḥiṭâbla ola lâmsız ve ḳâim-i maḳâmsız o mütevassıta işâret olur. Ya'nî ḳarîb ve be'îd ortasına ذَاكُمُ gibi. Ammâ eğer lâmla olursa ol be'îde işâret olur. Naḥve ذَاكُمُ وَذَانِكُمْ وَذَانِكُمْ وَذَانِكُمْ gine bunun gibi eğer teşdîdle olursa ḳâim-i maḳâm-ı fâ'ili lâmdır be'îde işâret olur ذَانِكُمْ وَذَانِكُمْ gibi. Ammâ ذَانِكُمْ kelimesi ve ol ki ondan sonra mezkûrdur mekāna işârettir. Ancak ammâ esmâ-i işâret sâbıķa buna muḥâlifdir ki cemî' eşyâya 'âm ve şâmildir ya'nî bir şey'e onlarla işârettir ve çünkü esmâ-i işâret ta'yîn-ı murâdda ḡayra muḥtâc oldular ki işârettir. İhtiyâcta ḥarfe müşâbih oldular. Ya'nî ḥarf gibi ḡayra muḥtâ oldular pes. Mebnî oldular ve naḥvîlerin ذَانِ وَذَيْنِ وَذَانِ وَذَيْنِ de hala مِ vardır ki mebnî midir yoksa mu'reb mi eṣaḥ oldur ki mebnî olalar. Lâkin merfû' için ancak başka şîğâ vaz' eylemişlerdir ve menşûb ve mecrûr için başka şîğâ vaz'-i zamâirde gibi. Bu ise mûcib-i i'râb olmaz. Bu da ma'lûm olsun ki bu şîğâların her birisi irtihâl tarîķıyla mevzû'dur biri birinden me'ḥûz deḡildir. Teemmel.

[İsm-i Mevşûl]

المُوصُولُ مَا لَا يَتِمُّ جُزْأً إِلَّا بِصِلَةٍ وَعَانِدٍ وَصِلَتُهُ جُمْلَةُ حَرِيَّتِهِ وَالْعَانِدُ ضَمِيرٌ لَهُ وَصِلَتُهُ الْأَلْفُ وَاللَّامُ اسْمُ فَاعِلٍ أَوْ مَفْعُولٍ وَهِيَ الَّذِي وَالَّتِي وَاللَّذَانِ وَاللَّتَانِ بِالْأَلْفِ وَالْيَاءِ وَالْأُوْلَى وَاللَّذِينَ وَاللَّائِي وَاللَّاءِ وَاللَّائِي وَاللَّوَاتِي وَمَنْ وَمَا وَأَيُّ وَأَيَّةُ وَذُو الطَّائِيَّةُ وَذَا بَعْدَ مَا لِلِاسْتِفْهَامِ وَالْأَلْفِ وَاللَّامِ وَالْعَانِدُ الْمَفْعُولُ يَجُوزُ حَذْفُهُ

[İ'rāb]

المَوْصُولُ : Mübtedā.

مَا : Mevşul veya mevşuf.

مَا لَا يَتَمُّ : Nefy-i müstaḳbel mebnî lil-fā'il ve müstekin fā'ili 'āiddir ya.

جُزْأً : Temyiz.

إِلَّا : Harf-i istiṣnā.

لَا يَتَمُّ بِصِلَةٍ : Mef'ul-i

وَعَائِدٍ : Ona ma'tuf ve istiṣnā-i müferrağdır. Taḳdīr إِلَّا بِصِلَةٍ وَعَائِدٍ ve cümle şıla veya şıfattır ya ve mevşul şılasıyla veya mevşuf şıfatıyla haber-i mübtedādır.

وَصِلَتُهُ : Mübtedā muzāftır مَوْصُول e rāci' zāmire ve,

جُمْلَةً : Haber-i mübtedā.

حَبَرِيَّةٌ : Na'at-ı جُمْلَةً dir.

وَالْعَائِدُ : Mübtedā.

ضَمِيرٌ لَهُ : Na'at-ı ضَمِيرٌ dir ve zāmiri rāci'dir مَوْصُول e.

وَصِلَةُ الْأَلْفِ : Mübtedā zāmīr mübtedā.

وَاللَّامِ : ألف e ma'tuf.

اسْمٌ فَاعِلٍ أَوْ مَفْعُولٍ : Ona ma'tuf.

وَهِيَ : Mübtedā 'āiddir mevşulāta.

الَّذِي : Haber.

وَالَّتِي : Ona ma'tuf.

وَاللَّذَانِ وَاللَّذَانِ : [98b] el-Muṣṣaḥḥatān-i bi'l-elifi

بِالْأَلِفِ : Fī ḥālī'l-ref'

وَالْبَاءِ : Fī ḥālī'l-naṣb ve'l-cer.

وَالْأُولَى وَالَّذِينَ وَاللَّاهِي وَاللَّاهِي وَاللَّاهِي وَاللَّاهِي وَمَنْ وَمَا وَأَيُّ وَأَيَّةٌ وَذُو الطَّائِبَةِ : نın ref'iyle şıfattır ve tā-i te'nîşi kelime te'viliyledir veya lafza te'viliyle.

وَإِذَا كَانَ بَعْدَ مَا : Naşbıyla haber-i كَانَ muḥadder. Taḳdīr مَا

يَعِ الْمَذِي : Cemī'an ma'tūflardır لِلْإِسْتِفْهَامِ وَالْأَلِفِ وَاللَّامِ

وَالْعَائِدُ : Mübtedā.

الْمَفْعُولُ : Şıfatı.

يَجُوزُ : Muṣṣaḥḥatān-i ma'rūf.

حَذْفُهُ : Fā'ili ve cümle haber-i mübtedā.

Maḥṣūl-i Terkiḥ

Cümle-i mebnıyyāttan ki mübhemāt kabīlindendir esmā-i mevşūldür ve ism-i mevşūl bir isimdir ki kelāmdan cüz'ü tamām olmaz. Eđer 'umde eđer faẓzla illā şılasıyla ve 'āidle ve şıla cümle-i ḥaberiyye olur. İnşāi olmaz ve 'aid zāmīr olur mevşūle rāci' ve elif ve lām mümtāzdır sāir mevşūlāttan şılası ism-i fā'il veya ism-i mef'ūl şüretinde olmakta. Zīrā müşābeheti vardır. Elif ve lām-ı ta'rīf ki esmāya maḥṣūştur pes. Bu cihetten cümle-i ḥaberiyye ki sıla-i mevşūl olur ism-i fā'il şüretinde veya ism-i mevşūl şüretinde eylemişler. Tākīm lām-ı ta'rife müşābehetini ri'āyet eyleyeler ve ma'nā cihetinde ol ism-i fā'il ve ism-i mef'ūl cümle-i fi'liyye ḥaberiyye ma'nāsındır ve mevşūlāt bu kelimāttır ki zıkr olur. الْمُفْرَدُ müfred müzekker için ve الْمُفْرَدَةُ müfred müennes için ve وَلِلَّذَانِ ḥālet-i ref' de ve وَلِلَّذَيْنِ naṣb ve cerde teşniye-i müzekker içindir ve وَلِلَّذَيْنِ teşniye-i müennes içindir ve وَالْأُولَى وَالَّذِينَ cem' müzekker için. Bāḳisi cem' müennes içindir ve cümle mevşūlāttandır. مَنْ ve مَا evlā el'alem için ve ḡayr içindir ve bu ikisi lafz cihetinden müfred

müzkkerdir. Ammā ma'nā cihetinden cemī' akşamı şāmildir ya'nī müfred ve mşennā ve cem' ve müzkker ve müennes ve kelime-i ayye ve ayye de mevşülättandır. ayye müzkker için ve ayye müennes için. Gine bunun gibi kelime-i du mevşüldür luğat kabîle tuta. Niteki şā'irleri demiş وَبَغْرِي دُو حَفَرْتُ وِبَغْرِي الَّتِي حَفَرْتُهَا وَالَّتِي طَوَيْتُهَا ey وَدُو طَوَيْتُ Gine bunun [99a] gibi kelime-i da mevşüldür. Lâkin mā-i istifhāmdan sonra gayrıda değil ve bu esmā-i işāretten olan da nın gayrıdır ve cümle-i mevşülättandır. Elif ve lām ki الَّذِي den ve eḥavātından muḥaffettir. الَّذِي den yāyı ḥazf ediğ dā dediler sonra ḥareketini ḥazf edip dā dediler sonra da yı ḥazf edip elif ve lām üzere iktışar eylediler. Bu kıyās üzeredir eḥavāt-ı الَّذِي pes. Elif ve lām ki الَّذِي ma'nāsına olur āḥira varınca ve bu elif ve lām-ı ta'rīf elif ve lāmından gayrıdır. Zīrā bu elif ve lām ism-i mevşüldür ve ol ḥarf-i ta'rīftir. ya'nī bir zamīr ki mevşüle 'aiddir mef'ul zamīr alınca kelşmdan ḥazfı cāizdir ve çok vāki' olur. Zīrā mef'ul-i kelāmda fazladır ve meşul şılasıyla tavīldir pes. Ḥazfla taḥfīf maṭlūb olur ve 'aid eğer merfū' olup fā'il olursa ḥazfı cāiz değildir v eğer mübtedā olursa ḥazfı cāizdir. Kılletle mecrūrda olursa ḥazfı az olur. Zīrā cārı ḥazf eylemekle müeedī olur pes. Keşrat-ı maḥzūf lāzım gelir.

وَإِذَا أَخْبَرْتُ بِالَّذِي صَدَرَتْهَا وَجَعَلْتُ مَوْضِعَ الْمُخْبِرِ عَنْهُ صَمِيرًا لَهَا وَأَخْبَرْتُهَا خَيْرًا فَإِذَا أَخْبَرْتُ عَنْ زَيْدٍ مَنْ صَرَفْتُ زَيْدًا قُلْتُ الَّذِي صَرَفْتُهُ زَيْدٌ
وَكَذَلِكَ الْأَلْفُ وَاللَّامُ فِي جُمْلَةِ الْفِعْلِيَّةِ خَاصَّةً لِيَصِحَّ بِنَاءُ اسْمِ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ فَإِنْ تَعَدَّرَ أَمْرٌ مِنْهَا تَعَدَّرَ الْإِخْبَارُ وَمِنْ ثَمَّ امْتَنَعَ فِي صَمِيرِ الشَّانِ
وَالْمَوْصُوفِ وَالصِّفَةِ وَالْمَصْدَرِ الْعَامِلِ وَالْحَالِ وَالصَّمِيرِ الْمُسْتَحَقَّ لِعَبْرَتِهَا وَالْإِسْمِ الْمُشْتَمِلِ عَلَيْهِ

[I'rāb]

وَإِذَا : İsm-i şart.

أَخْبَرْتُ : Fi'l ve fā'il, fi'l-i şart.

بِالَّذِي : ḥarf-i isti'ānet ye müte'allık.

صَدَرَتْهَا : Fi'l, fā'il ve mef'ul-i bih ve zamīr-i 'aiddir الَّذِي ye. Kelime te'viliyle ve bu cümle cezā-i şarttır.

وَجَعَلْتُ : Fi'l ve fā'il.

مَوْضِعُ الْمُخْبِرِ عَنْهُ : Mef'ul-i fih.

ضَمِيرًا : Mef'ul-i bih.

هَآ : Ey للْكَلِمَةِ 1-şifat-1 ضَمِير dir ve bu cümle ma'tuftur cezāya.

وَأَخْرَجَتْهُ : Fi'l ve fā'il ve mef'ul-i bih.

خَبَرًا : Hāldir أَخْرَجَتْهُ ye mef'ulünden ve zamīr أَخْرَجَتْهُ de 'āiddir عَنْهُ ye ve bu cümle ma'tuftur sābık gibi şartıyyeye.

فَإِذَا أَخْبَرْتَ عَنْ زَيْدٍ : İ'rābı şimdi geçti.

مَنْ : Harf-icer.

مَنْ هَذَا التَّرَكِيبُ : Cümle-i fi'liyye maḥallen mecrūrdur مَنْ le ey مِنْ هَذَا التَّرَكِيبُ

قُلْتُ : Fi'l ve fā'il. [99b]

الَّذِي : Mevşul.

صَرَفْتُهُ : Cümle-i fi'liyye şılasıdır. Mevşul şılasıyla mübtedā.

زَيْدٌ : Haberî ve cümle maḥallen menşub mekûl-i kavîl cevāb-ı şarttır.

وَكَذَلِكَ : Muḥaddem haber

مُؤَاهَّجًا : Muahḥar mübtedā 'atfla.

فِي : Harf-i cer.

جُمْلَةً : Mecrūrdur فِي ile.

الْفِعْلِيَّةُ : Na'at-1 جُمْلَةً dir. Cār mecrūruyla mütē'allıktır muḥaddera.

وَمِثْلُ الَّذِي الْأَلْفُ وَاللَّامُ فِي الْإِخْبَارِ فِي الْجُمْلَةِ الْفِعْلِيَّةِ خَاصًّا بِمَا خَاصَّةٌ : Mef'ul-i muṭlaq. Taḥdīr خَاصَّةٌ

لِصَّحِّحٍ : Muẓārī' ma'rūf. Lām ki ile menşub ve bu lām māba'diyle mütē'allıktır خَاصَّةٌ ne.

gine muzāf-ı ileyh. ism-i muzāf-ı ileyh. : بِنَاءِ اسْمِ الْفَاعِلِ

Ona ma‘tūf. : وَالْمَفْعُولُ

ve bu cümle şartiyyedir. Ey : فَإِنْ تَعَدَّرَ أَمْرٌ مِنْهَا

Cümle-i cezāiyye. : تَعَدَّرَ الْإِخْبَارُ

Harf-i cer. : وَمِنْ

İşārettir a ve bu cār mecrūruyla ta‘līl-i : اِشَارَةٌ

Māzī ma‘rūf ve müstekin fā‘ili ‘āiddir a. : اِخْبَارٌ

ya müte‘allıktır. : فِي ضَمِيرِ الشَّانِ

Ma‘tūflardır a. : وَمِنْ ضَمِيرِ الشَّانِ

Şıfat-ı : اَلْعَامِلِ

Ma‘tūflardır sâbıklar gibi. : وَالْحَالِ وَالضَّمِيرِ

Na‘at-ı : اَلْمُسْتَحَقَّ

a müte‘allık. Ey : لِعَيْزٍ كَلِمَةٍ اَلَّذِي

a ma‘tūftur. : وَالْاِسْمِ

Şıfat-ı : اَلْمُسْتَمِيلِ

e müte‘allık ve zamīr ‘āiddir zamīr-i li-en ye‘ūdū ilā ġayri’l-mevşul. : عَلَيْهِ

Maḥşul-i Terkiḇ

ya’nī her kah ki اَلَّذِي veya eḥavātı veya elif ve lāmla haber vermek istesen, biri is-i mübhemin ta’yininden ki ol ism-i mübhem muḥātabın ma‘lūmu olan nisbet-i ḥaberiyyenin tarafı ya’nī cüz’ü vāki’ olmuştur. Ol nisbet gerek isnādī ola gerek ġayri ola. Onda üç nesne ri‘āyet olmak gerek. Evvel oldur ki ism-i mevşulu şadr-ı kelāmda getirmek gerek. İkincisi oldur

ki ism- mübhem ki murād muhāṭab katında onun ta'yīnidir. Onun yerine bir zamīr vaż‘ eyleyesin ki mevşūle rāci‘ ola. Üçüncüsü oldur ki ol ism-i mübhem ki muhāṭabın ma‘lūmu değildir. Onu te'hīr edip haber eyleyesin. İsm-i mevşulden şılasıyla ya'nī ism-i mevşul me'a şıladan. Meşelā زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ eğer muhāṭaba ma'lūm olursa ki bir şahş-ı munṭalıktır. Ammā ta'yīniyle bilmez ki ol şahş kimdir. [100a] Böyle demek gerekdir اَلَّذِي هُوَ مُنْطَلِقٌ زَيْدٌ ammā eğer muhāṭabın ma'lūmu olursa ki Zeyd'in bir hāli vardır. Ammā bilmez ki inṭilāk mıdır kıyām mı ku'ūd mudur böyle demek gerek اَلَّذِي هُوَ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ ammā ضَرْبُ زَيْدًا gibi de çünkü muhāṭabın ma'lūmu ola ki sen bir şahş ḍarb eylemişsin. Ammā ol şahş 'ale't-ta'yīn bilmez. Dersin اَلَّذِي ضَرْبُهُ زَيْدٌ ammā ضَرْبَ زَيْدٌ عَمْرًا da eğer Zeyd'i yakīnle bilmezse dersin ki اَلَّذِي ضَرْبَ عَمْرًا Zeyd ol zamīr ki Zeyd yerine konurdu. Fi'ilde müstetir oldu. Ammā eğer 'Amr'ı ta'yīnle bilmezse dersin اَلَّذِي ضَرْبُهُ زَيْدٌ 'Amr ol zamīr ki 'Amr mevķi'ne vāki' oldu. Bunda fi'le muttaşıl oldu ve fā'il üzerine muḳaddem oldu. Ammā ihbārda elif ve lāmın hūkmü اَلَّذِي hūkmüdür. Lākin elif ve lāmla ihbār cümle-i fi'liyyede mutaşavvirdir. Tākim ondan ism-i fā'il veya ism-i mef'ul ki elif ve lāmın şılasıdır peyda eylemek ola. Ammā bu ma'nā cümle-i ismiyyede mutaşavvir değildir pes. Eğer haber vermek istersen زَيْدًا den ضَرْبُ زَيْدٌ terkībinde elif ve lāmın isti'anetiyle dersin اَنَا ضَرْبُهُ زَيْدٌ zīrā çünkü fi'lden ism-i fā'il iştiḳāk eyledin ve elif ve lāmla şıla eyledin elif ve lām hūd ol mübhemden 'ibārettir ki Zeyd'dir ve ḍārib mütekkimdir pes. Bu bir şıfat olur cārī 'ālā ḡayrı min hiye böyle olacak fā'ilini ibrāz eylemek gerek. Niteki ma'lūm oldu pes. Eğer اَلَّذِي ile haber vermek istesen dersin ki اَلَّذِي ضَرْبُهُ زَيْدٌ şöyle ki geçti ve eğer elif ve lāmla haber verirsen اَنَا ضَرْبُهُ زَيْدٌ dersin. Niteki ma'lūm oldu فَإِذَا تَعَدَّرَ اِخْبَارٌ بِالَّذِي nin şartıdır. Birisi müte'azzir ola اِخْبَارٌ بِالَّذِي müte'azzir olur ve bundandır ki zamīr-i şāndır. اِخْبَارٌ بِالَّذِي müte'azzirdir ya'nī mūmteni'dir. Zīrā zamīr-i şān bir cümleinin şadrında olur ki ol cümle onu müfessirdir. Tākim muhāṭab evvelā mübhem fehm edip onu bilmeḡe müstāk ola ve ona teveccüh eyleye tā çünkü onun tefsīri mezkūr ola muhāṭabın zihninde mütemekkin ve muḳarrir ola. İmdī zamīr-i şānı kendi mevzi'nde te'hīr edip mevşulden haber eylemek [100b] cāiz değildir pes. Lāyık değildir. هُوَ زَيْدٌ da diyesin اَلَّذِي هُوَ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ da diyesin اَلَّذِي هُوَ , اَلَّذِي هُوَ tāki evvelki هُوَ ki zamīr-i şān yerindedir mevşūle rāci' ola ve ikinci هُوَ ki zamīr-i şāndır haber ola mevşulden. Gine bunun gibi haber vermek müte'azzirdir

yalnız mevşûftan. Zîrâ bir zamîr ki ol mevşûf yerine vâki' olur. Gerektir ki ol mevşûfun şıfatla mevşûf ola. Lâkin zamîr olmağa şâlih değildir. Niteki ma'lûm oldu. İmdi زَيْدٌ عَالِمٌ terkibinde câiz değildir. زَيْدٌ الْعَالِمُ جَاءَنِي diyesin. Zîrâ bu هُوَ ki Zeyd yerine vâki' oldu 'âlimle mevşûf gerek. Bu ise bâtıldır. Niteki bunun gibi müte'azzerdir. Eğer ol zamîr fi'le müstetir olursa. Niteki bu mişâlde vâcibtir lâzım gelir ki zamîr-i müstetir mevşûf ola 'âlimle. Gine bunun gibi yalnız şıfattan haber vermek müte'azzerdir. Meşelâ bu mişâlde عَالِمٌ den إِنْجَارٌ بِاللَّيْلِ mutaşavvir değildir. Zîrâ ki bir zamîr ki الْعَالِمُ yerine vâki' olur. Ol Zeyd'in şıfatı vâki' olur. Ve zamîr vaşf olmağa şâlih değil. Niteki mevşûf olmağa şâlih değil. Ammâ mecmû' mevşûf ve şıfattan haber vermek câizdir. Niteki bu mişâlde dersin جَاءَنِي زَيْدٌ الْعَالِمُ ol zamîr ki mevşûfla şıfat mevzi'ne vaz' oldu. Fi'le müstetir olup mevşûle râci' oldu ve mecmû' mevşûf şıfatla ol haber oldu. Gine iħbâr mümteni'dir. Bir maşdardan ki 'âmil ola. Zîrâ bir zamîr ki ol maşdar mevki'ne vâki' ola gerektir 'amel eyleye. Niteki maşdar eder idi. Ya'nî onun 'amelini eyleye. Lâkin zamîr onun 'amelini edemez idi. أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا gibide yalnız darbtan haber vermek câiz değildir. Zîrâ ki bir zamîr ki ol maşdarın maķâmına vâki' olur gerektir. Fâ'ili merfû' ve mef'ûlü menşûb eyleye. Bu ma'nâ ise mutaşavvir değildir zamâir cinsinde. Ammâ mutaşavvriden ma'mûlüyle haber vermek mutaşavvirdir. Niteki dersin أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا ol zamîr ki maşadarl ma'mûlü yerine vâki' olmuştur. Fi'le müstetir olup mevşûle râci'dir ve bu maşdar kendi ma'mûlüyle haber oldu. Gine böyle müte'azzerdir hâlden haber vermek. Zîrâ ki hâl nekra olmak [101a] vâcibtir ve zamîr hûd ma'rifedir pes. Lâyık değildir ki zamîr hâl maķâmına vâki' ola. Gine bunun gibi iħbâr müte'azzerdir bir zamîrden ki mevşûlden gayrıya müsteħaktır. Zîrâ ki bir zamîr ki ol zamîrin mevki'ne vâki' olur gerektir ol zamîrin müsteħaķına râci' ola pes. Mevşûlün şılada râbiť zamîr olmaz bu hûd bâtıldır ve eğer ol zamîr-i mevzi' zamîr-i evvel yerine mevşûle ircâ' eylesin ol müsteħaķ maħrûm olur râbiťadan. Meşelâ زَيْدٌ ضَرْبُهُ de bu zamîr mef'ûl ki Zeyd'e râci'dir. Bundan haber vermek câiz değildir. Zîrâ zamîr bir zamîrin mevki'ne vâki' olur. Eğer mevşûle râci' olursa Zeyd zamîrden maħrûm olur ki lâyıķ zamîrdir. Eğer Zeyd'e râci' olursa mevşûl 'âidsiz kalır. Gine iħbâr müte'azzerdir. Bir isimden ki müşteimildir. Bir zamîri ki mevşûlden gayrıya müsteħaktır. Zîrâ bir zamîr ki ol ismin mevki'ne vâki' olur. Eğer mevşûle râci' olursa mevşûl 'âidsiz kalır. İmdi زَيْدٌ ضَرْبُهُ عَلَامُهُ gibide عَلَامٌ dan iħbâr câiz değildir. Zîrâ bir

zamīr ki ُعَلَام in maḳāmına vāki‘ olur. Eđer mevşūle ‘āid olursa Zeyd zamīrsız kalır. Eđer Zeyd’e rāci‘ olursa mevşūl ‘āidsız kalır ve ikisi bile bātıldır.

وَمَا الْإِسْمِيَّةُ مُوصُولَةٌ وَاسْتِفْهَامِيَّةٌ وَشَرْطِيَّةٌ وَمَوْصُوفَةٌ وَتَامَّةٌ بِمَعْنَى شَيْءٍ وَصِفَةٌ وَمَنْ كَذَلِكَ إِلَّا فِي التَّامَّةِ وَالصِّفَةِ وَالصِّفَةِ وَأَيُّ وَأَيُّهُ كَيْفَ وَهِيَ مُعَرَّبَةٌ
وَحَدَّثَهَا إِلَّا إِذَا حُذِفَ صَدْرُ صِلَتِهَا وَفِي مَاذَا صَنَعَتْ وَجِهَانِ أَحَدُهُمَا مَا الَّذِي وَجَوَابُهُ رَفَعٌ وَالْآخَرُ أَيُّ شَيْءٍ وَجَوَابُهُ نَصَبٌ

[İ‘rāb]

وَمَا : Mübtedā.

الْإِسْمِيَّةُ : Şıfatı.

مُوصُولَةٌ : Haberî.

تَامَّةٌ ni tefsīrdır. : وَاسْتِفْهَامِيَّةٌ وَشَرْطِيَّةٌ وَمَوْصُوفَةٌ وَتَامَّةٌ بِمَعْنَى شَيْءٍ

وَصِفَةٌ : Ma‘tūftur māsābıka.

وَمَنْ : Mübtedā ve,

كَذَلِكَ : Haberî.

إِلَّا : Harf-i istiṣnā.

وَمَنْ كَمَا فِي الْوُجُوهِ إِلَّا فِي التَّامَّةِ Taḳdīrī Müteṣnā ve müsteṣnā minh maḥzūf. فِي التَّامَّةِ

وَالصِّفَةِ : Ona ma‘tūf.

وَأَيُّ : Mübtedā.

وَأَيُّهُ : Ona ma‘tūf.

كَيْفَ : Mübtedā ‘āiddir أَيُّ kelimesine.

مُعَرَّبَةٌ : Mübtedā.

تُعَرَّبُ كَلِمَةٌ أَيُّ حَالٍ Taḳdīr [101b] أَيُّ kelimesine. Hāldir مُعَرَّبَةٌ وَحَدَّثَهَا

أَيُّ يُنْفَرِدُ إِنْفِرَادًا veya mef‘ūl-i muṭlaḳtır كَوْنَهَا مُنْفَرِدَةٌ

ٲٲ : ٲarf-i istiṣnā.

وَهِيَ مُعَرَّبَةٌ فِي تَاكْدِيرِهَا : إِذَا حُذِفَ صَدْرُ صَلَاتِهَا Te'vîl-i müfredde müsteşnâdır ve müsteşnâ minh maḥzûf. Takdîr جَمِيعُ الْأَوْقَاتِ إِلَّا وَقْتُ حُذْفِ صَدْرِ صَلَاتِهِ أَيْ فَإِنَّمَا عِنْدَهُ مَبْنِيَّةٌ

وَفِي مَاذَا صَنَعْتَ وَجْهَانِ : Muḳaddem haber, muahḥar mübtedā.

أَحَدُ الْوَجْهَيْنِ Mübtedā ey : أَحَدُهُمَا

مَا الَّذِي : Haber. Aşlı صَنَعْتُهُ مَا , istifhāmiyye mübtedā ve ۛ mevşul ve صَنَعْتَ şılası ‘aid mahzûf ve mevşul şılasıyla haber-i mübtedā. Taḳdīrِ الَّذِي صَنَعْتُهُ أَيُّ شَيْءٍ sonra ihtişār olundu māsābık delāletiyle.

جَوَابُ مَا الَّذِي Mübtedā ey : وَجَوَابُهُ

رفع^{٢٨} : Haberi.

مُبْتَدَاً : Mübtedā.

Haber. : أَيُّ شَيْءٍ

مُبْتَدَاً : وَجَوَابُهُ

Haberi. : نَصَبٌ²⁸

Mahşul-i Terkib

ما ضَرَبْتُ نَافِيَةً وَمَا إِذَا زَيْدٌ قَائِمٌ de mā-i kāffe gibi. ya‘nī kelime-i harf olmak var ma‘nāsına ey ضَرَبْتُ قَائِمًا gibidir. Cemi‘ akşamda illā tāmme ve şıfat ki kelime-i bu iki vecih üzere gelmiştir. Mişāl-i mevşūl nahve ve istifhāmiyye nahve مِنْ عَرَفْتُ ve istifhāmiyye nahve مَا أَشْرَفْتُهُ gibidir. İsim olmak var ise mevşūl olmak var. Nahve عَرَفْتُ مَا اشْرَفْتُهُ de olur. Ma‘nāsına ey ضَرَبْتُ مَرَزُومًا gibidir. Şartıyyede olur. Nahve مَا تَصْنَعُ أَصْنَعُ de olur. Ya müfredle nahve مَرَزْتُ بِمَا تَصْنَعُ أَصْنَعُ gibidir. Niteki kavl-i şā‘irde vākī‘dir. Nahve نَحْنُ نُكْرِهُ النَّفْسُ مِنَ الْأَمْرِ ey ضَرَبْنَا نَكْرَهُ النَّفْسُ نَامَةٌ de olur. Ma‘nāsına ey ضَرَبْنَا فَنِعْمَ شَيْءٌ هِيَ gibidir. Şıfat da olur. Nahve ضَرَبْنَا ضَرْبًا مَا فَنِعْمَ شَيْءٌ هِيَ gibidir. Cemi‘ akşamda illā tāmme ve şıfat ki kelime-i bu iki vecih üzere gelmiştir. Mişāl-i mevşūl nahve ve istifhāmiyye nahve مِنْ عَرَفْتُ ve istifhāmiyye nahve مَا أَشْرَفْتُهُ gibidir. İsim olmak var ise mevşūl olmak var. Nahve عَرَفْتُ مَا اشْرَفْتُهُ de olur. Ma‘nāsına ey ضَرَبْتُ مَرَزُومًا gibidir. Şartıyyede olur. Nahve مَا تَصْنَعُ أَصْنَعُ de olur. Ya müfredle nahve مَرَزْتُ بِمَا تَصْنَعُ أَصْنَعُ gibidir. Niteki kavl-i şā‘irde vākī‘dir. Nahve نَحْنُ نُكْرِهُ النَّفْسُ مِنَ الْأَمْرِ ey ضَرَبْنَا نَكْرَهُ النَّفْسُ نَامَةٌ de olur. Ma‘nāsına ey ضَرَبْنَا فَنِعْمَ شَيْءٌ هِيَ gibidir. Şıfat da olur. Nahve ضَرَبْنَا ضَرْبًا مَا فَنِعْمَ شَيْءٌ هِيَ gibidir. Cemi‘ akşamda illā tāmme ve şıfat ki kelime-i bu iki

[Esmā-i Ef'āl]

أَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ مَا كَانَ بِمَعْنَى الْأَمْرِ أَوْ الْمَاضِي مِثْلُ رُوِيَ زَيْدًا أَيْ أَهْمَلُهُ وَهَيْهَاتَ ذَاكَ أَيْ بَعْدَ وَفَعَالٍ بِمَعْنَى الْأَمْرِ مِنَ الثَّلَاثِي قِيَاسَ كُنَزَالٍ بِمَعْنَى انْزَلْ وَفَعَالٍ مَصْدَرًا مَعْرِفَةً كَفَجَّارٍ وَصِفَةً مِثْلُ يَا فَسَاقِ مَبْنِيٍّ لِمُشَابَهَتِهِ عَدْلًا وَزَنَةً وَعَلَمًا لِلْأَعْيَانِ مُنْتَهَا كَقَطَامٍ وَعَلَابٍ مَبْنِيٍّ فِي الْحِجَارِ وَمُعْرَبٍ فِي قِيمٍ إِلَّا مَا فِي لآخره رَاءٌ نَحْوُ خَضَارٍ

[ĭ'rāb]

أَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ : Mübtedā.

مَا : Mevşul.

كَانَ بِمَعْنَى الْأَمْرِ : Şılası.

أَوِ الْمَاضِي : Ma'tuf ve mevşul şılasıyla haber-i mübtedā.

مِثْلُ : Ma'lum.

رُوِيَ : Lafz-ı Amhel e isimdir. Feth üzere mebnî.

زَيْدًا : Mef'ul-i bih ve mecmū'imaḥallen mecrūr izāfetle.

أَيُّ أَمْهَلُهُ : Tefsir. Ma'lum ola ki naḥvilerin رُوِيَ maḥallinde iki qavl var. Birisi [102b] maşdarlıküzere menşub olmak ya'nî أُرْدَا زَيْدٌ ma'nāsına ve birisi ref' maḥallindedir ibtidālīğla ve zamīr-i müstetir onda fā'il sāddü'l meseddü'l haber. Niteki أَقَامَ الرَّيْدَانِ da. Ammā ikinci vech evcehtir. Zīrā evvelki isim fi'l olmaz ittifaḳı icmā'la.

وَهِيَ هَاتِ ذَاكَ : Ma'tuftur زَيْدًا ne.

أَيُّ بَعْدَ : Tefsiri.

وَفَعَالٍ : Mübtedā.

الْمُلَصَّقُ الْأَمْرُ : Muḳaddera müte'allıḳ ya'nî بِمَعْنَى الْأَمْرِ

مِنَ الثَّلَاثِي : Şıfat veya ḥāl.

قِيَاسٌ : Haber-i mübtedā.

كَتَرَالٍ : Haber-i mübtedā-i maḥzūf.

بِمَعْنَى انْزِلَ : Muḳaddera müte'allıḳ.

وَفَعَالٍ : Mübtedā.

إِذَا كَانَ مَصْدَرًا : Muḳadder كَانَ ye haberdir. Ey

إِلَى فَعَالٍ وَمَعْرِفَةٍ مُرَادِفَةٌ 'āid : Şıfat veya haber ba'de'l-ḥaber veya ḥāldir mebnide müstetir zamīrden

وَفَعَالٍ يَبْنِي إِذَا كَانَ مَصْدَرًا مَعْرِفَةً أَوْ يَبْنِي خَالَ كَوْنُهُ مَعْرِفَةً taḳdīr

كَفَجَارٍ : Mübtedā-i maḥzūfa haber.

ا. مَصْدَرٌ Ma'tūftur : وَصِفَةٌ

مِثْلٌ : Ma'lūm.

يَا فَسَاقٍ : Zāhir ya'nī izāfetle mecrūr.

مُبْنِيٌّ : Haber-i mübtedā الْمَشَاجِئُ ne müte'allıqla.

لِمُشَاجِئِهِ : Müte'allıq.

عَدْلًا : Temyiz.

وَرِنَةٌ : Ona ma'tūf. Ey مِنْ حَيْثُ الْعَدْلُ وَالرِّينَةُ ve cāizdir ki zarf olalar. Taḳdīr إِمَّا يَبْنِي فَعَالٍ فِي هَذَيْنِ الصَّرْتَيْنِ لِمُشَاجِئِهِ

لَفْظُ فَعَالٍ فِي الْمَعْنَيْنِ لِلْفِطْرِ فَعَالٍ الَّذِي يَمَعْنِي الْأَمْرُ فِي الْعَدْلِ وَالرِّينَةِ

وَعَلَمًا : gibidir i'rābta. مَصْدَرٌ

لِلْأَعْيَانِ : Muḳaddera müte'allıq.

مُتَنَتًا : dir. عَلَمًا

كَقَطَامٍ : Haber-i mübtedā maḥzūf.

وَعَلَابٍ : Ona ma'tūf.

وَفَعَالٍ إِذَا كَانَ عَلَمًا لِكَذَا مُتَنَتًا مُبْنِيٌّ : Haber-i فَعَالٍ muḳaderdir ey

فِي الْحِجَارِ : فِي الْحِجَارِ ne müte'allıq.

مُعْرَبٌ : Haber-i āḥardır مُبْنِيٌّ ne.

يُعْرَبُ كُلُّ فَعَالٍ عَالِمًا لِلْأَعْيَانِ مُنْتَنًا عِنْدَ تَمِيمِ الْأَفْعَالِ الَّذِي : فِي تَمِيمِ

إِلَّا : Harf-i istiṣnā.

مَا : Mevşul şılasıyla maḥallen menşüb müsteṣnā. Taḳdīrī الَّذِي الْأَفْعَالِ تَمِيمِ

هُوَ نَحْوُ حَضَارٍ : فِي لآخره راء نحو حَضَارٍ

Maḥşul-i Terkiḅ

Esmā-i ef'āl bir nice lafız vardır ki şığaları fi'l şığası değil. Ammā ma'nāları fi'l ma'nāsıdır. Onlara esmā-i ef'āl derler. Ol da iki kısmıdır. Bir kısmı oldur ki emr-i ḥāzır ma'nāsına olur. Naḥve رُوِيَ زَيْدًا ey رُوِيَ زَيْدًا ey ikinci kısmı fi'l-i māzī ma'nāsınadır. Naḥve ey بَعْدَ شَتَائِنِ ey هَيْهَاتُ ey bu iki kısım bile mebnīdir ma'nāda aşla müşābih oldukları için ki emr-i ḥāzır ve fi'l-i [103a] māzīdir ve cümle esmā-i ef'āldendir فَعَالٍ şığası fānın fetḥi velāmın kesriyle emr-i ḥāzır ma'nāsınadır ve bu şığā şulāsī mücerreden kıyāsīdır ya'nī her şulāsiden iştiḳākı şaḥiḥtir. Naḥve نَزَلَ إِنْزُلُ ma'nāsına ve تَرَكَ أَتَرَكَ ma'nāsına ve ضَرَبَ إضْرَبَ ma'nāsına ve مَنَعَ إِمْنَعَ ma'nāsına. Bu فَعَالٍ nin bināsında hiç baḥş yok ki bunun mebnīdir bi'l-ittifāḵ maşdar-ı ma'rifeden ma'dül olan فَعَالٍ naḥve فَجَالَ الْفَجْرَةَ ma'nāsına ve حَمَدَ الْحَمْدَةَ ma'nāsına ma'dül olduğu gibi فَعَالٍ ki ma'dūr şığa-i müenneşden naḥve يَا فَسَاقٍ gine ma'dūldir فَسَاقٍ den veya حَبَابٍ حَبِيَّةٍ den veya لَكَاعٍ لَكَاعٍ dan alçak ma'nāsına bu iki فَعَالٍ böyle mebnīlerdir. Emr-i ḥāzır ma'nāsına olan فَعَالٍ ye müşābhethi için ve gine esmā-i ef'ālidendir vezn 'adlden ammā a'yān-i müenneş 'alem olundu. فَطَامَ وَحَدَامَ ve bunların nażāyirinde ihtilāf var. Luḡat-ı 'Arabta ehl-i ḥicāz katında bu kısımda mebnīdir. Geçen eḥavāt-ı şulāsī gibi. Ammā ekşer-i Benī Temīm katında bu kısmın mecmū'ī ya'nī a'yān-ı müenneşe a'lām olan mu'rebtir illā āḥirinde olan فَعَالٍ değil pes. Ekşer-i Benī Temīm katında bu kısım mebnīdir kesr üzere. Naḥve حَضَارٍ وَطَمَارٍ وَكَرَارٍ ve bu cumhūr Benī Temīm ki a'yān-ı müenneşe 'alem olan فَعَالٍ mu'reb tutarlar lā yenşarifu ederler te'nīş ve 'alemiyyetle. Naḥve جَاءَتْني حَدَامٌ وَرَأَيْتُ حَدَامَ ve bu men'-i şarfta 'adl taḳdīrine ihtiyāc yoktur. Niteki 'adl baḥşinde zikri geçti ve cumhūr حَضَارٍ yi kesr üzere mebnī eylediler. Zīrā rāda tekrār var imāleye taḥfīf için muḥtāctır ve çünkü mebnī ola kesr üzere حَضَارٍ kesr-i ḥāyla cāizdir. Ammā mu'reb olunca kesr cāiz olmaz

ve imāle mutaşavvir olmaz ve ba‘zı Beni Temīm حَضَار ile حَدَام mebnî fark eylemediler ve cemî‘ini mu‘reb eylediler ve bu kavı kıyāsa akraktır ve ol kesimler ki luğat-ı Benî Temīm’de men‘-i şarf için قَطَام gibide ‘adl taqdîr eylediler. Taqdîre ihtiyāc yoğken temessükleri budur. Çünkü mezkûr üç فَعَال de ‘adl var. Niteki ma‘lûm oldu pes. Münāsib oldu ki bunda da ‘adl taqdîr eylediler. İhtiyāc yoğken ‘adle men‘-i şarf için أَطْرَدَا لِلْبَابِ ve bu taqdîrden ma‘lûm olur ki bāb-ı قَطَام [103b] ekşer nüşhalarda ne için maḥzûf oldu.

[Aşvāt]

الْأَصْوَاتُ كُلُّ لَفْظٍ حُكِيَ بِهِ صَوْتُ أَوْ صَوْتٌ بِهِ لِلْبَهَائِمِ فَالْأَوَّلُ كَغَاقٍ وَالثَّانِي كَنَحٍّ

[İ‘rāb]

الأَصْوَاتُ : Mübtedā.

كُلُّ لَفْظٍ : Haberî.

حُكِيَ بِهِ صَوْتُ : Cümle-i fi‘liyye, şıfattır كُلُّ لَفْظٍ ne ve بِهِ de zamîr كُلُّ لَفْظٍ ne rāci‘dir.

أَوْ صَوْتُ بِهِ لِلْبَهَائِمِ : cümle-i fi‘liyye ma‘tûf ve i‘rābta onun gibidir.

فَالْأَوَّلُ : Mübtedā.

كَغَاقٍ : Haberî.

وَالثَّانِي كَنَحٍّ : Māḥabline ma‘tûf ve i‘rābta onun gibidir.

Maḥşûl-i Terkiḥ

Cümle-i mebniyyāt lâzimetü’l-binādandır. Aşvāt ve evvel ‘ibārettir her lafızdan ki onunla ḥikāyet olunur aşvātta bir şavt. Niteki غَاق lafzıyla ḥikāyet olunur şavt-ı ğurāb veya bir lafızdır ki onunla ḥayvānāta çağırılar. Niteki نَح derler ḥanın teşdidiyle ve taḥfîfiylede ۞ öğütecek vakitte ma‘lûm ola ki esmā-i ef‘āl ve aşvāt çoktur ve onun tefāşilini zabt eylemeğe muḥtacdır. Ammā ol ki bu kitābta mezkûrdur ol tefāşilden muḥtaşar mücmeldir.

[Mürekkkebāt]

الْمُرَكَّبَاتُ كُلُّ اسْمٍ مِنْ كَلِمَتَيْنِ لَيْسَ بَيْنَهُمَا نِسْبَةٌ فَإِنْ تَصَمَّنَ الثَّانِي حَرْفًا بُنِيَ كَخَمْسَةَ عَشَرَ وَحَادِي عَشَرَ وَأَخَوَاتَهَا إِلَّا إِثْنَى عَشَرَ وَإِلَّا أُعْرِبَ الثَّانِي
كَبَغْلَبِكَ وَبُنِيَ الْأَوَّلُ عَلَى الْأَصَحِّ

[I‘rāb]

المُرَكَّبَاتُ : Mübtedā.

حَaber : كُلُّ اسْمٍ

مُرَكَّبٌ أَوْ حَصِلٌ مِنْ كَلِمَتَيْنِ ey Müte‘allıktır muqeddera

لَيْسَ : Ef‘āl-i nākıřadan.

لَيْسَ ı Haber-i بَيْنَهُمَا

نِسْبَةٌ : İsmi ve cümle şıfat-ı كَلِمَتَيْنِ dir.

فَإِنْ : Harf-i şart.

تَصَمَّنَ : Fi‘l-i şart.

الثَّانِي : Taķdīr-i merfū‘ fā‘ili.

حَرْفًا : Mef‘ūl-i bih.

بُنِيَ : Māzī mechūl ve zamīr-i bāriz ķāim-i maķām-ı fā‘il ‘āiddir cüz’ü evvele ve şāniye ve
cümle ĥaber-i cezāy-ı şarttır.

كَخَمْسَةَ عَشَرَ : Haber-i mübtedā maĥzūftur.

وَحَادِي عَشَرَ : Ona ma‘tūf.

أَخَوَاتُ خَمْسَةِ عَشَرَ وَحَادِي عَشَرَ : Ya‘nī وَأَخَوَاتَهَا

إِلَّا : Harf-i istiřnā.

إِثْنَى عَشَرَ : Müsteřnādır بُنِيَ dan veya أَخَوَاتُهَا dan.

وَأِنْ لَا يَتَصَمَّنَ الثَّانِي حَرْفًا : Cümle-i şartiyye aşlı

أُغْرِبَ الثَّانِي : Cümle-i cezāiyye.

كَبَعَلْبِكَ : Haber-i mübtedā maḥzūf.

وَبُنِيَ الْأَوَّلُ : Cümle-i fi'liyye ma'tūftur cümle-i cezāiyyeye.

فِي الْأَصَحِّ : Müte'allıktır بُنِيَ ye veya mübtedā-i maḥzūfa haber. Ba'zı nüshada بِي vāki'dir.

Maḥşul-i Terkiḇ

Mebniyyattan ba'zıdır mürekkebāt ve bu maḥāmda murād mürekkebāttan bir isimdir ki mürekkeb ola. İki kelimededen ki aralarında hiçbir vecihle nisbet olmaya pes. Eğer iki kelimededen terkiḇ ismin cüz'ü şānisi ma'nāi ḥazfı mütezammin [104a] olursa iki cüz'ü ile mebnī olur. Ammā cüz-i evvel mebnī olmak cüz-i kelime ḥükmünde olduğu içindir رَأَى زَيْدٍ gibi. Ammā cüz-i şānī mebnī olduğu ma'nāi ḥarfı mütezammin olduğu cihettendir. أَحَدٌ عَشَرَ خَمْسَةً عَشَرَ تِسْعَةً عَشَرَ varınca gine bunun gibidir. حَادِي عَشَرَ تَاسِعَةً عَشَرَ ya varınca ḥaşılı mezkūr mürekkebātın müzekker ve müenneşe iki cüzi bile mebnīdir illā اِنْتَى عَشَرَ وَاثْنَتَا عَشَرَ ki cüz-i evvel bu iki şürette mu'rebtir muzāfa müşābeheleri vāsıtasıyla terkiḇte nūnun ḥazfı بِي cihetinden bunun biriyle ki cüz-i şānī mebnīdir. Cüz-i şānī ma'nāi ḥarfı mütezammin olması mu'reb olur ve cüz-i evvel mebnī eṣaḥ ḳavl üzere ve efṣaḥ luḡāt üzere. بَعَلْبِكَ وَمَعْدِي كَرْبٌ وَحَضِرٌ مَوْتُ وَتُجْتَنَّبُ gibi ki bunların cemī'i 'alemlerdir. Ve i'rābı āḥarlarında cārīdir. Men'-i şarfla ve cüz-i evveli mu'reb edip cüz-i şāniye muzāf edeler ve cüz-i şānī munşarif edeler. Naḥve هَذِهِ بَعَلْبُكَ وَرَأَيْتُ بَعَلْبِكَ وَمَرَرْتُ بِبَعَلْبِكَ ikinci oldur ki evveli şāniye izāfet ederler ve şānī lā yunşarif tutalar. Naḥve هَذِهِ بَعَلْبُكَ وَرَأَيْتُ بَعَلْبِكَ وَمَرَرْتُ بِبَعَلْبِكَ lākin luḡat-ı evlā efṣaḥ ve evlādır.

[Kināye]

الْكِنَايَاتُ كَمْ وَكَذَا لِلْعَدَدِ وَكَيْتَ لِلْحَدِيثِ فَكَمْ الْأَسْتِهَامِيَّةُ مُبَيَّنَّا مَنْصُوبٌ مُفْرَدٌ وَالْخَبَرِيَّةُ مَجْرُورٌ مُفْرَدٌ وَتَجْمُوعٌ وَتَدْخُلُ مِنْ فِيهِمَا وَهُمَا صَدْرُ الْكَلَامِ وَكِلَاهُمَا يَقَعُ مَرْفُوعًا وَمَنْصُوبًا وَمَجْرُورًا فَكُلُّ مَا بَعْدَهُ فِعْلٌ غَيْرٌ مُشْتَعِلٍ عَنْهُ بِضَمِيرِهِ كَانَ مَنْصُوبًا مَعْمُولًا عَلَى حَسَبِهِ وَكُلُّ مَا قَبْلَهُ حَرْفٌ جَرٍّ

أَوْ مُصَافٍ فَمَجْرُورٌ وَإِلَّا فَمَرْفُوعٌ مُبْتَدَأٌ إِنْ لَمْ يَكُنْ ظَرْفًا وَخَيْرٌ إِنْ كَانَ ظَرْفًا وَكَذَلِكَ أَسْمَاءُ الْإِسْتِفْهَامِ وَالشَّرْطِ وَفِي مِثْلِ كَمْ عَمَّةٌ لَكَ يَا جَرِيرُ وَخَالَةٌ ثَلَاثَةٌ أَوْجِهٌ وَقَدْ يُحَذَفُ فِي مِثْلِ كَمْ مَالِكَ وَكَمْ صَرِيَتْ

[İ'rāb]

الكِنَايَاتُ : Mübtedā.

كَمْ : Haberî.

وَكَذَا : Ona ma'tūf.

هُمَا لِلْعَدَدِ : Haber-i mübtedā-i maḥzūf. Taḫdīr

كَمْ : Ma'tūflardır وَكَيْتَ وَذَيْتَ

gibidir. لِلْخَبَرِ

Mübtedā. فَكَمْ

الْإِسْتِفْهَامِيَّةُ : Şıfat kelime te'viliyle ve ihtimāldir müenneş-i semā'î ola.

مُمَيِّزُهَا : Mübtedā-i sâni muzāftır كَمْ rāci' zamīre.

مَنْصُوبٌ : Haber-i mübtedā-i sâni.

مُفْرَدٌ : Haber-i ba'de'l-ḥaber ve cümle ḥaber-i mübtedā-i evveldir.

مُمَيِّزُ كَمْ الْخَبَرِيَّةُ : Mübtedā muzāf ḥazfıyla ey

مَجْرُورٌ : [104b] Haber-i mübtedā.

مُفْرَدٌ : Haber-i āḥar.

وَمَجْمُوعٌ : Cāizdir ki taḫdīrî مَجْرُورٌ مُفْرَدٌ ola. Sonra ihtisār oldu māsābiḳ delāletiyile pes. İ'rābta

gibi olur. الْإِسْتِفْهَامِيَّةُ مُمَيِّزُهَا مَنْصُوبٌ مُفْرَدٌ

وَتَدْخُلُ : Muzāri' ma'rūf.

من : Lafz-ı murād maḥallen merfū‘ fā‘ili.

فيهما : Ey الِاسْتِفْهَامِيَّةِ كم ye ve حَرِيَّةِ كم ye.

وهما : Muḳaddem ḥaber.

صدر الكلام : Mübtedā.

كلاهما : Muẓāftır iki كم rāci‘ zamīre.

يقع : Muẓārī‘ ma‘rūf ve müstetir fā‘ili rācidir كلاهما ya.

مرفوعاً : Hāldir fā‘ilinden.

ومنصوباً ومجروراً : Ona ma‘tūflardır ve cāizdirkim zarf olalar ey محل الرفع والنصب والجر ve cümle ḥaber-i mübtedādır.

فكل : Mübtedā ve,

ما : Mevşul veya mevşuf muẓāf-ı ileyh.

بعده : Zarf.

فعل : Fā‘il-i zarf veya ḥaberi muḳaddem mübtedā ve بعده de zamīre ‘āiddir ما ya ki ‘ibārettir كم den.

غير : Şıfat-ı فعل dir muẓāftır عنه مُشْتَعِلٌ ye. Zamīr ki rāci‘dir ve,

مشتعل : Müte‘allık ve cümle şıla veya şıfattır ما ya ve mevşul şılasıyla veya mevşuf şıfatıyla maḥallen mecrūr izāfetle.

كان : Fi‘ldir ef‘āl-i nāqışadan ve müstetir ismi ‘āiddir كم e.

منصوباً : Ḥaberi.

معمولاً : Ḥaber-i ba‘de’l-ḥaber.

عَلَى حَسَبِهِ : عَلَى حَسَبِهِ ne müte‘allık ve zamir fi‘le raci‘dir كَان ismiyle ve haberiyle cümle haber-i mübtedâdır.

gibidir i‘râbta فُكِّلَ مَا بَعْدَهُ فِعْلًا : وَكُلُّ مَا قَبْلَهُ حَرْفُ جَرٍّ

e. حَرْفُ جَرٍّ Ma‘tūftur : أَوْ مُضَافٌ

فَمَجْرُورٌ : Haber-i mübtedâ-i ma‘nâi şartı mütezammindir. İkinci için haberine fâ dâhil oldu.

وَالَا : Cümle-i şartiyye aslı وَلَا مُضَافٌ : Cümle-i şartiyye aslı وَلَا مُضَافٌ sonra ihtisâr oldu harf-i şart delâletyike ve mäsâbık qarînesiyle.

هُوَ مَرْفُوعٌ : Haber-i mübtedâ-i maḥzūftur ey مَرْفُوعٌ

مُبْتَدَأٌ : Bedeldir veya ‘atf-ı beyân şıfattır مَرْفُوعٌ a ve cāizdir ki taḳdîr böyle ola أَنَّهُ مُبْتَدَأٌ ve bu cümle cezây-ı şarttır.

إِنْ لَمْ يَكُنْ ظَرْفًا : Cümle-i şartiyye cezâsı muḳadder mäsâbık qarînesiyle.

وَحَيْرٌ : Ma‘tūftur مُبْتَدَأٌ üzerine.

gibidir. إِنْ لَمْ يَكُنْ ظَرْفًا : إِنْ كَانَ ظَرْفًا

وَكَذَلِكَ : Muḳaddem haber.

أَسْمَاءُ الْإِسْتِفْهَامِ : Muahḥar mübtedâ.

a. الْإِسْتِفْهَامِ Ma‘tūftur : وَالشَّرْطِ

فِي : Harf-i cer.

مِثْلٍ : Mecerûrdur onunla muzâftır.

كَمْ حَرِيَّةً ye veya كَمْ حَرِيَّةً ye ki maḥallen merfû‘dur ibtidālîğla.

عَمَّةٌ : Naşbla كَمْ حَرِيَّةً ye cerle كَمْ حَرِيَّةً nin.

لَكَ : Zarf-ı müstekır haber فَدْ حَلَبْتُ حَبْرٌ وَتَمَيَّزَ maḥzūftur şifata عَمَّة dir. Ammā عَمَّة ref'le mübtedā olunca لَكَ şifata olur وَقَدْ حَلَبْتُ [105a] haber ve temyîz maḥzūftur şifata-ı عَمَّة ref'le mübtedā olunca لَكَ şifata olur ve فَدْ حَلَبْتُ haber ve temyîz maḥzūf ey كَمْ مَرَّةً حَاصِلٌ عَمَّة ve ḥālet de üç i'rāb cārīydi. Niteki şerḥte olsa gerek inşāallāh te'ālā.

يَا : Harf-i nidā.

جَرِيرٌ : Münādā-i müfred ma'rife.

وَحَالَةٌ : عَمَّة ne ma'tūf ve كَمْ de muzāf-ı ileyh.

ثَلَاثَةٌ أَوْجُهُ : Mübtedā ve haber muḥaddem ki فِي مِثْلِ dir ba'zı nüshada فِي مِثْلِ تَمَيَّزَ vāki'dir.

يُحَذَفُ : Muzāri' meḥl ve müstetir kāim-i maḳām-ı fā'ili 'āiddir mümeyyeze.

مِثْلٌ : Ma'lūm.

كَمْ : İstifhāmiyye maḥallen merfū' mübtedā mümeyyez maḥzūf ey دَرَهَمًا ve,

مَالُكَ : Haberî ve cümle maḥallen mecrūrdur izāfetle.

كَمْ : Haberîyye maḥallen menşūbtur ve mümeyyez maḥzūf.

كَمْ مَرَّةً ضَرَبْتُ : Fi'l ve fā'il taḳdīr ضَرَبْتُ ضَرَبْتُ ضَرَبْتُ veya كَمْ مَرَّةً ضَرَبْتُ

Maḥşūl-i Terkīb

Mebniyyāttan ba'zı kināyāt ve kināyetinden murād bir lafızdır ki ibhāmıla delālet eyleye bir ma'naya ki bir ḡayr 'ibārette ol ma'nā vāzıhtır. Ammā bu maḳāmda murād kināyāt mebniyyeden kināyāt mu'rebe deḡil. Fulān ve fulānet gibi. Zīrā ki baḡş-i mebniyyāttadır pes. كَمْ lafzı bu ḳavl üzere kināye ḳabīlinden deḡildir. Zīrā ki كَمْ suāldedir 'aded mübheminden veya iḡbārdır 'aded-i keşīr mübheminden ve hiç birisinde ol ma'nā melḥūz deḡildir ki ol 'aded-i mübhem bir ḡayr-ı 'ibārette muḡayyer ola pes. Onu kezā وَدَبْتُ وَدَبْتُ münāsebetiyle ibhāmda zıkr eylemişler كَمْ istifhāmı mebnīdir. Hemze-i istifhām ma'nāsı mütezammın olduḡu için ve كَمْ haberî lafızda كَمْ istifhāmıyla muvāfıḳ olduḡu için mebnī oldu. وَدَبْتُ وَدَبْتُ cümlelerden kināye olduḡu için ki mebnī āsıdır. Mebnī oldular ve mümeyyez كَمْ-i istifhāmı menşūb ve müfred olur. Zīrā ki 'aded onu mutavassāta ḥaml eylemişlerdir ki عَشْرًا ile مَا ya مَا beynindedir ki onda

mümeyyez menşüb ve müfred olur. Niteki ma'lûm olacak inşâallâh te'âlâ. Ammâ -i haberiiyenin mümeyyez izâfetle mecrûr olur. Kâh müfred olur. Niteki 'aded-i kesra da olur. Naḥve مائة رجل ve kâh cem' olur 'aded-i ḳalîl gibi naḥve ثلثة رجل ve ikisininde mümeyyizine kelime-i dâhil olur pes. Ol mümeyyiz من harfiyle mecrûr olur. Zîrâ ki harf-i cer zâide olursa 'alemde lağv olup kalmaz ve -i istifhâmî ve haberiiyenin muḳtezâsı şadr-ı kelâmdır. Ammâ istifhâmî zîrâ envâ'-i kelâmdan bir nev'a [105b] delâlet eder ki istifhâmdır pes. Onu şadr-kelâmda îrâd eylemek vâcib olur. Tâkim evvel-i emirde nev'-i kelâm ma'lûm ola ve muḥâtaba dağdağa kalmaya. Ammâ haberiiye -i istifhâmiyyeye müşâbehet cihetinden veya inşâi tekşîre delâlet eylediği içindir ve ona haberî onun için demişlerdir ki māba'dî haberdır ve eğerce inşâi tekşîre delâlet eylediği için. Niteki dersin رجل عندی ya'nî ne çok racûl var katımda pes. Huşûl-i racûl mütekellim katında haber tarîkıyladır. Ammâ mütekellimin racûlü istikşârı inşâ tarîkıyladır. Bu ise envâ'-i kelâm bi nev'dir ve كلاهما ya'nî biri -i istifhâmı ve haberini ondan sonra bir fi'l ola ki müşteḳıl olmaya. Ya'nî ma'riz olmaya. Onun 'aleminden zamîrinin 'alemine veya müte'allıḳın zamîrine ol fi'l e râci' zamîri veya müte'allıḳ zamîrine menşüb eylemeye. Niteki dersin ما أضمر عامشله على شريطة التفسير de ma'lûm olmuştu. Ol maḥall-i naşbta ol fi'lin ma'mûli olur. Ol vecih üzere ki ol fi'l ma'mûlü ol vecih üzere diler pes. Câizdir ki mef'ûl-i bih ola. Niteki dersin رجل ضربت وكم رجلا ضربت ve câizdir ki zarf ola. Naḥve كم يوما صفت وكم يوم صفت ve her كم ki ondan ol harf-i cer ola veya kendiye muzâf isim ola. Ol كم ol harf-i cerle veya izâfetle maḥallen mecrûr olur. Niteki dersin وعلاّم كم رجلا ضربت وعلاّم كم رجل ضربت غلام بضربت ye veya بضربت ye mef'ûl-i bih olmağla ve harf-i cer veya muzâf vasıtâsıyla كم in şadâreti bâtıl olmaz. Zîrâ ki câr mecrûruyla ve muzâf muzâf-ı ileyhle bir kelime menzilindedir pes. Ma'nayî istifhâmî harf-i cerden ve muzâftan evvel taḳdîr eylemek gerek pes. Güya ki böyle demişsin كم رجلا ضربت أو ضربت غلامه ve her كم ki böyle olmaya ya'nî o كم merfû' olur pes. Eğer كم zarf ma'nasına olmazsa [106a] maḥallen merfû' mübtedâ olur. Gerekse ondan sonra bir fir fi'l ola ki ondan zamîrine veya müte'allıḳ zamîrine müşteḳil ola. Niteki dersin كم رجلا ضربته أو ضربت غلامه ve gerekse bir ism-i nekra ola. Niteki dersin كم درهما مالك veya zarf bu mevâzi'n cemî'nde maḥallen merfû' mübtedâdır ve māba'dî bu mezhebi-i Sîbeveyh'tir. Ammâ gayrılar mezhebinde كم درهما مالك de كم maḥallen merfû' haber-i mübtedâdır وملك lafzen merfû' mübtedâdır. Niteki geçti من أبوك de ve bu kitâbta mezkûr Sîbeveyh mezhebidir ve eğer كم zarf ma'nasına olursa merfû' olur haber-i mübtedâ olmağla ve māba'dî mübtedâ olur. Niteki dersin كم يوما سفرك وكم يوما صيامك ve kezâlik esmâ-i sitfihâm ve şart pes. Eğer bu esmâdan sonra bir fi'l olursa ki müşteḳil olmaya bunların zamîrine veya müte'allıḳ zamîrine belki bunlara müştâḡıl ya'nî bunlara tevvecüh eylesin. Bu esmâ maḥallen menşüb olurlar ol fi'lin mef'ûl olmağla. Niteki dersin ey شخصي ضربته ومن تضربت اضرب ey أي شخصي يضربه ve eğer esmânın evvelinde bir harf-i cer veya muzâf olursa ol isim maḥalleen mecrûr olur. Naḥve ومن مازت وعلاّم من ضربت غلام بمن مازت وعلاّم من ماز وعلاّم من تضربت اضرب ve eğer bu iki kısımdan hiç birisi olmaz ol ismim maḥallen merfû' olur. Niteki dersin من عندك ومن أبوك mezhebi-i Sîbeveyh üzere bu

be'yt mişlinde ya'nî temyîzinde hâşılı َعَمَّة lafzında üç vecih câizdir. َعَمَّة baba kızkardeşine ve حَالَة ana kız kardeşine derler. Üç vechin birisi naşbtır ki َكَمْ-i istifhâm içindir. İkincisi cerdir ki َكَمْ-i haberî olur. Üçüncüsü maḥallen merfû olma'tır. Müme'yizi-i َكَمْ maḥzûf olma'yla ey مَرَّة َكَمْ veya َكَمْ حَلْبَتُهُ ve ol maḥzûfta naşb ve cer câizdir َكَمْ-i istifhâmî veya haberî olma'yla ve iki taq'dîr ile [106b] bile َكَمْ maḥallen menşûb olur maşdariyyetle veya zarfiyyetle ve َعَمَّة merfû olur ibtidâlı'yla ve َكَمْ şîfat-ı حَلْبَتُ وَكَمْ حَلْبَتُ cümlesi. Bu mübtedânın haberidir. Bu taq'dîrce َعَمَّة müme'yiz-i َكَمْ olmaz. Niteki naşbta ve cerde olurdu ve َعَمَّة nin tâbi'leridir. Ref' ve naşb ve cerde bu be'yt-i Ferazda'ktır. Cerîrî hicv eder ya'nî ya Cerîrînin 'amme ve ḥâlin hizmet ede gelmiştir ya ḥuşûş ki hizmetlerini kerih götürdüm ve lafz-ı عَلَيَّ de işâret var ki hizmetlerini kerih götürdüğünü ziyâde zelîl ve ḥakîr oldu'ğu için وَكَمْ يُحْدِثُ ya'nî kâh olur ki müme'yiz-i َكَمْ ḥazf olur. Niteki َكَمْ َكَمْ دَرَهْمًا أَوْ دَرَهْمٍ مَالِكَ وَكَمْ ضَرَبْتُهُ أَوْ لَمْ ضَرَبْتُهُ أَوْ كَمْ مَرَّةً أَوْ ضَرَبْتُ أَوْ ضَرَبْتُ مَالِكَ وَكَمْ ضَرَبْتُ

[Zarflar]

الظُرُوفُ مِنْهَا مَا قُطِعَ عَنِ الْإِضَافَةِ كَقَبْلُ وَبَعْدُ وَأَجْرِي مَجْرَاهُ لَا غَيْرَ وَلَيْسَ غَيْرَ وَحَسْبُ وَمِنْهَا حَيْثُ وَلَا يُضَافُ إِلَّا إِلَى جُمْلَةٍ فِي الْأَكْثَرِ وَمِنْهَا إِذَا وَهِيَ لِلْمُسْتَقْبَلِ وَفِيهَا مَعْنَى الشَّرْطِ فَلِذَلِكَ الْخَبِيرُ بَعْدَهَا الْفِعْلُ وَقَدْ تَكُونُ لِلْمُفَاجَأَةِ فَيَلْزَمُ الْمُتَبَصُّدُ بَعْدَهَا وَمِنْهَا إِذَا لِلْمَاضِي وَيَقَعُ بَعْدَهَا الْجُمْلَتَانِ وَمِنْهُ أَيْءَنْ وَأَنْ لِلْمَكَانِ اسْتِفْهَامًا وَشَرْطًا وَمَنْ لِلزَّمَانِ فِيهِمَا وَمِنْهَا أَيْآنَ لِزَمَانٍ اسْتِفْهَامًا وَمِنْهَا كَيْفَ لِلْحَالِ اسْتِفْهَامًا وَمِنْهَا مَتَى وَمَتَى مَعْنَى أَوَّلِ الْمُدَّةِ فَيَلْبِيهِمَا الْمَفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ وَمَعْنَى جَمِيعِ الْمُدَّةِ فَيَلْبِيهِمَا الْمَقْصُودُ بِالْعَدَدِ وَقَدْ يَقَعُ الْمَصْدَرُ أَوْ الْفِعْلُ أَوْ أَنْ فَيَقْدِرُ زَمَانٌ مُضَافٌ وَهُوَ مُبْتَدَأٌ مَا بَعْدَهُ وَخَبَرُهُ خِلَافًا لِلزَّجَاجِ وَمِنْهَا لَدَى وَلَدُنْ وَقَدْ جَاءَ لَدُنْ وَلَدُنْ وَلَدُنْ وَلَدُنْ وَلَدٌ وَلَدٌ وَقَطُّ لِلْمَاضِي الْمُنْفِيِّ وَعَوُضٌ لِلْمُسْتَقْبَلِ الْمُنْفِيِّ وَالظُرُوفُ الْمُضَافَةُ إِلَى الْجُمْلَةِ وَإِذَا يَجُوزُ بِنَاوُهَا عَلَى الْفَتْحِ وَكَذَلِكَ مِثْلُ وَغَيْرِ مَعَ مَا وَأَنْ وَأَنْ

[İ'râb]

هَذَا فِي بَيَانِ الظُّرُوفِ الْمُبْتَدَةِ : Haber-i mübtedâ maḥzûf taq'dîrî : الظُّرُوفُ : Haber-i mübtedâ maḥzûf taq'dîrî : الظُّرُوفُ الْمُبْتَدَةِ عَلَى أَقْسَامِ

‘āiddir zarfa. Harf-i cerr-i teb'îziyye ve مَا mecrûr onunla : مِنْهَا

: مَا : Mevşûl veya mevşûf.

: مَا : Mâzî mechûl ve müstetir kâim-i maḥâm-ı fâ'ili ‘āiddir ya.

: عَنِ الْإِضَافَةِ : ya müte'allık. Ve cümle şıla veya şîfattır ya. Mevşûl şılasıyla veya mevşûf

şîfatıyla mübtedâ muḥaddem haber.

كَفَّلُ : Haber-i mübtedā maḥzūf.

وَبَعْدُ : Ona ma'tūf.

وَأُجْرِي : Māzī mechūl.

عَجْرُهُ : Ey أُجْرِي طَرْفُ أُجْرِي : عَجْرُهُ dir.

أُجْرِي : [107a] Kāim-i maḳām-ı fā'ili dir.

وَلَيْسَ غَيْرُ : Ona ma'tūf.

وَحَسْبُ : Kezālik.

ya. وَمِنْهَا مَا قُطِعَ Muḳaddem ḥaber muaḥḥar mübtedā ma'tūftur وَمِنْهَا حَيْثُ

ye. حَيْثُ 'āiddir fā'ili ḳāim-i maḳām-ı müstetir Muzāri' mechūl وَلَا يُضَافُ

إِلَّا : Harf-i istiṣnā.

وَلَا يُضَافُ حَيْثُ إِلَى شَيْءٍ إِلَّا إِلَى جُمْلَةٍ Taḳdīri müferrağdır. ye müte'allık ve istiṣnā-i İLİ جُمْلَةٍ

ye müte'allık. فِي الْأَكْثَرِ لَا يُضَافُ

وَمِنْهَا : Muḳaddem ḥaber.

إِذَا : Muaḥḥar mübtedā ma'tūftur māsābıḳa.

وَهِيَ : Mübtedā.

لِلْمُسْتَقْبَلِ : Haber-i ma'tūftur sābıḳa.

وَفِيهَا : Veya muḳaddem ḥaber.

مَعْنَى الشَّرْطِ : Fā'ili zarf veya muaḥḥar mübtedā.

فَلِذَلِكَ : İṣārettir مَعْنَى الشَّرْطِ a ma'lūlünden muḳaddem.

إِخْتِيارَ : Māzī mechūl.

بَعْدَهَا : Mef'ul-i fih فيها da بَعْدَهَا da zamir rāci'dir إِذَا ya kelime te'viliyle.

إِخْتِيَار : Kāim-i maḳam-ı fā'ili dır.

وَقَدْ : Harf-i taḳlīl.

تَكُونُ : Muḳāri' ma'rūf ve müstetir ismi 'āiddir إِذَا ya.

لِلْمُفَاجَأَةِ : Haber-i.

يُغْلِبُ demek يَلْزَمُ demek قَدْ يَكُونُ : Fi'l fā'il ve mef'ul-i fih ma'tūflardır : فَيَلْزَمُ الْمُتَبَدَأُ بَعْدَهَا : ki isti'malde ğālibi menzile lāzime tenzīl eyledi. Zīrā hükm-i 'ademdedir.

وَمِنْهَا إِذْ : Mübtedā-i muahḫar haber-i muḳaddem.

هُوَ لِلْمَاضِي أَيَّ كَلِمَةٍ إِذْ لِلزَّمَانِ الَّذِي مَضَى أَوْ لِيَزْمَانَ مَضَى : Haber-i muḳaddem maḫzūf. Taḳdīrī : لِلْمَاضِي

يَكُونُ بَعْدَهَا : وَيَقَعُ بَعْدَهَا الْجُمْلَتَانِ : gibidir i'rābta zamiri إِذْ kelimesine rāci'dir.

وَمِنْهَا أَيْنَ : Māḳabline ma'tūf.

وَأَيَّ : Ona ma'tūf.

لِلْمَكَانِ : Haber-i mübtedā maḫzūf.

هُمَا لِلْمَكَانِ خَالَ كَوْنَهَا لِلْإِسْتِفْهَامِ وَالشَّرْطِ : Hāllerdir. Taḳdīrī : اسْتِفْهَامًا وَشَرْطًا

وَمَتَى : Ma'tūftur أَيَّ ye.

لِلزَّمَانِ : gibidir i'rābta.

فِيهِمَا : Ey ve bu zarf mütea'llıktır لِلزَّمَانِ mütea'llıḳ olduğuna.

وَأَيَّ لِلزَّمَانِ اسْتِفْهَامًا : أَيَّانَ لِلزَّمَانِ اسْتِفْهَامًا وَمِنْهَا كَيْفَ لِلْحَالِ اسْتِفْهَامًا : gibidir i'rābta.

مُذْ وَمُنْذُ : Ma'tūftur māḳabline.

بِمَعْنَى أَوَّلِ الْمُدَّةِ : Haber-i mübtedā-i maḫzūftur.

فِيْلِهِمَا الْمَفْرُودُ : Fi'l ve fā'il ve mef'ul-i bih.

الْمَعْرِفَةُ : Na'at-ı dir.

وَمَعْنَى أَوَّلِ الْمُدَّةِ : وَمَعْنَى جَمِيعِ الْمُدَّةِ ye ma'tūftur.

فِيْلِهِمَا الْمَقْصُودُ بِالْعَدَدِ : zāhire.

وَقَدْ يَقَعُ الْمَصْدَرُ : Fi'l ve fā'il.

أَوْ الْفِعْلُ أَوْ أَنْ : Maşdara ma'tūflardır.

فَيُقَدَّرُ : Mużārī' mechül.

زَمَانٌ : Kāim-i maḳām-ı fā'ili.

مُصَافٌ : Na'at-ı زمان dır.

مُؤْتَدٍ : Ey مؤتد mübtedā.

مُبْتَدَأٌ : Haberī.

مَا بَعْدَهُ : Mübtedā.

وَحَبْرُهُ : [107b] Haberī ve zamīr-i حَبْرُهُ de ve بَعْدُ de rāci'dir. مؤتد kelimesine كُلُّ وَاحِدٍ i'tibārıyla ve bu cümle haber-i ba'de'l-ḥaberdir veya na'at-ı مُبْتَدَأٌ dır pes. حَبْرُهُ وَبَعْدَهُ zamīri 'āiddir مُبْتَدَأٌ ya.

خِلَافًا : Mef'ul-i muṭlaḳ nāṣibi mużmerdir.

لِلزَّجَاجِ : Mef'ul-i muṭlaḳa müte'allıḳ.

وَمِنْهَا لَدَى : Haber ve mübtedā.

وَلَدُنْ : Ona ma'tūf.

وَقَدْ جَاءَ وَلَدٌ : Lāmın fethi ve dālın sukūnuyla fi'l ve fā'il.

وَلَدٌ : Lāmın fethi ve dālın ḍammıyla māḳabline ma'tūf.

وَلَدٌ : Damm ve sukunuyla.

وَلَدٌ وَلَدٌ : Lāmın fethi ve dālın dammı ve fethi ve kesri ve sukun-ı nūnla.

وَلَدٌ وَلَدٌ : Lāmın dammı ve fethi ve sukun-ı dāl ve kesr-i nūnla.

وَلَدٌ : Lāmın dammı ve sukun-ı dāl ve fethi nūnla biri birine ma‘tūflardır.

وَقَطٌ : Qāfın fethi ve tānın teşdidiyle ve dammı ve kesriyle ve tahfif-i ta ve damm ve sukunla ve ikisinin bile dammı ve teşdidiyle tāyla ve teşdid ve tahfifi ile لُغْتُ oldu قط قط قط قط قط قط

لِلْمَاضِي : Mübtedā-i maḥzūfa haberdır.

لِلْمَنْفِيِّ : Na‘at-ı ماضی dir.

وَعَوْضٌ : Fethi ‘aynla dammlada lügattır.

لِلْمُسْتَقْبَلِ الْمَنْفِيِّ : İ‘rābı sābık gibidir.

وَالظُّرُوفُ : Mübtedā.

الْمُضَافَةُ : Şıfat.

إِلَى الْجُمْلَةِ : Müte‘allık e مُضَافَةٌ : إِلَى الْجُمْلَةِ.

وَإِذْ : Ma‘tūftur جُمْلَةٌ ne.

يَجُوزُ بِأَوَّلِهَا : Cümle-i fi‘liyye haber-i mübtedādır ve zamir ظُرُوفٌ a rāci‘dir.

عَلَى الْفَتْحِ : Müte‘allık.

وَكَذَلِكَ مِثْلُ : Mübtedā veḥaber veya haber ve mübtedā.

وَعَيْرُ : Ona ma‘tūf.

مَعَ مَا : Müte‘allıktır muḥaddera ki مَقْرُونَانِ dir.

وَأَنَّ : Muḥaffede.

مِثْلُ الظَّرْفِ الْمُضَافَةِ وَمِثْلُ وَغَيْرِ إِذَا اسْتَعْمَلَا مَعَ مَا وَإِنْ وَإِنَّ فِي جَوَازِ الْبِنَاءِ عَلَى تَاكِدِ مِثْلِ: وَأَنَّ

الْفَتْحِ وَجَوَازِ الْإِعْرَابِ

Maḥşul-i Terkiḇ

الظُّرُوفِ çünkü ekşer-i zürûf mu‘rebtir ve ba‘zısı mebnidir. Bu cihetten sâbıkta yedi mebniyyâtı ‘add eylediği yerde وَبَعْضُ الظُّرُوفِ ve bunda الظُّرُوفِ dedi lâm-ı ‘ahdla zürûf-i mebniyyeye işâret için ve cümle zürûf-ı mebniyyedendir. Ol zürûf ki izâfetten ma‘ktû‘ bunun biriyle ki ol zarf izâfete iktizâ eder ve çünkü muzâfı ileyh maḥzûf olup menvî ola ma‘nâ cihetinden. Ol zarf mebnî olur ḥarf-e müşâbehet sebebiyle ğayra ihtiyâc için ki muzâf- ileyhtir ve her kâh ki muzâf-ı ileyh mezkûr ola. Ona ihtiyâc ziyâde kuvvetde olmaz pes. Menşûb olur zarfiyet üzere. Niteki dersin ammâ çünkü [108] مِنْ قَبْلِ زَيْدٍ أَوْ مِنْ بَعْدِهِ veya مَجْرُورٌ olur ḥarf-i cerle naḥve مِنْ بَعْدِهِ veya مَجْرُورٌ olur ḥarf-i cerle naḥve muzâf-ı ileyh maḥzûf ola ve ma‘nâ cihetinden maḥşûdudur. Ol zarfın ihtiyâcı ol muzâf-ı ileyha kavî olur pes. Ḍamme üzere mebnî olur tākim hareket binayı hareket i‘râbiye muḥâlif ola. Bu kabîldendir مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ وَمِنْ بَعْدِ ذَلِكَ ey dedin ki muzâf-ı ileyh menvî gerek. Zîrâ nesyen mensiyyen maḥzûf ola. Ol zarf kendi ḥâlince mu‘reb olur. Niteki kavî-i şâ‘irde vâkî‘dir. قَدَامَ وَضَامًا ve bu kıyâs üzeredir. ḥâl-i cihât-ı sitte naḥve فَسَاعَ لِي الشَّرَابِ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الْفُرَاتِ Beyt وَخَلْفَ وَبَيْنَ وَيَسَارَ وَفَوْقَ وَتَحْتَ ve lafz-ı غَيْرِ ki muzâf-ı ileyh غَيْرِ gibi ve lafz-ı حَسْبُ ki muzâf-ı ileyh maḥzûf ola. Naḥve فَحَسْبُ imdî bunlar Ḍamme üzere mebnî olmadı zarf-ı maḥtû‘ mecrâsına câridir muzâf-ı ileyhi ḥazf eylemekti müşâbehet cihetinden zürûf-ı maḥtû‘a gibi. Keşret-i isti‘mâldeleri de var. Cümle-i zürûf mebniyyedendir. Lafz-ı حَيْثُ mekân için ve ekşer cümleye muzâf olur ve cümleye ihtiyâc cihetinden ḥarf-e müşâbih olup Ḍamme üzere mebnî oldu. Ammâ her kâh ki onu müfrede muzâf kıl-salar mu‘reb olması câizdir. Niteki kavî-i şâ‘irde vâkî‘dir. بَعْدَ مَا أَضْمِرَ عَلَى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ bunda müfrede muzâf olmuştur ki سَهْلٌ dir. İmdî mu‘reb olması câizdir. Zîrâ ki ‘illet-i binâ cümleye izâfettir ki mebniyyü’l-aşldır ve câizdir ki ğalebe izâfeti cümleye i‘tibâr edeler ve bunda da onu mebnî tutalar ve cümle zürûf-ı mebniyyedendir. Kelime-i إِذَا zamân-ı istikbâl için ma‘nâ-i şartı mütezammındır ğâliba bundandır ki mebnîdir ve bundan sonra fi‘l muḥtâctır. Niteki وَاقِفٌ ey خَرَجْتُ فَإِذَا السَّبُعُ وَاقِفٌ olduydu ve kâh olur ki kelime-i إِذَا müfâcâe için gelir. Naḥve وَاقِفٌ ey خَرَجْتُ فَإِذَا السَّبُعُ وَاقِفٌ

[Ma'rifə ve Nekra]

[i'rab]

مِنْهُ هَذَا بَابُ الْمَعْرِفَةِ Taḳdīrī veya haber-i mübtedā maḥzūftur veya haber-i maḥzūf mübtedādır. Taḳdīrī الْمَعْرِفَةُ الْمَعْرِفَةُ

ما : Mevşul veya mevşuf.

وضع : Māzī meḥl ve müstetir ḳāim-i maḳām-ı fā'il 'āiddir ya.

لشيء : müte'allık.

بعينه : Cār mecrūr, na'at-ı لشيء dir ve zāmīr 'āiddir ne ve cümşe şıladır veya şıfattır ya ve mevşul şılasıyla veya mevşuf şıfatıyla haber-i mübtedādır.

وهي : Mübtedā.

المضمرات : Haber-i, cümle-i ismiyye ma'tūftur māḳabline.

المضمرات Ma'tūftur : والأعلام والمبهمات وما عرفت باللام أو بالتداء والمضاف.

إلى أحدهما : müte'allıktır.

والإسم الذي أضيف إلى أحدهما لهذه المعارف المذكورة ما عرفت Taḳdīrī Temyiz veya şıfat maşdar-ı maḥzūftur. معنى بالتداء من حيث المعنى لا من حيث اللفظ أو إضافة معنوية

Maḥşul-i Terķib

المعروفة والتكررة cümle eşnāf-ı isimdendir ma'rife ve nekra. Ma'rife şol isimdir ki bir mu'ayyen nesneye delālet için mevzū ola. İmdi ما وضع لشيء ma'rife ve nekraya mütenāvildir ve bi-'aynihi kaydıyla nekrai ihrāc eyledi ma'rife tefsīrinden ve aḳşām-ı ma'rife beştir. Birisi muzmerāttır ki sābıḳta mezkūr oldu. İkincisi a'lāmdır üçüncüsü mübhemāttır ya'nī mevşulāt ve esmā-i işāret. Niteki geçti. Dördüncüsü ma'rife bi'l-lām veya bi'n-nidādır. Beşincisi bunların birine muzāf olunur.

عَلَامُكَ وَعَلَامُ زَيْدٍ وَعَلَامُ [110] هَذَا وَعَلَامُ الرَّجُلِ İzāfet-i ma'nevīliğle

العلم ما وضع لشيء بعينه غير متناول غيره بوضع واحد وأعرفها المضمرة المتكلم ثم مخاطب والتكررة ما وضع لشيء لا بعينه

[İ'rāb]

المَعْرِفَةُ مَا وَضَعَ لِشَيْءٍ بِعَيْنِهِ : الْعَلَمُ مَا وَضَعَ لِشَيْءٍ بِعَيْنِهِ gibidir i'rābta.

غَيْرٌ : Naşbla hâldir وَضَعَ da müstetir zamîrden ve ref'le haber-i ba'de'l-haberdir.

مُتَنَاوِلٌ : Mużāf-ı ileyh.

غَيْرُهُ : Mef'ûl-i مُتَنَاوِلٌ mużāftır شَيْءٍ e rāci' zamîre.

بِوَضْعٍ : مُتَنَاوِلٌ e müte'allık.

وَاحِدٍ : Na'at-ı وَضَعَ dır.

وَأَعْرِفُهَا : Mübted, zamîr مَعَارِفٍ e rāci'dır.

الْمُضْمَرُ : Haber.

الْمُتَكَلِّمُ : Na'at-ı مُضْمَرٍ dır.

تَمَّ الْمُخَاطَبُ : Ona ma'tûf.

الْعَلَمُ مَا وَضَعَ el-ilah na'at-ı لَا بِعَيْنِهِ İ'rābı zāhirdir وَضَعَ لِشَيْءٍ لَا بِعَيْنِهِ : وَالنَّكْرَةُ مَا وَضَعَ لِشَيْءٍ لَا بِعَيْنِهِ ve cümle ma'tûftır cümlesine.

Maḥşûl-i Terkîb

'Alem şol isimdir ki mevzû' ola bir mu'ayyen şey için ve ol şeyden gayrısı mütenâvil olmaya. mu'ayyen kavli cemi' me'ârifî mütenâvildir gayrı mütenâvil gayra kaydıyla. Cemi' me'ârif hâric kaldı ve bu وَضَعَ kaydıyla ta'rîfe dâhil oldu. Bir 'alem ki müşterek ol زَيْدٌ gibi ki iki iki kimseye isim edeler. Zîrâ ki زَيْدٌ bu şürette gayrı-i mütenâvildir. Ammâ bir vaz'la değil. Belki iki vaz'la. Ammâ اَنَا وَأَنْتَ وَهَذَا وَالرَّجُلُ mezkûra muḥâlifdir. Zîrâ bir vaz'la umûr-ı müte'addideye mütenâvildir. Niteki yerinde ma'lûm olur inşallâh te'âlâ. A'ref-i me'ârif cumhûr kavlince mużmerâtır ve onların a'refî zamîr-i mütekellimdir. Ondandır zamîr-i muḥâtabtır. Ondandır a'lâmdır. Ondandır mübhemdir ve bunların her birine mużâf olan kendi mużâf-ı ileyh mertebesindedir ve ba'zılar dediler ki a'ref-i me'ârif 'alem şahşîdir de ki bir vaz'la mütenâvil değildir illâ bir nesnei. Ammâ mużmerât vesâir me'ârif bir vaz'la umûr-ı

وَاحِدٌ : Mübtedā. Haberî mahzûf.

اِثْنَانِ : Ona ma‘tûf ‘âṭife taqḍiriyle ve bu cümle mahallen menşûb mekûl-i kavldir.

وَاحِدَةٌ : Mübtedā. Haberî mahzûftur.

اِثْنَانِ : Ma‘tûftur ona ‘âṭife taqḍiriyle.

كَأَمَيْنِ تَقُولُ لِلْمُدَّكِرِ وَاحِدٌ وَاثْنَانِ Taqḍir. اِثْنَانِ ya ma‘tûftur ve bu kelâm kelâm-ı sâbıka ma‘tûftur. Taqḍir

وَلِلْمُؤَنَّثِ وَاحِدَةٌ وَاثْنَانِ أَوْ ثِنْتَانِ

ثَلَاثَةٌ إِلَى عَشْرَةٍ ثَلَاثٌ إِلَى عَشْرٍ أَحَدٌ عَشَرَ اِثْنًا عَشَرَ إِحْدَى عَشْرَةَ اِثْنَتَا عَشْرَةَ وَثْنَتَا عَشْرَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ إِلَى تِسْعَةٍ عَشَرَ ثَلَاثَ عَشْرَةٍ إِلَى تِسْعِ

عَشْرَةٍ : Kelâm-ı sâbık gibidir i‘râbta ve taqḍirce ve ḥazfta ve câizdir ki bu elfāz cemī‘an ḥâlet-i

efrâddan mahkî ola vaz‘ olduğu gibi. Onun için arlarına vāv ‘âṭife irâd eylemedi.

وَمَيِّمٌ : Mübtedā.

تَكْسُرُ الشَّيْنِ : Cümle-i fi‘liyye, ceza.

يَكْسُرُ : فِي الْمُؤَنَّثِ ye müte‘allık.

عِشْرُونَ : Mübtedā.

وَأَخَوَاتُهَا : [111a] Ona ma‘tûf.

عِشْرُونَ وَأَخَوَاتُهَا وَهِيَ ثَلَاثُونَ وَأَرْبَعُونَ إِلَى تِسْعِينَ عَلَى صِبْغَتِهَا كَاتِبَةٌ فِي الْمُدَّكِرِ وَالْمُؤَنَّثِ Taqḍir. Haberî. فِيهِمَا

أَحَدٌ : Mübtedā.

وَعِشْرُونَ : Ona ma‘tûf ve haberî mahzûftur.

إِحْدَى عَشْرُونَ : Sâbık gibidir i‘râbta.

تَمْ : Harf-i ‘aṭf.

بِالْعَطْفِ : Câr mecrûr müte‘allıktur muḳaddera.

ا. بِالْعَطْفِ مُتَعَالِيَةٌ : بِالْفِعْلِ مَا تَقَدَّمَ

تَقُولُ أَحَدَ وَعِشْرُونَ فِي تَقْدِيرِهِ : Gine ا. عَطْفِ مُتَعَالِيَةٌ : إِلَى تِسْعَةٍ وَتِسْعِينَ
الْمَذْكُورِ وَالْأَحَدِ وَعِشْرُونَ فِي الْمُؤَنَّثِ إِذَا جَاوَزَتْ مِنْ عِشْرِينَ ثُمَّ يَأْتِي بِالْعَطْفِ يَلْفِظُ تَقْدِصًا مِنَ الْأَحَادِ إِلَى تِسْعَةٍ وَتِسْعِينَ

مِائَةٌ : Mübtedā.

وَأَلْفٌ : Ona ma‘tūf.

مِائَتَانِ وَأَلْفَانِ : Ma‘tūftur ‘āṭifa ile māḳabline veya mübtedā-i sānī.

فِيهِمَا : Haber-i sānīdir ve cümle haber-i evveldir ve mecmū‘ī meḳūlāt-ı teḳūldür.

ثُمَّ : Harf-i ‘atf.

عَلَى مَا تَقَدَّمَ بِالْعَطْفِ : Gibidir.

وَفِي ثَمَانِي عَشْرَةَ فَتُحِ الْبَاءُ : Haber-i mübtedā.

وَجَاءَ إِسْكَانُهَا : Cümle-i fi‘liyye.

وَحَذَفُهَا : Mübtedā.

بِقُتْحِ التَّوْنِ : حَذَفَ a müte‘allīq.

شَدَّ : Haber-i mübtedādır.

Maḥṣūl-i Terkiḳ

أَسْمَاءُ الْعَدَدِ cümle-i eṣnāf-ı esmādan esmā-i ‘adeddir ve bu esmanın birince eḳkāmı vardır pes. Bu cihetten zıkr edip dediği esmā-i ‘aded birince isimdir ki mevzū‘ olmuşlar kemmiyet eḳādi eṣyā için. Ya‘nī eḳādi eṣyād taḳdirdir onu beyān için mevzū‘ olmuşlardır. Şöyle ki dersin ثَلَاثَةُ رِجَالٍ tākim ma‘lūm ola ki أَحَادِ رِجَالٍ üçtür pes. Bu tafṣīl ki esmā-i ‘adedin tefsirinde zkr oldu ve اِثْنَانٍ esmā-i ‘adedden olur. Zīrā كَمِ in cevābında vāki‘ olurlar. Niteki dersin كَمِ رِجَالًا عِنْدَكَ pes. Cevābında dersin وَاحِدٌ veya اِثْنَانٍ ammā ba‘zı ehl-i ḥesāb ‘adediyyet وَاحِدٌ وَاِثْنَانٍ de ḥilāf eylemişler ve uṣūl-i esmā-i ‘aded on ikidir. Birden ona varınca ve yüzdür daḥi binin ve ḡayr-ı merātib a‘dād bu on

[illegible]

وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَبَيْنَهُ وَجْهَانِ تَاكْدِيرِي ḥaberi maḥzūf mübtedādır ve bu cümle cezāy-ı şaṭtır. Taḳdīrī

وَلَا يُمَيِّزُ : Nefy-i müstaḳbel.

وَاحِدٌ : ḳāim-i maḳām-ı fā‘ili.

وَاثْنَانِ : Ma‘ṭūftur e.

اسْتِغْنَاءٌ : Mef‘ūl-i leh veya mef‘ūl-i muṭlaḳ.

بَلْفِظِ تَمْيِيزُهُ [112b] Ey تَمْيِيزُ الْعَدَدِ ya müte‘allıḳ.

عَنْهُمَا : Ey عَنْ ذِكُورِ الْوَاحِدِ وَالْإِثْنَيْنِ gine اسْتِغْنَاءٌ ya müte‘allıḳtır.

مِثْلُ : Ma‘lūm.

رَجُلٌ : Muḳāf-ı ileyh.

وَرَجُلَانِ : Ona ma‘ṭūf ve ref‘leri ḥikāye ṭarīḳıyladır.

لِإِفَادَتِهِ : Ey لِإِفَادَةِ تَمْيِيزِهَا ya müte‘allıḳ fā‘iline muḳāf maṣḍardır.

النَّصُّ : Ey الْبَيَانُ mef‘ūl-i ifāde dir.

الْمَقْصُودُ : Na‘atı.

بِالْعَدَدِ : مَقْصُودٌ a müte‘allıḳ.

Maḥşūl-i Terḳīb

مُمَيِّزُ الثَّلَاثَةِ çünkü elfāz-ı a‘dād me‘āni-i mu‘ayyene-i ‘adedi için mevzū‘dur. Lākin şol ecnās ki ol me‘āni-i ‘adedi ona müte‘allıḳtır mübhemdir ve elfāz-ı ‘aded ol ecnāsa ‘ale’t-ta’yīn delālet eylemez. İmdī ol elfāzda ta’yīn cins için temyīzde ihtiyāc vāki‘ oldu. Meşelā عِشْرُونَ nin me‘āni-i ‘adedisi ta’yīniyle yirmidir ve bunda ibhām yoktur. Lākin ibhām ondadır kim bu yirmi ne cinstir altın mı akçe mi er mi ‘avrat mı kitāb mı gayrı mı pes. Lāzım oldu عِشْرُونَ ye temyīzden. İmdī muşannif şurū‘ eyledi beyān-ı mümeyyiz merātibi a‘dādda ve ثَلَاثَةً den ibtidā eyledi. Zīrā ki

mümeyyizle cem‘ olmazlar. Niteki ma‘lûm olur ve mümeyyiz ثَلَاثَةَ عَشَرَ ya dek mecrûr ve mecmû‘dur. Ammâ mecrûr olduğu ‘aded ma‘dûdda izâfet içindir ve ammâ mecmû‘ olduğu lafz ve ma‘nâ muṭābık olamk için bunun biriyle ki ‘adede keşrat zâhir değildir ve bu cem‘iyyet câizdir lafız cihetinden olsa. Naḥve ثَلَاثَةُ رَجُلٍ ve câizdir ki ma‘nâ cihetinden ola. Naḥve ثَلَاثَةُ نَفَرٍ ve bu kâ‘ide ثَلَاثَةُ de ve eḥavâtında zıkr olundu muṭṭariddir illâ şol vaḳt ki bunların mümeyyizi مِائَةٌ ola ki onda mümeyyiz mecrûr ve müfreddir. Naḥve ثَلَاثُمِائَةُ رَجُلٍ وَثَلَاثُمِائَةُ امْرَأَةٍ ve sebep oldur ki مِائَةٌ a‘dâd-ı keşiraya delâlet eder pes. Bu cihetten onu müfred getirdiler ve kıyâs bu idi ki ثَلَاثُمِائَةٍ veya ثَلَاثُمِائِينَ diyelerdi. Lgkin bu kıyâs metrûktur ve mümeyyiz اَحَدٌ عَشَرَ إِلَى تِسْعَةٍ وَتِسْعِينَ menşûb müfreddir. Cem‘i terk eylediler kerat-ı ‘adede binâen ve maḳşûd beyân-ı cins idi. Ol hûd ḥâşıl oldu ve ‘adedi mümeyyize izâfet eylemediler. Belki temyîzi kendi aşlında kodular ki naşbtır. Zîrâ ki izâfetin te‘azziri var. Ammâ اَحَدٌ عَشَرَ da تِسْعَةُ عَشَرَ ya varınca ol cihetten ki tenvîn ma‘nâda muḳadderdir. Zîrâ aşlı اَحَدٌ وَعَشَرَ idi ve ammâ [113a] عِشْرُونَ رَجُلًا وَمَا fevḳinde ol cihetten bu nûn cem‘ nûnu değildir. Belki nûn cem‘a şibihtir pes. İzâfet eylemeli olsalar bu nûnu işbât eylemek olmaz ḥazfta eylemek olmaz ve mümeyyiz-i مِائَةٌ mecrûr ve müfreddir. Ammâ mecrûr olduğu izâfet içindir. Niteki ثَلَاثَةُ de ma‘lûm olduydu ve müfred onun içindir ki çünkü ‘aded çok oldu. Temyîzde beyân cins için müfredle iktifâ eylediler ve ri‘âyet muṭābaḳat eylediler. Gine göyledir ḥâl-i اَلْفٌ de ve مِائَةُ رَجُلٍ وَمِائَةُ امْرَأَةٍ وَالْفُ رَجُلٍ وَالْفُ in cem‘nde pes. Dersin مِائَةُ رَجُلٍ وَمِائَةُ امْرَأَةٍ وَمِائَتَا رَجُلٍ وَمِائَتَا امْرَأَةٍ وَالْفُ رَجُلٍ وَالْفُ امْرَأَةٍ ve teşniyede nûn-ı izâfetle sâḳıṭ oldu ve her kâh ki ma‘dûd ma‘nâ ḥasbince müenneş ola ve lafız ḥasbince müzekker ola وَأَشْخَاصٌ أَشْخَاصٌ gibi ki nisveye itlâḳ eyleyeler. Onda iki vecih câizdir pes. Eğer lafız cânibini ri‘âyet ederlerse ثَلَاثَةُ أَشْخَاصٍ derler ve eğer ri‘âyet-i ma‘nâ ederlerse ثَلَاثُ أَشْخَاصٍ derler ve her kâh ki lafz-ı ma‘dûd müenneş ola ve ma‘nâ mezkûr. Niteki اَنْفُسُ lafzını zükûra itlâḳ edeler iki vecih câizdir. İmdî dersin اِنْثَانٍ le اَحَدٌ ma‘nâ ri‘âyet edersin ve ثَلَاثُ اَنْفُسٍ مِنَ الرِّجَالِ ma‘nâ ri‘âyet edersin ve ثَلَاثَةُ اَنْفُسٍ مِنَ الرِّجَالِ dersin nin ki merâtib-i a‘dâddandır mümeyyizi olmaz. İmdî وَاحِدٌ رَجُلٍ وَاثْنَانِ رَجُلٍ demezler. Zîrâ ol nesne ki onlara temyîz olsa gerek ol nesne hem cinse delâlet eder hem ta‘yîne ya‘nî maḳşûd olan ‘adedin ta‘yinine bilâ şibihe mişâl رَجُلٌ delâlet eder cins-i vaḥde ve işneyne pes.

وَبَاعْتَبَارِ حَالِهِ الْأَوَّلِ وَالثَّانِي وَالْأَوَّلَى وَالثَّانِيَّةِ إِلَى الْعَاشِرِ وَالْعَاشِرَةِ : İ‘rābta sâbık gibidir ve ona ma‘tūftur ve ona ma‘tūftur.

وَالْحَادِي عَشَرَ وَالْحَادِيَّةَ عَشْرَةَ وَالثَّانِي عَشَرَ وَالثَّانِيَّةَ عَشْرَةَ إِلَى التَّاسِعِ عَشَرَ وَالتَّاسِعَةَ عَشْرَةَ : Mākābline ma‘tūf.

وَمِنْ : Harf-i cerr-i sebebiyye ve,

مَهْ : Maḥallen mecrūrdur onunla işārettir iki i‘tibār mezkūra.

قِيلَ : Māzī mechūl müsebbib.

قِيلَ فِي الْأَوَّلِ : zarf-ı dir.

قِيلَ نِينَ : Kāim-i maḳām-ı fā‘ilidir nin.

اِثْنَيْنِ : Mecrūrdur izāfetle.

دِيرِ : Tefsīr-i اِثْنَيْنِ : أَيِ مُصْبِرٍ مَعَهَا

ثَالِثَ den ثَالِثَ هُوَ مُشْتَقٌّ مِنْ ثَلَاثَتُهُمَا Fi‘lini beyāndır veya mübtedā-i maḥzūfa ḥaberdirey ثَلَاثَتُهُمَا : ثَلَاثَتُهُمَا taḳdīri قِيلَ فِي الْأَوَّلِ ثَالِثَ اِثْنَيْنِ حَالِ كَوْنِهِ مُشْتَقًّا مِنْهُ ثَالِثَ اِثْنَيْنِ

ثَالِثَ اِثْنَيْنِ gibidir ve ona ma‘tūftur. : İ‘rābta sâbık gibidir اِثْنَيْنِ ثَالِثَ ثَلَاثَةِ أَيِ أَحَدُهَا

أَنْتَ Fi‘l-i muzāri‘ ma‘lūm fā‘ili taḥtında müstetir : وَتَقُولُ

تَرْكِيبِ-ي إِزَافِي مَعْكُولِ-ي كَافِلِدِير. : حَادِي عَشَرَ أَحَدَ عَشَرَ

يَعِ الْمُتَعَالِي. : عَلَى الثَّانِي

مَعْصُصَ خَاصَّةً : Mef‘ūl-i muṭlaḳ ey خَاصَّةً

وَأِنْ شِئْتَ : Cümle-i şartiyye.

قُلْتَ حَادِي أَحَدَ عَشَرَ : Cümle-i cezāiyye.

إِلَى تَاسِعِ تِسْعَةَ عَشَرَ : İ‘rābı māsābıḳtan ma‘lūmdur.

أَنْتَ : Muzāri‘ ma‘rūf fā‘ili tahtında [114a] müstetir فَتَعَرَّبَ :

الأَوَّلَ : Mef‘ūlü.

Maḥşūl-i Terķib

چünkü eḥvāl esmā-i ‘aded مَا تَقَدَّمَ den vāzih ve zāhir oldu. Şimdi muşannif şurū‘ eyledi her müfredin a‘dādın ma‘rużı olan müte‘addidatın esmāsını beyān eylemeğe ya‘nī her müfredin esmāsını beyān eder ki a‘dādın mu‘rizi olan müte‘addidatındır ol müfred pes. Ma‘lūm ola ki esmā-i ‘aded iki ma‘nāda müsta‘meldir. Birisi taşyīr ma‘nāsında ya‘nī bir mertebe eksik ‘adedi bir ‘adedin mertebesine eyletmektir ki ondan bir mertebe ziyādedir. Meşelā ثَانِي ki müştaktır اِثْنَيْنِ den ma‘nāsı taşyīr i‘tibārıyla biri iki edinedir ve bu ḥaḳīḳatte ism-i fā‘ilidir teşniyetten müştak ya‘nī biri ili eyledim ve bu kıyās üzeredir ثَالِثٌ وَرَابِعٌ وَخَامِسٌ عَاشِرٌ a varınca عَاشِرٌ den geçmez. Zīrā māfevķi terkībtir. ḥāşılı bu esmānın nice fi‘li vardır. Taşyīr ma‘nāsına ki bu esmā ol ef‘ālden me’ḥūzdür. Niteki ثَلَاثٌ وَرَبْعٌ وَعَاشِرٌ dersin ve bu esmānın ibtidāsı taşyīr ma‘nāsına ثَانِي dir وَاحِدٌ den değıl. Zīrā وَاحِدٌ den eksik yoktur. Tgkim onu وَاحِدٌ eyleyesin ve bu esmāda tezkīr ve te’nīş ism-i fā‘ilde tezkīr ve te’nīş kâ‘idesindedir pes. Mezķūrda الثَّانِي dersin ve müenneşte الثَّانِيَّةٌ dersin تَا عَاشِرَةٌ وَالْعَاشِرُ ye varınca ve bu iesmāyı her kāh ki bu ma‘nāya bir ‘adede muzāf edeler cāiz gelir ki muzāf-ı ileyh bir ‘aded ola ki bu esmā ondan müştak olmuş ola ve müştak-ı minh olan ‘adedden ziyāde olmak gerek. Zīrā ma‘nayı taşyīr mümkün olmaz pes. Bu ma‘nāya ثَلَاثٌ وَرَبْعٌ demezler ve ثَلَاثٌ أَرْبَعَةٌ belki bunları bir ‘adede izāfet edeler ki müştak-ı minh olan ‘adedden bir mertebe eksik ola. İmdi ثَانِي وَاحِدٌ derler ve ثَلَاثٌ اِثْنَيْنِ وَرَابِعٌ ثَلَاثٌ niteki kelām-ı şerīfte vāki‘dir مَا يَكُونُ مِنْ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٌ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ ikinci isti‘māl esmā-i ‘aded ki ḥāl ma‘nasınadır ve bu esmānın ibtidāsı وَاحِدٌ dendir. Lgkin çünkü ‘adedde وَاحِدٌ müsta‘meldir müte‘addide onun yerine müte‘addid için lafz-ı evveli isti‘māl eyilmişler pes. Mezķūrda أَوَّلٌ وَالثَّانِي derler ve müenneşte أَوَّلِيَّةٌ وَثَانِيَّةٌ derler تَا عَاشِرٌ [114b] ve عَاشِرَةٌ ya varınca ve bu esmā-i şānīden عَاشِرَةٌ den eğer.e ism-i fā‘il şīğası üzeredir. Līkin ḥaḳīḳatte ism-i fā‘il değıllerdir ve ma‘nā-i fi‘l ki ḥudūştür. Bunlarda yoktur ve bunlarda naşb ‘ameli olmaz taşyīr ma‘nāsında olduğı gibi هَذَا ثَالِثٌ اِثْنَيْنِ ve bu esmānın bu ma‘naya izāfeti bir ‘adede gerek ki müsāvī ola ol ‘adede ki bu esmā ondan me’ḥūzdür. Niteki

إِثْنَيْنِ dersin ve cāiz değildir ki bunların izāfeti kendiler ekall-i ‘adedde ola. Ammā ‘aded-i ekşere مِنْهَا وَجُوهُ عَشْرَةٍ أَوْلَاهَا كَذَا izāfeti cāizdir eğerçe müsāviyete izāfet ekşer ve eşhurdur pes. Cgizdir diyessin كَذَا ya‘nī bir mütea‘ddid ki ol عَشْرُونَ mertebe-i evveldedir veya ikinide veya üçüncüde demektir ve buna kıyās ile bākī ve çünkü عَشْر den geçtin esma-i müfredāt müte‘addidātın bi-i‘tibār hāl olur bi-i‘tibār taşyīr olmaz. Zīrā ki أَحَدَ عَشْرٍ da ve māfevķinde hiç fi‘l yoktur ki ondan ma‘nā-i taşyīr peyda ola. Tgkim ism-i müte‘addid ondan me’hūz ola ism-i fā‘il tārīķı üzere taşyīr ma‘nāsına pes. Müfred için müte‘addidden māfevķ عَشْرٍ da dersin müzkkker için الحَادِي عَشْرٍ ikinin bile tezkīrle ve müennex için الحَادِيَّةُ عَشْرَةٌ iki cüzün bile te’nīşle تَاسِعَ عَشْرٍ ve تَاسِعَةُ عَشْرَةٍ ve iki cüz mebnī olur. Niteki ‘adede olurdu ve çünkü dilersen ki bir ism-i müte‘addidi ki أَحَدَ عَشْرٍ ve māfevķinden me’hūzdür izāfet eylesesin bir ‘adede gerektir ki ol ‘adede müsāvī ola bir ‘adede ki ol müfredin ismi ol ‘aded müsāvī ola bir ‘adede ki ol müfredin ismi ol ‘adedden me’hūz ola pes. Mezķūr için عَشْرٍ أَحَدَ عَشْرٍ ve müennes için عَشْرَةٌ إِحْدَى عَشْرَةٍ dersin تَاسِعَ عَشْرٍ تِسْعَةُ عَشْرَةٍ ve تَاسِعَةُ عَشْرَةٍ عَشْرَةٌ ve cāizdir kim عَشْرٌ evvel ism-i müte‘addidden hāzif eylesesin. Zīrā ki ism-i ‘adedde mezķūrdur ve ona delālet eder. İmdī cüz-i evveli ism-i müte‘addidden mu‘reb edersin. Zīrā sebeb-i bina terkīb idi. Ol hūd bākī kalmadı pes. Dersin مَرَزَتْ [115] يَثَلِثُ ثَلَاثَةَ عَشْرٍ

[Müzekker ve Müennes]

الْمَذْكُورُ وَالْمَوْثُوثُ الْمَوْثُوثُ مَا فِيهِ عَلَامَةٌ لِلتَّائِيثِ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا وَالْمَذْكُورُ بِخِلَافِهِ وَعَلَامَةُ التَّائِيثِ التَّاءُ وَالْأَلِفُ مَقْصُورَةٌ أَوْ مَمْدُودَةٌ وَهُوَ حَقِيقِيٌّ وَلَفْظِيٌّ فَالْحَقِيقِيُّ مَا يَرَاهُ ذِكْرٌ مِنَ الْحَيَوَانِ مِائِرَةً وَنَاقَةً وَاللَّفْظِيُّ بِخِلَافِهِ كَطَلَمَةٍ وَعَيْنٍ وَإِذَا أُسْنِدَ الْفِعْلُ إِلَيْهِ فَبِالتَّاءِ وَأَنْتَ فِي ظَاهِرٍ غَيْرِ الْحَقِيقِيِّ بِالْخِيَارِ وَحُكْمُ ظَاهِرِ الْجَمْعِ غَيْرِ الْمَذْكُورِ السَّلَامُ مُطْلَقًا حُكْمُ ظَاهِرِ غَيْرِ الْحَقِيقِيِّ وَضَمِيرُ الْعَاقِلِينَ غَيْرِ الْمَذْكُورِ السَّلَامُ فَعَلْتُ وَفَعَلُوا وَالنِّسَاءُ وَالْأَيَّامُ فَعَلْتُ وَفَعَلْنَ

[İ‘rāb]

gibidir i‘rābta. الْمَعْرِفَةُ وَالتَّضَكُّرَةُ : الْمَذْكُورُ وَالْمَوْثُوثُ

Mübtedā. : فَالْمَوْثُوثُ

Ma : Mevşul veya mevşuf ‘ibārettir isimden.

لَتَأْنِيثَ : Cümle-i ismiyye veya zarfıyye şıla ve ya şıfattır ما ya ve zamîr-i فيه de ما ya rāci'dir ve mevşûl şılasıyla veya mevşûf şıfatıyla haber-i mübtedâdır.

لَفْظًا كَانَ : Ey لَفْظٍ مِنْ حَيْثُ اللَّفْظِ : Ona ma'tûf.

أَوْ تَقْدِيرًا : Mübtedâ.

بِخِلَافِهِ وَعَلَامَةٌ : zamîr e rāci'dir.

النَّاءُ : Haberî.

وَالْأَلِفُ : Ona ma'tûf.

مَقْصُورَةٌ : Muḳadder كَانَ nin haberî.

مَقْصُورَةٌ كَانَتْ أَوْ مَمْدُودَةٌ : Ona ma'tûf ey مَمْدُودَةٌ أَوْ مَمْدُودَةٌ

وَهُوَ : Mübtedâ 'āiddir مُؤَنَّثٌ وَهُوَ.

حَقِيقِيٌّ : Haberî.

وَلَفْظِيٌّ : Ona ma'tûf.

فَالْحَقِيقِيُّ : Mübtedâ veya mevşûl veya mevşûf.

بِإِزَائِهِ ذَكَرٌ : Fâ'il-i zarf veya haberî muḳaddem mübtedâ.

فِي الْحَيَوَانِ : Muḳaddera müte'allıḳ veya na'at-ı ذَكَرٌ dir ve cümle şıla veya şıfattır ما ya ve mevşûl

şılasıyla veya mevşûf şılasıyla veya şıfatıyla haberî mübtedâdır. Taḳdîrî فَاَلْمُؤَنَّثُ الْحَقِيقِيُّ الْإِسْمُ الَّذِي أَوْ

اسْمٌ يَكُونُ بِإِزَاءِ ذَلِكَ الْإِسْمِ ذَكَرٌ فِي الْحَيَوَانِ

كَامْرَأَةٍ : Mübtedâ-i maḥzûfa haberdir.

وَنَاقَةٍ : Ona ma'tûf.

وَالْفُطْيُ : Mübtedā.

بِخلافِهِ : Haberî.

كَامْرَأَةٍ وَنَاقَةٍ َ : كَظْلَمَةٍ وَعَيْنٍ gibidir.

وَإِذَا : Edāt-ı şart.

أُسَيْدَ : Māzî mechûl fi'l-i şart.

إِلَيْهِ : Ona müte'alıktır ve zamîr-i مُؤَنَّث e rāci'dir.

أُسَيْدَ nin. : Kāim-i maḳām-ı fā'ilidir

فَهُوَ بِالتَّضَاءِ أَيُّ الْفِعْلِ مُلْصَقٌ بِالتَّاءِ : Mübtedā-i maḥzûfa haberdır ve cümle cezây-ı şarttır. Taḳdîrî

وَأَنْتَ : Mübtedā.

فِي إِسْنَادِ الْفِعْلِ إِلَى الظَّاهِرِ الْفُطْيِ : Muḳadder isnâda müte'alıktır. Taḳdîrî

بِالْحَبَرِ : Haber-i mübtedâdır.

وَحُكْمُ : Mübtedā.

ظَاهِرٍ : Muẓāf-ı ileyh.

الْجَمْعُ غَيْرِ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ : Bedeldir جَمْع den veya şıfattır lâmn ziyâdesiyle.

مُطْلَقًا : Mef'ul-i muṭlaḳ.

حُكْمُ ظَاهِرٍ غَيْرِ الْحَقِيقِيِّ : [115b] haber-i mübtedā ve sāir i'rabı māsābıḳtan zāhirdir.

وَصَمِيرُ : Mübtedā.

الْعَاقِلِينَ : Muẓāf-ı ileyh.

غَيْرِ الْمَذْكَرِ : Bedeldir veya şıfattır عَاقِلِينَ ye.

السَّالِمِ : Şıfat-ı mَذْكَر dir.

فَعَلْتُ : Haber-i mübtedâdır.

وَفَعَلُوا : Ona ma‘tûf.

وَالنِّسَاءُ : Mübtedâ.

وَالْأَيَّامُ : Ona ma‘tûf.

فَعَلْتُ : Haber.

وَفَعَلْنَ : Ona ma‘tûf.

Maḥşûl-i Terkîb

الْمَذْكُورُ tezkîr ve te’nîş havâşş-ı esmâdandır ta’rîf ve tenkîr gibidir fi‘le ve cümleye tenkîr itlâkı mecâz ṯrîkıyladır ve tā-i te’nîş فَعَلْتُ mişlinde te’nîşe delâlet içindir pes. Haḳîḳatte ol te’nîş fâ‘ile râci‘dir gine bunun gibidir تَقُولُ de tāki müenneş-i gâibe içindir ḥaşılı müzekkerlik ve müenneşlik ismin eşnâfındandır fi‘le itlâkı mecazîdir pes. Müenneş ‘ibârettir şol isimden ki onda ‘alâmet te’nîş ola lafzen veya taḳdîran ve ‘alâmet-i te’nîş iki elif-i memdûdedir ya’nî birelif ki zâid ola ve ondan sonra bir hemze-i zâide ola حَمْرَاءُ وَصَحْرَاءُ gibi veya elif-i maḳşûradır ya’nî bir elif zâidedir kim ondan sonra hemze olmaya حُبْلَى وَبُشْرَى gibi pes كِسَاءٍ ve رِءَاءٍ da elif-i memdûde ‘alâmet-i te’nîş olur. وَالْعَصَا da ve الرِّحَا da elif-i maḳşûre ‘alâmet-i te’nîş olur ve bu iki ‘alâmet isimde mezkûr olur muḳadder olmaz ve ‘alâmet-i sâliş tā-i zâidedir kelimenin âhîrinde ve bu ‘alâmet câizdir ki melfûz ola ضَارِبَةٌ وَظُلْمَةٌ وَغُرْفَةٌ ve câizdir ki muḳadder ola هِنْدٌ وَعَيْنٌ وَعَقْرَبٌ gibi ve tānın taḳdîrine هِنْدٌ de ve عَيْنٌ da ki şulâşilerdir delil taşğîrde zâhir olduğudur هَيْبَةٌ عَيْنَةٍ gibi ve رِءَاءٍ وَنَقَاءٍ de ki şulâşiden zâidlerdir şulâşilere kıyâsladır ve bunların taşğîrinde zâhir olmadı. Zîrâ bunlarda ḥarf-i râbi‘ kâim-i maḳâm-ı tâdır. Niteki bâb-ı lâ yenşariftirde ona işâret olduydu. Muşannif ‘alâmet-i te’nîşten tā-i evvel zîkr eyledi. Zîrâ ki te’nîşe ‘umde oldur ve müzkkker ol isimdir ki ‘alâmet-i te’nîş olmaya ne lafzen ve ne taḳdîren ve müenneş iki kısımdır. Birisi ḥaḳîḳîdir ve ol dışidir māḳablinde ḥayevândan erkeği ola مَرْءٌ وَنَقَاءٌ gibi gerekse onda elif-i memdûde ola حَمْرَاءُ gibi ki şıfatı zen ola veya elif-i maḳşûra ola حُبْلَى gibi ve tā ola lafzen ضَارِبَةٌ gibi

veya taḳdīran هُنْدٌ وَزَيْنَبٌ gibi ikincisi [116a] münneṣ-i lafzīdir ve ol müenneṣ-i ḥaḳīḳinin ḡayrıdır gerekse onda elif-i medūde ola حَمْرَاءٌ gibi ki şıfat-ı libās ola veya elif-i maḳşūre ola gini ki müşdeliḡe derler veya tā ola melfūz-ı غُرْفَةٌ وَظُلْمَةٌ gibi veya muḳadder عَيْنٌ وَعُقْرَبٌ gibi lafzī bu maḳāmda muḳābil ḥaḳīḳīdir ve bāb-ı lā yensarifte muḳābil-i ma‘nevīdir ve müenneṣ-i ma‘nevī oldur ki onda tā muḳadder ola gerekse müenneṣ-i ḥaḳīḳī ola هُنْدٌ gibi gerekse müenneṣ-i ḡayr-ı ḥaḳīḳī ola مَرْأَةٌ وَصَارِيَةٌ gibi murād lafzīden oldur ki tā onda melfūz ola gerekse müenneṣ-i ḥaḳīḳī ola مَرْأَةٌ وَصَارِيَةٌ gibi ve gerekse ḡayr-ı ḥaḳīḳī ola ظُلْمَةٌ وَغُرْفَةٌ gibi وَإِذَا أُشِيدَ her kāh ki fi‘l-i müsned ola zāhir müenneṣ-i ḥaḳīḳiyye veya zāmīrine fi‘le ‘alāmet-i te’nīs ilḥāḳ eylemek vācibtir. Muşannif katında جَاءَتْ gibi ve ba‘zılar dediler ki eḡer fāşıla vāki‘ olursa fi‘lle zāhir te’nīs-i ḥaḳīḳī arasına terk-i te’nīs cāizdir. جَاءَ الْقَاضِي الْيَوْمَ امْرَأَةً gibi ve ba‘zılar dediler ki eḡer fāşıla vāki‘ olursa fi‘lle zāhir te’nīs-i ḥaḳīḳī arasına terk-i te’nīs cāizdir. جَاءَ الْقَاضِي الْيَوْمَ امْرَأَةً gibi gine bunun eḡer müenneṣ-i ḥaḳīḳī ademīden olmazsa fāşılasız da terk-i te’nīs cāizdir. Naḥve سَارَ النَّاقَةُ ve eḡer fi‘l-i müenneṣ lafzī zāmīrine müsned olursa te’nīs fi‘l-i vācibtir. Naḥve طَلَعَ الشَّمْسُ cāiz deḡildir ki diyesin طَلَعَ الشَّمْسُ ammā eḡer fi‘l-i zāhir müenneṣ lafzına isnād edersen muḡayyersin te’nīs ve terk-i te’nīs beyninde naḥve طَلَعَ الشَّمْسُ ve her cem‘ ki vardır gerekse cem‘-i müzekker ḥaḳīḳī ola الرِّجَالُ gibi gerekse ḡāār-i ḥaḳīḳī ola الْأَيَّامُ gibi ve gerekse cem‘-i müenneṣ-i ḥaḳīḳī ola نِسْوَةٌ gibi ve gerekse müenneṣ-i ḡayr-ı ḥaḳīḳī olsa غُرَفَاتٌ gibi. İmdi her kāh ki fi‘li bu cem‘lerin zāhirine isnād eylesin te’nīs fi‘l ve terk-i te’nīs fi‘l cāizdir. Niteki zāhir te’nīs ḡayr-ı ḥaḳīḳīde zikr eyledi pes. Dersin جَاءَ الرِّجَالُ ve جَاءَتِ الرِّجَالُ وَمَضَى الْأَيَّامُ وَمَضَتِ الْأَيَّامُ وَقَالَ نِسْوَةٌ وَقَالَتْ نِسْوَةٌ وَعَلَا الْغُرَفَاتُ وَعُلَّتِ الْغُرَفَاتُ ve bu cümle cem‘lerin zāhirine fi‘li isnād eylemedi fark eylediler. Zīrā ki cemī‘nden cem‘-i cemā‘at te’vīlindedir ve cemā‘at müenneṣ-i lafzīdir pes. Bu cumū‘un ḥükm-i zāhir müenneṣ-i lafzī ḥükmünde olur ve her kāh ki fi‘li bu cumū‘un zāmīrine isnād edesin. Eḡer cem‘-i müzekker ḥaḳīḳī olursa [116b] الرِّجَالُ gibi pes. Onda iki vech cāizdir birisi oldur ki zāmīr-i müfred müenneṣ getiresin cemā‘atle te’vīle nazar pes. Dersin جَاءَتِ الرِّجَالُ ve birisi de oldur ki zāmīri cemā‘at müzekker ‘aḡlen getirsen ver dersin جَاءَتِ الرِّجَالُ ammā eḡer cem‘-i müzekker ḡayr-ı ḥaḳīḳī olursa الْأَيَّامُ gibi veya cem‘-i müenneṣ-i ḥaḳīḳī ola naḥve النِّسَاءُ gibi onda iki vecih cāizdir. Birisi oldur ki zāmīri müfred müenneṣ getirsen cemā‘at te’vīline göre ve birisi oldur ki zāmīri cem‘-i müenneṣ getirirsin ma‘naya göre.

الأَيَّامُ Zīrā ki cem‘-i müzkker gayr-i haqīqīye cem‘-i müennes hükümünü vermişler pes. Dersin

مَصَّتْ وَمَضَيْنَ وَالْيَسَاءُ مَشَتْ وَمَشَيْنَ

[Müşennā]

الْمُتَّى مَا لَحِقَ آخِرُهُ أَلِفٌ أَوْ يَاءٌ مَفْتُوحٌ مَا قَبْلَهَا وَنُونٌ مَكْسُورَةٌ لِيَدُلَّ عَلَى أَنَّ مَعَهُ مِثْلَهُ مِنْ جَنْسِهِ فَالْمَقْصُورُ إِنْ كَانَ أَلِفُهُ عَنْ وَاوٍ وَهُوَ ثَلَاثِي
قُلِبَتْ وَاوٍ وَإِلَّا فَيَالِيَاءٍ وَالْمَمْدُودُ إِنْ كَانَ هَمْزُهُ أَصْلِيَّةً تَغُبُّتُ وَإِنْ كَانَتْ لِلتَّانِيَةِ قُلِبَتْ وَاوٍ وَإِلَّا فَالْوَجْهَانِ وَيُحْدَفُ نُونُهُ لِلْإِضَافَةِ وَحُذِفَتْ تَاءُ
التَّضَائِيثِ فِي خُصْيَانٍ وَأَلْيَانٍ

[İ‘rāb]

الْمُتَّى : Mübtedā.

مَا : Mevşul veya mevşuf.

لَحِقَ : Māzī ma‘rūf.

آخِرُهُ : Menşubtur nez‘-i hāfizliğle ey بَاخِرِهِ veya zarfıyla ey فِي آخِرِهِ ve zamir rāci‘dir مَا ya.

أَلِفٌ : Fā‘ilidir.

أَوْ يَاءٌ : Ma‘tūftur أَلِف e.

مَفْتُوحٌ : Şıfat-ı يَاء dır.

مَا : Mevşul.

قَبْلَهَا : Şılası zamir-i مَا قَبْلَهَا ‘āiddir يَاء ya mevşul şılasıyla kâim-i maqām-ı fā‘ilidir مَفْتُوح ün.

وَنُونٌ : Ma‘tūftur أَلِف e.

مَكْسُورَةٌ : Na‘at-ı نُون dur.

لِيَدُلَّ : Ta‘lil-i istikbāl lām ki ile müte‘allıktır لَحِق ya ve müstetir fā‘ili ‘āiddir أَلِف ve يَاء ya.

عَلَى : Harf-i cer.

أَنَّ : Harftir hüruf-i müşebbeheden.

مَعَهُ : Haberi.

مِثْلُهُ : İsmi.

مِنْ جَنْسِهِ i beyāndır ve zamāir ثَلَاثَةٌ ‘aiddir مَا ya ve ol isim ve haberiyle mecrûrdur عَلَى ile ve bu cār mecrûruyla müte‘allıktır لِيَدُلَّ ye ve cümle ya‘nî أَلِفَ آخِرُهُ şıladır veya şıfattır مَا ya ve mevşûl şılasıyla veya mevşûf şıfatıyla haber-i mübtedâdır.

وَالْمَقْصُورُ : Mübtedâ.

إِنْ : Harf-i şart.

كَانَ : Fi‘l-i şart.

أَلْفُهُ : İsmi.

مُبَدَّلَةٌ عَنْ وَاوٍ : Muḳaddera müte‘allıktır haber-i كَانَ dir ey مُبَدَّلَةٌ عَنْ وَاوٍ

وَهُوَ : Mübtedâ ‘aiddir مَقْصُور a.

ثَلَاثِي : Haber-i mübtedâ ve cümle hâldir مَقْصُور da müstetirden veya أَلْفُهُ zamirinden hâl hûd muzâf-ı ileyhten vâki‘ olur. Naḥve وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَاتَّبَعَ مَلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

وَأَوَّ : قُلِبْتُ وَأَوَّ [117a] Cümle-i fi‘liyye cezay-ı şart ve cümle-i şartiyye haber-i الْمَقْصُور dur.

وَأَلَّا فَيَأْتِيَاءُ : Cümle-i şartiyye ma‘tûftur şartiyyee taḳdîrî مُتَعَيَّنَةٌ وَأَوَّ فَيَأْتِيَاءُ مُتَعَيَّنَةٌ وَأَلَّا فَيَأْتِيَاءُ

وَأَلَّا فَيَأْتِيَاءُ : Cümle-i şartiyye ma‘tûftur şartiyyee taḳdîrî مُتَعَيَّنَةٌ وَأَوَّ فَيَأْتِيَاءُ مُتَعَيَّنَةٌ وَأَلَّا فَيَأْتِيَاءُ

وَأَلَّا فَيَأْتِيَاءُ : Ma‘tûftur şartiyye-i sâbıkaya. وَإِنْ كَانَتْ لِلتَّائِيَةِ قُلِبْتُ وَأَوَّ

وَأَلَّا فَيَأْتِيَاءُ : Ma‘tûftur sâbıka. Taḳdîrî فَفِيهِ الْوُجْهَانِ وَأَلَّا فَيَأْتِيَاءُ

وَيُحَذَفُ : Muḳdîrî meḥûl.

نُونُهُ : Kāim-i maḳām-ı fā‘ili muzāftur مَعْنَى ya rāci‘ zamîre.

يُحَذَفُ : Müte‘allıktır لِلْإِصَافَةِ ye.

وَحُذِفَتْ : Māzī mechül.

نَاءُ : Kāim-i maḳām-ı fā‘ili.

التَّأْنِيثُ : Muḳāf-ı ileyh.

حُذِفَتْ : فِي حُصْنَانِ e müte‘allıktır.

وَأَلْيَانِ : Ona ma‘tūf kıyās وَالْيَيْنِ وَالْيَيْنِ idi lākin bu şureti getirdi hikāyet tārīkıyla.

Maḥşūl-i Terķib

teşniye ve cem‘ ismin havāşşındadır ve fi‘lde teşniye cem‘ fā‘ile rācidir nefsi fi‘lde değil ve müşennā şol isimdir ki āhırine lāhik ola hālet-i ref‘te bir elifle bir nūn-ı maksūra veya māḳabli meftūh bir yā-i sākine bir nūn-ı maksūra ile hālet-i naşb ve cerdekim luḥūḳ veya lāhik delālet eyleye ki ol isimle bir kendi gibi bile olduğuna ya‘nī kendi cinsinden bir daḫi onunla bile olduğuna. İmdi جَنْسِهِ kaydı işārettir ona ki lafz-ı müştereki iki ma‘nā i‘tibārıyla teşniye eylemek olmaz. Zīrākim bir cinsten degillerdir pes. Cāiz değildir ki الْقُرْءُ بِالْفَتْحِ الْحَيْضِ وَالْجَمْعِ أَقْرَاءَ وَقُرُوءَ lafzından ṭahr ve hayz murād ola belki murād iki ṭahr veya iki hayz olur ki her ikisi bir cinstendir ve ḥāl-i müşennā ism-i şāḫiḥde. Zīrā gibidir ve şāḫiḥa mülḥaḳ دَلُوْ وَطَيَّيْ gibidir ve bir nāḳışta ki āḫirinde ya sābit ola الْقَاضِي gibi veya muḳadder ola قَاضٍ gibi bunların ḥāl-i taḡyīr-i müşennādan zāhirdir pes. Dersin زَيْدَانِ وَكُلُوَانِ وَطَبَّيَانِ hālet-i ref‘te lākin naşb ve cerde elifi yāya tebdil edersin ammā bir ismin teşniyesinde ki āhiri elif-i maḳsūra veya memdūde ola baḫiş var onun için وَالْمَقْصُور dedi zābit budur her isim ki āḫirinde elif-i maḳsūra ola. Eğer sūlāşī olup [117b] elifi vāvdan munḳalib olmuş olursa teşniyede ol elifi vāvda red ederler عَصَوَانِ وَعَصَوَيْنِ derler ve eğer böyle olmazsa ol elifi yāya red ederler pes. Eğer sūlāşiden ziyāde olursa gerekse ol elifin aşlı vāv ola مُلْهَى gibi ve gerekse yā ola أَعْشَى gibi ve gerekse hiç aşlı olmaya مُلْهَيَانِ وَمُلْهَيَيْنِ وَأَعْشَانِ وَأَعْشَيْنِ وَخُبَارَيْنِ gibi ve cemi‘ teḳādirde elif yāya ibdāl olur pes. Dersin isim ve elifi yādan ola veya elifin hiç aşlı olmaya iki şurette bile elif yāya ḳalb olur pes. Dersin

رُحَانٍ وَرُحَيْنٍ وَمَتَيْنٍ وَمَتَيْنٍ iki kimse ki مَتَى ismiyle müsemma olalar. ya'nî her isim ki âhiri elif ola ve eliften sonra hemze ola eğer hemzesi aslî olursa ol hemze teşniyede şâbit olur pes. فُرَّانٍ da فُرَّاءٍ demek gerek. Zîrâ ki harf aslının haqqı hâli üzere kalmaktır. Ammâ eğer hemzesi te'nîs için olursa صَحْرَاوَانٍ hemzesi gibi ol hemze-i teşniyede vâva kalb eylemek gerek pes. صَحْرَاوَانٍ dersin. Zîrâ ki hemze elif cinsindendir ve harf şekîldir pes. Lâhık değildir ki iki elifin arasında vâki' ola bunun biriyle ki aslı değildir ve vâva kalb eylediler [yāya] eylemediler. Zîrâ ki vāvın şeklinde hemze ve te'nîsle münâsebeti var ve eğer memdûdun hemzesine aslı ola ve ne te'nîs için onda iki vech câizdir. Birisi hemze kendi hâli üzere komak ve birisiaşlına red eylemek pes. كَسَاوَانٍ de كَسَاوَانٍ câizdir ki iki vechin birisi hemze kendi hâlinde ibkâ ola. Hemze-i aşliyye münâsebeti için ve birisi vâva kalb eylemektir pes. رِذَاوَانٍ وِرْدَاوَانٍ mişlinde رِذَاءٍ demek gerek رِذَاوَانٍ وِرْدَاوَانٍ değil. Ammâ meşhûr رِذَاوَانٍ dersin. Muşannif رِذَاوَانٍ وِرْدَاوَانٍ demek gerekidi lām-ı ta'rîfsiz ve nûn-ı teşniye tenvîn gibi infişâli mevzin dersin. İzâfette hâzfi vâcibtir tenvînin gibi ve teşniyede te'nîs ki kelimenin âhirinde ola hâzfi olmaz pes. شَجَرَتَانٍ وِثْمَرَتَانٍ da ثَمَرَةٌ da شَجَرَةٌ demek gerek. İki lafız ki teşniyede onda tânın hâzfi câizdir ki birisi حُصْنِيَّةٌ [118a] ve birisi أَلْيَةٌ dir ki teşniyelerinde tânın hâzfi câizdir pes. حُصْنَيَانٍ وَأَلْيَانٍ derler حُصْنَيَانٍ وَأَلْيَانٍ câizdir ve sebep cevâz hâzfi oldur ki bu iki nesne birbirinden ayrılmaz pes. Bunda teşniye lafzı kelime-i müfrede hükmündedir ve işbât te'vîl menzilde olur ki tâ-i te'nîs kelime-imüfredin vasaatı menzilinde ola. Bu ma'nâ ise münâsib değildir.

[Cem']

الْمَجْمُوعُ مَا دَلَّ عَلَى أَحَدٍ مَقْصُودَةٍ بِحُرُوفٍ مُفْرَدَةٍ بَتَغْيَرٍ مَا فَتَحُوا ثَمْرًا وَرَكِبَ لَيْسَ بِجَمْعٍ عَلَى الْأَصَحِّ وَتَحْوُ فُلُكٍ جَمْعٌ وَهُوَ صَحِيحٌ وَمَكْسَرٌ فَالْصَّحِيحُ لِمَذْكَرٍ وَلِمُنْثَرٍ فَالْمَذْكَرُ مَا لَحِقَ آخِرُهُ وَآوُ مَضْمُومٌ قَبْلَهَا أَوْ يَاءٌ مَكْسُورٌ مَا قَبْلَهَا وَتَوْنٌ مَفْتُوحَةٌ لِيَدُلَّ عَلَى أَنَّ مَعَهُ أَكْثَرَ مِنْهُ فَإِنْ كَانَ آخِرُهُ يَاءٌ قَبْلَهَا كَسْرَةً خُذْتُ مِثْلُ قَاضُونَ وَإِنْ كَانَ مَقْصُورًا خُذْتُ الْأَلْفَ وَبَقِيَ مَا قَبْلَهَا مَفْتُوحًا مِثْلُ مُصْطَفُونَ

[İ'râb]

المجموع : Mübtedâ.

ما : Mevşul veya mevşuf.

دَلَّ : Māzī ma'rūf ve müstetir fā'ili 'āiddir مَا ya.

دَلَّ عَلَى آحَادٍ : Müte'allıktır ye.

آحَادٍ : Na'at-1 مَقْصُودَةٌ

مَقْصُودٌ : Müte'allıktır دَلَّ ye veya مَقْصُودٌ a.

مُفْرَدٌ : Muẓāf-ı ileyh ve zāmīr مَا ya 'āiddir.

يَتَغَيَّرُ : بِتَغْيِيرٍ gibidir te'allukta.

مَا : Na'at-1 تَغْيِيرٍ dir ve bu cümle şıladır veya şıfattır مَا ya ve mevşul şılasıyla veya mevşuf şıfatıyla haber-i mübtedā.

فَنَحْوُ : Mübtedā.

مُرَّ : Muẓāf-ı ileyh.

وَرَكْبٍ : Ona ma'ṭuf.

لَيْسَ : Ef'āl-i nāķışadanve müstetir ismi 'āiddir نَحْوُ نَمْرٍ ne.

يَجْمَعُ : Haber-i لَيْسَ dir.

عَلَى الْأَصَحِّ : عَلَى لَيْسَ ye müte'allıķ veya haber-i mübtedā-i maḥzūftur ve cümle haber-i mübtedā maḥzūftur ve cümle haber-i mübtedādır.

وَنَحْوُ فُلْكَ : Mübtedā.

يَجْمَعُ : Haberi.

وَهُوَ : Mübtedā 'āiddir جَمُوعٌ a.

صَحِيحٌ : Haber-i mübtedādır.

وَمُكْسِرٌ : Ona ma'ṭuf.

فَالصَّحِيحُ : Mübtedā.

لِلْمَذْكُرِ : Haberî.

وَلِلمَوْثِقِ : Ona ma‘tūf.

فَالْمَذْكُرُ : Mübtedā.

الْمَثْنَى مَا لَحِقَ آخِرُهُ أَلِفٌ أَوْ : Bu kelām : مَا لَحِقَ آخِرُهُ وَأَوْ مَضْمُونٌ قَبْلَهَا أَوْ يَاءٌ مَكْسُورٌ مَا قَبْلَهَا وَنُونٌ مَفْتُوحَةٌ لِيَدُلَّ عَلَى أَنَّ مَعَهُ أَكْثَرَ مِنْهُ

يَاءٌ ilā āhir i‘rabta onun gibidir.

فَإِنْ : Harf-i şart.

كَانَ : Fi‘l-i şart.

آخِرُهُ : Naşbla haber-i كَانَ dir ve zamir مَا ya ‘aiddir ki ‘ibârettir isimden.

كَانَ : İsm-i يَاءٌ

قَبْلَهَا : Zarf.

كَسْرُهُ : Fā‘ili zarf veya muahhar mübtedā ve قَبْلَهَا zamir ‘aiddir يَاءٌ ya ve cümle na‘at-1 يَاءٌ dır.

حَذِفَتْ : Māzī mechûl ve müstetir kâim-i maḳām-ı fā‘il ‘aiddir يَاءٌ ya ve cümle cezā-i şarttır.

مِثْلُ : Ma‘lûm.

إِ‘rābı [118b] : قَاصُونَ وَإِنْ كَانَ مَقْصُورًا حَذِفَتْ الْأَلِفُ

وَبَقِيَ : Māzī ma‘rûf.

مَا : Mevşûl.

قَبْلَهَا : şılası ey الْأَلِفِ الّذِي ثَبَتَ قَبْلَ الْأَلِفِ veya mevşûf ve قَبْلَهَا şıfatı ey قَبْلَ الْأَلِفِ ثَبَتَ حَرْفٌ ثَبَتَ قَبْلَ الْأَلِفِ ve mevşûl

şılasıyla veya mevşûf şıfatıyla fā‘il-i fi‘l-dir.

مَفْتُوحًا : Hâldir fā‘ilinden ve bu cümle ma‘tūftur حَذِفَتْ الْأَلِفُ kavline.

مُزَافٍ-1 مِثْلُكَ ya'nî rābta gibidir : مِثْلُ مُصْطَفَوْنَ

Maḥṣūl-i Terkīb

المجموع ma'lūm oldu ki teşniye ve cem' havāṣṣ-ı isimdendir ve fi'lide teşniye ve cem' fā'ile rāci'dir ve naḥviler ıstılâhında رجال mişline mecmū' ve cem' derler. Niteki رجال mişline müşennā ve teşniye derler ve cem' bir isimdir ki delālet eyleye maḥṣūd olan eḥāde kendinin müfredi ḥarfleriyle azacak tağyirle مَقْصُودَةٌ عَلَى آخَادٍ مَقْصُودَةٌ qavline وَأَرْبَةٌ وَرَهْطٌ قَوْمٌ mişiller dāhildir ve hurūf-i müfrede kaydıyla bunlar çıktı. Zīrā ki bu esmānın müfredi yoktur ki ol müfredlerin ḥarfleri bu esmāda ola ve مَا يَتَعَيَّرُ kaydıyla işarettir ki cem' iyyette cem'le müfred beyninde fi'l-cümle tağyir kifāyet eder. Niteki ma'lūm olur inşāallāh te'ālā zāhir olan oldur ki ḥarf-i cer müfrede de دَلَّ ye de müte'allıktır. Zarf-ı müsteḥar olmak üzere ya'nî isim delālet eyleye مَقْصُودٌ ne bir ḥāletteki mültebis ola ol isim kednin ḥurūf-ı müfredine. İmdi cem'-i bu ta'rīf üzere lafz-ı تمر cem'-i تمر değildir. Niteki zāhiriler kelāmında meşhūrdur. Belki temr cinsidir ḳalīl ve keṣīre mütēnāvil ve تمر ol cinsin vāhididir pes. Lafz-ı تمر āḥād-i maḥṣūda delalet eylemez. Gine bunun gibi lafz-ı رَكْبٌ ol cinsin vāhididir pes. Lafz-ı تمر āḥād-i maḥṣūda delalet eylemez. Gine bunun gibi lafz-ı رَكْبٌ cem'-i رَكْبٌ değildir. Zīrā ki fa'lun vezni üzere fā'il cem' olmuştur pes. رَكْبٌ müfred-i رَكْبٌ olmaz ve رَكْبٌ tağyir-i cem'a dāhil değildir ve lafz-ı فُلٌّ ve lafz-ı هَجَانٌ ve bunun gibiler kāh müfred olurlar ve kāh cem' ve aralarında taḳdīrī bir tağyirde var her birinde zīrā kiḍamme-i فُلٌّ müfred fi'l ḍammesi gibidir ve ḍamme-i فُلٌّ cem ḍamme-i أُسْدٌ gibi ki cem'-i أُسْدٌ dir ve kesra-i هَجَانٌ müfred kesra-i هَجَانٌ gibidir ve kesra-i هَجَانٌ cem' kesra-i وَدَيَابٌ رجال gibidir ve cem' iki kısımdır. Birisi cem'-i ṣāḥiḥ ve muṣaḥḥiḥ de derler ki binā-i vāhid onda sālim ve müsellim ve ola ya'nî tağyir olmaya ve birisi cem'-i mükesserdur ki binā-i vāhiḥ onda müteḡayyir ola ve cem' ṣāḥiḥ iki kısımdır birisi müzekker ve birisi müenneṣ içindir ve cem'-i ṣāḥiḥ müzekker ol isimdir ki [119a] āḥirine mākābli maẓmūm bir vāv ve bir nūn-ı meftūḥa lāḥiḳ ola ḥālet-i ref'de veya mākābli meksūr ve nūn-ı meftūḥa ḥālet-i nāsb ve cerde رَزَيْدُونَ وَرَزَيْدِينَ وَمُسْلِمُونَ وَمُسْلِمِينَ gibi ve her isim ki āḥiri mākābli meksūr yā ola gerekse olyā melfūz ola الْأَصْحَى وَالْدَّاعِي gibi ve gerekse muḳadder ola قَاضٍ وَدَاعٍ gibi. Çünkü ol ismi cem'-i müzkkker eylemek isteyeler الْقَاضُونَ derler. Aşlı الْقَاضِيُونُ idi yā üzere ḍamme ṣeḳīl-i naql-i ḍamme bir mākābli eylediler ba'de selb-i ḥareket-i mākābli iltiḳā-i

sākineyn oldu yādan vādan yāyı ḥaz eylediler فَاضُوْهُ oldu. Bir vezn فَاعِلٌ veya فَاعِلٌ ḥālet-i naşb ve ceri فَاضٍ gelir. Aşlı فَاضٍ idi yā üzere kesra şekil olduğu için ḥazf eylediler iltikā-i sākineyn oldu iki yādan yānın biriniḥazf eylediler فَاضٍ oldu فَاعِلٌ veya فَاعِلٌ vezni üzere الدَّاعِي ve gayrıları böyle i‘lāl olur pes. kıyās gerek ve eğer ism-i maḥşūr olursa ya‘nī āhirinde elif olursa gerekse mezkūr ve melfūz-ı الْمُضْطَّئِ الْمِصْطَفَى gibi ve gerekse muḥadder ola مُضْطَّئِ وَمُزْطَّئِ gibi elif iltikā-i sākineyn için sākiṭ olur pes. مُضْطَّئِ olur aşlı مُضْطَّئِ وَمُضْطَّئِ idi ya müteḥarrik māḥabli meftūḥ olduğu için elife ḥalb eylediler iltikā-i sākineyn oldu. Eliften ve vādan veya eliften ve yādan elifi ḥazf eylediler. مُضْطَّئِ وَمُضْطَّئِ oldu ve bu şūrette vāvın ve yānın māḥabli meftūḥ bāḳı kaldı pes. Ol ki vāvın māḥabli maẓmūn ve yānın māḥabli meksūr olur denildi. E‘am der ki fi‘l-hāl ola veya fi‘l-aşl.

وَشَرْطُهُ إِنْ كَانَ اسْمًا فَمُدَّكَّرٌ عَلِمَ يَعْقِلُ وَإِنْ كَانَ صِفَةً فَمُدَّكَّرٌ يَعْقِلُ وَأَنْ لَا يَكُونَ أَفْعَلُ فَعَلَاءَ مِثْلُ أَحْمَرَ حَمْرَاءَ وَلَا فَعْلَانُ فَعْلَى مِثْلُ سَكْرَانُ
سَكْرَى وَلَا مُسْتَوِيًّا فِيهِ مَعَ الْمُؤَنَّثِ مِثْلُ جَرِيحٍ وَصَبُورٍ وَلَا بَشَاءِ التَّأْنِيثِ مِثْلُ عَلَامَةٍ وَيُخَذَفُ نُونُهُ بِالْإِضَافَةِ وَقَدْ شُدَّ نَحْوُ سَيْنٍ وَأَرْضَيْنِ

[I‘rāb]

وَشَرْطُهُ : Mübtedā.

إِنْ كَانَ اسْمًا : Cümle-i şartiyye.

فَمُدَّكَّرٌ : Mübtedā-i maḥzūfa ḥaberdir.

عَلِمَ : Ḥaber-i āḥirdir ona.

يَعْقِلُ : Cümle-i fi‘liyye na‘at-ı عَلِمَ dir ey صَاحِبُهُ يَعْقِلُ عَلِمَهُ فَهُوَ مُدَّكَّرٌ ve cāizdir kim مُدَّكَّرٌ a şıfat ola عَلِمَ de ona şıfat ola pes. Taḥdīr-i kelām [119] عَلِمَ يَعْقِلُ ve bu cümle ceza-i şarttır ve cümle-i şartiyye ḥaber ve şarttır.

وَإِنْ كَانَ صِفَةً : Ma‘tūftur māḥabline ki şartiyyedir ve i‘rabı onun gibidir.

وَأَنْ لَا يَكُونَ : Muzāri‘ ma‘rūf ve müstetir ismi.

أَفْعَلُ : Ḥaberi.

فَعْلَاءَ : Muḏāf-ı ileyh ve bu cümle te'vīl-i müfredededir أَفْعَلٌ maṣdariyye ile ma'tūftur مُدَكَّرٌ kavline.

وَلَا فَعْلَانِ فَعْلَى : Ma'tūftur أَفْعَلٌ ye.

وَلَا مُسْتَوِيًّا : Bu da ona ma'tūf.

مُتَعَالِيٍّ : müte'allık. فِيهِ مَعَ الْمُؤَنَّثِ

مِثْلُ جَرِيحٍ وَصَبُورٍ : Zāhir.

وَلَا بِنَاءِ التَّأْنِيثِ : Bu da ona ma'tūf.

مِثْلُ عَلَامَةٍ : Ma'lūm.

وَيُحَذَفُ نُونُهُ بِالْإِصْافَةِ : Müsennā bahşinde mişli geçti.

وَقَدْ : Harf-i taḥkīk.

شَدَّ : Māzī ma'rūf.

نَحْوُ : Fā'ili.

سِنِينَ : Muḏāf-ı ileyh.

وَأَرْضِينَ : Ona ma'tūf.

Maḥşūl-i Terkīb

Bir isim ki onu selāmetle ya'nī vāv ve nūnla veya nūnla cem' eylemek isteyeler veya isim ḥāliştir ya'nī maḥşī isimdir ki onda olursa onu cem' sālīmliḡle cem' eylemede üç şart vardır evvel oldur ki müzekker gerek ya'nī onda tā-i te'nīs ne melfūz gerek ve ne muḡadder pes. طَلْحَةُ gibiler bu ṭarīkle cem' olmaz. Ammā وَفَاءٌ وَحَمْرَاءُ gibiler ki 'alem-i mezkūr vāki' ola. Cāizdir ki bu cem'le olup وَفَاءٌ وَحَمْرَاءٌ diyeler. Zīrā 'alem te'nīs-i tādir elif deḡil pes. Cem'a māni' olan tādir ki müzekker cem'dir elif deḡil. İkinci şartı oldur ki 'alem ola pes. رَجُلٌ gibi ki müzekker 'ākildir. Bu cem'le cem' eylemezler ve رَجُلُونَ demezler. Zīrā ki 'alem ta'yīn ma'nāda isim cinsinden aḡvādır pes. Bu cem'i ki eşref-i cumu'dur 'aleme taḡdīs eylediler. Üçüncü şart oldur

ki ‘ukalādan ola. İmdī a‘vec ve lāhık ki birer ferasın ‘alemidir. Bu cem‘le cem‘ olmazlar. Zīrā ‘aql şāhibleri sāir hayavāndan eşreftir. İmdi bu cem‘ ki eşref-i cumū‘dur sāir a‘lām-ı hayavānda olmak müstaḥsin değildir ve eğer bu cem‘le şıfat cem‘ olmalı olsa şıḥḥat cem‘nde nice şart var. Birisi oldur ki müzkkker ‘ākıla şıfat ola pes. ضَارِبٌ وَمَضْرُوبٌ ve ḥasen ki insāna şıfat olalar. ضَارِبُونَ cem‘le eylemek olur. Ammā ضَارِبَةٌ gibi eğerçe şıfat-ı insāndır ve مَضْرُوبٌ وَحَسَنٌ gibiler ki insānın ḡayrıya şıfattır. Böyle cem‘ eylemek olmaz ve cümle-i şerāiṭtandır ki ol şıfat ki müzekker ve ‘ākıl ola. Müzekkeri أَفْعَلٌ ve müenneşi فَعْلَاءٌ vezni üzere gelmeye أَهْمَرٌ وَهَمْرَاءٌ gibi ki [120a] أَهْمَرُونَ demezler tākim şıfatla ef‘al-i tafḍīl beyninde fark ola. Niteki أَفْعَلُونَ وَأَفْضَلُونَ derler ve bu ḡadiyye-i ‘aks eylemediler. Zīrā ki ef‘al-i tafḍīl ve şıfatta eşref ve aḡvādır. Zīrā ziyādeye delālet eder ve cümle şerāiṭindendir. Ol şıfat ki müzkkker ve ‘ākıldır. Müzekkeri فَعْلَانٌ ve müenneşi فَعْلَى vezni üzere olmaya عَطَشَانٌ وَعَطَشَى وَسَكْرَانٌ وَسَكْرَى ki. İmdi عَطَشَانُونَ وَسَكْرَانُونَ demezler. Tākim fark ola. Bununla فَعْلَانٌ وَفَعْلَانَةٌ beyninde نَدْمَانٌ gibi ki نَدْمَانُونَ derler. Cem‘nde ‘aks eylemediler. Zīrā فَعْلَانٌ وَفَعْلَانَةٌ müzekker ve müenneş beynini tāyla fark eylemedi āsıdır ve cümle-i şerāiṭtandır. Müzekker ve müenneş şīḡada müsāvi olmaya. Niteki فَعِيلٌ bi-ma‘na mef‘ūlde olur pes. رَجُلٌ جَرِيحٌ da جَرِيحُونَ demezler. Zīrā ki ḡünkü müfredde müzekker ve müenneş beyninde fark yoktur. Niteki رَجُلٌ جَرِيحٌ dersin pes. Eğer müzekkerde جَرِيحُونَ cāiz olsa ḡālbuki bu şīḡa-i müenneşe itlāḡ eylemek olmaz. İmdi müenneşte جَرِيحَاتٌ demek gerekidi. İmdi cem‘de ki müfredin fer‘idir. Müzekkerle müenneş beyninde fark bulunmak lāzım gelir. İmdi fer‘in aḡl üzere meziyeti olup fer‘ aḡla muḡālif olmak lāzım gelir. Gine bunun gibi فُعُولٌ bi-ma‘nā fā‘il olmak gerek. Meşelā رَجُلٌ صَبُورٌ da رَجُلٌ صَبُورٌ demezler. Gine bunun gibi مَفْعَالٌ ki şīḡa-i mübālaḡadır ki müzekker ve müenneş bunda beraberdir. Bu cem‘ onda cāiz değildir. İmdi مَفْعَالُونَ de رَجُلٌ مَفْعَالٌ demezler ‘illet-i جَرِيحُونَ da zikr olan ‘illettir ve cümle-i şerāiṭtandır ki onda olan tā-i te‘nīş mübālāḡa için olmaya عَلَامَتٌ ve فَرْوَقَةٌ gibi olmaya. Zīrā eğerçe ma‘nā cihetinde müzekkerdir. Ammā lafız cihetinden tā ki bunlar ‘alāmet-i te‘nīştir. Onlarda mevcūddur pes. Böyle cem‘-i şerīf ki ḡavāḡḡ-ı mezkūrdandır. Bu esmāya lāyık ve cāiz değildir ve nūn cem‘-i izāfet ḡālinde tenşniye nūnu gibi ḡazf olur. Ma‘lūm ola ki ba‘z elfāz cem‘-i sālimliḡle cem‘ olur. Bunun birle ki şerāiṭ mezkūra onda mevcūd değildir. Meşelā أَرْضُونَ وَأَرْضِينَ وَتَبُونَ وَتَبِينَ وَخَرُونَ وَخَرِينَ وَأَوْزُونَ وَأَوْزِينَ pes. Bu

elfazda bu cem‘-i şuzūz tarīkıyla olur. Ammā ba‘z-ı naḥvīler bu elfāzın ba‘zını bir kâ‘ade tahtında derc eylemişler ve bir münasebet [120b] söylemişler. Niteki ba‘zı mufaşşalâtta meşūr ve mezkūrdur.

المؤنث ما لحق آخره ألف وتاء وشرطه إن كان صفة وله مذكر فأن يكون مذكره جمع بالواو والتون وإن لم يكن له مذكر فأن لا يكون مجزأ كحائض وإلا جمع مطلقا جمع التفسير ما تغير بناء واحده كرجال وأفراس جمع القلة أفعال وأفعلة وفعللة والصحيح وما عدا ذلك جمع الكثرة

[İ‘rāb]

المؤنث : Mübtedā.

آخره ألف وتاء : Ḥaberi. İ‘rābı sâbıktan zāhirdir.

وشرطه : Mübtedā.

إن كان صفة وله مذكر : Şartıyye.

فأن يكون : Cümle-i ḥāliyedir ism-i كان den veya ona ma‘tūftur ma‘a cihetinden. Taḳdīrī

المؤنث صفة وكضمان للمؤنث

فأن يكون fayla olursa ammā eğer Cümle-i cezāiyye ḥaber-i mübtedādır eğer فأن يكون faiz olursa niteki ba‘zı naḥvde vāki‘dir bu ḥaber olur cezā maḥzūf olur.

وإن لم يكن له مذكر فأن لا يكون مجزأ كحائض وإلا جمع مطلقا : Cümle-i şartıyye ma‘tūftur sâbık cümle-i şartıyyeye.

جمع التفسير : Mübtedā.

ما تغير بناء واحده : Mevşūl şılasıyla cümle-i ismiyye ḥaber-i mübtedādır.

كرجال : Ḥaber-i mübtedā-i maḥzūftur.

وأفراس : Ona ma‘tūf.

جمع القلة أفعال : Mübtedā ve ḥaber.

وَأَفْعَالٌ وَأَفْعَلَةٌ وَفِعْلَةٌ : Ma‘tūflardır أَفْعَلْ şigāsına. Bu dört kelimenin üçü ğayr-ı munşarîf vezni ve ta‘rîf için وَأَفْعَلَةٌ وَفِعْلَةٌ te’nîş ve ta‘rîf için.

وَالصَّحِيحُ : Ma‘tūftur أَفْعَلْ kelimesine.

وَمَا عَدَا ذَلِكَ جَمْعُ الْكَثِيرَةِ : Cümle-i ismiyye ma‘tūftur جَمْعُ الْقَلَّةِ ye fe-teemmel.

Maḥşûl-i Terķib

وَالْمُؤَنَّثُ cem‘-i müenneş-i sâlim bir isimdir ki âḥirine lâhık ola elif ve tâ tākim delâlet eylemeye. Luḥûḳ veya lâhık ki ol isimle kendi cinsinden ziyâde varıdır ve ol isimki cem‘ onu selâmetle cem‘ eylemek isterler ya şıfattır veya ğayr-ı şıfat. Eĝer şıfat olursa onun müzekkeri ola veya olmaya. Eĝer olursa onun şartı bu cem‘de oldur ki müzekke-i cem‘-i sâlimliĝle cem‘ ola pes. مُسْلِمَةٌ vezni üzere cem‘ ederler. Zîrâ مُسْلِمُونَ ni مُسْلِمٌ le cem‘ ederler. Ammâ فَعِيل ki mef‘ûl ma‘nâsına ola جَرِيح gibi ve فَعُول ki fâ‘il ma‘nâsına صَبُور ve مَفْعِيل ki mübâlaĝa şıĝlarıdır. Bunlar cem‘-i selâmetle cem‘ olmazlar. Zîrâ ki müzekkerler cem‘-i selâmetle cem‘ eylemediler. [121a] Niteki ma‘lûm oldu ve eĝer ol şıfatın mezkûru olmazsa onun bu cem‘de şartı oldur ki tâ-i te’nîşden müverred olmaya. حَائِضٌ وَطَامِثٌ gibi ki حَائِضَاتٌ وَطَامِثَاتٌ demezler. Ammâ حَائِضَةٌ حَائِضَاتٌ üzere cem‘ ederler. Tākim حَائِضٌ la حَائِضَةٌ beyninde fark olsun. Çünkü lafz-ı حَائِضٌ zât-ı ḥayz ma‘nâsınadır ya’nî ḥadd-i buluĝa ermiş hatun bi i’tibâr ḥudûş-i ḥayz ḥaşılı ḥayz zâhir olmak lâzım deĝildir. Hemân ol ḥadde erişmeĝe kifâyet eder ḥâiz-ı dem ki ammâ حَائِضَةٌ bi’l-fi’l ḥayz zâhir olana derler. İmdi lafz-ı حَائِضَةٌ ism-i fâ‘il olur ḥaķîḳat ki ḥayza delâlet eder fi’l gibi حَاضَتْ وَتَحِيضٌ dersin ve ism-i fâ‘ilin te’nîşi fi’lin te’nîşine müteferri‘dir fâ‘ilin te’nîşi için pes. Lafız cem‘-i selâmete evlâdır حَائِضٌ lafzından ki ism-i fâ‘ilin şıĝası üzeredir. Ammâ ḥaķîḳat ism-i fâ‘il deĝildir. Zîrâ ki ḥudûş-i ḥayza delâlet eylemez ve illâ ya’nî eĝer ol ism-i cem‘ selâmetle cem‘ eylemek isterler şıfat olmazsa belki مُحْضٌ isim olursa bu cem‘ onda cāizdir şartsız. İmdi طَلْحَةٌ وَتَمْرَةٌ وَزَيْتَبٌ وَهِنْدٌ e طَلْحَاتٌ وَتَمْرَاتٌ cāizdir vaķtâ ki muşannif cem‘ sâlimin iki kısmında fâriĝ olduysa cem‘-i mükessere şurû‘ eyledi pes. Buyurur ki cem‘-i mükesser ol cem‘dir ki onda müfred şıĝası meksûr ola رَجَالٌ gibi ki nazâiri بِي ḥad bî şumârdır ve cem‘ ma‘nâ cihetinden iki kısma munḳasimdir ya’nî cem‘-i mükesser iki kısımdır cem‘-i kıllet ve cem‘-i keşrat. Cem‘-i kıllet oldur ki çünkü

ḵarīneden ‘ārī ve ḥālī ola ‘aşeraya ve mādūnune itlākı şaḥīḥ ola ce cem‘-i keşrat oldur ki ḵarīnesiz ‘aşeraya ve māfevḵine itlākı şaḥīḥ ola ve çünkü cem‘-i kıllet şīğaları azdır zabt eylediği mā‘adāsı cem‘-i keşrattır ve cem‘-i kıllet şīğaları altıdır. Dördü cem‘-i mükesserden ve ikisi cem‘-i muşahḥahtır cem‘-i mükesserden. Birisi أَفْعَلٌ vezni üzeredir أَطْلَبَ gibi ve أَفْعَالٌ dür أَفْعَالٌ gibi ve أَفْعَلَةٌ dür أَفْعَلَةٌ gibi ve أَفْعَلَةٌ gibi ikisi de cem‘-i muşahḥahtır. Müzekker ve müennes ve bu altıdan mā‘adāsı şīğa-i cumū‘dan cem‘-i keşrattır ve kâh olur ki cem‘-i keşratı mevzī‘-i kılette isti‘māl ederler رَجَالٌ قُرُوءٌ وَأَرْبَعَةٌ رَجَالٌ bunun ‘akside cāizdir ḵarīne ḵāim olduğu yerde [121b]

[Maşdar]

المَصْدَرُ اسْمُ الْحَدَثِ الْجَارِ عَلَى الْفِعْلِ وَهُوَ مِنَ الثَّلَاثِي سَمَاعٍ وَمِنْ غَيْرِهِ قِيَاسٌ تَقُولُ أَخْرَجَ إِخْرَاجًا وَاسْتَخْرَجَ اسْتِخْرَاجًا وَيَعْمَلُ عَمَلًا فِعْلُهُ مَاضِيًا وَغَيْرُهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَفْعُولًا مُطْلَقًا وَلَا يَتَقَدَّمُ مَعْمُولُهُ عَلَيْهِ وَلَا يُضَمَّرُ فِيهِ وَلَا يَلْزَمُ ذِكْرُ الْفَاعِلِ وَيَجُوزُ إِصْفَاتُهُ إِلَى الْفَاعِلِ وَقَدْ يُصَافُ إِلَى الْمَفْعُولِ وَإِعْمَالُهُ بِاللَّامِ قَلِيلٌ فَإِنْ كَانَ مُطْلَقًا فَالْعَمَلُ لِلْفِعْلِ فَإِنْ كَانَ بَدَلًا مِنْهُ فَوُجْهَانِ

[İ‘rāb]

المَصْدَرُ : Mübtedā.

اسْمُ الْحَدَثِ : Terkīb-i izāfī ḥaber.

الْحَدَثِ : Na‘at-ı

عَلَى الْفِعْلِ : ye müte‘allıktır.

مَصْدَرٌ : Mübtedā ‘āiddir a.

مِنْ الثَّلَاثِي : Beyān-ı مَصْدَرٌ dır. Ba‘zō nüshada المجَرَّد yle mevşūftur.

سَمَاعٍ : Ey ḥaber-i سَمَاعِيٍّ أَوْ مَسْمُوعٍ Ey

قِيَاسِيٍّ أَوْ دُو قِيَاسٍ أَوْ مُقَيَّسٍ Ey : وَمِنْ غَيْرِهِ قِيَاسٌ

تَقُولُ أَخْرَجَ إِخْرَاجًا وَاسْتَخْرَجَ اسْتِخْرَاجًا

مَصْدَر : Muzāri‘ ma‘rūf ve müstetir fā‘ili ‘āiddir وَيَعْمَلُ a.

عَمَل : Mef‘ul-i muṭlaq.

فِعْلُهُ : Muzāf-ı ileyh ve zamīr مَصْدَر a ‘āiddir.

مَاضِيًا : Hāldir فِعْلُهُ den.

وَعَبْرُهُ : Ma‘tūftur مَاضِيًا ne.

إِذَا : Ya mücerred zarf içindir ve ‘āmili يَعْمَلُ dūr veya şart için ve cevāb- maḥzūf olur mā sābık karīnesiyle.

لَمْ يَكُنْ : Fi‘l-i cehd-i muṭlaq ve müstetir ismi ‘āiddir مَصْدَر a.

مَفْعُولًا : Haberi.

مُطْلَقًا : Na‘atı ve cümle maḥallen mecrūrdur izāfetle.

وَلَا يَتَقَدَّمُ : Fi‘l-i nefy-i istiḳbāl.

مَعْمُولُهُ : Fā‘ili.

عَلَيْهِ لَا يَتَقَدَّمُ : ye müte‘allıktır ve zamīrler مَصْدَر a ‘āiddir ve cümle ma‘tūftur cümle-i müteḳaddimeye.

وَلَا يُضْمَرُ : Fi‘l-i nefy-i istiḳbāl binā-i meḥl ve müstetir ḳāim-i maḳam-ı fā‘ili ‘āiddir مَعْمُولُهُ

فِيهِ : Ey الْمَصْدَر , فِي تَضَمُّر , ye müte‘allıktır ve bu cümle ma‘tūftur sābıkaya.

وَلَا يَلْزَمُ : Fi‘l ve mef‘ul-i bih ve zamīr ‘āiddir مَصْدَر a.

دَخَلَ الْفَاعِلِ : Fā‘il-i يَلْزَمُ ve cümle sābıḳa ma‘tūftur.

وَيَجُوزُ : Muzāri‘ ma‘rūf.

إِضَافَتُهُ : Fā‘ili ve zamīr مَصْدَر a rāci‘dir.

إِلَى الْفَاعِلِ : e müte‘allık.

وَقَدْ : Harf-i taqlîl.

يُضَافُ : Muzāri‘ mechûl ve müstetir kâim-i maḳām-ı fâ‘il ‘âiddir مَصْدَر a.

إِلَى الْمَفْعُولِ : يُضَافُ ye müte‘allık.

وَأَعْمَالُهُ : Ey المَصْدَر

بِاللَّامِ قَلِيلٌ : Mübtedā ve haber veya me‘a ma‘nâsınadır.

فَإِنْ كَانَ : Ey المَصْدَر

مُطْلَقًا : Haber-i كَانَ dir.

فَالْعَمَلُ : Mübtedā.

لِلْفِعْلِ : Haber ve cümle-i ismiyye cezā-i şarttır.

مِنْ الْفِعْلِ : Ey فَإِنْ كَانَ بَدَلًا مِنْهُ

فَوُجْهَانِ : İ‘râbı sâbıktan ma‘lûmdur.

Maḥşûl-i Terkiḳ

المَصْدَر çün muşannif diledi ki ‘amel-i maşdarı beyân eyleye muhtâc oldu ta‘rîfine [122a] ve kande semâi ve kande kıyâsîdir diye beyân eylemeğe pes. Maşdar bir hadeş ismidir ki câri ola. Ol isim kendi fi‘li üzerine ve murâd hadeşten ğayrıyla kâim-i ma‘nâdır ve murâd kendi fi‘li üzerine câri olmaktan oldur ki onun fi‘li ola ki ol ism-i mezkûr ola ol fi‘li beyân için nev‘ cihetinden veya ‘aded cihetinden. Niteki dersin جَلَسْتُ جُلُوسًا وَجَلَسْتُ وَجَلَسْتُ imdi وَيَلَاكُ ve وَيُحَالُ ki fi‘l ondan müştak değildir. Maşdar olmaz ve eğerçe mef‘ûl-i muṭlaḳtır ve şulâxî mücerreden maşdar semâidir ve ‘adedi evzâmı otuz ikiye erişir. Niteki taşrif kitâblarında meşûr ve mezkûr ve ğayr-i şulâşî-i mücerreden maşdar kıyâsîdir. Niteki taşrifte ma‘lûm oldu ve maşdar mef‘ûl-i muṭlaḳ olmadığı vaḳt kendi fi‘li ‘amelini eyler ya‘nî mâzî ve hâl ve istikbâl fi‘lini. Naḥve أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا أَمْسٍ أَوْ

أَنْ مَعَ الْفِعْلِ ve ma'mūl maşdar üzerine muḳaddem olmaz. Zīrā ki maşdar 'amelde اَنْ مَعَ الْفِعْلِ te'vīlindedir ve اَنْ ḥarf-i mevşūldür ve mābā'di menzile-i cüz'ü āhirdedir kelimededen pes. Lāḥıḳ değildir ki muḳaddem ola mevşūlāt ismi de gibi. İmdi niteki değildir ki diyesin اَعْجَبَنِي عَمْرًا اَنْ ضَرَبَ ya'nī cāiz değildir ki diyesin اَعْجَبَنِي عَمْرًا ضَرَبَ زَيْدٌ zīrā ki bu ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا اَعْجَبَنِي te'vīlindedir فيه ولا يُضْمَرُ ya'nī maşdarda fā'il izmār olmaz ve illā lāzım gele ki maşdarın teşniye ve cem'de fā'il muzmer ola vāḥide kıyāsla pes. Teşniye ve cem'de izmār fā'il için iki teşniye ve iki cem' lāzım gelirdi. Biri maşdar için ve biri fā'il için. Çünkü fi'ide teşniye ve cem' fā'il i'tibārıyla ve nefsi-i fi'l i'tibārıyla değil. Bu maḥzūr onda lāzım gelmez. Gine böyledir ism-i fā'il ve ism-i mef'ul ve şıfat-ı müşebbehe ḥālī ki bunlarda teşniye ve cem' ḥaḳıḳatte fā'ile rāci'dir. Maşdarın ḥilāfınca ki onun kendine göre teşniye ve cem'i vārdır gayra göre değil. Ma'lūm ola ki maşdarın fā'ilini zıkr eylemek lāzım değil. Niteki اَعْجَبَنِي ضَرَبَ زَيْدًا dersin. Eğer zıkr-i fā'il lāzım olaydı maşdarda izmār lāzım olurdu. Şol vakt ki zamīre müsned olur ve daḥī [122b] maşdarı gine fā'iline izāfet cāizdir ve isti'mālde çoktur pes. Fā'ili lafzen mecrūr olur ve mef'ul mezkūr olsa menşūb olur. Naḥve اَعْجَبَنِي ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا ve kāh olur ki maşdar mef'ule izāfet ederler pes. Fā'il mezkūr olursa merfū' olur اَعْمَالُهُ بِالْأَمِّ قَلِيلٌ ya'nī 'amel-i maşdar üç vecih üzeredir. Birisi oldur ki münevven ola ve kendi fi'li 'ameline eyleye. Naḥve اَعْجَبَنِي ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا ve bu 'amel maşdarda aşıldır ya'nī münevven 'amel eylemek ve ikincisi muzāf olmakır fā'ile ve mef'ule ve ol ma'mūl ḥālī üzere kalır. Naḥve اَعْجَبَنِي ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا ve اَعْجَبَنِي ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا ve bu vecih üzere 'amel-i evvel ki vecihten eḳaldır. Bunun için اَضَافَتْهُ dedi bā ḥuşuş ki fā'ile izāfet mef'ule izāfetten ziyādedir. Onun için dedi اَضَافَتْهُ ضَعِيفُ بَيِّنَاتٍ der. Beyt: اَعْدَاؤُهُ يُخَالُ الْفِرَارَ يُرَاجِي الْأَجَلَ menşūbtur ki mef'ul اَعْدَاؤُهُ dir ki maşdar ve bu vecih üzere 'amel-i isti'mālde kat-ı kıllet üzeredir kıyāsta muḳteza-i kıllettir. Zīrā ki 'amelde maşdar اَنْ مَعَ الْفِعْلِ le müevveldir ve duḥūl-i lām-ı ta'rīf اَنْ مَعَ الْفِعْلِ e cāiz değildir. Lākin çünkü maşdar isim şuretinde olur. İdḥāl-i lām kılletle cāizdir. Budur maşdarın 'amelde ḥālī mef'ul-ı muṭlaḳ olduğu vakt. Ammā her kāh ki mef'ul-i muṭlaḳ ola eğer fi'lden bedel olmazsa 'amel-i fi'lliktir maşdarın değildir gerekse fi'l mezkūr ola. Naḥve ضَرَبْتُ ضَرَبًا زَيْدًا ve gerekse mezkūr olmaya lafzen naḥve ضَرَبًا اَضْرَبْتُ ضَرَبًا زَيْدًا ve eğer mef'ul-i muṭlaḳ fi'lden

bedel olursa nahve سَفِيًّا زَيْدًا onda iki vecih cāizdir. Birisi ‘amel-i fi‘lin olmaktır ki aşıldır ‘amelde. İkincisi mef‘ul-i muṭlaqın olmaktır. Zīrā fi‘lden bedeldir ve onun kâim-i maḳāmıdır.

[İsm-i Fā‘il]

إِسْمُ الْفَاعِلِ مَا اشْتَقَّ مِنْ فِعْلٍ لِمَنْ قَامَ بِهِ بِمَعْنَى الْحُدُوثِ وَصِيغَتُهُ مِنْ مُجَرَّدِ الثَّلَاثِي عَلَى فَاعِلٍ وَمِنْ غَيْرِهِ صِيغَةُ الْمُضَارِعِ بِمِثْلِ مَضْمُونَةٍ وَكُسْرٍ مَا قَبْلَ الْآخِرِ مِثْلُ مُدْخِلٍ وَمُسْتَعْفِرٍ وَيَعْمَلُ عَمَلٍ فَعْلُهُ بِشَرْطِ مَعْنَى الْحَالِ وَالْإِسْتِقْبَالِ وَالْإِعْتِمَادِ عَضَلَى صَاحِبِهِ أَوْ الْهَمْزَةِ أَوْ مَا فَإِنْ كَانَ لِلْمَاضِي وَجَبَ الْإِضَافَةُ مَعْنَى خِلَافًا [123a] لِلْكَسَائِيِّ وَإِنْ كَانَ لَهُ مَعْمُولٌ آخَرُ فَيَفْعَلُ مُقَدَّرٌ نَحْوُ زَيْدٌ مُعْطَى عَمَرُو دِرْهَمًا أَمْسٍ فَإِنْ دَخَلَتِ اللَّامُ اسْتَوَى الْجَمِيعُ وَمَا وَضِعَ لَهُ لِلْمُبَالَغَةِ كَضَرَابٍ وَضُرُوبٍ وَمَضْرَابٍ وَعَلِيمٍ وَخَزِيرٍ مِثْلُهُ وَالْمُتَنَّى وَالْمَجْمُوعُ مِثْلُهُ وَجَوُزٌ حَذَفَ التَّوْنُ مَعَ الْعَمَلِ وَالتَّعْرِيفُ تَخْفِيفًا

[İ‘rāb]

إِسْمُ الْفَاعِلِ : Mübtedā, muzāf.

اسم : İsm-i mevşul ey الذي İsm-i mevşuf ey

اشتق : Māzī mechul ve müstetir kâim-i maḳām-ı fā‘il ‘āiddir ya.

من فعل : müte‘allık ya اشتق : من فعل

به : Cār mecruruyla gine ona müte‘allıktır قام de zamir fi‘le raci‘dir ve به de kelimesine.

الحديث : Muḳaddera müte‘allık veya ḥāldir اشتق zamirinden ey المعنى الحديث ve bu cümle şıla veya şıfattır ما ya ve mevşul şılasıyla veya mevşuf şıfatıyla haber-i mübtedādır.

صِيغَتُهُ الْفَاعِلِ : Mübtedā ey

من : Harf-i beyān.

ثلاثي : Mecnurdur onunla.

ثلاثي : Na‘at-ı المجرد

صِيغَتُهُ مِنَ الثَّلَاثِي الْمَجْرَدِ بِحَيْ عَلَى وَزْنِ فَاعِلٍ : Kâim-i maḳām haber ey

عَنِ الثَّلَاثِي الْمَجْرَدِ : Ey وَمِنْ غَيْرِهِ

Ma‘tūftur مِنَ الثَّلَاثِيّ kavline. : عَلَى صِيغَةِ الْمُضَارِعِ

Müte‘allıktır عَلَى صِيغَتِهِ الْمُضَارِعِ : Müte‘allıktır بِمِيمٍ

Na‘at-ı مِيم : مَضْمُومَةٌ dir.

كَسْرُ الْحُرُوفِ الَّذِي ثَبَتَ قَبْلَ الْآخِرِ أَوْ حَرْفٌ ثَبَتَ قَبْلَ الْآخِرِ Ey : وَكَسْرُ مَا قَبْلَ الْآخِرِ pes مَا mevşūledir veya mevşūfa.

Ma‘lūm : نُحْوُ

Mużāf-ı ileyh. : مُخْرِجٌ

Ona ma‘tūf. : وَمُسْتَخْرِجٌ

İsm-i fā‘il. : وَيَعْمَلُ

Zāhir. : عَمَلٌ فَعْلِهِ

ye müte‘allıktır بِشَرْطِ مَعْنَى الْحَالِ

Ma‘tūflardır الْحَالُ نَظَرٌ : أَوْ الْإِسْتِقْبَالُ وَالْإِعْتِمَادُ

اعْتِمَادٌ : عَلَى صَاحِبِهِ a mütea‘llıktır ve zamir ism-i fā‘ile rāci‘dir.

Ma‘tūflardır صَاحِبُهُ ye. : أَوْ الْهَمْزَةُ أَوْ مَا

اسْمُ الْفَاعِلِ Ey : فَإِنْ كَانَ

Cümle-i şartiyye. : لِلْمَاضِي

Cümle-i cezāiyye. : وَجَبَتْ الْإِصَافَةُ

yāhūd na‘attırmuḡaddera ki mef‘ul-i mutlaḡtır ey مِنْ : مَعْنَى

حَيْثُ الْإِصَافَةُ مَعْنَوِيَّةٌ

Mef‘ul-i mutlaḡtır. : خِلَافًا

veya na‘attır mef‘ul-i ھَذَا الْقَوْلُ خِلَافًا لِقَوْلِ الْكِسَائِيِّ فَإِنَّهُ يُجَوُزُ أَعْمَالُهُ بِمَعْنَى الْمَاضِي : Ona müte‘allık ey لِّلْكِسَائِيِّ
وَجَبَّتِ الْإِضَافَةُ وَجُوبًا مُخَالِفًا لَهُ mutlağa ey

وَأِنْ : Harf-i şart.

كَانَ : Fi‘l-i şart.

مَعْمُولٌ : İsmi.

ثَبَّتَ فَإِنْ كَانَ لَهُ مَعْمُولٌ آخَرٌ ve cāizdir ki tāmme ola ثَبَّتَ Na‘at-ı Mَعْمُولٌ dūr ve haberı maḥzūftur ey : آخرُ
ma‘nāsına.

[123b] Cümle-i ismiyye taḥdīrān ceza-i şart vāki‘dir. Onun için evveline fā dāhil
oldu. فَهُوَ مَعْمُولٌ فَيَفْعَلُ مُقَدَّرٌ : فَيَفْعَلُ مُقَدَّرٌ

إِنْ دَخَلَتِ اللَّامُ اسْتَوَى الْجَمِيعُ : İ‘rābı zāhirdir.

وَمَا : Mevşūl ya mevşūf.

وَضَعِ : Māzī meḥl ve müstetir ḳāim-i maḳām-ı fā‘il ‘āiddir مَا ya

مَا مِنْ اسْمِ الْفَاعِلِ مِنْهُ : Ey

وَضَعِ : لِلْمُبَالَغَةِ ya müte‘allık ve bu cümle şıla veya şıfattır مَا ya ve mevşūl şılasıyla veya mevşūf
şıfatla mübtedā.

كَضَرَّابٍ : Mübtedā-i maḥzūfa haberdir.

وَضَرُوبٍ وَمَضْرَابٍ وَعَلِيمٍ وَحَزِيرٍ : Ma‘tūftur ona.

مِثْلُهُ : Haber-i mübtedādır.

وَالْمُتْنَى : Mübtedā.

وَالْمَجْمُوعُ مِثْلُهُ : Haber-i mübtedādır. مِثْلُهُ lafzında zamīr iki yerde bile fā‘ile rāci‘dir.

وَيَجُوزُ : Muḥzarī‘ ma‘rūf.

حَذْفُ التَّوْنِ : Fā'il-i yَجُورُdür. Terkīb-i izāfī.

مَعَ الْعَمَلِ : yَجُورُ ye müte'allık.

وَالْتَّعْرِيفِ : الْعَمَلِ e ma'tūf.

تَخْفِيفًا : Mef'ul-i leh ve 'āmili حَذْفُ التَّوْنِ dur ki muzāfır mef'ule ve fā'ili metrūktur.

Maḥşul-i Terkīb

إِسْمُ الْفَاعِلِ çün denildi ki ism-i fā'ilin 'amelini beyān eyleye muhtāc oldu. Ta'rifine maşdardan şığası nice olduğunu beyān eylemeğe pes. Bu cihetten dedi ki ism-i fā'il şol isimdir ki müştak ola bir fi'lden ya'nī maşdardan ki ıştılāhta ona ḥadeş derler ya'nī bir kimse için müştak olur ki ol fi'lin onunla kāim ola ḥudūş ma'nāsına. مَا اشْتَقُّ مِنْ فِعْلٍ şāmildir cemī' esmāyı ki maşadırdan müştaktır وَلِمَنْ قَامَ بِهِ kaydıyla ism-i mef'ul ḥāric kaldı ki bunlar şubūta delālet ederler ve şığa-i ism-i fā'il şulāşī mücerredten fā'il vezni üzere olur وَكَاتِلٍ وَمَاشِيٍ وَآكِلٍ gibi ve her nesne ki şulāşī mücerred maşadırdandır müştak ola لِمَنْ قَامَ بِهِ بِفِعْلٍ ve fā'il vezni üzere olmaya. Ol ism-i fā'il olmaz. Belki şıfat-ı müşebbehe ya ef'al-i tafđil ya mübālağasıdır. حَسَنٌ وَأَحْسَنٌ مِنْ زَيْدٍ وَمُضْرَبٌ gibi ve şığa-i ism-i fā'il ğayr-ı şulāşī mücerredten fi'l-i muzāri' ma'lūm şığası üzeredir. Ol bābtan ya'nī kaŋgi bābtan ki ism-i fā'il aḥz eylerse ḥarf-i muzāri'at yerine mīm-i maẓmūma vaẓ' olur gerekir ki ḥarf-i muzāria'tı maẓmūmda olur ve āḥirinin mākaḇli meksūr olur. Gerek muzāri'de ol ḥarf-i meksūr olsun gerekse olmasın. Niteki şarf kitāblarında mektūbtur. وَبَعْمَلٍ عَمَلٍ فِعْلِهِ ya'nī ism-i fā'il kendi müştak olduğu fi'lin 'amelini eyler. Gerekse lāzım [124a] ola ve gerekse müte'addi lākin onun şartı ḥāl veya istikbāl ma'nāsına olmaktır Başırlar mezhebinde naḥve زَيْدٌ ضَارِبٌ غُلَامُهُ عَمْرًا الْآنَ gine bunun gibidir 'amelde şartı kendi şāḥine i'timād eylemek mübtedā veya mevşuf veya zü'l-ḥāl gibi veya hemze-i istifhāma veya mā-i nāfiye naḥve أَقَائِمٌ زَيْدٌ وَأَقَائِمُ الزَّيْدَانِ وَمَا قَائِمٌ زَيْدٌ وَمَا قَائِمُ الزَّيْدَانِ ve ism-i fā'ilin zıkr olan vecih üzere 'amelinin sebebi oldur ki kendi bābından muzāri' ma'lūma muvāfık olmaktır vezinde ve aşl ma'nāda ve ihtimāl zamān-ı ḥāl ve istikbālde pes. Eğer māzī ma'nāsına olursa 'amel eylemez ya'nī fā'il zāhiri merfū' eylemez ve mef'ulü menşub eylemez. Zīrā bu taḥdīrce ma'nā ḥasbince muvāfık fi'l-i māzīdir ve lafz ḥasbince fi'l-i muzāri'a muvāfıktır. İmdi hiç birisine tamām müşābeheti bölünmez pes. Hiç birinin 'amelini edemez.

Belki vâcibtir ki onu izâfet-i ma'nevîliğle muzâf edeler ol nesneye ki hâl ve istikbâl ma'nâsına olduğu vaqt onunla menşûb olurdu ve Kisâî mezhebi budur ki ism-i fâ'il mâzî ma'nâsına 'amel eyler pes. Bu taqđırce izâfeti lafzî olur onun katında ve eğer ol şürette ki ism-i fâ'il mâzî ma'nâsınadır ve muzâf olmuştur mezkûr ma'mûle ondan gayrı bir menşûb ma'mûl vâki' olsa naḥve زَيْدٌ مُّغْطِي عَمْرٍو دِرْهَمًا أَمْس ol ma'mûl ism-i fâ'il ile menşûb olmaz cumhûr katında. Belki fi'l muḥadder ki menşûb olur. Taqđirî أَعْطَاهُ دِرْهَمًا ve her kâh ki ism-i fâ'ile elif ve lâm dâhil ola muṭlaḳ 'amel eyler mâzî ve hâl ve istikbâl ma'nâsına. Zîrâ ki ism-i fâ'il bu taqđırce şıla-i mevşûl olur ve ma'nâ ḥasbince fi'dir. Eğerçe şüretâ isimdir. Eğerçe şüretâ isimdir. وَمَا وَضَعَ مِنْهُ لِلْمُبَالَغَةِ ya'nî ism-i fâ'ilin mübâlağa için mevzû' olan şîğaları ism-i fâ'il ḥükmündedir 'amelde ve şart 'amelde naḥve زَيْدٌ ضَرَّابٌ عَمْرًا الْآنَ أَوْ عَدَا زَيْدٌ ضَرَّابٌ عَمْرًا الْآنَ أَوْ عَدَا أَوْ أَمْس zîrâ fi'l-i muzâri' ma'lûme müşâbehet eğer kuvvet oldu lâkin ma'nâda mübâlağa onun kâim-i maḳâmıdır 'amel daḥi ol uslûb üzere bâkî kalır ve ism-i fâ'ilin teşniyesi ve cem'i 'amelde müfred şîğası gibidir naḥve زَيْدٌ ضَرَّابٌ عَمْرًا الْآنَ أَوْ عَدَا وَالضَّرَّابَانِ عَمْرًا الْآنَ أَوْ عَدَا أَوْ أَمْس cem'in ḥâli de böyledir. Naḥve زَيْدٌ ضَرَّابٌ عَمْرًا الْآنَ أَوْ عَدَا وَالضَّرَّابُونَ عَمْرًا الْآنَ أَوْ عَدَا أَوْ أَمْس [124b] ve her kâh ki müşennâ ve mecmû' mu'arref bi'l-lâm ola ve mâba'dlerini menşûb edeler câizdir ki nûnları taḥfîfen ḥazf edeler. Niteki ḳavl-i şâ'irde vâki'dir. Beyt: الْحَافِظُ عَوْرَةَ الْعَشِيرَةِ لَا يَأْتِيهِمْ مِنْ وَرَائِهِمْ نَطْفٌ , aşlı idi nûn taḥfîfen ḥazf oldu ve bu ḥazfda irtikâbın sebebi oldur ki elif ve lâm mevşûldür ve şılada 'amel vâsıtasıyla ol menşûbta ṭûl peydâ oldu ki ḥazfı münâsibtir.

[İsm-i Mef'ûl]

إِسْمُ الْمَفْعُولِ مَا اشْتَقَّ مِنْ فِعْلٍ لِمَنْ وَقَعَ عَلَيْهِ وَصِيغَتُهُ مِنَ الثَّلَاثِيَّ عَلَى مَفْعُولٍ كَمَضْرُوبٍ وَمِنْ غَيْرِهِ عَلَى صِيغَةِ الْفَاعِلِ يَفْتَحُ مَا قَبْلَ الْآخِرِ

كَمُسْتَخْرَجٍ وَأَمْرُهُ فِي الْعَمَلِ وَالْإِشْتِرَاطِ كَأَمْرِ اسْمِ الْفَاعِلِ مِثْلُ زَيْدٌ مُغْطِي غُلَامَهُ دِرْهَمًا

[İ'râb]

: إِسْمُ الْمَفْعُولِ مَا اشْتَقَّ مِنْ فِعْلٍ لِمَنْ وَقَعَ عَلَيْهِ وَصِيغَتُهُ مِنَ الثَّلَاثِيَّ عَلَى مَفْعُولٍ كَمَضْرُوبٍ وَمِنْ غَيْرِهِ عَلَى صِيغَةِ الْفَاعِلِ يَفْتَحُ مَا قَبْلَ الْآخِرِ

İ'râbta إِسْمُ الْفَاعِلِ مَا اشْتَقَّ ilâ âḥirihi.

وَأَمْرُهُ : Mübtedâ.

مُخَادَدَةٌ : Muḳaddera müte'allik.

والإشتراط : Ona ma‘tūf.

كَأَمْرِ اسْمِ الْفَاعِلِ : Haber-i mübtedā, kāf maḥallen merfū‘dur. Eğer mişl ma‘nāsına taḳdīr olursa taḳdīrī وَأَمْرُهُ مُشَبَّهٌ بِأَمْرِ اسْمِ الْفَاعِلِ فِي الْعَمَلِ وَالْإِشْرَاطِ ve cāizdir ki maḥallen menşub ola yekūn izmārıyla وَأَمْرُ اسْمِ الْمَفْعُولِ يَكُونُ مِثْلُ أَمْرِ اسْمِ الْفَاعِلِ فِي الْعَمَلِ وَالْإِشْرَاطِ taḳdīrī

نَحْوُ : Ma‘lūm.

زَيْدٌ : Mübtedā.

مُعْطَى : Haber-i.

عَلَامَةٌ : Qāim-i maḳām-ı fā‘ilidir.

دِرْهَمًا : Mef‘ul-i bih ve cümle maḥallen mecrūr muzāf-ı ileyh.

Maḥşul-i Terkiḅ

اسْمُ الْمَفْعُولِ ya‘nī ismü’l-mef‘ul bir isimdir ki müştak ola bir fi‘lden ya‘nī maşdardan şol kimse için ki fi‘l onun üzerine vāki‘ ola ve şīğa-i ism-i mef‘ul şulāşī mücredden mef‘ul vezni üzerinedir ki fi‘l onun üzerine vāki‘ ola ve şīğa-i ism-i mef‘ul şulāşī mücredden mef‘ul vezni üzerinedir gibi. Ammā ğayr-i şulāşīden ol bābda ism-i fā‘ili şīğası üzerine āḥarın māḳablinin fethiyle muḥaşşal-ı kelām budur ki ism-i fā‘ili şīğası ğayr-ı şulāşī mücerreden her bābın muzāri‘ ma‘lūmu şīğası üzerinedir ḥarf-i muzāri‘at yerine mīm-i maẓmūme vāz‘ eylemekle ve āḥarının māḳablini meksūr eylemekle niteki sābiḳ oldu. Ammā ism-i mef‘ul ğayr-ı şulāşī mücerreden ism-i fā‘il gibidir āḥarının māḳabli meftūḥ olmağla ve ismü’l-mef‘ulün ḥālī ‘amelde ve şart-ı ‘amelde ism-i fā‘ilin ḥālī gibidir. İmdi cumhūr katında gerektir ki ḥāl veya istiḳbāl ma‘nāsına ola ve şāḥibine i‘timād eyleye [125a] veya hemzeye veya ḥarf-i nefye ve her kâh ki mu‘arref bi’l-lām ola māzī ma‘nāsına da ‘amel eyler pes. İsm-i mef‘ul qāim-i maḳām-ı fā‘ili ref‘ eder ve eğer nice bir mef‘ul dahi olursa naşbı üzere bāḳī kalır. Niteki dersin زَيْدٌ مُعْطَى عَلَامَةٌ دِرْهَمًا

[Şıfat-ı Müşebbehe]

الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ مَا اشْتَقَّ مِنْ فِعْلٍ لِإِزْمٍ لِمَنْ قَامَ بِهِ عَلَى مَعْنَى الثُّبُوتِ وَصِيغَتُهَا مُخَالَفَةٌ لِصِيغَةِ الْفَاعِلِ عَلَى حَسَبِ السَّمَاعِ كَحَسَنِ وَصَعْبٍ وَشَدِيدٍ وَتَعْمَلُ عَمَلُ فِعْلِهَا مُطْلَقًا وَتَقْسِيمُ مَسَائِلِهَا أَنْ تَكُونَ الصِّفَةُ بِاللَّامِ أَوْ مُجَرَّدَةً وَمَعْمُومًا مُضَافًا أَوْ بِاللَّامِ أَوْ مُجَرَّدًا عَنْهُمَا فَهَذِهِ سِتَّةٌ وَالْمَعْمُولُ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا مَرْفُوعٌ وَمَنْصُوبٌ وَمَجْزُورٌ صَارَتْ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ فَالرَّفْعُ عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ وَالنَّصَبُ عَلَى التَّشْبِيهِ بِالْمَعْمُولِ فِي الْمَعْرِفَةِ وَضَعَى التَّمْيِيزِ فِي نَكِيرَةٍ وَالْجُرْ عَلَى الْإِضَافَةِ

[I'rāb]

الصِّفَةُ : Mübtedā.

الْمُشَبَّهَةُ : Şıfatı.

مَا : Mevşul veya mevşūf.

اشْتَقَّ : Māzī mechul.

مِنْ فِعْلٍ : Ona müte'allık.

لِإِزْمٍ : Na'at-ı fi'ldir.

لِمَنْ : İştıq ya müte'allık.

قَامَ : Māzī ve müstetir fā'ili 'āiddir فِعْلٌ ye müte'allık ve zamir مِنْ e rāci'dir.

عَلَى مَعْنَى الثُّبُوتِ : قام ye müte'allık.

وَصِيغَتُهَا : Mübtedā.

مُخَالَفَةُ : Haber-i mübtedā.

لِصِيغَةِ اسْمِ الْفَاعِلِ : مُخَالَفَةُ e müte'allık.

كَائِنَةُ عَلَى السَّمَاعِ مِنَ الْمَوَاضِعِ : Bu da ona müte'allık veya haber-i ba'de'l-haber. Ey

كَحَسَنِ : Haber-i mübtedā-i mahzūf.

وَصَعْبٍ وَشَدِيدٍ : Ona ma'tūftur.

وَتَعْمَلُ : Muẓāri‘ ma‘lūm.

عَمَل : Maṣdar-ı nev‘i

فِعْلُهَا : Muẓāf-ı ileyh ve zāmīr şıfata rāci‘.

مُطْلَقًا : Hāldir فِعْلُهَا den ki ma‘nā cihetinden fā‘ildir. Zīrā ‘amel-i maṣdar fā‘ile muẓāf ve cāizdir

ki maṣdar-ı maḥzūfa şıfat ola ey عَمَلًا مُطْلَقًا veya mef‘ūl-i muṭlaq ola ey أَطْلَقَ إِطْلَاقًا

وَتَقْسِيمُ : Mübtedā.

مَسَائِلُهَا : Ey الصِّفَةُ , muẓāf-ı ileyh

أَنْ تَكُونَ : Te‘vīl-i müfredededir اَنْ harfiyle.

الصِّفَةُ : İsmi.

بِاللَّام : Muḥaddera müte‘allık haberi ey أَوْ مَصْدَرَةٌ هَا ve cümle haber-i mübtedādır.

بِاللَّام : Ma‘ṭūftur أَوْ مُجَرَّدَةٌ

وَمَعْمُولُهَا مُضَافًا : Ma‘ṭūftur ismiyle haberiyle كَانَ ye.

مُتَّصِلًا أَوْ مَعْرُوفًا بِاللَّام : أَوْ مُضَافًا : أَوْ بِاللَّام

بِاللَّام : Ma‘ṭūftur وَمَعْمُولُهَا : أَوْ مُجَرَّدًا

عَنِ الْإِضَافَةِ وَاللَّام : Ey عَنْهُمَا

فَهَذِهِ : Mübtedā.

سِتَّةٌ : Haberi.

وَالْمَعْمُولُ : Mübtedā.

عَنِ الْإِضَافَةِ وَاللَّام : Ey فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا muḥaddera müte‘allık veya mezkūra.

مَرْفُوعٌ : Haberi-i mübtedādır. [125b]

وَمَنْصُوبٌ وَمَجْرُورٌ : Ona ma'tūf.

صَارَتْ : Eḥavāt-ı كَانَ dendir. Cümle-i müste'nifedir. Güya ki sâil su'âl eyledi ki ne kadar oldu.

Cevâb verdiği صَارَتْ kezâ müstetir ismi.

وَهِيَ أَيُّ سِنَّةٍ : ḥaberi ve temyîz maḥzûftur ve cümle ḥaber-i mübtedâ-i maḥzûftur. Taḳdîrî

فَإِذَا صَرَبَتْ تِلْكَ السِّنَّةُ الْمَذْكُورَةُ بِصَرْفِهَا فِي هَذِهِ الثَّلَاثَةِ صَارَتْ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ وَجْهًا

السِّنَّةُ الْمَذْكُورَةُ فِي هَذِهِ الثَّلَاثَةِ صَارَتْ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ قِسْمًا

فَالرُّفْعُ : Mübtedâ, fâ harf-i tefsîr.

عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ : Ḥaberi.

وَالنَّصْبُ : Ma'tūftur رُفْع a, mübtedâ.

عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ : عَلَى التَّشْبِيهِ gibidir.

تَشْبِيهِ e müte'allıktır.

فِي الْمَعْرِفَةِ : Bu da ona müte'allıktır.

عَلَى التَّشْبِيهِ : Ma'tūftur وَمَعْلَى التَّمْيِيزِ e.

تَمْيِيز e müte'allıktır.

وَالْجُرُّ عَلَى الْإِصَافَةِ : Mübtedâ ve ḥaber sâbık gibidir.

Maḥşûl-i Terkîb

الْصِّفَةُ الْمُسْتَبْهَ ya'nî şıfat-i müşebbehe bir isimdir ki müştak ola fi'l-i lâzımdan ya'nî maşdar-ı

lâzımdan şol kimse için ki fi'l onunla kıimdir şubût ma'nâsına şol kimse için ki fi'l onun

kıimdir. şubût ma'nâsına ḥudûş ma'nâsına değıl. İsm-i fâ'ilde gibi. İmdi ضَيِّق dar olan nesneye

derler. Ammâ ضَائِق ol nesne derler ki darlık onda yeni peyda olmuş ola. Bunun gibidir. حَسَنٌ وَخَاسَنٌ

ve şîğa-i şıfat-ı müşebbehe ism-i fâ'il şîğasına muḥâlifdir. Bunun birliğı ikisi bile şerîktir. Ol iki

nesneye isim olmak da ki ma'nâ-i maşdar onunla kıimdir ve ifrâd ve teşniye ve cem' ve tezķir

ve te'nîş olmak da bu cihetten buna şıfat-ı müşebbehe demişler ya'nî müşebbehedir ism-i fâ'ile ve şîğaları ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl şîğalarına muhâlifdir ki semâidır ve onların kıyâsidir. Niteki sâbık oldu ve şıfat-ı müşebbehe kendi 'amelini eder pes. حَسَنٌ حُسْنٌ 'amelini eder ve bunun 'amelinde zamân-ı hâl ve istikbâl meşrûf değildir. Zîrâ ki bu şubût ma'nâsına değildir ki onda zamân i'tibâr ola. Ammâ şaḥibine i'timâd veya hemzeye veya ḥarf-i nefy 'amelinde şarttır ve takṣîm mesâili oldur ki şıfat-ı müşebbehe ya lâmla mu'arref ola veya lâmdan mücerred ola ve iki takdîrce bile ma'mûlû ya muzâf ola veya lâmla mu'arref veya ikisinden bile mücerred ola pes. İki evceh [126a] darbtan صَوَّرْتُ الَّتِي صَوَّرْتُ ḥâşıl olur ve الَّتِي şüretin her birinde ma'mûl ya merfû' olur ya menşûb ya mecrûr ve çün üçü altıya darb eyleyesin on sekiz şüret ḥâşıl olur pes. Ma'mûlde ref' fâ'iliyyetledir. Naḥve الْحَسَنُ وَجْهُهُ ve naşb eğer ma'rife ise ma'mûl mef'ûle müşâbehetledir mef'ûliyyete değil. Zîrâ lâzım mef'ûl olmaz. الْحَسَنُ وَجْهُهُ ve eğer ma'mûl nekra ise naşbı temyizliğledir. Naḥve الْحَسَنُ وَجْهًا ve cer izâfetledir الْحَسَنُ الْوَجْهِ gibi.

وَتَفْصِيلُهَا حَسَنٌ وَجْهُهُ ثَلَاثَةٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ الْحَسَنُ الْوَجْهَ الْحَسَنُ وَجْهٌ وَالْبَوَاقِي مَا كَانَ فِيهِ ضَمِيرٌ وَاحِدٌ مِنْهَا أَحْسَنُ وَمَا كَانَ فِيهِ ضَمِيرَانِ مِنْهَا حَسَنٌ وَمَا لَا ضَمِيرَ فِيهِ مِنْهَا قَبِيحٌ وَمَتَى رَفَعْتَ بِهَا فَلَا ضَمِيرَ فِيهَا فَهِيَ كَالْفَعْلِ وَإِلَّا فَفِيهَا ضَمِيرُ الْمُوصُوفِ فَتَوَنَّنَتْ وَتَنَنَّى وَتَجَمَّعَ وَاسْمَا الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ غَيْرِ الْمُتَعَدِّينِ مِثْلُ الصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ فِي ذَلِكَ

[I'râb]

وَتَفْصِيلُهَا : Mübtedâ.

حَسَنٌ وَجْهُهُ : Ḥaberi.

ثَلَاثَةٌ : Mübtedâ-i maḥzûfa ḥaberdır ey كَذَلِكَ مِنْ الْإِعْرَابِ وَكَذَلِكَ, mübtedâ.

مِثْلُ ذَلِكَ فِي الْأَوْجْهِ الثَّلَاثَةِ Ey : كَذَلِكَ

حَسَنٌ وَجْهَهُ الْحَسَنُ الْوَجْهَ الْحَسَنُ وَجْهٌ : ḥaber-i ba'de'l-ḥaberdır ve cāizdir mişâlin her biri

mübtedâ ola ve kẓâlik her birinden muḥaddem ḥaber ola ve cāizdirkim حَسَنُ الْوَجْهِ ye ḥaber ola

ve bâkisine bunun ḡarînesiyle biri ḥaber takdîr ola.

اثنان : Mübtedâ.

مِنْهَا : Şıfatı.

مُتَّبِعَان : Mişâlin her biri mübtedâ ola ve kezâlik her birinden muḳaddem haber ola ve câizdirkim ḥazf ‘âtıfle veya haber-i ba‘de’l-ḥaberdır.

اِخْتُلِفَ : Māzī mechûl.

اِخْتُلِفَ : Câr me‘al-mecrûr ḳâim-i maḳâm-ı fâ‘il-i dir.

وَالْبَوَاقِي : Mübtedâ.

مَا : Mevşûl.

اَلْبَوَاقِي الَّتِي كَانَ فِيْهِ : şılası ve zamîri ‘âiddir مَا ya mevşûl şılasıyla na‘at-ı dir. Ey الَّتِي كَانَ فِيْهِ .

اِحْسَنَ : Haber-imübtedâ veya mübtedâ-i şânîdir ve mübtedâ-i şânî haberiyle haber-i mübtedâ-i evveldir ki rābitâ maḥzûftur.

وَمَا كَانَ فِيْهِ ضَمِيرَانِ حَسَنَ : Mübtedâ ve haber ma‘tûftur مَا كَانَ فِيْهِ ضَمِيرَانِ حَسَنَ .

وَمَا لَا ضَمِيرَ فِيْهِ مِنْهَا فَبِيْعَ : İ‘râbı sâbık gibidir ve ona ma‘tûftur.

وَمَتَّى : Kelime-i şart.

رَفَعَتْ : Fi‘l-i şart.

بِهَا : Ey بِهَا بِالصَّغْفَةِ رَفَعَتْ e müte‘allık.

فَلَا ضَمِيرَ فِيْهَا : Ey فِي الصَّغْفَةِ cümle-i ismiyye cezâ-i şart vâki‘dir onun için olana fâ dâhil oldu.

فَهِيَ : Mübtedâ.

لَأَنَّ مَتَّى رَفَعَتْ بِهَا فَلَا ضَمِيرَ فِيْهَا : Haber-i Cümle-i ismiyye bedeldir كَالْفِعْلِ dan ya ta‘lîldir بِهَا فَلَا ضَمِيرَ فِيْهَا .

[126] كَالْفِعْلِ demektir. Zîrâ fi‘l kaçan kendiden sonra birisi fâ‘iliyyetle ref‘ eylese onda zamîr olmaz pes. Ona benzeyen de onun gibidir.

وَالْأَيَّ : Ey cümle-i şartiyye.

فَقِيهَا صَمِيرُ الْمُصُوفِ : Cümle-i ismiyye haber ve mübtedâdan cezâ-i şart vâki'dir.

فَتَوْنْتُ : Muẓāri' mechûl ve müstetir kâim-i maḳām fâ'ili 'âiddir sıfata.

وَتُنْتَى وَتَجْمَعُ : Onun gibidir i'râbta.

وَأَسْمَا الْفَاعِلِ : Muẓāf-ı ileyh.

وَالْمَفْعُولُ : Ona ma'tûf baz'zı nüshada ismü'l- fâ'il düşmüş efrâdla.

غَيْرُ : Na'at-ı فاعِل ve مفعول dır veya bedeldir onlardan.

الْمُتَعَدِّينَ : Mecerûrdur izâfetle.

مِثْلُ الصِّفَةِ : Haber-i mübtedâ.

فِي : Harf-i cer.

مَا : Mevşûl-i zıkr şılası mevşûl şılasıyla maḥallen mecrûr beyân vechi mümâşildir fe-tedebber.

Maḥşûl-i Terkiḳb

يَا نِي تَفْصِيلُهَا ya'nî tafşîl vüçûh-ı şıfat-ı müşebbehe oldur ki dersin حَسَنٌ وَجْهٌ şıfat-ı mücerred ve ma'mûl muẓāf ve fâ'illigle merfû' ve حَسَنٌ وَجْهٌ mef'ûle müşābehetle menşûb ve حَسَنٌ وَجْهٌ izâfetle mecrûr gine bunun gibi dersin حَسَنٌ وَجْهٌ şıfat-ı mücerred ve ma'mûl lâmla mu'arref fâ'illigle merfû' حَسَنٌ وَجْهٌ mef'ûle müşābehetle menşûb حَسَنٌ وَجْهٌ izâfetle mecrûrdur. ḥâşılı her bir şûret üçer i'râbla mu'arreb olur. Gine bunun gibi dersin حَسَنٌ وَجْهٌ şıfat ve ma'mûl mücerred ve fâ'iliyyetle merfû' حَسَنٌ وَجْهٌ temyîzliḡle menşûb حَسَنٌ وَجْهٌ izâfetle mecrûrdur. Gine bunun gibi dersin حَسَنٌ وَجْهٌ şıfat lâmla mu'arref ma'mûl muẓāf ve fâ'iliyyetle merfû' حَسَنٌ وَجْهٌ mef'ûle müşābehetle menşûb حَسَنٌ وَجْهٌ izâfetle mecrûr. Gine bunun gibidir gibi dersin حَسَنٌ وَجْهٌ şıfat lâmla mu'arref ve ma'mûl mücerred ve fâ'iliyyetle merfû' حَسَنٌ وَجْهٌ temyîzliḡle menşûb حَسَنٌ وَجْهٌ izâfetle mecrûr mecmû' eşkâl on sekiz oldu. İki vechi mümteni'dir. Birisi حَسَنٌ وَجْهٌ izâfetle zîrâ i şureten izâfet ma'rife

ile'l-nekradır ve bir vech-i muhtelif فيه dir ya'nî حَسَنٌ وَجْهٌ ba'zılar dediler ki mümteni'dir. Zîrâ ki izâfet şey' ilâ nefsedir. Zîrâ حَسَنٌ عَيْنٌ وَجْهٌ dir ki ona muzâf olmuştur ve ba'zılar dediler ki حَسَنٌ e'amdır vechinden pes. İzâfet-i 'âmu'l-hâşş olur. نَفْسٌ زَيْدٌ وَكُلُّ الْقَوْمِ gibi haş bu sözdür. [127a] ve ol ki mezkûr vücûhdan bâkî kaldı. Her şekil ki onda bir zamîrdir أَحْسَنٌ dir. Zîrâ ki maşşûd hâşıldır ve kelâmda ziyâde yoktur ve ol dokuz vecihtir ve bir şekil ki onda iki zamîrdir حَسَنٌ dir. Zîrâ ki maşşûd hâşıldır. Lâkin ziyâdeyle ve ol iki şekilde ve her şekil ki zamîrden hâlîdir kabîhtir. Zîrâ ki maşşûd olan mezkûr değildir ve ol dört şekildir ve zâbıhı hâl zamîri bilmede oldur ki bir zamîr ki ma'mûl şıfattadır. Ol bârizdir ve hisle ma'lûmdur ki mevcûd mudur değil midir. Ammâ şıfatta olan zamîr-i müstetir olduğu vâsıtasıyla onda nev'an hîfâ vardır pes. Onu bilme de tarîk budur ki eğer şıfat mâba'dini ref' ederse onda ya hiç zamîr olmaz. İmdi onun hükmü hemân fi'l hükmüdür pes. Tezkîr ve te'nîsi fâ'il hasbince ri'âyet olunur. Ammâ teşniye ve cem'i ri'âyet lmaz fi'l gibi ve her kâh ki şıfat ma'ba'dini ref' eylemez. Gerekse mâba'di menşûb olsun ve gerekse mecrûr şıfatta bir zamîr olur. Mevşûfuna râci' pes. Tezkîr ve te'nîs ve ifrâd ve teşniye ve cem' ri'âyet olunur mevşûfuna muṭâbıkِ وَالْمُفْعَلُ وَالْفَاعِلُ ya'nî ism-i fâ'il ki mef'ûl-i bihe müte'addi olmaya ya'nî fi'l-i lâzımdan müştak ola قَائِمٌ وَنَائِمٌ gibi ve ism-i mef'ûl ki mef'ûl-i bihe müte'addi olmaya ya'nî bir fi'lden müştak ola ki bir mef'ûl ta'diye ede bu taḳdîrce ol mef'ûl kâim-i maḳâm-ı fâ'il olur ve onun menşûb mef'ûlü olmaz مَضْرُوبٌ gibi. İmdi bunun gibi ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl şıfat-ı müşebbehe gibidir. Mezkûr olan ahvâlde on sekiz eşkâlden ya'nî ikisi mümteni' ve birisi muhtelif-i fîh ve dokuzu أَحْسَنٌ ve ikisi حَسَنٌ ve dördü kabîhtir. Niteki ma'lûm oldu pes. Böyle dersin زَيْدٌ قَائِمٌ أَبُوهُ وَقَائِمٌ أَبَاهُ أَيْبِهِ bu üç meseledir birisi أَحْسَنٌ ve birisi حَسَنٌ ve birisi muhtelif-i fîhâdır ve bu kıyâs üzeredir âhıra varınca ya'nî müzkûr ism-i fâ'ilin ma'mûlünü fâ'iliyetle merfû' ederler ve menşûb ederler ma'rifede mef'ûle müşâbhetle ve nekra da temyîzliḡle ve mecrûr ederler izâfetle gine böyle ism-i mef'ûl mezkûrun ma'mûlünü merfû' ederler ma'rifede mef'ûle müşâbehetle [127b] ve nekra da temyîzliḡle ve mecrûr ederler izâfetle bu mesâil iki mef'ûle veya ziyâdeye müte'addi olan ism-i fâ'ilde ve ism-i mef'ûlde cârî değildir. Zîrâ ki müceb iltibâs olur. Meşelâ her kâh ki dersin زَيْدٌ ضَارِبٌ أَيْبِهِ ma'lûm değil ki fâ'il-i ḍarbdır ki ism-i fâ'ili ona izâfet eylemişsin veya mef'ûl-i ḍarb mıdır ki ḍarbi ona izâfet eylemişsin. Gine bunun kibi eğer dersin زَيْدٌ مُعْطَى أَيْبِهِ ma'lûm olmaz ki kâim-i maḳâm-ı مُعْطَى dır ki ona izâfet

eylemişsin yoksa mef'ûl-i şânîdir ki ona izâfet ve mef'ûle müşâbehetle veya temyîzliyle naşb müceb-i iltibâstır pes değildir. Ammâ bunun hîlâfıncadır bir ism-i fâ'il ki mef'ûl-i şânisi olmaya ve ism-i mef'ûl ki mef'ûl-i şânisi olmaya ki onda iltibâs olmaz pes. Bu mesâil zıkr olan vech üzere mezkûr fâ'ilde ve mef'ûlde cârî olmaz.

[İsm-i Tafdîl]

إِسْمُ التَّفْضِيلِ مَا اشْتَقَّ مِنْ فِعْلٍ لِمَوْصُوفٍ بِزِيَادَةٍ عَلَى غَيْرِهِ وَهُوَ أَفْعَلُ وَشَرْطُهُ أَنْ يُبْنَى مِنْ ثَلَاثِيٍّ مَجْرَدٍ لِيُمْكِنَ لَيْسَ بِلَوْنٍ وَلَا عَيْبٍ لِأَنَّ مِنْهُمْ مَا أَفْعَلُ لَغَيْرِهِ مِثْلُ زَيْدٌ أَفْضَلُ النَّاسِ فَإِنْ قُصِدَ غَيْرُهُ تَوَصَّلَ إِلَيْهِ بِمِثْلِ أَشَدَّ نَحْوُ أَشَدُّ مِنْهُ اسْتِخْرَاجًا وَبَيَاضًا وَعَمَّى وَقِيَاسُهُ لِلْفَاعِلِ وَقَدْ جَاءَ لِلْمَفْعُولِ مِثْلُ أَغْدَرُ وَالْوَمُّ وَأَشْهَرُ وَأَشْغَلُ وَيُسْتَعْمَلُ عَلَى أَحَدِ ثَلَاثَةِ أَوْجِهٍ مُضَافًا أَوْ بَيْنَ أَوْ مَعْرِفًا بِاللَّامِ

[İ'râb]

إِسْمُ التَّفْضِيلِ : Mübtedâ.

مَا : Mevşûl.

اشْتَقَّ : Mâzî mechûl ve müstetir kıâim-i maķâm-ı fâ'ili 'âiddir مَا ya.

مِنْ فِعْلٍ : اشْتَقَّ ya müte'allık.

لِمَوْصُوفٍ : Kezâlik.

بِزِيَادَةٍ : لِمَوْصُوفٍ a müte'allık.

عَلَى غَيْرِهِ : زِيَادَةٌ ne müte'allık ey غَيْرٌ مَوْصُوفٍ ve cümle şılasıyladır مَا ya. Mevşûl şılasıyla haber-i mübtedâdır.

تَفْضِيلٍ e. Mübtedâ 'âiddir : وَهُوَ

أَفْعَلُ : Haberi.

وَشَرْطُهُ : Mübtedâ.

مُزَارِيٍّ : مُزَارِيٍّ mechûl te'vîl-i müfredde ve müstetir kıâim-i maķâm-ı fâ'ili 'âiddir ism-i tafdîle.

مِنْ ثَلَاثِي : Ona müte'allık.

بِحَرْدٍ : Ya'nī.

لِيُمْكِنَ : Muẓāri' ma'rūf menşūbtur lām-ı كَيْ يَبْنِي ya müte'allık ve müstetir fā'ili 'āiddir يَبْنِي ya hükmen mezkûrdur يَبْنِي karinesiyle.

لَيْسَ : Fi'l-i nākış ve müstemir ismi.

بِلَوْنٍ : Haberî.

وَلَا عَيْبٍ : Ona ma'tūf ve cümle na'at-ı ثَلَاثِي dir.

مِنْ اللَّوْنِ وَالْعَيْبِ Ey : لِأَنَّ مِنْهُمَا

لَيْسَ ye müte'allık. عَارِ الْمَعْرُورِ : أَعْمَلُ لِعَبْرِهِ

نَحْوُ : Haber-i mübtedā-i maḥzūf.

زَيْدٌ : Mübtedā.

أَفْضَلُ النَّاسِ : Haber ve cümle maḥallen mecrûrdur izāfetle. [128a]

فَإِنْ : Harf-i şart.

فُقِصِدَ : Māzī meḥl fi'l-i şart.

عَبْرَهُ Ey : ثَلَاثِي kāim-i maḥām-ı fā'ilidir فُقِصِدَ ye.

تُوصِّلَ : Māzī meḥl.

إِلَيْهِ Ey : إِلَى الثَّلَاثِي أَوْ إِلَى الْمُقْصُودِ kāim-i maḥām-ı fā'ili تُوصِّلَ dūr.

بِمِثْلِ ye müte'allık. تُوصِّلَ

هُوَ : Mübtedā.

أَشَدُّ : Haberî.

يَشْدُ : مِنْهُ ye müte‘allık.

اسْتِخْرَاجًا : Temyiz ve cümle maḥall-i cerdedir izāfetle تُوَصِّل el-āḥir cezā-i فَإِنْ قُصِدَ dir.

وَبَيَاضًا : Ma‘tūftur māḳābline.

وَعَمَّى : Kezālik.

وَقِيَاسُهُ : ey اِسْمُ التَّفْضِيلِ mübtedā.

وَقَدْ جَاءَ : لِلْمَفْعُولِ ye müte‘allık.

نَحْوُ : Ma‘lūm.

أَعْدُو : Muḳāf-ı ileyh.

وَالْوَمُ : Ona ma‘tūf.

وَأَشْهُرُ وَأَشْغَلُ : Kezālik.

وَيُسْتَعْمَلُ : Muḳāri‘ meḥl ve müstetir ḳāim-i maḳām-ı fā‘ili ‘āiddir ism-i tafḍīle.

عَلَى أَحَدِ ثَلَاثَةِ أَوْجِهٍ : يُسْتَعْمَلُ ye müte‘allık.

مُضَافًا : Bedeldir عَلَى أَحَدِ ثَلَاثَةِ أَوْجِهٍ den ey يُسْتَعْمَلُ مُضَافًا ve cāizdir ki muḳadder يَكُونُ ye ḥaber ola ey أَمَّا

بِأَنَّ يَكُونُ مُضَافًا demek ola. ve,

أَوْ : Ḥarf-i ‘aṭf.

مِنْ : Muḳaddera müte‘allık أَوْ مُتَّصِلًا بِمِنْ ma‘tūftur māḳābline.

أَوْ مَعْرِفًا بِاللَّامِ : Bu da māḳābline ma‘tūftur.

Maḥṣūl-i Terḳīb

Çünkü dediler ki fā‘iliyyet veya mef‘ūliyyet ma‘nāsında artıklık ve ziyādelik binā edeler. Bunu beyān için bir maḥṣūṣ ṣīḡa vāḳ‘ eylediler أَفْعَل vezni üzere ḡāliben ve onun müşteḳātından ve ona ism-i tafḍīl ve ef‘al-i tafḍīl okudular ḡāliben dedik. Zīrā ba‘zını ef‘al ṣīḡasından ilhrāc

eylemişlerdir. Meşelâ **خَيْرٌ مِنْكَ وَشَرٌّ مِنْهُ** gibi ki aşlında **أَشَرُّ وَأَخْيَرُ** idi tağyîr edip **خَيْرٌ وَشَرٌّ** dediler pes. İsm-i tafđîl maşdardan müştak bir isimdir fâ‘iliyette ve mef‘ûliyette ğayrı üzerine ziyâdeliğle mevşûf için ve şartı şülâşî mücerredten binâ olmaktadır. Tâkim ondan şîğa-i ef‘al vaz‘ eylemek mümkün ola ve eğer şülâşîden olmayıp ğayrıdan binâ eyleseler birinci ħarf ħazf eylemek lâzım gelirdi. Şîğa-i ef‘al vaz‘ eylemek için bu taqđîrce iltibâs lâzım gelirdi. Meşelâ eğer **إِسْتَخْرَجَ** de **خَرَجَ** ism-i tafđîl binâ eylemek dileseler ve hiç ħarf ħazf eylemeseler bu şîğa mutaşavvir olmaz. Onlardan ve eğer ħazf eyleseler ve **إِسْتَخْرَجَ** de **أَخْرَجَ** deselerve **دَخَرَ** de **أَذَرَ** deseler veya **أَخْرَجَ** deseler ma‘lûm olmaz ki **أَخْرَجَ** in ma‘nâsı ħurûc da ziyâdelidir veya **إِسْتَخْرَجَ** de ve ma‘nâ-i **أَذَرَ** duĥûrda ziyâdeliktir yoksa [128b] **دَخَرَ** mı ve ma‘nâ **دَخَرَ** **أَخْرَجَ** de ziyâdelik midir yoksa **خَرَجَ** de mi daĥi ism-i tafđîlde şart elvân ve ‘uyûbdan olmaktadır. Zîrâ ki elvân ve ‘uyûbdan **أَفْعُلُ** şîfat-ı müşebbehedir ki onda ziyâdelik yoktur pes. Eğer ondan ef‘al-i tafđîl binâ eyleseler iltibâs lâzım gelirdi. İmdî ma‘lûm olmazdı **أَحْمَرُ وَأَصْفَرُ** ħamratta ve şafratta artıklık mıdır yoksa kızıl ve sarı demek midir gine bunun gibi **أَعْوَرُ وَأَعْمَى** desek ma‘lûm olmazdı ki ‘ayıbta ziyâdelik mi murâddır yoksa ‘ayıb kendi mi ve her kâh ki şülâşîden ğayrıda ve elvân ve ‘uyûbta ziyâdelik beyân eylemek istersek **أَشَدُّ** lafzını ve onun mişliyle tevaşşul eylemek gerek ve ol bâbın maşdarını temyîz eylemek gerek ve böyle demek gerek **وَدَخَرَجَةً وَعَوْرًا وَصَفْرَةً وَعَمِيٍّ** ve ğayrıları ve kıyâs ism-i tafđîlde fâ‘il için binâ olmaktadır. Zîrâ ĥâl fâ‘ili beyân ehemdir ve fâ‘il mef‘ûlden ekşerdir ve kâh olur ki mef‘ûl için de olur. Naĥve **وَأَعْرَفُ وَأَشْهَرُ وَأَشْغَلُ وَأَلْوَمُ وَأَعْدَرُ** ve nażâyiri ve ism-i tafđîl üç vechin biriyle müsta‘meldir ya muzâf veya **مِنْ** ħarfîyle veya lâmla mu‘arref bu üç vechin birini onun için iltizâm eylemişlerdir ki mufađđal ‘aleyh ma‘lûm ola. Zîrâ her kâh **مِنْ** ħarfîyle müsta‘mel olur **زَيْدٌ الْأَفْضَلُ** ey **عِلْمٌ أَفْضَلِيَّتُهُ** ve çün efdaliyyet ma‘lûm ve ma‘hûd ola mufađđal ‘aleyh onun teb‘iyyetle ma‘hûd olur ve her kâh ki muzâfın ma‘nâyı meşhûru tafđîl ola muzâf-ı ileyh üzerine mufađđal ‘aleyh olan muzâf-ı ileyh mezkûr olur ve bu vücûh-ı şelâşenin ikisi bir yerde cem‘ olmaz. Zîrâ **الْأَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو** demezler. Zîrâ ki bu iki vechin birisi lağv olur. Terk-i vücûh şülâşide câiz değildir. İmdî ĥudâ kıavlinde **يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى** da **مِنْ** muğadderdir ey **وَأَخْفَى مِنَ السِّرِّ** demektir.

فَإِذَا أُضِيفَ فَلَهُ مَعْنَيَانِ أَحَدُهُمَا وَهُوَ الْأَكْثَرُ أَنْ تُقْصِدَ بِهِ الزِّيَادَةُ عَلَى مَنْ أُضِيفَ إِلَيْهِ فَيُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ مِنْهُمْ مِثْلُ زَيْدٍ أَفْضَلُ النَّاسِ فَلَا يَجُوزُ
يُوسُفُ أَحْسَنُ إِخْوَتِهِ خُرُوجِهِ وَجْهُهُ عَنْهُمْ بِإِصْافَتِهِمْ إِلَيْهِ وَالثَّانِي أَنْ تُقْصِدَ بِهِ زِيَادَةُ [129a] مُطْلَقَةً وَيُضَافُ لِلتَّوْضِيحِ فَيَخْرُجُ يُوسُفُ أَحْسَنُ
إِخْوَتِهِ وَيَجُوزُ فِي الْأَوَّلِ الْإِفْرَادُ وَالْمُطَابَقَةُ لِمَنْ هُوَ لَهُ وَأَمَّا الثَّانِي وَالْمَعْرِفُ بِاللَّامِ فَلَا بُدَّ مِنَ الْمُطَابَقَةِ وَالدِّي بِمِنْ مُفْرَدٌ مُدَكَّرٌ لَا غَيْرُ فَلَا يَجُوزُ زَيْدٌ
الْأَفْضَلُ مِنَ عَمْرٍو وَلَا زَيْدٌ أَفْضَلُ إِلَّا أَنْ يَعْلَمَ

[I'rāb]

اسْمُ التَّفْضِيلِ Ey : فَإِذَا أُضِيفَ cümle-i şartiyye.

اسْمُ التَّفْضِيلِ Ey : فَلَهُ

Cümle-i cezāiyye haber ve mübtedādan. : مَعْنَيَانِ

Mübtedā. : أَحَدُهُمَا

e. Mübtedā-i s̱ānī 'āiddir : وَهُوَ أحد

Haber-i mübtedā-i s̱ānī ve bu cümle muta'arrazdır mübtedā ve haber beyninde haber-i : الْأَكْثَرُ
e rāci'dir. Zamīr اسْمُ التَّفْضِيلِ dir. أَنْ تُقْصِدَ بِهِ : أَنِ

Qāim-i maḳām-ı fā'ili. : الزِّيَادَةُ

ye müte'allıḳ. : عَلَى مَنْ

Māzī meḥl. : أُضِيفَ

Ona müte'allıḳ ey : إِلَيْهِ اسْمُ التَّفْضِيلِ إِلَى مَنْ

Muzāri' meḥl. : فَيُشْتَرَطُ

Te'vīl-imüfredde qāim-i maḳām-ı fā'il ismi taḥtında mevṣūfa rāci'dir. : أَنْ يَكُونَ

داخِلًا فِي الْمُضَافِ إِلَيْهِ : مِنْهُمْ Haber-i ey

Ma'lūm. : مِثْلُ

Mübtedā. : زَيْدٌ

Ḥaberi. أَفْضَلُ النَّاسِ

Muzāri‘ ma‘rūf. فَلَا يَجُوزُ

ḥaberi ve cümle maḥallen merfu‘ fā‘il-i يَجُوزُ dūr.

‘illet-i يَجُوزُ dūr ve ona müte‘allık ve zamīr يُوسُف a rāci‘dir.

خُرُوج a müte‘allık. عَنْهُمْ

خُرُوج a müte‘allık ve zamīr إِحْوَةَ ye rāci‘dir. بِإِصْطَفَائِهِمْ

إِصْطَفَاءَ e müte‘allık ve zamīr يُوسُف a rāci‘. إِلَيْهِ

Mübtedā. وَالثَّانِي

Te‘vīl-i müfredde ḥaber. أَنْ تُقْصِدَ

كَأَيْمِ-ي مَاكَامَ-ي فَآءِ. زِيَادَةٌ

Na‘at-ı زِيَادَةٌ dir. مُطْلَقَةً

Muzāri‘ mechūl ve müstetir kāim-i maḥām-ı fā‘il ‘āiddir اِسْمُ التَّفْضِيلِ وَيُصَافُ

يُصَافُ ye müte‘allık. لِلتَّوْضِيحِ

Cevāb-ı şart maḥzūf fā‘ili muḥadder terkīb-i lafzīdir. فَيَجُوزُ

Mübtedā. يُوسُفُ

Ḥaberi ve cümle maḥallen mecrūr muzāf-ı ileyh terkībdir. أَحْسَنُ إِخْوَتِهِ

وَيَجُوزُ فِي الْأَوَّلِ ye müte‘allık.

Fā‘il-i يَجُوزُ dūr. الْإِفْرَادُ

Ona ma‘tūf. وَالْمُطَابَقَةُ

Cār ve mecrūr مُطَابَقَةُ a müte‘allık. لِمَنْ

اسْمُ التَّفْضِيلِ : Mübtedā ey : هُوَ

لِمَنْ : Haberi ey : لَهُ

وَالثَّانِي : Mübtedādır.

بِالْإِلَامِ مُعْرِفٌ : Ona ma‘tūf e müte‘allıktır.

لَا بُدَّ فِيهَا : Fā cezāiyyedir ve iki mübtedāya haberdir ve zamīr maḥzūftur ey

مِنْ الْمُطَابَقَةِ : Cümle-i ismiyye cezāy-ı şart vāki‘dir taqdīr zamīr-i mezkūra.

وَالَّذِي : Mevşūl.

بَيْنَ : Şılası mevşūl şılasıyla maḥallen merfū‘ mübtedā.

مُفْرَدٌ : Haberi.

مُدَكَّرٌ : Ya‘nī.

لَا غَيْرُ : İ‘rābı sābık oldu.

فَلَا يَجُوزُ : Nefy-i istiḳbāl.

زَيْدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو : Cümle-i mümteni‘ fā‘il-i لَا يَجُوزُ dūr.

وَلَا زَيْدٌ أَفْضَلُ : Ona ma‘tūf.

إِلَّا أَنْ يَعْلَمَ : Müsteşnā-i müferrağ. [129b]

Maḥşūl-i Terkiḳ

İsm-i tafḍīl çün muẓāf-ı müsta‘mel ola iki ma‘nāsı var. Birisi oldur ki onunla muẓāf-ı ileyh üzerine ziyāde kaşd ederler pes. Muẓāf-ı ileyhe dāḥil gerek ve kendide ğayrıyla aşl ma‘nāda şerīk olmak gerek ve bu i‘tibārla dāḥil olur ve mümtāz gerek kendinin ğayrından ziyāde ile ve bu i‘tibārla ol muẓāf-ı ileyhe muẓāf oldu. Niteki dersin زَيْدٌ أَفْضَلُ النَّاسِ Zeyd nastandır ve aşl fazılta onlarla şerīktir ve mümtāzdır. Onlardan faẓl ziyādesiyle pes. Cāiz değıldir kim diyesin efḍaldır

beşerden. Zîrâ ki melek-i beşerde dâhil değildir. Gine bunun gibi câiz değildir ki diyesin bu ma'nâ kaçdıyla أَحْسَنَ إِخْوَتِهِ zîrâ çünkü ihvet-i Yûsuf'a râci' zamîre muzâf oldu. Onlara muzâf-ı ileyh olmaz. İkinci ma'nâsı oldur ki izâfetle muṭlaḳ ziyâdelik kaçd ederler ya'nî evvelki gibi muzâf-ı ileyh üzerine ziyâdelik değil ve izâfet tevḍîḥ için olur ancak meşelâ bir bâri ki dersin النَّاقِصُ وَالْأَشْجُ أَغْدَلًا بَنِي مَرْوَانَ ma'nâ oldur ki bu iki kimse mevşûftur ziyâde 'adlle muzâf-ı ileyh üzere değil. Tâkim Benî Mervân'ın 'adlde bu iki kimse ile şeriketi lâzım gele ve ma'nâ fâsid ola. Zîrâ ki Benî Mervân bu iki kimseden ğayrı hep zâlimler idi. Belki ma'nâ böyledir ki bu iki kimse mevşûftur ziyâde 'adlle hâl bu ki bunlar Benî Mervân kabîlesindendir bu taḳdîrce câiz olur يُوسُفُ meselesi zîrâ ki aḥsenin ihve-i Yûsuf'a izâfeti tavzîḥ hâl-i Yûsuf içindir ki meşhûr olmuştur kardeşleri kışşasıyla ihvesi üzerine onu tafḍîl için ola. Tâkim onun duḥûlü ihveye vâcib ola. Niteki ma'nây-ı evvelde mezkûr oldu. وَجُوزُ فِي الْأَوَّلِ intehâ ism-i tafḍîl her kâh ki مِنْ زَيْدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو وَزَيْدَانِ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو وَزَيْدُونَ Nahve زَيْدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو وَهَذَا أَفْضَلُ مِنْ وَعْدِ الْهَيْدَانِ أَفْضَلُ مِنْ وَعْدِ الْهَيْدَاتِ أَفْضَلُ مِنْ وَعْدِ zîrâ ki kelime-i مِنْ ism-i tafḍîlle şiddet-i ittşâl-i ma'nevî vâsıtasıyla cüz-i kelime menzilindedir. Ondan bi-ḥasbi lafz-ı müstaḳil bir kelimedir pes. Lâyık değildir ki 'alâmet-i teşniye ve cem' ve te'nîş onun mâḳablinde ola ve illâ lâzım gelir ki bu 'alâmât vast-ı kelimedede vâki' ola [130a] hükmen kelime-i مِنْ den sonra olmakta lâyıḳ değil ve illâ lazım gelir ki bu 'alâmetler bir ğayrı kelimeye lâḥıḳ ola ve iki kısım bâtıldır pes. Vâcib oldu ki dâimâ müfred müzekker ola ve her kâh ki ism-i tafḍîl lâmla mu'arref ola vâcibtir. Ri'ayet-i muṭâbaḳat ol nesne ile ki ism-i tafḍîl onundur. İfrâd ve teşniye ve cem' ve tezkîr ve te'nîşte zîrâ ki muḳteẓî muṭâbaḳat var ve mâni' hiç yoktur ve her kâh ki izâfetle müsta'mel ola. Eğer izâfetin ma'nâ-i te'nîşi murâd olursa bunda da muṭâbaḳat vâcib olur lâmla mu'arrefte gibi. Zîrâ ki muḳteẓi-i muṭâbaḳat var ve mücevvez terk-i muṭâbaḳat yok ve eğer murâd ma'nâ-i evvel olursa onda iki vecih câizdir. Birisi ri'yet muṭâbaḳat ki aşldır ve birisi terk-i muṭâbaḳat zîrâ ki bu maḳâmda ism-i tafḍîl müşâbihtir مِنْ le müsta'mel ism-i tafḍîle mufaḍḍal 'aleyh lafzen mezkûr olmada. İmdi câiz olur ki bu muzâfa مِنْ ile müsta'mel hükmünü vereler ve dâimâ müfred müzekker edeler.

وَلَا يَعْمَلُ فِي مُظْهِرٍ إِلَّا إِذَا كَانَ صِفَةً لِّشَيْءٍ وَهُوَ فِي الْمَعْنَى لِمُسَبِّبٍ مُفْضَلٍ بِاعْتِبَارِ الْأَوَّلِ عَلَى نَفْسِهِ بِاعْتِبَارِ غَيْرِهِ مَنْفِيًّا مِثْلُ مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ فِي عَيْنِهِ الْكُحْلُ مِنْهُ فِي عَيْنِ زَيْدٍ لِأَنَّهُ بِمَعْنَى حَسَنٍ مَعَ أَهَمِّ لَوْ رَفَعُوا لَفَصَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ وَمَعْمُولِهِ بِأَجَنِّي وَهُوَ الْكُحْلُ وَلَكَ أَنْ تَقُولَ مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ فِي عَيْنِهِ الْكُحْلُ مِنْ عَيْنِ زَيْدٍ فَإِنْ قَدِمْتُ ذَكَرَ عَيْنٍ قُلْتُ مَا رَأَيْتُ كَعَيْنِ زَيْدٍ أَحْسَنَ فِيهَا الْكُحْلُ وَنَحْوُ وَلَا أَرَى كَوَادِي السَّبَاعِ حِينَ يُظْلَمُ وَادِيًا أَقَلَّ بِهِ رَكْبٌ أَنَّهُ تَتَيَّنَتْ وَأَخُوفَ إِلَّا مَا وَفَى اللَّهُ سَارِيًّا

[I'rāb]

e. اسمُ التَّفْضِيلِ Nefy-i istikbāl ma'rūf ve müstetir fā'ili 'āiddir : وَلَا يَعْمَلُ

ye müte'allık. لَا يَعْمَلُ : فِي مُظْهِرٍ

qavlınden. لَا يَعْمَلُ Harf-i istisnā ve müsteşnā-i müferrağdır : إِلَّا

Edat-ı zarf muzāfır māba'dinde cümleye. : إِذَا

e. اسمُ التَّفْضِيلِ Māzī ma'rūf ve müstetir ismi 'āiddir : كَانَ

لَا يَعْمَلُ فِي جَمِيعِ الْأَوْقَاتِ إِلَّا وَفُكُّونَ اسمُ التَّفْضِيلِ صِفَةً كَائِنَةً لِّشَيْءٍ فِي اللَّفْظِ haberī taqdirī : صِفَةً لِّشَيْءٍ

e. اسمُ التَّفْضِيلِ Mübtedā 'āiddir : وَهُوَ

Muḳaddere müte'allık. : فِي الْمَعْنَى

Haber-i mübtedādır. : لِمُسَبِّبٍ

Na'at-ı : مُفْضَلٍ

den. مُسَبِّبٍ مُفْضَلٍ hāldir : بِاعْتِبَارِ الْأَوَّلِ

e müte'allık. : عَلَى نَفْسِهِ

[130b] pes. Ondan hāl gelmek şahih'tir veya

muṣāḥabet-i mülābise içindir. Taqdirī وَنَفْسُهُ الثَّانِي بِاعْتِبَارِ الثَّانِي de zamīr

e. شَيْءٍ de فِي غَيْرِ e مُسَبِّبٍ rāci'dir

إِلَّا إِذَا كَانَ اسمُ التَّفْضِيلِ لِكَذَا وَكَذَا حَالٌ كَوْنِهِ مَنْفِيًّا de olan zamīrden ey hāldir : مَنْفِيًّا

مَثَلٌ : Haber-i mübtedā-i maḥzūf.

مَا رَأَيْتُ : Fi'l ve fā'il menfī.

رَجُلًا : Mef'ūlū.

أَحْسَنَ : Na'atı.

فِي عَيْنِهِ : Zarf-ı Ahسن dir veya hāl.

الْكُحْلُ : Fā'il-i Ahسن dir.

مِنْهُ : Ey Ahسنِ الْكُحْلِ ye müte'allık.

فِي عَيْنِ زَيْدٍ : Zarf-ı Ahسن dir veya hāl ve cümle maḥallen mecrûrdur izāfetle.

هَذَا لِأَنَّهُ أَيْ أَحْسَنَ : Haber-i mübtedā-i maḥzūftur ey Ahسنِ لِأَنَّهُ

لَا يَعْمَلُ فِي فَاعِلٍ مُظْهِرٍ فِي جَمِيعِ أَوْقَاتٍ إِلَّا خَالَ كَوْنُهُ كَذَا : Cār ve mecrûr muḥaddera müte'allık taḥdîrî

وَكَذَا فَإِنَّهُ يَعْمَلُ لِأَنَّهُ بِمَعْنَى أَحْسَنَ

مَعَ : Edāt-ı zarf.

أَنَّ : Harf ḥurūf-ı müşebbeheden ve,

هُمْ : İsmi 'ibārettir nühāttan.

لَوْ : Harf-i şart.

رَفَعُوا : Fi'l ve fā'il fi'l-i şart.

لَفَصَّلُوا : Fi'l ve fā'il.

بَيْنَهُ : Ey Ahسنِ فَصَّلُوا dūr.

وَيَنْ وَمَعْمُولُهُ : Ey Ahسنِ ma'tūftur ye.

بِأَجْنَبِيٍّ ye müte‘allıktır ki cevāb-ı لَوْ dir ve cümle-i şartiyye haber-i أَنَّ dir ve أَنَّ isim ve haberiyle maḥallen mecrūrdur مَعَ harfiyle cār mecrūruyla delīl-i āḥirdir ef‘al-i tafđīle ‘amel ettirmeğe.

وَهُوَ : Mübtedā.

الْكُحْلُ : Haberi.

وَلَكْ : Muḫaddem haber.

أَنْ تَقُولَ : Te‘vīl-i müfredde muahḥar mübtedā.

أَنْ تَقُولَ : Cümle maḥallen menşüb mef‘ūl-i meşrūb.

فَإِنْ قَدِمْتَ ذَكَرَ عَيْنٍ : Cümle-i şartiyye.

قُلْتُ مَا رَأَيْتُ كَعَيْنٍ زَيْدٍ أَحْسَنَ فِيهَا الْكُحْلُ : Cümle-i cezāiyye.

وَهُوَ : Haberi-i mübtedā-i maḥzūf.

وَلَا أَرَى : Fi‘l-i nefy-i istiḳbāl mütekellim vaḥde.

كَوَادِي : Mef‘ūl-i ṣānī لَا أُدْرِىَ dir ki ef‘al-i ḫulūbtandır ma‘nāsına.

السَّبَاعِ : İzāfetle mecrūr.

يُشَبِّهُ وَادِي السَّبَاعِ وَقْتُ الظُّلَامِ : ma‘nāsına ey Zarftır مِثْلُ كَ : حِينَ

يُظْلَمُ : İzlām dan muzāri‘ ma‘rūf ve müstetir fā‘ili ‘āiddir وَادِي السَّبَاعِ a ve cümle maḥallen mecrūrdur izāfetle.

وَادِيًا : Mef‘ūl-i evvel لَا أُدْرِىَ dir.

أَقْلَّ : Şıfat-ı وَادِيًا dir.

بِهِ ye müte‘allık ve,

رُكْب : Fā'il-i أَقْلٌ dir ve cāizdir وَإِدْرِي menşub ola mef'ul-i bihliğle لَا أَدْرِي ye müşābihte ma'nāsına ve كَوَادِي السَّبَاع hāl ola ondan. Zīrā nekranın şıfatı muḳaddemolsa ḫaliyyetle menşub olur ve cāizdir ki bedel ola كَوَادِي den ve kāf [131a] mişl ma'nāsına ola لَا أَرَى ya mef'ullüğle.

Maḥşul-i Terkiḇ

وَلَا يَعْمَلُ فِي مُظْهِرِ ism-i fā'il ve ism-i mef'ul ve şıfat-ı müşebbehhe ve ism-i tafḍil bunların zamīrde 'ameli şartsız cāizdir. Ammā ism-i zāhirde 'amelleri ki zamīrden aḳvādır. İsm-i fā'ilde ve ism-i mef'ulde ve şıfat-ı müşebbehede zıkr olan şerāyıtladır 'āmel ve ism-i tafḍilde ma'nāyı fi'lden badi vāsıtasıyla ziyādelik sebebiyle ya'nī fi'l ma'nāsından ziyādeye delālet eylediği için meşrūttur. Bunda mezkūr olan şartla ve ol şart budur ki ism-i tafḍil lafız cihetinden bir şey üzerine cārī olur ve ma'na cihetinden ol şeyin müte'allıḳına cārī olur ve ol müte'allıḳ şey-i evvele göre mufaḍḍal olur. Ammā ol şeyden ḡayra göre nefsi üzere mufaḍḍal olur. Bir menfī tafḍille. Niteki dersin مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ فِي عَيْنِهِ الْكُحْلُ مِنْهُ فِي عَيْنِ زَيْدٍ bu şürette evvel mülāḫaza-i isbāt eylmek gerek ta ma'nā-i zāhir ola. Ondan sonra ḫarf-i nefyin duḫūlünü mulāḫza eylemek gerek. İmdī مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ is-i tafḍil ki أَحْسَنَ dir şıfat-ı şeydir ki رَجُل dūr bi-ḫasbi zāhir. Ammā bi-ḫasbi ḫāḳīḳat şıfat-ı رَجُل كُحْلُ عَيْنِ رَجُل dūr ki müsebbebibdir ve müte'allāḳ-ı رَجُل dūr ve bu müsebbebib mufaḍḍal olmuştur رَجُل e göre kendi üzerine mufaḍḍal-ı 'aleyh olmuştur ḡayra göre ki ol عَيْنُ زَيْدٍ dir. Zīrā bu kelām-ı müşbetin ma'nası budur ki ben racül gördüm ki onun gözünde sürme ḫu berktir. Zīrā gözünde sürmeden pes. Şol nesne ki bu şartta ḫarf-i nefysiz zıkr oldu zāhir oldu ve çünkü ḫarf-i nefy idḫāl ol tafḍil ki eşyāda var idi menfī olur ve şart bi't-tamām ḫāşıl olur bu şürette 'illet-i 'amel olur ki ism-i tafḍil siyāk-ı nefyide fi'l ma'nasınadır pes. Her kāh ki desen مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ مِنْ زَيْدٍ bunun ma'nası 'örf-i luğatta oldur kim ben Zeyd'den eyürek er görmedüm pes. Eḡerçe bi-ḫasbi ma'nā nefy-i زَيْدٍ أَحْسَنَ den müstefād olur. Lākin müte'ārif luğatta nefy-i أَحْسَنَ ve müsāwī mefhūm olur pes. Güya kim demişsin مَا رَأَيْتُ رَجُلًا حَسَنَ فِي عَيْنِهِ الْكُحْلُ مِثْلُ عَيْنِ زَيْدٍ pes. Ef'al-i tafḍil fi'l ma'nāsına oldu. Fi'l ma'nası 'amel eyledi ve كُحْل ü fā'iliyyetle merfū' eyledi [131b] pes i'tibār nefy-i tafḍil onun içindir ki ef'al-i tafḍil fi'l ma'nāsına ola v onun 'amelini eyleye ve bāḳi ḳuyūd ki şartta vāki'dir. Onun içindir ki ef'al-i tafḍil ma'mūl zāhir ḫāşıl ola tākim onda 'amel eyleye. Zīrā eḡer ḳuyūd olmazsa ism-i tafḍil zamīrde 'amel eylerdi

zāhirde eylemezdi. Niteki dersin مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ مِنْ زَيْدٍ , ya'nī mişāl-i mezkūrda كُحْل de أَحْسَن 'amel eylemeğe bir bā'is dahī vardır ki 'illet-i mezkūra te'yid ve te'kid eder. Zīrā eğer أَحْسَن i كُحْل de 'amel ettirmeseler أَحْسَن i merfū' ederlerdi. Tākīm haber-i mübtedā olaydı ki كُحْل dür ve bu cümle şıfat-ı رَجُل olurdu pes. Bu mübtedā ki haberden ecnebīdir ve onun ma'mūlū değildir. أَحْسَن ve ma'mūlū beynini ki مِنْne dür fāşı olur bu hūd cāiz değildir ve maḥfī değildir مِنْne nün ḥāḳḳı zamīri كُحْل e rāci' olmak vāsıtasıyla كُحْل den muahḥar olmaktır. Ammā eğer كُحْل üzere muḳaddem olsa cāizdir. Zīrā mertebede كُحْل muḳadder kendinin haberine müte'allıḳ olandan pes. Bu taḳdīrce mezkūr fāşıl lāzım gelmez. Lākin ma'nāda bir rekāket ḥāşıl olur وَلَئِكَ أَنْ تَقُولَ ya'nī mesele-i كُحْل ve onun şerāiṭi ve ondan bir vecihle ta'bīr ki ma'nā-imaḳşūda muṭābıḳ ola ve onda ḥazf ve taḳdīr olmaya oldur ki geçti ve senin için vardır ma'nā-i maḳşūddan bir aḥşar 'ibāretle ta'bīr eylesin geçen 'ibāretten ve diyesin مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ فِي عَيْنِي زَيْدٍ فِي كُحْلٍ مِنْ عَيْنِي زَيْدٍ pes zamīri ve فِي kelimesi maḥzūf oldu ve 'ibāret bu miḳtārla muhtaşar oldu ve eğer sen 'ayn-ı Zeyd ki mufaḍḍal-ı 'aleyhtir muḳaddem edesin ef'al-i tafḍīl üzerine ve böyle diyesin مَا رَأَيْتُ كَعَيْنٍ زَيْدٍ أَحْسَنَ فِيهَا كُحْلٍ pes. Kelime-i مِنْ ki iki ḥarftir ḥaz olmuş olur ve kāf teşbiye ki bir ḥarftir onun yerine gelmiş olur. Bu cihetten ziyāde ihtişār ḥāşıl oldu ve şek yok ki كَعَيْنٍ زَيْدٍ lafzından 'ale'l-iṭlāk مِثْلُ عَيْنٍ زَيْدٍ mütebādirdir ve ol bir 'ayn dahī dersin sana cāizdir ki diyesin مَا رَأَيْتُ كَعَيْنٍ زَيْدٍ أَحْسَنَ فِيهَا كُحْلٍ pes. Bu taḳdīrce أَحْسَن bi-ḥasbi zāhir şıfat-ı 'ayn muḳadderdir. Niteki كَعَيْنٍ onun şıfatıdır ve cāizdir ki diyesin [132a] 'ayn-i Zeyd'den mütebādirdir olan bir 'ayn dahī dersin ol mevşūf taḳdīrine ihtiyāc olmaz. Zīrā ki mezkūrdan ma'nā maḳşūd-ı fehm olur taḳdīrsiz. Bu taḳdīrce ihtişār ziyāde olur mevşūf taḳdīr ne ihtiyāc olmaḡla belki kāf ki mişl ma'nāsınadır bi-ḥasbi zāhir mevşūftur أَحْسَن le ve فِيهَا zamīri ya 'ayn-ı muḳaddera rāci'dir taḳdīr evvel üzere veya rāci'dir kāfa كَمِثْلٍ ma'nāsınadır. Ondandır murād 'ayndır taḳdīr-i şānī üzere ve bu 'ibāret-i şāliş şā'irin şī'rinde vārid olan gibidir. Naẓım مَرَزْتُ عَلَى وَادِي السَّبَاعِ وَلَا أَرَى كَوَادِي السَّبَاعِ حِينَ يُظْلَمُ وَادِيًا أَقَلَّ بِهِ رُكْبٌ أَتَوْهُ تَأْيَةً وَأَخَوْفَ لَا أَرَى كَوَادِي زīrā ki şā'ir bunda mufaḍḍal-ı 'aleyh muḳaddem getirmiştir ve demiştir كَوَادِي eğer murād ru'yet-i başr ise مَعَادِيًا mef'uldür ve كَوَادِي السَّبَاعِ bu mef'ulün şıfatıdır veçün muḳaddem oldu ḥāl oldu ve eğer murād ru'yet-i ḳalb ise مَعَادِيًا mef'ul-i evveldir ve كَوَادِي السَّبَاعِ

me'f'ul-i šānī ve hīn يُطْلَمُ zarftır ki hāl olmuştur dan ey وَادِي سَبَاعِ اِطْلَامِهِ لَا أَرَى وَادِيًا يُشْبِهُ وَادِي السَّبَاعِ كَانَتْ فِي زَمَانٍ اِطْلَامِهِ ki ism-i tafđıldır şıfat-ı وَادِيًا dir bi-ħasbi zāhir ve ma'na şıfat رُكْبٌ dūr ki ol وَادِي ye gelmişlerdir كُحْلٌ tevekķufen temyīzdir أَقْلٌ in رُكْبٌ nisbetinden ki fā'ilidir ve onunla merfū' olmuştur. Niteki أَقْلٌ ma'f'uftur lākin şıfat-ı وَادِي dir ḥaķīķaten ve ma'nen ve onda zamīr-i , أَخْوَفَ lafzıyla ve أَقْلٌ ma'f'uftur lākin şıfat-ı وَادِي dir ḥaķīķaten ve ma'nen ve onda zamīr-i لَا أَرَى وَادِيًا أَخْوَفَ مِنْ وَادِي السَّبَاعِ فِي وَتٍ مِنْ أَوْقَاتٍ إِلَّا فِي يَوْمٍ وَقَايَهُ اللَّهُ مَنْ وَادِي var ve kelime-i ma' maşdariyyedir ey وَادِي sārīya fi وَادِي السَّبَاعِ pes. Ol ki bu şi'irden 'ibāret sālīše gibidir. Budur ki رُكْبٌ ma'lūm mezķūrdur وَادِي mezķūrdur ma'lūm olur ki 'ibāret-i şelāşede 'ayn muķadderdir. Niteki mezķūr oldu ey مَا رَأَيْتُ كَعَيْنٍ زَيْدٍ عَيْنًا أَحْسَنَ فِيهَا الْكُحْلُ ve eğer lafz-ı وَادِي mezķūr olmayaydı taķdīre ihtiyāc olmazdı. Zīrā den mütebādir olan kendi gibi bir وَادِي dir pes. Bu taķdīr şıfat-ı kāf olur ki [132b] mişl ma'nāsındır. Niteki vechi şānīde mezķūr oldu.

[Fī'1]

الْفِعْلُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهِ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأَزْمَنَةِ الثَّلَاثَةِ وَمِنْ خَوَاصِّهِ دُخُولُ قَدْ وَالسَّيْنِ وَسَوْفَ وَالْجَوَازِمِ وَحُوقُ تَاءِ التَّأْنِيثِ سَاكِنَةً وَنَحْوُ تَاءِ فَعَلْتُ الْمَاضِي مَا دَلَّ عَلَى زَمَانٍ قَبْلَ زَمَانِكَ مُبَيَّنٍّ عَلَى الْفَتْحِ مَعَ غَيْرِ الضَّمِيرِ الْمَرْفُوعِ الْمُتَحَرِّكِ وَالْوَاوِ الْمُضَارِعِ مَا أَشْبَهَ الْأِسْمَ بِأَحَدِ حُرُوفِ تَأْنِيثٍ لَوْقُوعِهِ مُشْتَرَكًا وَخَصِيصِهِ بِالسَّيْنِ وَسَوْفَ

[I'rāb]

الفعل Ey : الْمُفْعَلُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهِ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأَزْمَنَةِ الثَّلَاثَةِ وَمِنْ خَوَاصِّهِ

دُخُولُ قَدْ : Muahħhar mübtedā.

ا فَد : a ma'f'uf.

ا سَيْن : e ma'f'uf.

ا الْجَوَازِم : Mgķabline ma'f'uf.

ا دُخُول : e ma'f'uftur.

ا تَاءِ التَّأْنِيث : Mużāf-ı ileyh.

مَعْنَى : Na‘at-1 التَّائِيث tir. Ba‘zı nüshada سَاكِنَةٌ vāki‘dir تَاءِ التَّائِيث den hāliyetle menşūbtur. Ol ise

فَا‘ilidir. Zīrā فَالْهَوَاقِ فَالْهَوَاقِ muzāf maşdardır taḳdīrī أَنْ يَلْحَقَ تَاءِ التَّائِيثِ بِهِ حَالٌ كَوْنَهَا سَاكِنَةٌ

وَنَحْوُ : maṭūftur.

e. تَائِيث : تَاءِ

الْفِعْلُ الَّذِي أَوْ فِعْلٌ دَلَّ عَلَى زَمَانٍ مَاضِي : Mevşūl veya mevşūf ey

دَلَّ عَلَى زَمَانٍ قَبْلَ زَمَانِكَ : İ‘rābı ma‘lūmdur sābıqtan.

هُوَ مَبْنِيٌّ : Haber-i ba‘de’l-ḥaber ey مَبْنِيٌّ مَاضِي veya mübtedā -i maḥzūfa ḥaberdur ey مَبْنِيٌّ

عَلَى الْفَتْحِ : مَبْنِيٌّ e müte‘allık.

مَعَ غَيْرِ الضَّمِيرِ : Gine مَبْنِيٌّ e müte‘allık.

الْمَرْفُوعِ الْمُتَحَرِّكِ : Şıfatlardır zamīre.

وَالْوَاوِ : Zamīre ma‘ṭūftur.

الْمُضَارِعِ : Mübtedā.

مَا : Mevşūl veya mevşūf.

شَائِلُهُ الْإِسْمُ فِعْلٌ وَفَاعِلٌ وَمَفْعُولٌ بِهِ : Ey : أَشْبَهُ الْإِسْمَ

يَعْنِي مَبْنِيٌّ مَاضِي ye müte‘allık ve ba‘zılar dediler لَوْفُوعِهِ ye müte‘allıktır veya sebebiyyet veya

muşāḥabet içindir. Ey سَبَبُ تَصْدِيرِ أَحَدِهَا مَعَ تَصْدِيرِ أُخْرَاهَا

يَعْنِي مَبْنِيٌّ مَاضِي ye müte‘allıktır. Ey : لَوْفُوعِهِ

لِأَنَّ يَقَعُ الْمُضَارِعُ حَالٌ كَوْنُهُ مُشَارِكًا يَنْ : Taḳdīrī فَالْهَوَاقِ فَالْهَوَاقِ hāldir وَفُوعِ فَالْهَوَاقِ : مُشَارِكًا

وَالْحَالِ وَالْإِسْتِقْبَالِ ve bu cümle مَا ya şıla veya şıfattır ve mevşūl şılasıyla veya mevşūf şıfatıyla ḥaber-i

mübtedādır.

وَتَخْصِيصِهِ : Ey : الْمُضَارِعِ وَفُوعُهُ

ا müte'allıktır : بِالسَّيْنِ

اُ سَوْفَ : Ona ma'tūf.

Maḥşūl-i Terķib

Çünkü mebāḥiṣ isimden ki kelimedden kısım-ı evvel ve eşref-i aḳsāmdır. Zīrā müsned ve müsned-i ileyh [133a] olmağa şalāḥiyeti var. Fğriğ olduysa aḥvāl-i fi'l ki kısım-ı s̄anīdir kelimedden ve isimden döndür. Zīrā ondan müsned-i ileyh olmaz ve ḥarften eşreftir. Zīrā ḥarften ne müsned olur ve ne müsned-ileyh. İmdī ta'rīf taḳṣīmine şurū' edip buyurur fi'l bir kelimedir ki delālet eder nefsinde bir ma'naya ki cüzü üç zamānın birine muḳārindir. Kelime lafzı üç kısma bile şamildir ve فِي نَفْسِهِ ḥarf çıktı. Zīrā ḥarf gayrıdan ma'naya delālet eder nefsinde ma'naya delālet eylemez. Niteki kitāb evvelinde murūr eyledi muḳterin ḳaydıyla isim ḥāric oldu. Zīrā ki ismin nefsinde ma'nā var ve ma'nāya delālet eder. Ammā medlūlünde zamān mu'teber değildir ya'nī ezmine-i şelāṣenin biri ma'nāsından cüzü değildir ve مِنْ خَوَاصِّهِ ya'nī fi'lin cümle-i ḥavāṣṣ-ı meşhūrasındadır lafz-ı دَاḫİL olmak māzī-i ḥāle taḳrīb için veya taḥḳīḳ için ve fi'l-i muzāri'i taḳlīl için veya taḥḳīḳ ve çünkü bu ma'nalar ef'āle maḥşūştur. İmdī ḥūd دَاḫİL ḥavāṣṣ-ı fi'lden olur ve cümle-i ḥavāṣṣ-ı fi'ldendir duḥūl-i sīn ve sevfe zīrā muzāri' ki ḥāl ve istiḳbāl beyninde müşterektir. Onu istiḳbāle taḥṣīṣ ederler. Niteki lām-i ibtidā ḥale taḥṣīṣ eder. Ba'zılar katında ve سَوْفَ de te'sīr س den ziyādedir ve cümle-i ḥavāṣṣ-ı fi'ldendir kelimāt cār dāḫİL olmak eğer ḥarf ve eğer isim zīrā ki cezm ḥafīftir ve fi'l şekīl pes. Te'ādül için ona maḥşūş oldu. Niteki şekīldir ism-i ḥafīfe maḥşūş oldu pes. Duḥūl-i cevāzim ḥavāṣṣ-ı fi'lden oldu ve cümle ḥavāṣṣ-ı fi'ldendir tā-i te'nīs sākine lāḥıḳ olmak tākim delālet eyleye ki fā'il fi'l-i müenneştir هُنْدٌ ضَرَبْتُ gibi suḳunuyla ḳayd onun içindir ki tā-i te'nīs müteḥarrike isme maḥşūştur. Naḥve صَارِبَةٌ وَمَضْرُوبَةٌ وَحُسْنَةٌ ve cümle-i ḥavāṣṣ-ı fi'ldendir zamāir merfū'a muttaşıla ve bārize naḥve إِنَّهُ جَزَتْ عَلَى غَيْرِ مَنْ هِيَ لَهُ de muttaşıla dedik zīrā zamīr-i merfū' munfaşıl fā'il isim olur. Niteki şıfat هِيَ de ma'lūm olduydu. Naḥve هُنْدٌ زَيْدٌ صَارِبَتُهُ هِيَ bārize dedik zīrā zamīr-i merfū' muttaşıl [133b] müstetir isimde olur زَيْدٌ صَارِبُ الزَّيْدَانِ صَارِبَاتِ الزَّيْدُونَ صَارِبُونَ ma'lūm ola ki lafz-ı دَاḫİL māzīde ve muzāri'de olur ve سِين

325

ad kodular ya'nî müşabih demektir ve teb'iiyetle ona mu'reb eylediler. Niteki ma'lûm olur inşāallaāh te'alā.

فَالْهَمْزَةُ لِلْمُتَكَلِّمِ مُفْرَدًا وَالنُّونُ لَهُ مَعَ غَيْرِهِ وَالتَّاءُ لِلْمُخَاطَبِ وَلِلْمُؤَنَّثِ وَالْمُؤَنَّثِينَ غَيْبَةً وَالْيَاءُ لِلْغَائِبِ غَيْرُهُمَا وَحُرُوفُ الْمُضَارَعَةِ مَضْمُومَةٌ فِي الرَّبَاعِيِّ
مَفْتُوحَةٌ فِيمَا سِوَاهُ وَلَا يُعْرَبُ مِنَ الْفِعْلِ غَيْرُهُ إِذَا لَمْ يَتَّصِلْ بِهِ نُونٌ التَّأْكِيدِ وَلَا نُونٌ جَمْعِ الْمُؤَنَّثِ وَإِعْرَابُهُ رَفْعٌ وَنَصْبٌ وَجَزْمٌ فَالْصَّحِيحُ الْمَجْرَدُ عَنْ
ضَمِيرٍ بَارِزٍ مَرْفُوعٍ لِلتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ وَالْمُخَاطَبِ الْمُؤَنَّثِ بِالصَّمَّةِ وَالْفَتْحَةِ لَفْظًا وَالسُّكُونِ مِثْلُ يَضْرِبُ وَالْمُتَّصِلِ بِهِ ذَلِكَ بِالنُّونِ وَحَذْفُهَا وَالْمُعْتَلُّ
بِالْوَاوِ وَالْيَاءِ بِالصَّمَّةِ تَقْدِيرًا وَالْفَتْحَةِ لَفْظًا وَالْحَذْفِ وَالْمُعْتَلُّ بِالْأَلِفِ بِالصَّمَّةِ وَالْفَتْحَةِ تَقْدِيرًا وَالْحَذْفِ وَيَرْتَفِعُ إِذَا تَجَرَّدَ عَنِ النَّاصِبِ وَالْجَائِزِ مِثْلُ
يَقُومُ زَيْدٌ

[İ'rāb]

Mübtedā : فَالْهَمْزَةُ

فَالْهَمْزَةُ زَيْدَتْ لِلْمُتَكَلِّمِ حَالِ كَوْنِهِ مُفْرَدًا ḥāldir مُتَكَلِّمٍ den ki vāsıta ile mef'uldür ve ma'nen taqdirî

e. مُتَكَلِّمٌ e. İ'rābta sâbık gibidir ve zamîrler 'āiddir

Gine mübtedā ve ḥaberdir. وَالتَّاءُ لِلْمُخَاطَبِ

bu taqdirce mef'ul-i muṭlaq olur ve Ey غَائِبَةٌ : وَلِلْمُؤَنَّثِ وَالْمُؤَنَّثِينَ غَيْبَةً

زَيْدَتْ التَّاءُ لَهَا حَالُ كَوْنِهَا غَائِبَتَيْنِ cāizdir ki ḥal ola ikisinden ve gāine ma'nasına ola ey

Gine mübtedā ve ḥaber. وَالْيَاءُ لِلْغَائِبِ

Şıfattır [268] غَائِبٍ e veya bedeldir ondan. غَيْرُهُمَا

Mübtedā. وَحُرُوفُ الْمُضَارَعَةِ

Ḥaberi. مَضْمُومَةٌ فِي الرَّبَاعِيِّ

Ma'ṭūftur māḳabline. مَفْتُوحَةٌ فِيمَا سِوَاهُ

Fi'l-i nefy-i istiḳbāl. وَلَا يُعْرَبُ

Ona müte'allık. مِنَ الْفِعْلِ

غَيْرُهُ : Kāim-i maḳām-ı fā'il.

إِذَا : Edāt-ı şart.

لَمْ يَتَّصِلْ : Fi'l-i cehd-imuṭlaḳ.

بِهِ : Ona müte'allıḳ ey بِالْمُضَارِعِ

لَمْ يَتَّصِلْ : Fā'il-i نُونُ التَّأْكِيدِ dir

نُونُ a ma'tūftur. أَوْ نُونُ جَمْعِ الْمُؤَنَّثِ

مُضَارِعُ : Mübtedā ey وَإِعْرَابُهُ

رَفْعُ : Haber-i mübtedā.

وَنَصْبُ : Ona ma'tūf.

وَجَزْمُ : Bu da.

فَالصَّحِيحُ : Mübtedā.

الْمُجَرَّدُ : Şıfatı.

عَنْ ضَمِيرٍ : e müte'allıḳ. مُجَرَّدٌ

بَارِزٌ مَرْفُوعٌ : Şıfatlardır.

لِلتَّنْبِيْهِ : Cār ve mecrūr gine şıfatıdır zamîrin.

وَالْجُمْعُ : Ona ma'tūf.

وَالْمُخَاطَبُ : Bu da.

الْمُؤَنَّثِ : Na'at-ı مُخَاطَبٌ tır.

يَضْكُونُ إِعْرَابُهُ بِالضَّمَّةِ : Ey بِالضَّمَّةِ

وَالْفَتْحَةِ وَالسُّكُونِ : İ'rāblar zāhirdir.

Ma'lūm. : مَعْلُومٌ يَضْرِبُ

Na'at-ı mübtedā-i maḥzūftur. : وَالْمُتَّصِلُ

مَضَارِعَ a rāci'dir. مَضَارِعَ a müte'allık ve zamir مُتَّصِلٌ بِهِ :

Fā'il-i mübtedā dır. : ذَلِكَ

Ḥaber-i mübtedādır. : بِالنُّونِ

وَالْمَضَارِعُ الَّذِي إِتَّصَلَ بِذَلِكَ الْمَضَارِعُ الصَّمِيمُ الْبَارِزُ يَكُونُ إِعْرَابُهُ حَالٌ الرَّفْعِ بِالنُّونِ وَحَالِ النَّصْبِ Taqdirī a ma'tūftur. نُونٌ : وَحَذْفُهَا وَالْجُزْمُ بِحَذْفِ النُّونِ

Ona müte'allık. : وَالْمُعْتَلُ بِالْوَاوِ

a ma'tūf. : وَالْيَاءِ

Ḥaber-i mübtedādır. : بِالضَّمَّةِ

Temyiz veya mef'ul-i muṭlaq veya ḥāldir ضَمَّةٌ den ki mef'ul ma'nāsınadır. Taqdirī : تَقْدِيرًا

يَاهُدُ taqdiran yāhūd yāhūd مُقَدَّرَةٌ بِالْوَاوِ وَالْيَاءِ إِعْرَابُهُ بِالضَّمَّةِ مِنْ حَيْثُ التَّقْدِيرِ لَا مِنْ حَيْثُ اللَّفْظِ

Ma'tūftur ye. : وَالْفَتْحَةِ

ma'nāsına gine ḥāldir فَتْحَةٌ dan. : لَفْظًا

Ma'tūftur ona. : وَالْحَذْفِ

İ'rābı zāhirdir. : وَالْمُعْتَلُ بِالْأَلِفِ بِالضَّمَّةِ وَالْفَتْحَةِ تَقْدِيرًا وَالْحَذْفِ

Ya'nī muzāri' vechi zāhir. : وَيَرْتَفِعُ إِذَا تَجَرَّدَ عَنِ النَّاصِبِ وَالْجَارِمِ

Maḥşul-i Terkiḥ

Hemze ḥurūf-i نَائِثٌ den mütekellim müfred içindir. Eğer mezkūr ve eğer müennes نَأْ hemzesine muvāfaqat için ve nūn mütekellim içindir gayrıyla iki veya ziyāde müzekker veya müennes نَحْنُ nūnuna muvāfaqat için ve tā-i ḥiṭāb içindir muṭlaqan. أَنْتَ tāsına muvāfiq olmadığı içindir ve

müenneş-i gâibe ve gâibeteyn içindir ve zâhir bu idi ki bu ili gâibe daḥî yâyla olaydu müzekker gâibleri gibi ve cem‘-i müenneş gâibe gibi. Ammâ çünkü tâ yâdan aḥfedtir gâibten. Bu iki şîğa-i muḥâtaba ilḥâk eylediler ve tâ getirdiler eḥaf olanı isti‘mâlde şiklet vermesin diye ve ḥurûfu‘l-muzâri‘ata maẓmûm fi‘r-rubâ‘iyyi [135a] ya‘nî hareket ḥarf-i muzâri‘a ḍammedir. Her muzâri‘de ki mâzîsi dört ḥarf üzerine ola. Ol da dört bâbtır. İf‘âl ve tef‘îl ve müfâ‘ale ve fa‘leledir ve يُلْحَق olan fa‘leleye onun ḥükmündedir. Bu dört bâbın ḥarf-i muzâri‘atında ḍamme ihtiyârı ḥarf içindir وَأَضْرَبُ وَيَضْرِبُ gibide ‘adem-i iltibâs içindir. Zîrâ eğer يَضْرِبُ denilse sülâsi-i mücerred gibi iltibâs lâzım gelirdi ve bâḳîleri bâb-ı ef‘âle kıyâs eylediler. Zîrâ mâzîleri dört ḥarflidir mâzîsi dört ḥarfli olandan ḡayrının ḥarf-i muzâri‘atı meftûhtur ḥiffetten ötürü ve hiç bir fi‘l-i mu‘reb değildir. الْمَضَارِع ki ol mu‘rebtir isme müşâbehet vâsıtasıyla. Niteki mezkûr oldu ve muzâri şol vaḳt mu‘reb olur ki ona muttâsıl lmaya nûn-ı te‘kîd şekîle ve ḥafîfe ki eğer muttâsıl olsa ol fi‘l-i muzâri‘ mebnî olur. Zîrâ ki nûn-ı te‘kîd şiddet-i ittaşâl vâsıtasıyla cüz-i kelime menzilindedir pes. Lâyık değildir ki i‘râb nûn-ı te‘kîd mâḳablinde ola. Zîrâ i‘râb vaşt-ı kelime olmak lâzım gelirdi nûn üzere olmak da câzi değil yoksa kelimenin i‘râbı bir ḡayr-ı kelimenin üzerinde olmak lâzım gelirdi ḥaḳîḳatle gine bunun gibi fi‘l-i muzâri‘a nûn-ı cem‘-i müenneş zamîri muttâsıl olsa mebnî olur وَيَضْرِبُ وَيَضْرِبُ gibi. Zîrâ bu nûn iḳtizâ eder ki mâḳabli sâkin ola ضَرَبَ gibi. İmdi ضَرَبَ müşâbehetiyle mebnî olur ve fi‘l-i muzâri‘in i‘râbı ref‘ ve naşbtır ki müsterektir. Onunla isim beyninde ve cezmdir ki ef‘âlde cer menzilindedir esmâda ve her kâh ki fi‘l-i muzâri‘ şaḥîḥ ola ya‘nî ḥarf-i uḥrâ ḥarf-i ‘illet olmaya pes. Eğer zamîr-i bâriz merfû‘dan mücerred olursa ki teşniye-i mezkûr ve müenneşde ve cem‘-i mezkûrdadır gerekse ḥâzır ve gerekse ḡâib ve muḥâtaba-i müenneşde olur ve ol dört lafızda olur وَيَضْرِبُ وَيَضْرِبُ dūr iki mevzî‘de وَيَضْرِبُ وَيَضْرِبُ pes. İ‘râbı ḥâlet-i ref‘de ḍamme ile ve ḥâlet-i naşbta fetha ile ve ḥâlet-i cezmda sukûnladır. Naḥve وَلَمْ يَضْرِبْ وَلَمْ يَضْرِبْ ve eğer ona bu zamâir-i muttâsıl olursa ve ol beştir onun i‘râbı ḥâlet-i ref‘de şübût-ı nûnla olur ve ḥâlet-i cezmda ḥazf ḥazf-ı nûnladır ki kâim-i maḳâm ḥarekettir ve naşb [135b] Bunda cezme tâbi‘dir. Niteki esmâda tâbi‘ cerdir. وَالْمُعْتَلُّ بِالْوَاوِ fi‘l-i muzâri‘in âḡarî ki ḥarf-i ‘illet ola. Eğer vâv veya yâ dır يَدْعُو وَيَدْعِي gibi. Ref‘i ḍamme taḳdîriyle olur. Zîrâ vâv ve yâ üzere ḍamme şekîldir ḥazf olur pes. يَدْعُو وَيَدْعِي dersin sükûn vâv ve yâyka ve naşbı fethle olur lafzen يَدْعُو وَيَدْعِي gibi. Zîrâ ki fetha ḥafîftir ve cezmi ḥazf-ı vâv ve yâyla

olur لم يَدْعُ وَلَمْ يَزِم gibi. Zīrā cazimçün hareket bulmadı bir harf ki münāsib harekettir ḥazf eyledi ve eğer ol harf elif olursa ref'i ve naşbı taqdīrī olur. Zīrā ki elif kābil-i hareket değildir ve cezmi ḥazfla olur. Niteki ma'lūm oldu. وَيَرْتَفِعُ fi'l-i muzāri'in i'rabı naşbtır ve onun bir mu'ayyen 'āmili var ve cezmdir. Onunda mu'ayyen 'āmili var. Niteki ma'lūm olacaktır ve ref'tir ve onun 'āmili nāşib ve cāzimden niteki ma'lūm olacaktır ve ref'tir ve onun 'āmili nāşib ve cāzimden tecerrüddür isim mevki'ne vāki' olmağla. Niteki dersin زَيْدٌ يَضْرِبُ زَيْدٌ ضَارِبٌ yerine pes. 'āmil ref'i ma'nevīdir. Niteki 'avāmilde ma'lūm oldu ve 'āmil-i ma'nevīde iki kayd var. Birisi 'ademīdir ya'nī nāşib ve cāzim tecerrüd ve birisi vücūdīdir ya'nī isim mevki'ne vāki' olmak. Niteki mübtedā ve haberin 'āmil-i ma'nevīsinde iki kayd var. Birisi 'ademīdir ki tecerrüddür 'avāmil semāī ve kıyāsīden ve birisi vücūdīdir ve ol kayd da isfāddır pes. Münāsib oldur ki fi'l-i muzāri' de isim mevki'ne vāki' olmak i'tibār olur.

[Muzāri' Fi'lin Naşb Edilmesi]

وَيُنْتَصِبُ بَأَنْ وَلَنْ وَإِذَنْ وَكَيْ وَبِأَنْ مُقَدَّرَةٌ بَعْدَ حَتَّى وَلَا مَ كَيْ وَلَا مَ الْجُحُودِ وَالْفَاءِ وَالْوَاوِ وَأَوْ فَأَنْ مِثْلُ أُرِيدُ أَنْ تُحْسِنَ إِلَيَّ وَ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَالَّتِي تَقَعُ بَعْدَ الْعِلْمِيهِ الْمُخَفَّفَةُ مِنَ الْمُثْقَلَةِ وَلَيْسَتْ هَذِهِ مِثْلُ عَلِمْتُ أَنْ سَيَقُومُ وَأَنْ لَا يَقُومُ وَالَّتِي تَقَعُ بَعْدَ الظَّنِّ فِيهَا الْوُجْهَانِ وَلَنْ مِثْلُ لَنْ أَبْرَحَ وَمَعْنَاهَا نَفْيُ الْمُسْتَقْبَلِ وَإِذَنْ وَإِذَا لَمْ يَعْتَمِدْ مَا بَعْدَهَا عَلَى قَبْلِهَا وَكَانَ الْفِعْلُ مُسْتَقْبَلًا مِثْلُ إِذْضُنْ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَإِذَا وَقَعَتْ بَعْدَ الْوَاوِ وَالْفَاءِ فَالْوُجْهَانِ وَضَكَيْتُمْ مِثْلُ أَسَلِمْتُ كَيْ أَدْخَلَ الْجَنَّةَ وَمَعْنَاهَا السَّبِيَّةُ وَحَضَى إِذَا كَانَ مُسْتَقْبَلًا بِالظَّرِّ إِلَى مَا قَبْلَهَا بِمَعْنَى كَيْ أَوْ إِلَى مِثْلِ أَسَلِمْتُ حَتَّى أَدْخَلَ الْجَنَّةَ وَكُنْتُ سَرْتُ حَتَّى أَدْخُلَ الْبَلَدَ وَأَسِيرُ حَتَّى تَغِيْبَ الشَّمْسُ فَإِنْ أَرَدْتَ الْحَالَ تَحْقِيقًا أَوْ حِكَايَةً كَانَتْ [136b] حَرْفَ ابْتِدَاءٍ فَيَرْفَعُ وَتَجِبُ السَّبِيَّةُ مِثْلُ مَرَضَ فَلَانَ حَتَّى لَا يَرْجُوْنَهُ وَمِنْ ثَمَّةِ امْتِنَاعِ الرَّفْعِ فِي كَانَ سِيرِي حَتَّى أَدْخَلَهَا فِي النَّاقِصَةِ وَأَسْرَتْ حَتَّى تَدْخُلَهَا وَجَازَ فِي النَّامَةِ كَانَ سِيرِي حَضَى أَدْخَلَهَا وَأَيْتَهُمْ سَارَ حَضَى يَدْخُلَهَا

[İ'rāb]

المضارع Ey : وَيُنْتَصِبُ

يُنْتَصِبُ الْمَضَارِعُ بَأَنْ : Meşūbtur ḥaliyyetle den ki vāşıta-i mef'ul-i bihdir ey بَأَنْ وَلَنْ وَإِذَنْ وَكَيْ وَبِأَنْ مُقَدَّرَةٌ ve, حَالَ كَوْنِهَا مُقَدَّرَةٌ

ism-i mevşul. Ey : بَعْدَ حَتَّى وَلَا مَ كَيْ وَلَا مَ الْجُحُودِ وَالْفَاءِ وَالْوَاوِ وَأَوْ فَأَنْ نَحُو أُرِيدُ أَنْ تُحْسِنَ إِلَيَّ وَ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَالَّتِي

Şılası ve mevşul şılasıyla mübtedā. بَعْدَ الْعِلْمِ

المُحَقَّقَةُ : Haber-i mübtedā.

مِنْ الْمُثَقَّلَةِ : müte'allık.

وَلَيْسَتْ هَذِهِ : Cümle-i fi'liyye ma'tūftur habere.

نَحْوُ عَلِمْتُ أَنْ سَيَقُومُ وَأَنْ لَا يَقُومُ وَالَّذِي بَعْدَ الظَّنِّ : Mevşul sılasıyla mübtedā.

فَفِيهَا الْوَجْهَانِ : Cümle-i ismiyye haber-i mübtedādır.

وَلَنْ نَحْوُ لَنْ أَبْرَحَ وَمَعْنَاهَا نَفْيُ الْمُسْتَقْبَلِ وَإِذَنْ : Mübtedā haberi muḳadder.

إِذَا : Edāt-ı şart.

لَمْ يَعْتَمِدْ : Ya'nī ceḥd-i muṭlaq.

مَا : Mevşul sılasıyla fā'il-i ceḥdtir.

عَلَى مَا قَبْلُهَا : Cār mecrūruyla ceḥde müte'allık ve zamīrlar İDÜ kelimesine rāci'lerdir.

إِذَنْ Ey : وَكَانَ الْفِعْلُ مُسْتَقْبَلًا نَحْوُ إِذَنْ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَإِذَا وَقَعْتَ

عَنْهُ وَجْهَانِ pes. Ey : بَعْدَ الْوَاوِ وَالْقَاءِ فَالْوَجْهَانِ : Mübtedā haberi maḥzūf olur ve cümle cezā-i şarttır.

مَعْنَى كَيْ Ey : وَكَيْ نَحْوُ أَسْلَمْتُ كَيْ أَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَمَعْنَاهُ

السَّبَبِيَّةُ وَحَتَّى : Mübtedā haberi maḥzūf.

إِذَا كَانَ مُسْتَقْبَلًا : Zarf-ı haberdir.

مُسْتَقْبَلًا بِالنَّظَرِ : müte'allık.

إِلَى مَا قَبْلُهَا a müte'allık ve,

هُوَ بِمَعْنَى كَيْ : Haber-i mübtedā maḥzūftur ey veya حَتَّى hāldir.

وَحَتَّى تُنْصَبُ الْفِعْلُ بِإِضْمَارٍ إِنْ إِذَا كَانَ الْفِعْلُ الَّذِي دَخَلَ عَلَيْهِ حَتَّى مُسْتَقْبَلًا بِالنَّظَرِ إِلَى مَا قَبْلُهَا حَتَّى : Ma'tūftur e taḳdīrī : أَوْ إِلَى أَنْ

حَالٌ كَوْنُهَا مُلْصِقَةٌ بِمَعْنَى كَيْ أَوْ إِلَى أَنْ

Cümle-i şartiyye. : نَحْوُ أَسْلَمْتُ حَتَّى أَدْخَلَ الْجَنَّةَ وَكُنْتُ سَرْتُ حَتَّى أَدْخَلَ الْبَلَدَ وَأَسِيرُ حَتَّى تَغِيْبُ الشَّمْسُ فَإِنْ أَرَدْتَ الْحَالَ

تحقيقاً : Mef'ul-i mutlak veya temyiz aşlı أَنْ أُريدُ تَحْقِيقَةً dir sonra bu şürete 'add oldu. Niteki kūrān'da
vāki'dir. فَجَرْنَا عُيُوهَا ey وَفَجَرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا

Ma'tūftur ne. : أَوْ حِكَايَةً

حَتَّى : Ey كَانَتْ

Cümle-i cezaiyye. : خَرَفَ ابْتِدَاءً

المضارع Ey : فَيَرْفَعُ

وَتَحِبُّ السَّبَبِيَّةُ نَحْوُ مَرَضٍ حَتَّى لَا يَرْجُوْنَهُ وَمِنْ ثَمَّ امْتَنَعَ الرَّفْعُ فِي كَانَ سَيَرِي حَتَّى أَدْخَلَهَا [136] فِي النَّاقِصَةِ وَأَسْرَتْ حَتَّى تَدْخُلَهَا وَجَارَ فِي
حَصَلَ وَقَعَ Ey : التَّامَّةُ

كَانَ سَيَرِي حَتَّى أَدْخَلَهَا وَأَيُّهُمْ سَارَ حَتَّى يَدْخُلَهَا

Maḥṣūl-i Terkiḇ

ya'nī fi'l-i muzāri' menṣūb olur. Bu dört kelime ile ve kelime -i nāşine cāizdir kim
melfūz ola. Naḥve أُريدُ أَنْ تُحْسِنَ إِلَى وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ melḥūz ola. Naḥve evvelkide naṣb fetḥa iledirve şānide ḥaẓf-ı nūnladır
ve cāizdir kim أُريدُ muḥadder ola حَتَّى dan ve eḥavātından sonra ki ondan sonra mezkūrdur ve onun
tefaşili ma'lūm olur inşāallāh te'ālā ve kelime -i nāşine cāizdir kim أُريدُ muḥaffettir
muṣaḥḥaleden أُريدُ nāşine değildir. Zīrā ki muḥaffefe taḥḳīḳ ifāde eder ve عِلْمٌ münāsibtir ve nāşibe
ricā ve ṭama' içindir ve عِلْمٌ münāsib değildir. Lākin muḥaffefeden sonra dört nesnenin birisi
gerek سَوْفَ veya قَدْ veya lā-i nāfiye. Niteki gelecektir inşāallāh te'ālā ve kelime-i -i nāşine cāizdir kim
زandan sonra vāki' olur ki ol fi'l ne عِلْمٌ ma'nāsınadır ne zan ol muḥarrerdur ki nāşibe olur ve لَنْ
ya'nī nāşine nefy-i fi'l-i müstaḳbel içindir te'kid ṭarīḳıyla لَنْ أَعْمَلُ herkes bu işi işledi demektir
pes. Bu nefy ḥuṣūşunda lādan eblağdır ve ba'zılar dediler aṣl لَنْ lādır ki elifi nūna ḳalb eylediler
ve ba'zılar dediler aṣl لَا اِنَّ dir taḥfīf edip لَنْ eylediler ve kelime-i -i nāşine cāizdir kim اِنَّ fi'l-i muzāri' naṣb eder. İki
şartla. Birisi oldur ki māba'di māḳabline i'timād eylemeğe gerek. Zīrā i'timād ederse 'amel

333

zamānda onu hikāyet edersin peyda eylediğin gibi ve ol ‘ibārette ref‘ var idi [138a] pes. hikāyetinde de ref‘ olmak gerek ve buna hikāyet-i hāl-i māzīye derler ve çün murād hāl olur tahkīkan ya hikāyet onda اُنْ taqdīr eylemek mümkün değildir. Zīrā ki اُنْ ‘alāmet-i istiḳbāldir. وَمَنْ ya‘nī bunun için ki بَلَد in ki her kāh ki murād fi‘l-i muzāri‘den حَتَّى dan sonra hāl ola tahkīkan veya hikāyet ol حَتَّى ibtidāiyye olur ve māba‘di kelām-ı müstaḳil olur. İmdī mümteni‘dir ki كَانَ-i nāḳışada diyesin اَدْخُلَهَا حَتَّى سَيَّرِي كَانَ ref‘le zīrā ki كَانَ-i nāḳışa ḥabersiz kalır. Zīrā ki حَتَّى nın māba‘di cümle-i müsteḳildir. Kelām-ı sābıkın tetimmesinden değil ve cāizdir ki كَانَ-i tāmmede diyesin ve ma‘nā gine bu ola اَدْخُلُ الْاَن ve bu cihetten ki حَتَّى-i istināfiyenin māḳabli māba‘dine sebep olur cāiz değildir ki diyesin تَدْخُلَهَا حَتَّى اَسْرَتْ ref‘le zīrā bu muḳarrer olur ḥuṣūl-i duḥūle ki müsebbibtir. Bnun biriyle ki sebep-i duḥūl ki seyrdir. Ol meṣkūktur istifhām vāsiṭasıyla. Lākin cāizdir ki diyesin يَدْخُلَهَا حَتَّى اُيُّهُمْ سَارَ ref‘le zīrā ki seyr bu maḳāmda muḥaḳḳaktır ve şekk-i fā‘ilde dersin cāizdir müsebbib muḥaḳḳak el-ḥuṣūl ola.

وَلَا مِثْلُ كَيْ مِثْلُ اَسْلَمْتُ لِاَخْلُ الْجَنَّةِ وَلَا مِثْلُ الْجُحُودِ لَا مِثْلُ تَاْكِيْدٍ بَعْدَ النَّفْيِ لِكَانَ مِثْلُ وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمُ وَالْفَاءُ بِشَرْطَيْنِ اَحَدُهُمَا السَّبَبِيَّةُ وَالثَّانِي اَنْ يَكُونَ قَبْلَهَا اَمْرٌ وَهِيَ اَوْ اسْتِفْهَامٌ اَوْ نَفْيٌ اَوْ تَمَنٍّ اَوْ عَرْضٌ وَالْوَاوُ بِشَرْطَيْنِ الْجُمُعِيَّةُ وَاَنْ يَكُونَ قَبْلَهَا مِثْلُ ذَلِكَ وَاَوْ بِشَرْطٍ مَعْنَى اِلَى اَنْ اَوْ اِلَّا اَنْ وَالْعَاطِفَةُ اِذَا كَانَ الْمَعْطُوفُ عَلَيْهِ اسْمًا وَيَجُوزُ اِظْهَارُ اَنْ مَعَ لَا مِثْلُ كَيْ وَالْعَاطِفَةُ وَيَجِبُ مَعَ لَا فِي اللّٰمِ

[İ‘rāb]

Ma‘lūm : وَلَا مِثْلُ كَيْ مِثْلُ

اَسْلَمْتُ لِاَخْلُ الْجَنَّةِ وَلَا مِثْلُ الْجُحُودِ لَا مِثْلُ تَاْكِيْدٍ بَعْدَ النَّفْيِ لِكَانَ نَحْوُ قَوْلِهِ تَعَالَى وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمُ وَالْفَاءُ بِشَرْطَيْنِ اَحَدُهُمَا السَّبَبِيَّةُ وَالثَّانِي اَنْ

قَبْلُ الْفَاءِ Ey : يَكُونَ قَبْلَهَا

den. شَرْطَيْنِ Cerle bedel-i ba‘zıdır : اَمْرٌ وَهِيَ اَوْ اسْتِفْهَامٌ اَوْ نَفْيٌ اَوْ تَمَنٍّ اَوْ عَرْضٌ وَالْوَاوُ بِشَرْطَيْنِ الْجُمُعِيَّةُ

مِثْلُ تِلْكَ الْوُجُوهِ Ey : وَاَنْ يَكُونَ قَبْلَهَا مِثْلُ ذَلِكَ

Mübtedā ḥaberi maḥzūf. : وَاَوْ بِشَرْطٍ مَعْنَى اِلَى اَنْ وَالْعَاطِفَةُ

وَالْحُرُوفُ الْعَاطِفَةُ يُنْصَبُ بَعْدَهَا الْمَضَارِعُ بِإِضْمَارٍ أَنَّ إِذَا كَانَ الْمُعْطُوفُ عَلَيْهِ اسْمًا : zarf-ı maḥzūf taḥdīrī : إِذَا كَانَ الْمُعْطُوفُ عَلَيْهِ اسْمًا
ve cāizdirkim العاطفة ma'tūf ola حَتَّى ya ve بَانَ muḥaddera وَالْفَاءُ وَالْوَاوُ a. [137a] pes mecrūr
olur. Zīrā حَتَّى izāfetle mecrūrdur.

وَيَجُوزُ إِظْهَارُ أَنَّ مَعَ لَامٍ كَيْ وَالْعَاطِفَةُ وَجِبَ مَعَ لَا فِي اللَّامِ

Maḥşul-i Terkib

أَنَّ لَامَ كَيْ , lām-ı bir ḥarf-i cerdir ki ma'nā-i ta'līl ifāde eder. Çünkü fi'l-i muzāri'e dāḥil olur. taḥdīr eylemek gerek tā ḥarf-i cer dāḥil olmağa şālīḥ ola. Zīrā te'vīl bu taḥdīrce muzāri'i maşdar kalır. Niteki حَتَّى-i cārā da denildi. Naḥve أَسْلَمْتُ لِأَدْخُلَ الْجَنَّةَ ve lāmı cuḥūd hem ḥarf-i cerdir ki كَانَ - i menfiden sonra dāḥil olur te'kid-i neḥy için. Çünkü fi'l-i muzāri'e dāḥil ola taḥdīr-i أَنَّ lāzımdır mezkūr gibi. Niteki Allāh kāvlinde vāki'dir وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ya'nī muzāri'i naşb eden أَنَّ ḥarfini fādan sonra taḥdīr eylemek ikiye meşrūttur. Birisi sebeiyettir ya'nī fānın māḳabli māba'dini sebep gerek. İkisi oldur ki māḳabli eşyā-i sittenin birisi ola. Evvela emr naḥve زُرْنِي veya neḥy naḥve لَا تَشْتُمْنِي فَأَضْرِبَكَ ey veya neḥy naḥve هَلْ يَكُونُ مِنْكَ شَتْمٌ فَضَرَبْتُ مَنِي ey لَا تَشْتُمْنِي فَأَضْرِبَكَ ey veya neḥy naḥve هَلْ يَكُونُ مِنْكَ إِثْبَانٌ فَكُرِّمْنَا ey هَلْ يَكُونُ مِنْكَ إِثْبَانٌ فَكُرِّمْنَا ey هَلْ تَأْتِينِي فَأُكْرِمَكَ ma'nāsına veya istifhām ma'nāsına مَا تَأْتِينَا فَتَحْدِثْنَا ey لَا يَكُونُ أَلَا تَنْزِلُ فَتُصِيبُ خَيْرًا veya 'araz naḥve لَيْتَ لِي ثُبُوتٌ مَالٍ فَإِنْفَاقٌ مَنِي ey لَيْتَ لِي مَالًا فَإِنْفَاقُهُ temennī naḥve cemi' bu mevāzi'de sebebiyyet maḥşūdudur ve fā ona delālet eder ve fānın māba'di bir maşdar te'vīlindedir ki ma'tūftur bir ḡayr-ı maşdara ki fānın māḳablinden ma'lūmdur. Niteki taḥdīr olundu وَالْوَاوُ ya'nī vāvdan sonra أَنَّ nāşibe-i muzāri' muḥaddur olur. İki şartla. Birisi ma'nā-i cem'iyet ḳaşdıdır ve birisi oldur ki vāvın ḳablinde mezkūr eşyā-i sittenin birisi ola ve emşile-i vāv hümā emşile-i fādır. Fāyı vāva bidālile gine ol taḥdīr meşelā dersin لَا يَجْتَمِعُ مِنْكَ أَكْلُ السَّمَكِ مَعَ شُرْبِ اللَّبَنِ وَقَسْنِ عَلَى ey وَلَا تَأْكُلِ السَّمَكُ وَتَشْرَبِ اللَّبَنُ ve naḥve لِيَجْتَمِعَ الزَّيَارَةُ وَالْإِكْرَامُ زُرْنِي وَأُكْرِمَكَ إِلَى ya'nī kelime-i أو ki fi'l-i muzāri' ondan sonra muḥaddur أَنَّ ḥarfiyle menşūb olur ma'nāsınadır pes. Ḥarf-i cer olur ve vācib olur ondan sonra أَنَّ taḥdīr eylemek tākim ḥarf-i cer [137b] isme dāḥil ola. Niteki dersin ey لَأُزِمَنَّكَ إِلَى أَنَّ تُعْطِنِي حَقِّي أو تُعْطِنِي حَقِّي ya'nī senden mufāraḳat eylemem ḥaḳḳımı vermeyince. Ba'zılar dediler ki أو bunda حَتَّى ma'nāsınadır pes. إِلَى

وَأَمَّا الْجَزَاءُ الْمُضَارِعُ مَعَ كَيْفَمَا وَإِذَا فَشَادَّ : Mübtedā-i maḥzūfa haberdır ve fā cezaiyye. Taḳdīrī

وَيَأْنُ : Ma‘tūftur e.

وَيُنَزَّجُ الْمُضَارِعُ بِأَنْ حَالَ كَوْنَهَا مُقَدَّرَةٌ : Taḳdīrī mef‘ūl-i bihtir. [139a] vāsīta ile

فَلَمْ لِقَلْبٍ : Cār mecrūr haber-i mübtedā mef‘ūlüne muzāf maşdardır.

الْمُضَارِعِ : Mef‘ūl-i evvel ve fā‘il-i metruk.

مَاضِيًا : Mef‘ūl-i šanī.

desek لم يَقُمْ زَيْدٌ meşelâ لم وَضِعَتْ لِقَلْبِ الْمُضَارِعِ مَاضِيًا وَنَفِيهِ : Taḳdīrī e ma‘tūftur. نَفِي الْمُضَارِعِ Ey : وَنَفِيهِ
ma‘nāsı مَا قَامَ زَيْدٌ demektir.

مِثْلُ لم Ey : وَلَمَّا مِثْلُهَا

لَمَّا Ey : وَتَخْتَصُّ

بِلُحُوقِهَا ey بَيْتُكَ اللَّامُ Ey : بِالْأَسْتِعْرَاقِ وَجَوَازِ حَذْفِ الْفِعْلِ وَلَامِ الْأَمْرِ الْمَطْلُوبِ بِهَا

الْفِعْلُ : Kāim-i maḳām fā‘i-li مَطْلُوب tur.

e. لَامِ الْأَمْرِ ma‘tūftur Cümle-i ismiyye : وَلَا النَّهْيِ الْمَطْلُوبِ بِهَا التَّرْكُ

Maḥşul-i Terkiḳ

ya‘nī dört ḥarfle bir fi‘l-i muzāri‘ cezm olur ya‘nī bunların her biri bir fi‘l-i muzāri‘i cezm eder. وَكَلِمَ الْمُجَازَاةَ ikişer fi‘l-i muzāri‘i cezm eder ve ol in dir ve in ma‘nāsını mutazammındır. Niteki tafşīliyle beyān olur inşāallāh te‘ālā ve إِذْ kelimesi ما lafzına maḳrūn olunca cezm eder. Lākin إِذْ tenḥa-i cezm eylemez. Gine bunun gibi حَيْثُ kelime-i ما sız cezm eylemez. Ammā إِنَّ مَعِيَ , ile ve ما sız da cezm eder. Ammā fi‘l-i muzāri‘ كَيْفَمَا ve إِذَا ile cezm eylemek ما sız da ما ile de şāzdır. Ammā كَيْفَمَا ile şāz olduğu ‘umūm-ı aḥvāl lāzım geldiği için. Niteki dersin تَقْرَأُ أَقْرَأُ كَيْفَمَا bunun ma‘nāsı bu olur ki bir ṭarīḳ ve her fen üzere ki sen okursun ben de okurum ve zāhir bu ma‘nā-i müte‘azzir olur. Zīrā kim muḥāṭabın cemī‘ keyfiyyet-i kıraatini

kendi kırâatinde ri'âyet eylemek müşkildir ve ammā إِذَا ile cezm eylemek şāz olduğu onun içindir ki şart iktizā-i ibhām ve 'umūm eder ve kelime-i إِذَا ta'yîn ve huşûş içindir. İmdî münāsib-i mücāzāt olmaz. Eğerce isti'mâlde vârid olmuştur. Niteki şā'ir buyurur فَإِذَا تُصْبِكَ حَصَاصَةٌ فَتَجَلَّلَ gine bunun gibi fi'l muzâri' meczûm olur إِنَّ muḳadderle. Niteki ma'lûm olur inşâallâh te'ālā. فَلَمْ ya'nî لَمْ harf-i muzâri'i mâziye ḳalb edip müşbet iken menfî kalır. لَمْ da bunun gibidir. Lâkin kelime-i لَمْ muhtaştır istiğrāk-ı nefye tekellûm vâqtine dek. Niteki dersin [278] نَدَّمَ زَيْدٌ وَلَمْ يَنْفَعْهُ النَّدَمَ ya'nî pişmān oldu ve el-ân pişmanlık ona fâide vermedi ve bu istiğrāk-ı neyf نَدَّمَ de yoktur. Gine لَمْ hâzıf-ı fi'le maḥşûştur. Şöyle ki bir yerde ki emîrin ata rukûbu mezkûr ola dersin وَلَمْ يَجُثُّ ey ve داہی لَمْ da tevaḳḳu' vardır ki لَمْ de yoktur ve bu لَمْ-i cāzime ğayr-ı لَمْ-i cinstir ki dersin لَمْ جَاءَ زَيْدٌ جَاءَ عَمْرُو لَمْ-i cāzime ğayr-ı لَمْ-i cinstir ki dersin لَمْ جَاءَ زَيْدٌ جَاءَ عَمْرُو ve lāmu'l-emr ya'nî lām-ı emr bir lāmdır ki onunla ṭaleb-i fi'l ḳaşd olur. Naḥve لِيَضْرِبَ زَيْدٌ ursun Zeyd demektir ve lā-i nehy zıttı lām-ı emrdir ya'nî لَا ile ṭaleb terk-i fi'l ederler naḥve لَا يَضْرِبُ زَيْدٌ urmasın Zeyd demektir.

وَكَلِمَ الْمُجَازَاةِ تَدْخُلُ عَلَى فِعْلَيْنِ لِسَبَبِيَّةِ الْأَوَّلِ وَمُسَبَّبِيَّةِ الثَّانِي وَيُسَمِّيَانِ شَرْطًا وَجَزَاءً فَإِنْ كَانَ مُضَارِعَيْنِ أَوْ الْأَوَّلُ فَالْجُزْمُ وَإِنْ كَانَ الثَّانِي فَالْوُجْهَانِ وَإِذَا كَانَ الْجُزَاءُ مَاضِيًا بَعْدَ لَفْظٍ أَوْ مَعْنَى لَمْ يَجْزِ الْفَاءُ وَإِنْ كَانَ مُضَارِعًا مُثْبِتًا أَوْ مَنْفِيًّا بَلَا فَالْوُجْهَانِ وَيَجِيءُ إِذَا مَعَ الْجُمْلَةِ الْأِسْمِيَّةِ مَوْضِعَ الْفَاءِ وَإِنْ مُقَدَّرَةٌ بَعْدَ الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالِاسْتِفْهَامِ وَالْتِمَاسِ وَالْعَرْضِ إِذَا قُصِدَ السَّبَبِيَّةُ مِثْلُ أَسْلَمَ تَدْخُلُ الْجَنَّةُ وَلَا تَكْفُرُ تَدْخُلُ الْجَنَّةُ وَامْتَنَعَ وَلَا تَكْفُرُ تَدْخُلُ النَّارُ خِلَافًا لِلْكَسَائِي لِأَنَّ التَّقْدِيرَ إِنْ لَا تَكْفُرُ

[İ'rāb]

الفعل الأول Ey : وَكَلِمَ الْمُجَازَاةِ تَدْخُلُ عَلَى فِعْلَيْنِ لِسَبَبِيَّةِ الْأَوَّلِ

الفعل Ey : وَمُسَبَّبِيَّةِ

الثاني وَيُسَمِّيَانِ : Elif ḳāim-i maḳām-ı fā'il.

e. يُسَمِّيَانِ : Mef'ûl-i sâni'dir شَرْطًا

وَجَزَاءً : Ma'tûftur maḳābline.

ye. كَانَ : Ma'tûftur ism-i İ'zâz-ı

فَالْجُزْمُ لَارِمٌ Ey : فَالْجُزْمُ

وَإِنْ كَانَ : İki mahzûf taqdîriyle haber-i كَانَ ve haber-i mübtedâdır. Taqdîri kelâm

الثَّانِي مُضَارِعًا فِيهِ وَجْهَانِ

لَفْظًا كَانَ ey : Temyîzdir ماضِيًا den veya muḳadder كَانَ nin haberidir ey

أَوْ مَعْنَى : Ona ma‘tûf.

لَمْ يَجْزِ الْفَاءُ : Şarttır.

إِنْ لَمْ يَكُنِ الْجُزْمُ ماضِيًا بَعْدَ لَفْظًا أَوْ مَعْنَى وَلَا مُضَارِعًا مُثْبِتًا أَوْ ey فَفِيهِ وَجْهَانِ وَالْأَيُّ Ey : وَإِنْ كَانَ الْجُزْمُ مُضَارِعًا مُثْبِتًا أَوْ مُنْفِيًا بَلَا فَاَلْوَجْهَانِ

مَعْنَوِيًّا بَلَا فَاَلْفَاءُ لَارِمٌ

وَيَجِيءُ : Muẓāri‘ ma‘rûf.

إِذَا : Fā‘ili.

مَعَ الْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ ye müte‘allık.

مَوْضِعُ الْفَاءِ : Mef‘ûl-i fih-i يَجِيءُ dūr.

وَيَبِينُ مُقَدَّرَةً [140a] كَافِلِينَ كِي هَال وَكِيْهُ أَلْمُشْتَرِكِ : Maḥallen menşûbtur ḥikāyeliğle

بَعْدَ الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْإِسْتِفْهَامِ وَالْتِمَنِ وَالْعَرْضِ إِذَا قُصِدَ السَّبَبُ نَحْوُ أَسْلِمَ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَلَا تَكْفُرُ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَامْتَنَعَ وَلَا تَكْفُرُ تَدْخُلُ النَّارَ

يَا مُتَعَالِيكَ : Cār mecrûr يا مُتَعَالِيكَ : Cār mecrûr

Maḥşûl-i Terkiḇ

كَلِمٌ , وَكَلِمٌ الْمُجَارَاةُ cem‘-i kelimedir veya ism-i cinstir. Niteki kitāb-ı evvelinde ma‘lûm oldu. Kelim-

i mücāzāt mezkûr olandır ve bunlar iki fi‘li muẓāri‘e dāḥil olur. Tākīm delālet eyleyeler.

Evvelki şāniye sebep olduğuna. Niteki dersin أَضْرَبْنِي أَضْرَبْنِي ve fi‘l-i evvele şart ve şāniyeye cezā

derler. Melzûm ve lâzım da derler pes. Eğer iki fi‘l bile muẓāri‘ olursa ikisine bile cezm

lâzımdır. Zīrā iki fi‘l bile cezme kâbildir ve cāzim mevcûd ve māni‘ hiç yok. Gine bunun gibi

eğer evvelki muẓāri‘ ve şānī māzī olursa cezm-i evvel müte‘ayyindir. Zīrā ki cāzimin katındadır

ve kâbil-i cezmdir ve eğer ‘aksince olursa ya’nî evvelki mâzî ve şânî muzâri’ olursa ikincide iki vecih câizdir. Birisi cezmdir. Zîrâ bu ikinci kâbil cezmdir ve ‘âmil-i cezm mevcûd ve evvelkide olan mâni’ ki binâdır yoktur ve bu isti’mâlde çoktur. İkincisi merfû’ olmaktır. Zîrâ kelim-i mücâzât çünkü kendinin evvelki ma’mûlünde ‘amel etmeğe kâdir olmadı mebnî olduğu için pes. Ona za’f-ı t̄arîf oldu. İmdî münâsib oldu ki ikincide de ‘amel eylemeye ve bu vech-i isti’mâlde azdır. Ammâ vâridir. Niteki şâ’ir buyurmuştur: وَإِنِّ أَنَا خَلِيلٌ يَوْمَ مُسْعَبَةٍ يَقُولُ لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرَمٌ ve her kâh ki iki fi’l bile mâzî ola hâl-i zâhir olur. Zîrâ ki kelime-i mücâzât hiç yerinde ‘amel edemez. Onun için bu şûreti zikr eyledi. وَإِذَا كَانَ الْجَزَاءُ مَاضِيًا ma’lûm ola ki şart olmaz illâ cümle-i ismiyye ola ve cezâ-i fâ dâhil olmak i’tibârıyla üç kısma munkaşımdır. Birisi oldur ki ona fâ dâhil olmaz câiz olmaya ve ol şol vakıttir ki cezâ fi’l-i mâzî ola lafzen veya ma’nen bi’l-lafzı kad melfûz ya muqadder naḥve إِنَّ صَرَفْتَنِي صَرَفْتُكَ وَإِنْ صَرَفْتَنِي لَمْ أَصْرِفْكَ bunda fâ câiz değildir. Zîrâ ki kelime-i şart cezâda te’şîr eylemiştir ve onu ma’nây-ı müstaḳbele eylemiştir pes. Bu te’şîr varken fâ râbıtâsına [140b] muhtâc değildir. Belki fâ ile rabṭ laḡv olur. İkinci kısım oldur ki cezâ fi’l-i muzâri’ müsbet veya menfî بِلا ola. Bu iki maḥalde idhâl-i fâ ve terk-i fâ câizdir. Ammâ muzâri’ müsbette zîrâ muzâri’ hâl ve istikbâle muhtemeldir ve ḥarf şart vâsıtasıyla istikbâle maḥşûs oldu pes. Ḥarf-i şartın onda te’şîri olur hâle muhtemel olmaktan tahlîş vâsıtasıyla fâya ihtiyâc olmaz. Ammâ ol cihetten ki istikbâl bir ma’nâsıdır onun. İmdî ol kendi ma’nâsına müsta’mel olmuş olur ve bu i’tibârıyla ḥarf-i şartın onda te’şîri olmaz pes. Münâsib olur fâ ile rabṭ eylemek ba’zılar demişlerdir ki eğer muzâri’ müsbeti mübtedâ-i maḥzûfa ḥaber edersen fâya ihtiyâc olunur ve eğer eylemezsen ihtiyâc olunmaz ve ammâ لا ile menfî muzâri’de eğer nazar edersen ki لا nefy-i istikbâl içindir. Kelime-i şartın cezâda hiç te’şîri olmaz fâya ihtiyâc olunur. Ammâ eğer nazar edersen ki lâ-i nehy-i muṭlaḳ içindir. hâl ve istikbâle ihtimâli var. Ḥarf-i şartın cezâda te’şîri olur. hâl ihtimâlinden kaṭ’ eylemekle ve fâya ihtiyâc olunmaz. Üçüncü kısım oldur ki fâ onda vâcib olur ve ol bir cezâdır ki mezkûr iki kısım sâbıktan ḡayırdır pes. Bu taḳdîrce ya mâzî olur فَدَّ , إِنَّ أَكْرَمَنِي الْيَوْمَ فَأَكْرَمْتُكَ أَمْسَ veya taḳdîran فَدَّ le naḥve فَدَّ , إِنَّ أَكْرَمَنِي الْيَوْمَ فَأَكْرَمْتُكَ أَمْسَ taḳdîriyle. Niteki ḡurân’da gelmiştir. فَصَلَّاتٌ ve فَكَدَّبَتْ bunda fâ vâcibtir. Zîrâ ki mâzî kendi hâlinde bâkî kalmıştır ve ḥarf-i şartın onda te’şîri yoktur pes. Fâ râbıtâsına ihtiyâc olunur daḥî fanın duḡûlü vâcib olan cümle-i ismiyyedir ve cümle-i fi’l emri ve nehyi ve du’âyı ve fi’l-i

ye müte‘allıktır. مِنْ الْفَاعِلِ الْمُخَاطَبِ يَحذفُ حَرْفِ الْمَصَارَعَةِ

mübtedā. آخِرُ بِنَاءِ الْأَمْرِ Ey : وَحُكْمُ آخِرِهِ

haber. حُكْمُ الْمَجْزُوعِ

بَعْدَ حَرْفِ الْمَصَارَعَةِ Ey : فَإِنْ كَانَ بَعْدَهُ

Şarṭa ma‘tūftur veya ḥāldir. سَاكِئًا وَلَيْسَ الْفِعْلُ بِرُبَاعِيٍّ

Na‘at-ı dir. [141b] زِيدَتْ هَمْزَةٌ وَصَلٍ مَضْمُومَةٌ

e sıfat. ثَانِيَةً : إِنْ كَانَ بَعْدَهُ ضَمَّةٌ

سَوَى فِيمَا كَانَ بَعْدَ السَّاكِنِ مَضْمُومَةٌ Ey : مَكْسُورَةٌ فِيمَا سِوَاهُ

meftūḥa mişāl. اِعْلَمْ meksūre mişāl-i وَاضْرِبْ Maẓmūme mişāl-i : مِثْلُ أَقْتُلْ

فَهَمْزَةُ الْأَمْرِ مِنْهُ مَقْطُوعَةٌ مَقْطُوعَةٌ تَحُوْ أَكْرَمُ Ey : وَإِنْ كَانَ الْفِعْلُ رُبَاعِيًّا فَمَقْطُوعَةٌ

Maḥşūl-i Terkiḇ

naḥvīler iştilāhında emr hem gāibe ve hem muḥāṭāba itlāk ederler ma‘lūmuna ve meḥūlüne lākin emr-i ḥāzırın ma‘lūmuna emr-i bi’ş-şīga derler ve ol üçüne emr-i ḥarf derler ki ol ḥarf-i lāmdır ve lafz emr her kāh ki mezkūr olur ondan mütebādir olan emr-i ḥāzır ma‘lūmdur. İkinci için muşannif بَعْضُ الْفِعْلِ dedi ve şek yok ki şīga mütenāvildir aqsām-ı erba‘a ve fā‘il kaydıyla emr-i gāibin ve ḥāzırın meḥūlleri ḥāric kaldı ve muḥāṭab kaydıyla emr-i gāibin ma‘lūmu ḥāric kaldı ve حَرْفُ الْمَصَارَعَةِ kaydıyla ḥāric kaldı. Emr-i fā‘il-i muḥāṭab ki lāmla ola. Niteki kırāat-ı şāza da vardır. فَبِذَلِكَ فَلْيُفَرِّحُوا kıyās bu idi ki ḥiṭāb ḥükmi meczūmdur ya‘nī nice ki şūret cezmde kāh ḥareket ve kāh ḥarf-i ‘illet ve her kāh nūn-ı ḥazf olur. Bunda da böyle ḥazf olur. Naḥve اِضْرِبْ اِغْرِ اِمْ اِحْشِ اِضْرِبْنَا اِغْرُوا lākin bu ḥazf cezm ḳabālinde değildir. Zīrā ki bu emr mebnī el-aşl ḳabālinde mazī gibi ve şol müşābehet ki fi‘l-i muzāri‘i onun için mu‘reb eylemişlerdir. Bu emrde bāḳī değildir. Ammā çünkü emr ol üç kısımla ki meczūmlardır müşārektir ma‘nāy-ı emriyyette ve ṭaleb-i fi‘lde bunun āḫirinin ḥükmi ḥükmi meczūm oldu ve

Kūfīler katında emr fā‘il-i muhāṭab meczūmdur ve lāmı emr onda muḳadderdir. Ammā Başrīler katında bu emr mevḳūftur meczūm değildir ve bu mezheb şavāba yaḳīr kadar. Zīrā beyne‘l-‘ulemā menşūrdur. فَإِنْ كَانَ بَعْدَهُ سَاكِنًا ya‘nī şīḡa-i emr iştikāk eylemenin tārīḡası oldur ki ḡarf-i muzāri‘atı ḡazf ederler pes. Eğer māba‘di mütēḡarrik olursa āḡirine cezm ḡükmü verirler ve baḡīsini emr ederler. İmdī تَعِدُ den عِدْ ve تَصَارِبُ den صَارِبْ ve تُكْرِمُ den أَكْرَمْ ve تَدْخُرُ den دَخُرْ ve تَدْخُرُ den تَدْخُرُ ve تَصْرِفُ den تَصْرِفُ derler [142a] ve çünkü bu kısım zāhir oldu zīkr oldu ve eḡer ḡarf-i muzāri‘in māba‘di sākin olursa ve ol muzāri‘ dört ḡarfli olmazsa ya‘nī if‘āl babından olmazsa ol şūrette bir hemze-i vaşl ziyāde eylemek gerek tākim ibtidā bi’s-sākin mütē‘azzir olmaya ve ol hemze mazmūm olur eḡer sākinin māba‘di mazmūm olur eḡer sākinin māba‘di mazmūm olursa. Eğerçe ḡaḡḡı meksūr olmak idi. Zīrā ki aşlında şakin idi بِالْكَسْرِ إِذَا حَرَّكَ حَرَّكَ بِالْكَسْرِ ammā zamīrdan kesraya intikāl olduḡu için hemzeyeye itbā‘ için ḡamme verdiler أَقْتُلُ gibi ve her kāḡ ki sākindan sonra ḡamme olmaya gerekse kesra ola ol hemze-i vaşl meksūr olur. Niteki onun aşlıdır naḡve وَاعْلَمْ وَاعْلَمْ ve eḡer ol muzāri‘ bāb-ı if‘ālden olursa تُكْرِمُ gibi ol hemze-i kaṡ‘ maḡzıfu ‘iāde ederler ve meftūḡ olur pes. Güya ki أَكْرَمُ , تُكْرِمُ den me‘ḡūzdḡr ve ḡarf-i muzāri‘in māba‘di bunda mütēḡarrik taḡdīr olunur. Ma‘lūm ola ki if‘āl hemzesi muzāri‘de ḡazf eylemek mütেকellimde ictimā‘-i hemzeteyn lāzım geldiḡi içindir ve bāḡilerinde iṡrāden ḡazf eylediler ve bu ‘illet emr bi’s-şīḡada mevcūd değildir lā cürm hemze aşlına rucū‘ eyledi.

[Mechūl Fi‘1]

فِعْلٌ مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ هُوَ مَا حُذِفَ فَاعِلُهُ فَإِنْ كَانَ مَاضِيًا ضُمَّ أَوَّلُهُ وَكُسِرَ مَا قَبْلَ آخِرِهِ وَيُضَمُّ الثَّالِثُ مَعَ هَمْزَةِ الْوَصْلِ وَالثَّانِي مَعَ التَّاءِ خَوْفُ اللَّبْسِ وَمُعْتَلُّ الْعَيْنِ الْأَفْصَحُ قِيلَ وَبِيعَ وَجَاءَ الْإِشْتِمَامُ وَالْوَاوُ وَمِثْلُهُ بَابُ اخْتِيَرِ وَانْقِيدَ دُونَ اسْتَخِيرَ وَأَقِيمَ وَإِنْ كَانَ مُضَارِعًا ضُمَّ أَوَّلُهُ وَفُتِحَ مَا قَبْلَ آخِرِهِ وَمُعْتَلُّ الْعَيْنِ يَنْقَلِبُ فِيهِ أَلِفًا

[İ‘rāb]

فِعْلٌ الْمَوْعُولُ الَّذِي لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ ya‘āiddir ki الَّذِي ma‘nāsıdır ey فَاعِلُهُ Zāmīr-i فِعْلٌ مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ

الفعل Ey : هُوَ مَا

فَاعِلُ الْفِعْلِ : حُذِفَ فَاعِلُهُ

الفعل Ey : فَإِنْ كَانَ

أَوَّلُ الْفِعْلِ : مَاضِيًا ضُمَّ أَوَّلُهُ

آخِرُ الْفِعْلِ Ey : وَكُسِرَ مَا قَبْلَ آخِرِهِ

Ma'tūftur. : وَيُضَمُّ الثَّالِثُ مَعَ هَمْزَةِ الْوَصْلِ وَالثَّانِي

Muḳaddera müte'allık : مَعَ النَّاءِ

Mef'ul-i leh. : خَوْفَ النَّبَسِ

Mübtedā. : وَمُعْتَلُّ الْعَيْنِ

Mübtedā-i sānī. : الْأَفْصَحُ

Haber-i sānī ve bu sāniyle haber-i evveldir ve rābiṭ maḥzūftur. : قِيلَ

ye ma'tūftur. : وَيَبِيعُ

مِثْلُ قِيلَ وَيَبِيعُ Ey : وَجَاءَ الْإِسْتِمَاءُ وَالْوَاوُ وَمِثْلُهُ

Ey : بَابُ اخْتِيَارٍ وَانْقِيَادٍ دُونَ اسْتِخْيَارٍ وَأَقِيمَ وَإِنْ كَانَ

أَوَّلُ الْفِعْلِ Ey : مُضَارِعًا ضُمَّ أَوَّلُهُ

أَوْ آخِرُ الْفِعْلِ [142b] : وَفُتِحَ مَا قَبْلَ آخِرِهِ

Ey : وَيَصِيرُ الْعَيْنُ فِيهِ : وَمُعْتَلُّ الْعَيْنِ يَنْقَلِبُ فِيهِ

أَلْفًا

Maḥşul-i Terkiḳ

ya'nī fā'ili zikr olmaya mef'ulün fi'li bir fi'ldir ki fā'ilini ḥazf ederler ve mef'ullerden bir mef'uli kāim-i maḳām-ı fā'il tutarlar ve onun i'rābını ol mef'ule verirler ve tariḳ bunda budur ki eğer fi'l-i māzī olursa evvelini maẓmūm ederler ve āḥirinin māḳablini meksūr eğer meksūr olmazsa naḥve وَفُتِحَ وَفُتِحَ وَفُتِحَ وَفُتِحَ āḥirinin māḳablinin kesriyle iktifā

eylemediler. Zīrā أَكْرَمَ mişlinde iltibās lāzım gelir ma‘lūmla mechūl beyninde عَلِمَ gibilerde evvelin dāmmıylada iktifā eylemediler. Zīrā أَكْرَمَ mişlinde eğer أَكْرَمَ deseler أَكْرَمَ ki muzāri‘ mechūldür ona mültebis olur. Bu şol māzinin hükümüdür ki evveli hemze-i vaşl ve tā olmaya. Ammā hemze-i vaşl olursa اسْتُخْرِجَ gibi hemze-i vaşlla ħarf-i şālisi bile maẓmūm eylemek gerek ve اسْتُخْرِجَ demek gerek zīrā eğer ħarf-i şālīs maẓmūm olmazsa ve hemze-i vaşldır ج de sākıt olsa māzinin şīga-i mechūlū şīga-i emr muḥāṭaba müştebih olurdu illā اسْتُخْرِجَ gibide gine bunun gibidir. Eḫavātı ḫālī naḥve انْطَلَقَ ve اُتْلُوا gayrı eḫāvātı gine bunun gibi eğer evvelinde tā olursa naḥve تَفَعَّلَ وَتَفَاعَلَ وَتَفَعَّلَ وَتَفَاعَلَ zīrā eğer ikinci ħarf maẓmūm olmazsa تَصَرَّفَ da deseler tef‘īl bābının ma‘lūmuna müştebih olurdu صرف gibi ve eğer تَصَارَبَ de دَخَرَ deseler müfā‘le bābının ma‘lūmuna müştebih olurdu ve eğer تَدَخَّرَ de دَخَرَ deseler müfā‘le bābının muzāri‘ ma‘lūmuna müştebih olur. Maḫfī olmaya çünkü fā‘ilde ħarf-i evvel maẓmūm ola. Elif vāva ḳalb olur. Gine bunun gibi tefā‘ülde çünkü ikinci ħarf maẓmūm ola elif ve vāva ḳalb olur. şūlāşī mücerredin mu‘tellū’l-‘aynde üç vecih var. Birisi efşahdır ki قِيلَ وَيَعٍ dir ki aşlında قَوْلٍ وَيَعٍ idi. Êammeden sonra vāv üzere kesre şekīl olduğu için māḳablinden ḳāfa naql eylediler ba‘de selb-i ħareket-i ḳāf vāv sākin māḳābli meksūr olduğu için yāya ḳalb eylediler قِيلَ dediler ve وَيَعٍ nın da aşlı وَيَعٍ idi yā üzere kesra şekīl naql-i ħareket [143a] bir māḳābli ba‘de selb-i ħareket-i māḳābl وَيَعٍ oldu. وَجَاءَ الْإِسْتِمَامِ ya‘nī mezkūr ecvef-i vāvide ve yāyide işmāmda gelmiştir. İşmā oldur ki fānın kesrini dāmmeye meyl ettiresin ki vāva meyl eyleye vāvda gelmiştir قَوْلٍ gbi ḳāfın dāmmı ve vāvın sūkūnuyla ve يُوعٍ yā vāva ḳalb oldu māḳābli maẓmūm olduğu için gine bunun gibi ifti‘āl ve infi‘āl bābının ecvefinde üç vecih cāizdir. Naḥve اُخْتِيرَ ve اُنْتُقِدَ ki aşlı اُخْتِيرَ ve اُنْتُقِدَ idi efşah-ı zikr olan i‘lāldir ve mütevassıtı ya‘nī işmām oldur ki hemzei gine maẓmūm okuyasın ve tā ve ḳāfi işmām eylesin ya‘nī اُنْتُقِدَ قِيلَ وَيَعٍ gibi üç vecihle okuyasın. Lākin cemī‘inde za‘if اُنْتُقِدَ dir. Ammā if‘āl bābında bir vecihten gayrı cāiz değildir. Zīrā أَقِيمُ أَصْلِي idi. Vāv üzere kesra şekīl naql-i ħareket bir māḳābl eylediler vāv-ı sākin māḳābli meksūr yāya ḳalb eylediler أَقِيمُ oldu اسْتُخْرِجَ aşlı اسْتُخْرِجَ idi yā üzere kesra şekīl naql-i ħareket bir māḳābl eylediler اسْتُخْرِجَ oldu pes. Bu iki bābın şūlāşī mu‘tell-i ‘aynla münāsebeti yoktur. Tākim ol üç vecih onda cārī ola ve eğer mebnī

lil-mef'ul olacak fi'li müstaḳbel olursa evvel ki ḥarf-i muḏāri'attır. Mazmūm ederler. Eđer mazmūm olmazsa ve āḥirinin māḳāblini meftūḥ ederler. Eđer meftūḥ deęil ise naḥve يُنْصَرُ وَيَضْرَبُ evvelkinin ḍammıyla iktifā eylediler. Zīrā ki يُكْرَمُ وَيُدْخَرُ وَيُفْرَجُ وَيَضَارِبُ de ma'lūm meḥūle teşbīḥ olur āḥirinin māḳābli fethle de iktifā eylediler. Zīrā ki يَعْلَمُ gibide meḥūl ma'lūma müştebih olur ve mu'teli'l-'ayndan muḏāri'in 'aynı meḥūde elife ḳalb olur pes. يُبَاعُ de ve يُبَاعُ da يُبَاعُ ve يُبَاعُ dersin ki aşlı يُبَاعُ idi vāv ḥarf-i 'illet müteḥarrik māḳābli ḥarf-i şaḥīḥ sākin-i naḳl-i ḥareket bir māḳābl eylediler vāvla yā müteḥarrik fi'l-aşl māḳābli meftūḥ olan elife ḳalb eyledik يُبَاعُ oldu يُبَاعُ da bunun gibi i'lāl olur. Gine bunun gibidir ḥāl-i يُنْقَادُ وَيُخْتَارُ de ki aşlı يُخْتَارُ وَيُنْقَادُ idi vāvla yā müteḥarrik [143b] māḳābli meftūḥ elife ḳalb eylediler يُنْقَادُ وَيُخْتَارُ oldu. Gine bunun gibidir ḥāl-i يُنْقَادُ وَيُخْتَارُ deki aşlı يُنْقَادُ وَيُخْتَارُ idi vāvla yā ḥarf-i 'illet müteḥarrik māḳābli ḥarf-i şaḥīḥ sākin naḳl-i ḥareket bir māḳābl eylediler vāvla yā-i müteḥarrik fi'l-aşl māḳābli meftūḥ olan elife ḳalb eyledik يُنْقَادُ وَيُخْتَارُ oldu. Ma'lūm ola ki binā-i meḥūl müte'addiden binā ederler ve bu zāhirdir fi'l-i lāzımdan da binā ederler. Kaçankim fi'l-i lāzımı mef'ul-i bihten ğayr-ı mef'ule isnād edeler.

[Müte'addī ve Ğayr-ı Müte'addī]

الْمُتَعَدِّي وَغَيْرُ الْمُتَعَدِّي مَا يَتَوَقَّفُ فَهْمُهُ عَلَى مُتَعَلِّقٍ كَضَرْبٍ وَغَيْرِ الْمُتَعَدِّي بِخِلَافِهِ كَقَعَدَ وَالْمُتَعَدِّي يَكُونُ إِلَى وَاحِدٍ اِثْنَيْنِ كَضَرْبٍ أَعْطَى وَعَلِمَ وَإِلَى ثَلَاثَةٍ كَأَعْلَمَ وَأَرَى وَأَنْبَأَ وَنَبَأَ وَخَبَرَ وَأَخْبَرَ وَحَدَّثَ وَهَذِهِ مَفْعُولُهَا الْأَوَّلُ كَمَفْعُولٍ أُعْطِيتُ وَالثَّانِي وَالثَّلَاثُ كَمَفْعُولٍ عَلِمْتُ

[İ'rāb]

هَذَا بَيَانٌ هَذَا مِنْهُ الْفِعْلُ الْمُتَعَدِّي ey maḥzūf mübtedā veya ḥberdir mübtedāsı maḥzūf ey : الْمُتَعَدِّي

فَعْلٌ Ey : الْمُتَعَدِّي مَا

فَهُمْ مَعْنَى ذَلِكَ الْفِعْلُ Ey : يَتَوَقَّفُ فَهْمُهُ

عَلَى شَيْءٍ يَفْعُ عَلَيْهِ ey Lāmın fethiyle ey : عَلَى مُتَعَلِّقٍ

كَضَرْبٍ وَغَيْرِ الْمُتَعَدِّي بِخِلَافِهِ كَقَعَدَ وَالْمُتَعَدِّي يَكُونُ إِلَى وَاحِدٍ اِثْنَيْنِ كَضَرْبٍ أَعْطَى وَعَلِمَ وَإِلَى ثَلَاثَةٍ كَأَعْلَمَ وَأَرَى وَأَنْبَأَ وَنَبَأَ وَخَبَرَ وَأَخْبَرَ وَحَدَّثَ وَهَذِهِ : Mübtedā.

مُتَعَوِّلًا : Mübtedā-i şānī

الْأَوَّلُ : Na‘at-ı şānī li-mef‘ūl.

أَعْطِيَتْ : Haber-i şānī ve şānī haberiyle haber olur.

وَالثَّانِي : Mübtedā.

وَالثَّالِثُ : Ona ma‘tūf.

كَمَفْعُولٍ عَلِمْتُ : haberi mübtedā ve cümle ma‘tūftur mübtedā-i evvele haber vāki‘ olan cümleye.

Maḥşūl-i Terkiḇ

المُبْتَدَى وَالْمُتَعَوِّلُ ya‘nī fi‘l iki kısımdır. Müte‘addī ve ğayr-ı müte‘addī. Müte‘addī şol fi‘ldir ki onun fehmi mevķūf ola müte‘allaķına naḥve ضَرَبَ ki ta‘allukū var maḍrūba bir vecihle fehmi-i ḍarḇı fehmi-i maḍrūb maḥāldir ve ol müte‘allaķa mef‘ūl-i bih derler ve ğayr-ı müte‘addī şol fi‘ldir ki onun fehmi müte‘allıķ fehmine mevķūf olmaya فَعَدَ gibi. Onun hiç müte‘allıķı yoktur ki onun fehmi müte‘allıķ fehmine mevķūf ola eĝerķe ķu‘ūdün zamān ve mekān ve hey‘et-i fā‘ile te‘allūku vardır. Lākin onun fehmi müte‘allaķātsız mümkündür ḥāşılı eĝer fi‘lin fehmi mevķūf ise fā‘ilinden ğayrının fehmine ol fi‘le müte‘addī derler ve ol ğayra mef‘ūl-i bih derler. Ammā [144a] eĝer fi‘lin fā‘ilden ğayrının fehmine mevķūf deĝil se ona ğayr-ı müte‘addī ve lāzım derler ve fi‘l-i lāzım müte‘addī olur. Hemze-i if‘āl أَكْرَمْتُ زَيْدًا gibi ve tef‘īle فَرَحْنُهُ gibi ve elif مُمْفَا‘ale ile مَاشِيْنُهُ gibi ve sīn istif‘alle اسْتَحْرَجْنُهُ gibi ve ḥarf-i cerle دَهَبْتُ gibi ve müte‘addī munķasımdır üç kısıma birisi mef‘ūle ta‘addī edendir نَصَرَ وَضَرَبَ وَطَلَبَ gibi ve bu kısım isti‘mālde çoktur. İkincisi oldur ki iki mef‘ūle ta‘addī eder. Buda iki kısımdır. Zīrā ki mef‘ūl-i şānisi cāizdir ki bi-ḥasbi zāt-ı ‘ayn mef‘ūl-i evvel ola ef‘āl-i ķulūb gibi ki onların mef‘ūl-i şānīsini ‘ayn mef‘ūl-i evveli olur ve ona müsned olur ve fi‘l dāḥil olmazdan evvel biri müsned ve birisi müsned-i ileyhtir. عَلِمْتُ زَيْدًا قَائِمًا gibi ve bu kısımda cāiz deĝildir ki fi‘l üzerine iķtişār edeler ve ol bir mef‘ūlü nesyen mensiyyen ḥazf edeler. Zīrā yā müsned-siz veya müsned müsned-i ileyhsiz kalmak lāzım gelir. Bu ise bāṭıldır. Lākin iki mef‘ūlün birini ḥazf eylemek murād ve maķşūd iken ķarīne ķāim oldukta cāizdir. Eĝerķe isti‘mālde azdır ve cāizdir kim mef‘ūl-i şānisi mef‘ūl-

i evvelin gayrı ola bi-ḥasbi zāt ve aralarında fi'l te'allukundan evvel irtibāt olmaya. أَعْطَيْتُهُ ve eḥavātı gibi ve bunda iki mef'ülün birini nesyen mensiyyen ḥazf eylemek cāizdir. Niteki أُعْطِيتُ ve murād değildir kime verdiği ammā iki mef'ülü bile ḥazf eylemek bu iki kısımda ya'nı bāb-ı عِلْمُ ve أُعْطِيتُ de nesyen mensiyyen cāizdir. Üçüncüsü oldur ki üç mef'üle te'addi ede ve bu isti'mâlde azdır ve bu kısımdır aşlı وَأَرَى أَعْلَمُ dır ki if'âl hemzesi sebebiyle bir mef'ül daḥi ziyāde oldu عِلْمٌ وَأَرَى iki mef'ülü üzerine ve ol mef'ül ki hemze vâsıtasıyla ziyāde oldu ona mef'ül-i evvel derler ve onun ḥazfı nesyen mensiyyen cāizdir أُعْطِيتُ bābında gibi. Ammā ikinci ve üçüncü mef'üllerinin birini nesyen mensiyyen ḥazf eylemek cāiz değildir. Zîrâ ki bu ikisi bile ḥaḳıḳatte عِلْمُ bābının iki mef'ülüdür pes. Eğer biri üzere iktisâr ederlerse mezkûr maḥzûr lâzım gelir ve ammā أَخْبَرَ dan âḥara varınca [144b] ef'âl üç mef'ül almada aşl değildir. Belki onların üç mef'üle müte'addi oldukları ma'nâyı i'lâmı müştamil oldukları cihettendir.

[Ef'âl-i ḳulûb]

أَفْعَالُ الْقُلُوبِ طَنَنْتُ وَحَسِبْتُ وَخَلْتُ وَزَعَمْتُ وَعَلِمْتُ وَرَأَيْتُ وَوَجَدْتُ تَدْخُلُ عَلَى الْجُمْلَةِ الْأِسْمِيَّةِ لِبَيَانِ مَا هِيَ عَنْهُ فَتَنْصِبُ الْجُزْأَيْنِ وَمِنْ خَصَائِصِهَا أَنَّهُ إِذَا ذُكِرَ أَحَدُهُمَا ذُكِرَ الْآخَرُ بِخِلَافِ بَابِ أُعْطِيتُ وَمِنْهَا جَوَازُ الْإِلْغَاءِ إِذَا تَوَسَّطَتْ أَوْ تَأَخَّرَتْ لِاسْتِقْلَالِ الْجُزْأَيْنِ كَلَامًا تَامًا مِثْلَ زَيْدٌ عَلِمْتُ قَائِمٌ وَمِنْهَا أَنَّهُ تَعَلَّقَ قَبْلَ الْأِسْتِفْهَامِ وَالنَّفْيِ وَاللَّامِ مِثْلَ عَلِمْتُ أَزِيدُ عِنْدَكَ أَمْ عَمَرُوا وَمِنْهَا أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ فاعِلُهَا ضَمِيرَيْنِ لِشَيْءٍ وَاحِدٍ مِثْلَ عَلِمْتَنِي مُنْطَلِقًا وَلِبَعْضِهَا مَعْنَى آخَرَ يَتَعَدَّى بِهِ إِلَى وَضَاحِدٍ فَطَنَنْتُ بِمَعْنَى ائْتَمْتُ وَعَلِمْتُ بِمَعْنَى عَرَفْتُ وَرَأَيْتُ بِمَعْنَى أَبْصَرْتُ وَوَجَدْتُ بِمَعْنَى أَصَبْتُ

[İ'râb]

أَفْعَالُ الْقُلُوبِ : Mübtedâ.

وَهِيَ طَنَنْتُ : Bedeldir veya ḥaber-i mübtedâ-i maḥzûf ey

ye. طَنَنْتُ Ma'ṭûflardır : وَحَسِبْتُ وَخَلْتُ وَزَعَمْتُ وَعَلِمْتُ وَرَأَيْتُ وَوَجَدْتُ

تَدْخُلُ عَلَى كَذَا وَخَبَرُ أَفْعَالِ الْقُلُوبِ : Ḥaber-i mübtedâ veya ḥaber-i mübtedâ-i maḥzûf ey

كَذَا وَكَذَا

هي تدخل هذه الأفعال على الجملة الاسمية لبيان ما يكون تلك الجملة عبارة عنه من ظنٍ ye müte‘allık ya‘nī : لبيان ما هي عنه تدخل تلك الأفعال على الجملة الاسمية لبيان الشيء الذي ey ve mümkündür bir vecihle daḥi taḥdīr eylemek : أو علم يكون تلك الأفعال مشتقة عنه يعني علمت لأجل بيان العلم وظننت لبيان الظن

أخذ المفعولين ذكر الآخر Ey : فتنبص الجزئين ومن خصائصها أنه إذا ذكر أحدهما ذكر الآخر

من خصائصها Ey : بخلاف باب أعطيت ومنها

خصائصها Ey : يجوز فيها إلغاء إذا توسّطت أو تأخرت لاستقلال الجزئين كلاماً مثل زيد علمت قائم ومنها

أها Ef‘āl-i ḵulūb.

تبطل عليه : تعلق

خصائصها أنه أي الأمر والشأن نحو Ey : قبل الاستفهام والنفي واللام مثل علمت أزيد عندك أم عمرو ومنها

فاعل أفعال القلوب Ey : أن يكون فاعلها

e ma‘ṭūf. فاعل : ومفعولها

dir. يكون Haber-i : ضميرين لشيء واحد

ef‘āl-i [145a] zamīri ‘āiddir : نحو علمتني منطلقاً ولبعضها Muḵaddem ḥaber muahḥar mübtedā ve : بذلك المعنى Ey : يتعدى

dir. معنى Na‘at-1 : آخر

البعض Ey : يتعدى

بذلك المعنى Ey : به

Mef‘ul : إلى

ya. معنى Cümle-i fi‘liyye sıfat-1 ba‘de’l-şıfattır : واحد

Mübtedā. : فطننت

مَعْنَى إِهْمْتُ : Haberi.

وَعَلِمْتُ مَعْنَى عَرَفْتُ وَرَأَيْتُ مَعْنَى أَبْصَرْتُ وَوَجَدْتُ مَعْنَى أَصَبْتُ : Her birisi فَطَنْتُ مَعْنَى إِهْمْتُ gibidir i'rābta.

Maḥşūl-i Terķib

أَفْعَالُ الْقُلُوبِ ya'nī bir nice fi'ldir ki gönle müte'allıktır ve gönülden şadırır cevāriḥ ve a'zādan değil ya'nī zāhir 'uzuvlardan şadır olmaz ve ol yedi fi'ldir ki üçü 'ilim ma'nāsınadır عَلِمْتُ رَأَيْتُ وَوَجَدْتُ ve üçü zan ma'nāsınadır طَنَنْتُ وَحَسِبْتُ وَخَلْتُ ve birisi kāh 'ilim ma'nāsına gelir ve kāh zan ma'nāsına ve ol زَعَمْتُ dūr اِعْتَقَدْتُ ma'nāsına gerekse i'tikād 'ilmi gerekse zan olsun ve bu ef'al cümle-i ismiyyeye dāḥil olur ki beyān edeler ki ol cümle 'ilimden mi sādır olmuştur yoksa zandan mı meşelā her kāh ki desek زَيْدٌ قَائِمٌ ihtimāl var ki bu hüküm senden 'ilim cihetinden şadır ola ve ihtimālî vardır ki zan cihetinden ola ve her kāh ki desen عَلِمْتُ زَيْدًا قَائِمًا ma'lūm oldu ki 'ilimdendir ve her kāh ki dedin طَنَنْتُ زَيْدًا قَائِمًا ma'lūm olur ki zandandır pes. Bu ef'al-i kelāmın iki cüzünü bile ki mübtedā haber idiler mef'uliyetle menşub ederler. ya'nī ef'al-i kulūbe maḥşūş uşuldendir ki bir mef'ul üzerine iktisār cāiz değildir ya'nī bir mef'ul mezkūr ola ve bu mef'ulü nesyen mensiyyen maḥzūf ola cāiz değildir. Ma'lūm oldu ki ya müsned müsned-i ileyhsiz veya müsned-i ileyh müsned-siz kalmak lāzım gelir. Lākin ḫarīne ile ḫazf cāizdir. Eğerçe ḫavlidir. Niteki geçti. Ammā iki mef'ulü bile nesyen mensiyyen ḫazf eylemek cāizdir. Ammā أُعْطِيتُ bābında iki mef'ul bile veya birini nesyen mensiyyen ḫazf eylemek cāizdir. Niteki geçti. Ef'al-i kulūbün cümle-i ḫaṣāiṣindendir ilgā cāiz olmak ya'nī lafzen ve ma'nen 'amelden ibtāl eylemek şol zamān ki iki mef'ulü beynine tevessuṭ eyleye veya ikisinden te'ḥīr eyleye ki dersin عَلِمْتُ زَيْدٌ قَائِمٌ وَعَلِمْتُ مَا زَيْدٌ قَائِمٌ bu iki şürette a'mā cāizdir ve ibtāl-i 'amel lafzen ve ma'nen cāiz ve bu ef'al ve bu ef'al [145b] ma'nā cihetinden zarf olurlar ve mübtedā ve haber kendi ḫālinde bāḳī kalırlar. Kelām-ı tām güya ki dersin عَلِمْتُ زَيْدٌ قَائِمٌ زَيْدٌ قَائِمٌ فِي عِلْمِي ve ḡayr-ı elfāzda ilgā cāiz değildir ve cümle ḫaṣāiṣindendir ef'al-i kulūbün ta'līḳ ya'nī bu ef'alın 'ilmini vücūben ibtāldır lafzen ve ma'nen değil. İstifhāmdan ve nefyden ve lām-ı ibtidādan evvel vāḳi' olsalar niteki dersin عَلِمْتُ زَيْدٌ قَائِمٌ أَمَّ عَمَرُو وَعَلِمْتُ مَا زَيْدٌ قَائِمٌ وَعَلِمْتُ لِرَيْدٍ قَائِمٌ bu şüretlerde vācibtir ki ef'al-i kulūbün 'ilmini lafızda bāṭıl ola. Tākim şadārat-i istifhām ve ḫarf-i neyf ve lām-ı ibtidā bāṭıl olmaya. Ammā

351

شَفْرَةٌ ye شَفْرَةٌ de zamīr-i فَعَدْتُ ve وَقَدْ جَاءَ لَفْظُ فَعَدَ أَيضًا فِي قَوْلِ الْأَعْرَابِيِّ أَزْهَفَ شَفْرَتُهُ حَتَّى فَعَدْتُ كَأَنَّهَا حَزْبَةٌ : أَشْلَى : كَأَنَّهَا حَزْبَةٌ ‘āid ve كَأَنَّهَا حَزْبَةٌ maḥāllen menṣūb ḥaberi ve bu cümle ma‘tūftur جَاءَتْ حَاجَتَكَ cümlesine pes. Maḥāllen merfū‘ olur. Zīrā evvelki cümle fā‘il vākī‘dir جَاءَ ye zāhiran taqdīran deḡil.

أَفْعَالُ النَّاقِصَةِ تَدْخُلُ عَلَيْهَا : Haber-i ba‘de’l-ḥaber ey الْجُمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ

لِإِعْطَاءِ الْخَبَرِ : Maṣdar-ı muzāftır mef‘ūl-i evvele ve fā‘il nāqışadır.

حُكْمٌ مَعْنَاهَا : Mef‘ūl-i ṣānī ve zamīr ma‘nāda ‘āiddir ef‘āle وَإِلْعِطَاءُ kavli تَدْخُلُ ye müte‘allıktır. Taqdīrī الْأَفْعَالُ النَّاقِصَةُ مَا وَضِعَ لِكَذَا تَدْخُلُ عَلَى الْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ لِأَنَّ يُعْطَى هَذِهِ الْأَفْعَالُ الْخَبَرُ حُكْمٌ مَعْنَاهَا مِنْ إِبْتِثَاتٍ أَوْ نَفْيٍ أَوْ انْتِقَالٍ أَوْ دَوَامٍ أَوْ تَوْقِيتٍ

هَذِهِ الْأَفْعَالُ Ey : فَتَرْفَعُ

الْأَوَّلَ وَتَنْصِبُ الثَّانِي فَكَانَ : Lafzı murād mübtedā.

[147a] Haber-i : تَكُونُ نَاقِصَةً

لِلثُبُوتِ خَبَرَهَا : Mübtedā-i maḥzūfa ḥaberdır. Ey هُوَ يَجِيءُ لِلثُبُوتِ ve zamīr ‘āiddir كَانَ ye kelime te’vīliyle.

خَبَرَهَا : Ve zamīr ‘āiddir كَانَ ye kelime te’vīliyle.

مَاضِيًا : Ḥāldır خَبَرَهَا dan ki ma‘nāda fā‘ildir. Zīrā ṣubūt fā‘iline muzāf maṣdardır.

دَائِمًا : Na‘at-ı مَاضِي dir.

أَوْ مُنْقَطِعًا : Ma‘tūftur دَائِمًا ne.

يَا. لِلثُبُوتِ خَبَرَهَا Ma‘tūftur : وَمَعْنَى صَارَ

فِي كَلِمَةِ كَانَ Ey : وَيَكُونُ فِيهَا

كَلِمَةُ كَانَ Ey : ضَمِيرُ الشَّانِ وَتَكُونُ

تَامَةً بِمَعْنَى نَبَتَ : Bu cümle ma‘tūftur نَاقِصَةٌ cümlesine.

تَامَةً Ma‘tūftur : وَرَائِدَةٌ

Maḥūl-i Terkīb

Ef'āl-i nāqışa bir nice fi'ldir ki mevzū' olmuşlar kendi fā'illerini bir şıfat üzere şābit ve kāim ve muḥarrir kamak için ve ef'āl-i tāmme bir nice fi'ldir ki mevzū' olmuşlardır şafāyat için fā'ilini ol şıfat üzere muḥarrir ve şābit kalmağla bile. Ammā ef'āl-i nāqışada mevzū'la mücerred fā'ilini şıfat üzere muḥarrir kılmaktır. Mecmū'-i mürekkeb şıfat ve taḳdīr-i fā'ilden değıl pes. Bu tefsīr üzere ef'āl-i nāqışa ef'āl-i tāmme dāḥil olmaz ve tafđīl-i kelām budur ki fi'l-i tām ṣَرَب gibi meşelā delālet eder. Bir mu'ayyen ma'nasına ki ğayra müsned olmağā şālih ola. Üç nesneye müstemil olur ve fi'l-i nāqış كَانَ gibi delālet eylemez bir ma'naya ki onun müsned olmağā şalāhiyyeti ola. Belki delālet eder mücerred nisbet-i zamān nisbetle pes. Onun ma'nası fi'l-i tāmmin ma'nasından bir cüzle nāqış olur ve bu cihetten nāqış kendi fā'iliyle kelām olmaz. Belki muḥtāc olur onunşā bir nesne-i zıkkır eylemeğē ki müsned olmağā şalāhiyyeti ola. Meşelā كَانَ nin her kāh ki ma'nāsı ثُبُوتُ شَيْءٍ فِي نَفْسِهِ ola. Ol كَانَ-i nāqışa olur. Naḥve كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا murād كَانَ den bunda vücūd-ı Zeyd değıldir. فِي نَفْسِهِ tākim كَانَ-i tāmme ola. Belki murād Zeyd'in şıfat-ı ıyām üzere olmasıdır ve tā kıyām-ı mezkūr olmaya. Kelām-ı tamām olmaz ve Sībeveyh kendi kitābında ef'āl-i nāqşadan dört mişāl getirip demiştir. Her fi'l ki bu dört fi'l üslūbunda gelir. Ol da fi'l nāqıştır ve muḥtāctır ḥabere ve muşannif on yedi mişāl şariḥan zıkkır eylemiştir. [147b] Ef'āl-i nāqışadır dört diye ve demiştir جاءَ dāḥi fi'l-i nāqışa olur حاجَتَكَ gibi yerde. Eğer kelime mā-i nāfiye ise zamīr جاءَ bir müenneşe rāci'dir ki مَا teḳaddümde mezkūr olmuştur ve حاجَتَكَ ḥaberi olur ya'nī mezkūra müenneş senin ḥācetin miḳdārınca gelmedi. Ya'nī senin iḥtiyācın ondan ziyādeyedir ve eğer kelime-i مَا-i istifhāmī olursa ma'nā böyle olur أَيُّ حَاجَةٍ جَاءَتْ أَيُّ حَاجَةٍ جَاءَتْ zamīri rāci' olur مَا nın ma'nāsına ki müenneştir ve جاءَ in ḥaberi ve cāizdir ki te'nīşliğı ḥaber i'tibārıyla ola. Niteki مَنْ كَانَتْ أُمَّكَ de vāki'dir. Bu ḥavāricin ol ḳavlidir ki İbn 'Abbās'a dedi ḥazret-i İmām 'Alīden onlara elçiliğē vard ya'nī يَا ابْنَ عَبَّاسٍ حاجَتَكَ dediler gine muşannif dedi ki قَعَدَ de fi'l-i nāqış gelmiştir. Ḳavl-i 'Arābī deki أَزْهَفَ شَفْرَةَ kılıca ve büyük bıçağā derler إِزْهَافَ bilemeğē derler حَرْبَ yarım mızrak derler. Ammā bunda meşhūr aḳdar ya'nī شَفْرَةَ sen şöyle biledeğı gibi oldu zāhir budur ki قَعَدَ bu mişālde nāqıştır ancak ammā جاءَ bu mişālden ğayrıda nāqış gelmiştir. Niteki derler كِلْتُ الرِّبِّ فَجَاءَ فَفَزِنَ ve ef'āl-i nāqışa cümle-i ismiyyeye dāḥil

ظَلَّ وَبَاتَ Ey : وَظَلَّ وَبَاتَ لِإِقْتِرَانِ مَضْمُونِ الْجُمْلَةِ بِوَقْتَيْهِمَا

Mübtedā. : وَمَعْنَى صَارَ وَمَا زَالَ

haber-i mübtedā ve zamīrlar ef'āl-i mezkūraya rāci'dir. : وَمَا بَرَحَ وَمَا فَيَّ وَمَا نَفَكَ لِاسْتِمْرَارِ خَبَرِهَا لِفَاعِلِهَا

Mübtedā-i evvel müddet ma'nāsına. : مُنْذُ

Fi'l ve fā'il ve mef'ul-i bih haber-i mübtedā ve zamīr-i fā'il 'āiddir فاعِلُهَا ya ve zamīr-i

أَوَّلُ الْمُدَّةِ اسْتِمْرَارِ خَبَرِهَا لِفَاعِلِهَا زَمَانُ قَبُولِهِ إِيَّاهُ Taqdīrī mef'ul 'āiddir خَبَرُهَا ya.

Ya'nī bu ef'āle ḥarf-i nefy lāzımdır. : وَيَلْزَمُهَا النَّفْيُ

zamīrlar مَادَامَ ye 'āiddir kelime te'vīliyle. : وَمَادَامَ لِتَوْقِيتِ أَمْرٍ بِمُدَّةِ ثُبُوتِ خَبَرِهَا لِفَاعِلِهَا

مَادَامَ Ey : وَمِنْ ثَمَّةِ احْتِجَاجِ

مَادَامَ Ey : إِلَى كَلَامٍ لِأَنَّهُ

Meşūbtur zarfıyyetle ve 'āmil bunda 'āiddir. : ظَرْفٌ وَلَيْسَ لِنَفْيِ مَضْمُونِ الْجُمْلَةِ حَالًا

لِنَفْيِ مَضْمُونِ فِي الْحَالِ وَقَبْلَ لَيْسَ لِنَفْيِ مَضْمُونِ الْجُمْلَةِ نَفْيًا مُطْلَقًا taqdīrī وَلَيْسَ لِنَفْيِ مَضْمُونِ الْجُمْلَةِ [148b] Ma'tūftur : وَقَبْلَ مُطْلَقًا

pes. Bu taqdīrce مُطْلَقًا maşdar-ı maḥzūfa şıfat olur ve cāizdir ki mef'ul-i muṭlaq ola ey

أُطْلِقْتُ النَّفْيَ إِطْلَاقًا

Maḥşul-i Terkiḇ

صَارَ الْمَاءُ صَارَ زَيْدٌ غَنِيًّا veya ḥaqīqatten ḥaqīqate naḥve intikāl içindir bir şıfattan bir şıfata naḥve

bu üç kelimenin her birisi üzer ma'naya gelmiştir. Meşelâ أَصْبَحَ nın evvelki

ma'nası onun cümlesinin mazmūnu zamān şabāḥa muḳterin olmaktır. Naḥve أَصْبَحَ زَيْدٌ غَنِيًّا ya'nī

Zeyd şabāḥ vaktinde gani oldu. İkinci ma'nası صَارَ ma'nasıdır ya'nī intikāl bir ḥālden bir ḥāle

şabāḥ vaktini mülāḥazasız naḥve أَصْبَحَ زَيْدٌ فَقِيرًا ya'nī Zeyd faḳīr oldu demektir ve أَصْبَحَ bu iki

ma'naya nisbet fi'l-i nāḳıştır ḥabere muḥtāc. Üçüncü ma'nası şabāḥ vaktine dāḥil olmaktır.

Naḥve أَصْبَحَ وَأَضْحَى bu ma'naya fi'l-i tāmdır ḥabere muḥtāc değildir ve أَصْبَحَ ya kıyās أَضْحَى وَأَضْحَى

kelimesini ile ve ظَلَّ وَبَات delâlet ederler kendilerinin cümlelerinin maẓmûnları zamānları ve vakitlerine muḳterin olduklarına ya'nî cümlelerinin maẓmûnu vakitlerine muḳterindir ki gündüz ve gecedir. Niteki dersin ظَلَّ زَيْدٌ سَارِيًا ya'nî Zeyd bütün gün yürüyücü oldu ḥaşılı gündüz gidici oldu بَاتَ زَيْدٌ مُصَلِّيًا ya'nî Zeyd bütün gece namaz edā edici oldu ve kâh olur ki bu iki kelime صَارَ وَمَا زَالَ وَمَا بَرِحَ وَمَا فُتِيَ ey ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَبَاتَ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا nahve ma'nāsına olur. Ol iki vaḳti mülāḥazasız nahve bu dört fi'l-i nāḳış kendilerinin haberleri fā'illeriyle sābit olmak içindir ya'nî haberleri fā'illeriyle ḳāim olmak içindir. Ol zamāndan biri ki fā'illeri haberlerini ḳabûl eylemiştir ya'nî haberlerine ḳābil olmuştur pes. مَا زَالَ زَيْدٌ أَمِيرًا ma'nāsı hemîşe Zeyd beydir ol zamāndan biri ki Zeyd'in beglüge ve ḥükümete ḳābiliyet istiḥḳāḳı olmuştur ve bu ef'ālin bu istimrāra sebeb-i delāleti oldur ki bu ef'āl nefy ma'nāsıdır. Niteki zāhirdir veçün bunlara mā-i nāfiye dāḥil olur ma'naları nefy-i nefy olur ve nefy-i nefy [149a] istimrār-ı şübüttur ve i'tibār ḳābiliyet ve şalāḥiyyet-i 'aḳl ḥasbince ma'lûmdur ve ḥarf-i nefy bu ef'ālin lāzımıdır lafzen veya taḳdīran. Zīrā ki ma'nāy-ı istimrār ifādesi bu ef'ālden mevḳûftur ḥarf-i nefyin duḥûlüne bunlara. Niteki mezkûr oldu pes. Gerektirim ḥarf-i nefy mezkûr ola lafzen bu ḥûd zāhirdir ya taḳdīran. Niteki ḳavl-i Bārī'de vāki'dir تَقَنُّوا مَا دَامَ evvelā ya'nî kelime-i مادام bir işin vaḳtini ta'yîn eylemek içindir ḥaberi ismiyle sābit olduḡu müddetçe ya'nî bir işi vaḳitlersen ḥaberi ismiyle ḳāim olduḡu vaḳte. Niteki dersin أَجْلَسَ مَا دَامَ زَيْدٌ جَالِسًا muḥāṭabın culûsu vaḳtini ta'yîn eyledik. Zeyd'in culûsu müddetine ya'nî Zeyd oturdukça sen otur demektir ve bu kelimenin taḥḳīḳı oldur ki lafız maṣḍaiyyedir ve bundan sonra gelen fi'l te'vīl-i maṣḍardadır ey أَجْلَسَ دَوَامَ جُلُوسِ زَيْدٍ ve zamān bunda muḳadderdir ey أَجْلَسَ زَمَانَ دَوَامَ جُلُوسِ زَيْدٍ ve ol sebeble ki مادام nin ma'nāsı zamāna rāci' oldu ki zarftır bir kelāma muḥtāc oldu. Zīrā zarf kelāmda faẓladır müstaḳıl bi'l-ifāde olmaz ve mā-i maṣḍariyyenin bu kısmına mā-i müddet derler ve لَيْسَ ya'nî lafz-ı لَيْسَ maẓmûn cümle-i nefy içindir zamān-ı ḥāzırda pes. لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا nin ma'nāsı Zeyd bu zamān ḳāim deḡildir demektir ve eḡer zamān-ı ḥāzırda taḳyīd ederlerse ol te'kid olur ve ziyāde-i ta'yîn. Ammā ba'zılar katında oldur ki لَيْسَ ney-i muṭlaḳ içindir zamān-ı ḥāzırda ve ḡayrıda.

وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ أَخْبَارِهَا كُلِّهَا عَلَى أَسْمَائِهَا وَهِيَ فِي تَقْدِيمِهَا عَلَيْهَا عَلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ قِسْمٌ يَجُوزُ وَهُوَ مِنْ كَانَ إِلَى رَاحٍ وَقِسْمٌ لَا يَجُوزُ وَهُوَ مَا فِي أَوَّلِهِ مَا

خِلَافًا لِابْنِ كَيْسَانَ فِي غَيْرِ مَا دَامَ وَقِسْمٌ مُخْتَلِفٌ فِيهِ وَهُوَ لَيْسَ

[İ'rāb]

Ya'nī ef'āl-i nāķışanın. : وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ أَخْبَارِهَا كُلِّهَا

Ya'nī ef'āl-i nāķışanın. : عَلَى أَسْمَائِهَا

Ey ef'āl-i nāķışa. : وَهِيَ

Ey : أَخْبَارُ فِي تَقْدِيمِهَا

Ey : الْأَفْعَالُ عَلَيْهَا

Ref'le haber-i mübtedā-i maḥzūftur ve cerle bedeldir ثَلَاثَةٌ den ve cümle-i

الأَوَّلُ مِنْهَا قِسْمٌ ey dır ey قِسْمٌ fi'liyye na'at-ı

Taḥdīm-i عَلَيْهَا : أَخْبَارُهَا

Ma'tūftur ye. : قِسْمٌ يَجُوزُ : وَهُوَ مِنْ كَانَ إِلَى رَاحٍ وَقِسْمٌ [149] لَا يَجُوزُ

Mübtedā ve, : وَهُوَ

Mevşul veya mevşuf. : مَا

Zarf ve, : فِي أَوَّلِهِ

Fā'il-i zarf veya haberi mükaddem mübtedā ve cümle şıla veya şıfattır مَا ya ve mevşul

şılasıyla veya mevşuf şıfatıyla haber-i mübtedādır. Taḥdīrِ الثَّانِ الْأَفْعَالُ الَّتِي ثَبَتَ فِي أَوَّلِهَا مَا أَوْ أَفْعَالٌ

ثَبَتَ فِي أَوَّلِهَا مَا

Ma'tūftur ye. : قِسْمٌ يَجُوزُ : خِلَافًا لِابْنِ كَيْسَانَ فِي غَيْرِ مَا دَامَ وَقِسْمٌ مُخْتَلِفٌ فِيهِ

Ey : الْقِسْمُ الْمُخْتَلِفُ وَهُوَ

Mübtedā ve haberdir. : لَيْسَ

Maḥşul-i Terķib

وَيَجُوزُ تَقْدِيمُ حَبَرِهَا عَلَيْهَا ya'nī ef'āl-i nāqışanın haberlerini esmāsı üzerine taqđīm eylemek cāizdir bilā hilāf. Zīrā ki bunlar fi'llerdir ve kendi ma'müllerinde kuvvet taşarrufları var. Gerekse merfū' muqaddem olsun ve gerekse menşūb. Lākin bu ef'ālin haberleri kendileri üzere muqaddem olmada üç kısımdır. Bir kısmı oldur ki bi'l-ittifāḡ cāizdir ve ol كَان den رَاخ ya dektir. Ol tertīb üzere ki muşannif kitābında zikr eylemiştir. Zīrā bunlar ef'āldir mef'üle müşābehette 'amel eylemeğe kādirlerdir muqaddemde olursa māni' ise hiç yoktur ve bir kısmı oldur ki haberi kendinin üzerine muqaddem olmak cāiz değildir ve ol şol fi'l-i nāqıştır ki evvelinde kelime-i مَا ola. Gerekse nāfiye ola ve gerekse maşdariyye. Ammā nāfiye olunca onun için ki nefy-i maşdar kelām iktizā eder pes. Lāyık değildir ki kendinin ma'mülü üzerine teqaddüm eyleye ve ammā maşdariyye olunca onun için ki mā-i maşdarī ve أَفْ-i maşdarī ve أَفْ-i meftūḡa ḡurūf-ı mevşūle derler ki māba'diyle her birisi bir nesne menzilindedir pes. Nice ki mevşūlāt isminin şılası ḡayyizinde olan nesne mevşūl üzerine muqaddem olmaz. Bu ḡurūf üzerede ḡāl böyledir. Ammā İbni Keysān naḡvilerden مَا دَامَ de hilāf eylemiştir cumhūra. Ammā ol dört fi'le hilāf eylemiştir ve onların haberini muqaddem eylemek cāiz düşmüştür kendilerinin üzerine. Zīrā kelime-i مَا eğerçe ḡarf-i nefydir ammā çünkü bir fi'le dāḡil olur ki ma'nāsı nefydir ve ifāde-i nefy nefy eyledi. ḡaşılı ma'nāsı şubūt müstemir olur pes. Güya ki bunda nefy yoktur. Belki bu ef'āl كَان menzilindedir pes. Haberlerini üzerlerine muqaddem eylemek cāiz olur. Lākin mu'teber [150a] mezḡeb-i cumhūrdur. Zīrā ki istimrā-i subūt fer'-i nefy nefydir pes. Ol aşl bu ef'āle melḡūzdur kısım-ı şāliḡ muḡtelif-i fīhtir naḡviler arasında ve ol لَيْس dir. Bir ḡāife ol ḡavl üzeredir ki لَيْس nin haberi لَيْس üzere muqaddem olmaz. Zīrā nefy içindir ve nefy saḡr-ı kelām iktizā eder ve bir ḡāife muqaddem olur dediler. Zīrā لَيْس nin 'ameli fi'liyyet içindir nefy için değil. Niteki sābık zikr oldu pes. Kendi ma'mülünden ki muqaddem mef'üle müşābihtir. Taşarruf eylemeğe kādir olur ve ḡavl-i ḡudāy-ı Te'ālā يَأْتِيهِمْ لَيْس مَصْرُوفًا عَنْهُمْ delālet eder ki taqđimin cevāzına zīrā ki يَوْمَ مَا'mül-i مَصْرُوفًا dır ki ḡaber-i لَيْس dir pes. Ma'mül ḡaber-i لَيْس cāizdir ki لَيْس üzerine muqaddem ola. İmdī taqđīm-i ḡaber لَيْس üzerine bi-tariḡ-i evlā cāizdir. Zīrā her yerdeki ma'mül vāki' olmağa kābildir. Ol ma'mülün 'āmili vāki' olmağa bi-taiḡ-i evlā kābildir.

[Ef'āl-i-Muḡārabe]

أَفْعَالُ الْمُقَارَبَةِ مَا وَضِعَ لِلذَّنْوِ الْحَرِّ رَجَاءٌ أَوْ حُصُولًا أَوْ أَخْذًا فِيهِ فَالْأَوَّلُ عَسَى وَهُوَ غَيْرُ مُتَصَرِّفٍ تَقُولُ عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ وَعَسَى أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ وَقَدْ يُحْذَفُ أَنْ وَالثَّانِي كَادَ تَقُولُ كَادَ زَيْدٌ يَجِيءُ وَقَدْ يَدْخُلُ أَنْ وَإِذَا دَخَلَ النَّفْيُ عَلَى كَادَ فَهُوَ كَالْأَفْعَالِ عَلَى الْأَصَحِّ وَقِيلَ يُكُونُ لِلْإِثْبَاتِ مُطْلَقًا وَقِيلَ يُكُونُ فِي الْمَاضِي لِلْإِثْبَاتِ وَفِي الْمُسْتَقْبَلِ كَالْأَفْعَالِ تَمَسُّكَ بِقَوْلِهِ تَعَالَى وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ وَبِقَوْلِهِ ذِي الرُّمَّةِ إِذَا غَيَّرَ الْجَهْرُ الْمُحِبِّينَ لَمْ يَكُنْ رَسِيسُ الْهَوَى مِنْ حُبِّ مَيَّةَ يَبْرُحُ وَالثَّلَاثُ طَفِقَ وَكَرَبَ وَجَعَلَ وَأَخَذَ وَهِيَ مِثْلُ كَادَ وَأَوْشَكَ وَهِيَ مِثْلُ عَسَى وَكَادَ فِي الْإِسْتِعْمَالِ

[I'rāb]

Temyiz : أفعَالُ الْمُقَارَبَةِ مَا وَضِعَ لِلذَّنْوِ الْحَرِّ رَجَاءٌ

في الحَرِّ Ey : أَوْ حُصُولًا أَوْ أَخْذًا فِيهِ

فَالْأَوَّلُ عَسَى وَهُوَ غَيْرُ مُتَصَرِّفٍ تَقُولُ عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَقُومَ وَعَسَى أَنْ يَقُومَ زَيْدٌ وَقَدْ يُحْذَفُ أَنْ وَالثَّانِي كَادَ تَقُولُ كَادَ زَيْدٌ يَجِيءُ وَقَدْ يَدْخُلُ أَنْ وَإِذَا كَادَ : دَخَلَ النَّفْيُ عَلَى كَادَ وَهُوَ

ye. Mef'ul-i lehtir : كَالْأَفْعَالِ فِي إِنَّهُ مَنْفِيٌّ عَلَى الْأَصَحِّ وَقِيلَ يُكُونُ فِي الْمَاضِي لِلْإِثْبَاتِ وَفِي الْمُسْتَقْبَلِ كَالْأَفْعَالِ تَمَسُّكَ

بِقَوْلِهِ تَعَالَى وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ وَبِقَوْلِهِ ذِي الرُّمَّةِ بَيَّتْ إِذَا غَيَّرَ الْجَهْرُ الْمُحِبِّينَ لَمْ يَكُنْ رَسِيسُ الْهَوَى مِنْ حُبِّ مَيَّةَ يَبْرُحُ وَالثَّلَاثُ طَفِقَ وَكَرَبَ وَجَعَلَ الْأَفْعَالُ الْأَرْبَعَةُ : وَأَخَذَ وَهِيَ

أَوْشَكَ Ey kelime-i : مِثْلُ كَادَ وَأَوْشَكَ وَهِيَ

مِثْلُ عَسَى وَكَادَ فِي الْإِسْتِعْمَالِ

Mahşul-i Terkiib

أَفْعَالُ الْمُقَارَبَةِ [150b] ya'nî bir nice fi'l ki kurbе delâlet eder ve bu ef'âl-i nâkışa eḥavâtındandır ki isim ve ḥabere muḥtâclardır. Lâkin ef'âl-i nâkışadan mümtâzlardır ki bunların ḥaberleri fi'l-i muzâri'dir اَنَّ ḥarfıyle maşdar veya اَنْ siz ve bunlar bir nice fi'ldir ki mevzû' olmuştur kurbе delâlet için ḥaberleri recâ cihetinden veya ḥuşul veya ona şuyû' eylemek için evvelkisi ya'nî evvelki kurb ḥabere delâlet eder recâ cihetinden kelime-i عَسَى dır ve bu kelime ḡayr-ı munşarifedir ya'nî ondan mâzî şîğlarından ḡayrı munşarifedir ya'nî ondan mâzî şîğalarından ḡayrı gelmez عَسَيْتَ gibi el-ilâḥ ve bunun isti'mâl-i iki iki vech üzeredir. Biri oldur ki fâ'ili ism-i muḥaḥ olur ve ḥaberi اَنَّ ile maşdar-ı fi'l-i muzâridir. Naḥve عَسَى اَنْ يَخْرُجَ bu isti'mâl üzere

fi'l-i tām olur ki fā'iliyle kelâmdır ve Zeyd bu terkîbte fā'il-i يُخْرِجُdür ve evvelki isti'mâlde عَسَى fi'l-i nâkıştır isim ve habere muhtâc lâkin çünkü haberi أَنُ ile fi'l-i muzâri'dir recâla münâsebet cihetinden pes. Ol fi'l maşdarla müevvel olur bir muzâf taqđirine muhtâc olur عَسَى زَيْدٌ ذَا خُرُوجٍ veya maşdar ism-i fā'il ma'nâsına ola. Naḥve عَسَى زَيْدٌ خَارِجًا ba'zı naḥviler demişler ki عَسَى isti'mâl-i evvelde kârib ma'nâsınadır ey قَارِبَ زَيْدٌ الْخُرُوجِ ve isti'mâl-i sâni'de kurb ma'nâsınadır ey قَرِبَ خُرُوجِ زَيْدٍ lâkin bundan tevehhüm oldur ki أَنُ mekûl-i عَسَى ola haberi olmaya ve bi'l-cümle kelime-i عَسَى cemi' isti'mâlât ve mekâdîrde inşây-i recâ ma'nâsınadır. Recâdan haber ma'nâsına değildir. Fi'l-i muḳârebin sâni'si ya'nî ḥuşûl cihetinden kurb habere delâlet eyleyen kelime-i كَادَ di ve bunun haberi muzâri' olur أَنُ siz. Naḥve كَادَ زَيْدٌ يُخْرِجُ ya'nî yakîn oldu Zeyd'in ḥurûcu ḥâşıl olmağa ve kâh olur ki haberine أَنُ dâhil olur عَسَى ya teşbîhen. Niteki عَسَى dan أَنُ düşer كَادَ ye teşbîhen. Naḥve عَسَى زَيْدٌ يُخْرِجُ ve كَادَ haber ma'nâsınadır inşâ ma'nâsınadır inşâ ma'nâsına değildir ve كَادَ bir kelimedir ki munşarıftır ondan müteḳât muzâri' ve gayrıları müsta'meldir وَإِذَا دَخَلَ النَّفْيُ ya'nî her kâh ki كَادَ ye ve bir mutaşarrıfâtına edât-ı nefy dâhil olsa ḥükmü sair ef'âl gibidir nefy ma'nâsını ifade eylemede [151a] Niteki dersin كَادَ زَيْدٌ يُخْرِجُ وَلَمْ يَكِدْ زَيْدٌ يُخْرِجُ ya'nî yakîn olmaz ve yakîn olmadı Zeyd çıkmaya eṣaḥ mezheb budur sair ef'âle kıyâsla ve ba'zılar demişler ki كَادَ ve mutaşarrıfâtı nefy duḥûlünden sonra işbât ifade eder ve ba'zıla tafşîl edip demişler ki nefy mâzîde مَاكَادَ gibide işbât ifade eder ve müstakbelde لَمْ يَكِدْ gibide nefy içindir ve müstemsik bu sözde ḳavl-i ḥüdâdır ki كَادَ زَيْدٌ يُخْرِجُ وَلَمْ يَكِدْ زَيْدٌ يُخْرِجُ ZİRÂ eğer مَاكَادُوا nefy ifade eylese münâkıẓ فَدَجَّوْهَا olurdu ve bu delîl delâlet eder mezheb-i itlâkın cüzüne ya'nî كَادَ ve onun mutaşarrıfâtına nefy dâhil olsa işbât ifade eder diyene ve ol kimsenin tmâm mezhebine ki demiştir mâzîde işbât içindir. ZİRÂ ki bu kimse ki müstakbelde nefy içindir diyene delîle ihtiyâc yoktur sair ef'âlden ḥâric kıyâsa. Niteki mezkûr oldu ve bu müstemessikten cevâb oldur ki مَاكَادُوا يَفْعَلُونَ nefy içindir ve münâkıẓ فَدَجَّوْهَا değildir. ZİRÂ ma'nây-ı kelâm budur ki onlar دَجَّعَ eylediler ve دَجَّعَ eylemezden evvel دَجَّعَ eylemeğe kârib değiller idi. Ol teftişlere göre ki onlardan şâdir olmuştu ve mezheb itlâkın cüz-i sâni'sine mütemssiiin oldur ki ba'zı fuṣḥâ ve belâğâ-i ve'r-rumme bu beyt mezkûrda taḥaṭṭie eylemişlerdir pes. Eğer لَمْ يَكِدْ بَرَّاحُ رَسِيسُ الْهُوَى için olmayaydı bunların taḥaṭṭiesinin vechi olmazdı ve cevâb

oldur ki ol taḥāṭṭie nā-şavāb etmiştir ve cāizdir ki muḥaṭṭienin i'tikādı bu ola ki كَاد nin ve munşarıfātın ḥālī nefyde sāir ef'āl gibi olmaya ve kendinin i'tikād-ı bāṭılına göre taḥāṭṭie eylemiş ola. ḳavl-i الرُّمَّة ذِي ki şavāb üzeredir ve cāizdir ki mezheb-i aşḥāb tafşıl kendi müdde'ālarının cüz-i şānisine ḳāvli ذِي الرُّمَّة ye temessük edeler. Zīrā ki bunda murād nefydir mübālağa ṭarīḳıyla رَسِيس هَوَى mühabbetten zāil olmağa ḳarīb olmadı. Değil ki zāil olmak ve şek yok ki zevālin ḳurbunu nefy eylemek eblağdır nefy zevālden ve bu ḳabīldendir ḳavl-i ḥüdāyı te'ālā يَكِد يَرَاهَا ya'nī ḳurb-i ru'yet yoktur değil ki ru'yet ef'āl-i muḳārebenin üçüncüsü oldur ki ḥabere şurū'n ḳarībine delālet eyleye ve bunlar dört [151b] fi'ldir ki isti'mālde كَاد gibidir ya'nī ḥaberleri fi'l-i muzāri'dir أَنْ siz. Naḥve جَعَلَ يَفْعُلُ كَذَا وَطَفِقَ يَفْعُلُ كَذَا intehā ve أَوْشَكَ isti'mālde kāh olur ki ḥaberini أَنْ ile عَسَى gibi ve kāh أَنْ sizdir كَاد gibi. Naḥve وَأَوْشَكَزَيْدٌ يَخْرُجُ وَأَوْشَكَزَيْدٌ يَخْرُجُ

[Ta'accüb Fi'li]

فَعْلُ التَّعَجُّبِ مَا وَضَعَ الْإِنْشَاءُ التَّعَجُّبَ وَلَهُ صِيغَتَانِ مَا أَفْعَلُهُ وَأَفْعُلُ بِهِ وَهُمَا غَيْرُ مُتَصَرِّفَيْنِ تَقُولُ مَا أَحْسَنَ زَيْدًا وَأَحْسَنَ بَرِيدًا وَلَا يُبْنِيَانِ إِلَّا مَا يُبْنَى مِنْهُ أَفْعَلُ التَّفْضِيلِ وَيُتَوَصَّلُ فِي الْمَمْتَنِعِ بِمِثْلِ مَا أَشَدُّ اسْتِخْرَاجَهُ وَأَشَدُّ بِاسْتِخْرَاجِهِ وَلَا يُتَصَرَّفُ فِيهِمَا بِتَقْدِيمٍ وَتَأْخِيرٍ وَلَا فَصْلٍ وَأَجَازَ الْمَازِيِ الْفَصْلُ بِالظَّرْفِ وَمَا ابْتِدَآئِيَّةُ نَكْرَةً عِنْدَ سِبْوَئِهِ وَمَا بَعْدَهَا الْخَبَرُ وَمَوْصُولَةٌ عِنْدَ الْأَخْفَشِ وَالْخَبَرُ مَحْذُوفٌ وَبِهِ فَاعِلٌ عِنْدَ سِبْوَئِهِ فَلَا ضَمِيرٌ فِي أَفْعَلٍ وَمَفْعُولٌ عِنْدَ الْأَخْفَشِ وَالْبَاءُ لِلتَّعْدِيَةِ أَوْ زَائِدَةٌ فَفِيهِ ضَمِيرٌ

[İ'rāb]

Ey : فَعْلَا التَّعَجُّبِ مَا وَضَعَ الْإِنْشَاءُ التَّعَجُّبَ وَلَهُ صِيغَتَانِ مَا أَفْعَلُهُ وَأَفْعُلُ بِهِ وَهُمَا غَيْرُ مُتَصَرِّفَيْنِ تَقُولُ مَا أَحْسَنَ زَيْدًا وَأَحْسَنَ بَرِيدًا وَلَا يُبْنِيَانِ فَعْلَا التَّعَجُّبِ مِنْ شَيْءٍ

إِلَّا : Müstesnā-i müferrağ.

Muzāri' mechül : مَا يُبْنَى مِنْهُ أَفْعَلُ التَّفْضِيلِ وَيُتَوَصَّلُ

الَّذِي امْتَنَعَ بِنَاؤُهُ مِنْهُ Kāim-i maḳām-ı fā'il ey فِي الْمَمْتَنِعِ

ye müte'allık. بِمِثْلِ

فِي الصِّيغَتَيْنِ Ey : مَا أَشَدُّ اسْتِخْرَاجَهُ وَأَشَدُّ بِاسْتِخْرَاجِهِ وَلَا يُتَصَرَّفُ فِيهِمَا

Mübtedâ : بِتَقْدِيمٍ وَتَأْخِيرٍ وَلَا فَصْلَ وَأَجَارَ الْمَارِئِي الْفَصْلَ بِالطَّرْفِ وَمَا

Haberi. : ابْتِدَاءِيَّةٌ

Haber ba'de'l-ḥaber. : نَكْرَةٌ

هُوَ عِنْدَ سَبَبِيَّوَيْهِ Ey : عِنْدَ سَبَبِيَّوَيْهِ

Mevşûle. : وَمَا

Ey بَعْدَ كَلِمَةِ مَا , s1 ve mevşûl şılasıyla mübtedâ. : بَعْدَهَا

Haber-i mübtedâ ve bu cümle ḥaber-i şâlixdir mübtedâ-i evvele. : الْحَبَرُ

Haber-i râbi'dir mübtedâya. : وَمَوْصُولَةٌ

هُوَ عِنْدَ الْأَخْفَشِ haber ey Mübtedâ-i maḥzûfa ḥaber ey : عِنْدَ الْأَخْفَشِ

Mübtedâ. : وَالْحَبَرُ

Haberi. : مُحَدَّثُوفٌ

Mübtedâ. : وَبِهِ

Haber. : فَاعِلٌ

Mübtedâ-i maḥzûfa ḥaber. : عِنْدَ سَبَبِيَّوَيْهِ

وَيُشَبِّهُ فَاعِلٌ dir ma'tûf ola إِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَلَا ضَمِيرَ فِيهِ وَجَاءَ ey Cezâ-i şart-ı maḥzûftur : فَلَا ضَمِيرَ فِي أَفْعَلٍ

cümlesine وَبِهِ mübtedâ.

Haber ey : وَمَفْعُولٌ

عِنْدَ الْأَخْفَشِ وَالْبَاءُ لِلتَّعْدِيَةِ أَوْ زَائِدَةٌ فِيهِ ضَمِيرٌ

Maḥşûl-i Terkîb

أَفْعَالُ التَّعَجُّبِ bu nüshada teşniye şîğasıyla vâki'dir ve ba'zı nüshada cem' şîğasıyla 'ibâretiyle ve ikisi de şahîhtir. Zîrâ eğer şîğaya nazar edersen teşniye münâsibtir ve eğer mevâdda nazar edersen [152a] ki bu iki şîğa ol mâddelerdedir cem'-i münâsibtir. Zîrâ şol ef'aller ki مَا أَفْعَلُهُ vezni üzere gelmiştir nâ-maḥşûrdur. Meşelâ مَا أَحْسَنَ زَيْدًا وَمَا أَكْرَمَ زَيْدًا وَضَمًّا أَحْكَمَ زَيْدًا intehâ. Gine bunun gibi şol mâddeler ki بِهِ أَفْعَلُ vezni üzere gelmiştir nâ-maḥşûrdur. Naḥve أَحْسِنَ intehâ. Lâkin cem' münâsiberkeder muşannifin وَهِيَ صَيِّغَتَانِ kavline ve ba'zı nüshada وَهِيَ غَيْرُ مُتَصَرِّفَةٍ kavline ya'nî ef'âl-i ta'accüb iki şîğa üzeredir mutaşarrıf değildir ve ta'rîf eylediği التَّعَجُّبِ لِبِنَاءِ مَا diye ya'nî ef'âl-i ta'accüb bir nice fi'ldir ki mevzû' olmuştur inşâ-i ta'accüb için. İmdi عَجِبْتُ وَتَعَجُّبْتُ gibiler ki eḥbâr-ı ta'accüb içindir ta'rîften ḥâric kalır وَمَا أَحْسَنَ مَا أَفْعَلُهُ dūr مَا أَفْعَلُهُ iki şîğadır birisi ef'âl-i ta'accüb iki şîğadır birisi مَا أَفْعَلُهُ gibi ve birisi بِهِ أَفْعَلُ dir أَحْسِنَ dir أَحْسِنَ gibi ve bu iki şîğa mebnî olmaz illâ sülâşî mücerreden ki elvân ve 'uyûbtan olmaya ve eğer dilerlerse ki bunlardan binâ-i ta'accüb edeler أَشَدُّ وَأَكْثَرُ وَأَحْسَنَ مَا أَشَدُّ اسْتِخْرَاجُهُ وَأَشَدُّ بِاسْتِخْرَاجِهِ وَمَا أَكْثَرَ حَزْنُهُ وَأَكْثَرَ بِحَزْنِهِ وَمَا أَقْبَحَ عَوْرَهُ وَأَقْبَحَ بَعُورِهِ Naḥve mişâliyle tevaşşul ederler. Naḥve ve bu iki şîğa ta'accübte teḳaddüm ve te'ḥîr ve faşillataşarruf olmaz. Zîrâ ki bu iki şîğa ma'nâ-i inşâ vâsıtasıyla ḥurûfa müşâbihtir. İmdi lâyıḳ budur ki bunlarda taşarruf olmaya. Niteki ḥurûfta taşarruf olmaz pes. Câiz değildir ki diyesin مَا زَيْدًا وَأَحْسَنَ وَزَيْدًا مَا أَحْسَنَ الْيَوْمَ زَيْدًا وَزَيْدًا أَحْسِنَ وَأَحْسِنَ الْيَوْمَ ammâ Mâzinî zarfla faşlı câiz tutmuştur. Naḥve وَمَا , مَا أَحْسَنَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَصَدَّقَ ibtidâdır nekrada i'râb aşliyyesinde مَا أَحْسَنَ زَيْدًا de üç vecih var. Birisi budur ki kelime-i mâ şey' ma'nâsına maḥallen merfû' mübtedâdır ve mâba'dî ki أَحْسَنَ dir مَا ya râci' zamîr-i müstetirle ve mef'ülle maḥallen merfû' ḥaberidir bu mübtedânın ve bu terkîb bu taḳdîrce شَرُّ أَهْرَ ذَا نَابِ ḳabîlindendir ve bu Sîbeveyh'in mezhebidir ve şânîsi budur ki mâ-i mevşûldürkendiden sonra cümle şılasıdır ve mecmû' mevşûl şılasıyla maḥallen merfû' mübtedâ ve ḥaberi maḥzûftur ey الَّذِي أَحْسَنَ زَيْدًا شَيْءٌ dūr ve bu vech-i Ahfeş'in mezhebidir. [152b] Vech-i şâliḡ budur ki mâ-i istifhâm için maḥallen merfû' mübtedâdır ve ondan sonra cümle maḥallen merfû' ḥaberidir ve bu vüçûh aşl-ı terkîb ḥasbince ma'nây-ı murâda göre ki inşâ-i ta'accübtür. Zîrâ ki ma'nây-ı ta'accubu ḥasbince bu 'ibâretin eczâsında hiç iḳtîzâ-i i'râb yoktur وَأَحْسِنَ terkîbinde Zeyd fâ'il أَحْسِنَ dir. Sîbeveyh katında مَا أَفْعَلُهُ ki aşl terkîb مَا أَحْسَنَ زَيْدًا idi مَا أَحْسَنَ زَيْدًا idî مَا أَفْعَلُهُ ona ḥaberdir tagyîr eylediler şîğa-i

أَحْسَن ki emirdir. Ammā ma'nā gine ol haberlik üzeredir bāriz irāddır fā'ilde. Niteki كَفَى بِاللّٰهِ da öyledir. Ammā Aḥfeş katında şīga-i أَحْسَن emirdir. Kendi ma'nāsına haber ma'nāsına değildir ve bā mef'ulde zāiddir. Eğer أَحْسَن müte'addī أَحْسَن den me'hūz ise niteki Ḥüdā kavlinde وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ ve صارَ ذَا أَحْسَن ey أَحْسَن den me'hūz ise ey أَحْسَن لازم-۱ أَحْسَن den me'hūz ise ey أَحْسَن ve iki taḥdīrce bile أَحْسَن emirdir her muḥāṭab ki Zeyd'i vaşf eyleye ḥüsne. Güya ki her muḥāṭaba der ki أَحْسَن ve bu ma'nāy-ı aslı emrīden inşā-i taa'ccuba menḳūl olmuştur. Niteki mezḥeb-i Sībeveyh'de ma'nāy-ı haberīden inşāyi ta'accuba menḳūldür ḥafī değildir ki Sībeyveh mezḥebinde أَحْسَن de zamīr yoktur. Zīrā ki fa'il mezkūrdur. Ammā Aḥfeş mezḥebinde onda zamīr-i müstetir var her muḥāṭaba rāci'. Ma'lūm ola ki bunların taḥkīkī üzere ef'āl-i ta'accubun ma'naları vāzih olmadı pes. Türkçe ma'nā vermeli evvel ki مَا أَحْسَنَ زَيْدًا وَمَا أَكْرَمَ زَيْدًا وَأَحْسَنُ مَا أَحْسَنَ زَيْدًا وَمَا أَكْرَمَ زَيْدًا وَأَحْسَنُ terkiplerine deriz ki نَعَجِبُ حُسْنَ دُرٍّ نَعَجِبُ كَرِيمٍ dir ma'nā cihetinde iki şüret beraberdir. ḥaşılı ma'nā beyānında şıfatı ne vecihle gelirse onu götürmek gerek. Meşelā مَا أَنْصَرَهُ نَعَجِبُ نَاصِرٍ dir مَا أَنْصَرَهُ نَعَجِبُ نَاصِرٍ ne 'aceb dāribtir مَا أَنْصَرَهُ نَعَجِبُ نَاصِرٍ ma'nāda bunun gibidir teemmülettir.

[Medḥ ve zemm Fi'illeri]

أَفْعَالُ الْمَدْحِ وَالذَّمِّ مَا وَضِعَ لِإِنْشَاءِ مَدْحٍ أَوْ ذَمٍّ فَمِنْهَا نَعَمٌ وَيُسْ وَشَرْطُهُمَا أَنْ يَكُونَ الْفَاعِلُ مُعْرَفًا بِاللَّامِ أَوْ مُضَافًا إِلَى الْمَعْرَفِ بِمَا أَوْ مُضَمَّرًا مُمَيَّرًا بِنَكْرَةٍ مَنْصُوبَةٍ أَوْ بِمَا مِثْلُ فِعْعِمَا هِيَ وَبَعْدَ ذَلِكَ الْمَخْصُوصُ وَهُوَ مُبْتَدَأٌ وَمَا قَبْلُهُ خَبَرُهُ أَوْ خَبَرٌ مُبْتَدَأٌ مُخَدَّوْفٌ مِثْلُ نَعَمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ وَشَرْطُهُ مُطَابَقَةُ الْفَاعِلِ وَيُسْ مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا وَشَبْهَهُ مُتَأَوَّلٌ وَقَدْ يُخَدَّفُ الْمَخْصُوصُ إِذَا عَلِمَ نَحْوُ نَعَمَ الْبَعْدُ وَنَعَمَ الْمَاهِدُونَ [153] وَسَاءَ مِثْلُ بُسْ وَمِنْهَا حَبْدًا وَفَاعِلُهُ ذَا وَلَا يَتَغَيَّرُ وَبَعْدَهُ الْمَخْصُوصُ وَإِعْرَابُهُ كِإِعْرَابِ مَخْصُوصٍ نَعَمَ وَيَكُونُ أَنْ يَقَعَ قَبْلَ الْمَخْصُوصِ أَوْ بَعْدَهُ مُمَيَّرٌ أَوْ حَالٌ عَلَى وَفْقِ مَخْصُوبِهِ

[İ'rāb]

أَفْعَالُ الْمَدْحِ وَالذَّمِّ مَا وَضِعَ لِإِنْشَاءِ مَدْحٍ أَوْ ذَمٍّ فَمِنْهَا : Ey ef'āl-i medḥ ve zemm demdir.

نَعَمٌ وَيُسْ : Ey نَعَمٌ وَيُسْ وَشَرْطُهُمَا

بِاللَّامِ : Ey أَنْ يَكُونَ الْفَاعِلُ مُعْرَفًا بِاللَّامِ أَوْ مُضَافًا إِلَى الْمَعْرَفِ بِمَا

بَعْدَ ذِكْرِ الْفَاعِلِ : Ey أَوْ مُضَمَّرًا مُمَيَّرًا بِنَكْرَةٍ مَنْصُوبَةٍ أَوْ بِمَا مِثْلُ فِعْعِمَا هِيَ وَبَعْدَ ذَلِكَ

المُخْصُوصُ Ey : mübtedā ve,

مُبْتَدَأٌ : Haberi.

وَمَا قَبْلَهُ خَبَرُهُ : Cümle-i ismiyye haber-i āḥardır mübtedāya.

أَوْ خَبَرٌ مُبْتَدَأٌ مَحْذُوفٌ : Ma‘tūftur mübtedāya.

شَرْطُ الْمُخْصُوصِ Ey : مِثْلُ نَعَمِ الرَّجُلِ زَيْدٌ وَشَرْطُهُ

Mübtedā. : مُطَابَقَةُ الْفَاعِلِ وَيُسَمَّى مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا

شِبْهُهُ مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ Ey : وَشِبْهُهُ

قَوْلُهُ مِثْلُ الْقَوْلِ الَّذِينَ وَشِبْهُهُ مُتَأَوَّلٌ Haber-i mübtedā ey : مُتَأَوَّلٌ

مِنْ أَفْعَالِ الْمَدْحِ حَبْدًا Ey : وَقَدْ يُحَذَفُ الْمُخْصُوصُ إِذَا عَلِمَ مِثْلُ نَعَمِ الْبُعْدُ وَنَعَمِ الْمَاهِدُونَ وَسَاءَ مِثْلُ بُسٍّ وَمِنْهَا حَبْدًا

فَاعِلٌ حَبٌّ Ey : وَفَاعِلُهُ ذَا

ذَا Ey : وَلَا يَتَغَيَّرُ

ذَا Ey : وَيَعْدُهُ

مُخْصُوصٌ حَبْدًا Ey : الْمُخْصُوصُ وَإِعْرَابُهُ كِإِعْرَابِ مَخْصُوصٍ نَعَمَ وَيُجُوزُ أَنْ يَقَعَ قَبْلَ الْمُخْصُوصِ وَيَعْدُهُ تَمْيِيزٌ أَوْ حَالٌ عَلَى وَفْقِ مَخْصُوصِهِ

Maḥṣūl-i Terkiḥ

أَفْعَالُ الْمَدْحِ وَالذَّمِّ murād ef‘āl-i medḥ ve zemminden bir nice fil‘dir ki mevzū‘ olmuştur inṣā-i medḥ ve zemm için pes. مَدَحْتُ وَذَمَمْتُ وَكَرَّمْتُ لَوْمْ ki aḥbār-ı medḥ ve zemm içindir. Bu ta‘rife dāḥil değillerdir ve aşıl ef‘āl-i medḥde نَعَم ve ef‘āl-i zemimde بُسٍّ dir ve ef‘āl-i medḥ ve zemmin şartı oldur ki fā‘illeri üç vechin birisi üzere ola bi’l-lāmla mu‘arref الرَّجُلُ وَيُسَمَّى الرَّجُلُ نَعَم gibi veya mu‘arref bi’l-lāma muzāf ola. Naḥve صَاحِبُ الْقَوْمِ وَيُسَمَّى صَاحِبُ الْقَوْمِ نَعَم veya bir mübhem zamīr nekra-i menṣūbe ile temyīz ve müfessir naḥve نَعَمَ شَيْئًا ey فَتَعَمَّاهِي ile mümeyyiz ki şey’ ma‘nāsına ola naḥve ey المَصْدَقَاتِ ve üç vechin birisi üzere fā‘il zikrinden sonra maḥṣūṣ medḥ ve zemm olur naḥve

نَعِمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ وَبُئْسَ الرَّجُلُ عَمْرُو i'rābında naḥvîlerin iki mezhebi var. Birisi oldur ki maḥşûş mübtedâ-i evvelinde cümle muḳaddem ḥaber ve elif ve lām نَعِمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ de kāim-i maḳām zamîrdir ve birisi oldur ki maḥşûş mübtedâ-i maḥzûfa ḥaber olur. Zîrâ çünkü نَعِمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ dedin gûya ki [153b] bir şâil suâl edip dedi مَنْ هُوَ cevâbında dedin زَيْدٌ ya'nî هُوَ زَيْدٌ ve bu mezheb eşaḥ ve evlâdır. Niteki ğayr-ı kitâblarda mebnîdir ve maḥşûşun şartı fâ'ile muṭâbık olmaktadır cinsinde ve ifrâdda ve teşniye ve cem'de ve tezkîrde ve te'nîşte. Zîrâ ki ma'nâ cihetinde ol hemân fâ'ildir naḥve نَعِمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ وَنَعِمَ الرَّجُلَانِ الرَّيْدَانِ وَنَعِمَ الرَّجَالُ الرَّيْدُونَ وَنَعِمَ الْمَرْأَةُ هِنْدٌ وَنَعِمَ الْمَرْآتَانِ الْهِنْدَانِ وَنَعِمَ الْبَنَاتُ الْهِنْدَانُ ve bu vaz' üzere kıyâs ile بئس ve eğer ba'zı mevâzi'de muṭâbakat zâhir olmazsa te'vîle ihtiyâc olunur ḳavl-i Hüdây-ı te'âlâ da gibi بئس مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا bunda iki te'vîlden birisi gerek. Evvel bu ki taḳdîr-i kelâm budur ki بئس مِثْلُ الَّذِينَ كَذَبُوا pes مِثْلُ الَّذِينَ كَذَبُوا ki maḥşûştur muṭâbık fâ'ildir ki مِثْلُ الَّذِينَ dir zıkr olan aḥvâlde ikinci te'vîl بئس مِثْلُ الْقَوْمِ şıfat-ı قَوْمٌ dir ve tetimme-i fâ'ildendir ve maḥşûş maḥzûf olur. Ey بئس مِثْلُ الْقَوْمِ نَعِمَ الْعَبْدُ هُوَ أَيُّ أَيُّوبَ ve kâh olur ki maḥşûş ḥazf ederler ma'lûm olduğu için. Niteki Hüdây-ı te'âlâ Eyyüb'ü zikrinden sonra demiştir نَعِمَ الْعَبْدُ هُوَ أَيُّ أَيُّوبَ ey ve سَاءَ نَعِمَ الْعَبْدُ هُوَ أَيُّ أَيُّوبَ gibidir ya'nî سَاءَ نَعِمَ الْعَبْدُ هُوَ أَيُّ أَيُّوبَ den me'hûz ola fethâ sîniyle yaramazlık ma'nâsına ef'âl-i zemmdendir بئس gibi pes. Fâ'ili ya ma'rûf bi-lâmdır veya mu'arref bi-lāya muzâf veya zamîr-imübhem nekra ile mümeyyiz. Niteki سَاءَ نَعِمَ الْعَبْدُ هُوَ أَيُّ أَيُّوبَ de ma'lûm oldu مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا bunda zamîr-i mübhemdir ve مِثْلًا onu temyîz eder ve maḥşûş الْقَوْمِ dir muzâf taḳdîriyle ey مِثْلُ الْقَوْمِ سَاءَ نَعِمَ الْعَبْدُ هُوَ أَيُّ أَيُّوبَ ammâ مِثْلًا onu temyîz eder ve maḥşûş الْقَوْمِ dir muzâf taḳdîriyle ey مِثْلُ الْقَوْمِ سَاءَ نَعِمَ الْعَبْدُ هُوَ أَيُّ أَيُّوبَ ki مِثْلًا den ve مِثْلًا den ḳamme sîniyle me'hûz ola ğamkîn eylemek ma'nâsına ol ḥaberiyyettede müsta'meldir ef'âl-i zemmden değildir. Niteki سَاءَ نَعِمَ الْعَبْدُ هُوَ أَيُّ أَيُّوبَ derler ve cümle ef'âl-i mediḥdendir. حَبَّأَ ve bu mürekkebtir lafz-ı حَبَّ den حَبَّ الشَّيْءِ صَارَ حَبِيْبًا veya حَبَّ الشَّيْءِ صَارَ مُحْبُوْبًا ve lafz-ı zâdan ḥâşılı حَبَّ le zâdan mürekkebtir ve fâ'il-i حَبَّ lafz-ı zâdır lazım olduğu taḳdîrce. Ammâ müte'addi olduğu taḳdîrce lafz-ı حَبَّ den ki muġayyer olmul olur حَبَّ lafzına ma'nây-ı ḥaberdan inşâyâ müteġayyir olduğu için kelime kāim-i maḳām-ı fâ'il oldu. Lâkin gine ḥüküm fâ'ildedir. Onun için muşannif fark eylemeyip fâ'ile zâ dediki lafz-ı zâ bu ḥâlden müteġayyir olmaz. [154a] Belki dâimâ müfred müzekker şîġası üzeredir müşâr-ı ileyh mübheme işârettir. Niteki zamîr-i نَعِمَ müteġayyir olmaz kendi ḥâlinde zîrâ bir emr-i mübheme râci'dirpes. Dersin حَبَّأَ زَيْدًا حَبَّأَ الرَّيْدَانِ حَبَّأَ الرَّيْدُونَ حَبَّأَ هِنْدًا

حَبْدًا هُنْدَانِ حَبْدًا ve حَبْدًا da zadan sonra maḥṣūṣ ya memdūḥ mezkūr olur. Niteki ma'lūm oldu ve bu maḥṣūṣun i'rābı نَعِمَ maḥṣūṣun i'rābı gibidir ya'nı i'rābında iki kavı var ve حَبْدًا da zā ile نَعِمَ de zāmīr beyninde farkı oldur ki ol zāmīrin temyīzi lāzımdır ki eğer ol temyīz olup mefhūm olmazdı ki نَعِمَ de zāmīr vardır. Ammā kelime-i zāda temyīz vācib değildir. Belki cāizdir ki maḥṣūṣdan evvel veya sonra bir nekra mezkūr ola ki zāyı temyīz eyleye naḥve حَبْدًا رَجُلًا زَيْدٌ وَحَبْدًا حَبْدًا رَجُلًا زَيْدٌ ve bu iki farkın mebnası oldur ki zā bir eşkāra kelimedir. Bir emr-i mübheme delālet eder ve zāmīr نَعِمَ bir gizli nesnedir ki temyīzsiz mefhūm olmaz aşıla pes. Bu lafz-ı zāhir mübhemin ol kadar temyīze ihtiyācı olmaz ki zāmīr-i mübhem müşterek olur pes. Bu cihetten temyīz zāmīr-i vācibtir ve temyīz-i zā cāizdir vaib değildir. Gine bunun gibi cāizdir حَبْدًا da قَبْلَ الْمُحْصُوصِ حَبْدًا da حَبْدًا زَيْدٌ رَاكِبًا وَحَبْدًا رَاكِبًا زَيْدٌ ki ḥāl ola naḥve وَبَعْدَهُ بَنَكْرَةً

[Ḥarfler]

الحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ وَمِنْ ثَمَّةِ اِخْتِاجٍ فِي جُزْئِيَّتِهِ إِلَى اسْمٍ أَوْ فِعْلٍ حُرُوفُ الْجَرِّ مَا وَضِعَ لِلْإِفْضَاءِ الْفِعْلُ أَوْ مَعْنَاهُ إِلَى مَا يَلِيهِ مِنْ وَإِلَى وَحَتَّى وَهِيَ فِي الْبَاءِ وَاللَّامِ رَبُّ وَوَاوُهَا وَوَاوُ الْقَسَمِ وَبَاؤُهُ وَتَاؤُهُ وَعَنْ وَعَلَى وَالْكَافُ وَمُدُّ وَمُنْدُ وَخَلَا وَعَدَا وَحَاشَا فَمِنْ لِلْإِبْتِدَاءِ وَالتَّيْسِينِ وَالتَّبْعِيضِ وَزَائِدَةٌ فِي غَيْرِ الْمَوْجِبِ خِلَافًا لِلْكَوْفِيِّينَ وَالْأَخْفَشِ وَقَدْ كَانَ مِنْ مَطَرٍ وَشِبْهَهُ مُتَأَوَّلٌ

[I'rāb]

غَيْرُ مَا Ey : الحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ

الحَرْفُ فِي جُزْئِيَّتِهِ لِلْكَالَامِ كُنَّا كَانَ أَوْ غَيْرُهُ Ey : وَمِنْ ثَمَّةِ اِخْتِاجٍ

مَعْنَى فِعْلٍ Ey : إِلَى اسْمٍ أَوْ فِعْلٍ حُرُوفُ الْجَرِّ مَا وَضِعَ لِلْإِفْضَاءِ الْفِعْلُ أَوْ مَعْنَاهُ

اسْمٌ يَلِي الْحَرْفَ ذَلِكَ الْإِسْمُ وَهِيَ أَيُّ حُرُوفِ الْجَرِّ مَا أَوْرَدَهَا الْمُصَنِّعُ فِي الْمَثْنِ Ey : إِلَى مَا يَلِيهِ

وَوَاوُ رَبِّ Ey : مِنْ وَإِلَى وَحَتَّى وَهِيَ فِي الْبَاءِ وَاللَّامِ رَبُّ وَوَاوُهَا

الْقَسَمِ Ey : وَوَاوُ الْقَسَمِ وَتَاؤُهُ

وَبَاؤُهُ الْقَسَمِ فَمِنْ لِلْإِبْتِدَاءِ وَالتَّيْسِينِ وَالتَّبْعِيضِ وَزَائِدَةٌ فِي غَيْرِ الْمَوْجِبِ خِلَافًا لِلْكَوْفِيِّينَ وَالْأَخْفَشِ وَقَدْ كَانَ مِنْ مَطَرٍ وَشِبْهَهُ مُتَأَوَّلٌ

Maḥṣūl-i Terkiḥ

الحرف vaqtā ki [154b] isim ve fi'l beyānından ve ahkāmından fāriğ olduysa şimdi harfin beyanına ve ahkāmına şurū' edip buyurur ve harf niteki şadr-ı kitābta ma'lūm oldu bir kelimedir ki ğayrıda olan ma'naya delālet eder ve bu cihetten harf muhtāc oldu cüz'-i kelām olmada gerek 'umde gerekse fazla fi'le قَدْ ضَرَبَ gibi ve isme مِنَ الْبَصْرَةِ gibi. Tākim ma'nā ol harfden mefhūm ola ve cümle aḳsām-ı harften harf-i cerdir ve ol bir nice harftir ki mevzū' olmuştur fi'li ya ma'nāyı fi'li harf- cerrin yeliyesinde ya'nī māba'dinde olan nesneye irşād eriştirmek için gerekse ism-i şariḥ ola بِرُحْبَهَا ey قَوْلُهُ تَعَالَى وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ gibi veya te'vīl isimde ola naḥve سِرْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ veya ve bu cihettendir ki bu ḥurūfa ḥurūf-ı izāfet derler ya'nī nisbet fi'l ya ma'nāy-ı fi'l bu ḥurūf vāsiṭasıyla bu ḥurūfun māba'dine müte'allıḳ olur ḥurūf-ı cerde derler ya bundan ötürü ki ma'nāyı fi'li kendilerin maba'dini cer ederler ya'nī çekerler veya bunun için ki bunların eṣeri ḥareket-i cerdir وَهِيَ ya'nī ḥurūf-ı der muşannif metninde zıkr eylediğidir. ya'nī kelime- i مِنَ ḥurūf-ı cerden dört vecih üzeredir. Birisi ibtidā içindir ya mekānda naḥve سِرْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ veya zamānda naḥve وَهُوَ مِنَ الْأَمْرِ مِنْ قَبْلِ وَمِنْ بَعْدٍ ve bu vechin 'alāmeti muḳābilinde intihā şaḥiḥ olmaktır. Naḥve الَّذِي الْكُوفَةِ ikinci vechi tebyīndir naḥve فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ ve bunun 'alāmeti oldur ki الْوَتْنِ vech-i sāliṣ veya mutaṣarrıfātını yerine vaz' eylemekle ma'nā şaḥiḥ ola ey فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ الَّذِي هُوَ الْوَتْنِ vech-i sāliṣ oldur ki ma'nāy-ı teb'iz vere naḥve أَخَذْتُ مِنَ الدَّرَاهِمِ vech-i cihārum oldur ki zāid ola ve 'alāmeti oldur ki ḥazf eyleysin ma'nay-ı muhtelle olmaya naḥve مَا جَاءَنِي أَحَدٌ وَمِنْكَ ziyādesi kelām ğayr-ı mücebde olur ya'nī nefy ve nehy ve istifhāmda olur ve kelām-ı mücebde مِنْ zāyid olmaz Başriler katında ve Kūfiler kelām-ı mücebte cāiz tutmuşlar ve ba'zı kelām-ı ğayriyle istidlāl eylemişler naḥve قَدْ كَانَ مِنْ مَطَرٍ ey قَدْ كَانَ مِنْ مَطَرٍ ve kelām-ı ḥudāyla naḥve جَمِيعًا مِنْ دُؤُوبِكُمْ cevāb evvelki istidlālden oldur ki lafz-ı مِنْ mücebde ḥikāye ṭariḳıyladır [155a] güya ki bir sāil مَنْ مَطَرٍ dedi pes. Onun cevābında قَدْ كَانَ مِنْ مَطَرٍ denildi. İmdi bu مِنْ ol مِنْكَ ḥikāyesidir ki ğayr-ı mücebte idi ve istidlāl-i şāniden cevāb böyledir ki جَمِيعًا مِنْ دُؤُوبِكُمْ ümmet-i Nūḥ'a ḥiṭābtır. İNَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ümmet-i Muḥammed'e ḥiṭābtır ve cemī' zunūb ümmet-i Muḥammed'den mağfūr olmaktan ümmet-i Nūḥ'dan mağfūr olmak lāzım gelmez pes. de مِنْ دُؤُوبِكُمْ de مِنْ teb'iz için olur.

demek gerek idi pes. Bu lām عَن ma'nāsınadır ya'nī kāfirler Müslümanlar cihetinden ve cānibinde dediler eğer ol ki Muḥammed getirmiştir ḥayırlı oldu. Bunlar ya'nī Müslümanlar üzerimize sebeḳa eylemezlerdi. Belki biz onlardan eevvel onu aḥz ederdik vāv aḳşam ma'nasınada gelir ta'accüb için naḥve لَا يُؤَخِّرُ الْأَجَلَ umūr-ı 'izāmda müsta'meldir اللَّهُ لَقَدْ طَارَ الدُّبَابُ demezler ve kelime-i رَبِّ aḥlında inṣā-i ta'līl içindir kim ḥaberi muḳābilinde inṣā teksīr içindir. Eğerçe ikisinin bile māba'di ḥaberdur. Niteki sābıkda buna işāret olundu ve kelime-i رَبِّ inṣā-i teksīrde çok müsta'meldir ve eğerçekim ḥaberi inṣā-i taḳlīl için müsta'mel değildir ve رَبِّ ṣadr-ı kelām iḳtizā eder. Zīrā ma'nāsı inṣādır. Niteki kim ḥaberi de ṣadr-ı kelām iḳtizā eder bu cihetten ve kelime-i رَبِّ maḥṣūştur nekra-i mevṣūfeye. Ammā nekra olduğu zīrā ta'rīfe muḥtāc değildir ve ammā nekra-i vaṣf onun içindir ki رَبِّ bir cinsten nev'i taḳlīl içindir ve nekra vaṣf eylemekten cinsten bir nev'-i mefḥūm olur ve 'ale'l-eṣaḥ buyur [156a] duḡu işārettir bir ṭāifenin رَبِّ nin ḡayr-ı mevṣūfa duḡlūnū cāiz gördüklerine lākin eṣaḥ ḳāvl-i evveldir ve ṣol fi'l ki رَبِّ ona müte'allıḳ olur fi'l-i māzīdir. Zīrā رَبِّ taḳlīl-i muḥāḳḳaḳ içindir bu ise māzīde mutaṣavvır olur ve ol fi'l ekṣer-i isti'mālātda maḥzūf olur. Zīrā ki ḳurra'in delāletiyle ol fi'l ma'lūm olur naḥve رَبِّ ey لَقِيتُ ya'nī az mı ve kerīm veya çok mu ve kerīm ki ben onu gördüm ve eriṣtim ve kāh olur ki lafz-ı رَبِّ dāḡil olur bir zāmīr-i mübhem ki mümeyiz olur bir nekra-i menṣūba ile zāmīr bāb-ı نَعِم gibi ve ol zāmīr ki medḡl-i رَبِّ dir dāimā müfred müzekker olur. Zīrā ki rāci'dir zihinde bir mübheme. Naḥve وَرَبُّهُ رَجُلًا وَرَبُّهُ رَجُلَيْنِ وَرَبُّهُ امْرَأَةً وَرَبُّهُ امْرَأَتَيْنِ وَرَبُّهُ نِسْوَةً niteki zāmīr-i mübhem فَاعِل-ı نَعِم dir dāimā müfred müzekker olur ve Kūfīler bāb-ı رَبِّ de ḥilāf eylemişler ki ol zāmīr gerektir ki kendinin temyīzine muṭābıḳ ola ifrād ve teṣniye ve cem'de tezkīr ve te'nīṣde lākin Baṣrīler ḳavli eṣaḥtır ve رَبِّ ye māy-ı kāffa lāḥıḳ olur ki onu 'alemden men' eder pes. رَبِّ cümlede ṣol taḳlīl ve teksīr nisbet için olur ki ol cümleedir رَبُّمَا قَامَ رَبُّنَا ammā cāiz değildir رَبُّنَا زِيرًا رَبُّمَا يَقُومُ رَبُّنَا zīrā رَبُّمَا يُؤَدُّ رَبُّمَا وَدَّ ma'nāsınadır. Zīrā aḥbār-ı Ḥüdā'da kezḑ iḥtimālī yoktur. Belki ṣıdḳı muḥāḳḳaḳtır ṣıdḳ-ı māzī gibi ve vāv ey vāv-ı رَبِّ ḥükm-i رَبِّ dedir ya'nī nekra mevṣūfa dāḡil olur ḳavl-i ṣā'ir gibi. Beyt بَلَدٌ لَيْسَ بِهَا أَنْسِي إِلَّا الْبُعَاثُ وَالْأَلْعِيسُ

وَأَوُّ الْقَسَمِ إِمَّا تَكُونُ عِنْدَ حَذْفِ الْفِعْلِ لِغَيْرِ سُؤَالٍ مُخْتَصَّةٍ بِالظَّاهِرِ وَالنَّاءِ مِنْلِهَا مُخْتَصَّةٌ بِاسْمِ اللَّهِ تَعَالَى وَالْبَاءُ أَعْمُ مِنْهُمَا فِي الْجَمِيعِ وَيُتَلَقَّى الْقَسَمُ بِاللَّامِ وَإِنْ وَحَرَفِ التَّنْفِي وَيُحَذَفُ جَوَابُهُ إِذَا اعْتَرَضَ أَوْ تَقَدَّمَ مَا يَدُلُّ عَلَيْهِ وَعَنْ لِمُجَاوَزَةِ وَضَعْلَى لِلِاسْتِعْلَاءِ وَقَدْ يَكُونَانِ اسْمَيْنِ بِدُخُولِ مَنْ وَالْكَافُ لِلتَّشْبِيهِ وَزَائِدَةٌ وَقَدْ تَكُونُ الْكَافُ اسْمًا وَتَخْتَصُّ بِالظَّاهِرِ مُدٌّ وَمُنْدٌ لِلزَّمَانِ لِإِبْتِدَاءِ فِي الْمَاضِي وَالظَّرْفِيَّةِ فِي الْحَاضِرِ نَحْوُ مَا رَأَيْتُهُ مُدٌّ شَهْرِنَا وَمُنْدٌ يَوْمِنَا وَحَاشَا وَخَلَا [156] وَعَدَا لِلِاسْتِثْنَاءِ

[İ‘rāb]

nün haber-i evvelidir. تَكُونُ : وَأَوُّ الْقَسَمِ إِمَّا تَكُونُ عِنْدَ حَذْفِ الْفِعْلِ

Haber-i sâni'dir. : لِغَيْرِ سُؤَالٍ

Haber-i sālis. : مُخْتَصَّةٌ بِالظَّاهِرِ

مثل الواو Ey : وَالنَّاءِ مِنْلِهَا

من الواو والنَّاءِ : مُخْتَصَّةٌ بِاسْمِ اللَّهِ تَعَالَى وَالْبَاءُ أَعْمُ مِنْهُمَا

يُجَابُ الْقَسَمُ Ey : فِي الْجَمِيعِ وَيُتَلَقَّى الْقَسَمُ

الْقَسَمُ Ey : بِاللَّامِ وَإِنْ وَحَرَفِ التَّنْفِي وَيُحَذَفُ جَوَابُهُ

بِوَاسِطَةِ الْقَسَمِ Ey : إِذَا اعْتَرَضَ

الْقَسَمُ Ey : أَوْ تَقَدَّمَ

عَلَى جَوَابِ الْقَسَمِ Ey : مَا يَدُلُّ عَلَيْهِ

وَعَنْ لِمُجَاوَزَةِ وَضَعْلَى لِلِاسْتِعْلَاءِ وَقَدْ يَكُونَانِ اسْمَيْنِ بِدُخُولِ مَنْ وَالْكَافُ لِلتَّشْبِيهِ وَزَائِدَةٌ وَقَدْ تَكُونُ الْكَافُ اسْمًا وَتَخْتَصُّ بِالظَّاهِرِ مُدٌّ وَمُنْدٌ لِلزَّمَانِ

لِإِبْتِدَاءِ الزَّمَانِ dan ey زَمَانٌ Bedeldir : لِإِبْتِدَاءِ

فِي الْمَاضِي وَالظَّرْفِيَّةِ فِي الْحَاضِرِ نَحْوُ مَا رَأَيْتُهُ مُدٌّ شَهْرِنَا وَمُنْدٌ يَوْمِنَا وَحَاشَا وَخَلَا وَعَدَا لِلِاسْتِثْنَاءِ

Maḥṣul-i Terkiḇ

ma‘lūm ola ki kaseimde aṣl bādır. Zīrā fi‘l aḫsāmıyla mezkūrdur naḥve بِاللَّهِ أَقْسَمُ ve bu bā

bā-i’ş-ṣādıktır ki ma‘nā-i aḫsāmı nām-ı Ḥüdā’ya ilṣāḫ eylemiştir pes. قَسَمٌ عِنْدَ التَّحْقِيقِ bir cümledir

olunca ما رَأَيْتُ مِنْهُ سَبِيَّتًا وَشَهْرًا وَوَمِمْا derler ya'ni ma'na-i zarfiyyet ifade ederler nahve

ya'nî bu yılda ve bu ayda ve bu günde görmedim demektir ve حَاشَا وَحَلَا وَعَدَا bu kelimeler kâh fi'l olurlar. Niteki mebahîş istisnâda sâbık oldu ve kâh harf-i cer ki māba'lerini mecrûr ederler ve ma'naları istisnâdır. Gine bunda da naḥve جَاءَ فِي الْقَوْمِ عَدَا زَيْدٌ أَوْ حَلَا زَيْدٌ

[Ḥurūfu'l-Müşebbehü bi'l-Fi'l]

الْحُرُوفُ الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ وَهِيَ إِنَّ وَأَنَّ وَكَأَنَّ وَلَكِنَّ وَلَعَلَّ وَلَهَا صَدْرُ الْكَلَامِ سِوَى أَنْ فَهِيَ بَعْكُسُهَا وَتَلَحُّقُهَا مَاءُ الْكَافَةِ فَتُلَغَى عَلَى الْأَصَحِّ وَتَدْخُلُ عَلَى الْأَفْعَالِ فَإِنَّ لَا تُغَيِّرُ مَعْنَى الْجُمْلَةِ وَأَنَّ مَعَ جُمْلَتِهَا فِي حُكْمِ الْمَفْرَدِ وَمِنْ مَعْنَى وَجَبَ فِي مَوْضِعِ الْجُمْلَةِ [157] وَالْفَتْحُ فِي مَوْضِعِ الْمَفْرَدِ فَكُسِرَتْ ابْتِدَاءً وَبَعْدَ الْقَوْلِ وَالْمَوْصُولِ وَفُتِحَتْ فَاعِلَةٌ وَمَفْعُولَةٌ وَمُبْتَدَأَةٌ وَمُضَافًا إِلَيْهَا وَقَالُوا لَوْلَا أَنَّكَ لَأَنْتَ مُبْتَدَأٌ وَلَوْلَا أَنَّكَ لَأَنْتَ فَاعِلٌ فَإِنْ جَارَ التَّقْدِيرَانِ جَارَ الْأَمْرَانِ مِثْلُ مَنْ يَكْرِمُنِي فَأَنْتِي أَكْرَمُهُ وَإِذَا إِنَّهُ عَبْدُ الْقَفَا وَاللَّهَازِمِ وَشِبْهَهُ وَلِذَلِكَ جَارَ الْعَطْفُ عَلَى اسْمِ الْمَكْسُورَةِ لَفْظًا أَوْ حُكْمًا بِالرَّفْعِ دُونَ الْمَفْتُوحَةِ مِثْلُ إِنَّ زَيْدًا قَاتِمٌ وَعَمَرٌ وَيُسْتَرْطُ مُضِي الْحَبْرِ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا خِلَافًا لِلْكُوفِيِّينَ وَلَا أَثَرَ لِكَوْنِهِ مُبْنِيًا خِلَافًا لِلْمَبْرُودِ وَالْكَسَائِيِّ فِي مِثْلِ إِنَّكَ وَزَيْدٌ ذَاهِبَانِ

[İ'rāb]

هَذَا الْحُرُوفُ Ey : الْحُرُوفُ الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ وَهِيَ إِنَّ وَأَنَّ وَكَأَنَّ وَلَكِنَّ وَلَعَلَّ وَلَهَا

أَنَّ Ey : صَدْرُ الْكَلَامِ سِوَى أَنْ فَهِيَ

بَعْكُسُ هَذِهِ الْحُرُوفِ Ey : بَعْكُسُهَا

هَذَا الْحُرُوفِ Ey : وَتَلَحُّقُهَا

هَذِهِ الْحُرُوفِ Ey : مَاءُ الْكَافَةِ فَتُلَغَى عَنِ الْعَمَلِ عَلَى الْأَصَحِّ وَتَدْخُلُ

عَلَى الْأَفْعَالِ فَإِنَّ لَا تُغَيِّرُ مَعْنَى الْجُمْلَةِ وَأَنَّ مَعَ جُمْلَتِهَا فِي حُكْمِ الْمَفْرَدِ وَمِنْ مَعْنَى وَجَبَ فِي مَوْضِعِ الْجُمْلَةِ وَالْفَتْحُ فِي مَوْضِعِ الْمَفْرَدِ فَكُسِرَتْ ابْتِدَاءً

أَنَّ Ey : وَبَعْدَ الْقَوْلِ وَالْمَوْصُولِ وَفُتِحَتْ

Hāldir fethada müstetirden. : فَاعِلَةٌ

ne. : فَاعِلَةٌ ma'tūflardır إِلَى أَنَّ Ey : وَمَفْعُولَةٌ وَمُبْتَدَأَةٌ وَمُضَافًا إِلَيْهَا

Fi'l ve fā'il. : وَقَالُوا

لَوْلَا : Bir harftir ki bundan sonra haberi maḥzūf mübtedā vāki‘ olur. اَنَّ harf-i müşebbihin ismi ve haberi zikr olmadı. Zīrā maḥşūda dāḥil değildir. İmdi ba‘z-ı terkīb üzere kaçır oldu pes. اَنَّ ismiyle ve haberiyle te’vīl-i müfredde maḥallen merfū‘ mübtedādır. Taḥdīrī اَنَّكَ مُنْطَلِقُ ey لَوْلَا اِنْمَدَّكَ مُوجُود

وَلَوْ اَنَّكَ : Maḥallen menşub meḥul-i kâledir ve قَالُوا ye müte‘allık mübtedādır

Ma‘tūftur اَنَّكَ ye ve i‘rābı اَنَّكَ gibidir. وَلَوْ اَنَّكَ لَأَنَّهُ فَاعِلٌ

تَقْدِيرُ الْمُفْرَدِ وَالْجُمْلَةِ Ey : فَإِنْ جَارَ التَّقْدِيرِ

فَتَحِ اَنَّ وَكَسْرُهَا Ey : جَارَ الْأَمْرَانِ

Cerle ma‘tūftur اَنَّكَ ye ve ol maḥallen مِثْلُ مَنْ يُكْرِمُنِي فَأَنْتَ أَكْرَمُهُ وَإِذَا إِنَّهُ عَبْدُ الْقَفَا وَاللَّهَازِمِ وَشَبْهُهُ mecrūrdur izāfetle.

Mekşuratı tafđıldır. وَلِذَلِكَ جَارَ الْعَطْفِ عَلَى اسْمِ اَنَّ الْمَكْشُورَةَ لَفْظًا

Ona ma‘tūf. اَوْ حُكْمًا

ye müte‘allık. جَارَ بِالرَّفْعِ

لَمْ يُجْزِ الْعَطْفُ عَلَى اسْمِ الْمَفْتُوحَةِ Ey : دُونَ الْمَفْتُوحَةِ

Temyiz. مِثْلُ إِنْ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمْرُوٌ وَيُشْتَرَطُ مُضِيُّ الْخَبَرِ لَفْظًا

Ona ma‘tūf. اَوْ تَقْدِيرًا اَوْ

Mef‘ul-i mutlaq. خِلَافًا

Ona müte‘allık. لِلْكُوفِيَيْنِ

Nefy-i cins içindir. وَلَا

İsmi. اَنَّهُ

اِسْمُ اَنَّ Ey [158a] : لِكُونِهِ

مُبَيَّنًا : Haber-i kûn dir cār mecrû haber-i lâ dır.

خِلَافًا لِلْكَوْفِيِّينَ : gibidir.

مُتَبَرِّدٌ : Ma'tūftur e. وَالْكَسَائِيُّ

فِي مِثْلِ إِنَّكَ وَزَيْدٌ ذَاهِبَانِ

Maḥşûl-i Terkib

الحُرُوفُ الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ bu altı harfin ma'nâda fi'le müşābheti var. Zîrâ ki bunlarda ma'nâyı fi'l var.

Niteki meşhûrdur ve esmāya lüzûmda ef'âle müşābihtir ya'nî esmāya dāhîl olurlar ef'âl gibi ve lafız cihetinden de ef'âle müşābihlerdir. Üç harf üzere ve ziyāde de olmakta ve āhîrleride fi'l-i māzî gibi meftûhtur ve lafz-ı ا nin müşābeheti lafız cihetinde ziyādedir ve sebep-i müşābehet içindir. Lafızda ve ma'nâda bu ḥurûfa fi'l 'amelini verdiler ve 'amel-i ef'âl iki vecih üzeredir.

Birisi aşldır ki merfû'u menşûb üzere muḳaddem eylemektir ve birisi fer' dir ki menşûbu merfû' üzere muḳaddem kılmaktır ve bu ḥurûf çünkü 'ameli müşābehet için ederler ef'âlin fer'i olurlar pes. Bunlara fer' 'amelini verdiler ki 'amel fer'-i ef'âldir şadr-ı kelām verdiler. Zîrâ ki envā'-i kelāmıdan bir nev'a delâlet ederler pes. Lâyık budur kim şadırda olalar. Tākım evvel-i emirde nev'-i mefhûm ola ve ا -i meftûḥa bâkî ḥurûfun 'aksincidir ya'nî bunda vâcib şadırda olmaktadır.

Zîrâ ki bu isim ve ḥaberiyle te'vî-i müfredededir ve bu ki lâzımdır bir nesneye müte'allılık olmak.

Tākım kelām-ı tamām ola pes. Eğer şadırda olursa şûret-i kitābta ا -i meksûraya müştebih olur bu cihettendir ki çün ا ism-i ḥaberiyle mübtedâ ola vâcib oldur ki ḥaber-i muḳaddem ola. Naḥve

عِنْدِي أَنَّكَ قَائِمٌ niteki geçti ve bu ḥurûfa taḥfîf lâhık olur ḥazf-ı teşdîdle ki ol ḥarf-i āhîr müteḥarriki

ḥazfla olur ve taḥfîften sonra 'amelleri bâtıl olur efşah-ı luğatta. Zîrâ ki müşābehet lafzı taḥfîfle zâil olur ve ba'zı luğatte 'amel ettirmek de gelmiştir vebu ḥurûfa kelime-i ما lâhık olur. Tākım

bunları 'amelden men' eyleye bu sebepten buna mā-i kâfe derler naḥve اِنَّمَا زَيْدٌ قَائِمٌ ve çünkü mekfûf olurlar fi'lde müşebbehenin aḥvâli tefāşîline şurû'dur ya'nî ا -i meksûra dāhîl olduğu cümle

[158b] kendi ḥālinden tefsîr eylemez belki ma'nâ-i cümleye te'kîd ve taḥkîk ziyāde eder.

Meşelâ اِنَّمَا زَيْدٌ قَائِمٌ kelâmdır ve çünkü ا gelir te'kîd ve taḥkîk ol kelām-ı tāmda ziyāde olur ve ا -i meftûḥa dāhîl olduğu cümleyi tağyîr eder ve te'vîl-i müfredde kalır ve muḥtâc eder bir nesneye

tākīm kelām-ı tām ola. Meşelâ her kâh ki dersin اَنَّ زَيْدًا قَائِمٌ ma'nâsı tahkîk ve muḳarrir قَائِمٌ dūr ve her kâh ki dersin اَنَّ زَيْدًا قَائِمٌ ma'nâsı اَنَّ den sonra gerçek قَائِمٌ dir. İmdî cümlelerin اَنَّ-i meftûḥa şüretinde isti'mâli kalmadı ve bunda اَنَّ-i meksûra cümle-i tağyîr eylemez ve اَنَّ-i meftûḥa te'vîl-i müfredde kalır vâcib oldu kesr cümle maḳâmında ve müfred maḳâmında pes. Hemze-i meksûr olur ibtidâ-i kelâmda ki cümle-i müstakîle olur maḥallîdir naḥve اِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ ve mevşûlden sonra zîrâ ki şıla cümle olur müfred olmaz naḥve اِنَّ اَبَاهُ عَالِمٌ ve ḳavilden sonra zîrâ ki mef'ûl ḳavl-i cümle-i müstakîle naḥve اِنَّكَ زَيْدًا قَائِمٌ ve meftûḥ olur hem fâ'il maḳâmında oldukta veya mef'ûl maḳâmında veya mübtedâ maḳâmında faḳaṭ veya muzâf-ı ileyh maḳâmında naḥve بَلَعَنِي اِنَّكَ عَالِمٌ وَكَرِهْتُ اَنَّ زَيْدًا فَاسِقٌ وَعِنْدِي اَنَّكَ فَاضِلٌ وَأَعْجَبَنِي اشْتِهَارُ اَنَّكَ فَاضِلٌ olur. Zîrâ ki لَوْلَا sonra mübtedâdır ki ḥaberi maḥzûftur pes. Ol isim ve ḥaberle mevzû'-ı mübtedâdadır. Yalnız ki müfreddir لَوْ den sonrada hemze meftûḥ olur. Zîrâ ki لَوْ ḥarf-i şarttır fi'l iḳtizâ eder pes. اَنَّ isim ve ḥaberiyle maḥall-i fâ'ilde olur. Naḥve لَوْ تَبَت صَبْرُهُمْ عَى قَوْلُهُ تَعَالَى وَلَوْ اَتَّخَمَ صَبْرًا اَنَّ isim ve ḥaberiyle maḥall-i fâ'ilde olur. Naḥve اَنَّ ya'nî bir yerde ki hem cümle câiz ola ve hem müfred ya'nî cümle ve müfred taḳdîrî câiz ola onda kesr ve feth câizdir naḥve اَكْرَمُنِي فَاَنِّي اُكْرِمُهُ eğer mülâḥaza edersen ki aşl-ı kelâm اَنَا اَكْرَمُهُ dur pes. Cümle-i ismiyye olur ki cezâ-i şarttır ve bunda اَنَّ-i kesriyle okumak gerek zîrâ ondan sonra mezkûr olan cümledir. Ammâ eğer اَنِّي mülâḥaza edersen ki aşl-ı kelâm budur ki اَنِّي اَكْرَمُهُ pes. Bunda اَنَّ-i fethle okumak gerek zîrâ ki اَنَّ māba'diyle mübtedâ-i maḥzûfun ḥaberi maḥallindedir ve aşl ḥaber-i mübtedâ müfreddir. [159a] gine böyledir ḥâl ḳavl-i şâ'irde beyt اِذَا هُوَ عَبْدُ الْقَمَا وَكُنْتُ اَرَى زَيْدًا كَمَا قَبِلَ سَيِّدًا اِذَا اَنَّهُ عَبْدُ الْقَمَا وَلِلْهَازِمِي eğer onda böyle taḳdîr edersen ki اِذَا هُوَ عَبْدُ الْقَمَا pes bu cümle-i ismiyye olur ki izâ-i müfâceeden sonra vâki'dir ve bunun ḥaḳḳı bunda kesrdir ve eğer mülâḥaza edersen ki اَنَّ māba'diyle te'vîl-i müfredde ki mübtedâdır ve ḥaber-i maḥzûftur ey اِذَا هُوَ عَبْدُ الْقَمَا وَكُنْتُ اَرَى زَيْدًا كَمَا قَبِلَ سَيِّدًا اِذَا اَنَّهُ عَبْدُ الْقَمَا وَلِلْهَازِمِي pes. Bunda اَنَّ-i feth olur zîrâ ki اَنَّ iki ma'mûlüyle mevzî'-i mübtedâda vâki'dir mübtedâ ḥûd müfreddir وَلِذَلِكَ ya'nî ma'nâ-i cümle-i tağyîr eylediği için lâyıḳ budur ki اِنَّ-i ma'dûm menziline tenzîl edeler ve bir nesne-i ki ism-i اِنَّ ye 'atf ederler fi'le 'atf eylemezler. Zîrâ aşlı mübtedâlıḡla merfû' idi gerekse اِنَّ lafzen meksûr olsun naḥve اِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمَرُو eğerce اِنَّ bunda lafzen meftûḥtur zîrâ mef'ûl ḥükmen meksûr olsun naḥve اِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمَرُو

maḳāmında vāki‘dir lākin hükmen meksûrdur zîrâ ki إِنَّ iki ma‘mûlüyle عَلِمْتُ nün iki mef‘ûlünün ḳāim-i maḳāmıdır ve ol iki mef‘ûl ma‘nâ cihetinde bir cümledir mürekkeb müsned ve müsned-i ileyhten ve إِنَّ-i meftûḥa ki hükmen meksûr olmaya onun ismi maḥalline ‘atf cāiz değildir. Zîrâ çünkü ma‘na-i cümle-i taḡyîr eylemiştir onu ma‘dûm-ı farz eylemek mümkün değildir. Tâ ki mu‘teber ola ve ism-i إِنَّ nin maḥalline ‘atf eylemenin şartı oldur ki haberi ma‘tûftan ileri geçmek gerek lafzen veya taḳdîran lafzen naḥve إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرُو ey ve taḳdîran naḥve إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرُو قَائِمٌ ve taḳdîran naḥve إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرُو قَائِمٌ imdî haber-i إِنَّ taḳdîrde geçmiş olur ve maḥzûf olmuş olur ma‘tûfun haberi ona delâlet eylediği için muḍiyy-i haber onun için şarttır ki eğer geçmiş olsa ne lafzen ve ne taḳdîran iki ‘âmilin ictimâ‘î lâzım gelir bir ma‘mûlün i‘râbı üzerine naḥve إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرُو دَهَبَانٍ şek yok ki دَاهِبَانٍ haberdir ma‘tûf ve ma‘tûf-ı ‘aleyhden pes ism-i إِنَّ ye haber olduğu cihetinden ref‘den ‘âmil-i إِنَّ dir ve bu cihetten ki عَمْرُو dan haberdir merfû‘dur ibtidālîḡla ‘âmil ref‘ ibtidâ olur pes. إِنَّ ve ibtidâ ikisi bile bir ref‘in üzerine cemî‘ olmuş olur bu hûd bâtıldır ve Kûfîler bu şartı eylemediler [159b] zîrâ onların katında إِنَّ isimde ‘amel eder ancak gine haberi sâbık gibi ibtidâ ile merfû‘dur pes. İki ‘âmilin bu ma‘mûlün i‘râbı üzere ictimâ‘î lâzım gelmez وَلَا أَثَرُ ya‘nî ‘atf cāiz olmada ism-i إِنَّ nin mebnî olmanın hiç te’sîri yoktur onun maḥalline ‘atf eylemede haber geçmezden evvel ya‘nî ‘atf cāiz değildir gerekse mebnî ola. İmdî cāiz değildir إِنَّكَ وَزَيْدٌ دَاهِبَانٍ niteki cāiz değildir إِنَّ zîrâ ol maḥzûr ki beyân oldu iki mişâlin beytinde müşterektir. Ammâ Müberred ve Kisâi katında her kâh ki ism-i إِنَّ mebnî ola onun maḥalline ‘atf cāizdir haber geçmezden evvel zîrâ çünkü ‘amel-i إِنَّ binâ vâsıtasıyla isminde zâhir olmadı pes. Güya ki haberde ‘âmil değildir. İmdî ol maḥzûr lâzım gelmez ve bu ḳavl-i za‘îfir zîrâ ki إِنَّ kendi ismi maḥallinde ki naşbtır ‘amel eylemiştir nihâyeti binâ vâsıtasıyla ol naşb-ı zâhir olmaz veçünkü haberde hiç mâni‘ yoktur إِنَّ onda ‘âmil olur pes. Ol maḥzûr lâzım gelir.

وَلَكِنَّ كَذَلِكَ وَلِذَلِكَ دَخَلَتِ اللَّامُ مَعَ الْمَكْسُورَةِ دُوْنَهَا عَلَى الْحَبْرِ أَوْ عَلَى الْأِسْمِ إِذَا فَصَلَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا أَوْ عَلَى مَا بَيْنَهُمَا وَفِي لَكِنَّ ضَعِيفٌ وَتُخَفَّفُ الْمَكْسُورَةُ فَيَلْزَمُهَا اللَّامُ وَيَجُوزُ الْغَاوُهَا وَيَجُوزُ دُخُولُهَا عَلَى فِعْلِ مَنْ أَفْعَالِ الْمُبْتَدَأِ خِلَافًا لِلْكَوْفِيِّينَ فِي التَّعْمِيمِ وَتُخَفَّفُ الْمَفْتُوحَةُ فَتَعْمَلُ فِي صَمِيرٍ شَانَ مَقْدَرٍ فَتَدْخُلُ عَلَى الْجَمَلِ مُطْلَقًا وَشَدَّ إِعْمَالُهَا فِي غَيْرِهِ وَيَلْزَمُهَا مَعَ الْفِعْلِ السَّيْنُ أَوْ سَوْفَ أَوْ قَدْ أَوْ حَرْفُ النَّفْيِ وَكَأَنَّ لِلتَّشْبِيهِ وَتُخَفَّفُ

فَتُلْغَى عَلَى الْأَفْصَحِ وَلَكِنَّ لِلْإِسْتِكْرَاكِ تَتَوَسَّطُ بَيْنَ كَلَامَيْنِ مُتَغَايِرَيْنِ مَعْنًى وَتُخَفَّفُ فَتُلْغَى وَيَجُوزُ مَعَهَا الْوَاوُ وَلَيْتَ لِلتَّمْنَى وَأَجَازَ الْفَرَاءِ لَيْتَ زَيْدًا
قَائِمًا وَلَعَلَّ لِلتَّرَجِّي وَشَدَّ الْجُرْ بِهَا

[I'rāb]

كَذَلِكَ : Ya'nī gibidir ismin maḥalline ḥaml eylemek cevāzında.

وَلِذَلِكَ : Ya'nī cümle-i tağyir eylediği için ve -i meftūḥa ma'nā-i müfredde kıldığı için.

لَمْ الْإِبْتِدَاءِ Ey : دَخَلَتِ اللَّامُ

دُونَ الْمَفْتُوحَةِ Ey : مَعَ الْمَكْسُورَةِ دُونَهَا

دَخَلَتْ : عَلَى الْحَبْرِ e müte'allık.

بَيْنَ الْأَسْمِ Ey : أَوْ عَلَى الْأَسْمِ إِذَا فَصِلَ بَيْنَهُ

أَنَّ يَطْرَفَ Ey : وَبَيْنَهُمَا

بَيْنَ الْأَسْمِ وَالْحَبْرِ Ey : أَوْ عَلَى مَا بَيْنَهُمَا

إِلْحَاقُ لَمْ الْإِبْتِدَاءِ ضَعِيفٌ Ey : وَفِي لَكِنَّ ضَعِيفٌ

الْمَكْسُورَةِ بَعْدَ التَّخْفِيفِ Ey : وَتُخَفَّفُ الْمَكْسُورَةُ فَيَلْزُمُهَا

عَنِ الْعَمَلِ بَعْدَ التَّخْفِيفِ Ey : اللَّامُ وَيَجُوزُ إِلْعَاؤُهَا

إِنَّ بَعْدَ التَّخْفِيفِ Ey : وَيَجُوزُ [160] دُخُولُهَا

تَعْمِيمُ دُخُولِهَا عَلَى كُلِّ فِعْلِ Ey : عَلَى أَفْعَالِ الْمُبْتَدَأِ نَحْوُ كَانَ وَعَلِمْتُ خِلَافًا لِلْكُوفِيِّينَ فِي التَّعْمِيمِ

زَمَانًا مُطْلَقًا أَوْ دُخُولًا مُطْلَقًا Ey : وَتُخَفَّفُ الْمَفْتُوحَةُ فَتَعْمَلُ فِي ضَمِيرِ شَأْنٍ مُقَدَّرٍ فَتَدْخُلُ عَلَى الْجُمْلِ مُطْلَقًا

عَبْرَ ضَمِيرِ الشَّيْءِ Ey : وَشَدَّ إِعْمَالُهَا فِي غَيْرِهِ

الْمَفْتُوحَةِ Ey : وَيَلْزُمُهَا

Mübtedā-i : مَعَ الْفَعْلِ السَّيْنِ أَوْ سَوْفَ أَوْ قَدْ أَوْ حَرْفُ النَّفْيِ وَكَأَنَّ لِلتَّشْبِيهِ وَتُخَفَّفُ فِتْلَعِي عَلَى الْأَفْصَحِ وَلَكِنَّ لِلْإِسْتِكْرَاكِ تَنَوَّسَطُ
maḥzūfa haberdır.

نَفْيًا وَإِثْبَاتًا Ey : بَيْنَ كَلَامَيْنِ مُتَعَايِرَيْنِ

لَكِنَّ Ey : مَعْنَى وَتُخَفَّفُ

مُشَدَّدَةً أَوْ مُخَفَّفَةً Ey : فِتْلَعِي وَيَكُونُ

İki cüz'ün naşbıyla. : الْوَاوُ وَلَيْتَ لِلتَّمْيِ وَأَجَازَ الْفَرَاءِ لَيْتَ زَيْدًا قَائِمًا

وَلَعَلَّ لِلتَّرْجِي وَشَدَّ الْجُرْ بِهَا

Maḥşul-i Terkiḇ

gibidir zīrā ol da ma'nāyı cümle-i tağyir
eylemez ve iki ma'mül ol hāl üzeredir ki sābıkta edeler ve bu ma'nā-i istidrāk ki لَكِنَّ dedir ol
ma'nānın beḳāsını münāfī değildir pes. Cāizdir ki onun isminin maḥallini i'tibār edip bir nesne-
i ref'le ona 'atf edeler niteki لَكِنَّ de ma'lūm olmuştu ve ma'nāy-ı istidrāk ibtāl vehm-i bāṭıldır ki
kelām-ı sābıktan nāşīdır pes. لَكِنَّ üzerine sābık bir kelāmdan lāzımdır tākim istidrāk mutaşavvir
ola. Niteki dersin لَمْ يَخْرُجْ زَيْدٌ لَكِنَّ عَمْرًا خَارِجٌ وَيَكْرُ ve bāḳī ḥurūf-ı müşebbehede ismin maḥalline 'atf cāiz
değildir. Zīrā ma'nāy-ı ibtidā ki aşlında vardı لَيْت de ve لَعَلَّ de ve كَأَنَّ de bāḳī kalmadı. İmdī ismin
maḥallini i'tibār eylemek mümkün değildir وَلِذَلِكَ ya'nī bunun için ki لَكِنَّ-i meksūre ma'nā-i cümle-
i tağyir eylemez cāizdir ki lām-ı ibtidā dāḥil ola لَكِنَّ ile ya ḥaberine veya ismine ol şartla ki لَكِنَّ
ile ismi beynine bir nesne fāşıl ola veya isim ve ḥaber beynine bir nesne tevassuṭ eyleye naḥve
zīrā ki bu lām-ı لَكِنَّ زَيْدًا أَكَلَ لَطْعَامَكَ ammā cāiz değildir لَكِنَّ زَيْدًا لَطْعَامَكَ أَكَلَ ve لَكِنَّ زَيْدًا لَقَائِمٍ
ibtidādır ḥaḳḳı saḍr-ı cümlede olmaktır لَكِنَّ زَيْدٌ قَائِمٌ gibi لَكِنَّ de lāmda te'kid nisbet içindir
ikisini bir yerde cem' eylemeğe göre tutmuşlardır ve çünkü لَكِنَّ vāsıtasıyla şadāretten düştü lāyık
değildir ki cemī' eczā-i cümleden müteahḥar ki 'umde derler müteahḥar ola [160b] ve lāmın لَكِنَّ
ile duḥlūl niteki لَكِنَّ de geçti ḍa'iftir. Eđerçe isti'mālde vārid olmuştur. Niteki ḳavl-i şā'irde
vāki'dir mışrā' وَلَكِنِّي مِنْ حَتَّىهَا لَعَلَّ ve sebep-i fark meksūra ile لَكِنَّ beyninde bu ḥükümde oldur ki

çünkü لَكِنْ bir ğayr-ı kelâmın sebķini iķtizâ eder ğuya ki şadâretten düşmüştür pes. Lâm ki tâlib-i şadârettir onunla ictimâ'î olmaktır mustahsin değildir bi-hilâf meksûra ki ol muķtezî teķaddüm kelâm-ı âhar değildir ve kâh olur ki اِنْ-i meksûra taķfîf ederler. İmdî onun şureti اِنْ-i nâfiye gibi olur pes. Bunun için اِنْ-i muķaffefe ile lâm lâzımdır tâkim iştibâh olmaya ammâ şol yerde ki meksûraya taķfîften sonra 'amel vermezler bu fark lâzımdır tâkim ma'nâ-i nefy ve işbât biri birine müştebih olmaya ve ammâ ba'de't-taķfîf meksûranın a'mâli taraden lil-bâbtur وَيَجُوزُ دُخُولُهَا ya'nî taķfîften sonra meksûranın ef'âl-i mübtedâ ve habere duķûlû câizdir ya'nî bâb-ı كَانْ ve bâb-ı عَلِمْتُ ye naķve اِنْ كُنْتُ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لِفَاسِقِينَ ammâ Başrîler katında ğayr-ı ref'le duķûlû câiz değildir. Zîrâ ki meksûranın aşlı ve haķķı mübtedâ ve habere dâhil olmaktır ve çünkü muķaffef oldu ve mübtedâ ve haberde 'amelden sâķıķ oldu ve fi'le dâhil oldu gerektir ki ol fi'l mübtedâ ve habere dâhillerden ola tâ evvel nesne ki اِنْ nin muķtezâ ve aşlıdır bi-ķadr-i imkân bâķî kala ve Kûfîler sâir ef'âle duķûlûnû tecvîz eylemişler ve ķavl-i şâ'irle istişhâd eylemişler. Beyt: تَاللَّهِ رَبِّكَ رَبُّكَ اِنْ قَتَلْتَ لَمُسْلِمًا خَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ ve اِنْ تَخْفِيفُ الْمُفْتُوْحَةِ ya'nî çünkü taķfîf olur zamîr-i şân muķadderde vücûb tarîķıyla 'amel eder pes. Cemî' cümleler duķûlû câiz olur muţlaķan zîrâ çünkü zamîr-i şân muķadder ismi olur her cümle ki zamîr-i şân muķadderi müfessir olur haberi olur gerekse ismi ve gerekse fi'li ve gerekse ol fi'l devâhil-i mübtedâ ve haberden ola ve gerekse olmaya ve zamîr-i şân taķdîrinde sebep oldur ki meftûhanın fi'le müşâbeheti meksûradan ziyâdedir. Niteki murûr eyledi ve a'mâl-i meksûra taķfîften sonra si'at-i kelâmda vâķi' olmuştur اِنْ كُنَّا لَمَّا لِيُوَفِّيَهُمْ ammâ a'mâl [161a] meftûha taķfîften sonra si'at-i kelâmda gelmiştir pes zâhir-i ed'af ya'nî meksûra aķvâ üzere ya'nî meftûha râciķ olmak lâzım gelir bu ise câiz değildir pes. Zamîr taķdîran olandı tâkim meftûhâ taķfîften sonra bunun gibi 'âmil ola mübtedâ ve haberde niteki aşlıda böyle idi ve meksûra kâh 'âmil olur ve kâh olmaz ve meftûha muķaffefenin zamîr-i şân muķadderden ğayrıda 'amel-i naķirdir niteki şâ'ir buyurur. Beyt: فَلَوْ اَنَّكَ فِي يَوْمِ الرَّخَاءِ سَأَلْتَنِي فِرَاقَكَ لَمْ اُجَلِّ وَأَنْتَ صَدِيقٌ ya'nî meftûha-i muķaffefe çünkü fi'le dâhil olur ona dört nesnenin birisi lâzımdır سَيْنْ ya سَوْفَ ya قَدْ ya ģarf-i nefy ammâ üç evvelkinin birisi lâzım olduķu fark içindir meftûha-i muķaffefe ya maşdariyye beynini zîrâ bu üç ģarf maşdariyye ile cem' olmaz ve muķaffefe ve maşdariyye beyninde fark-ı mücerred ģarf-i nefy ile olmaz. Zîrâ ikisiyle bile cem' olur pes ğayr-ı cihetten fark gerek. Niteki derler eğer ol ģarf-

i nefy istikbāl ma'nāsına ise onunla mezkūr olan اَنْ-i maşdariyye olmaz. Zīrā iki ḥarf-i istikbāl bir yerde cem' olmak lāzım gelir pes. Müte'ayyin olur ki ol اَنْ, اَنْ den muḥaffettir veya nazar ederler ki ol fi'l-i muzāri'a ki ḥarf-i nefyden sonradır eğer menşub olursa maşdariyyedir ve eğer merfū' olursa muḥaffedir وَكَانَ لِلتَّشْبِيهِ ya'nī كَانْ inşā-i teşbīh içindir. Naḥve كَانْ زَيْدًا الْأَسَدُ ve كَانْ çünkü muḥaffef olur efşah-ı luḡāt oldur ki 'amelden ilgā edeler. Niteki şā'ir demiştir beyt: وَغَرَّ مُشْرِقُ اللَّوْنِ لَكِنَّ istidrāk için den döndür ve kelime-i لَكِنَّ istidrāk içindir. Sābıkan zıkr olan ma'nāya pes. Vācibtir ki vāki' ola iki kelām-ı müteğāyirin arasında ma'nā cihetinden nefy ve isbāt tegāyiriyle gerekse lafız cihetinde müteğāyir olalar naḥve جَاءَ زَيْدٌ ve gerekse ma'nā cihetinde müteğāyir olalar faḫaṭ naḥve زَيْدٌ حَاضِرٌ ve لَكِنَّ عَمْرًا لَمْ يَجِ وَلَمْ يَجِ زَيْدًا وَلَكِنَّ عَمْرًا جَاءَ ve لَكِنَّ عَمْرًا غَائِبٌ [161b] olur 'ameli bi'l-küllī bāṭıl olur. Zīrā ki ol fi'le müşābeheette كَانْ den ez'āftır veçünkü لَكِنَّ muḥaffef olur cāizdir ki ona vāv-ı 'āṭife dāḥil ola. Tākīm fārḡ zāhir ola لَكِنَّ muḥaffefe ile لَكِنَّ ki ḥarf-i 'aṭftır ki vāvın duḥūlū ona cāiz deḡildir ve لَكِنَّ temennī içindir ya'nī kelime-i لَكِنَّ inşā-i temennī içindir. Naḥve لَكِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ ve Ferrā cāiz tutmuştur ki لَكِنَّ den sonra iki cüz'ü menşub olalar. Naḥve لَكِنَّ زَيْدًا قَائِمًا temennī ma'nāsındır güya ki dersin صِفَةِ الْفَيَاحِ عَلَى زَيْدًا كَانَتْ عَلَى صِفَةِ الْفَيَاحِ pes. İki cüz'ü bile لَكِنَّ ma'nāsının mef'ul olurlar ve Kisāī cāiz tutar cüz'-i şāninin naşbını كَانْ taḡdīriyle ey لَكِنَّ زَيْدًا كَانْ قَائِمًا ve ikisinin bile mütemessiki ḡavl-i şā'irdir. Mısrā' هَالِيَةً مَنَسُّبُتُ هَابِرِی مَاهَزُفْتَا هَالِيَةً يَا لَكِنَّ أَيْامَ الصَّبَا رَوَّاجِعَا ve temennī zamīrden ey لَكِنَّ أَيْامَ الصَّبَا ey لَكِنَّ كَانَتْ لَنَا حَالٌ كَوْنًا رَاجِعَةً ey kelime-i لَعَلَّ inşā-i teraccī içindir ve temennī ve tereccī beyninde fark oldur ki temennī ve mümkinātta olur. Ammā teraccī olmaz illā mümkinātta ve لَعَلَّ ile cer eylemek şāz ve ḥilāf-ı kıyāstır. Niteki ḡavl-i şā'irde gelmiştir. Mısrā' لَعَلَّ أَبِي الْمَغْوَارِ مِنْكَ قَرِيبٌ

['Aṭf Harfleri]

الْحُرُوفُ الْعَاطِفَةُ الْوَاوُ وَالْفَاءُ وَتَمْ وَحَتَّى وَأَوْ وَإِمَّا وَأَمْ وَلَا وَبَلْ وَلَكِنْ فَالْأَرْبَعَةُ الْأَوَّلُ لِلْجَمْعِ فَالْوَاوُ لِلْجَمْعِ مُطْلَقًا وَالْفَاءُ لِلتَّزْيِيبِ وَتَمْ مِثْلُهَا بِمُجْهَلَةٍ وَحَتَّى مِثْلُهَا وَمَعْطُوفُهَا جُزْءٌ مِنْ مَتْبُوعِهِ لِيَفِيدَ قُوَّةً أَوْ ضَعْفًا وَأَوْ وَإِمَّا وَأَمْ لِأَحَدِ الْأَمْرَيْنِ مِثْلَهُمَا وَأَمْ الْمُتَّصِلَةُ لِأَمْرَةٍ هِمَزَةٍ الْإِسْتِفْهَامِ يَلِيهَا أَحَدُ الْمُسْتَوِيِّينَ وَالْآخَرُ الْهَمَزَةُ بَعْدَ ثُبُوتِ أَحَدِهِمَا لِطَلَبِ التَّعْيِينِ وَمِنْ مَثَلِهِ لَمْ يَجْزِ أَرَأَيْتَ زَيْدًا أَمْ عَمْرًا وَمِنْ مَثَلِهِ كَانَ جَوَابًا بِالتَّعْيِينِ دُونَ نَعَمْ أَوْ لَا وَالْمُنْقَطِعَةُ كَبَلٌ وَالْهَمَزَةُ نَحْوُ إِنَّمَا لِإِبْلٍ أَمْ شَاءَ وَإِمَّا قَبْلَ الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ لِأَمْرَةٍ مَعَ إِمَّا جَائِزَةً مَعَ أَوْ وَلَا بَلْ وَلَكِنْ لِأَحَدِهِمَا مُعَيَّنًا وَلَكِنْ لِأَمْرَةٍ لِلتَّنْفِي

[İ'rāb]

الحُرُوفُ العَاطِفَةُ : Ey cemā‘at-i ḥarf-i ‘ātifa muşannif tertibiyle zıkr eyledi on ḥarfıdır.

فَالْأَرْبَعَةُ : Mübtedā.

الأَوَّلُ : Na‘at-ı mübtedā [162a] cem‘-i اَوَّلٌ dır. Niteki cem‘-i اُخْرَى dır cemā‘at-i ricālde şıfat olur اَوَّلُونَ de cāizdir.

لِلْجَمْعِ : ḥaber-i mübtedādır.

فَالْوَاوُ : Mübtedā ḥaber-i maḥzūftur masebka delaletiyle.

حَالٌ كَوْنِهِ مُطْلَقًا ya فَاَلْوَاوُ لِلْجَمْعِ اُطْلِقَ اِطْلَاقًا Taḥdīrī : Mef‘ul-i mutlaḳa ya hāldir mecrūrdan. مُطْلَقًا

مِثْلُ ثُمَّ ey مِثْلُ الْفَاءِ بِمُهْلَةٍ وَحَتَّى مِثْلُهَا Ey : وَالْفَاءُ لِلتَّرْتِيبِ وَثُمَّ مِثْلُهَا بِمُهْلَةٍ وَحَتَّى مِثْلُهَا

مَعْطُوفٌ حَتَّى Ey : وَمَعْطُوفُهَا

مَطْبُوعُ الْمَعْطُوف Ey : جُزْءٌ مِنْ مَتْبُوعِهِ

لِلْفَيْدِ : Muḳaddere müte‘allıḳ.

قُوَّةٌ : Mef‘ul-i bih.

أَوْ ضَعْفًا : Ona ma‘tūf ma‘nāyi taḥfīf şart oldu māba‘di māḳablinden cüz’ olmak kuvvet veya za‘f ifāde eylemek için.

يَعْمَلُ لِأَحَدِ الْأَمْرَيْنِ حَالٌ كَوْنِهِ مُبْهَمًا ey : وَأَوْ وَإِمَّا وَأَمَّ لِأَحَدِ الْأَمْرَيْنِ مُبْهَمًا

وَأَمَّ الْمُنْتَصِلَةَ : Ya‘nī.

لَا زِمَةً : Ḥaber-i mübtedā.

لَا زِمَةً e müte‘allıḳ. هَمَزَةٌ اِسْتِفْهَام

يَلِيهَا أَحَدُ الْمُسْتَوَيْنِ : Cümle-i fi‘liyye hāldir لَا زِمَةً de müstetir zamīrdan.

والْآخِرُ الْهَمْزَةُ : Ma‘tūftur sābık olan fā‘il ve mef‘ūle.

يَلِيهَا zarf-1 أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ Ey : بَعْدُ ثُبُوتِ أَحَدِهِمَا

إِنَّمَا اشْتَرَطُ ذَلِكَ لِطَلَبِ التَّعْيِينِ Ta‘līl-dir يَلِيهَا yla māba‘dine. Taqḍīr-i

جَوَابُ الْجُمْلَةِ الَّتِي ذُكِرَتْ أَمْ فِيهَا بِطَرِيقِ الْعُطْفِ Ey : وَمِنْ ثَمَّ لَمْ يَجْزِ أَرَأَيْتَ زَيْدًا أَمْ عَمْرًا وَمِنْ ثَمَّ كَانَ جَوَابُهَا

Mübtedā. : بِالتَّعْيِينِ دُونَ نَعَمْ أَوْ لَا وَالْمُنْقَطِعَةُ كَبَلٌ وَالْهَمْزَةُ نَحْوُ إِنَّمَا لِإِبْلَاحٍ أَمْ شَاءَ وَإِنَّمَا

zarf-1 لَازِمَةٌ dir üzerine muḳaddem olmuş. قَبْلَ الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ

Ḥaber-i mübtedā. : لَازِمَةٌ

e müte‘allık. : مَعَ إِمَّا

Ḥaber-i ba‘de’l-ḥaber. : جَائِزَةٌ

ne müte‘allık. : مَعَ أَوْ

ḥāldir. : وَلَا بَلْ وَلَكِنْ لِأَحَدِهِمَا مُعَيَّنًا

وَلَكِنْ لَازِمَةٌ لِلنَّفْيِ

Maḥṣūl-i Terkīb

ya‘nī mezḥeb-i eṣaḥ üzere ḥurūf-1 ‘āṭife ondur. Niteki metinde mezkūrdur dört evvelkisi ki وَاو ve فَفا ve ثُمَّثمَّ ve حَتَّىحتى dır cem‘ içindir ma‘tūf ve ma‘tūf-1 ‘aleyh beynini bir hükümde ki ma‘tūf-1 ‘aleyhindir ya‘nī ma‘tūf-1 ‘aleyhā maḥṣūştur lākin vāv-1 muṭlaḳ cem‘ içindir ki ne tertibe delālet eder ve ne mu‘ayyene pes. جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَمَرُو desin muḥtemeldir ki ikisi bile gelmiş olalar ve muḥtemeldir ki Zeyd evvel gelmiş ola ve ‘Amr ondan sonra mühletle veya mühletsiz ve cāizdir ki bunun ‘aksince ola ve fā tertibe delālet eder mühletsiz. Meşelā جَاءَنِي زَيْدٌ فَعَمَرُو delālet eder ki Zeyd evvel gele [162b] ve ‘Amr ondan sonra mühletsiz ve ثُمَّثمَّ delālet eder tertibe mühletle pes. جَاءَنِي زَيْدٌ ثُمَّعَمَرُو desin ma‘nāsı evvel Zeyd geldi ondan sonra mühletle ‘Amr geldi demektir ve gibidir tertib ve mühletle delālet eylemede ve fark bu ikisinin beyninde oldur ki حَتَّىحتىnın

māba‘di mākablınden cüz’ olmak gerek ya aqvā niteki dersin مَاتَ النَّاسُ حَتَّى الْأَنْبِيَاءِ veya ez‘af naḥve قَدِيمَ الْحَجَّاجِ حَتَّى الْمَشَاةِ ve ثُمَّ de bu vācib değildir bir fark da budurkim mühlet bi-ḥasbi ḥarictir naḥve جَاءَنِي زَيْدٌ ثُمَّ عَمَرُو حَتَّى da bi-ḥasbi zihndir. Zīrā ki zihinde münāsib oldur ki mevt ol ta‘alluḫ eyleye enbiyānın ğayrına sonra ta‘alluḫ eyleye enbiyāya eğerçe ḥaricte mevt-i enbiyā esnā sāir-i nāstadır gine bunun bu zihinde münāsib oldur ki ḫudūm-i evvel ḥuccāc’ın atlısının ola sonra yaya kalır ve ya‘nī evvel atlı gele sonra yaya kalır ve cāizdir ki ba‘zı evḳātta bunun ‘aksince ola ya‘nī evvel piyādeler gele sonra süvariler bunun biriyle demektir قَدِيمَ الْحَجَّاجِ حَتَّى الْمَشَاةِ ve إِمَّا وَاو , قَدِيمَ الْحَجَّاجِ حَتَّى الْمَشَاةِ biri biriyle müştereklerdir ki delālet ederler birine nisbet müte‘allaḫ olduğuna ma‘ṭūftan veya ma‘ṭūf-ı ‘aleyhten ibhām ṭarīḳıyla ve اَمْ iki kısmıdır. Birisi اَمْ-i muttaşıladır ki lāzım-ı hemzet-i istifhāmdır ya‘nī ondan menfin olmaz her yerde ki اَمْ-i muttaşıla olur onunla hemze-i istifhām bile olur lafzen ya taḳdīran ve bu ikisi bile kendi medḥūlleriyle bir kelām olur ve اَمْ-i muttaşılanın şartı oldur ki iki müsteviyeynin birisi اَمْ-in yeliyesinde vāki‘ ola ya‘nī iki ismin veya iki fi‘lin veya iki ḥarfin birisi ve birisi hemzenin yeliyesinde ḥāşılı māba‘dinde ona muttaşıl ola ondan sonra ki müsteviyeynin birisi lā ‘ala’t-ta‘yīn mütekellimin ma‘lūmu ola ve maḳşūdu suālden ta‘yīn olur. Niteki dersin اَزَيْدٌ عِنْدَكَ اَمْ عَمَرُو ya‘nī biliyorum ki bunların birisinin yanındadır lākin ta‘yīnle bilmezim ḳanı’sıdır ve niteki iki fi‘lde dersin اَكْرَمْتَهُ زَيْدًا اَمْ اَصْرَيْتَ زَيْدًا ya‘nī bilirim bunların birini Zeyd’e eylemişsin ammā ta‘yīnle bilmez ve bunun için ki vācibtir ki eḥad-i müsteviyeyni اَمْ-i muttaşıla yeliyesinde vāki‘ ola ve birisi hemzenin yeliyesinde cāiz değildir ve bu terkīb ki اَمْ عَمَرُو [163] zīrā ki اَمْ in yeliyesinde isimdir ve hemzenin yeliyesinde fil’dır. Muşannifin sözü budur ammā Sībeveyh’den menḳūl oldur ki her kāh ki eḥad-i müsteviyeyni اَمْ yeliyesinde vāki‘ ola ve birisi hemze yeliyesinde ol aḥsen ve efşaktır ve her kāh ki eḥad-i müsteviyeyni اَمْ i ve birisi hemze ve اِلَى olmaya ol kelām cāiz olur cevāz-ı ḥasenle pes. اَزَيْدًا اَمْ عَمَرُو ḥasen olur aḥsen olmaz ya‘nī faṣīḥ olur efşah olmaz. Bu cihettendir ki Kāfiye’nin ba‘zı nüshasında ki muşannifden okunmuştur ve üzerinde muşannifin ḥaṭṭı vāki‘ olmuş ki يَلِيهَا أَحَدُ الْمُسْتَوِيَيْنِ وَالْآخَرُ الْهَمَزُ den sonra عَلَى الْأَفْصَحِ ‘ibāreti vāki‘ olmuş اَزَيْدٌ عِنْدَكَ اَمْ عَمَرُو a münāsib عَلَى الْأَفْصَحِ değildir. Niteki maḥfī değildir ve bi’l-cümle muşannifin bu maḳāmda izdirābı vāki‘ olmuştur pes. Bu cihetten ‘ibārātı

tağyir eylemiştir ammā ḥaḳḳ budur ki Sībeveyh'den menḳūldür muşannife iftirādır وَمِنْ ثَمَّ كَانَ ya'nī hemze ve اَمْ le suāl ta'yinden olduğu için cevābta ta'yin eylemek gerek لَا ve نَعَمْ demek cāiz değildir. Zīrā ki maḳşūd ḥāşıl olmaz. Ammā اَوْ ve اِمَّا ki hemze ile vāki' olsalar cāiz hemze ile vāki' olsalar cāizdir naḥve اَجَاءَكَ زَيْدٌ اَوْ عَمْرُو veya اِمَّا زَيْدٌ وَاِمَّا عَمْرُو ve bunda cevāb لَا ve نَعَمْ la cāizdir. Zīrā ki maḳşūd oldur ki bunların birisi lā 'ale't-ta'yin senin katına gelmiş midir yoksa yok. İkinci kısmı اَمْ-i munḳatı'adır ki بَلْ ve hemze ma'nāsınadır ya'nī kelām-ı sābıktan idrāb ve i'rāz ma'nāsınadır ve suāldır ol nesneden ki اَمْ den sonra mezkūr olmuştur ve اَمْ-i munḳatı'a cāiz ki haberden sonra vāki' ola naḥve اِنَّمَا لِإِبْلِ اَمْ شَاءَ ey Şَاءَ بَلْ هِيَ Şَاءَ haber-i sābıkından idrāb idi ve istifhām idi اَمْ den sonra mezkūrdan ve cāiz ki istifhāmdan sonra vāki' ola naḥve اَزَيْدٌ عِنْدَكَ اَمْ عِنْدَكَ عَمْرُو ve istifhām-ı evvelden idrāb eyledik istifhām-ı şāniyle. Ma'lūm ola ki اِمَّا-i 'atıfede vācibtir ki ma'tūf-ı 'aleyhten üzerine taḳdīm vācib değildir. Belki cāizdir naḥve جَاءَنِي اِمَّا زَيْدٌ [163] اَوْ عَمْرُو ve ba'zı naḥviler demişlerdir ki اِمَّا ḥurūf-ı 'atıfadan değildir ve illā ma'tuf-ı 'aleyhden muḳaddem gelmezdi sāir ḥurūf-ı 'atıfa gibi ve dahi ona vāv dāḥil olur pes. Ḥarf-i 'atf olmak cāiz değildir. Zīrā ki iki ḥarf-i 'atf bir yerde cem' olmak lāzım gelir ve birisi zāid olur her ḥāl cevāb-ı evvelki i'tirāzdan evveldir ki ma'tūf-ı 'aleyh üzerine sābık olan اِمَّا ḥarf-i 'atf değildir belki evvel kelāmda şeke tenbīhdır ve اِمَّا şāniye ḥarf-i 'atftır ve ikinci i'tirāzdan cevāb böyledir ki bu vāv ḥarf-i 'atıfadır ki اِمَّا şāniye اِمَّا evvele 'atf eder ve اِمَّا-i şāniye kendinin māba'di اِمَّا-i evvelin māba'dine 'atf eder ve لَا ve بَلْ ve لَكِنْ bu üç ḥarf ḥurūf-ı 'atıftan ḥükmü nisbet içindir iki emrin birine ya'nī ma'tūf ve ma'tūf-ı 'aleyhe olur ta'yinle ma'tūfun olmaz naḥve جَاءَ زَيْدٌ لَا ve bunda ḥüküm mecī-i Zeyd'e dir 'Amr'a değil ve بَلْ işbāttan sonra ḥükümü şarf eylemek içindir ma'tūf-ı 'aleyhden ma'tūfa naḥve جَاءَنِي زَيْدٌ بَلْ عَمْرُو ey جَاءَ اِنِّي عَمْرُو pes ḥüküm bunda ma'tūfun olur ma'tūf-ı 'aleyhin olmaz lānın 'aksince ve ḥāl ma'tūf-ı 'aleyh şüret-i işbātta oldur ki ḥüküm-i meskūtte olmaktır güya ki ona hiç vāki' olmamıştır ne mecī ile ve 'adem-i mecī ile ve bu iḥbār ondan mecī ile güya ki ḳaşdla olmuştur pes. Bu cihetten ol ḥüküm بَلْ kelimesiyle ḥarf oldu ma'tūf-ı 'aleyhten ma'tūfa ve ma'tūf-ı 'aleyh ḥüküm-i meskūtta kaldı ve ba'zılar demişlerdir ki kelime-i بَلْ şüret-i nefyde işbāt idi ma'tūfa ol ḥükümü ki menfī olmuştur ma'tūf-ı

[İ'rāb]

زِيَادَتُهَا Ey : حُرُوفُ الزِّيَادَةِ إِنَّ وَأَنْ وَمَا وَلَا وَمِنْ وَالْبَاءُ وَاللَّامُ فَإِنَّ مَعَ مَا النَّافِيَةِ وَقَلْتُ

وَأِنَّمَا كَثُرَتْ زِيَادَتُهَا مَعَ النَّافِيَةِ وَقَلْتُ مَعَ : Ve bu cümle ma'tūftur bir muḳadder cümleye taḳdīrī : مَعَ مَا الْمَصْدَرِيَّةِ الْمَصْدَرِيَّةِ

زِيَادَتُهَا Ey : وَأَنْ مَعَ لَمَّا وَبَيْنَ لَوْ وَالْقَسَمِ وَقَلْتُ

مَا مَعَ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ حَالِ كَوْنِهِ شَرْطًا أَوْ إِذَا taḳdīrī كَانَ Hāldir veya ḥaber-i : مَعَ الْكَافِ وَمَا مَعَ إِذَا وَمَتَى وَأَيَّ وَأَيْنَ وَإِنْ شَرْطًا كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا شَرْطًا

ya. إِذَا Ma'tūftur : وَبَعْضِ حُرُوفِ الْجَزْرِ

زِيَادَتُهَا Ey : وَقَلْتُ

de 'āmil fi'ldir ki ona delālet eder مَعَ الْوَائِ de بَعْدَ النَّفْيِ : مَعَ الْمُضَافِ وَلَا مَعَ الْوَائِ بَعْدَ النَّفْيِ mütē'allaktır ona taḳdīran.

زِيَادَةُ لَا Ey : وَبَعْدَ أَنْ الْمَصْدَرِيَّةِ وَقَلْتُ

زِيَادَةُ لَا Ey : قَبْلَ أَقْسَمِ وَشَدْتُ

دُكِرَ هَذِهِ الثَّلَاثَةُ فِي حُرُوفِ الْجَزْرِ Ey : مَعَ الْمُضَافِ وَمِنْ وَالْبَاءُ وَاللَّامُ تَقَدَّمَ دِكْرُهَا

Maḥṣūl-i Terḳīb

زِيَادَةُ bu ḥarfere ḥurūf-ı ziyāde derler. Zīrā ba'zı mevāzı'da ziyāde olurlar ya'nī şānlarındandır zāid olmak böyle değildir ki vāki' olmazlar illā zāid ḥurūf-ı şılada derler ve fāideleri kelāmda te'kīd veya tezyīn-ı nīzāmdır ve zāide dediler [165a] bu ḥurūf-a zīrā aşl ma'naya zāidlerdir إِنَّ kesr-i hemze ve sūkūn-ı nūnla māy-ı nāfiyeden sonra ziyāde olur te'kīd nefy olduğu naḥve اَجْلِسْ مَا إِنَّ جَلَسَ māy-ı maṣdariyyeden sonra ziyāde olur kılletle naḥve اَجْلِسْ مَا إِنَّ جَلَسَ ve لَمَّا إِنَّ قُمْتُ قُمْتُ قُمْتُ dan sonrada ziyāde olur kılletle naḥve اَجْلِسْ مَا إِنَّ جَلَسَ ey الْقَاضِي sūkūn-ı nūnla ziyāde olur kesratla لَمَّا dan sonra naḥve اَجْلِسْ مَا إِنَّ جَلَسَ dahi bunun nazırları gine وَيَوْمًا kāftan sonrada zāid olur kılletle beyt لَمَّا وَكَانَ اللَّهُ أَنْ لَوْ قُمْتُ قُمْتُ قُمْتُ ortasında naḥve اَجْلِسْ مَا إِنَّ جَلَسَ kaseemle لَمَّا ziyāde olur kaseemle لَمَّا

ve eḥaftır isti‘māl cihetinden onda taşarruf ziyādedir هَلْ taşarruftan pes. Cāizdir أَزِيدًا ضَرَبَ mef‘ulü fi‘l üzere taḫdīmle ammā cāiz değildir هَلْ زَيْدًا ضَرَبْتَ ve gine bunun gibi cāizdir وَهُوَ أَخْوَكْ inkār-ı ḍarb-ı birader için ammā cāiz değil هَلْ تَضْرِبُ زَيْدًا وَهُوَ أَخْوَكْ inkār-ı ḍarb-ı birader için ve gine cāizdir هَلْ زَيْدٌ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرُو ammā cāiz değildir ya‘nī muttaşıla muḵārin hemze olur ammā muḵārin هَلْ olmaz ve gine bunun gibi cāizdir ki hemze-i ḥurūf-ı ‘āṭifa evveline götüresin وَوَآوْ dır. Niteki ḵavl-i Ḥudā’da vāki‘dir كَانَ مَنْ كَانَ وَضَاوُ مَنْ كَانَ وَأَقَمَنْ كَانَ وَقَعَ إِذَا مَا أَتَمَّ إِذَا مَا وَقَعَ وَأَقَمَنْ كَانَ وَضَاوُ مَنْ كَانَ وَوَآوْ dır. Niteki ḵavl-i Ḥudā’da vāki‘dir كَانَ مَنْ كَانَ وَضَاوُ مَنْ كَانَ وَأَقَمَنْ كَانَ وَقَعَ إِذَا مَا أَتَمَّ إِذَا مَا وَقَعَ وَأَقَمَنْ كَانَ وَضَاوُ مَنْ كَانَ وَوَآوْ dır.

[Ḥurūf-ı Şarṭ]

حُرُوفُ الشَّرْطِ إِنْ وَلَوْ وَأَمَّا هَا صَدْرُ الْكَلَامِ فَإِنْ لِلِاسْتِقْبَالِ وَإِنْ دَخَلَ عَلَى الْمَاضِي وَلَوْ عَكْسُهُ وَتَلَزِمَانِ الْفِعْلَ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا وَمِنْ ثَمَّ قِيلَ لَوْ أَنَّكَ بِالْفَتْحِ لِأَنَّهُ فَاعِلٌ وَانْطَلَقَتْ بِالْفِعْلِ مَوْضِعَ مُنْطَلِقٍ لِيَكُونَ كَالْعَوَضِ فَإِنْ كَانَ جَامِدًا جَارَ لِتَعْدِيرِهِ وَإِذَا تَقَدَّمَ الْقِسْمُ أَوَّلَ الْكَلَامِ عَلَى الشَّرْطِ لَزِمَ الْمَاضِي لَفْظًا أَوْ مَعْنَى وَكَانَ الْجَوَابُ لِلْقِسْمِ لَفْظًا وَاللَّهُ إِنْ أَتَيْتَنِي أَوْ إِنْ لَمْ تَأْتِنِي لِأَكْرَمْتُكَ وَإِنْ تَوَسَّطَ بِتَقْدِيمِ الشَّرْطِ أَوْ غَيْرِهِ جَارَ أَنْ يُعْتَبَرَ وَأَنْ يُلْغَى نَحْوُ أَنَا وَاللَّهُ إِنْ تَأْتِنِي آتِكَ وَإِنْ أَتَيْتَنِي فَوَاللَّهِ لَا تَبْنُوكَ وَتَقْدِيرُ الْقِسْمِ كَالْفَتْحِ نَحْوُ لِأَنْ أُخْرِجُوا وَوَأِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ وَأَمَّا لِلتَّفْصِيلِ وَالتَّرِيمِ حَذَفُ فِعْلِهَا وَعَوُضَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ فَائِهَا جُزْءٌ مِمَّا فِي حَيْزِهَا مُطْلَقًا وَقِيلَ هُوَ مَعْمُولُ الْمُحَذَوِّ مُطْلَقًا مِثْلُ أَمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرِيدٌ مُنْطَلِقٌ وَقِيلَ إِنْ كَانَ جَائِزَ التَّقْدِيمِ فَمِنْ الْأَوَّلِ وَإِلَّا فَمِنْ الثَّانِي

[İ‘rāb]

عَكْسَ إِنْ Ey : حُرُوفُ الشَّرْطِ إِنْ وَلَوْ وَأَمَّا هَا صَدْرُ الْكَلَامِ فَإِنْ لِلِاسْتِقْبَالِ وَإِنْ دَخَلَ عَلَى الْمَاضِي وَلَوْ عَكْسُهُ

إِنْ وَلَوْ Ey : وَتَلَزِمَانِ

ya. بِالْفَتْحِ Ma‘tūftur : الْفِعْلَ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا وَمِنْ ثَمَّ قِيلَ لَوْ أَنَّكَ بِالْفَتْحِ لِأَنَّهُ فَاعِلٌ وَانْطَلَقَتْ بِالْفِعْلِ

Zarf. : مَوْضِعَ مُنْطَلِقٍ

كَانَ ism-i , الْفِعْلُ : لِيَكُونَ

Ḥaberi. [167a] : كَالْعَوَضِ

أَسْمَاءُ غَيْرُ مُشْتَقٍّ Ey : فَإِنْ كَانَ جَامِدًا

كَوْنُ الْحَبْرِ جَامِدًا Ey : جَارَ

ye müte‘allık, لِتَعْدَرَ تَقْدِيرُ الْفِعْلِ Ey : لِتَعْدِرِهِ

cümle-i şartiyye. Ey : وَإِذَا تَقَدَّمَ الْقِسْمُ أَوَّلَ الْكَلَامِ

ye müte‘allık, عَلَى الشَّرْطِ

cümle-i cezaiyye. Tafşîl-i مَضَى : لَرِمَ الْمَاضِي لَفْظًا أَوْ مَعْنَى

Ma‘tûftur cümle-i cezaiyyete : وَكَانَ الْجَوَابُ

Temyîz. : لِلْقِسْمِ لَفْظًا

وَاللَّهُ إِنْ أَتَيْتَنِي أَوْ إِنْ لَمْ تَأْتِنِي لِأَكْرَمَتِكَ وَإِنْ تَوَسَّطَ بِتَقْدِيمِ الشَّرْطِ أَوْ غَيْرِهِ جَارَ أَنْ يُعْتَبَرَ وَأَنْ يُلْغَى نَحْوُ أَنَا وَاللَّهُ إِنْ تَأْتِنِي آتَيْتِكَ وَإِنْ أَتَيْتَنِي فَوَاللَّهِ فِعْلٌ أَمَّا Ey : لِأَتَيْتَكَ وَتَقْدِيرُ الْقِسْمِ كَاللَّفْظِ نَحْوُ لِأَنْ أُخْرِجُوا وَوَأَنْ أَطْعَمُوهُمْ وَأَمَّا لِلتَّفْصِيلِ وَالتَّرِيمِ حَذْفُ فِعْلِهَا

أَمَّا Ey : وَعَوُضَ بَيْنَهَا

فَاءُ أَمَّا Ey : وَبَيْنَ فَائِهَا

فَائِهَا Ey : جُزْءٌ مِمَّا فِي حَبِيرِهَا

أَوْ عَوُضَ بَيْنَهَا جُزْءٌ وَأُطْلِقَ veya mef‘ûl-i mutlak وَعَوُضَ بَيْنَهَا جُزْءٌ هُمَا فِي حَبِيرِهَا حَالٌ كَوْنِهِ Hâldir den taqdîrî : مُطْلَقًا عَوُضَ تَعْوِضًا veya na‘at-ı maşdar maḥzûftur ey : مُطْلَقًا

اسْمُ الْوَاقِعِ بَيْنَهُمَا Ey : وَقِيلَ هُوَ

ذَلِكَ الْإِسْمُ : مَعْمُولُ الْمَحْدُوفِ مُطْلَقًا وَقِيلَ إِنْ كَانَ

جَائِزَ التَّقْدِيمِ فَمِنَ الْأَوَّلِ وَإِلَّا فَمِنَ الثَّانِي

Maḥşûl-i Terkib

-Zirā ki envā- bu üç harf ma‘nay-ı şartiyye içindir ve üçü bile saḍr-ı kelām iktizā eder. Zirā ki envā- i kelāmdan bir nev‘a delālet ederler ve aṣl ma‘nāy-ı şartiyyede اِنْ harftir. Zirā ki ma‘nāsı istiḳbāldir māzīye de dāḥil olursa ve ma‘nā-i şartiyyet ve ta‘līk bi-ḥasbi taḥḳīḳ istiḳbālde mutaṣavvırdır naḥve اِنْ تَضْرِبُنِي أَضْرِبُكَ ve lafz-ı لَوْ taqdîr-i şart ve ta‘līk içindir. Zirā ki o māzī

395

ve cevābı cezā-i şart edeler ve aḥkām-ı cezāi üzerine icrā edeler pes. Bunda dört şūret olur ikisi ilḡānındır birisi şartın teḳaddümüyle ve birisi teḳaddüm-i ḡayr-ı şartla ve ikisi i‘tibār-ı ḳasem içindir. Birisi teḳaddüm-i şart içindir ve birisi ḡayr-ı şartın teḳaddümü içindir miṣāl-i evvel **إِنْ** cevāb-ı şarttır zīrā ki evvel ehemdir teḳaddüm sebebiyle ve mecmū‘ şart ve cezā sādde mesedd cevāb-ı ḳasem olur miṣāl-i s̱anī **أَنَا وَاللَّهِ إِنْ تَأْتِنِي أَتَيْتَنِي وَاللَّهِ أَتَيْتَنِي** çünkü ḳasem li-tevessuṭ oldu ol ihtimām ki saḍr-ı kelāmda iken idi tevessuṭuyla bāḳi kalmadı pes cevāb-ı şartın oldu ve şart ve cezā ikisi bile ḡaber-i mübtedādırlar ve mübtedā ḡaberiyle sādde mesedd cevāb-ı ḳasem oldular miṣāl-i s̱ālīs **إِنْ أَتَيْتَنِي فَوَاللَّهِ لَا تَيْتَنِيكَ** cevābı ḳaseme verdiler ve ḳasemi cevābıyla cezā-i şart eylediler pes. Fā cevāb oldu tākim ikisinin bile muḳteżāsı muahḡar ve müveffi ola miṣāl-i rābi **أَنَا وَاللَّهِ إِنْ أَتَيْتَنِي لَا تَكْرَمْتُكَ** cevāb-ı ḳaseme verdiler lafız ve ma‘nā ḡasbince ve şartı verdiler ma‘nā ḡasbince ve mecmū‘ ḳasem ve cevābını ḡaber-i mübtedā eylediler ve her kāh ki ḳasem saḍr-ı kelāmda muḳadder ola ol ḳasem muḳadderin ḡükmü ḳāsem-i melfūzun ḡükmüdür pes. Ol şart ki ondan sonradır muḡıyy lāzımdır ve cevāb-ı lafız ve ma‘nā ḡasbince ḳasemin olur ve ma‘nā ḡasbince şartın olur. Naḡve **لَا تُخْرِجُونِ** ey **وَاللَّهِ لَئِنْ أَخْرَجُوا لَئِنْ أَخْرَجُوا لَا يُخْرِجُونَ مَعَهُمْ** pes şart māzīdir **وَلَا تُخْرِجُونِ** cevāb-ı ḳasemdir. Eğer cezā-i şart olaydı cezm evlā idi ve lām **لَئِنْ أَخْرَجُوا** ye muvaṭṭıie-i ḳāsem derler ya‘nī ḳasemi şart üzerine geçirir ve cevāba ulaştırır tā ol cevāb-ı lafız ḡasbince ḳasemin ola şartın olmaya **وَأَمَّا لِلتَّفْصِيلِ** ya‘nī kelime-i **أَمَّا** -i tafṣīl mücmel içindir ḡāliben niteki dersin **جَاءَنِي إِخْوَانُكَ أَمَّا زَيْدٌ فَأَكْرَمْتُهُ وَأَمَّا عَمْرُوٌ فَأَعْطَيْتُهُ وَأَمَّا خَالِدٌ** ve cāizdir ki mücmel-i kelāmda muḳadder ola ḡarāiniyle muḡāṭaba ma‘lūm olur ola pes. **أَمَّا** yı evvel mücmel-i tafṣīl [168b] için zikreylediler ḡālibā dedik zīrā ḡuṭbeler evāyilinde **أَمَّا** zikr olur **أَمَّا** tafṣīl-i mücmel için deḡil ver her kāh ki **أَمَّا** tafṣīl-i mücmel için zikr ola vācibtir ki lafzen mükerrer zikr ola niteki mezkūr oldu veya taḳdīran **زَيْدٌ كَقَوْلِهِ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ** bunda lafzen muḳābil **وَأَمَّا الَّذِينَ لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ الْمُحَاكِمَاتِ وَيَرْدُونَ إِلَيْهَا الْمُنْتَشَاهَاتِ** ey mezkūr deḡil lākin muḳadderdir **وَأَمَّا** kelime-i **أَمَّا** şart için olmanın ḡükmü cevābia fā lazım olduğudur **أَشْلَى** **وَأَمَّا زَيْدٌ فَمُنْطَلِقٌ** tir pes. Kelime-i **أَمَّا** ḳāim-i maḳām-ı **مَهْمَا** dır ve onun şartı ki **يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ** dir vācibü’l-ḡazıftır iḡtiṣār için ve nükte dahi var ki çünkü **أَمَّا** , **مَهْمَا** maḳāmına ḳāim oldu ve fi‘l ḡazf oldu ‘ibāret böyle oldu ki **أَمَّا زَيْدٌ فَمُنْطَلِقٌ** pes ‘alāmet-i şart ve ‘alāmet-i cezā biri birine mütelaṣıḳ oldular ya‘nī buluştular ve bu telāṣıḳ münāsib görüldü pes. Bir fāşılaya iḡtiyāc olundu ikisinin ortasına ve ol

fāşılada üç mezheb var evvel ol fāşıla bir cüz'dür ol nesneden ki fā-i cezānın hayyızinde idi muḳaddem kılındı şart ve cezā 'alāmetlerini faşıl eylemek için gerekse ol fāşıla merfū' olsun ve gerekse menşūb olsun ve gerekse onda fā-i cezā taḳdīminden ğayrı bir māni' ola ve gerek olmaya meşelā her vākit ki dersin أَمَّا زَيْدٌ فَمُنْطَلِقٌ bunda Zeyd mübtedā olur ve ol fā-i cezānın haberinde idi ve şimdi fāşıla olmak için muḳaddem oldu ve tenbīh oldu Zeyd müstelzem inṭilāk olduğuna niteki şart mültezim-i cezādır ya'nī Zeyd elbette munṭalıktır ve bu elbette mübālgası da bu ma'nāya müstefād oldu lākin Zeyd'in şart menziline olduğu ondan ma'lūm değildi ve el-ān mübtedādır ve munṭalıḳ haberidir ve bu cümle ḥaḳıḳatte أَمَّا cevābıdır. Gine bunun gibi her kāh ki dersin أَمَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَزَيْدٌ مُنْطَلِقٌ evvel الْجُمُعَةِ hayyize cezāda idi ve مُنْطَلِقٌ in ma'mūlū idi şimdi muḳaddem oldu fāşıla olmak için ve menzile-i şartta ola Zeyd'in inṭilākını istilzām için ve gine menşūbtur مُنْطَلِقٌ la mezheb-i sānī oldur ki ol fāşıla bir maḥzūf 'āmilin ma'mūlūdür hayyiz-i cezāda evvelin cüz'ü değildir gerekse onda [169a] fādan ğayrı bir māni' ola ve gerekse olmaya pes. مَهْمَا يُذَكَّرُ زَيْدٌ فَهُوَ مُنْطَلِقٌ تَاḲْدِيرِي أَمَّا زَيْدٌ فَمُنْطَلِقٌ pes Zeyd merfū'dır ḳāim-i maḳām-ı fā'il fi'l-i maḥzūf olmakla ve تَاḲْدِيرِي مُنْطَلِقٌ فَرَزَيْدٌ الْجُمُعَةِ أَمَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ مَهْمَا تُذَكَّرُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ pes مَهْمَا تُذَكَّرُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ fi'l-i maḥzūfun mef'ūl-i bih olmakla mezheb-i sāliḥ budur ki eğer onda fādan ğayrı māni' olmazsa ol fāşıla ve cüz' olur. Fānın hayyızında olandan mezheb-i evvel gibi ve eğer onda bir māni' dahi olursa naḥve أَمَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَإِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ bunda cāiz değildir ki fāşıla fānın māba'dinden bir cüz ola zīrā ki iki müteḥālifin te'azziri lāzım gelir birisi fā ve birisi أَنَّ ki maşdar-ı kelām iḳtizā eder. İmdi يَوْمَ الْجُمُعَةِ fi'l-i muḳadderle menşūbtur ey يَوْمَ الْجُمُعَةِ niteki mezheb-i sānīde vāki'dir ḥarfū'l-rada' كَلَّا ve حَقًّا ḥarfū'l-rada' kelime-i كَلَّا dır ya'nī kelime-i رَدٌّ ve زَجْرٌ ma'nāsına müsta'meldir. Niteki bir kimse sana fulān işi işledik dese sen cevābında كَلَّا dersin ya'nī bu sözden mürtedi' ve münzecir ol demektir ḥāşılı yığlan bu kelāmdan ve kāh olur ki حَقًّا , كَلَّا ma'nāsına gelir naḥve إِنَّ الْإِنْسَانَ كَلَّا ve bu كَلَّا da ḥilāf var ki ḥarfīdir isim midir كَلَّا-i rada'i gibi mebnīyyū'l-aşldır yoksa isim midir ki كَلَّا-i rada' iye lafızda müşābehetle olmuştur.

[Tā-i Te'nīs-i Sākine]

تَاءُ التَّائِيثِ السَّائِكَةِ تَلْحَقُ الْمَاضِي لِتَأْيِيثِ الْمُسْنَدِ إِلَيْهِ فَإِنْ كَانَ ظَاهِرًا غَيْرَ حَقِيقِيٍّ فَمُخَبَّرٌ وَأَمَّا إِحْقَاقُ عَضَالَمَةِ التَّنْبِيَةِ وَالْجَمْعَيْنِ فَضَعِيفٌ

[İ'rāb]

تَاءُ التَّائِيَةِ السَّائِيَةِ : Ya'nī tā-i te'nīs-i sākine fi'l-i māzīye lāhik olur fā'ili müenneş olduğuna delâlet için gerekse fā'il olsun naḥve ضَرَبْتُ هُنْدَ ve gerekse kâim-i maḳām-ı fā'il ola naḥve ضَرَبْتُ هُنْدَ tā-i te'nīs-i sākine ile taḳyīd eyledi zīrā ki tā-i te'nīs müteḥarrike esmā-i müştakīye lāhik olur naḥve ضَارِبَةٌ وَمَضْرُوبَةٌ وَحَسَنَةٌ وَنَدَمَانَةٌ ve murād sukūn-ı tādan aşlinda sükun ola ve eğer ba'zı yerde müteḥarrikte olursa naḥve ضَرَبْنَا نَصْرًا ve her kâh ki fi'lin müsned-i ileyhi ism-i zāhir ola ve müenneş gayr-ı ḥaḳīkī ola onda sen muḥayyizsin tāi götürmekle götürmemek ortasında naḥve طَلَعَ الشَّمْسُ وَطَلَعَتْ [169] الشَّمْسُ bu söz bu maḳāmda tezkīr var ihtardır ya'nī ḥāṭıra götürmektir o tafşilī ki mā teḳaddümde geçti tā ma'lūm ola ki murād ilḥāk 'alāmet-i te'nīs fi'le bu tā-i sākine-i ilḥaktır ve ammā ilḥāk-ı teşniye ve 'alāmet-i cemī'n fi'le ḥāl fā'ile tenbīh için ḍa'īfir bi-ḥilāf-ı ilḥāk 'alāmet-i te'nīs ol vecih üzere ki mā teḳaddümde zīkr oldu ol ḍa'īf değildir. Belki ba'zı mevāzi'de vācibtir ve ba'zı mevāzi'de cāiz pes. Eğer desek ki قَامَا رَجُلَانِ veya قَامُوا رَجَالٌ veya قُمْنَ نِسَاءٌ ol ḍa'īf olur zīrā bu 'alāmetler aşlinda zamāirdir ve bu şıfatla kelāmda çok müsta'meller pes onları zamīrlikten çıkarmak ve isti'māl eylemek mücerred 'alāmet-i ḥāl müsned-i ileyḥ fi'l olduklarına ki müşennā veya cem'-i müzkkker veya cem'-i müenneş أَكْلُوِي الْبَرِغِيثَ gibi meşelā ḍa'īf olur bunun birle ki bu aḥvāl müsned-i ileyhede zāhirdir. Zīrā ki şīḡa-i müşenna cem'-i müzekker veya müenneş biri birinden mümtāzlardır ve tā-i te'nīs-i sākine herkez zamīr olmaz belki 'alāmet-i ḥāl müsned-i ilethtir. İmdi bunda kelime aşlinda iḥrāc eylemek lāzım gelmez tākim ḍa'īf ola bā ḥuşuş ki ba'zı mevāzi'de ḥāl-i te'nīs müsned-i ileyḥ ve onun tezkīri ḥālī müşebbih olur ve te'nīs fi'le zāhir olur. Niteki esmā-i 'alāmette ki müzekkere ve müenneşe itlāk olunur.

[Tenvīn]

التَّنْوِينُ نُونٌ سَاكِنَةٌ تَتَّبِعُ حَرَكَةَ الْآخِرِ لَا لِتَأْكِيدِ الْفِعْلِ وَهُوَ لِلتَّمَكُّنِ وَالتَّنْكِيرِ وَالْعَوَاضِ وَالْمُقَابَلَةِ وَالزَّرْمِ وَيُحَذَفُ مِنَ الْعَلَمِ مَوْصُوفًا بِإِنْ مَضَافًا إِلَى

عَلَمٍ

[İ'rāb]

التَّنْوِينُ : Mübtedā.

نُونٌ : Ḥaberi.

إِذْ كَانَ ey يَوْمَئِذٍ وَحِينَئِذٍ وَلَئِذَا وَعَامَئِذٍ 'i vaẓdır muẓāf-ı ileyhten naḥve şālīs tenvīn سَيَّوِيَهُ وَسَيَّوِيَهُ ve وَمَهِ , مَهْ üzere
 muzāfır muzāfır bir cümleye ki ondan sonra dersin çünkü ol cümle-i taḥfīfen اِذْ a ve كَذَا muzāfır

ḥaẓf eylediler tenvīnle ol muzāf-ı ileyhi ta‘vīz eylediler tā kelime nāķış kalmasın bu qabāildendir
كُلُّهُمْ ey وَكَلَّا آتَيْنَا çerāhum tenvīn-ı muķābiledir ve ol bir tenvīndir ki cem‘-i müenneṣ-i sālimenin

olur ve ol bir nūnun muḳābilindedir ki āḥar cem‘-i müzeker sālimde olur ba‘zılar katında bu tenvīn tenvīn-i mümkün hükmünde aḥaldır ve her kaḥ ki مُسْلِمَات misline bir şahṣa ‘alem kalsalar

munşarif olur zirā ki bu tā maḥẓ-ı te'niş için değildir. [170b] Belki 'alāmet-i cem'iyettir te'nişle bile pes. Men'-i şarfta mu'teber olmaz ve bir tā dahi taḳdīr eylemek cāiz değildir. Zīrā

hâlinde lâ yensarif olur te'nîs ve 'alâmetle ve onda olan tenvîn tenvîn-i muḳâbeledir ve

kısmıdır birisi terennüm gayr-ı gālīdir ki şarf-ı itlākdan ‘ıvaz olur naḥve يَا أَبَتَا عَلَّكَ أَوْ عَسَاكَ ‘ıvazīdir

وَقَائِمِ أَعْمَاقِ خَاوِيِ الْمُخْتَفِنِ ve her kâh ki ‘alem mevşûf ola **إِن** le ki muzâf ola bir ‘aleme dahi evvelki

olur naḥve جاءني زيدٌ بن عمرو ve eğer ابن le mevşûf ‘alem olmazsa veya إنك muzâf-ı ileyi ‘alem

teleffuzda elif اَيْنِ den sâkût olur kitâbta tâ kitabta dahi hîffet hâşî ola ve her yerde ki tenvîn sâkût

olmaz kitabta elif sâkıt olmaz ibarete ve این in hükmü mezkurlarda ya nı telaffuzda tenvin sâkıt olmakta ve kitâbta elif sâkıt olmakta این in hükmüdür.

[Te'kīd]

نُونُ التَّأْكِيدِ خَفِيفَةٌ سَاكِنَةٌ وَثَقِيلَةٌ مَفْتُوحَةٌ مَعَ غَيْرِ الْأَلِفِ تَخْتَصُّ بِالْفِعْلِ الْمُسْتَقْبَلِ فِي الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْإِسْتِفْهَامِ وَالتَّمْنِيِ وَالْعَرْضِ وَالْقَسَمِ وَقُلَّتْ فِي التَّنْفِيِ وَلَزِمَتْ فِي مُثَبِّتِ الْقَسَمِ وَكَثُرَتْ فِي مِثْلِ إِمَّا تَفْعَلَنَّ وَمَا قَبْلَهَا مَعَ ضَمِيرِ الْمَذْكُورِينَ مَضْمُومٌ وَمَعَ الْمُخَاطَبَةِ مَكْسُورٌ وَفِيمَا عَدَا ذَلِكَ مَفْتُوحٌ وَتَقُولُ فِي التَّنْبِيَةِ وَجَمْعِ الْمُؤَنَّثِ إِضْرِبَانِ وَاضْرِبَانِ وَلَا تَدْخُلُهُمَا الْخَفِيفَةُ خِلَافًا لِلْيُونُسِ وَهُمَا فِي غَيْرِهِمَا مَعَ الضَّمِيرِ الْبَارِزِ كَالْمُنْفَصِلِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَكَالْمُتَّصِلِ وَمِنْ هَهُ قِيلَ هَلْ تَرِينَ وَتَرُونَ وَتَرِينَ وَأَغْرُونَ وَأَغْرُونَ وَأَغْرَنَ وَالْمُحَقَّقَةُ تُحَذَفُ لِلْسَّاكِنِ وَفِي الْوَقْفِ فَيَرُدُّ مَا حُذِفَ وَالْمَفْتُوحُ مَا قَبْلَهَا تُقْلَبُ أَلِفًا

[I‘rāb]

Mübtedā : نُونُ التَّأْكِيدِ

Hāberi : خَفِيفَةٌ

Hāber-i ba‘de’l-ḥāber : سَاكِنَةٌ

ne. خَفِيفَةٌ [171] سَاكِنَةٌ Ma‘ṭūftur : وَثَقِيلَةٌ مَفْتُوحَةٌ

إِذَا اسْتَعْمَلَ مَعَ غَيْرِ الْأَلِفِ ey müte‘allık veya muḥaddera ne مَفْتُوحَةٌ : مَعَ غَيْرِ الْأَلِفِ

نُونُ التَّأْكِيدِ مُخْتَصٌّ بِالْفِعْلِ الْمُسْتَقْبَلِ ey Haber-i āḥardır : تَخْتَصُّ بِالْفِعْلِ الْمُسْتَقْبَلِ

Bu cümle ma‘ṭūftur cümle-i şugrāya ki : فِي الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْإِسْتِفْهَامِ وَالتَّمْنِيِ وَالْعَرْضِ وَالْقَسَمِ وَقُلَّتْ فِي النَّفْيِ

وَقُلَّتْ زِيَادَتُهَا فِي النَّهْيِ el-āḥira وَهِيَ فِي الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ muḥadderedir taḥdīrī

زِيَادَتُهَا : وَلَزِمَتْ

زِيَادَتُهَا : فِي مُثَبِّتِ الْقَسَمِ وَكَثُرَتْ

Mevşūle veya mevşūfadır : فِي مِثْلِ إِمَّا تَفْعَلَنَّ وَمَا

ya. Şıla veya şıfattır : قَبْلَهَا

Muḥaddera müte‘allık ey veya إِذَا كَانَ مَعَهُ : مَعَ ضَمِيرِ الْمَذْكُورِينَ e ve mevşūl veya mevşūf şılasıyla veya şıfatıyla mübtedā.

وَالْحَرْفُ الَّذِي ثَبَتَ قَبْلَ التَّأْكِيدِ أَوْ حَرْفٌ ثَبَتَ مَا قَبْلَهَا مَضْمُومٌ مَعَ ضَمِيرِ الْمَذْكُورِينَ Haberī taḥdīrī : مَضْمُومٌ

Muḳaddera müte‘allıḳ : وَمَعَ الْمُخَاطَبَةِ

Ma‘tūftur : مَكْسُورٌ : Haber-i mübtedā maḥzūftur. Taḳdīrī إِذَا كَانَ مَعَ الْمُخَاطَبَةِ مَكْسُورٌ ve bu cümle ma‘tūftur cümle-i sâbıkaya.

Muḳaddera müte‘allıḳ : وَمَعَ الْمُخَاطَبَةِ : Ey عَدَا الْمَذْكُورِ ki vāv-ı zamīr cem‘ veya muḥātabadır.

Muḳaddera müte‘allıḳ : مَكْسُورٌ gibidir i‘rābta ve ‘atıfta.

Fi‘l-i nefy-i müstaḳbel : وَتَقُولُ فِي التَّثْبِيَةِ وَجَمْعِ الْمُؤَنَّثِ إِصْرِيَّانَ وَاصْرِيَّانَ وَلَا تَدْخُلُهُمَا

La taddūlu tūn alḥaqīqah fi almuṭṭi waljam‘ : فَآيِلْ عَيْ الْحَقِيقَةُ

Mübtedā : خِلَافًا لِيُونُسَ وَهُمَا

Muḳaddera müte‘allıḳ : فِي غَيْرِهِمَا مَعَ الضَّمِيرِ الْبَارِزِ

Nūna alṭākid alḥaqīqah walmuṣṣadde kalḳalimah almuṣṣalah iḏā ista‘malnā fi almuṭṭi wajma‘ almuṭṭi taḳdīrī : هَا هَا haber-i

Ḳalām almuṣṣal : عَيْنٌ : فَإِنْ لَمْ يَكُنْ

Fiḥā kalḳalimah almuṣṣal : عَيْنٌ : فَكَالْمُتَّصِلِ

Yānın kesriyle : وَمِنْ ثَمَّ قِيلَ هَلْ تَرِيَّ

Vāvın ḍammıyla : وَتَرَوْنَ

Yānın fethiyle : وَتَرِيَّ

Vāvın fethiyle : وَأَعْرُوزُ

Zānın ḍammıyla : وَأَعْرُوزُ

Rānın kesriyle : وَأَعْرُوزُ

Mübtedā : وَالْمُخَفَّفَةُ

Cümle-i fi‘liyye haber-i mübtedā : تُحَذَفُ لِلْسَّكَنِ

وفي Harf-i cer لأجل ma'nāsına.

وَالنُّونُ الْمُخَفَّفَةُ تُحَذَفُ لِأَجْلِ سَاكِنٍ بَعْدُضِهَا تَاكْدِيرِي لِلْسَّاكِنِيَّةِ taḳdīrī Mecrūrdur : الوقف
وَلِأَجْلِ الْوَقْفِ

مُبْتَدَأً : Mübtedā.

un. مَفْتُوح Kāim-i maḳām-ı fā'ilidir : مَا قَبْلَهَا

وَالنُّونُ الَّتِي فَتَحَ حَرْفُهَا الَّذِي تَبَتْ قَبْلَ النُّونِ الْمُخَذُّوْفَةِ تُقْلَبُ النُّونُ أَلْفًا عِنْدَ الْوَقْتِ : نُقْلَبُ أَلْفًا Haber-i mübtedādır taḳdīrī

Maḥşūl-i Terķīb [171b]

نُونُ التَّأَكِيدِ ya'nī cümle-i ḥurūftandır nūn-ı te'kīd olda iki kısımdır birisi ḥāfīfe-i sākinedir ve bu aşıl üzerinedir. Zīrā ki bu ḥarfdir ve ḥarfte aşıl binādır ve bināda aşıl sukūndur ve şānīsī şekīle-i i müteḥarrikedir iltikāi's-sākineyn için ve ḥareketi fetḥadır elifle olmasa fetḥa ḥāfīf olduğu için ammā elifle olduğuna ḥareketi fi'l-i muzārī'de teşniye nūnuna müşābehetle ki eliften sonra meksūr olur gerekse ol nūn-ı teşniye elifinden sonra ola اِضْرِبَانَّ ve gerekse cem'-i müenneş nūnundan sonra ola faşıl için gele اِضْرِبَانَّ gibi ve nūn-ı te'kīd fi'l-i müstakḥbele maḥşūştur ki onda ma'nā-i ṭaleb ola emr ve nehy ve istifhām ve temennī ve 'arz ve ḳasem ve nūn-ı te'kīd nefyle azdır nehye müşābehetle eğerçe nefyden mā-i ṭaleb yoktur naḥve زَيْدٌ لَا يُغْوَمَنَّ ve nūn-ı te'kīd cevāb-ı ḳaseme lāzımdır fi'l-i muzārī' müşbet olunca naḥve زَيْرًا بِاللّٰهِ لَا أَفْعَلَنَّ وَتَاللّٰهِ لَا أَكِيدَنَّ zīrā te'kīd ḳasemle gāyet maṭlūbtur ve isti'mālde çoktur bir fi'l-i muzārī' ki şart ola ve edāt-ı şartı اِنْ ola مَا yla müekked naḥve اِضْرِبَنَّ وَهَلْ ve sābıkan murūr eyledi bu ma'nā ki çün ḥarf-i şart ki vesiledir müekked ola şart ki maḳşūddur te'kīde evlā olur ve nūn-ı te'kīdin māḳabli zamīr-i cem'-i müzḳkerle maẓmūm olur. Naḥve اِضْرِبَنَّ ammā cem'-i müenneş muḥāṭaba zamīrle meksūr olur naḥve وَهَلْ اِضْرِبَنَّ وَهَلْ اِضْرِبَنَّ وَهَلْ اِضْرِبَنَّ ammā bu iki maḥalden gayrıda meftūḥ olur ya'nī müfred müzḳker muḥāṭab ve gāib naḥve هَلْ تَضْرِبَنَّ هُنْدٌ وَلَتَضْرِبَنَّ هُنْدٌ ve teşniye ve cem'-i müenneşte de nūndan evvel elif olur tā-i teşniye elifi veya elif-i faşıla ki nūnların arasını faşıl eder cem'-i müenneşte ve elif ḳābil-i ḥareket değildir ve elifin māḳabli elbette meftūḥ olur ve bu iki maḥalle ya'nī teşniye ve cem'-i müenneşe nūn-ı ḥāfīfe dāḥil olmaz. Zīrā iltikā-i's-

sākinen lāzım gelir ‘alā ğayr-i ḥadde ammā Yūnus Naḥvī nūn-i ḥafīfe bu iki maḥalle tecvīz eylemiştir ya‘nī idḥāl eder. Naḥve اِضْرِبَانْ وَاِضْرِبَانْ ammā ḳavlinin ḍa‘īfi zāhirdir اِضْرِبَانْ mişlinde vāvın suḳuṭu iltikā-i sākinen ‘alā ğayr-ı ḥadde vāki‘ olduĝu için midir yoksa vāvın şekīleti midir nūn-ı müşeddidin ḳablinde ba‘zılar dediler ki [172a] iltikā-i sākinendir ‘illet-i ḥazf. Zīrā ki iltikā-i sākinen ‘alā ḥadde şart oldur ki iki sākin bile bir kelimedede ola ve nūn-ı müşeddede bir ğayr-ı kelimedir اِضْرِبَانْ gibide elif ḥazf olmadı. Zīrā ḥazf olsa nūn-ı müşeddede meftūḥ olurdu ve teşniye şūreti müfred şūretine mültebis olurdu. Zīrā ki ikisinin bile şīĝası اِضْرِبَانْ olurdu. Ammā cem‘-i müzekkerde bu iltibās yoktur اِضْرِبَانْ mişillide elif nuñları faşıl içindir ki eğer ḥazf olmayaydı ictimā‘-i nūnāt ki mekrūhtur lāzım gelirdi ve ba‘zılar dediler ki iltikā-i sākinen ‘alā ḥaddede lāzım değildir ki iki sākin bile bir kelimedede ola pes. اِضْرِبَانْ وَاِضْرِبَانْ aşlı üzerinedir. Ammā اِضْرِبَانْ وَاِضْرِبَانْ gibi de iltikā-i sākinen ‘alā ḥidedir lākin vāvı şekīl olduĝu için ḥazf eylediler ve ḍamme ona delīldir yāyı da şekīl olduĝu için ḥazf eylediler ve ksra ona delīldir. Ma‘lūm ola kiçün nūn- te’kīd fi‘l-i mu‘rebe muttaşıl ola ol fi‘l mebnī olur ve ḥareket i‘rābı ondan sāḳıṭ olur. Naḥve اِضْرِبَانْ وَاِضْرِبَانْ ki nūn-ı i‘rāb bu ilfāzdan sāḳıṭ oldu sebab-i binā oldur ki nūn eğer.e bir ğayrı kelimedir ammā şiddet-i ittşāl sebebiyle cüz’-i kelime menzilindedir pes. ‘Alamet-i i‘rāb ondan evvel olmak cāiz değildir tākim vasat-ı kelimedede ola ondan sonra olmakta cāiz değildir. Zīrā ki ‘irāb fi‘l-i ḥarf üzere cārī olmak lāzım gelir ki ḥaḳıḳaten bir ğayr-ı kelimedir.

Temmet bi-‘avi’l-meliki’l-vehhāb. Ḥūdā itmāmına çün verdi fırsat ar idi sorarisen sāl-i hicret. Mübārek olsun okuyup yazana daḥi sehv ve ḥaṭasız dizene. Elḥamdüli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemin ve şālla’l-lāhü ‘alā Muḥammedi’v-ve ālihī ve şaḥbihī ecma‘īn. Muşannif merḥūmun kendi ḥattıyla olan nüshasından yazdıran ḥaḳḳ celle muḳābelesini teysīr eyleye

وَذَلِكَ فِي وَأَنَا الْفَقِيرُ الْمَعْرَفُ بِالْعَجْزِ يُوسُفُ أَفْنَدِي عَفَى عَنْهُ آمِينَ

SONUÇ

Şerhler özellikle bir ilim dalında şöhret kazanmış muhtasar eserler üzerine yazılmışlardır. Eserlerin kimi zaman veciz bir üslupla ele alınışı, ifadelerin açık bir şekilde bilinmiyor oluşu, kimi zaman da mecaz ve kinayeli üslubun farklı anlamlar barındırması şerh ihtiyacının ortaya çıkmasını sağlamıştır. İslami ilimler literatüründe zengin bir mirasa sahip olan şerhçilik faaliyetleri özellikle diğer ilimlere açılan bir kapı mesabesinde olan Arapça alanında gelişme göstermiştir. Zira Arapça bilmeden İslami ilimlerde derinleşmek mümkün olmadığından diğer ilimlere hazırlayıcı bir konuma sahip olan Arapça, medrese müfredatında ilk sıralarda yer almıştır. Arapçaya verilen bu ehemmiyetin bir getirisi olarak bu alanda şerhçilik faaliyetleri fazlalaşmıştır.

Üzerine çok sayıda şerh yazılan Arapça gramer eserlerinden biri de İbnu'l-Hâcib'in *Kâfiye* isimli eseri olmuştur. Muhtasar bir eser olan *Kâfiye*, İbnu'l-Hâcib'in veciz anlatımı sebebiyle şerh edilme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple *Kâfiye* üzerine Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere şerh, ta'lik ve hâşiye türünden eserler telif edilmiştir. *Kâfiye* üzerine şerh yazan âlimlerden biri de Boşnak asıllı Osmanlı şârihi Sûdî Bosnevî'dir.

Sûdî Bosnevî, şerh edebiyatının gelişim gösterdiği 16. Yüzyılda yaşamıştır. Şârih ve mütercim kimliği ile öne çıkan Sûdî, edebiyat açısından mihenk taşı kabul edilen Farsça ve Arapça eserlere yapmış olduğu şerh ve tercümelerle şöhret kazanmıştır. Farsçaya olan hakimiyetinin yanı sıra Arapçaya olan hakimiyetiyle de bilinen Sûdî, Arapça sahasında kabul gören ve günümüze kadar üzerine birçok şerh yazılan *Kâfiye* isimli esere bir şerh kaleme almıştır.

Sûdî Bosnevî Hasan Ağa isimli bir yeniçeri ağasına ithafen yazdığı bu eserinin mukaddime bölümünde Arap gramerinin başlangıç aşamasına dair kıymetli bilgiler vermektedir. Şerhte usul olarak önce asıl metnin ibaresi verilmiş ardından söz konusu Arapça ibarenin irab bilgileri takdim edilmiş son olarak da mahsûl-i terkîb başlığı altında ibarenin çevirisine ve konuyla ilgili mülahazalara yer verilmiştir. Tekrardan kaçmak adına konular ilerledikçe irab bölümlerinin hacminin azaldığı gözlemlenmektedir.

Sûdî Bosnevî nahiv terminolojilerine ayrı bir önem atfetmektedir. Söz konusu terimlerin geçtiği yerlerde kelimenin sözlük ve terim anlamına dair bilgiler paylaşmıştır. Bununla birlikte bazı yerleşik terimler yerine daha az tercih edilen terimlerin kullanıldığı veya bazı terimleri tanımlamak üzere ilginç Türkçe ifadelerle yer verildiği anlaşılmaktadır. “Naib-i fâil” anlamında

“Kâim-i makâm-ı fâil”, “Kâne ve ehâvâtühâ” karşılığı olarak da “Kâne ve yoldaşları” ifadelerini kullanması buna bir örnektir.

Sûdî Bosnevî *Şerh-i Kâfiye*’de bazen konuyla ilgili mülâhazalar çerçevesinde bazen de irab pasajlarında farklı irab vecihlerine ve ekoller arası ihtilaflara temas etmiş bu bağlamda varsa söz konusu ekolün görüşüne dayanak teşkil eden delili zikretmiştir. Yine bu minvalde bazen desteklediği görüşü dair kanaatini belirtmiş bazen de herhangi bir kanaat belirtmeksizin “el-‘ilmu ‘indallâh” diyerek sükut etmiştir. *Şerh-i Kâfiye*’nin bazı bölümlerinde şârihin *Kâfiye*’nin nüsha farklılıklarına işaret etmesi onun müdakkik yönünü göstermesi bakımından önemlidir. Öte yandan şerhte yer verilen şevâhid niteliğindeki ayet ve şiirlerin hatırı sayılır bir bölümünün Abdurrahman Câmî’nin *el-Fevâidü’z-Ziyâiyye* isimli şerhindeki şevâhid ile benzerlik arzemesi Sûdî’nin bu eserden sıklıkla yararlanmış olabileceğini akla getirmektedir.

Netice itibariyle Sûdî Bosnevî *Kâfiye* gibi Arap gramerinde iz bırakan önemli bir eseri Türkçe olarak şerh etmek suretiyle Osmanlı dönemi Arap dili eğitimi ve çalışmalarına katkı sağlamış önemli bir isim olarak tarihte yerini almıştır. Onun *Şerh-i Şâfiye* isimli eseri de bu çerçevede günümüz araştırmacılarının istifadesine sunulmak üzere çevirili yazılı metin olarak çalışılmayı beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Açar, Bedriye Gülay. “Sûdî-i Bosnevî’nin Ölüm Tarihi Meselesi”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/4 (2016), 185-186. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/318882>
- Ahmed, S. Vedat. “İsmail Niyazi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 13 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ismail-niyazi>
- Ak, Mahmut. “Derviş Paşa, Bosnevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . Erişim 30 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dervis-pasa-bosnevi>
- Akgündüz, Hasan. *Osmanlı Medrese Sistemi* . Ulusal Yayınları.
- Arslan, Ahmet Turan. “Zeynizâde Hüseyin Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 14 Haziran 2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeynizade-huseyin-efendi>
- Aruçi, Muhammed. “Sûdî Bosnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sudi-bosnevi>
- Atâî, Nev‘izâde. *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Azzı, Adnan *Hacı Baba İbn İbrahim et-Tusutî’nin Hulasatü’l-İrab Fi Şerhi’l-Misbâh Adlı Eserin Tahkiki*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017. <https://dspace.trakya.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/trakya/2637/0146459.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Benli, Mehmet Sami. “el-Mufasssal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 14 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-mufasssal>
- Cengiz, Merve. *Ali Hüseyin Çelebi Edirnevî’nin “Kafiye ve Nazire” İsimli Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=m2ZVbAHK4B4WnrCAd_B-cA&no=jmvFqb_ew48akK459JT7kQ
- Çelebi, Katip. *Keşfu’z-Zunûn*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Demirayak, Kenan – Çögenli, M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını, 1994.

- Döndüren, Hamdi. “Alâddin, Fenari”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 13 Haziran 2022)
- Fazlıoğlu, Şükran. “Osmanlı Medrese Müfredatına Dair Çalışmalar: Nereden Nereye?”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 16/12 (2008), 595. https://www.academia.edu/38773882/Osmanlı_Medrese_Müfredatına_Dair_Çalışmalar_Nerden_Nereye
- Fîrûzabâdî, *el-Bulga Fî Terâcimi E'immeti'n-Nahv ve'l-Luga*. Kuveyt, Menşûrâtı Merkezi'l-Mahtûtâtı ve't-Turâs, 1987.
- Güler, İsmail. *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*. İstanbul: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Halman, Talat Sait (ed.). *Türk Edebiyat Tarihi*. 2. Cilt. İstanbul: TC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Hasanov, Sefer. “Kurd Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 13 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurd-efendi>
- Hızlı, Mefail. “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Ocak 2008), 25-46. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13484/162904>
- Hoca, Nazif M. *Sûdî Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi'nin Metni*. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Ebnâü Ebnâi'z-Zamân*, 3 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İpşirli, Mehmet. “Vassaf Abdullah Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 13 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vassaf-abdullah-efendi>
- Karahan, İsmail. *İbnü'l-Hâcib ve el-Kâfiye Adlı Eseri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Karaman, Gülay. “Hüseyin Âlî Efendi ve Riyâzü't-Terâcim Adlı Biyografik Eseri”. *Kesit Akademi Dergisi* 20 (Eylül 2019), 52-54. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1518128>
- Karlığa, Bekir H. “Kâdî Mîr Meydûbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi-mir-meybudi>

- Kaymaz, Yusuf – Aydın, Fuat – Zengin, Kübra Cevherli. *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans*. Mahya Yayıncılık, 1. Baskı, 2019.
https://www.academia.edu/43354775/Osmanlı_Medreseleri_Eğitim_Yönetim_ve_Finans_Fuat_Aydın_Mahmut_Zengin_Kübra_Cevherli_Yunus_Kaymaz
- Kılıç, Hulusi. “İbnü’l-Hâcib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 5 Mayıs 2022.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-hacib>
- Kılıç, Hulusi. “el-Kâfiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 5 Mayıs 2022).
<https://islamansiklopedisi.org.tr/el-kafiye>
- Kılıç, Hulusi. “Lârî, Muslihuddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sudi-bosnevi>
- Koca, Ferhat. “Fudayl Çelebi, Zenbillizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 14 Haziran 2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/fudayl-celebi-zenbillizade>
- Kofuoğlu, Sait. “Hamidoğulları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidogullari>
- Köksoy, Mesut. *İbrâhim Opijač el-Mostarî ve Şerhu’l-Misbâh Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*. Konya: Billur Yayınevi, 2019.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. “Sîbeveyhî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 14 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sibeveyhi>
- Öztürk, Mustafa – Mertoğlu, M. Suat. “Zemahşerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 14 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemahseri>
- Sûdî-i Bosnevî. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*. Haz. İbrahim Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Suyûtî, *Buğyetü’l-Vu‘ât*. Dâru’l-Fikr, 2. Basım, 1979.
- Şahin, Kürşat Şamil. *Vassâf Abdullah Efendi (Abdî) İrşâd-ı Ezkiyâ (Manzum Bir Nahiv) İnceleme-Metin-Sözlük*. İstanbul: Hiperyayın, 2019.
- Şensoy, Sedat. “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* . 11 Mayıs 2022.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/serh#1>
- Tahir, Mehmet. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu’s-Seâde ve Misbâhu’s-Siyâde fî Mevdûâtî’l-‘Ulûm*. Kahire: 1968.

- Tak, Ekrem. “XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme)”. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 19/19 (Mart 2019), 183-236. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diledeara/issue/44040/542604>
- Telkenaroğlu, M. Rahmi. “Zileli Muharrem Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 13 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zileli-muharrem-efendi>
- Turan, Şerafettin. “Hoca Sâdeddin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hoca-sadeddin-efendi>
- Türkmen, Mehmet. “İbnü’l-Hâcib”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* III/336 (1989), 339-340. http://isamveri.org/pdfdrg/D00199/1989_3/1989_3_TURKMENM.pdf
- Yalar, Mehmet. “XVI. Yüzyıl Bursa Alimleri ve Arap Diline Katkıları”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001): 128. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/handle/11452/14184>
- Yanık, Nevzat H, *Kâfiye Tercümesi*. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2016.
- Yılmaz, İbrahim. “İbnü’l-Hâcib, Hayatı Eserleri ve el-Kâfiye Adlı Eserinin İncelenmesi”, EAÜİFD, (1997), s. 469-492. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30825>
- Yılmaz, Ozan. 16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân’ı (İnceleme-Tenkitli metin). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=gsgsPTRTp-caM15yz3kK_g&no=WHCJKsP3ULwkC83RvLhmVg

ÖZET

SUDÎ BOSNEVÎ'NİN ŞERH-İ KÂFİYE İSİMLİ ESERİ (İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN)

Yüksek Lisans Tezi

Merve YILMAZ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran 2022

el-Kâfiye Arap grameri sahasında ilk yazıldığı günden itibaren önemini koruyan, Arapçanın yapı taşlarını oluşturan üç temel kitaptan biri olarak zikredilmektedir. Bu önemine binaen eser üzerine birçok şerh, haşiye ve ta'lik kaleme alınmıştır. Osmanlı medreselerinde nahiv müfredatı kapsamında yer aldığını gördüğümüz el-Kâfiye'ye, Arapça ve Farsçanın yanı sıra Türkçe şerhler de yazılmıştır. Türkçe şerhler arasında en çok göze çarpan Sûdî Bosnevî'nin Şerh-i Kâfiye isimli eseri olmuştur. Şârih ve mütercim kimliği ile öne çıkan Sûdî, muhtasar bir eser olarak nitelendirilen el-Kâfiye'yi daha anlaşılır hale getirmek adına şerh ederek Türkçeye kazanımını sağlamıştır. 16. yüzyılda ele aldığı Şerh-i Kâfiye isimli eserinin birçok nüshasının bulunuşu eserin Osmanlı medreselerinde okutulup tercih edilen bir şerh olduğunun göstergelerinden biridir. Hazırlamış olduğumuz bu çalışmada Sûdî Bosnevî'nin hayatı, eserleri, şerh metoduna değindikten sonra eserin çeviri-yazı tekniği ile günümüze kazanımını hedeflemiş bulunmaktayız. Sûdî'nin yeni Türkçe ile kaleme aldığımız bu eseri gramer sahasına ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sûdî Bosnevi, Şerh-i Kâfiye, İbnü'l-Hâcib, el-Kâfiye, Nahiv, Şerh

ABSTRACT

SUDÎ BOSNEVİ'S WORK NAMED SHARH AL KAFIYAH (EXAMINATION- TRANSCRIPTED TEXT)

Master Thesis

Merve YILMAZ

ANKARA UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
January 2022

Al-Kafiyah is recognized as one of the three primary books that form the building blocks of Arabic, which has remained important since the first day it was written in the field of Arabic grammar. Due to its importance, many scholiums, annotations, and taliks were written on the work. In addition to Arabic and Persian, Turkish scholiums were also written for al-Kafiyah, which was taught in Ottoman madrasas as part of the syntax curriculum. Among the Turkish scholiums, the most prominent one was the work of Sharh al-Kafiyah by Sudi Bosnian. Sudi, who stands out with his interpreter and translator identity, has translated al-Kâfiyah, which is described as a concise work, into Turkish by annotating it to make it more understandable. The presence of many copies of his work called Sharh al-Kafiyah, which he dealt with in the 16th century, indicates that it was a favorite scholium in Ottoman madrasas. We have prepared this study with the goal of bringing Sûdî Bosnevi's work to the present day using the translation-writing methodology after touching upon his life, works, and commenting method. The grammatical field will be illuminated by Sûdî's work, which we wrote in new Turkish..

Keywords: Sudi Bosnian, Sharh al-Kafiyah, Ibn al-Hajib, al-Kafiyah, Nahv, Sharh.